

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

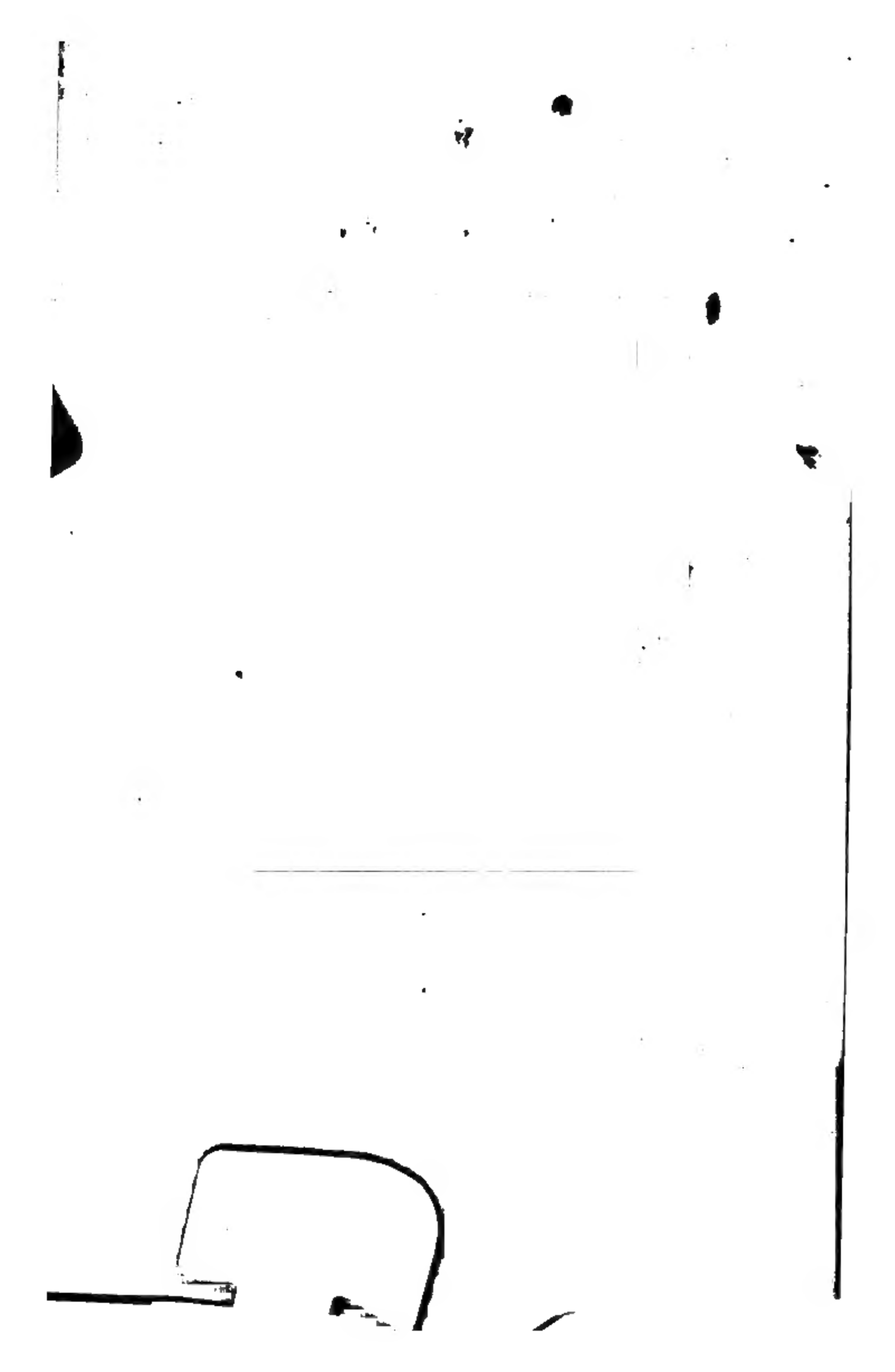
Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

HISTORISK TIDSSKRIFT,

Tredie Række,

udgivet

af

den danske historiske Forening,

ved dens Bestyrelse.

Redigeret

af

E. Holm,
Foreningens Secretair.

Fjerde Bind.

Kjøbenhavn.

Blanco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Møhle.

1865—1866.

117774
'08.

Indhold.

	Side.
I. Erindringer om den Danske Videnskabsmand Niels Stensen (Nicolaus Steno) med Portrait og Facsimile. Ved Kammerherre J. Wichfeld til Stamhuset Engestofte	1.
II. Bidrag til Skoletugtens Historie i de ældre Tider, i Særdeleshed med Hensyn til de Viborgske Skolelove for Aarene 1575 og 1604. Ved Professor M. M. Blache	109.
III. Charlotte Dorothea Biehls historiske Breve, meddelte af Overlærer J. M. Bang efter Originalerne i Sorø Academies Manuskriptsamling	147.
IV. M. Hans Mikkelsen Ravn. Et Bidrag til den danske Literaturhistorie i det 17de Aarhundrede. Af Pastor M. F. Rordam	495.
V. Aktstykker, vedkommende den dansk-tydske Strid:	
II. Aktstykker, vedkommende Londonerconferencen	585.
VI. Efterskrift til Side 108. Af Kammerherre J. Wichfeld . . .	858.
Udsigt over Foreningens Regnskab for 1863 og 1864 samt Fortegnelse over dens Medlemmer (April 1866)	860.

• Nicolaus Stenonis

Erindringer
om
den Danske Videnskabsmand
Niels Stensen — Nicolaus Steno
med Portrait og Facsimile.

Ved
J. Wichfeld
til Stamhuset Engestofte.

I.
Niels Stensens — Nicolaus Stenos
Levnet.

For 200 Aar siden levede en dansk Videnskabsmand, Niels Stensen, eller som han efter Datidens Skik med latinsk Klang almindeligt benævnedes, Nicolaus Steno, Stenonis, stundom Stenonius, som dengang var vidtberømt over hele den europæiske lærde Verden, medens hans Navn nu kun er kjendt af de Færreste blandt hans Landsmænd.

Aarsagen til hans Berømthed var hans vidt udbredte Lærdom, hans mangfoldige vigtige Opdagelser i videnskabelige Retninger; Grunden til at han er glemt i sit Fædreland maa søges i, at han tidligt forlod det, for det meste levede fjernt derfra, i en forholdsviis ung Alder

afsvor sine Fædres Tro, og endelig i mørk Forsagelse af alle Livets Goder hengav sig i en fremmed Kirkes Tjeneste. Og dog kunne vi ikke uden Beundring og Stolthed over vor Landsmand ledsage ham paa hans Bane: renere Sjæl vandrede ikke paa Jorden, alt Legemligt og Jordisk var ham fremmed og ligegyldigt, Videnskaben og de høiere aandelige Interesser derimod Alt. Maae vi end beklage det selvpinende Bigotterie, der formærkede hans sidste Leveaar, saa maae vi dog erkjende at det ganske stilledes i Skyggen af den Kjærlighed til Gud og Næsten, der ogsaa i disse var hans ledende Stjerne.

Ved Siden af denne almindelige Betegnelse af hans Indre kunde vi vel ønske, ogsaa at have en Beskrivelse af hans Ydre¹⁾; men om dette melde hans Samtidige kun, at han var usædvanlig skarpsynet for nære Gjenstande²⁾, besad en særdeles behagelig Talestemme, og alt som Dreng havde noget ualmindeligt Blidt og Tiltalende saavel i Aasyn som i Adfærd, hvorved det lykkedes ham at blive almindeligt afholdt³⁾. Han besad en rig Kundskabsfylde, talte og skrev foruden sit Modersmaal de vigtigste nyere europæiske Sprog, som tydsk, engelsk, fransk og italiensk, og var tillige hjemme i Latin, Græsk og Hebræisk; men hans Hovedstudium vare Naturvidenskaberne, navnlig Anatomie, Physiologie og Geologie i Forbindelse med Mathematik og især Geometrie; da han var gaaet over til den catholske Troe lagde han sig fortrinsviis, eller snarere udelukkende efter Theologie, Dogmatik og Controversen. Rigest var han

¹⁾ Et ollemalet Portræt findes paa chirurgiske Academie. Derefter er den Lithographie, der ledsager nærværende Levnetsbeskrivelse, udført.

²⁾ Th. Barthol. Epp. med. cent. III, 417.

³⁾ Angelo Fabroni, vitæ Italarum doctrina excellentium III, 7.

imidlertid med Hensyn til Sindets og Hjertets Skatte; hans Samtidige som hans hele Levnet bære Vidne om, at han besad den høieste Grad af Dyd, Elskelighed og Kjærlighed; han siges at have været fuldkommen fremmed for al verdslig Forfængelighed og jordisk Begjærighed¹⁾, beskeden i sin Tale, utrættelig i sin Dont. Naar han derhos omtales som den der ikke vilde skade Nogen — innocuus²⁾ — som ikke ubegavet med Hensyn til Dømmekraft — judicio non infelix³⁾ — saa maae disse Udtryk ikke ansees for at indeholde nogen Ironie eller Dadel; de skulde kun betegne ham som fremmed for Svig, som ubekjendt med Verdens Argelist. Derfor blev det ogsaa denne i en senere Tid af hans Liv saa meget lettere at besnære ham med sine Rænker.

Han fødtes 10de Jan. 1638 i Kjøbenhavn, hvor hans Fader var Guldsmed, og vel seet af Kong Christian 4 baade paa Grund af Duelighed i sit Fag og formedelst trofast Hengivenhed til Luthers Lære⁴⁾. Stensen beretter om sig selv, at han fra sin spæde Barndom indtil sit 6te Aar var meget svagelig, saa han istedetfor at lege med andre Børn kun levede i sine Forældres snevreste Kreds, hvorved han fra Barndommen vænnedes til at lytte til de Ældres Tale om alvorlige og gudelige Ting, og saaledes fik Afsmag for den letsindige Ungdoms Snak, men derimod en tidlig Tilbøielighed til at søge Omgang med de Bedste, med dem, der vare udmærkede ved Dyd og Lærdom⁵⁾. Dog lagdes maaskee derved Grunden til det Tungsind, der senere udviklede sig hos ham.

¹⁾ N. M. Petersens Literaturhistorie III, 289.

²⁾ Fabroni III, 36.

³⁾ Barthol. Epp. med. cent. III, 417.

⁴⁾ Fabr. 7 og Mannl: Vita del leteratissimo Msg. Nic. Stenone, p. 2.

⁵⁾ Nic. Steno: Defensio & plenior elucidatio epistolæ de propria conversatione hos Mannl, p. 4.

Han deponerede 1656, og deeltog to Aar efter med sine Kamerater i Kjøbenhavns Forsvar mod Svenskerne. I en Sag, der af endeel Professorer var anlagt mod Studenten Niels Christensen Krag for Rebellion og Opsætsighed, vidnede han med 86 andre *studiosi* for «deres kjære Broder og *commilitone*»¹⁾. Han studerede Medicin og Anatomie under Simon Paulli og Thomas Bartholin, og drog omtrent 22 Aar gammel, kun forsynet med ringe Pengemidler²⁾ til Holland, for at fortsætte disse Studier.

Overskue vi hans senere Liv, da finde vi, at det med Hensyn til de forskjellige Aandsretninger, der efterhaanden fortrinsviis udviklede sig hos ham, kan inddeles i tre Tidsrum, af hvilke det første gaaer fra den Tid, han forlod Hjemmet for at studere ved fremmede Universiteter, indtil hans Ankomst til Italien, 1660—1666; det andet omfatter hans Ophold her indtil han lod sig vie til catholsk Præst, 1666—1675; det tredie gaaer til hans Død 1686.

I.

1660—1666.

Niels Stensens Livsskjæbne blev væsentligt bestemt derved, at hans Fremtræden i Verden indtraf paa en Tid, da de to modstridende Hovedvilkaar for al menneskelig Væren, Aandsfrihed og Aandstrældom, under Skikkelse af Protestantisme og Catholicisme stode i hæftig Kamp mod hinanden. Halvandethundrede Aar vare endnu ikke forløbne, siden Luther havde kastet Feidehandsken til Pavedømmet, og siden dette igjen i Jesuiterne, disse den specifikke Catholicismes energiske og veldisciplinerede Kjernetropper,

¹⁾ Rørdam: Danske og norske Students Deeltagelse i Kjøbenhavns Forsvar mod Karl Gustav. p. 202 not. 31.

²⁾ Th. Barthol., Epp. cent. III, 262 sml. IV, 103.

havde fundet sine ivrigste og dygtigste Forkjæmpere. Det var kun tolv Aar siden, at en Krig, der, optændt af Rivningen mellem disse to stik modsatte Retninger, i 30 Aar havde sønderlidt Europa, var kommet til Ende. Og hvilede end for Tiden Kampen med Spyd, Sværd og Kartover, saa fortsattes den lige ivrigt i Aandernes Rige. Det Lys, Luther havde tændt, skinnede i sin fulde Klarhed over en stor Deel af Europa og yttrede navnlig sin Virkning paa Læreanstalterne; medens nye Methoder og nye Gjenstande for Studeringen kaldte den lærelystne Ungdom masseviis til Universiteternes Høresale, kæmpede paa den modsatte Side Catholikerne af yderste Evne for at føre Sjælene tilbage til Kirkens Skjød; hvad denne derved vandt i Kraft og Glands, var jo ligesaa stort Tab og Ydmygelse for Modstanderne. Jo høiere Rang, det være sig nu paa Grund af indre eller ydre Gaver, den Nysomvendte indtog i Verdens Øine, desto glædeligere var Seiren. Intet Under da, at Propagandaen, og nærmest dens Tjenere, Jesuiterne, især efterhaanden som Stensen begyndte at vinde Navnkundighed i den lærde Verden, fæstede Blikket paa ham; atter og atter finde vi, hvorledes de stadigt omkredsede ham, indtil de endelig ganske havde gjort ham til deres.

Endnu stode dog disse Skikkelser under Horizonten, derfor kunde han i de første Aar uforstyrret vandre frem paa den Bane, paa hvilken han skulde hente uvisnelig Hæder.

Det var Anatomien og Studiet af det dyriske og menneskelige Legeme der i disse fortrinsviis beskjæftigede ham, men ved Siden af dem studerede han ogsaa Philosophie, navnlig de cartesianske Philosophemer, hvilket fremgaaer af hans Breve baade fra denne og fra hans senere catholske Periode¹⁾.

¹⁾ See bl. Fl. Epp. med. cent. III, 228 og cent. IV, 113 samt Ep. de propria conversione hos Manni, 95.

Oprindeligt havde imidlertid Geometrien fortrinsviis tiltalt ham, den havde han offret mangen en Time, og den havde han — som han selv siger¹⁾ — helst ønsket at gjøre til sit udelukkende Studium, naar trange Kaar ikke havde nødt ham til, at foretrække det Nyttige for det Behagelige. Efter allerede at have offentliggjort flere af sine anatomiske Erfaringer, tænkte han paa at vende tilbage til dette sit Yndlingsstudium og det var kun berømte Mænds skarpe Trusler og uvenlige Breve, der nødte ham til at lyde Hovedet fremfor Hjertet, opgive den længe attraaede Lyksalighed og vende tilbage til hiin «blodbesudlede Beskjæftigelse». Men at Geometrien dog stadigt vedblev at beskæftige ham, sees af, at han endnu langt senere i sit Værk «*Elementorum myologiæ specimen seu musculi descriptio geometrica*» søger at henhøre tilsyneladende meget heterogene Ting, navnlig Lovene for Muskernes Bevægelser og Virkninger under denne Videnskabs Omraade. Høist beklageligt for Anatomien vilde det ogsaa have været om han havde opgivet den, thi for dens Studium og Udøvelse var han som af Naturen bestemt, i den Retning var han udrustet med de fortrinligste Anlæg, saasom ypperlig lagttagelsesevne, særdeles skarpt Syn for nære Gjenstande, stor Behændighed i at udføre Dissectioner og Præparater, og sjeldne Gaver til at gjøre sine Opdagelser fattelige for Tilhørerne²⁾.

Creeret til Dr. phycises³⁾ reiste han tidligt i Foraaret 1660, forsynet med Anbefalingsbreve fra Th. Bartholin til

¹⁾ Barthol. Epp. med. cent. 4, 103.

²⁾ Journal des sciences par Hedouville pr. 1665 Nr. 12 p. 153.

³⁾ Doctorværdigheden tillægges Stensen af Fabroni III, p. 7, og paa Person-Registret foran cent. III af Epp. med. findes han opført som Med. Dr.

Amsterdam, hvor han blev venligt modtaget af den berømte Gerhard Blasius, der endog anviste ham Ophold i sit Huus, hvor han snart skulde plukke den første skønne Blomst paa Videnskabens møisomme Bane men tillige første Gang fornemme de hvasse Torne, hvormed den saa tidt er bestrøet. Begge Dele hidrørte fra Opdagelsen af *ductus Stenonianus* 3: den Spytkanal eller Udføringsgang fra Ørespytkjertlerne, som den navnkundige van Horne efter ham gav dette Navn. Stensen giver selv i et Brev til Bartholin dat. Leyden 22de Apr. 1661 — altsaa et Aar efter at Opdagelsen var gjort — med en ung Opdagers Livlighed Beretning om denne Begivenhed¹⁾. Han fortæller hvorledes Blasius, efter at have optaget ham i sit Huus, havde tilladt ham, selv at dissekere de Gjenstande, han havde anskaffet for egen Regning. Nu var han saa lykkelig, da han den 7de Apr. 1660 ene i deres lille Museum aabnede det første af ham selv indkjøbte Hoved af et Faar, at finde en Canal, som endnu Ingen havde beskrevet. Han vilde egentlig anstille Undersøgelser med Hensyn til Hjernen, men da han havde borttaget adskillige Hinder, faldt det ham ind at undersøge nogle Kar i Munden. Han fører Sonden ind i forskellige Aarer, da han pludselig fornemmer en større Huulhed ja endog hører Staalet klinge mod Tænderne. Forbauset tilkalder han Husets Herre og en anden Huusfælle, Wharton, som dog ikke ret ville troe paa den nye Opdagelse. Imidlertid var det første Hoved blevet ubrugeligt, han fortsatte derfor Undersøgelsen paa Hoveder af andre Dyr, meddeelte sine Opdagelser til Venner, og havde endelig den Glæde, at de vidtberømte Mænd Sylvius og van Horne, efter at have udstrakt Undersøgelsen

¹⁾ Epp. med. III, 88.

til det menneskelige Hoved flere Gange foreviste den fundne nye Canal for Tilhørerne. Meget beskedent tilføier han, at skjøndt Blasius i det henrundne Aar i denne Anledning havde anfaldt og behandlet ham paa det meest krænkende, saa vilde han dog gjerne afstaae ham Æren for sin Opfindelse, naar ikke en Celebritet som van Horne i en glimrende Forsamling af udmærkede Lærde havde givet Canalen Navn efter ham.

Sagen var nemlig den, at Blasius, optændt af Misundelse, i en *Tractatus generalis de medicina* tilegnede sig Æren for Opdagelsen. Stensen angreb ham derfor meget skarpt i *Observationes anatomicæ de glandulis oris* og paa stod heri — p. 6 — at han hverken kjendte Canals Oprindelse eller Udgang og ikke heller rigtigt havde opfattet dens Bestemmelse. Dette gav Anledning til en heftig Strid, Blasius beklagede sig bittert til Bartholin¹⁾, som paa en meget værdig Maade haade skriftligt og ved et personligt Ophold i Holland stræbte at bilægge en Strid, hvis endelige Ophør dog vel snarere maatte tilskrives Tiden end hans Mægling.

En anden Modstander mødte han i Nicolaus Hoboken, der forargedes over, at han i saa ung en Alder af Theodor Aldes var blevet kaldet Anatomiens Coryphæ²⁾ og sin hæftigste Kamp havde han maaskee med Bilsius, en Mænd af utaaleligt Hovmod og Uforskammethed, som i en lærd Feide om Spyttets og andre vandagtige Vædskers Oprindelse opførte sig mere ligt et Dyr end et Menneske³⁾.

¹⁾ Epp. med. cent. III, 158.

²⁾ Mannl 12.

³⁾ Om Bils'es og hans Cliques pøbelagtige Adfærd i litteraire Feider, som endog bevægede de Bedre til for en Tid ganske at opgive disse, findes mange Klager i Epp. med., see cent. III, Epp. XIX De Bilsianis, XXII, XLVII, LVII, o. fl.

Disse forskjellige Stridigheder hindrede ham imidlertid ikke i, ufortrødent at fortsætte sine Studier. Efter nogen Tids Ophold i Amsterdam, som efter at Striden med Blasius var udbrudt ikke længer kunde være ham behageligt, drog han til Leyden, hvor han studerede Anatomie, Medicin og Chemie under Franciscus Sylvius — de la Boe — og Joh. van Horne; som Medstuderende havde han her de siden saa berømte Swammerdam og Drellincourt. Over hine Studier forsømte han dog ikke Philosophien, der for ham stod som Samlingspunktet for al menneskelig Viden¹⁾. Han gik nu stadigt frem fra den ene vigtige Opdagelse til den anden. Den første Række af disse angik Kjertlerne og de gennem disse afsondrede Vædsker; derfra gik han over til Musklerne, og sluttede — efter en eiendommelig Aandsretning, som senere nærmere vil blive omtalt — med at undersøge og forklare Hjertets Bygning, hvilket han erklærede at være en Muskel som alle de andre. Dette vakte Overraskelse som stridende mod den almindelige Mening, der antog Hjertet for at være en Gjenstand af egen Art og af sær Natur som Ild eller en vis indre Varme, Sjælens Sæde, Værkstedet ikke blot for Blodet, men for et eget Fluidum og de saakaldte *spiritus vitales*. «Man har gjort det til Sjælens Throne, Nogle endog til selve Sjælen; de have hyldet det som Sol, ja som Konge; men — slutter han — undersøger Du Ting'en tilbunds, saa vil Du ikke finde Andet — end en Muskel»²⁾.

Disse forskjellige Opdagelser fremlagde han efterhaanden for Offentligheden i mindre Afhandlinger, som: *Observationes anatomicæ de glandulis oris & novis inde prodeuntibus salivæ vasis*, Leyden Juli 1661; *Observ. anat.*

¹⁾ Fabr. III, 8.

²⁾ De musculis & glandulis p. 4 sml. 30. Ed. Amstelodami 1664.

de glandulis oculorum novisque earundem vasis, *ibid.* Dec. 1661, med appendix de narium vasis, og gav endelig en samlet Oversigt over dem alle i: *De musculis & glandulis observationum specimen*, hvori han ikke alene i Rækkefølge opregner sine egne Opdagelser — «Et Sammendrag af mine hidtil gjorte anatomiske Opdagelser fremlægger jeg herved underdanigst for min allernaadigste Herre», siger han paa Dedicationsbladet — men ogsaa gennemgaaer Andres, forsaavidt de kunne kaste Lys paa hans egne, og til Slutning anfører, hvad han mener at kunne forklare andre Naturens Virkninger i samme Retning. Dette Værk udkom i Kjøbenhavn 1664, 4. og er dediceret Kong Frederik 3.

Hvilken Rang der alt nu indrømmedes ham i den lærde Verden, sees bl. A. af Thomas Bartholins hædrende Omtale i *De medicina Danorum domestica* p. 51, hvor han tillige giver en med forannævnte Værk overensstemmende Fortegnelse paa Stensens hidtil gjorte Opdagelser og Bemærkninger angaaende Partier, Kar og Vædske henhørende til Ansigtsdelene m. m.¹⁾. Ligeledes siger den berømte Boerhawe — *Fabr.* III, 18 — i Anledning af denne, at skjøndt Stensen var den dueligste Anatom, saa var det dog atter i denne Green af Anatomien han udmærkede sig meest. Han nøiedes imidlertid ikke med at undersøge

¹⁾ In anatomicis multa præclara Stenonius noster orbi proposuit descripseritque, in primis vasa salivaria exteriora, vasa buccarum, vasa sublingualia minora, vasa palati, meatum anteriorem e naribus in palatum, vasa epiglottidis, narium, vias a palpebris in nares, vasa palpebrarum, lymphaticorum insertiones, ingressumque vitelli in intestina pulorum, & quotidie indefessa manus & ingenium curiosum nova parturit. Vidimus singula ab ipso demonstrata, & patriæ gratulati sumus de fausto anatomes progressu. Th. Barth. de medicina Dan. dom. Diss. II, p. 51.

de nævnte Legemsdele; han havde tillige erhvervet sig en vidunderlig Færdighed i at udføre Præparater af samme, hvorom der sagdes, at der ikke kunde tilveiebringes Noget fuldkomnere især med Hensyn til at vise Fibrernes Gang; han skal have forstaaet ved Maceration, Kogning og andre Kunstgreb at opløse Hjertets Textur i Traade næsten saa fine som Dunst¹⁾).

Senere samlede han sin hele Theorie om Musklerne i et Hovedværk Elementorum myologiæ specimen, men som hørende til næste Tidsrum vil det først der blive omtalt. Saa betydelige Arbeider, saa vigtige Opdagelser havde han alt udført i Aarene 1660—1664, og dog var det langt fra, at han uden Afbrydelser eller uforstyrret af Sorg havde tilbragt dem udelukkende ved Pulten eller i Anatomikammeret. I 1661 havde han besøgt de vigtigere hollandske Byer²⁾, 1662 var hans Fader død, derefter lader Manni³⁾ — dog uden at anføre sin Autoritet — ham foretage længere Udflugter til Tydskland, Frankrig, Ungarn, ja til Italien. Da modtog han i 1664 Efterretning om sin Moders og flere Slægtninges Død⁴⁾, hvilket bestemte ham til den Hjemreise, som han i dette Aar foretog. Det var formodentlig paa denne, at han mødte det første Omvendelsesforsøg. Der berettes nemlig⁵⁾, at han paa en Reise gennem Cölln traf sammen med en Jesuit, der gjorde ham det nærgaaende Spørgsmaal, hvad der vel kunde være Grunden til, at medens der i det Hele var det samme Antal slette Mennesker, saa fandt det samme Forhold ikke Sted med Hensyn til de Gode; at der, medens der blandt Catholikerne vides saa

¹⁾ Fabroni III, 22. Sml. Barth. de med. Danor. domestica p. 52.

²⁾ Epp. med. cent. III, 224.

³⁾ Manni 26.

⁴⁾ Manni 32.

⁵⁾ Smstds.

mange Bekjendere, Sandbedsvidner, kydske Møer, afholdne Mænd, frivillige Fattige, Hedningomvendere, og lignende Udøvere af christelige Dyder, ikke fandtes noget Exempel paa Saadant blandt Protestanterne. «Viis mig» blev han ved, «een Lutheraner der har været en Jesu Christi Efterfølger siden den Tid, Morten Luther forlod den hellige Kirkes Skjød?» Hvad Stensen vel kan have svaret herpaa, vides ikke, ligesom ikke heller om dette Angreb gjorde noget øieblikkeligt Indtryk paa ham, men Manni bemærker dog, at saa godt som de samme Ord findes anvendte af ham selv i et af hans senere cåtholske Stridsskrifter¹⁾. Vist er det i alt Fald, efter hans egne senere Yttringer²⁾, at den Splid og Mangfoldighed der herskede blandt de hollandske Theologers Meninger tilligemed deres verdslige Leveviis; alt i disse Aar havde begyndt at rokke ved hans Barndoms Tro.

I sit Fædreland blev han denne Gang som altid modtaget med den største Glæde af sine Venner og tidligere Lærere. At dette var saa, kunne vi vide, naar vi i deres Breve see den høie Grad af Interesse og personlige Deeltagelse hvormed de stedse fulgte hans Fremskridt. Ole Borch og Th. Bartholin kunne ikke noksom rose ham. Hiin udtaler det Haab³⁾, at han maa gaae frem til Fædrelandets Ære og i sin Tid faae den anatomiske Lærestol i Kjøbenhavn; denne siger⁴⁾, at hans nye og lærde anatomiske Bemærkninger have vakt hele Byens Opmærksomhed, og at han har forelagt Kongen dem, som har skjænket dem sit Bifald, saa de kunne ventes engang

¹⁾ Occasio sermonum de religione hos Manni p. 31.

²⁾ De propria conversione hos Manni p. 95.

³⁾ Epp. med. cent. III, 417.

⁴⁾ Ibid. 426.

at skulle tjene til at forhøje det anatomiske Theaters Hæder.

Han opholdt sig i Kjøbenhavn fra Marts til Juni og besørgede imidlertid sit Værk *De musculis et glandulis observationum specimen* til Trykken. Af tvende samme vedføjede Breve beskriver det første Sectionen af tvende Rokker, det andet forklarer Kyllingens Ernæring i Ægget. Det første afgiver tillige et Beviis paa den Opmærksomhed, der ydedes ham, i det hans gamle Lærer, Simon Paulli, «den vidtberømte Mand, hvem han elskede som en Fader», indbød ham til at overvære denne Dissection. Af en lille *Passus* i samme ¹⁾ sees ogsaa med hvilken Kjærlighed og Glæde han betragtede Naturens Frembringelser, selv i det Mindste. «Pupillens Indfatning», siger han nemlig, «der var saa høist seeværdig, var nær undgaaet min Opmærksomhed. Apelles vilde neppe have kunnet frembringe et skjønnere Billede af Solens glødende Skive, der udsender sine glimrende Straaler til alle Sider end det, der i Rokkens Øie var frembragt af Naturen, alle Farvers Moder; saa nøiagtigt vare Straalérne ordnede, der i tæt Klynge dannede den midterste Kreds, saa gylden var hele Skivens Glands».

Det næste Aar finde vi ham i Paris, men dybt nedslaaet over Tabet af nære Frænder, længselfuld efter de forladte Venner. Desto gavnligere for ham var det Venskab hvormed Thevenot modtog ham; han gav ham et Hjem i sit Huus, bevægede ham ved Opmuntring og Bistand til atter at tage fat paa Anatomien og under Borels Anvisning beskæftige sig med Chemie. Opholdet i Thevenots Huus var ham dobbelt nyttigt, da dette tillige udgjorde et

¹⁾ De rajæ anatome p. 73.

Foreningspunct for Blomsten af den lærde Verden, der her dannede som et Academie¹⁾).

For denne Kreds foredrog han nu Resultaterne af sine nyeste Undersøgelser, som nærmest angik Hjernen og som efter hans Bortreise udgaves af en Pariser Boghandler, Robert de Ninville under Titel: Discours de Mr. Stenon sur l'anatomie du cerveau. A Msrs. de l'academie, qui se fait chez Mr. Thevenot. Paris 1669²⁾. I Anledning af hans Foredrag siges i en literair Anmeldelse af en Samtidig³⁾: Denne danske Lærde opholder sig for Tiden i Paris, hvor han daglig foretager Sectioner i en stor Mængde videbegjærlige Personers Nærværelse. Saadanne har han ogsaa udført i l'Ecole de médecine, hvor hans nye Opdagelser have vakt almindelig Beundring; han besidder nemlig den Eiendommelighed, at han gjør de fleste af disse Ting saa tydelige, at man er nødt til at lade sig overbevise af ham, og undres over, at de have kunnet undgaae alle tidligere Anatomers Opmærksomhed. — Man kan i det Hele sige at der er faa Nyheder i Anatomien, til hvilke han ikke har føiet endnu nyere Opdagelser.»

Sin Afhandling om Hjernens Anatomie begynder han med den aabne Erklæring, at han intet veed om den; han yttre det Ønske, at dens Natur var saa vel bekjendt som det paastaaes af mangfoldige Philosopher og Anatomicer, der istedetfor at efterligne Sylvius, som uagtet sine dybtgaaende Undersøgelser yttre sig meget tilbageholdende desangaaende, i al deres Overfladiskhed udtale sig med en Sikkerhed som om de havde været tilstede ved Forfærdigelsen af denne

¹⁾ Fabroni III, 34.

²⁾ Oversat paa Latin af Fanoisius. Lugd., Batav. 1671. Ogsaa oversat paa engelsk. London 1671.

³⁾ Le journal des sçavans de l'an 1665 par Hedouville Nr. 12, 153.

Maskine og gennemskuet samtlige dens store Bygmesters Planer — — «det er vist, at den er Sjælens fornemste Organ, Redskabet hvormed den udfører beundringsværdige Gjerninger; denne mener saa fuldkommen at have gennemtrængt hele Yderverdenen, at der ikke skulde kunne findes Grændser for dens Indsigt; trækker den sig imidlertid tilbage i sin egen Bolig, er den ikke istand til at beskrive denne, eller erkjende sig selv». Han gaaer dernæst over til at beskrive dens Masse og angive de forskjellige Maader, hvorpaa den kan og bør dissekteres. Han omtaler ogsaa dens gaadefulde Sammenhæng med det Aandelige, *les esprits, spiritus animales*, og de forskjellige Meninger baade om de Steder, hvor dette kunde søges og om dets Væsen — *objet, subjectum* —; «skulde det være Blodet eller en egen Substans udsondret af Chylus eller af de serøse Vædsker? Nogle sammenligne det med Vinaand, men», ender han, «det vilde maaskee ikke være en letfærdig eller taabelig Gisning at antage det for at være af samme Natur som Lyset. Men de sædvanlige Dissectionsmaader ville ikke hæve vor Tvivl desangaaende.»

Han ender derfor sit Foredrag med en Opfordring til alle Kyndige om at forene deres Arbeide, deres Flid, deres Anstrængelser for at komme efter Sandheden, der er Endemaålet for Alle, der ere deres Studium oprigtigt hengivne. Hans sædvanlige Indsigt forbunden med Beskedenhed udmærker ogsaa dette lille Arbeide.

Under Opholdet i Paris traadte Fristelsen til at gaae over til Catholicismen ham nærmere ved Omgangen med den udmærkede Prælat, Bossuet, som indtaget af hans ædle Gemyt, elskværdige Fremtræden og dybe Lærdom, nærmede sig ham, og med de varmeste Overtalelser stræbte at bevæge ham til Overgang, men forgjæves. «Studiet af

Naturen», siger Stensen i Brevet om sin «Omvendelse, «hvortil jeg udelukkende havde hengivet mig, tillod mig endnu ikke alvorligt at tænke over Religionen»¹⁾. Dog kan det vel være, at en Bossuets indtrængende Formaninger kunne have nedlagt en Spire, der siden kom til at voxe des frodigere.

Saaledes staae vi da ved Enden af det første Afsnit i Stensens Liv. Det havde, trods de smertelige Tab af hans Nærmeste, været den unge Videnskabsmands gyldne Vaar. Havde han end ved Begyndelsen af sin Bane mødt enkelte Misundere, havt en og anden lærd Kamp at bestaae, saa havde han dog beskæmmet hine, og vundet Lauren i disse. Ledsaget af trofaste Venner, hilset af talrige Beundrere, skridende utrættelig frem fra den ene vigtige Opdagelse til den anden, indtog han, kun 27 Aar gammel, en meget høj Rang blandt Europas Lærde, og havde ingen Anelse om de mørke Skygger, der efterhaanden samlede sig over hans Hoved, for senere næsten ganske at indhulle ham i Nattens Mørke.

II.

1666 — 1675.

Naar Nordboen stiger ned ad Alperne til det skønne Land, «som deles af Appenninerne og omgives af Havet», mødes han af en ny Verden. Den underjordiske Hede, der i fjerne ukjendte Tider hævede hiin mægtige Bjergkjæde, og endnu jævnlige skaffer sig Luft snart som lysende zittrende Luftbølger, snart som voldsomme vulkanske Lyn og Flammer, de glødende Luftstrømme fra Afrikas nære Sandørken, den kjølede Brise fra Middelhavets himmelblaae

¹⁾ Manni 31.

Vover, den gjennemsigtige Luft, og derover Sydens sjelden fordunklede Soel — alt dette tilsammen frembringer i den ydre Verden en Mængde nye eiendommelige Organismer, medens det i Menneskets Indre skaber et lettere Sind, klarere Tanker, varmere Følelser.

Saaledes mødte Italien med næsten overvældende Magt Mangfoldige, saaledes ogsaa Stensen. Hvad Under 'da, at Naturgjenstande, som hidtil fortrinsviis havde fængslet hans Opmærksomhed, efterhaanden traadte i Baggrunden for nye, der førte hans Aand til en stedse høiere Flugt, medens hans Følelser tillige bleve saa grebne, at han, blind for de fine Garn der opstilledes trindt omkring ham, kastede sig ind paa en Bane, der ledte ham langt bort fra de Veie, paa hvilke han hidtil havde hentet Hæder og Tilfredshed. Fik imidlertid end den catholske Troe og hans derved betingede senere Livsstilling som Kirkens Tjener til Slutning saa fuldkommen Overhaand, at han aldeles opgav Naturvidenskaberne for Theologien og sin geistlige Virksomhed, og omsider med en til Fanatisme grændsende Iver hengav sig til et strengt ja næsten dræbende ascetisk Liv, saa foregik denne Forandring dog kun efterhaanden; endnu i nogle Aar anstillede han dybtgaaende Grandskninger, kom han til høist vigtige Følgeslutninger med Hensyn til hvad der henhørte under Naturens Rige.

Efter at have bereist Syd-Frankrig i Efteraaret og Vinteren 1665¹⁾, steg han i Foraaret 1666 i Land i Livorno, for under et længere Ophold i Italien fremdeles at beskæftige sig med Naturvidenskaberne og Philosophien samt gjøre sig fortrolig med Toscanas skønne Taleviis. Dette Land var dengang som næsten altid den Deel af Italien,

¹⁾ Elementorum Myologiæ specimen p. 36.

hvor Aandens Lys brændte klarest, skjøndt det ogsaa der havde mangan en haard Kamp at bestaae med Jesuiternes formørkende Stræben. Under Cosmus 2 — 1609—1621 — var Universitetet i Pisa kommet til Berømthed ved Dyrkingen af Mathematik og Naturvidenskaberne, der havde Galilæi arbeidet i Lysets Tjeneste, indtil han 1633 maatte bukke under for Aristotelikeres, Munkes og Jesuiters aandsdræbende Forfølgelser. Nu regjeredes Etrurien af Storhertug Ferdinand 2 — 1621—1670 — den næstsidste Regent af Medicæernes fordum saa berømte Æt. Men Slægtens Aand hvilede ikke over ham, Munke beherskede Landet, som forarmedes, idet Medicæernes sammenhobede Skatte adsplittedes og for en stor Deel fandt Veien til Wien, for hvis Hof Storhertugen nærede en varm Hengivenhed. Naturvidenskabernes Lys var imidlertid endnu ikke udslukket; Storhertugen saavel som hans Broder, Prinds, senere Cardinal Leopold, interesserede sig levende for Naturen og dens Vidundere; han var Samler, havde et Museum for Naturgjenstande og havde for Skik at sende mærkelige Fund til Videnskabsmændenes Undersøgelse. Af saadanne fandtes i hans Omgivelse bl. Fl. Francesco Redi, Vincenz Viviani, Carlo Dati, Laurenzio Megalotti, Borel.

Stensens Rye var, tildeels ved Thevenots anbefalinger¹⁾, gaaet forud for ham; hine Lærde oversaae ikke til hvor stor Pryd og Nytte han kunde vorde saavel for det medicæiske Fyrstehuus som for deres Academie, kaldet del cimento, en Forening af Videnskabsmænd der kom sammen hos Prinds Leopold, og som havde Forbindelser med lignende Selskaber udenlands, deriblandt med Akademiet hos Thevenot i Paris²⁾.

¹⁾ Element. myol. spec. 36.

²⁾ Lettere inedite di uomini illustri II, 82 og 88. Saavel om Acade-

Dog laa der ogsaa en anden Tanke skjult bag den Opmærksomhed, hvormed saavel de som Hoffet modtog ham, og den var, at vinde ham for Catholicismen, et Maal, der alt forhen var naaet med Hensyn til bekjendte Lærde f. Ex. Englænderen Price og Africaneren Cogia Abulgaith ben Faray Assaid¹⁾. Fra alle Sider vistes derfor ham og hans videnskabelige Stræben den venligste Imødekommen. Paa Vivianis Forslag optoges han ved Hoffet²⁾, hvor Størthertugen anviste ham Qvarteer, Underholdning og Stipendier³⁾ og senere udnævnte ham til sin Læge⁴⁾. Desuden fremmede han paa directe Maade hans Studier ved at tilstille ham ny-fundne eller andre mærkelige Naturgjenstande til Undersøgelse, deriblandt Hovedet af en Haifisk paa 3000 ŷ , fanget ved Livorno, en Rokke, en drægtig Vildso

mia del cimento som om Videnskabelighedens daværende Tilstand i Toscana findes interessante Oplysninger i Istoria del granducatu di Toscana sotto il governo della casa Medici of Galluzzi, især T. VII, Cap. VIII flgg. Ed. sec. Florenz 1781; findes paa det store kgl. Bibl. Acad. del cimento for physiske og mathematiske Videnskaber hidrørte fra den ved Galilei nedlagte Sæd. Det aabnedes i Palazzo Pitti 19de Juni 1657 under Prinds Leopolds Forsæde — VII, 250 — blomstrede i 10 Aar under Ferdinand 2 indtil Marz 1667, da dets Forhandlinger ophørde nærmest paa Grund af Uenighed og Skinsyge mellem Medlemmerne — l. c. 326. — Væsentligt Tab led det ogsaa derved, at Prinds Leopold s. A. 12te Dec. udnævntes til Cardinal. Skjøndt han derved ikke tabte sin Interesse for Naturvidenskaberne eller Akademiet, kunde han dog nu ikke som før deeltage i dets Forhandlinger eller i samme Grad varetage dets Interesser — l. c. 325.

Videnskabeligheden i Toscana forfaldt under den munkekjære Cosmus 3 og fik Banesaar ved Cardinal Leopolds Død 10de Novbr. 1675. Med ham slukkedes hele det medicæiske Huses Glands, og fra hans Død kan man for Toscanas Vedkommende regne Videnskabens og de skønne Kunsters Forfald. — T. VIII, 53.

¹⁾ Manni 36.

²⁾ Lettere inedite II, 24 Not.

³⁾ Manni 36, Barthol. Acta med. I, 205.

⁴⁾ Manni 35.

o. dsl.; han forlangte hans Bemærkninger¹⁾ over disse og andre Sager, saasom om Ægget og dets nærende Stoffer²⁾, om Øinenes Muskler, om Galden, Hjertet³⁾, om Fosteret og Muligheden af dets Opløsning i Moderen⁴⁾. Stundom kan tvivles om Spørgerens Alvor, naar der af den godtroende Lærde forlanges Betænkning over et monstrøst Kalvehoved⁵⁾ eller over Gjæssenes Lever⁶⁾. Dog var det ikke blot fra denne ene Side han modtog sit Stof; han reiste meget om i Landet, hvor han allevegne blev modtaget med den største Forekommenhed. Af flere af hans Værker sees, hvor nøie han paa disse Reiser iagttog og studerede Landets geognostiske Forhold. Ogsaa gjorde han sig bekjendt med Bibliothekernes Skatte, hvoriblandt kan nævnes et Mpt. af Monsign. Michele Mercati kaldet *Metallototeca Vaticani*, hvoraf han benyttede Afbildningerne ved Beskrivelsen af det ovenomtalte Haifiskehoved, samt mærkede sig Adskilligt angaaende Jordarter, Salte, Harpixer, Stene, isomorphe Legemer, som vistnok senere kom ham til Gavn ved Udarbeidelsen af *Prodromus*⁷⁾.

Resultaterne af sine Grandskninger meddeelte han dels i Brevform eller kortere Afhandlinger, dels i fuldstændigere Udarbeidelser. Størstedelen af de første findes i Bartholins *Acta medica I og II*⁸⁾, andre nedlagde han i et større

¹⁾ Fabroni 44.

²⁾ *Acta med.* II, 81.

³⁾ *Acta med.* II, 141.

⁴⁾ *Ibid.* I, 203.

⁵⁾ Barth. *Acta med.* I, 249.

⁶⁾ *Smstd.* 205.

⁷⁾ *Canis carchariæ dissectum caput* p. 91 sml. Manni 43.

⁸⁾ *Act. med.* I, *Embryo monstro affinis Parisiis dissectum* p. 200. *Uterus leporis proprium foetum resolventis* p. 203. *De vitulo hydrocephalo* p. 249. *A. M. V. II. In ovo & pullo observationes* p. 81. *Observationes circa motum cordis auricularum & venæ cavæ* p. 141. *Observ. anat. spect. ova viviparorum* p. 210. *Ova viviparorum spect. Observ. aliæ* p. 219. *Lymphaticorum varietas* p. 240. *Historia musculorum aquilæ* p. 320.

Værk: *Elementorum myologiæ specimen seu musculi descriptio geometrica, cui accedunt canis carchariæ dissectum caput, & dissectus piscis ex canium genere, in 4to, dediceret Storhertug Ferdinand 2, udkommet 1667 i Florenz. Baade Værket og Forfatteren omtales paa den meest hædrende Maade af Angelo Ricci i et Brev til Prinds Leopold¹⁾. I dette Værk fremsætter han den eiendommelige Mening, at Muskernes Sammensætning og Bevægelse, for at opfattes rigtigt, burde henføres under Matematikens Love. «Thi hvorfor skulde vi ikke give Musklerne, hvad Astronomien indrømmer Himlen, Geograferne Jorden, og — for ogsaa at tage et Exempel af Mikrokosmos — Optikens Dyrkere Øiet? De have behandlet Naturens Frembringelser matematisk efterhaanden som deres Indsigt i disse Ting tiltog; og selve Muskernes Sammensætning fordrer med en vis Nødvendighed, at de forklares matematisk. Men hvi skulde jeg forbeholde Musklerne, hvad der jo tilkommer hele Legemet? Vort Legeme er et Organ sammensat af tusind Organer, og den, der antager at det tilfulde kan gennemgrandskes uden Matematikens Hjælp, han maa nødvendigviis antage Materien uden Udstrækning, Legemet uden Form»²⁾. Efter at have udviklet sin Mening og oplyst den ved en Mængde geometriske Figurer, slutter han Afhandlingen med et Brev til Thevenot, hvori han imødegaaer adskillige Indvendinger og tilføier flere yderligere Forklaringer³⁾.*

Afhandlingen om Haifiskehovedet udmærker sig ikke blot ved den Nøiagtighed, hvormed Forfatteren gennemgaaer de foreliggende Gjenstande, men og derved, at han her for første Gang optræder som Geognost, idet han anstiller en meget nøiagtig og samvittighedsfuld Sammen-

¹⁾ Lettere inedite II, 156.

²⁾ Element. myol. spec. p. 5.

³⁾ Smstd. p. 66.

ligning mellem de saakaldte *glossopetræ* og Haifisketænder, og uhildet af ældre Meninger beviser at hine ere fossile Haifisketænder¹⁾. Men i denne Anledning føres han ind i Geognosien og vi see her allerede endeel af det Materiale, som han senere anvendte i sit berømte geologiske Værk. Naar han tillige²⁾ omtaler hele Dynger af Østersskaller fundne paa tørt Land, hvoraf nogle aabne og skilt ad — si quædam conchæ media sui parte truncatæ reperiuntur — saa ledes Tanken uvilkaarlig hen paa de i vor Tid med saa megen Interesse og Nøiagtighed undersøgte Kjøkkenmøddinger eller Affaldsdynger. Slutningen af Afhandlingen giver os Navnet paa en dengang berømt naturalistisk Samler, Manfred Settala, Canonicus i Mailand.

Ved Sectionen af den anden Fisk af Haiernes Art kom han ind paa sine Undersøgelser om Ægget, navnlig hos de Levendefødende, hvilke han siden grundigere behandlede i 2 Afhandlinger opbevarede hos Bartholin³⁾. Til denne Tid maa ogsaa henføres et Brev fra Rom til den engelske Lærde Dr. Croon, hvori han beretter, hvad en Ridder Corvini havde fortalt ham om Salamanderens Leveviis og Evne til at slukke Ilden. Findes i Extract i Philosophical transactions 1667 Art. 21 p. 377.

Medens Stensen saaledes ivrig og ufortrøden havde arbejdet i Videnskabens Tjeneste, havde Italienerne med ikke mindre Iver og Ufortrødenhed arbejdet til deres Maal, hans Omvendelse til Catholicismen, og det var fuldkommen naaet. Denne Begivenhed har til alle Tider været anset for saa vigtig, den havde en saa overordentlig Indflydelse paa hans hele senere Skjæbne, og der blev i den Anledning

¹⁾ Can. carchar. diss. cap. p. 113.

²⁾ Smstd. 132.

³⁾ Observ. anat. spect. ova viviparorum og Ova vivip. spect. observ. aliæ. Barth. Act. med. Vol. II, 210 og 219.

sat et saa mærkværdigt Maskinerie i Bevægelse, at Læseren vel bør kjende den i sine Enkeltheder, saa meget mere som vi ere i Besiddelse af meget fuldstændige autentiske Kilder i saa Henseende ¹⁾).

Forinden vi imidlertid gaae over til at gjøre os bekendte med selve Begivenheden, maae vi, for rigtigt at opfatte den og for at bedømme Stensens eget Forhold til den, i vor Erindring gjenkalde den ovenanførte af ham selv angivne Aarsag til, at Bossuets Formaninger til at gaae over forbleve uden Virkning: «Studiet af Naturen, hvortil jeg udelukkende havde hengivet mig, tillod mig endnu ikke alvorligt at tænke over Religionen» ²⁾. Af denne som af mange andre af hans Udtalelser see vi, at Troeslivet i alle de Aar, hvori han med brændende Iver kastede sig over Anatomien og beslægtede Videnskaber, enten slet ikke eller kun meget svagt havde rørt sig i ham. Dette fremgaaer klart af hele hans *Ep. de propria conversione* ³⁾, bl. A. f. Ex. naar han siger: «Vel ansaa jeg Luthers Bibeloversættelse og Catechismus for Guds rene uforfalskede Ord» — men paa den Tid da Omvendelsesforsøgene begyndte, «søgte jeg ikke disse Ting, men stræbte snarere at

¹⁾ Disse ere hans egne Yttringer i forskjellige Breve, saasom *Epist. de propria conversione*, Florentiæ 1677; *Emendatio ep. de prop. conv.*, Hannover 1680; *Scrutinium reformationum*. Flz. 1677; *Occasio sermonum de religione*, 1678; *Examen objectionis circa diversas scripturas sacras*, 1678; *Defensio scrutinii reformationum*, Hannover 1679, samt i et Brev til Gesandtinden Arnolfini; dernæst en Indberetning fra Erkebiskoppen i Florenz, Cardinal Nerli: *Informazione «de vita & moribus» del Sig. Stenone*, formodentlig indgivet da Pave Innocenz II agtede at forfremme St. til Biskop; en anden Indberetning fra Nonnen Maria Flavia del Nero og endelig biografiske Noticer om Gesandtinden Sra Arnolfini ved Abbed Don Cesare Niccolo Bambacari.

²⁾ *De propria conversione* hos Manni 31.

³⁾ Aftrykt hos Manni p. 95 flg.

undgaae dem» — «Jeg holdt mig til min Faders Troe ikke saameget fordi jeg følte en mangeaarig Troens Overbeviisning desangaaende, som fordi Naturstudiet og hyppige Reiser hendrog mit Sind derfra til andre Beskjæftigelser».

Han maa altsaa siges fra Ungdommens Tid af at have slumret med Hensyn til det religiøse Liv, og da han omsider vaagnede, fandt denne Opvaagnen Sted i den catholske Kirkes fastomsluttende Favn. Men derefter skyldte vi ham den Indrømmelse, at da han omsider var vakt, da Valget, skjøndt noget hovedkulds, var gjort, saa gik han med sædvanlig Alvor og Iver til at klare sin Stilling for sig selv og retfærdiggjøre den ligeoverfor Andre. Udbyttet af denne Stræben findes i forskjellige Afhandlinger meest i Brevform. I en saadan Skrivelse til Sra Arnolfini¹⁾ siger han bl. A., at han vil anføre hende det Punkt, med Hensyn til hvilket Gud gav ham den første Anledning til alvorligt at søge Sandheden. «Jeg befandt mig i Livorno» — det maa have været meget kort efter hans Landstigning — «netop da man feirede Christi Legemsfest, og da jeg saa, at man med saa stor Pomp bar Hostien i Procession gennem Gaderne, følte jeg mit Sind bevæget af følgende Argument: Enten er denne Hostie et simpelt Stykke Brød, og da ere de der bevise den saa stor Ære kun nogle Daarer; eller ogsaa indeholder den Christi sande Legeme, og hvorfor ærer jeg den da ikke? Ved denne Tanke, som fyldte mit Sind, kunde jeg paa den ene Side ikke overtale mig til at troe, at Bedrag beherskede en saa stor Deel af Christenheden som alle de Romersk-Catholske, blandt hvilke der findes saa mangfoldige opvakte og lærde Mænd; paa den anden Side vilde jeg ikke fordømme den Troe i hvilken

¹⁾ Manni 269.

jeg var født og opdragen. Og dog maatte jeg nødvendigviis antage en af Delene, thi disse to Punkter kunne ikke forliges, og den Religion der feiler i et saa væsentligt Stykke, kan jeg ikke ansee for sand». Han beretter nu videre hvorledes han stræbte at finde Sandheden, dels ved Samtaler med lærde Mænd, dels ved at studere Skrifter og de ældste Værker, som han læste i Originalsprogene for ikke at vildledes af Oversættelser. Alt førte ham til det Resultat, at Catholikerne havde Ret, Lutheranerne Uret.

I et andet Brev — *de propria conversione*¹⁾ — siger han, at Studiet af den cartesianske Philosophie, den Splid og Mangfoldighed der herskede blandt de hollandske Theologers Meninger, samt deres verdslige Levemaade allerede i hans sidste Blindheds Aar havde begyndt at rokke ved hans Barndomstro, som dog ikke var dybt begrundet men meget mere stillet i Skygge af Naturstudiet og hyppige Reiser. Uden at ville gaae nærmere ind paa at angive de Midler, ved hvilke Forsynet havde ført ham ud af hans tidligere Vildfarelser, oplyser han videre: «en stor Betydning for mig vandt nogle af mine catholske Venners Levnet, hvis Mage ikke loves af de Verdsligvise og som jeg ikke heller har bemærket hos nogen anden Religions Bekjendere». Han var ogsaa bleven dybt rørt, da en af de Damer, der beskæftigede sig med hans Omvendelse, med Varme udbød, at hun gjerne vilde hengive sit Liv, naar han derved kunde ledes til at vige fra sin tidligere Vildfarelse. Et saadant Beviis paa Christenkjærlighed meente han aldrig før at have oplevet, og fra nu af lovede han alvorligt, at beskæftige sig med religiøse Undersøgelser; i dette Øiemeed anvendte han daglig alle Morgentimerne paa

¹⁾ Mannl 95.

at studere ikke blot catholske Værker men og andre f. Ex. Centuriatores Magdeburgenses¹⁾). Alt dette havde dog ikke været tilstrækkeligt, siger han, naar der ikke var kommet «andre Bevæggrunde og Omstændigheder» til. Han gaaer derpaa over til at anføre de Beviisgrunde, som dengang havde været ham de vigtigste og siger i den Anledning: Det er uomtvisteligt, at Christi sande Kirke fordum har været een med den romerske; fra Romerne fik vore hedenske Forfædre Troens Lærdomme og Troens Lærere; de havde svoret den romerske Ypperstepræst et Lydigheds-løfte, hvorfra Ingen kunde løse dem uden i Besiddelse af guddommelig Myndighed. Desuden indrømmes jo, at Alle, der lige indtil Luthers Tid vare døde som troende Catholiker, vare døde med Saligheds Haab; «men — udvikler han saa videre — de Reformatorer, der opstode med Luther, ere indbyrdes uenige; enhver af dem paastaaer, at hans Troe er den rette, uden dog at kunne føre et afgjørende Beviis eller anføre en afgjørende Autoritet i saa Henseende; er man saa ikke berettiget til at spørge, om Christi sande Kirke findes i den romerske eller i nogen af Reformatorernes Kirker? — «Følgelig — saaledes ender han — er jeg efter moden Overveielse kommet til det Resultat, at man ikke bør følge nogen af Reformatorerne, eftersom ingen af dem kan anføre en guddommelig Autoritet for sin Reformation, eller er istand til at bevise at den er sandere end de Andres, men derimod vende tilbage til den Kirke, hvilken vore Fædre skyldte deres Omvendelse, fra hvilken de andre Kirker ere udgangne, som alene fører Beviis for at være den apostoliske, og som straalere med andre Tegn, der godtgjøre Herrens over-

¹⁾ Et kirkehistorisk Værk; findes paa det store kgl. Bibliothek.

naturlige Tilstedeværelse: Det er denne Kirke, i hvilken jeg ogsaa har seet hine Beviser paa Hellighed, som ikke loves og end mindre findes i nogen anden Kirke.»

Af disse og mange andre hans Yttringer see vi, at det var den catholske Læres Eenhed og den Sædernes Reenhed, som han foruden andre christelige Dyder meente fortrinsviis at finde hos dens Bekjendere, der især drog ham til dens Skjød. Dog vilde disse maaskee endnu ikke have været stærke nok til at formaae ham til, offentligt at erklære sig for den, naar dertil ikke, som af ham ovenfor sagt, var kommet «andre Bevæggrunde og Omstændigheder». Hvilke disse vare skal nu nærmere oplyses.

Først kommer da Storhertugens og de toscanske Videnskabsmænds beregnede Venlighed mod ham, men langt kraftigere virkede de ivrige Angreb, som tvende nidkjære Italienerinder, af hvilke især den ene skildres som sjeldent begavet baade fra Aandens og Hjertets Side, under deres jesuitiske Skriftefædres Ledelse, rettede mod hans svage lutheranske Troe.

Da Begivenhederne næsten antage en dramatisk Form, er det i sin Orden at vi give Listen paa de handlende Personer. Disse vare da: først Søster Maria Flavia del Nero, Nonne i Klosteret St. Vincenz di Annalena i Florenz. Hun var udsprungen af en adelig toscansk Æt og paa den Tid, vore Begivenheder indtræffe, i en modnere Alder; 1631 var hun nemlig indtraadt i Klosteret, og siges 1628, altsaa 38 Aar tilbage i Tiden, at have været over den første Barndomsalder¹⁾. Paa den Tid hun gjorde Stensens Bekjendtskab maa hun altsaa have været vel inde i Fyrgetyverne; legemlig Ynde kan altsaa for hendes Vedkommende

¹⁾ Manni p. 62 sml. 64.

ikke have spillet nogen Rolle i Sagen. I hendes Kloster bevarede en Indberetning¹⁾ angaaende hendes Deeltagelse i Sagen, som hun efter sine Foresattes Befaling havde indgivet 1688. Af hele dennes Affattelse sees, at hun har været en venlig og godmodig, ikke meget begavet, men sin Tro og sin Kirke oprigtigt og inderligt hengiven Person.

Den næste og langt betydningsfuldere Person i Stykket er Sra Lavinia Felice Cenami Arnolfini, Patricierinde fra Lucca, formælet med Sr Sylvester Arnolfini, som tidligere havde commanderet et Corps italienske Tropper, der for Cardinal Mazarins Regning havde tjent den franske Krone, og nu var ansat som lucchesisk Ambassadeur ved det toscanske Hof. Af sin Biograf Abbed Bambacari beskrives hun²⁾ som en ædel Herrens Tjenerinde, besiddende christelig Fuldkommenhed, der ikke blot var et Exempel paa Hellighed alt i denne Verden, men tillige et Vidnesbyrd om, at elskværdig Omgangstone vel lader sig forene med hine Egenskaber, at sand Dyd kan finde Sted uden ængstelig Indgetogenhed eller høitideligt Væsen; hun fremstilles som et Fuldkommenhedens Ideal og dog fortrolig med det daglige Livs Former, hjemme i Selskabslivet, fjern fra den barske Strenghed, der vel kan fremkalde Beundring, men sjelden Efterligning. Midt under selskabelige Fester, paa Spadseregange, under verdslige Forlystelser forstod hun at paalægge sig lønlige Selvplager — hvilket hun ogsaa lærte sine fortrolige Venner — og saaledes ved et snedigt Martyrdoms hemmelige Pinsler at erhverve sig Fortjenstlighed³⁾. Hun har altsaa hørt til hine eiendommelige høit begavede, stundom høit stillede qvindelige Personligheder, som vel ikke saa sjelden findes inden den catholske Kirkes

¹⁾ Lettere inedite p. 38; Manni p. 46 flg.

²⁾ Manni 70.

³⁾ Manni 235.

Omraade, og som ved betydelige Talenter, ubetinget Lydighed og fanatisk Hengivenhed berede den hyppige Seiervindinger, af hvilke vel nogle, men vistnok langt fra de fleste komme til Historiens Kundskab.

Det vilde imidlertid være høist urigtigt, om man — som en enkelt Forfatter har gjort¹⁾ — indrømmede Sandseligheden nogensomhelst Andeel i disse Forhandlinger; dertil var Stensen — for kun at holde os til ham — et alt for reent Væsen, hans hele Retning alt for bestemt og udelukkende vendt mod det Sjælelige. Noget ganske Andet er det, at den stille Nordbo, der til sit 28de Aar havde levet udelukkende for sine Studier og mellem Videnskabsmænd, og som nu stod ene i fremmed Land, maatte føle sig mægtigt draget af italiensk qvindelig Ynde, naar den med sin hele Ild, med Tilbud om at offere Liv og Blod, hverken forlangte meer eller mindre, end at han skulde søge den Vei, den henrivende Overtalerske af fuldeste Hjerte selv ansaa for den eneste der førte fra evig Forømmelse til himmelsk Salighed. Den venskabelige Brevvexling han til sin Død fortsatte med sine tvende Omvenderinder, tyder ogsaa paa Noget langt renere og dybere end en flygtig Elskovsrørelse.

Foruden de nævnte to Damer møde vi forskjellige italienske Lærde, hvis Interesser paa en for Tiden og Stedet eiendommelig Maade vare deelte mellem Videnskaben, Kirken og Hoffet, jesuitiske Skriftefædre, ja vi savne end ikke en speidende Tjener, en «Oppasser», der stadigt rapporterer om sin Herres daglige Færd inden Hjemmets fire Vægge. Saa stort et Apparat skulde der til, for at faae Bugt med en godtroende Boglærds halvt slumrende Tro. Men var

¹⁾ J. Møller Theol. Bibl. XX, p. 230.

Kampen end let, saa var Seierslønnen — Æren for at have udrevet en europæisk Berømthed af Protestantismens Lænker — saa meget desto større.

Det er imidlertid nu paa Tide at lade Forhængen gaae op.

Efter at Stensen havde opholdt sig kortere Tid i Livorno, samt gjort en Udflugt til Rom, hvor hans Sind var blevet bevæget ved Synet af de mange Stiftelser, beregnede paa Udøvelsen af christen Kjærlighed, og ved lange Samtaler med Pater Onorato Fabbri¹⁾, kom han endnu i 1666 til Florenz²⁾ i den Hensigt ogsaa der at gjøre et kort Besøg. Da vi see, at Alt fra det Øieblik han var kommet hertil var lagt an paa hans Omvendelse, og at disse Bestræbelser vedvarede indtil Maalet var naaet, saa feile vi vist ikke ved at ansee selv de smaae indledende Begivenheder for beregnede. Naar der altsaa³⁾ berettes, at det mueligt var for at udføre et modtaget Ærinde, at han af sin Ven Naturalisten Franz Redi, der var Læge ved Annalena Klosteret, førtes til dettes Apothek for at købe Toiletgjenstande, som Essenser og Pommade — Stensen og Toiletgjenstande! — og der strax kom i Samtale med Søster Apothekersken, Maria Flavia del Nero, og denne siden af Stensens Opvarter stadigt fik Melding om den Virkning disse Samtaler øvede paa hans daglige Færd, saa tør vi vel antage, at Sandheden er den, at Redi har anbefalet ham en Tjener paa hvilken man kunde stole, og benyttet et selvgivet Ærende hos en Nonne, paa hvis Omvendelsesgaver man meente at kunne forlade sig.

Om selve Sagens Gang beretter nu Søster Maria⁴⁾, efter at have meldt at Hr. Niccolo Stenone fra Copenaghen

¹⁾ Manni 263.

²⁾ Ibid. 46.

³⁾ Ibid. 45.

⁴⁾ Lett. ined. 38 flg., Manni 46 flg.

i 1666 var kommet til Florenz for at blive der nogle Dage og see St. Hans Festen, samt i det ovenomtalte Ærende var indført i Klosteret, paa sin naive Maade endvidere Følgende: «Da jeg hørte at han var Kjetter gjorde det mig meget ondt, eftersom jeg alt af det Lidet jeg havde seet til ham, havde mærket at han var i Besiddelse af mange gode Egenskaber, især stor Beskedenhed. Og da jeg følte mig beaandet saa sagde jeg, uden at tænke Noget videre, at han ikke bekjendte sig til den gode catholske Troe, og derfor maatte fare til Helvede. Dette gjorde dog ikke stort Indtryk paa ham, og jeg gjentog det derfor flere Gange. Han fortsatte imidlertid villig disse Samtaler, da han, efter hvad han sagde, nok kunde lide at discurrere men ikke at disputere om Troessager. Da jeg hørte dette, tog jeg Mod til mig og sagde, at han maatte bede til Gud om han vilde lade ham kjende Sandheden — og det gjorde han ogsaa, «meldte Tjeneren mig». Heraf mærkede jeg da, at han havde Lyst til at høre efter, og anvendte hvad han havde hørt». Imidlertid føler hun det Vanskelige i Situationen, da hun paa den ene Side indsaa, at hun ikke var Sagen voxen, og paa den anden vidste, at han kun med den største Undseelse og Modstræben talte med Andre, især Mænd, om Troessager, samt Adgang til Klosterets Talegitter ikke heller til enhver Tid stod ham aaben. «Men da jeg forstod hans Attraa, sagde jeg ham Et og Andet i Enfoldighed og Fortrolighed». Saa fortæller hun videre, hvorledes hun en Morgen fandt ham ved Talegitteret, da det just ringede til Ave Maria; hun bad ham da at læse denne Bøn med hende; men han vilde nok læse Begyndelsen — Engelens Hilsen til Jfr. Maria — men ikke Slutningen: Hellige Jomfru, bed for os! Da hun imidlertid efterhaanden mærkede, at han i disse Sager gjorde Alt hvad hun bad ham om,

fik hun ham til at forrette sin Andagt for et Madonna-billed, til dagligt at læse visse Bønner til den hell. Jomfru, ja til at faste Fredag og Løverdag — hvorom Tjeneren ogsaa gav Melding — lutter Sager, som hun ansaa for det Væsentlige ved Catholicismen.

Hun gik nu over til Angreb og sagde, at Luther var en slet Karl, der havde sat sig op mod Kirken. Han sagde, at han ikke vilde tale Ondt om ham, og at han var en brav Mand. Da hun nu stedse trængte paa en Afgjørelse, men han derimod altid vilde have Tingen udsat for modent et overveie den, saa sagde hun engang: »Sr. Niccolo, naar I vil, saa kan I ikke! Og saa fortalte jeg ham en Historie om en kjettersk Fyrste, som i lignende Hensigt stedse havde to Jesuiter i sit Pallads, eftersom han vilde afsværge Luthers Lære naar Dødens Time kom. Men da den nu indtraf uforvarende, og han sendte Bud efter de to Patres, saa vare de intetsteds at finde, og han døde som Kjetter. Men bag efter fandtes de dog paa deres Kammer uden at have mærket til Noget.»

«Dette slog ham meget — som han senere efter sin Omvendelse tilstod mig — og han bad derfor, at jeg ikke vilde opgive ham, men altid tale med ham om deslige Ting!»

Lederne mærkede imidlertid at Sagen ikke havde den forønskede Fremgang; Søster Maria «tog da Mod til sig» og tilskrev ham, at hendes Foresatte ikke tillod hende, at have saa hyppige Samtaler med ham; hun henviste ham derfor til forskellige Geistlige, men disse mærkede snart, at de ikke kunde udrette Noget, eftersom hiin Undseelse «som en Djævelens Magt» stedse hindrede ham i at indlade sig med dem om Religionen. Tiden gik saaledes hen uden at han kunde komme til nogen Beslutning; hun

erklærede ham da, at hendes Stilling og Foresatte ikke tillode hende længere at forhandle med en Kjetter, men han svarede stedse: hav blot Taalmodighed, saa skal I nok faae at see.*

Man maatte altsaa føre nye Kræfter i Ilden og benvendte sig i den Anledning til Sra Arnolfini, der alt var bleven opmærksom ¹⁾ paa denne *nobile Danese's* betydelige Aandsgaver, og klart indsaa hvilke Fordele Kirken kunde forvente af en saadan Aand, naar den kunde blive udfriet af Kjetteriets Mørke. Besjælet af den Tillid, hun altid satte til Gud, beredte hun sig modig til Kampen.

Hun begyndte med — mod sin Sædvane — at forunde ham Adgang til en fortroligere Omgang, og det lykkedes hende uden Møie at vinde hans Sjæl, der snart lærte at skatte hendes Hjerte ligesaa høit som hendes Aand. Ved de stedse hyppigere Besøg, hun indrømmede ham, gik Samtalen om de moralske Dyder, der var saa behagelig for Stensens Aandsretning, over til at bevise ham hans Pligter med Hensyn til Religionen. Da var det, at hun henreven af christen Kjærligheds inderligste Varme sukkende udbød: «Oh hvor gjerne hengav jeg indtil min sidste Blodsdraabe, naar I, min ædle Herre! derved kunde bringes til at indsee den catholske Troes fulde Vigtighed!» Disse Ord udtalte med den kjærligste Inderlighed, som afspeilede sig i hendes Aasyn, og som fik dobbelt Kraft ved den Ynde der ledsagede Bevægelsen i hendes Gemyt, gjorde det dybeste Indtryk paa Stensens Hjerte. Forundret over at høre sig tiltalt med en aldrig forhen anet Æmheds Iver, forbauset over en Kjærlighed, der var villig til at offere eget Blod for Næstens Vel, lovede han dagligt at anvende

¹⁾ Manni 72 sml. lett. ined. 41.

flere Timer paa at studere Controversen og Kirkefædrene for tilfulde at indsee Sandheden; havde han først faaet tilstrækkeligt Lys til at erkjende den, da vilde han ikke nøle længere med at underkaste sig den. Fra den Tid var det, at han for Alvor begyndte at studere Værker, der fra forskjellige Sider belyste Sagen.

Nu meente Fru Lavinia at kunne fatte bedre Haab, og bevægede ham derfor med sin sædvanlige henrivende Iver til at holde jevnlige Samtaler med hendes Skriftefader, Pater Savigniani af Jesu Samfund. Disse to Magter stode dog ikke ene, thi vi gjenfinde her Søster Maria med hendes gemytlige Snaksomhed; dog vilde hverken denne eller Jesuitens Grunde have faaet Magt med Proselytens klare Hoved og gjenstridige Skarpsindighed, naar ikke Ambassadricens Overtalelser havde lagt Varme til Munkens Argumenter; hun angreb ham fra Følelsens Side, og naar hiin anfaldt ham med Grunde, saa trængde hun ind paa ham med Iver, med Kjærlighed og med Exemples Magt.

Sagen var imidlertid nær bleven afbrudt som den var bedst i Gang — hvilket Manni ikke undlader at tilskrive Djævelens List — idet Stensen paa denne Tid blev kaldt hjem af Kong Frederik 3; han besluttede da at reise hjem til Danmark med et Fartøi der laa seilklart i Livornos Havn, men da han kom for at anbefale sig hos Prinds Leopold, kunde denne underrette ham om, at Fartøiet var afgaaet. Reisen var saaledes forhindret, og Søster Maria undlader ikke, at lægge ham paa Hjerte, at han heri maatte see et Beviis paa Forsynets Naade.

Dog, Sagen havde nu staaet saa længe paa, at den, om end paa en ublidere Maade, maatte føres til Ende. Han havde atter — det var just i Skumringen paa de Af-

dødes Fest, den 2den November¹⁾ modstaaet alle Fru Lavinias Overtalelser; forgjæves havde hun paakaldt den utaalmelige Længsel hvormed man imødesaa hans Overgang, forgjæves udtømt de hæftigste Udtryk hendes Kjærlighed indgav hende — han kunde ikke bestemme sig. «Da indgav Gud hende — siger Biographen — at bibringe ham det sidste Stød — l'ultimo crollo — og som i en Art hellig Harmes udbredelse udbød hun: «Herre, de Besøg, de Samtaler, som jeg mod min Sædvane har forundt Eder, have ikke havt nogen anden Grund, end Iver for Eders Sjæls Frelse; de ere ene udsprungne af christen Kjærlighed for at vinde Eder for Troen. Da I nu ikke vil hengive Eder til Sandhedens Erkjendelse, saa vil jeg ikke længere bortkaste min Tid til Unytte. Kom da ikke mere i mit Huus hvis I ikke beslutter Eder til at blive Catholik!» Disse Ord ledsagede hun med et inderligt Hjertesuk til Gud, til hvem hun henvendte sin Bøn om Velsignelse for hendes Gjerning.» De gjorde det tilsigtede Indtryk paa et saa vel forberedt Hjerte — og Fuglen var fanget. «Saaledes gik det da som sædvanligt, — slutter Fortælleren — at Kjetters Omvendelse lettere naaes gennem Hjertet end gennem Hovedet.»

Stykket maatte imidlertid ogsaa udvortes føres til Ende; Pater Savigniani var øieblikkelig ved Haanden og førte Stensen, der som lynslaaet og opløst i Smerte havde forladt Ambassadricens Huus, hjem til sin Bolig, hvor denne erklærede at der nu ikke længere behøvedes Vidnesbyrd eller Grunde; Sandheden var ham klarligen aabenbaret af Gud gennem det indre Lys, han vilde derfor ufortøvet

¹⁾ Sul ora del vespro, Manni p. 79; appresso l'ora del pranso. Smstd. p. 238.

begive sig til den pavelige Nuntius for at aftale det Fornødne med Hensyn til Afsværgelsen af den lutherske Tro.

Søster Maria Flavia har endnu et Par af sine Smaa-
efterretninger at meddele os; nemlig at Stensen kom til hende den næste Morgen for at kræve nogle Reliquier og et Madonnabillede, hun havde lovet ham naar han var bleven Catholik, samt for at flye hende 50 Scudi til at købe et Par Sølvstager, der som et *ex voto* opstilledes for et undergjørende Madonnabillede i Klosterets Oratorium. Hun beskriver hvilken en Glæde og Lykke, baade hun og Gesandtinden nu fandt at være udbredt over hans Aasyn, og har endelig endnu en lille Historie om en Person, der mødte Stensen, da han fra Gesandtinden gik til Jesuiter-Collegiet, og vilde føre ham en anden Vei; det kunde da næppe være nogen Anden end den Onde, der vilde føre ham fra Frelsens Vei; men Stensen skuffede ham, og sagde han skulde paa Posthuset i et vigtigt Ærende. Slutteligt maa meldes at Proselyten kort derefter, den 18de Decbr. 1667 vedtog og bekræftede sin Afsværgelse for den pavelige Nuntius¹⁾.

Catholikerne, især hans Venner og nærmere Bekjendte, vare naturligviis henrykte. Sra Lavinia ilede ved det første Budskab ind i sit Capel for at istemme et Tedeum; til fjernere Boende meldtes Nyheden i Breve; i et af disse skriver Vinzenz Viviani med italiensk Zirlighed: Min aller-kjæreste Sgr Niccolo Stenone er netop paa de Dødes Dag opstanden til Livet, idet han paa den aflagde den catholske Troesbekjendelse. Det var det Eneste der fattedes ham i at være — om jeg saa maa sige — tilbedelses-værdig ²⁾.

¹⁾ Manni 87.

²⁾ Smstd. 90.

For Stensen selv var et nyt Liv oprundet; som vi kjende ham, kunde vi selv uden factiske Beviser vide, at han med sædvanlig Iver og Alvor vilde skride frem paa den nys indslagne Bane, men vi see ogsaa af Beretningerne, at han ved at studere didhenhørende Værker stræbde at befæste sig i den catholske Tro; og da det maatte være ham en vigtig Sag at forsvare sit Skridt for sin egen Samvittighed og ligeoverfor sine forhenværende Troesfæller, tør vi vistnok antage, at flere af hans ovenfor omtalte Forsvars- og Controversskrifter, om end senere trykte, dog alt have været dels udtænkte dels nedskrevne i den nærmest paafølgende Tid¹). Denne hans efterhaanden

¹) Aaret, i hvilket Stensen gik over, ansættes af Søster Maria del Nero i hendes Indberetning til 1669, men af Manni og Fabroni til 1667. Den første Angivelse, som hidrørende fra en Samtidig og et Øienvidne, nøie impliceret i Sagen, synes at maatte have Forrang, naar der ikke for den modsatte Mening kunde anføres meget slaaende Beviser; de anførte maae altsaa nøie prøves. De ere da først et Brev — Manni 89 — fra Vincenz Viviani til Grev Megalotti dat. Florenz 13de Dec. 1667, hvori meldes, at Prinds Leopold Dagen iforveien var blevet udnævnt til Cardinal, og tillige at Stensen paa de Dødes Dag var gaaet over, samt endelig, at han fra Kong Frederik 3 havde faaet Tilbud om Ansættelse, men at han tøvede med at modtage den, indtil han havde erholdt Tilladelse til fri Religionsovelse. Men i Forbindelse hermed oplyser Manni, at Prinds Leopolds Udnævnelse fandt Sted i Dec. 1667. Dernæst anfører han p. 93 et Brev fra Grev Megalotti til Cardinal Leopold dat. Antwerpen 9de Jan. 1668, hvori takkes for Meddelelse af 29de f. Nov. f. A. angaaende Stensens Overgang. Sml. Istoria del granducatu di Toscana af Galluzzi VII, 325, hvorefter Prinds Leopolds Udnævnelse til Cardinal publiceredes i Consistoriet 12te Dec. 1667. Af den ovenomtalte Indberetning fra Cardinal Nerli — Manni 264, lettere ined. 45 — kan ogsaa hentes et Beviis for denne Mening. Deri siges nemlig at Stensen blev præsteviet 8 Aar efter at han var bleven Catholik; da nu Præstevielsen fandt Sted 1675, maa Overgangen sættes til 1667; thi sætte vi denne til 1669, saa maatte hiin sættes til 1677, men i dette Aar fandt Udnævnelsen til Biskop Sted, og at sætte disse to Begivenheder i samme Aar, lader sig dog ikke vel gjøre.

forandrede Aandsretning blev dog fra Begyndelsen næppe bemærket af hans nærmere Omgivelser og langt mindre kunde det være Tilfældet med hans Venner i det fjerne Hjem. Her fulgte man med stadig Opmærksomhed hans Fremskridt, Bartholin og Ole Borch anbefalede ham til Kong Frederik 3, og denne, der ogsaa yndede Naturvidenskaberne, ønskede at vinde ham for Fædrelandet ved at ansætte ham som Professor i Anatomien og indbød ham derfor til Hjemmet i 1667¹⁾. Reisen blev dog — som ovenfor bemærket — forhindret i dette Aar og fandt først Sted i 1669. Alt underveis sendte han i Juni fra Insbruck Storhertugen en Afhandling «de vitulo. hydrocephalo»²⁾. Hans Ophold i Kjøbenhavn blev denne Gang dog kun kort; hans vigtige geologiske Værk var under Trykken i Florenz, hans kongelige Beskytter saa sin Opløsning imøde; hans ligesaa bevaagne Velynder Cosmus 3, der stod i Begreb med at bestige sine Fædres Herskerstol, indbød ham til sig; hvad Under da. at han atter drog til det lokkende

Det er ogsaa vist at hans første Reise til Danmark i 1667 blev hindret ved Pr. Leopolds Meddelelse om at Fartøiet var afgaaet, og derfor paalægger Søster Maria ham at takke Herren; i 1669 reisde han virkelig; i Juni Maaned tilsendte han Storhertugen sin Afhandling De vitulo fra Insbruck; Scenen hos Gesandtinden fandt Sted 2den Nov.; skulde det nu være 2den Nov. i samme Aar 3: 1669, saa bliver der kun liden Tid til Tilendebringelsen af Omvendelsesforsøgene; ikke heller tales der i den ellers saa omstændelige Beretning med et eneste Ord om at de ere blevne afbrudte ved en saadan længere Fraværelse. Sml. ogsaa Not. 2 S. 39.

Der bliver altsaa intet Andet tilbage end at antage at Søster Maria har feilet i Angivelsen af Aarstallet, og dette kan vel undskyldes. Sin Rapport afgav hun først 1688, altsaa fulde 20 Aar efter at Begivenheden havde fundet Sted; hun havde imidlertid naaet en temmelig høj Alder, mindst 65 Aar, og endelig kan man vistnok sikkert antage, at for hende var Begivenheden og ikke Tidspunktet det Væsentlige.

¹⁾ Manni 35.

²⁾ Barth. act. med. I, p. 249.

Hesperien. Dog reiste han ikke directe fra Kjøbenhavn til Florenz, men lagde Veien over Holland, hvor han opholdt sig i Amsterdam fra det tidlige Foraar til 8de Juni. At han her mødte den sædvanlige Agtelse og Velvillie sees af 2 egenhændige Breve — forefindes i det st. kgl. Bibl., meddeles i Anhang — til den berømte Grævius i Utrecht, dat. det første: Amsterdam 20de April 1670, det andet: ad moenia Ultrajecti 8de Juni s. A. Grævius tilskrev ham de venskabeligste Breve og tilbød ham Ophold i sit Huus, hvilket Stensen dog afslog, dels af Beskedenhed, dels fordi han ikke vilde forlade en syg Ven.

Efterretningen om Storhert. Ferdinands nærforestaaende Død, som fandt Sted 24de Mai 1670 — Ist. del Gduc VII, 353¹⁾ — bortkaldte ham saa pludselig, at han ikke fik Leilighed til at gjøre Grævius det attraaede Besøg, men maatte nøies med at sende ham en venlig Afskedshilsen, da han om Natten — *intempestiva hora* — d. 8de Juni 1670 paa Forbireisen standsede nogle Øieblikke udenfor Utrechts Porte (see Anhang).

Aar 1669²⁾ udkom i Florenz hans berømte geologiske Værk *De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus* in 4to, ded. Storhertug Ferdinand 2³⁾. Forfatteren optræder her i et saa nyt Lys, og Værket har

¹⁾ Carlo Dati satte Storhertugen følgende Mindelinier:

Principium sapientissimus, sapientum princeps

Fovet artes et auxit, adamavit scientias et habuit. l. c.

²⁾ Af flere Ytringer i Indledningen sees, at Værket er nedskrevet kort før Afreisen til Danmark. Dette afgiver ogsaa et Beviis for, at den forstyrrende Omvendelsestid, der næppe kan have skjænket ham Ro til at udarbeide et saa gjennemtænkt Arbeide, maa ligge længere tilbage.

³⁾ Denne Udgave findes i det store kgl. Bibl.; en senere, Leyden 1679, i Univ. Bibl. Værket er senere trykt flere Gange, saasom endnu 1763 i Pistoia. Manni 60.

saavel ved sin første Fremtræden som nu igjen i de senere Tiaar vakt saa megen Opmærksomhed selv hos Mænd som E. de Beaumont, A. Humboldt, G. Voigt, at der er al Anledning til at omtale det noget nøiere. Men dette nye Lys, hvori han optræder, giver ogsaa Anledning til nærmere at udvikle en alt ovenfor antydet Eiendommelighed i Gangen af hans Studier, som i hans hele Aandsretning. Naar vi nemlig see ham beskæftiget snart med det dyriske snart med det menneskelige Legeme og dets forskjellige Organer og Dele, derefter med mathematiske Betragtninger, med geologiske og endelig med theologiske Studier, eller naar vi lytte til hans egne Ord i Indledningen til Prodomus: «Fra at optælle alle Legemets Kiertler blev jeg bortreven ved Undersøgelsen af Hjertets underfulde Bygning — da jeg havde begyndt paa det nøiagtigste at undersøge Musklerne udkastede Eders Strande en Haifisk af ualmindelig Størrelse, til hvis Undersøgelse jeg ganske hengav mig — senere beskæftigedes jeg ved Betragtninger over de af Naturen inden i hinanden indsluttede Legemer» — naar vi løseligt betragte alt Dette og derhos mindes, at han aldrig opholdt sig længe paa et Sted, men færdedes snart hist snart her, saa i Fædrelandet, saa i Hollands forskellige Byer, derefter i Paris, i Italien, for endelig at tilbringe sine sidste Leveaar paa forskellige Steder i Nordtydskland, da kunde vi mene, at der ikke gik nogen egentlig fast ledende Traad gennem hans Liv og Studier, at enhver mødende Gjenstand bemægtigede sig hans levende Gemyt, at han ubekymret om Maalet som den lette Kork lod sig rive hen af Livets og Tidens Strøm. Og dog — hvor uberettiget vilde ikke denne Slutning være; een Tanke, een Stræben førte ham uafbrudt mægtigt fremad, og den var: Retningen mod det store Alts inderste Kjerne, en stedse-

varende Higen fra Periferien mod Centrum. Derfor begyndte han ved de legemlige Organismers underordnede Dele, ved Kjertler, Muskler, Afsondringskanaler, derfra gik han til Hovedorganerne, Hjerte og Hjerne, fra de legemlige Organismer gik han til alle disses Kilde og Hjemstavn, Jordkloden; fra denne, fra det Skabte, hævede han endelig Blikket til Skaberen, men ogsaa her grandskede han; opdragen i Luthers Lære gik han over til Catholicismen, der forekom ham mere tilfredsstillende at løse de Tvivl og Spørgsmaal der beskjæftigede hans grublende Aand; og endelig sov han ind til en bedre Verden med Dens Navn paa sine Læber, der danner det rette Midtpunkt for al menneskelig Viden og Stræben. De skønne Indledningslinier til Prodomus vise ogsaa klart, at han med fuldkommen Bevidsthed om sin Gjerning søgte at komme til Kundskab om Tingenes sande Beskaffenhed, gennem Videnskabens og Livets Labyrinth higede mod Maalet, stræbte at naae «Staden, der troner paa den høieste Tinde». Men derved er ogsaa hans Stilling og Forhold til Tidens Videnskabsmænd og Videnskabelighed givet. Ved hans udbredte Lærdom kunde det ikke feile — hvad ogsaa baade directe og indirecte fremgaaer af hans Skrifter — at han tilfulde kjendte de Resultater hvortil Datiden var kommen; men paa Grund af sin Aands uafhængigt higende Retning lod han sig ikke utilbørligt paavirke endsige opholde eller standse ved dem; utrættelig ilede han fremad og forud, idet enhver Opdagelse førte ham til en paafølgende; derfor saa han ogsaa, hvad Ingen havde seet før ham¹⁾. «Uden Søgen, ja næsten modstræbende gjorde jeg efter Guds Villie mangfoldige anatomiske Opdagelser, der hidtil havde været nægtet dem, der vare langt værdigere». Der-

¹⁾ Act. med. II, 359.

for kom han til Slutninger, der laae saa langt forud for hans Tid, at der hengik næsten 2 Aarhundreder før de tilfulde paaskjønnedes.

Hvad nu selve Værket angaaer, da er det — som allerede ved Titelen betegnet — en Forløber for et større Arbeide, til hvilket han havde gjort betydelige Forstudier, som han havde næsten færdigt, men som aldrig udkom, rimeligviis — idetmindste tildeels — fordi Tanker om religiøse Gjenstande forbundne med hans Overgang til Catholicismen meer og meer bortdrog hans Sind fra Studiet af Naturen. Dette fremgaaer temmelig klart af de Undskyldninger han i Indledningen fremfører for Storhertugen, fordi han, efterat have tilendebragt Arbeidet, og kun manglede nogle anatomiske Undersøgelser, paa engang afbryder hele Værket og søger om Tilladelse, til at drage hjem til sit Fødeland, hvorhen han var kaldet af sin Konge. Efter at have appelleret til Storhertugens Loyalitetsfølelse, fordi han bereder sig til at adlyde sin kongelige Herres Bud, samt yttret Frygt for, at han ved at fortsætte sine Undersøgelser efter vanlig Viis skulde drives fra den ene nye Opdagelse til den anden, slutter han nemlig saaledes: «Imidlertid vil jeg ikke ængstlig spørge, hvor alt dette skal ende; maaskee tilregner jeg mig selv hvad der har en høiere Aarsag. Der- som jeg efter lang Grunden vilde føie Noget af det, der paa en Maade er mit Eget, til det jeg har fundet, saa kunde jeg let, ved at hænge for længe over Udviklingen af dette ene Resultat, lukke mig Udgangen til at finde alt det Øvrige. Da jeg altsaa ikke veed hvilke andre Undersøgelser og Studier, der andetsteds vente mig, saa anseer jeg det for det Bedste her at fremsætte mine Bemærkninger over de af Naturen inden i hinanden indesluttede faste Legemer, or at de kunne udtale mit Hjertes Tak for de af Eder

modtagne Velgjerninger, og tillige lyde Andre¹⁾, der have bedre Tid og Leilighed, Hjælp til med større Nytte at studere Naturhistorie og Geographie.» Ligger ikke i disse Linier ligesom en Afslutning med et tilbagemagende Livsstadium, et Afskedsblik til en kjær videnskabelig Syssel, han er i Begreb med at opgive!

Spørges dernæst hvad den bebudede Afhandling vel skulde have indeholdt, da maa Svaret blive: En Behandling af de samme Emner der gennemgaaes i Prodomus, kun af udførligere og fyldigere Natur. Dette fremgaaer ligefrem af Sidstnævnte, f. Ex. naar der siges: «Da jeg ikke kan blive færdig med at udvikle Alt hvad jeg havde foresat mig, vil jeg idetmindste give det Vigtigste af hvad jeg har faaet færdig.» «Dette være nu fremsat som en kort og om man vil forhastet Fremstilling af det Væsentligste af det, der tydeligere vil blive behandlet i Dissertationen.» Ligeledes af Slutningslinierne som og af den meddeelte Plan til hele Værket, hvilken forøvrigt ogsaa er fulgt i det udkomne Arbeide. Angaaende denne siger Forfatteren: «Jeg skal kortelig angive Gangen i min Afhandling — Dissertationen — og dernæst i lige Korthed omtale de Gjenstande, som sjeldnere forekomme i samme. Selve Afhandlingen har jeg deelt i fire Dele, hvoraf den første som Indledning oplyser, at man alt fra gammel Tid har undersøgt det interessante og nyttige Spørgsmaal angaaende de Havets Levninger der findes fjernt fra dette, men at Løsningen af dette Spørgsmaal, der i tidligere Tider var mindre tvivlsomt, i de senere Aarhundreder er bleven uvis. Efter derpaa at have udviklet de Gamles Mening samt Grunden

¹⁾ Herved sigtes maaskee til Holger Jacobæus, hvem han skal have overdraget at fortsætte sine geologiske og physiske Studier. Theol. Bibl. 20 p. 267 Not.

til, at Striden endnu ikke er bleven tilfredsstillende afgjort af Nogen, endskjøndt man har seet fortræffelige Afhandlinger desangaaende af flere Forfattere, vender jeg atter tilbage til Eders Høihed, idet jeg viser, at ligesom det skyldes Eder, at mangfoldigt Nyt er blevet fundet, at endel gamle Tvivl ere blevne hævede, saaledes er det og Eders Fortjeneste, at man tør haabe, at den sidste Haand snart kan lægges paa denne Undersøgelse. I den anden Afdeling løses det almindelige Problem, hvoraaf de enkelte Vanskeligheders Løsning afhænger, nemlig: naar et givet Legeme har en vis Form, og det er fremkommet efter Naturens Love, kan der da i et saadant Legeme findes Aarsager, der forklare Stedet og Maaden, hvorpaa det er fremkommet? Forinden jeg gaaer ind paa Løsningen af dette Problem, stræber jeg at forklare disse Ord paa saadan Maade, at heri ikke skal levnes nogen Tvivl eller Stridspunkt for nogen philosophisk Sect. I den tredie Part har jeg bestemt at undersøge de enkelte i andre indeslattede faste Legemer, Alt i Henhold til de ved Problemets Løsning udfundne Love. Fjerde Afdeling beviser af Historie-skrivere og naturhistoriske Skribenter, at de etruske Sletter ere uberørte af Syndfloden, den forklarer dennes Natur, og viser, at den ikke strider mod almindelige Naturlove.

Derefter bemærker han, at det var hans Agt at behandle Værket i det italienske Sprog, dels for at imødekomme Storhertugens Ønske, dels for at vise Paaskjønnelse mod det litteraire Academie Della crusca, der havde optaget ham som Medlem.

Det er interessant af selve Prodrumus at blive bekendt med Stensens naturhistoriske, navnlig geognostiske og geologiske Anskuelser. Med Hensyn til Jordklodens Tilblivelse og Beskaffenhed antager han, at der i dens

Indre findes Ild og store Vandmasser. I Begyndelsen 3: ved dens Skabelse stod Vandet — et Vand der var blottet for Dyr, Planter og andre faste Legemer — over dens hele Overflade; der bundfældtes et Lag der var frit for alle fremmede Indblandinger; dette Vand tørredes efterhaanden bort; under den saaledes fremkomne Steen- eller Klippe-skorpe dannedes deels ved Ildens deels ved Vandets Magt uhyre indre Huulheder; svækket herved styrtede den øvre, nu ikke længer tilstrækkeligt understøttede Flade sammen; nu trængte Havet ind i disse Huulheder, med det blandedes Afgrundens Vande, samt de Vandmasser, der altid svæve i Luften, og Havet stod atter over Jordens Overflade ja selv over de høieste Bjerge som vare fremkomne ved denne Sammenstyrtten (Vandet stod over de høieste Bjerge; «men» tilføier den sindrige Forfatter i sin Stræben efter at bringe Phænomenerne i Overeensstemmelse med Skriftens Ord — «over de høieste Bjerge, som de vare paa den Tid»). Denne var Tilstanden paa Syndflodens Tid. Af denne bundfældtes atter mægtige Lag, men denne Gang med Indblanding af fremmede Substantser og Organismer; atter tørredes Overfladen, en Skorpe eller Flade fremkom, men over denne ragede hist og her de gamle Fjelde op; Huulheder fremkom ogsaa under denne Flade, den styrtede sammen og de nyere Bjerge og Dale fremstode. Det strider altsaa, slutter Forfatteren, hverken mod Skriften, Fornuften eller daglig Erfaring, at antage at Jordens Overflade har været mindre ujevn jo nærmere vi gaae tilbage til dens første Skikkelse.

Forfatteren er altsaa Neptunist, og Jordskorpens Dannelse ved afsatte Lag er for ham en Følge af en almindelig Naturlov; hans Grundtanke bliver derfor, at ethvert indre dybere liggende Legeme, selv i legemlige Organismer, ifølge

en Naturlov er indsluttet i de omgivende Lag; i sit Værk stræber han stadigt hen mod denne Tanke, og heri ligger ogsaa Grunden til den Titel han havde tiltænkt det.

Det var ikke blot ad Erfaringens Vei han arbeidede sig frem; alvorlig og grundig skrider han ogsaa fremad gennem Slutningernes Kjæde. Vil end Nutiden forkaste et og andet af hans Resultater, taler han end stundom noget utydeligt og uforstaaeligt, saa maa vi dog beundre Den, der fremstod næsten som Geologiens Skaber, og agte ham selv hvor han feiler. Til de fortrinligste Partier i Værket hører unægteligt Læren om Lagenes Afsætning, men meget interessante ere ogsaa hans Slutninger om Forsteninger, Skaldyr's Dannelse, Perlers Fremkomst, samt hans Chrystallographie, den sidste især ved hans Higen efter at forklare sig det Fluidum, den usandselige Strømning, med eet Ord den Kraft, der lader Chrystallen fremstaae.

Da Stensen nu mere og mere vendte sig bort fra Naturens Studium, turde vel her være Stedet til at omtale to Breve¹⁾ til Storhertugen fra Sommeren 1671, der give et yderligere Beviis paa hans Blik for Naturens Skjønhed og hans aandrige Maade at opfatte og forklare dens Phænomener. De angaae Isdannelsen i tvende Huler — ved Gresta og Moncoden — liggende høit op i Alperne i Egnen af Comersøen. Angaaende den første beretter han, at Isdannelsen ved hans Besøg endnu ikke havde taget sin Begyndelse for Aaret; derimod bemærkede han en iskold Vind, der fremkom fra Sprækker i Hulens Indre, som bragde Thermometret til at falde betydeligt. Denne Luftstrøm, der finder Sted om Sommeren, erklærer han

¹⁾ Lett. Ined. II, 318 og 321. Manni 292 fig.

at hidrøre fra, at Solen ved at ophede Klipperne smelter den Snee, der fra om Vinteren er opbevaret i Fjeldkløfter, der ved hine Sprækker staae i Forbindelse med Hulen; derved udvikles en heftig Kulde, hvorved atter frembringes tvende Virkninger, dels Dannelsen af den kolde Luftstrøm, dels en stærk Afkøling af Fjeldet i Hulens Indre; Vandet bringes da til at fryse, dels ved den kolde Luftstrøm, der stryger hen over det, dels ved Kulden af den Fjeldgrund, hvorpaa det hviler.

Beskrivelsen af Hulen ved Moncoden er meget livlig. Den skildres som liggende høit oppe i Alperne, i Egne der hyppigere besøges af Steenbukken og Gensen end af Mennesket, der kun drager derop i de varme Sommermaaneder for Græsgangenes Skyld, og selv paa den Tid kan det fornødne Vand ofte kun skaffes tilveie ved at smelte Is og Snee. Ad Trin udhugne i en Træstamme naaede han derop yderst medtaget ikke blot at Rædsel over Veien, som paa alle Sider, foroven og forneden, var omgivet af Fjeldtinder og Afgrunde, men og af Træthed af at klavre op ad de steile Høider. Men nu overraskedes han ogsaa af det mærkeligste Skue; i Hulen fandtes intet Vand, men derimod var saavel Bunden som Væggene bedækkede med de skønneste og forskjelligste Incrustationer. Endskjøndt Beklædningen paa Væggene var overordentlig tynd, sad den dog saa fast, at den kun kunde løsnes ved Varmen af Haanden eller en Flamme; stundom bestod den af de fineste krystalklare Draaber hæftede ved Siden af hinanden, stundom af fine Søiler stillede i Rader den ene under den anden, men alle fuldkommen frie for Blærer. Midt i Hulen fandtes fritstaaende Søiler, som igjen vare dannede af fine Smaasøiler ordnede omkring en Axe, saaledes at Overfladen af Søilerne saae ud omtrent som en

Drueklase. Nogle af dem vare gjennemborede paa langs, andre vare kun hule et Stykke ned fra oven; stundom dannede Midthuulheden ikke en Cylinder, men en Figur bestaaende af en Række Kugler stillede oven paa hinanden. Kort, hele Skuet var høist paafaldende. I denne Hule bemærkedes ingen Luftstrøm, men en isnende Kulde. En meget betydelig Sneemasse laae sammenhobet foran Indgangen.

Brevskriveren bemærker nu bl. A. efter Hyrdernes Angivelse, at Hulens Temperatur ikke vexler efter Aarstiden, saa den skulde være kold om Sommeren, varm om Vinteren; «Isen derinde er evig», sige de, «saaledes har den ligget saalænge Verden staaer». Men den dannes derimod ogsaa om Sommeren; hvilket sees af, at den kommer igjen efter at være borttaget. Vandet strømmer ikke til eller siver gennem Fjeldet, men bæres ind af Luften og ansættes saaledes efterhaanden paa Søilernes Overflade. Den lave Temperatur i Hulen hidrører ikke fra, at Kulden skulde concentreres derinde af Varmen udenfor, men af den Kulde der er bevaret i Sneen udenfor og derfra trænger ind i Hulen — unægteligt den ene rigtige Forklaring af dette Phænomen.

Ligesom disse tvende Breve synes at høre til de sidste Spor af hans Beskjæftigelse med Naturen, saaledes høre de ogsaa til de faa Tegn der haves paa hans Skribentvirksomhed i Almindelighed i dette Tidsrum — 1670—72. Dog udførte han i denne Tid et andet Arbeide i ovennævnte Retning, idet han nemlig ordnede Storhertugens naturhistoriske Samlinger ¹⁾, hvilke han endog forøgede med

¹⁾ Manni p. 132. Dette Museum blev under Cosmus 3 ved Redis Bestræbelser completeret med de sjeldneste og kostbareste Sager. Ist. del Gr. Duc VIII, 74.

mange af de Naturproducter han havde samlet paa sine Reiser omkring i Landet paa den Tid han forberedte sig til Udgivelsen af sit geologiske Værk. Ved mange Numere i Cabinettet fandtes oplysende Etiketter ziirligt skrevne med hans egen Haand.

Forøvrigt synes han at have tilbragt denne Tid i Stilhed i sine italienske Venners Kreds, meer og mere beskæftiget med Studiet af theologiske Værker og med hvad forøvrigt angik hans Stilling som Catholik.

Herfra bortkaldtes han atter 1672, idet Kong Christian 5, foranlediget af Griffenfeldt¹⁾, udnævnte ham til Professor ved Kjøbenhavns Theatrum anatomicum med en Løn af 400 Rd., og derhos indrømmede ham fri Religionsøvelse. Hans Bortreise bedrøvede hans Venner, som dog trøstede sig ved at skulle see ham igjen i Jubelaaret 1675²⁾. Han forlod Italien i Mai og alt i August sendte han fra Kjøbenhavn et Brev³⁾ — opbevaret i Annalenaklosteret — til sin Veninde Søster Maria, hvori han melder, at han boer hos sin Søster — fra hvem efter Mannis Gisning en senere berømt Apostat, Jac. Ben. Winsløv⁴⁾ skulde nedstamme — og lever i Fred og Ro, hvilket han dog synes mest at tilskrive Lutheranernes Lunkenhed i Troessager. Forøvrigt klager han over Catholikernes høist ubetydelige Antal i Danmark, og over den Stilhed der hviler over deres Gudsdyrkelse — kun een Messe daglig saavel Hellig- som Søndage. Endelig anbefaler han den lille Kronprinds — *il principino*, siden Frederik 4 — til hendes Forbøn.

Det paafølgende Aar fremtraadte han første Gang paa

¹⁾ Act. med. Dedic.

²⁾ Manni 134.

³⁾ Manni 136.

⁴⁾ Univers. Biblioth.s Exemplar af Manni sees af en Paategning paa Titelbladet at have tilhørt Fr. Chr. Winsløv.

den Lærestol, hvorfra fordum den berømte Simon Paulli havde lært og som nu i en Række af Aar havde staaet ledig. Hans Indledningstale¹⁾ dvæler dog ikke fortrinsviis ved anatomiske Betragtninger, men stræber mere at hæve Tanken fra det Sandselige til det Høiere, fra det Jordiske til det Himmelske. «Det er Anatomiens rette Endemaal, at Tilskuerne ved at betragte Legemets kunstige Sammensætning skulle ledes til at hæve Blikket mod Sjælens høie Rang og derefter fra de Undere der indeholdes i Begge til Kundskab og Kjærlighed til dens Ophav.» Det sees altsaa ogsaa her, at Theologen stedse mere faaer Overhaand over Naturalisten. Allerede dette Omslag maatte berøve ham Interessen for hans nuhavende Stilling og et fortsat Ophold i Danmark, men endnu mere blev dette gjældende, da Religionstvist begyndte at forstyrre den Ro, han i Begyndelsen havde glædet sig ved i Hjemmet. Dette blev Tilfældet²⁾ da den daværende Rector i Herlufsholm, Joh. Brunsmand sendte ham et Exemplar af sit nysudgivne Skrift: Franz Spiras Fortvivlelse³⁾. Denne lille Bog indeholder en Beretning om en Retslærd fra Citadella nær Padua, som 1548 havde antaget Luthers Lære, der i de Tider ogsaa udbredte sig i Norditalien, men af den pavelige Legat i Venedig lod sig skræmme til atter at afsværge. Men snart greb Fortvivlelsen ham, han mente ved sit dobbelte Frafald at have lukket sig enhver Naadens Dør; «jeg kan ikke mere haabe, jeg kan ikke mere troe; Intet er i mig uden Frygt og Bævelse, Skam og Skjændsel». Allerede denne gribende Skildring af en Apostats jammerfulde Liv og Endeligt maatte virke ubehageligt paa Stensen,

¹⁾ Act. med. II, 359.

²⁾ N. M. Petersen III, 280.

³⁾ Francesci Spiræ Fortuifflelsis Historie udkom første Gang 1673, anden forøgede Udgave 1684, findes paa Univ. Bibl.

som neppe var fri for — hvad senere skal vises — dybest i sit Indre at føle en evig nagende Smerte over sit Fræfald. Men den directe Tilsendelse af Bogen maatte føles som en ligefrem Fornærmelse, saa meget mere som den indeholder bittre Angreb paa Papister og Papisteri. Han vexlede derfor et Par Breve¹⁾ med Brunsmand, som vel i Hovedsagen angik theologiske Stridsspørgsmaal angaaende Retfærdiggjørelsen ved Christus m. m., men dog ogsaa hist og her indeholder Stiklerier og personlige Angreb, der maatte være dobbelt ubehagelige for et saa blidt og blødt, af italienske Venner og Veninder forkjælet Gemyt som Stensen. Han besluttede sig altsaa til atter at reise tilbage til sit kjære Italien, og vendte saaledes efter omtrent 1½ Aars Forløb i 1674 for stedse Fædrelandet Ryggen.

I Toscana modtoges han som sædvanligt med aabne Arme. Alt Storhertug Ferdinand havde næret saa megen Høiagtelse for hans Sjæls og Sæders Reenhed, at han mente at kunne opstille ham som et Uskyldighedens Exempel for Alle men især for sin Søn²⁾; denne, som imidlertid havde succederet, fulgte dette Vink og gjorde ham til Lærer for sin Søn³⁾. At Stensen endnu saavel af Storhertugen som af hans Omgivelser ansaaes for Naturalist, sees af, at hiin udtrykkeligt paalagde ham at undervise sin Elev i Naturvidenskaberne, medens disse ventede at han vilde udarbejde Bløddyrenes Naturhistorie, ligesom de ogsaa haabede at han snart vilde indføre den berømte Swammerdamm i deres Kreds. Men alt Dette passede ikke længere til hans forandrede Aandsretning. «Fra 1674 —

¹⁾ Epp. duæ adversariæ Nicolai Stenonis & Johannis Brunsmanni. Accessit historiæ Francisci Spiræ desperantis brevium. Hafn. 1680.

²⁾ Fabr. 38.

³⁾ Manni 142.

siger en af hans Biographer¹⁾ — sagde han for stedse Farvel til sine naturvidenskabelige Studier, og fra nu af gik al hans Higen og Tragten ud paa, at gjøre sig værdig til Syndsforladelse, samt paa at udvikle alle sine store Dyder til den rette Fuldkommenhed».

Da han efter to Aars Forløb skiltes fra sin fyrstelige Elev, var det heller ikke Betragtninger over Naturen, men en Samling af vise og fromme Levereregler han ved Afskeden overrakte ham²⁾).

I den ovenfor omtalte Indberetning fra Cardinal Nerli «de vita & moribus» meldes, at han, der alt før sin Overgang havde ført en ret, moralsk Vandel, efter denne foreskrev sig det strængeste Levnet, hvorved han snart naaede en høi christelig Fuldkommenhed. Han blev almindelig erkjendt for en Mand med store Talegaver, et blødt Gemyt — di molte lagrime — i inderlig Forening med Gud, forglemmende sig selv, kjærlighedsfuld mod Næsten, især mod Syge og Fængslede, lindrende deres Nød, hvad enten den udsprang af legemlig eller aandelig Trang. I Omvendelsesiver søgte han at indgaae Venskabsforbindelser med Jøder og Kjettere, af hvilke det lykkedes ham ved sin Blidhed og indtrængende Overtalelser at omvende Mange. Og dog var han saa ydmyg, at Ingen af hans Samtale skulde mærke, at han var en af Tidens mest udmærkede Videnskabsmænd.

Saaledes fjernede hans nye Aandsretning sig mere og mere fra den tidligere; om han end i de første Aar ikke

¹⁾ Fabr. 51.

²⁾ Smstd. Lett. ined. II, 25 Not. Som Lærere, der rimeligviis afløste Stensen hos Prindsen, nævnes Viviani og Lorenzini i Matematik, Redi i Physik, Noris i Antiquiteterne og den skønne Litteratur. Ist. del Gr. Duc VIII, 15.

afbrød sine fordums Venskabsforhold i Hjemmet og endnu en Tidlang fortsatte de videnskabelige Sysler, der hidtil havde skjænket ham Tilfredshed og Hæder, saa maatte de dog efterhaanden tabe al deres Tillokkelse for ham. Da 8 Aar vare forløbne efter hans Overgang var han, deels ved egne deels ved Andres, navnlig vistnok Jesuiternes Bestræbelser, saa fuldkommen gaaet op i sin nye Tilværelse, at der, som Fru Lavinia havde forudseet, kunde tænkes paa at lade Kirken høste Nytten af hans sjeldne Gaver som og af al den Omhu, der var anvendt paa at uddanne dem i catholsk Retning.

Hans Skriftefader, Jesuiten Pater Emilio Savigniani, der havde havt en saa væsentlig Deel i hans Omvendelse, paalagde ham altsaa 1675 at lade sig præstevie og henviste ham i den Anledning til vedkommende Geistlige ved Domkirken i Florenz. Da denne fandt, at der kunde næres Tvivl om Gyldigheden af hans Daab, ansaa han det for rigtigst at gjentage den, dog betingelsesviis — sub conditione. Derefter modtog Stensen efter tilbørlig Underviisning og efter lang Forberedelse i St. Ignazii Exercitier og andre fromme Øvelser gennem tre Dages Høitidelighed Indvielsen ifølge apostolisk Breve, og holdt endelig det paafølgende Aar med overordentlig Devotion sin første Messe ¹⁾.

Som Følge af hans nye Værdighed finde vi ham fra nu af i skriftlige Udfærdigelser tillagt Prædicatet Dominus reverendus. Af Datum paa desl. Skrivelser sees ogsaa, at hans Præstevieelse maa henlægges til det nævnte Aar ²⁾. Der existerer — efter Meddelelse af Hr. Conferenceraad Werlauff — en Nic. Stenonis Epistola ad virum eruditum cum quo

¹⁾ Mannl 266.²⁾ Smstd. 145 sml. Fabr. III, 51.

in unitate sacræ romanæ ecclesiæ æternam amicitiam inire desiderat, de methodo convincendi acatholicum juxta Chrysostomi homiliam 33 in acta Apostolorum; Florentiæ 1675, 4. Denne Epistel tilhører altsaa denne Periode, og er maaskee rettet til Pater Savigniani.

III.

1675 — 1686.

Stensen havde nu brudt fuldstændigt med sin Fortid. Fra nu af staaer han for os ikke blot som catholsk Christen, men og som catholsk Geistlig, d. v. s. med end fastere Baand, udelukkende knyttet til den Kirke, som efter hans Tro var den ene saliggjørende. De Dyder han fra nu af stræbte at naae, vare Kjærlighed, Ydmyghed, Afholdenhed; men ved Siden af dem udviklede sig hos ham en stedse stigende Tilbøielighed til en Kjødets Spægelse, der omsider udartede til en saa fuldkommen Kjødets Dødelse, at han derved tidligt lagdes i Graven.

Denne Retning spores alt ved hans Præstevielse; thi foruden Løftet om Kydskhed — hvilket han alt forinden stedse ukrænkeligt havde holdt —, samt om frivillig Armod — hvormed han ogsaa var fortrolig, eftersom han af 40 Scudi, som maanedlig udbetaltes ham af Storhertugen, kun beholdt 6 til sin fattige Klædning og Levemaade, medens Resten anvendtes til milde Gaver — bad han sin Skriftefader indstændigt om at maatte aflægge et tredie, nemlig i alle Dele at ville udføre det Fuldkomneste og saaledes arbeide fremad til Guds Ære. Da dette imidlertid ikke kunde indrømmes ham, nøiedes han med at forpligte sig til, aldrig at gjøre Andet, end hvad der paa eengang kunde være til Herrens Tjeneste og til Næstens Gavn¹⁾.

¹⁾ Manni 266.

Forøvrig hengav han sig til geistlig Virksomhed, bl. M. ved fremdeles at forfatte Controversskrifter, saaledes endnu i 1675 en tredie Epistola ad novæ philosophiæ reformatorem¹⁾, i hvilken han dadler denne Reformatør fordi han som det høieste Maal sætter den offentlige Sikkerhed — eller snarere din egen Sikkerhed, eftersom det Du søger i den offentlige kun er din egen. Og dog griber Du netop de Midler, der ere rettede stik imod dette Maal, idet Du aldeles forsømmer den Deel af dit Jeg, paa hvis Sikkerhed Du ene burde lægge Vind. Dette sees deraf, at Du bringer Alt i Forvirring, just medens Du søger det Offentliges Ro, og uden nogensomhelst Nødvendighed udsætter Dig for den største Fare, just idet Du arbejder paa at undgaae den. Men at Du aldeles forsømmer denne din Part, paa hvilken Du ene burde lægge Vind, fremgaaer deraf, at Du giver en almindelig Tilladelse til at tænke og sige hvadsomhelst om Gud, naar man kun ikke tilsidesætter Lydig-
hed — ikke den der skyldes Gud, men den der efter din Paastand skyldes Menneskene, og det er atter det Samme som at indskrænke Menneskets Vee og Vel til det borgerlige Regimente, det er: til de materielle Goder. Det støtter nu ikke din Paastand, at Du siger, at Du overdrager Om-
sorgen for Sjælene til Philosophien, thi deels afgjør din Philosophie Alt hvad der angaaer Sjælene efter et System, der er grundet paa Menneskepaafund, deels henstiller Du disse din Philosophies taabelige Skabninger under Livs-
vilkaar passende for Automater ikke begavede med Sjæl, men kun udrustede med Legeme.»

Han stræbte ogsaa fremdeles at omvende Kjettere, dog med forskjelligt Held; saaledes lykkedes det med en

¹⁾ Manni 150.

flandersk Anatom, Tilemann Trutwin¹⁾, men slog feil med to Landsmænd, Holger Jacobæus og Christopher Bartholin. Hoffet synes ogsaa her at have været medvirkende, thi de To reiste allerede i dets Selskab. Jacobæus var alt paa god Vei, idet han lod sig catechisere af Stensen, med stor Andagt bivaanede hans «meget lange» Messe, var Tilhører ved hans Prædiken, ja med sin Ven endog tog Ophold i hans Huus. At Sagen dog blev hindret maa rimeligviis tilskrives Broderen Casper Bartholin, der i største Hast begav sig til Livorno for at indvirke paa de Andres Reiseplan²⁾.

Et Attribut ved hans Stilling som Geistlig var ogsaa at høre Skriftemaal. Ret hertil indrømmedes ham første Gang, da nogle nysankomne fornemme polske Damer ønskede at tages til Skrifte, men ikke kunde gjøre sig forstaaelige for Italienerne. Teatinermunkene indrømmede ham i den Anledning en Skriftestol i deres Kirke. Den Omhu hvormed han nu forberedte sig til, og den kjærlige Maade hvorpaa han besørgede denne Gjerning, lod ham ogsaa i denne Retning virke til Mangfoldiges Gavn³⁾.

Saa megen Iver og Dygtighed maatte anspore Pavehoffet, der upaatvivleligt har fulgt Stensen med stadig Opmærksomhed, til at anvende hans Kræfter paa Sted og Maade, der svarede saavel til hans almindelige som særegne personlige Egenskaber. Leilighed hertil fandtes, da Hertug Johan Friedrich til Hannover og Brunsvig, der var gaaet over til Catholicismen, kaldte ham til Biskop hos sig⁴⁾. Hertugen havde nemlig lært at kjende ham paa hans tidligere Reiser til Danmark, og fattet saa megen Godhed for ham, at han som Venskabstegn havde skjænket

¹⁾ Manni 158.

²⁾ Smstd. 163. Fabroni 52.

³⁾ Manni 267.

⁴⁾ Smstd. 171, 268. Fabroni 53.

ham sit Billede hængende i en rig Guldhalskjæde. Her var altsaa en udmærket Leilighed til at benytte ham i Egne, der vare beslægtede med hans Hjemstavn, og Pave Innocenz II udnævnte ham derfor 1677 til Biskop af Titopolis eller Titiopolis — et Bispedømme in partibus, der har Navn efter et fordums Bispesæde i Isaurien — samt til apostolisk Vicar i Norden¹⁾.

Indbydelsen fra Hertugen traf ham i Florenz. Gjennem de strengeste Exercitier og Bodsøvelser forberedte han sig paa at modtage Kaldelsen; han anraabte alle sine Venner om deres Forbøn for at han kunde blive et saa høist vigtigt Kald værdig, og da han endelig havde modtaget sin Skriftefaders Tilhold og Erkebispens Velsignelse, aflagde han det Løfte at vandre barfodet fra Florenz til Loretto, derfra til Rom og saa endelig til det Sted, der var ham bestemt. Da han tillige underveis kun vilde leve af Almisse, uddeelte han ved sin Bortgang den Reisepending, Storhertugen havde tildeelt ham, til de Fattige. Saaledes forlod han til Alles Sorg Florenz, hvor han havde ført et saa reent og udmærket Levnet, at han næsten ansaaes for en Helgen. De paatagne Besværligheder bleve ham dog for store; han kom syg til Loretto og maatte der søge Helbredelse, i hvilken Anledning den øverste Geistlige paalagde ham paa den tilbageværende Deel af denne Pilgrimsfart at bære Skotøi²⁾. Fra Rom meldte han den 15de Sept. 1677 til sin «ærværdige Moder» Søster Maria, at den hellige Fader den foregaaende Mandag havde iført ham den biskoppelige Messeskjorte — il roccetto — og at han den næste Søndag skulde indvies til sit nye Kald ved Cardinal Barbarigo³⁾.

¹⁾ Manni 170 flg.

²⁾ Smstd. 268.

³⁾ Smstd. 169.

Meget kort efter Indvielsen begav han sig til Hannover. Om han ifølge sit Løfte har foretaget denne lange Vandring til Fods og det endda ud paa Efteraaret, kan være usikkert; men ved hans bekjendte Iver og Standhaftighed tør vi næsten ikke betvivle det, især da der meldes, at han ved sin Ankomst til Hannover frabad sig de Carosser med ridende Escorte, hvormed Hertugen vilde indføre ham til Staden og derimod drog ind til Fods paa Apostlenes Viis, opspurgte Veien til Kirken, forrettede sin Andagt der og saa først gik hen for at gjøre Hertugen sin Opvartning¹⁾.

Som et betegnende Træk anføres, at han som Emblem i sit biskoppelige Segl satte et Hjerte hvori staaer plantet et Kors, samt at Seglet af Ydmyghed gjordes af usædvanligt lille Omfang²⁾.

I Hannover fortsatte han Controversen mod Lutheranerne, og lod der flere af sine forhen nævnte som og nogle her udarbeidede Stridsskrifter trykke, saasom en tydsk Udgave af *Scrutinium reformatorum* og *Defensio & plenior elucidatio scrut. ref.*³⁾, samt *Catholische Glaubenslehre vom Fegefeuer o. fl.*⁴⁾. Desuden forfattede han Anviisninger for Præsterne til Udførelsen af deres Embedsgjærning navnlig *Parochorum hoc age*, hvilken Storhertugen af Etrurien lod trykke i Italien i mangfoldige Exemplarer, dog uden Forfatterens Navn⁵⁾.

Som Exempel paa hans apostoliske Frimodighed fortæller et Øienvidne⁶⁾, der har efterladt en nøiagtig Beretning

¹⁾ Manni 232.

²⁾ Smstd. 173.

³⁾ N. M. Petersen III, 289.

⁴⁾ Manni 172.

⁵⁾ Smstd. 186.

⁶⁾ Rose, en liflandsk Adelsmand, der var omvendt af Stensen til den catholske Tro kort efter at denne var kommet til Hannover. Han

om hans sidste Leveaar Følgende: Da han med Sorg bemærkede, at flere høie Herrer ved Hoffet opsatte deres Overgang til den catholske Tro indtil Hertugen havde faaet en Søn og Successionen saaledes var sikkert i en Linie hørende til denne Confession, og da Hertugen selv af religiøse, politiske og Familiehensyn høiligen ønskede at faae en mandlig Arving, og derfor bad ham at anraabe Gud om denne Naade, svarede han: „Jeg frygter saare, at Gud vil nægte en Menneskens Søn til dem, der ikke vil omvende sig for en Guds Søns Skyld“. Dette Ord viste sig sig kun alt for prophetisk; thi da Hertugen kort efter, 1679, pludselig døde uden at efterlade nogen mandlig Thronarving, gjorde dette den meest overraskende Virkning paa alle hans Undersaatter, men meest paa Catholikerne og dem der havde nogen Lyst til at blive det.

Som meddelte af et Øienvidne turde fremdeles følgende Enkeltheder vel finde velvillig Modtagelse hos Læseren.

„Den dydige Prælat indsaae nu, at han efter den catholske Hertugs Død ikke kunde opholde sig længer og

hørte fra nu af indtil hans Død til hans nærmeste Omgivelse og var hans enthusiastiske Beundrer. Paa det store kongelige Bibliothek findes under Nr. 2124 i den nye kongelige Samling et fra den luxdorfske Samling indkommet Haandskrift i 4to paa 23 Blade, affattet i det franske Sprog, som har til Paaskrift: La vie de Nicolas Stenon, Danols, Evêque de Titiopolis, né 1638 mort 1686 à Sverin. P. 1 findes paategnet: Ecrit de Mr. Rose Gentilhomme de Livonie converti du Lutberanisme à la religion catholique par feu Mr. l'evêque de Titiopolis. Memoire particulier sur la vie et la mort de Msgr. Nicolas Stenon Evêque de Titiopolis et Vicaire apostolique dans les pais d'Hannover, Zelle, Bremen, Gluckstadt, Hamburg, Lübeck, Danemark & le reste du Nord.

Det er, som Indholdet viser, nedskrevet i Florenz, med to forskjellige Hænder — den ene maaskee tilhørende Roses i Manuskriptet omtalte tolvaarige Neveu — og indeholder en særdeles fuldstændig, nøagtig og med alle øvrige Kilder fuldkommen stemmende Beretning om Stensens sidste Leveaar.

opfyldte sit Kalds Pligter i Hannover, og henvendte sig derfor til den hellige Fader for at modtage hans Befalinger. Da Churfyrsten af Trier og Biskoppen af Münster derfor begge bade Paven om at erholde ham som Suffragan, tilstodes denne Bøn den Sidste.

Indtil denne Tid sov han paa en Straamadrass og fastede om Fredagen indtil om Aftenen, idet han paa den Dag skjænkede sin Middagsmad til en Fattig, som han opvartede med Ærbødighed, hvorefter han lod ham drage bort med en klækkelig Almisse. Men da han var kommet til Münster, forøgede han sit Levnets Strengthed; han fastede Mandag, Onsdag, Fredag og Lørdag indtil om Aftenen, og hans Aftensmaaltid bestod paa disse Dage kun af tørt Brød og Øl. Naar det gjaldt at fatte en vigtig Beslutning, forberedte han sig dertil ved at faste tre Dage itræk, hvorhos han hemmeligt blandt de Fattige uddeelte de Kjød-spiser, som paa de Dage skulde have været fremsatte for ham selv. Han gjorde Besøgelsesreiserne i sit Stift til Fods og tilbagelagde for det meste ved saadan Leilighed 7 tyske Miil i Dagens Løb. Han skjænkede Alt hvad han eiede til de Fattige, og 'da han ikke havde meer at bortgive, solgte han sin kostbare Embedsring og sin Carosse for at understøtte dem.

I Münster mødte de Planer han havde lagt for at fremme Guds Ære megen Modstand; han havde nemlig besluttet at opstille den hellige Carl af Borromæus som sit Mønster, efter hvem han vilde indrette hele sin Vandel; men baade hans Nidkjerhed og det modige Afslag, hvormed han mødte mange Begjæringer om at indvie Personer der indstilledes, men som forekom ham uværdige, vakte ham saa mange og saa mægtige Fjender, at han efter Biskoppen af Münsters Død maatte trække sig tilbage til

Hamborg, som var hans Vicariat. Men her var Opholdet ham endnu mindre trøsteligt end i Münster. Her var det ikke blot Kjetterne og Lutheranerne der forfulgte ham, men selve Catholikerne truede ham stadigt med at skjære Næse og Øren af ham, med at jage ham af Landet som en Skurk, ja med at dræbe ham og det fordi han stræbte efter at bevare Enighed iblandt dem og at bilægge deres Stridigheder.

Alt dette bar han med vidunderligt Taalmod, uden nogensinde at føre Klage over Nogensombelst, og søgte kun ved hver given Leilighed at gjøre dem vel der forfulgte ham. For det meste trøstede han sig i sine Bekymringer og Trængsler med de Ord: Debemus sentire de Deo in bonitate, quia habemus bonum dominum, og fremdeles: Sustineamus igitur consilium sapientissimæ bonitatis Dei, quia sic pater æternus ab æterno præparavit, Filius in cruce promeruit, & spiritus sanctus in nobis operabitur, si gratiæ eius non resistamus; Sustineamus igitur consilium Dei! Han udraabte ofte med Propheten Elisa: Hvor er Eliæ Gud! men med Inderlighed og vidunderlig Troeskraft sagde han stundum til mig, at naar vi ret fattede Kraften i disse ophøiede Ord, saa vilde Intet end ikke i mindste Maade kunne rokke vor Tillid til Gud; ikke heller kunde hans Hengivelse og Underkastelse under Herrens Villie være større. Han dadlede ofte min Svaghed i dette Punct og foresatte mig som Opgave den Sætning af St. Ignaz af Loyala: in conatu diligentiam, in eventu conformitatem, og føiede hertil, at vi ikke maae begjære at lede Begivenhederne efter vor oprindelige Hensigt og vore første Beslutninger, men at vi til enhver Tid skulle udforske Guds Villie og følge den.

Da han saa hvor ringe Frugter hans Bestræbelser bare

i dette Land, besluttede han at vende tilbage til Italien og atter begive sig til H. H. Storhertugen af Toscana, for hvem han stedse har bevaret sit Hjertes første og inderligste Hengivenhed, idet han erkjendte ham som sin Velgjører og Beskytter lige fra den Tid han havde været ansat i hans Tjeneste forinden han blev Catholik og Biskop. Da han udbad sig Tilladelse hertil af Hs. Hellighed og Propagandacongregationen, havde man først Betænkelighed ved at tilstaae ham den, da man frygtede at Religionen skulde lide Skade i disse Lande ved hans Fraværelse; men da den fromme Prælat havde oplyst, at hans Nærværelse sammesteds ikke længere var nødvendig, efterdi alle Missioner vare fuldt besatte af ærværdige Jesuiter-patres, der modtog deres Forskrifter umiddelbart fra deres Foresatte, saa tilstodes ham hvad han begjærde. Derefter tilskrev han mig til Paris, hvor jeg dengang opholdt mig, for at meddele mig sin Bestemmelse, og gav mig Haab om, at han snart vilde indtræffe der, for at tage mig med til Florenz. Medens jeg nu ventede ham med stor Utaalmodighed fik jeg imidlertid et andet Brev, hvori han meddeelte mig, at just som han vilde reise, havde Gud vakt Leilighed og Haab hos ham om, at oprette nogle Missioner i Sverin i Meklenborg, og at han begav sig derhen for at see, hvad han kunde foretage sig til Guds Ære og Catholikernes Trøst¹⁾; derhos gav han mig Valget, enten at oppebie ham i Paris indtil han havde udført dette Hverv, eller komme til ham i Sverin for der at tilbringe Vinteren med ham. I min Længsel efter at gjensee den hellige Prælat betænkte jeg mig ikke, men begav mig til ham i Sverin, hvor vi i Forening tilbragte ikke blot Vinteren,

¹⁾ Sml. hans Løfte ovenfor p. 54.

men ogsaa den paafølgende Sommer for at faae Bugt med de Hindringer, der stillede sig mod Oprettelsen af de paa-tænkte Missioner. Men da nu Alt var lige ved sin Fuldendelse og vi med stor Glæde beredte os til den saa ivrigt ønskede Reise til Florenz, blev han overrasket af den Sygdom, der bortrev ham fra denne Verden.

Forinden jeg imidlertid beretter Omstændighederne ved hans Død, finder jeg det nødvendigt at udhæve den Tilstand, i hvilken jeg fandt ham ved min Tilbagekomst fra Paris til Hamborg, og som var heelt forskjellig fra den, hvori jeg havde seet og kjendt ham første Gang i Hannover. Dengang bestod hans Huusstand af to Almisseeuddelere, af to Adelsmænd som han havde omvendt, og af hvilke den ene forrettede Secretairtjeneste hos ham, tre Livreebetjente, af hvilke han havde omvendt de to, og af en Huusholderske, som han ogsaa havde gjort til Catholik. Han vilde ikke holde egen Carosse, men naar han havde en saadan behov forsynede Hertugen ham dermed, forspændt med to Heste for Toure i Byen og med 6 for Landet. Ved Bordet lod han sig aldrig opvarte af sine Tjenere, som han lod spise i samme Sal og samtidigt med sig men ved et eget Bord; alle hans øvrige Huusfæller spiiste med ham ved hans eget Bord, hvor der aldrig gaves meer end 4 Retter og Dessert, endskjøndt der ofte kom Herrer fra Hoffet for at spise med. Under Maaltidet holdtes gudelig Læsning, hvilken han altid begyndte med den hellige Skrift, hvorover han stedse strax fremsatte nogle Betragtninger. Forinden man stod fra Bordet holdt en af Almisseeuddelerne en kort gudelig Tale, passende for den lille Kreds. Hele hans Huus stod op Kl. 5 om Morgen, havde en halv Time til at klæde sig paa, hvorefter holdtes Bøn og Tale, der varede en Time. Derpaa forelæste han dem nogle Linier af Bogen om Jesu

Christi Efterfølgelse, hvilken han satte saa høit, at han altid bar den hos sig. Endelig gik man hen for at høre Messen, hvis Læsning han aldrig forsømte nogen Dag, selv under de voldsomste Sygdomsanfald, kun med Undtagelse af hans to sidste Levedage. Jeg har ofte seet ham læse Messen under saa heftige Anfald af Bugvrid — hans stadige Onde — at han neppe kunde holde sig opreist for Smerte. I Dagens Løb nød man Sacramentet, og efter Aftensmaaltidet, forinden man gik til Ro, holdtes Examen over Dagen ledsaget af nogle lydelige Bønner.

Da han efter Hs. Hhd. Hertugen af Hannovers Død var draget til Münster, hvor hans Indtægter ikke længer vare saa betydelige, var han nødt til at indskrænke sin Huusholdning; han sendte derfor sin Secretair og sin anden Cavaleer ved Navn Vitssthum til Storhertugen af Toscana, som havde lovet ham Bistand med Hensyn til nogle af hans Tjenere; han anbragte sine Almisseeuddelere i Missionen for Kjettere, afskedigede to af sine Lakaier og beholdt kun en Almisseeuddeler, en Tjener og en Kokkepige. Efter sin Tilbagekomst til Hamborg vilde han slet ikke have Nogen til sin Opvartning. Jeg fandt ham uden Hjem, uden Opvartning, blottet for alle Livets Bekvemmeligheder, mager, bleg, kjødløs, men derhos saa glad, at allerede hans Aasyn vakte Andagt. Han var klædt som en Fattig, bedækket med en gammel Kappe, den han bar Vinter og Sommer, levede som en virkelig Armodens Mand, fortrøstende sig ene og alene til Guds Forsyn, af hvilket han forventede Liv og Underhold fra Dag til Dag, idet han stedse førde Tertullians Ord paa Læben: «For en Christen gives intet Imorgen». Men Forsynet forlod ham ikke heller, og skjøndt han ikke havde anden fast Indtægt end 200 Rd. til sig selv og 50 Rd. til sin Capellan, hvilke han

modtog af Propagandacongregationen i Egenskab af apostolisk Vicar, saa fandt han dog altid det Fornødne til at afhjælpe mangfoldige Catholikers, især nysomvendtes, Trang i fromme Sjæles Velgjørenhed, der forsynede ham med det Nødvendige til Almisseuddeling, men fremfor Alt i Størthetugen af Toscanas rige Gavmildhed, der aldrig svigtede ham.

Hans øvrige Spægelse gik nu til Yderlighed; han fastede hver Dag indtil om Aftenen, med mindre han befandt sig alt for ilde. Søndag, Tirsdag og Torsdag spiste han kun en Portion Vandsuppe med Urter eller Grønt eller salt Fisk, men han nød aldrig Kjød, Æg, Mælk eller frisk Fisk. Mandag, Onsdag, Fredag og Lørdag spiste han kun Rugbrød og dertil Øl, som var hans sædvanlige Drik, da han aldrig smagte Vin. I den stille Uge spiste han om Mandagen, Tirsdagen og Onsdagen kun noget tørt Brød om Aftenen, om Torsdagen en Suppe af Øl og Rugbrød, men Fredag, Lørdag og til om Aftenen Paaskedag, levede han uden at nyde nogetsomhelst Andet end Christi Legeme og Blod. Naar jeg bad ham om ikke at ødelægge sig saaledes, og naar jeg vilde vække Skrupler hos ham over disse Yderligheder, svarede han mig, at det var ham klart, at det var Guds Villie at han fastede i saa Maade, eftersom han derved hverken mistede Kræfter eller Helsen¹⁾.

Jeg begriber i Sandhed ikke hvorledes han kunde udholde et saadant Levnets Strængthed ved Siden af sine angribende Functioner og den lange Tjeneste i Kirken paa Helligdagene. Hver Dag i Paasken prækede han om Morgen paa Fransk, afholdt dernæst stor Messe, og

¹⁾ Sml. Fabr. III, 60.

prækede derefter om Eftermiddagen tydsk. Det Samme gjorde han alle Aarets Søn- og Helligdage, samt een Gang om Fredagen for en salig Død; alle de andre Søgnedage holdt han i Almindelighed en kort Tale i Anledning af vedkommende Helgens Liv og Levnet. Om Natten sov han kun nogle faa Timer i Klæderne siddende paa en Stol; plagedes han af sit sædvanlige Onde, meget hæftigt Bugvrid, lagde han sig paa en Smule Straa, uden dog at klæde sig af og kun bedækket med en ussel Kappe og et gammelt Tæppe, der udgjorde alt hans Bohave, og hvormed han hjalp sig paa sine Reiser, især om Vinteren. Paa denne Aarstid foretog han sig nemlig for det meste sine Reiser og Missionsbesøg, kjørende paa offentlige aabne Vogne i Sne og Regn, Nat og Dag, i den strenge Kulde i hine Egne, skjøndt af Naturen meget kulds kjær og ofte aldeles gjennemfrossen, uden dog nogensinde at kunne bevæges til at bruge Muffe eller Vanter. Han forstod med en forunderlig Behændighed at skjule sine Lidelser, for saaledes at undgaae al Beklagelse og Bistand.

Hans Samtale var høist behagelig skjøndt altid af gudelig Natur, og han vidste paa en beundringsværdig Maade at dreie enhver Samtale og ethvert Emne hen til Guds Ære og Sjælenes Gavn¹). Dens Gjenstand var ialmindelighed taget af de tre Sider i det aandelige Liv, Renselsen, Oplysningen og Foreningen, samt de Veie der føre Sjælen til en kjærlig Forening med Gud. Baade paa Grund af hans Udtryk og af det nøie Kjendskab til hans Indre, som jeg vandt ved det mig forundte lange Samliv med denne hellige Prælat, tør jeg vel sige, at han saa godt som uafbrudt og i høi Grad befandt sig i Andagt og

¹) Sml. hans Løfte ovenfor p. 54.

Forening med Gud. Hans Glæde og Henrykkelse traadte kjendelig frem naar han behandlede hine Emner, og det gjorde han med saa megen Ynde og Lethed, at endog Kjettere henreves deraf, og ofte omvendtes ved at samtale med ham.»

Saaledes tilbragtes Stensens sidste Leveaar. Vel staae de i denne Skildring mørke og sørgelige for os, men ved den Hengivenhed og Enthusiasme, der have ledet Forfatterens Pen, er der dog udbredt et vist varmt, trøsteligt Skjær over dem, idet egen Sjælero og indre Tilfredshed i Forening med Andres Beundring derefter synes at maatte forudsættes som Lønnen for saa megen Selvpinen, Forsagelse og utrættelig Stræben. Men end ikke dette naaedes tilfulde. Den store Hobs studsende Beundring kunde vel nok vækkes ved saadan Selvpinen, men den havde vist aldeles ingen Betydning for Stensens ydmyge Gemyt, og de Forstandige selv blandt Trosfæller og Venner nægtede den ligefrem deres Bifald. Vi have seet hvorledes den fraraadtes af en saa hengiven Discipel som Rose, og i langt høiere Grad gjaldt dette med Hensyn til de catholske Geistlige; ved hans Præstevielse forbødes det ham at aflægge et Løfte, der kunde føre i denne Retning; sin Embedsstilling i Münster maatte han forlade væsentligt paa Grund af det Mishag, hans fremskridende Levnets-Stræng-
hed der havde vakt; og udtrykkelig udtales Dadelen skarpt om end høfligt, i en Art Embedsbrev fra Jesuiten Joh. Sterech, der misbilliger og fraraader hele Stensens ydre Fremtræden¹⁾).

¹⁾ Manni 217. Brevet er for langt til at meddeles her, men indeholder i sin Heelhed saa meget Interessant, bl. m. til at betegne Forskjellen mellem Stensens og Brevskriverens Standpunkt og Anskuelser af Forholdene i Verden, at det vel fortjener at kjendes. Det meddeles derfor i Tillægget under Nr. II.

Egen Tilfredshed og Tilfredsstillelse med Hensyn til sin Sjæls Tilstand og Udbyttet af sine Bestræbelser i Kirkens Tjeneste naaede han ikke heller. Dette fremgaaer klart af en Række Breve fra dette Tidsrum til Sra Arnolfini, der, som en Samtidig siger, havde Nøglerne til hans Hjerte¹⁾, og med hvem han lige til sin Død vedblev at staae i en fortrolig Brevvexling²⁾.

Saaledes skriver han fra Münster St. Josephs Dag 1683³⁾ — efter at have omtalt et Par geistlige Venners Bortgang — «Og jeg lever bestandigt endnu for hver Dag at gjøre Skade ved min Uvidenhed, Forsømmelighed og Lunkenhed. — — Jeg har ordineret en overordentlig Mængde i dette mit store Stift, og til min store Beskjæmmelse finder jeg nu, at mange af dem vare uværdige dertil, og at jeg kunde have opdaget det, og udelukket dem, dersom jeg havde været saa aarvaagen som min Kaldspligt og Sagens Vigtighed bød. Indlæg derfor Eders Forbøn hos Gud, at han ikke fordømmer mig for Hines og mine Forseelser. Disse Egenes aandelige Trang er større end jeg kan beskrive. — Her hersker Fordærvelse i Opdragelse og Levnet saavel blandt flere Ordensgeistlige som blandt Lægfolk ialmindelighed.» Efter at have lykønsket Damen i Anledning af, at hendes Søn var indtraadt i Jesuiterordenen, siger han videre: «Hvor han er lykkelig ved at have underkastet

¹⁾ Manni 235.

²⁾ Disse Breve findes hos Manni 201 flg. gjengivne paa italiensk, men ere efter hans Angivelse skrevne paa fransk og med en daarlig Haandskrift. De kunne tillige tjene til at fastsætte Tidsbestemmelsen for disse Aar, idet man af deres Datum kan see hvor Stensen til de forskjellige Tider har opholdt sig. I Hannover er han rimeligvis blevet til 1680, thi indtil dette Aar ere hans Værker trykte der, og 1679 døde hans Beskytter Hertugen. Brevene fra Münster ere daterede 1683, fra Hamborg 1684 og fra Sverin 1685 og 1686.

³⁾ Manni 202.

sig en saa hellig Ordens Myndighed! Hvem veed om jeg ikke har forfeilet et lignende Kald, og om det ikke var for at straffe mit Hovmod, at Herren ophøiede mig til en Værdighed, som vorder min Fordærvelse. Bed for mig, at Gud, hvis det skulde være at jeg kan tjene ham bedre i Skikkelse af Ordensgeistlig, da vil give mig Kraft til at befrie mig fra det Nærværende, og ende mit Liv under Klosterløfte, for derved at afsone alle mine Forsømmelser, min Uvidenhed og Lunkenhed, før jeg stedes for Dommen.»

Münster, Aften før St. Ignazii Dag 1683¹⁾.

«Naadige Frue! I, til hvem Gud har givet mig som aandelig Søn, har handlet vel i at meddele min Vankelmodighed og mine Tvivlsmaal til Pater G., for hvem jeg stedse har næret særdeles Høiagtelse. — — Østerrigs Elendighed (i Krigen med Tyrkerne d. A.) burde gjøre os alle til Hellige; men jeg tilstaaer min Usselhed, jeg føler mig maaskee mindre bevæget derved end nogen Anden, jeg har den stærkeste Trang til mine Venners Forbøn, eftersom jeg kun ved dem kan opnaae, at Gud forbarmer sig over mig.»

Hamborg, 24 Sept. 1684²⁾.

«Madame! Min høisthædrede Moder i Gud! Eders Opfordringer med Hensyn til min Sjælesørger træffe ikke; thi siden jeg er bleven Biskop, synes det som om Gud

¹⁾ Manni 210. Ogsaa andre Smaatræk i disse Breve ere værd at lægge Mærke til. I dette udtaler han saaledes i Anledning af det forestaaende Pavevalg som ønskeligt, at der maa udnævnes en Pave, som baade er skikket til Pave og verdslig Regent. Anderledes tænker man i vore Dage.

Straffet ved Fru Arnolfinis haardnakkede Taushed, fordi han har tilladt sig at spørge til en vis Abbedisses Befindende, gjør han sin Undskyldning for at have scandaliseret hende med utidig Nysgjerrighed.

²⁾ Manni 212.

stedse har ladet mig forblive paa Steder, hvor Mistilliden mellem mig og mine Skriftefædre bestandig har funden ny Næring. Ved min første Ansættelse var der kun een Art Ordensgeistlige, og skjøndt jeg af al Magt lod dem forstaae, at jeg ikke vilde gjøre Indgreb i deres Privilegier, men kun ønskede ogsaa selv at staae Sjælene bi, saa havde jeg nok at gjøre for ikke stundom at blive Uvenner med min Skriftefader. — Saaledes omtrent vedblev det paa andre Steder — og paa mit nuværende Opholdssted er der hengaaet Maaneder, uden at jeg har forhandlet Andet med min Skriftefader end nogle ubetydelige Punkter angaaende Skriftemaalet, og det fordi jeg har været nødt til at skifte to Missionærer, og heraf har jeg havt saa megen Sorg, at jeg næppe kan beskrive det.

Det synes som om allerede Navnet Biskop er nok til at vække Munkenes Uvillie, og skjøndt jeg ikke foretager mig nogensomhelst Myndighedsgjerning og forhandler alt Nødvendigt med deres Foresatte, saa hersker der dog altid Mistillid mellem os — — Jeg giver Andre aandelige Forskrifter, og dog følger jeg dem ikke selv. Omsorg for forskellige Steder har været mig paalagt, og jeg har ikke været istand til at opfylde min Pligt paa et eneste. Er min Frygt da ugrundet? Især naar jeg betænker hiin hellige Qvindes ¹⁾ skrækkeligt dømmende Ord: at Gud for at straffe denne syndige Verden har overdraget dens Styrelse til forvorpne Prælater. Og dog — midt i alle mine Vildfarelser, som jeg tilfulde erkjender, uagtet mine Sjælesørgeres Forsømmelser, stædt i denne Verdens Farer og elendigste Elendighed, tilbringer jeg mit Liv uden Taarer og uden Smerte, jeg staaer som en Død, der ikke nærer

¹⁾ Sta Brigida?

Frygt for Noget. Bed da til Gud, at han forunder mig Eet af To, enten at jeg maa opfylde de Pligter der paahvile mig, eller at jeg maa trække mig tilbage derfra for at indskrænke min Omsorg til min egen Sjæls Frelse! samt staa mig bi, for at jeg kan berede mig til en salig Død. Sandt er det, at den største Naade der kunde times mig var, at jeg gjordes værdig til Martyrdom, men dertil har jeg kun gjort mig altfor uværdig. Jeg har altsaa intet Sted, hvorhen jeg kan vende mig, uden til Guds Venners Forbøn. — — — Hvilken Forskjel er der ikke mellem den Religiositet der findes i Italien og her. Det forekommer mig, som om vi her vare mere catholske, men her er kun faa som af egen Indskydelse hengive sig til Gud, og de Andre undslippe mig. Stundom oplives jeg ved Mindet om alt det Gode jeg har seet i Italien, men selv det vækker min Frygt, eftersom jeg kun alt for lidt efterligner hvad jeg hist havde for Øie.

Hamborg ¹⁾).

Den aandelige Elendighed her paa Stedet er stor, og vor arme Menneskehed trænger høilig til fremmed Forbøn, for fra Gud at erholde Fred og Enighed mellem os Andre. Betragter jeg mig selv, da føler jeg, at Kræfterne svigte, og jeg frygter Guds alvorlige Vrede formedelst den Andel, det behagede ham at lade Eder have i, at jeg var saa lykkelig at indtræde i hans hellige Kirke.

Sverin 17 Dec. 1685 ²⁾).

Efter at have trøstet Sra Arnolfini i Anledning af hendes Gemals Død, skriver han fremdeles: Hvad angaaer min Lunkenhed, min Forsømmelighed og min Uvidenhed, der have bragt mig saavidt, at jeg ikke kjender mig selv mere,

¹⁾ Manni 237.

²⁾ Manni 240.

da veed Gud, at jeg er træt af alt dette. Jeg erkjender den ene Deel af mine alvorlige Embedspligter og præker for Andre, at de ville blive fordømte, som ikke af yderste Evne stræbe at opfylde deres Pligter i den dem anviste Stilling; og saa lever jeg som om deres Sjæle ikke angik mig, for hvis Frelse jeg dog netop er hidsendt.

Bed Gud, at han vil ynkes over mig og over alle de Sjæle, han har anbetroet min Varetagt, og at han vil skjænke mig fornødent Lys og Styrke til at tjene dem alle, for at ingen paa Dommens Dag skal jamre sig over at min Tryghed, Forsømmelighed, Uvidenhed og deslige Mangler var Skyld i hans Fordømmelse. — — Jeg havde haabet at skulle have styrket mig ved Eders Lands Aandepust, men Gud har paany skikket mig til Egne, hvor jeg er endnu blindere end noget andet Sted. Eders Forbøn vilde dog gavne meget, thi jeg finder saa mange Intriger hos Personer, hos hvem jeg burde have fundet anderledes Tillid, at jeg ikke længer vover at haabe. — — — Vare vi her tilsammen, da skulde I fornemme dette Lands aandelige Nød, men især mit Hjertes Forhærdelse, der er saa stor, at jeg lever hen uden at være synderlig rørt derover; kun naar jeg skriver, som i dette Øieblik, mærker jeg vel nogen, men dog kun en ringe Rørelse. Gud forbarme sig over mig og over os alle!

Stensen ansaae de Dødes Dag, den 2den Novbr., paa hvilken han havde omvendt sig, for sin rette Fødselsdag, og feirede den stundom ved at tilskrive sin aandelige Moder; der haves saaledes et Brev af 2den Novbr. 1684, som dog er mindre vigtigt, men endnu 1686, ikke fire Uger før sin Død, tilskrev han hende paa denne Dag bl. A. Følgende:

Sverin, de Dødes Dag 1686¹⁾.

Min kjæreste Moder i Jesu Christ!

Idag have vi atter de Dødes Dag — min Omvendelses Dag. Aarenes Antal voxer, men ikke med dem min Taknemmelighed; snarere den utaknemmeligste Ligegyldighed over endnu at befinde mig blandt de Levendes Tal. — — Jeg lever her paa et Sted, hvor Antallet paa Catholikerne er høist ringe, og blandt dette ringe Antal er der kun faa, der skjænke mig Tilfredsstillelse. Den hellige Kirke har havt den Tanke at udstede det bestemteste Forbud mod Omgang og fortroligt Forhold med Kjetterne; Catholikerne, der ledes med Forsømmelse, blive derved værre end hine. — — Jeg venter fra Postdag til Postdag hvad Hs. Hellighed bestemmer med Hensyn til mig, om jeg skal forblive i disse Lande saa godt jeg kan, eller om jeg skal drage til Trier, hvis Churfyrste kalder mig, eller om jeg maa vende tilbage til Italien. Guds Villie skee! Det er mit eneste Ønske.

Min høit hædrede Moder i J. C., Eders uværdigste Træl
Niccolò, Biskop af Titlopolis.

I en saadan aandelig og legemlig Elendighed var en Mand nedsunken, som endnu ti Aar tilbage kappedes med de første blandt Europas Videnskabsmænd. Bevæget ved indtrængende Overtalelser og egen opblussende Følelse havde han valgt en ny Troesbekjendelse, som dog maaskee aldrig ret fik Magt med hans halvt slumrende Barndomstro; miskjendende sine Gaver og Anlæg, og i saa Henseende urigtigt bedømt af Andre, havde han opgivet sin hidtidige glimrende Løbebane for at betræde en ny, der stedse blev ham trangere og trangere; givende efter for

¹⁾ Manni 246.

Menneskehjertets gaadefulde Hang til Selvplagen, havde han paalagt sig en forfærdende Række af Pinsler, som næppe kunde skjænke den tænkende Mand Tilfredsstillelse og end ikke formaaede at døde Sjælens nagende Sorger; forgjæves bankede han sine Hænder tilblods paa den romerske Kirkes Døre, gennem hvilke den oprindeligt protestantiske, Naturstudiet hengivne Nordbo dog aldrig ret kunde finde Indgangen — da forbarmede Skjæbnens Herre sig over ham og udfriede ham, om end gennem endnu haardere hidtil ukjendte Smerter, fra Jordelivets Labyrinth.

Hans egentlige Dødsarsag¹⁾ var en hæftig Betændelse i Underlivets forskellige Dele, der udbrød sidste Trinitatis Søndag²⁾ den 21de Novbr., og efter utrolige Smerter 3 Dage derefter, d. 25de g. St. udslukkede hans Livs Lys. Den menes af Rose at hidrøre fra den Anstrængelse, hvormed han i 8 Dage og Nætter uafbrudt havde pleiet Hertugens døende Almisseeuddeler — den eneste catholske Præst der i Landet — men den maatte komme som nødvendig Følge af den unaturlige Levemaade han i saa mange Aar havde underkastet sig. Selv nu vilde han ikke give efter, men læste endnu om Søndagen, skjøndt under de voldsomste Smerter, Messen og prækede to Gange, holdt om Mandagen Messe og Tale, lagde sig om Tirsdagen paa en Bænk eller paa Gulvet, og først om Onsdagen tillod han, at man redte ham en Seng, paa hvilken han lagde sig kun dækket med sin gamle Kappe. Ved hans Dødsleie fandt en Kamp Sted i og om en Sjæl, der bliver dobbelt

¹⁾ I det Følgende er fremdeles Roses Haandskrift fulgt, hvormed kan sammenlignes en Indberetning fra Stensens Capellan, Casp. Engelbr. Schmal, som paa den Tid Stensen døde fungerede som Huuscapellan hos Storhertugen af Etruriens Resident i Hamborg, Kerkring. Manni 251. Lett. ined. II, 49.

²⁾ I Hdskr. benævnes den: sidste Plintsesøndag.

gribende, fordi det var en Barnesjæl der var Gjenstand for Kampen. Rose skriver derom paa sin fanatiske Maade: «Han tilskrev derpaa H. H. Storhertugen af Toscana og takkede ham for sidste Gang for al den Godhed han havde modtaget af ham i dette Liv, og udbad sig tillige hans Beskyttelse for tre aandelige Børn, han paa den Tid havde om sig og som han havde avlet — engendré — i J. C., nemlig en ung Adelsmand fra Hertugdømmet Preussen af Huset Pilgrant, mig og min Brodersøn. Denne sidste var et Barn paa 12 Aar, som han kort iforveien havde modtaget fra dets Fader, der ogsaa var omvendt til Troen, men uden Moderens Vidende, der var en meget hæftig Tilhængerinde af Luther. Da hun kun havde dette ene Barn, havde hun stedse kjælet saa meget for det, at det kun med stor Bedrøvelse blev hos os, og kun tænkte paa, hvorledes det kunde komme hjem til Moderen. Men uagtet Drengens store Ungdom blev han saa rørt ved den hellige Prælats Exempel, hvem han saa trods uendelige Smerter udaande ikke alene i Taalmodighed men i Glæde, og som to Gange paa det kjærligste opfordrede ham til, aldrig at forlade mig saa længe han — Drengen — levede, at ledsage mig overalt og forblive tro i Naaden, at jeg efter Modtagelsen af den sidste Velsignelse fandt Barnet aldeles forandret. Han havde ingen anden Begjæring end at aflægge sin Trosbekjendelse, hvortil han hidtil ikke havde været at bevæge. Han glemte sin Moder, som har anvendt alle optænkelige Midler for at faae ham tilbage, uden at hun dog har kunnet røre Barnets Hjerte, og uden at det er lykkedes hende at bortføre ham. Denne Naade skyldes vistnok kun vor hll. Prælats underfulde Forbøn i Himlen, thi uden en vidunderlig Hjælp fra Gud, som har standset alle denne Kvindes Skridt og skjænket os uventet

Hjælp ved sine Tjeneres Bistand, vilde jeg aldrig have været istand til at bringe Barnet til Florenz, hvor vi nu nyde Storhertugens overordentlige Godhed.»

Den Døende havde den Græmmelse at maatte savne geistlig Bistand ved sin Bortgang, da Stedets Præst nylig var død og en Jesuiterpater i Lübek, til hvem der blev skrevet, ikke kunde komme tidsnok. Han udtalte derfor to Gange med lydelig Røst følgende offentlige Skriftemaal: «Jeg skrifter for Dig, min Gud! for den Hellige Jomfru, og for alle Paradisets Helgener, at jeg har fornærmet Eder utallige Gange. Jeg har ofte afholdt den hellige Messe uden den Andagt, der skyldes et saa stort Mystorium; jeg har meer end een Gang fremsagt Gudstjenestens Ord med Forsømmelighed; jeg har lagt Hænder paa mangfoldige Uværdige, som upaatvivleligt have profaneret Eders hellige Altere, og som ville opfylde Eders Kirke med Skjændsel. Ak! hvor volder ikke denne Haandspaalæggelse mig Uro. Jeg beder ydmygeligt hver den jeg har fornærmet om Forladelse, og jeg forlader hver Den, der har fornærmet mig. Jeg takker Dig, min Gud! for den store Barmhjertighed, Du har viist mig ved at kalde mig til den catholske Tro og føre mig ind i Kirkens Skjød, udenfor hvilken der ikke gives Frelse. Jeg føler et dybt Mishag ved at døe uden det sidste Sacramente, men dog forsikkrer jeg for al Verden, at jeg dør med de Følelser, der anstaaer en ret catholsk Christen, og i den fuldkomneste Underkastelse under den hellige Kirke.» Hans Smerter tiltog imidlertid i en utrolig Grad; uagtet al anvendt Lægehjælp var hans udspilede Legeme næsten bristefærdigt, han vedblev selv taalmodig og hengiven at søge Trøst og Bistand i Bønnen; da udstødte han omsider, omgiven af en lille dybtrørt Skare af sine faa Troesfæller og nogle enkelte Luthe-

ranere, sit sidste Suk med Paakaldelse af Frelserens Navn.

Iklædt den biskoppelige Dragt, som maatte hentes fra Hamborg, blev Liget udstillet i Capellet i Hertugen af Meklenborgs Palads i Sverin d. 6te Decbr., og efterat Begravelsesceremonierne, saaledes som han selv havde befaleet, vare afholdt simpelt og fattigt, blev det samme Aften flyttet til den lutherske Cathedralkirke i Sverin for at henstaae, indtil nærmere Bestemmelse kunde indhentes fra Toscana.

Hans Efterladenskab var saa fattigt, som hans legemlige Liv havde været. Det bestod i en Pung som han i Dødens Stund trykkede Rose i Haanden og som indeholdt to pontificale Ringe, hans lille Brystkors, aldeles simpelt, smykket med Reliquier især af St. Ignaz af Loyola, St. Franciscus Xaver og Philip af Neri. Hans Bohave og Klæder bestod ikke af Andet end en ussel sort Klædning, en gammel Overkjole og hans gamle Kappe, to Skjorter grove som af Sækkelærred, nogle smaae forslidte Lommetørklæder, som han ogsaa brugte til Halstørklæde og en ulden Nat-hue, som han sov med om Natten og brugte paa Reiser om Dagen; den beskrives som saa ussel, at en Staader ikke vilde have taget den op paa Veien. Han besad ogsaa en Kuffert med Embedsklæder, som han havde baaret i bedre Dage i Hannover og Münster, og ved sin Afreise herfra overleveret til Priorinden i et Nonnekloster, for hvilket han havde været Sjælesørger. Endelig fandtes flere af hans Bøger og Haandskrifter af theologisk, Controvers- og andet gudeligt Indhold.

Hans sidste Aars inderlige, uopnaaede Ønske, atter at komme til Italien, skulde fuldbyrdes paa hans afsjælede Legeme, idet Storhertugen af Toscana lod det bringe til Florenz og hæderligt begrave i St. Laurenzii Kirke, hvor

der reistes en Mindesteen over den Afdøde med følgende Indskrift:

Nicolai Stenonis
 Episcopi Titopolitani
 Viri deo pleni
 Quidquid mortale fuit hic situm est
 Dania genuit heterodoxum
 Hetruria orthodoxum
 Roma
 Virtute probatum sacris infulis insignivit
 Saxonia inferior
 Fortem evangelii assertorem agnovit
 Demum
 Diuturnis pro Christo laboribus
 Ærumnisque confectum
 Sverinum desideravit
 Ecclesia deflevit
 Florentia sibi restitui
 Saltem in cineribus voluit.
 A. D. MDCLXXXVII ¹⁾.

¹⁾ Dette Aarstal angiver efter Ordfølningen Tiden, da Stensens Lig blev nedsat i St. Laurentii Kirke. Dødsaaret angives af Øienvidnerne Rose og Schmal, Lett. ined. II, 49 til 1686. Det maa altsaa være en Feiltagelse, naar Fabroni III, 59 Not. 20 anfører, at Resident Kerckring har tilmeldt Storhertugen af Etrurien, at Stensen skulde være død 1687. Sml. N. M. Petersen III, 290—91.

II.

Tillæg.

I.

Tre ikke forhen udgivne Breve fra Stensen.

II.

Oversættelse af et Brev til Stensen fra Joh. Sterech, Jesuiterpater.

III.

Prøver af Oversættelse af Nic. Stenonis: De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus.

I.

Paa det store Kongelige Bibliothek findes de originale Haandskrifter til efterfølgende tre Breve fra Stensen, af hvilke de to første ere skrevne med en ret zirlig ren Skrift. Det tredie mangler Overskrift og Datum, men da der paa tredie Side forekommer: amice Borr. (Borrichie), maa det være bestemt til Ole Borch, og da det omtaler italienske Forhold, samt som Dagens Nyhed melder Cardinal Leopolds Død, som indtraf 10de Novbr. 1675, er herved Tid og Sted betegnet. Det er skrevet mindre tydeligt; paa flere Steder findes Rettelser, hvilket i Forbindelse med den manglende Overskrift kunde tyde paa, at det var en Klade. I sin Heelhed er det skrevet paa Dansk, men italiensk Titulatur og Underskrift, samt stadig Indblanden af Latin vise, at Brevskriveren havde ophørt at være ret fortrolig med Modersmaalet.

1.

Udskrift paa Brevet.

An Myn Hæær

Myn Hæær Gravius

Professeur

tot

Uytrecht.

Vir celeberrime.

Nihil gratius mihi, & amicis, quos nominas, contingere potuit humanissimis tuis litteris, adeo multa tui in nos amoris argumenta continent: testaris, placuisse tibi, quæ pauca hic præstare voluimus, potius, quam præstiterimus; adventumque nostrum vehementer desideras; & quo fortius urgeas, ædes

nobis tuas, ipsumque te totum liberaliter offers. Vellem, quæ exigis: sed nec nostra tanti æstimamus, ut expectationi de illis tuæ paria futura speremus; nec fas oneri esse, cui usui esse non licet: quæ rationes si parum apud te valuerint, amici in ædibus nostris graviter decumbentis morbus omni excusatione major erit. Absque eo esset, nihil nobis optatius foret doctissimo illo contubernio, ubi cum humanitate eruditio de palma contendunt. Per absentiam nostram ex urbe non licuit mihi clarissimum dematium amplexari. Doleo nihil mihi ad manus esse ex illis, quæ desideras: nec enim ullum de meo discursu exemplar huc afferre mecum potui propter longas et difficiles itineris ambages; nec vel de Ætnæ incendio, vel de subversione Ragusæ præter confusam notitiam habeo ex forte obuiorum colloquiis hæstam. Dnus Thevenotius et uterque Swammerdus¹⁾ te salutant, ut et Dnus de Bruyn, cui ut et reliquis, quos mihi amicos conciliasti, meis verbis salutem dicere ne graveris. Vale et me amare perge.

Amstelod. 20 Apr. 1670.

Tui

Studiosissimus

Nicolaus Stenonis.

2.

Udskrift paa Brevet.

Viro celeberrimo

Dno Grevio

Professori

Ultrajecti.

Vir Clar^{me}

Expectata diu occasione Te salutandi, dum Ultrajectum transeo minime frui licet, tum quod hæc intempestiva hora sit, tum quod digressum differre urgens ratio non patiatur. Ultimæ litteræ ex Italia Sere^{mum} Magnum Ducem gravi morbo correptum referunt, cum exigua spe evadendi; unde teneor quam celerissime Florentiam pergere. Vale vir Celeberrime, et cum vetitum

¹⁾ sic.

mibi Te præsentem amplexari, Tu absentem amore solito prosequi ne graveris, iterum Vale.

Ad moenia Ultrajecti 8 Juni 1670.

Amicos salutare, mihique faventes reddere ne recuses,

T. T.

Nicolaus Stenonis.

3.

Sig^{re} mio Col^{mo}

Att hand ey modstaaende¹⁾ hanz idelige forhindringer saa wel aff hanz *præxi*, som aff *Rectoratu* mig ihukommer, och med swar forsickrer om sitt gode Hiertelag imod mig, er mig inderligen kiertt, önsker hannem Guds krafftige Naade till att erlange dett gode uden huilckett allt andett Gott ickun tiener till att formeere ewige bedröffuelse. Jeg tacker Gud, som hâr förtt mig till *Ecclesiam antiquissimam solam habentem omnes illos characteres, quos veræ Ecclesiæ sacra Scriptura adscribit, et docentem atque observantem omnia illa, quæ S. Scr. docet, in qua per septem sæcula majores nostri salutem suam operati sunt.* Jeg nesten dagligen udj *memento pro mortuis* opdrager Gud mine affdöde slecht och wenner ingen fordömmende, ey²⁾ som Jeg skulde troe att nogen kunde worde Salig *extra Ecclesiam*, mienz udj dend forhaabning att den maaskee *defectu occasionis agnoscendi veritatem Catholicam explicite, implicita fide credendo quod credit Ecclesia sancta Catholica* kunde in hora mortis haffue erholdett aff Gud *actum contritionis* som kunde *supplere defectum absolutionis* huilcken *absolutionem extra legitimum sacerdotium* ingen findes. Att Jeg och *exemplo S. Augustini* kunde een gang *meditere libros retractionum* skulde ey weere umueligt, efftersom mig letteligen dett samme kunde wederfarisz som hannem er wederfarett, dett er att ligesom hand *principio conversionis* skreff adskilligt, som ey udi alting kom offuereensz med *sensu catholico*, och jeg kunde haffue *reservered* nogle *præjudicia Lutheranismi* eller *philosophiæ modernæ*,

¹⁾ ey modstaaende 3: non obstante, uanseet.

²⁾ I det orig. Ms. findes efter «ey» et gjennemstreget «fordi».

huilcke tiltagende in doctrina Catholica Jeg kunde retractere, mensz ligesom *S. Augustinus semel ex Manichæo factus Catholicus* aldrig igien bleff *Manichæus*, mensz dagligen meer och meer lerde att kiende deerisz elendighed, saa och Jeg *semel ex Lutherano factus Catholicus* haabisz Jeg Gud mig wel bewarer Jeg aldrig meer med *Lutheranis* holder *Catholicos* for affgudsdyrckere, *Christi* fortienestes foractere, *antichristi* effterfølger, etc. mensz att hand som hidindtil saa och ydermeere lader mig see den elendige stand udaff huilcken hand mig hâr udryckett, de falske auklage, huor med den ey osz men deerisz egen samwittighed beswærer, som fra osz eere udgangene, den lyckelige stand udi huilcken hand mig hâr sett, *ubi etiam nunc hodie eadem vitæ sanctitas operum miracula Evangelii per universum mundum prædicatio florent, Christi meritis non modo præteritorum peccatorum remissio, sed omnia sanctorum et justorum opera verba et animi sensa¹⁾ ad salutem æternam directa attribuunt, o vere sancta Ecclesia Catholica! o vere beati filii quibus te matrem æterna misericordia largita est! o si scires domum Dei, amice Borr. et quid id esset, intra gremium Ecclesiæ Catholicæ Deo servire.* Jeg hâr och aarsager huorfore Jeg med God samwittighed kand sige *peccavi Patria, Peccavi Patria quod ante conversionem meam tot peccatis Deum offendendo me et indignum et ineptum reddiderim gratiæ Dei recipiendæ et Patriæ a Deo gratias impetrandi; Peccavi Patria, quod vocanti ad veram Ecclesiam Deo tam Diu resistens tam tarde pervenerim ad statum in quo pro Patria fructuose Deum orem. Peccavi Patria quod post acceptum donum conversionis tam tepide tam lente hactenus in via Dei progressus fuerim, tamque pauca præstiterim corde lingua et manu ad obtinenda Patriæ vera bona a liberalitate divinæ misericordiæ, utinam ex hoc momento inciperem cum vero fervore omnia Dei in me dona Deo consecrare pro Patriæ salute caro Sig^{ro} id agamus ut omnes omnes uno corde uno ore una fide Deum rejectis mundi vanis et falsis ament.* Huad glæde skal dett weere osz

¹⁾ I det orig. Ms. er *sensum* rettet til *sensa*.

udj ewighed dersom wi her tiener hannem alleene, och bringer syndere till att affstaa aff ald ondskab och Guds gierninger aleene att forarbeide. *Derupisti vincula mea Domine tibi sacrificabo hostium laudis et nomen Domini invocabo.*

Jeg holder for att *Patres* här giortt heel well dett de ey eere komne att *opponere, disputando exacerbantur animi, et Christus tacendo plura præstitit, quam si acriter accusantibus per argumenta respondisset.* Jeg tacker hannem for meddeelte underretning huisz hosz dennem passerer, her har vi nyligen hafft *Card. Leopoldi de Medices mortem vere Christianam. D. Redi* här och werrett heel syg, huoraff hand endnu ey er opstaaed. Gud welsigne hannem med alle hansz *et ita nos hic jungat fide ut a morte jungamur gloria.*

Hand helser weldmeenende

Venner.

†

Indig: servus

in Chr.

N. Stenonis

II.

Svarskrivelse fra Jesuiterpater Joh. Sterech til Stensen, uden Datum, efter Manni p. 217 bevaret i den magliabechiske Samling. Efter Indholdet maa det henføres til Tiden mellem 1680 og 83, og den omtalte Landsherre, Celsissimus, være Biskoppen af Münster.

Christi Fred!

Høiærværdigste Herre!

(Reverendissime et illustrissime Dm^{ne})

Jeg beder at Eders Høiærværdighed for Fremtiden vil have den Godhed at tage noget mere Hensyn til Eders Sundhed, og ikke før Tiden opslide Eders Kræfter. Hvis St. Xaver uden Skaansel havde angrebet sin Sundhed, hvor meget Godt, hvor mange Sjæles Omvendelse vilde da ikke være blevet forhindret? Hvis I, høiærværdige Herre! — *dominatio vestra* — paa Grund af Sygdom, paadraget ved en eller anden Overanstængelse, maatte forsømme, om det saa kun var een Sjæl — ak! hvilken Skade kunde da ikke deraf opstaae, større maaskee end at den kunde opveies ved Alverdens Goder.

Høit skatter jeg vistnok Legemets Spægelser, Faste, Nattevaagen, Haardugsskjorten o. s. v.; Hvad have ikke de første Christne, Eremiter og Gudhengivne fuldbragt i denne Retning? Og jeg troer, at Gud i Regelen skjænker Ordets Gave af tre Grunde: først, omsonst; dernæst formedelst heltemodige Gjeringer eller Lidelser; for det Tredie paa Grund af Strængthed i Levemaade, i Klædedragt o. dsl. Jeg kjender Exempler, og derfor sætter jeg Strængthed o. dsl. høit, ja overmaade høit; men paa den anden Side veed jeg ogsaa, at meget Godt, at mange Sjæles Omvendelse kan forhindres, naar Hiint overdrives og stiger til en saadan Grad, at det foraarsager Sygdom, udtømmer Kræfterne, gjør os uskikkede til vor Gjerning og forkorter vort Liv. Vel veed jeg, at nogle Theologer lære, at man uden Synd som uden Skrupel tør forkorte sit Liv ved selvpaaagte Pinsler; heri skulde jeg dog ikke være enig, isærdeleshed naar der er Tale om Sjælenes Frelse; jeg foretrækker at bevare Sjælen ved Hjælp af legemlig Sundhed og tilstrækkelig Føde, for at forsømme dette, om jeg end ved at faste kunde naae mange Trin høiere op i Himlen. Er det min Pligt at tage Føde til mig for ikke at være min Broder til Forargelse, saa kan det ikke være min Pligt at faste, naar denne min Faste kan blive til Hinder for min Broders Frelse. Flere, og blandt dem vor høiærværdige Pater Rector, som dog er strængere, troe og ønske som jeg, at denne Retning kunde og burde modereres. Man mener, at der finder Overdrivelse Sted, især med Hensyn til Nattevaagen, der svækker mere end Faste, idet den angriber Hovedet og Hukommelsen. Dersom det var Guds Tanke af min Høiærværdige Herre at forlange St. Antonii Fasten og Nattevaagen, saa vilde han ogsaa have skjænket Eder St. Antonii Legem, der var stærkere og mere skikket til Saadant, og han vilde ikke have kaldet Eder til Sjælesørger; ligesom der er Forskjel paa Kaldelserne, saaledes er der ogsaa Forskjel paa de Midler, der ere givne hver Enkelt til at naae det foreskrevne Maal. Jeg beder ydmygst, at I ikke vil opslide Eders Kræfter, men be-

vare dem, og hellere anvende dem til Gavn for Christus ja for hans ringeste Brødre, end for Eders egen Devotion. Man finder ogsaa, at Eders Høiærværdighed er urolig, og siger, at I ikke i den Grad, som I ønsker, formaaer at hengive Eder til aandelige Exercitier, at I tidligere har været i næiere Forening og Fortrolighed med Gud; at Eders Sind hendrages til forskjellige Ting, plages af Sorger, at I er fjern fra den Sjælero, hvoraf I fordum var i Besiddelse. Jeg tilstaaer, at disse Bekymringer ogsaa plage, ja altid have plaget mig, ligesom og Tvivlen om, hvad helst bør vælges, Klosteret eller Missionen? Jeg forekommer mig som en Fremmed i Guds Rige. Og dertil kommer, at saa Faa omvendes; det er kun Ax der samles, en Høst der ikke svarer til Arbeidet, kun lidet Trøsteligt fra denne Side. Men hvad skal jeg gjøre! Millioner Sjæle nedstyrtes i Afgrunden — jeg kan ikke nævne Noget skrækkeligere end at Sjælene omkomme — men tusind Gange bedre er det dog, at min kjærlighedsfulde Andagt, at mine Trøstegrunde ødes, end at Sjælene ødes; naar kun en eneste Sjæl frelses, da haver alt mit Arbeid, min Stræben, min Møie sin fulde Løn.

Høiærværdige Herre! Under Eders Arbeide, medens Eders Sind hendrages til forskjellige Sider, ønsker jeg Eder — for at sige Alt med eet Ord — den Xaverianske Forening med Gud, men tillige St. Ignatii Anskuelse, som pleiede at foretrække et længere Liv og Omsorg for Sjælene, selv med ringe Haab om deres Frelse, for en snarlig Død uden Sjælenes Gavn om end med Vished om, at skulle nyde Herren. Stundom maa man opgive Gud for Guds Skyld; een Sjæl er mere værd end mange Trin op i Himmeriges Ære. Svarer end ikke Høsten til Arbeidet, saa faaer det være vor Trøst, at os bør det at plante og vande; Gud alene tilkommer det at give Væxten; Jeg mener derfor, at I ikke bør forandre Noget i Eders Livsstilling eller opgive den, men forblive i det Kald, hvortil I er kaldet. Skulde der paa et andet Sted indtræffe nogen Forandring, saa kunde jo ogsaa de Planer, der synes

at beskjæftige E. H. Tanker komme til Udøvelse; men indtil da mener jeg, at I maa forblive i det Begyndte, holde fast ved det Kald, den Gjerning, der er paalagt Eder af Gud og af Eders Foresatte, der ere Eder i Guds Sted.

For øvrigt mener jeg, at der bør lægges Skjul paa det, man ikke formaaer at rette. Gud dølger, men retter ikke, hvor det lader sig gjøre (*Deus dissimulat, nec emendat, quæ posset*). Gjør man hvad man kan, saa har man gjort nok for sin Samvittigheds Skyld.

Non est in medico, semper relevetur ut æger.

Gud tager til Takke med Villien, naar Evnen mangler. St. Jacob omvendte jo kun Faa i Spanien. Et Arbeide uden trøsteligt Udfald skjænker rigere og fyldigere Frugt; man maa ikke altfor ængstligt bedømme Bestræbelser, der udøves uden Veiledning. Jeg indrømmer, at det er en bedrøvelig Ting, at saamange Sjæle trods alt Arbeide og Omsorg fortabes, ja fortabes for evigt. Men det er endnu mere til at undres over, at nogle, ja uendeligt mange fortabes, efter at Gud blev til Kjød, og paatog sig Korsets Pine. Ifald Nogen i disse Dage havde bivaanet hiint Skue paa Calvarii Bjerg, troet hvad han alt troer og seet hine Strømme af Guddoms Blod, hvad vilde han saa sige? — Han vilde sige, at nu ere jo alle Mennesker frelste, nu vil Guldalderen vende tilbage, nu gjenopstaaer atter Adams Uskyldighedstilstand! og dog drikke Menneskene Synden som Vand og fare skareviis til Helvede. Hvi skulde jeg sørge overmaade, fordi Arbeidet bærer saa ringe Frugt? fordi saa Faa leve retteligt som sande Christne? fordi al Omhu er forgjæves? Sig mig, hvad har jeg udrettet i Norden? Hvad Frugt har jeg baaren? Jeg har i Sandhed været en unyttig Tjener. Vi formaae kun at bede, græde, arbeide, skjælde, opmuntre og besværge, og saa kaste vor Sorg paa Herren. For hver eneste Sjæls Skyld røres mine Indvolde, og formaaede jeg det, vilde jeg gjenkjøbe den med mit Liv og mit Blod; men hvad skal jeg gjøre? — For Guds Domstol, som er en Afgrund, umaalelig, vil jeg ydmyge mig til Jordens Midte,

stræbe at danne mig efter hans Villie og arbeide paa min Frelse med Frygt og med Bæven.

Jeg beder Eder, Høiærværdige Herre! ikke at opgive det begyndte Arbeide, ikke at skue tilbage. Vandes det tørre Træ, begynder det jo atter at bære Druer. Ogsaa paa Apostlenes Tider, medens J. C. Blod dog kogte i de Christnes Hjerter, tænkte Enhver dog kun paa sit Eget, og dog sparede Apostlerne hverken Tid, Flid, Liv eller Blod. Vi leve i en Tid, hvor christen Kjærlighed er kjølnet, altsaa kunne vi være trøstede om vort Arbeide ikke bærer den forønskede Frugt.

— — — — —
— — Vor ophøiede Hersker har talt til mig om Eders Hhd, og han synes at begjære og ønske, at I vilde søge at tage Hensyn til, og holde over den biskoppelige Værdighed — saa lød hans Ord — ogsaa med Hensyn til det Ydre, og — saaledes forstod jeg ham — med Hensyn til Klædedragt, Capellaner og Tjenerskab. Han sagde, at I ikke anvendte mere end 150 Rdlr. til at underholde 3 Personer, og tilføiede, at det undrede ham, hvorledes Eders Decan kunde underholde Eder for den Betaling. Han sagde ogsaa, at E. H. anvendte Resten af Eders Indtægter til de Fattige og derefter begjærede Bidrag til disse af ham, hvilke Allerhøieste dog heller selv vilde uddele, for derved at erhverve Fortjenstlighed. Disse vare Fyrstens Ord. Turde jeg udtale min Mening, saa skulde jeg — med Eders Tilladelse — først formene, at Eders Klædedragt staaer noget under den biskoppelige Værdighed og under det Sømmelige — — Dernæst skulde jeg mene, at det vilde fremme det store Formaal, at der erlagdes Noget f. Ex. ved Indvielsen af Altre o. dsl., ikke til Indtægt for Eder selv, men med den udtrykkelige Erklæring, at det skulde tilflyde de Fattige eller nys Omvendte, eller dem der skulle omvendes, og saa kunde jo det, der erlagdes anvendes til Hines Fornødenheder, som E. H. efter mine Tanker med stort Besvær underholder af de nævnte 500 Dlr., især hvis I, hvad jeg stundum har troet at forstaae, ovenikjøbet har uafgjort Gjæld. Hvis

E. H. antog endnu en Capellan, vilde det da ikke tjene til at fremme Guds Ære, Bispeembedets Værdighed, de kirkelige Ceremoniers Majestæt, og Letheden af deres Udførelse? Endog Larsenius vover at udtale og opholde sig over, at E. H. skulde være geraadet i saadan Elendighed, at I er nødt til, i Eders Stift at tigge Brødet fra Landsby til Landsby. Jeg frygter for, at vi give vore Modstandere alt for megen Anledning til Bagtalelse.

I det Hele troer jeg, at E. H. vilde opnaae meget mere hos Allerhøieste baade for Eder selv og for Andre, naar I vilde lade Noget af i Eders Strengthed. Jeg veed hvor overordentligt det er ham imod, hvergang han erfarer at E. H. gjør Noget I hellere burde undlade; hvor haardt og vanskeligt han finder det, at I strax vil fordømme, hvad der nu i mange 100 Aar har været Skik og Brug her i Tydskland. Der har jo vistnok indsneget sig Mandfoldigt som ikke kan billiges; men ikke heller rettes Saadant i en Hast; man maa overlade Noget til Tid og Leilighed, lidt efter lidt kan der skee meget. Det er ikke saa let at gaae fra en Yderlighed til den anden. Jeg vilde ønske — tag mig nu ikke min Ligeftremhed ilde op — at E. H. heller vilde følge de Salesiske end de Borromæiske Fodspor, eller ogsaa tage Noget efter Begge. Samfundets¹⁾ Aand passer bedre for vor Tid, fordi den er mildere; Hines bedre fordum i Gallien som strengere. Helst maatte vi jo ønske hine de første Christnes gyldne Aarhundreder tilbage. Sammenligne vi os med Hine, da ville vi knap findes værdige Navn af Christne; hines Spor findes maaskee kun hos vor Tids Klostergeistlige. Men hvad skulle vi gjøre? Lad os i det mindste paa hvad Maade skee kan redde saa meget som muligt af Israels hellige Levninger. Kunne ikke Alle tilhøre Johannes den Døber, saa lad dem tilhøre Benedict eller Bernhard; kunne de ikke naae saa høit, saa lad dem blive simple Ordensgeistlige; kunne de ikke være Martyrer, saa lad

¹⁾ Det jesuitiske.

dem være Bekjendere; om ikke evig Kydske saa gode Ægtefæller; kunne vi ikke naae Fuldkommenhedens Tinde, saa lad os holde os nogle Trin længere nede; kunne vi ikke sigte efter Carl Borromæus, saa lad os sigte efter Franz Sales. E. Hds Samvittighed byder Eder tilvisse ikke at forlange Alt af samme Fuldkommenheds Grad. Ønskeligt var det jo vistnok, om Alt var paa det Bedste, var fuldkomment; men gaaes der frem med Maadehold, saa maa man haabe, at hvad der tabes i Intentionen vil opveies ved Extentionen; at hvad der tabes ved Ufuldkommenheden, voxer og forøges ved Antallet. Selv at kunne tælles blandt de Middelmaadige er al Ære værd.

Jeg beder atter og atter, at I vil tilgive mig og skrive paa gammel Fortroligheds Regning, hvad jeg har yttret om Fyrsten; saaledes maa man gaae frem; udtaler Nogen sig for strængt, for religiøst, for skrupuløst, saa taber han Noget af den Agtelse og Naade han hidtil nød, og troes ikke længer i anden Henseende, idet han ansees for at have overskredet Discretionens og Klogskabens Grændse.

Dog denne har jeg vel ogsaa overskredet, og saaledes misbrugt E. H. Taalmodighed. Jeg beder derfor gjentaget om Forladelse, kaster mig for Eders høisærværdige Fødder, kysser dem og beder, at I vil skjænke mig, skjøndt fraværende, Eders Velsignelse, og stadigt indslutte mig i Eders hellige Bønner og Offergjerninger.

Eders Høisærværdigheds

Ringeste Træl i Christo

Johannes Sterech af Jes. Samfund.

III.

Prøver af en Oversættelse af Nicolai Stenonis De solido intra solidum naturaliter contento dissertationis prodromus.

Af de valgte Stykker indeholder det første Indledningen til Værket; det andet giver Oplysning om de geologiske Anskuelser paa hien Tid,

det tredje viser Forfatterens Theorie angaaende Jordklodens successive Udvikling.

a.

Naar Vandringsmanden i fremmed Land ivrigt stræber gjennem Egne, der ere gjennemskaarne af skarpe Fjeldrygge, at naae Staden, der throner paa det høieste Punct, troer han ofte i det første Øieblik, den viser sig for ham, at nu er han den gandske nær; men snart standse Veiens uendelige kjedsomme Bugter hans Haab om at naae Maalet. Han saa nemlig kun de nærmeste Tinder, men de høie Bakker, de dybe Dale, de vide Sletter, der skjules bag hine, de overgaae langt hans Gisninger; for at smigre sig selv udmaalte han Afstanden efter sin Længsel. Ligesaa gaaer det dem, der gjennem Forsøg stræbe at komme til Kundskab om Tingenes rette Beskaffenhed; saasnart de nemlig have fundet nogle Spor af den ubekjendte Sandhed, saa mene de, at hele Sagen øieblikkelig vil blive dem klar; og dog kunne de ikke engang gjøre dem en tydelig Forestilling om den Tid der udkræves for at opløse den samlede Række af Vanskeligheder, der, en efter en, stige ud af deres mørke Skjul, stedse fremstille nye Hindringer og saaledes opholde den, der iler mod Maalet. Begyndelsen af Arbeidet viste kun nogle almindelige og forud bekjendte Vanskeligheder; men hvad der dølges i disse, — det Falske der skal omstyrtes, det Sande der skal begrundes, det Dunkle der skal opklares, det Ukekjendte der skal drages for Lyset, alt dette opdager Forskeren sjelden, før Granskningens Traad fører ham derpaa. Med Rette hentede derfor Democrit Lignelsen fra Brønden, eftersom næppe Nogen kan bestemme det Arbeide og den Tid, der udkræves for at tømme den, uden netop den der paatager sig dette Arbeide; thi Antallet af de skjulte Aarer og af det tilstrømmende Vand efterlader altid en Tvivl om dettes Masse.

Det vil altsaa ikke undre Eder, høie Fyrste! om jeg over Aar og Dag saa godt som dagligt har ment, at den Under-

søgelse, hvortil Anledning gaves ved Fundet af nogle Haifiske-tænder var nær sin Slutning. Thi da jeg atter og atter havde betragtet hine Localiteter, hvor de og lignende Arter af Havets Levninger udgraves, da jeg deraf havde sluttet, at hine Egne maatte være aflagrede af det oprørte Hav, og at man endog maatte kunne tælle, hvor mange Gange Havet havde overskyldet dem, saa sagde jeg ikke blot til mig selv, men ogsaa med den største Sikkerhed til Andre, at den hele didhenhørende Undersøgelse maatte kunne være tilendebragt i saare kort Tid. Da jeg imidlertid med større Opmærksomhed undersøgte baade Stedforholdene og de fundne Gjenstande, fremkom herved en saa indviklet Kjede af Tvivl, at det tidt forekom mig, at jeg atter var bragt i Fængsel, naar jeg ansaa mig for at være Maalet gandske nær. Jeg kunde være fristet til, at sammenligne disse Tvivl med Hovederne paa den lærnæiske Slange, thi saasnart jeg havde afhugget et, fremvoxede der utallige andre; idetmindste maatte jeg troe, at jeg vankede om i en Slags Labyrinth, hvor Antallet af Irrgangene tiltager jo nærmere man kommer til Udgangen.

Dog skal jeg ikke opholde mig ved Undskyldningen for denne min Langsomhed, da det af lang Erfaring er Eders Høibed bekjendt, hvor indviklet den Sag er, der kun kan oplyses gennem en sammenhængende Række af Undersøgelser; derimod behøver jeg vistnok Eders Tilgivelse, fordi jeg nu, efter at have tilendebragt det ovenomtalte Arbeide, og kun har nogle anatomiske Undersøgelser tilbage, paa engang afbryder hele Værket og søger om Tilladelse til at drage hjem til mit Fædreland; dog beroliges jeg ved, at E. H. ikke vil vredes over, at en anden Fyrste vises den Lydighed, som I under lignende Omstændigheder med Behag vilde ansee hos Eders egne Undersaatter; og jeg haaber saa meget tryggere paa Eders Tilgivelse, som E. H. har været saa velvillig, ved Siden af den rigelige Understøttelse, I har ydet mine videnskabelige Arbeider, tillige at indrømme mig fuldkommen Frihed til at begive mig paa Reiser, saa ofte Omstændighederne maatte

gjøre det fornødent. Da jeg altsaa nu indseer, at jeg ikke vil kunne finde den fornødne Tid til at fuldføre det Arbeide jeg har paabegyndt, saa vil jeg med Hensyn til Opfyldelsen af mit Løfte gjøre det Samme, som forgjældede Skyldnere saa tidt gjøre, for ikke at spille fuldstændigt Bankerot; da de ikke have det, de skulle betale, saa betale de det, de have; og jeg som ikke kan blive færdig med at udvikle alt det for Eder, som jeg havde foresat mig, vil, for ikke reent at gaae fra mit Ord, idetmindste udvikle det Vigtigste af det jeg har faaet færdigt.

Jeg skulde egentlig gjerne have udsat hele Arbeidet, indtil jeg, efter at være kommet hjem til mit Fædreneland, kunde have faaet Leilighed til fuldstændigt at udarbeide de enkelte Partier, men jeg maatte vente, at det vilde gaae mig der, som det er gaaet mig allevegne — at der nemlig stedse kommer nye Arbeider i Veien for de tidligere paabegyndte. Fra at optælle alle Legemets Kjertler blev jeg bortrevet ved Undersøgelsen af Hjertets underfulde Bygning; Undersøgelserne i denne Retning bleve atter afbrudte ved nære Frænders Død. Da jeg havde begyndt paa det nøiagtigste at undersøge Musklerne, udkastede Eders Strande en Haifisk af ganske ualmindelig Størrelse, og da jeg udelukkende hengav mig til disse Forskninger, bortkaldtes jeg ved et Vink af Den, som jeg ikke blot ifølge Naturens Lov men og paa Grund af tidligere Velgjerninger mod mig og Mine skylder fortrinlig Lydighed. Imidlertid vil jeg ikke ængstlig spørge hvor alt Dette vil ende; maaskee tilregner jeg mig selv hvad der har en høiere Aarsag. Dersom jeg efter lang Grunden vilde føie Noget af det, der paa en Maade er mit Eget, til det jeg har fundet, saa kunde jeg let, ved at hænge forlænge over Udviklingen af dette ene Resultat, lukke mig Adgangen til at finde alt det Øvrige. Da jeg altsaa ikke veed, hvilke andre Undersøgelser og Studier der andetsteds vente mig, saa ansaa jeg det for bedst her at fremsætte mine Bemærkninger om de af Naturen inden i hinanden indesluttede faste Legemer, for at

de kunne udtale mit Hjertes Tak for de af Eder modtagne Velgjerninger, og tillige yde Andre, der have Tid og Leilighed, Hjælp til med større Nytte at studere Naturhistorien og Geographien.

b.

At der med Hensyn til de naturhistoriske Spørgsmaal ikke blot existere flere uopløste Tvivl, men at disses Antal endog tiltager tilligemed Forfatterens Antal, mener jeg kommer især af 2 Aarsager. Den Første er, at de Færreste paatage sig at klare samtlige de Vanskeligheder, uden hvis Løsning selve Spørgsmaalets Løsning bliver ufuldstændig og ufuldkommen. Vi have et tydeligt Beviis herpaa i den foreliggende Undersøgelse; de Gamle erkjendte kun een Vanskelighed, nemlig Maaden hvorpaa Havets Levninger kunde være blevne afsatte langt fra selve Havet, og der opstod hos dem aldrig nogen Tvivl om, at disse Legemer kunde have deres Oprindelse fra noget andet Sted end fra Havet. I nyere Tider beskjæftiger man sig mindre med hiin Vanskelighed, men derimod saa godt som udelukkende med disse Legemers Oprindelse; de som hidlede dem fra Havet, stræbe at bevise, at de ikke kunne være komne andetstedsfra; de som tilskrive Jorden dem, paastaae, at Havet aldrig har kunnet dække disse Egne, og Alle ere enige i, at Naturens saa lidt bekjendte Kræfter skulde være istand til, at frembringe hvilkesomhelst Resultater; og endskjøndt der ogsaa gives en temmelig almindelig tredie Mening, hvorefter en Deel af de nævnte Legemer skyldes Landet, en Deel Havet, saa hersker der dog allevegne en dyb Taushed med Hensyn til de Gamles Tvivl, kun stundom afbrudt ved nogle enkelte Ytringer om Oversvømmelser, om en umindelig Række Aar, men som kun fremføres i Forbigaaende og som om Vedkommende tænkte paa andre Ting. For at jeg altsaa efter Evne kunde gjøre Analysens Fordringer Fyldest, saa har jeg saa mange Gange atter og atter gennemgaaet denne Undersøgelse baade i dens Enkeltheder og dens Heelhed, at

jeg troer der næppe skal findes nogen Vanskelighed, enten i tidligere Forfatteres Skrifter, i mine Venners Indvendinger eller i de locale Forhold, som jeg ikke skulde kunne løse, eller som i alt Fald ikke skulde kunne løses ved Hjælp af mine hidtil gjorte Erfaringer.

Den første Qvæstion var, om *glossopetræ melitenses* oprindeligt ere Haifisketænder, hvilket da strax vil sees at være det samme som det almindelige Spørgsmaal, om Legemer, der ligne Havets Frembringelser, og som findes langt fra Havet, oprindeligt ere fremkomne i dette; men da vi ogsaa paa Landet finde andre Legemer, der ligne dem der findes i fersk Vand, i Luften, og i andre flydende Substantser, saa maae vi, naar vi indrømme at Jorden kan frembringe disse Legemer, ogsaa indrømme den Evne til at frembringe de øvrige; altsaa maa Spørgsmaalet udstrækkes til alle fossile Legemer, der ligne dem, der ellers findes voxende i en flydende Substant; men der findes ogsaa mange andre af en bestemt Form indsluttede i Stene; og vil nu Nogen paastaae, at de ere fremkomne ved en local Kraft, saa maa han ogsaa indrømme, at alle de øvrige ere frembragte ved samme Kraft; men derved kommer Sagen endelig til det Punkt, at der ved ethvert i et andet indsluttet fast Legeme maa undersøges, om det er frembragt i samme, det er, at man maa undersøge Beskaffenheden saavel af det Sted hvori det findes, som af det hvor det er dannet; men nu vil Ingen lettelig kunne bestemme Stedet hvor det er dannet, før han kjender Maaden hvorpaa det er dannet; og det er aldeles unyttigt at tale om denne, saalænge vi ikke have nogen sikker Kundskab om Stoffets Natur; heraf sees altsaa, hvormange Spørgsmaal der maa besvares for at kunne gjøre det oprindelige Spørgsmaal Fyldest.

Den anden Grund til, at der hersker saa megen Tvivl, er formeentlig den, at man ved at undersøge Naturgjenstande ikke skjælnes tilstrækkeligt mellem dem, der ikke med factisk Vished kunne bestemmes, og dem, der paa denne Maade kunne bestemmes, hvoraf følger, at de fornemste Sector af Philosopher

deles i to Klasser. Nogle ansee det nemlig for en Samvittighedssag ikke engang at troe paa selve Beviisførelsen, idet de frygte for, at der i denne skal findes den samme Vildfarelse, som de saa ofte finde i andre Paastande. De Andre ville derimod paa ingen Maade lade sig indskrænke til alene at ansee det for sandt, hvis Rigtighed Ingen, begavet med sund Forstand og Tillid til sine Sandseredskaber, vilde nægte, men antage derimod Alt for sandt, som forekommer dem smukt og interessant. Ja selv de, der tage Erfaringens Vei i Forsvar, iagttage sjeldent det Maadehold, at de enten forkaste alle Naturprinciper, selv de sikreste, eller ansee selv opfundne Principer for beviste. For altsaa ogsaa at undgaae dette Skjær, vil jeg paa det meest indtrængende anbefale det Princip med Hensyn til Physiken, som Seneca indprenter med Hensyn til Moralen. Han siger nemlig, at de Moralprinciper ere de bedste, som ere fælleds, som ere offentlige, som antages af alle Secter, af Peripatetikere, Akademikere, Stoikere, Cynikere; saaledes ville ogsaa de Naturgrundsætninger være de bedste, som ere fælleds, offentlige, som antages af alle Skoler, saavel de, der ere meest begjærlige efter det Nye, som de, der ynde de gamle Meninger.

Jeg udtaler derfor ingen bestemt Paastand, om hvorvidt et Legemes Partikler, med Bibehold af dets Figur, kunne forandres eller ikke forandres, om der gives eller ikke gives uendeligt smaae tomme Mellemlum, om der i disse Partikler skulde existere noget Ubekjendt foruden Udstrækning og Haardhed; thi disse Sætninger ere ikke offentligt antagne, og det er et daarligt Argument, at nægte, at der i et Legeme findes Noget, fordi jeg ikke kan opdage dette Noget.

Men Efteranførte paastaaer jeg uden Betænkning:

- 1) Et naturligt Legeme bestaaer af en Samling af usandseelige Partikler, som kunne gennemtrænges af Magnetens, Ildens, stundom ogsaa Lysets Udstrømninger, hvad enten nu denne Gjennemgang finder Sted imellem Partiklerne, eller gennem dem, eller ad begge Veie.

2. Forskjellen mellem et fast og et flydende Legeme ligger deri, at i det flydende ere de uendeligt smaa Partikler i en bestandig Bevægelse og skilles gjensidigt fra hinanden; i det faste Legeme bevæges de vel undertiden, men de skilles dog egentlig aldrig fra hinanden, saalænge det faste Legeme vedbliver at være fast og uforstyrret.
3. Naar et fast Legeme dannes, bevæges dets Partikler fra et Sted til et andet.
4. Hidtil kjende vi Intet i Materiens Væsen, hvoraf Bevægelsens Princip og Fornemmelsen af Bevægelsen kunde forklares; men Bestemmelsen af den naturlige Bevægelse kan forandres af tre Aarsager: 1) Af Bevægelsen af et Fluidum, som gennemtrænger alle Legemer; den herved frembragte Bevægelse sige vi at være frembragt af naturlig Vei. 2) Af Dyrenes Bevægelse; og hvad der saaledes bevirkes af Menneskene, af dem kalde vi mange kunstige. 3) Af en første og ubekjendt Aarsag til Bevægelsen; og i hvad der gaaer for sig paa denne Maade troede alt Hedningene at finde noget Guddommeligt. At ville nægte denne Aarsag Evne til at frembringe Virkninger, der stride mod Naturens almindelige Løb, vilde i Sandhed være det samme som at nægte Mennesket Evne til at forandre Flodernes Løb, til med Seil at arbejde sig op imod Vinden, til at antænde Ild, hvor den uden ham aldrig vilde brænde, til at slukke et Lys, som ellers ikke vilde forsvinde førend dets Næring var forteret; til at pøde en Plantes Kvist paa en andens Green, til at frembringe Sommerfrugter midt i Vinterens Hjerte, til at frembringe lis i den stærkeste Sommerhede, og saaledes tusinde andre, der stride mod Naturens sædvanlige Love. Thi naar vi Mennesker, som ere ukyndige om Sammensætningen baade af vort eget og andres Legemer, dagligt forandre Retningen af de naturlige Bevægelser, skulde da Han, som ikke blot kjender, men som selv har

akabt baade os og alle andre Ting, ikke ogsaa kunne forandre hine Bevægelsers Retning? Men at ville beundre det frit handlende Menneskes Genie i Ting, der ere ere frembragte ved Kunst, men derimod benægte en fri Ophavsmand til de Ting der ere frembragte af Naturen, det forekommer mig at være en Paastand, der er meget enfoldig midt i sin Skarpsindighed, da dog Mennesket, selv hvor han frembringer de kunstigste Ting, kun som gjennem en Taage kan skue, hvad han egentlig har udrettet, hvilket Organ han har anvendt, eller hvad det egentlig var, der satte dette Organ i Bevægelse.

Disse Ting skal jeg nu nærmere fremsætte i min Afhandling og bevise dem baade ved Forsøg og ved Grunde, hvoraf da vil sees, at der ikke er nogen Philosoph, som ikke enten siger det Samme om end med andre Ord, eller om han end siger Andet, dog indrømmer de Hovedsætninger, hvoraf disse Paastande ere en nødvendig Følge. Thi hvad jeg har anført angaaende Materien, det gjælder under alle Omstændigheder, hvad enten man for Materien vil sætte Atomer, eller Partikler der kunne forandres paa tusind Maader, eller fire Elementer, eller chemiske Grundstoffer, som igjen kunne characteriseres forskjelligt efter Chemikernes forskjellige Anskuelser. Men hvad jeg har sagt om Bevægelsens bestemmende Aarsag, det passer paa al bevægende Kraft, hvad enten man saaledes vil benævne Formen, eller Egenskaber der udspringe af Formen, eller Ideen, eller en fælles subtil Materie, eller en særegen subtil Materie, eller en særskilt Aand, eller en Verdens Aand, eller Guds umiddelbare Deeltagelse.

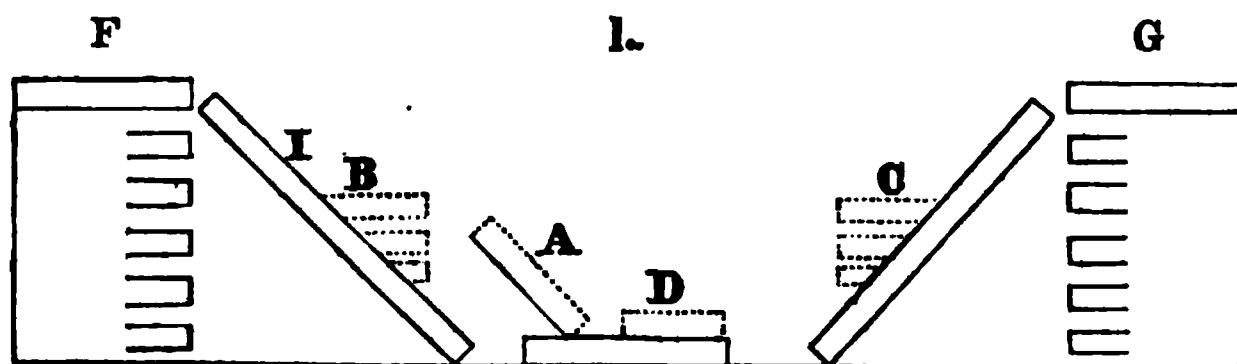
c.

Forskjellige Forandringer, foregaaede i Etrurien.

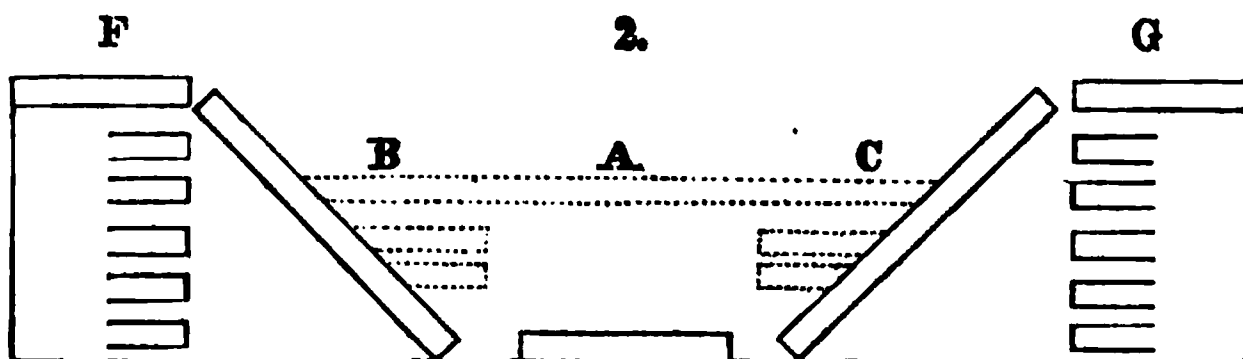
Hvorledes en Tings nuværende Tilstand kan oplyse en Tings tidligere Tilstand, derpaa afgiver Etrurien et udmærket Exempel, idet Landets nuværende Overflade i sine mange

Ujevnheder indeholder et tydeligt Beviis paa forskellige Omvæltninger. Disse skal jeg omtale i omvendt Orden, idet jeg begynder fra den nyeste og gaaer tilbage til den første.

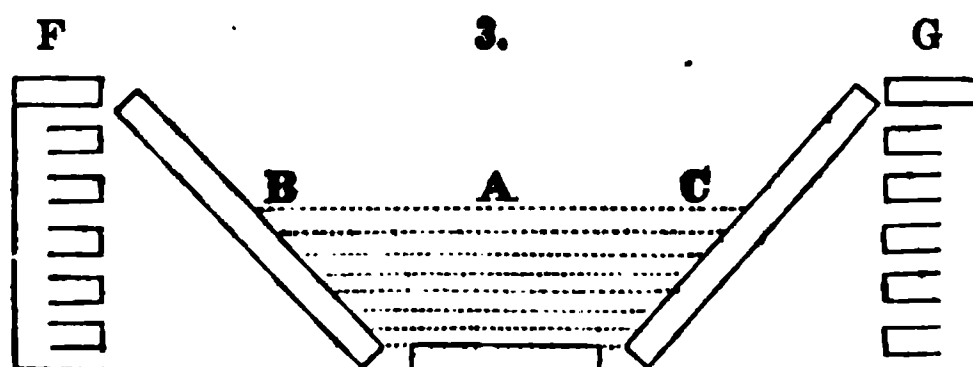
1. Engang var Skraaplanen *A* i samme Plan som den høiere liggende horizontale Plan *B* og Randen af den saaledes beliggende *A* som og Randen af den høiere liggende horizontale *C* have været fortsat videre, hvad enten nu den dybere liggende horizontale Plan *D* har ligget i samme Plan som de horizontale *B* og *C*, eller der mueligt ogsaa har været et andet fast Legeme, som understøttede de høiere liggende Planers nøgne Flader; eller, hvad der er det Samme: Hvor der nu findes Floder, Moradser, sunkne Sletter, Afgrunde og skraae Flader mellem Sandhøie, der var fordum Alt en flad Slette, og al Væde, saavel Regnens som Kildernes, overskyllede paa hine Tider Sletten, eller dannede sig underjordiske Afløb under samme, idetmindste fandtes der Huulheder under de øvre Lag.

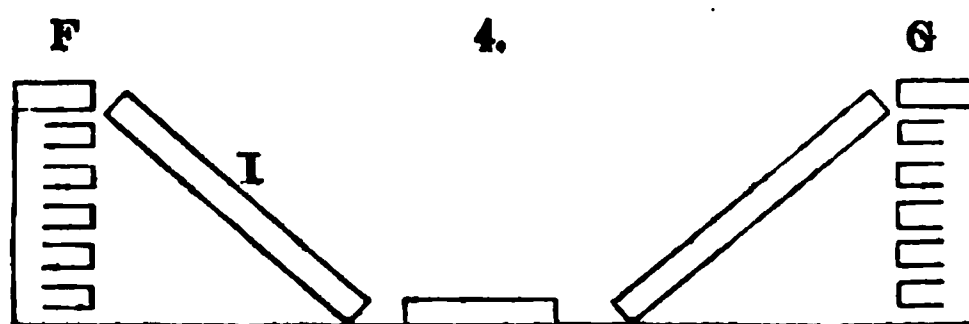
2. Dengang Planen *B A C* saavel som de andre dybere liggende Planer dannedes, var hele Planen *B A C* dækket med Vand, eller med andre Ord: Havet stod engang over alle, selv de høieste Sandhøie.

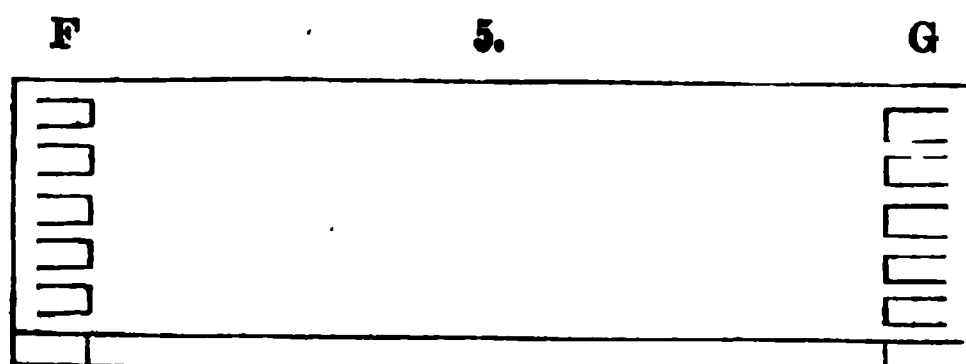
3. Før Planen *B A C* dannedes, havde Planerne *F G I* samme Stilling som nu, eller hvad der er det Samme, før de nuværende Sandhøje dannedes, fandtes paa disse Steder dybe Dale.

4. Engang laa Skraaplanen *I* i samme Plan som de horisontale *F G*, og de nøgne Sider af *I* og *G* vare enten fortsat videre eller og fandtes der noget Fast som støttede deres nøgne Flader da de nævnte Planer dannedes; med andre Ord: hvor der mellem de høieste Fjeldes Sletter findes Tinder og Dale, der var engang en udstrakt Slette, hvorunder uhyre Huulheder, forinden hine øvre Lag styrtede sammen.

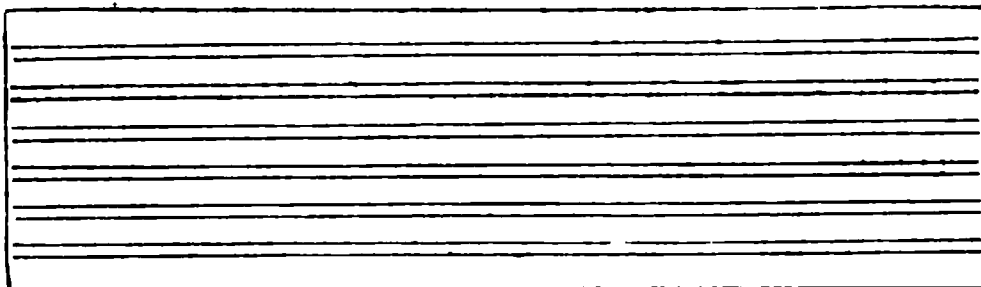
5. Da Planen *F G* dannedes, hvilede Vandfladen derpaa, og engang har de høieste Bjerges Tinder været dækkede af Havet.

F

6.

G

Anm. Disse sex Tegninger, der vise, hvorledes vi af Etruriens nuværende Udseende have draget Slutning angaaende sex tidligere Tilstande, tjene tillige til lettere at fatte hvad der er sagt om hele Klodens Lag. De punkterede Linier antyde Sandlag, Navnet dog taget efter Hovedbestanddelen, idet forskellige Lag, baade Leer og Steen deri kan være indblandet. De andre Linier betyde Klippelag, Navnet ligeledes taget i det Væsentlige, da der stundom i dem kan findes Lag af blødere Substants. I selve Dissertationen har jeg forklaret Figurernes Bogstaver med Hensyn til den Orden, i hvilken Figurerne følge paa hinanden. Her skal jeg kortelig anføre Ordenen for Forandringen. Fig. 6 viser Etruriens Gjennemsnit paa den Tid, Klippelagene endnu vare uforstyrrede og laae horizontale. Fig. 5 uhyre Huulheder frembragte deels ved Ildens, deels Vandets fortærende Magt, uden at de øvre Lag vare forstyrrede. Fig. 4 Bjerger og Dale, fremkomne ved de øvre Lags Sammenstyrtning. Fig. 3 Nye Lag, dannede af Havet i de nævnte Dale. Fig. 2 de nye Lag, hvoraf en Deel af de dybere liggende ere forsvundne, men de øvre uforstyrrede. Fig. 1 Høje og Dale fremkomne ved, at de øvre Sandlag ere styrtede sammen.

Vi see saaledes sex forskellige Udseender af Etrurien, idet Landet har været 2 Gange dækket af Havet, to Gange Slette og tørt, to Gange ujævnt. Hvad jeg saaledes ved at slutte fra mange af mig undersøgte Steder udtaler om Etrurien, bekræfter jeg om hele Jordkloden ifølge forskellige Forfatteres Beskrivelser af forskellige Egne. For at imidlertid Ingen skal see noget Farligt i denne nye Lærdom, skal jeg i faa Ord forklare Naturens Overeensstemmelse med Skriften, idet jeg anfører de vigtigste Vanskeligheder, der kan fremsættes med Hensyn til Jordens Udseende til forskellige Tider.

Angaaende Jordens første Udseende stemme Skriften og Naturen deri, at Alt var dækket af Vand. Men angaaende Maaden, Tiden for denne Tilstands Begyndelse og dens Varig-

hed, derom tier Naturen medens Skriften taler. Men at der har existeret et Hav paa en Tid, da der hverken fandtes Dyr eller Planter, og at dette Hav dækkede Alt, dot bevises af de høiere Bjerges Lag, i hvilke ikke findes noget heterogent Legeme. Deres Form beviser at der fandtes et Hav, deres Sammensætning derimod, at det ikke havde optaget fremmede Legemer; men Ligheden i Stoffet og i Formen af Lagene i forskellige fra hinanden fjerne Bjerge viser, at hiin Vandflade har dækket Alt.

Vilde Nogen paastaae, at de forskjelligartede faste Legemer som havde været indesluttede i hine Lag, i Tidernes Løb vare blevne opløste, saa vilde han dog ikke kunne nægte, at der havde hersket en tydelig Forskjel mellem Lagets eienommelige Stof og det Stof, der var sivet ind gjennem Lagets Porer og havde indtaget de fortærede Legemers Plads. Men naar der stundom paa det første Fluidums Lag findes andre Lag opfyldte af forskjellige Legemer, saa følger heraf intet Andet, end at der paa den faste Vandflades Bundfald er blevet bundfældt nye Lag af en senere Flod, hvis Materie igjen maatte kunne udfylde Ruinerne af de Lag, der vare efterladte af den første Flod. Man maa altsaa stedse gaae tilbage dertil, at paa den Tid hine Lag af et usammensat Stof, som tillige er eens for alle Bjerge, bleve dannede, da vare andre Lag ikke til, men Alt var dækket af en Vandflod, der var blottet for Planter, Dyr og andre faste Legemer. Da disse Lag nu ere af en saadan Natur, at de unægtelig maatte kunne udgaae umiddelbart af Skaberens Haand, saa finde vi her den fuldkomneste Overeensstemmelse mellem Skriften og Naturen.

Angaaende Jordens andet Udseende, som var jevnt og tørt, naar og hvorledes det begyndte, derom tier ligeledes Naturen, medens Skriften taler; men Naturens Beretning, at en saadan Tilstand engang har existeret, den bekræftes af Skriften, idet den lærer, at Vande der udstrømmede af een Kilde oversvømmede hele Jorden.

Om Jordens tredie Tilstand, da den var ujevn, naar den tog sin Begyndelse, derom siges Intet, hverken af Skriften eller af Naturen; at denne Ujevnhed har været betydelig læres af Naturen, men i Skriften nævnes Bjerger paa Syndflodens Tid; men naar disse af Skriften omtalte Bjerger bleve dannede, hvorvidt de vare de samme, som de nuværende, om Dalene ved Syndflodens Begyndelse havde samme Dybde som for Tiden, eller om de frembrydende Vandes Overflade blev sænket idet nye Gjennembrud af Lagene aabnede nye Afgrunde, derom siges Intet, hverken af Skriften eller af Naturen. Den fjerde Tilstand, da Alt var Hav, synes at volde mere Bryderie, endakjendt Alt i Virkeligheden let lader sig forklare. At Havet stod høiere end det nu gjør, det sees af de Høie, der ere fremkomne af Havets Bundfald, og det ikke blot i Etrurien, men paa flere Steder langt fjernede fra Havet, hvorfra Vandene løbe ned mod Middelhavet, som og paa Steder, hvorfra de flyde ned mod Oceanet.

Skriftens Angivelse af Havets daværende Høide modsiges ikke af Naturen; 1) der existerer nemlig sikre Spor af Havet paa Steder, der ere hævede flere 100 Fod over dets Overflade. 2) Det kan ikke benægtes, at ligesom alt fast Land i Tidernes Begyndelse havde været dækket af Vand, saaledes kunde det ogsaa igjen blive Tilfældet; thi der foregaaer vel en stadig Omskiftelse af de skabte Ting, men aldrig en naturlig Tilbagevenden til Intet. Men Hvo er vel den, der har gennemgransket Beskaffenheden af Jordens Indvolde saa nøie, at han tør nægte, at dernede kan findes uhyre Rum, fyldte snart med Vand, snart med Luftarter. 3) Lad det endog være aldeles uvist, hvor dybe Dalene have været ved Syndflodens Begyndelse, saa er det dog høist antageligt, at Vand og Ild i Klodens første Tider have dannet mindre Huler, hvorved igjen er fremkommet mindre dybe Sammenstyrtninger af Lagene; men naar Skriften omtaler de høieste Bjerger, saa sigtes til de høieste Bjerger som dengang existerede, men ikke til dem, der nu findes. 4) Naar menneskelige Kræfter efter Behag

kunne afstedkomme, at snart Steder, der ere dækkede med Vand, lægges tørre, og snart paa ny overskylles med Vand, skulle vi da ikke ville indrømme Tingenes første Ophav den samme Frihed, de samme Kræfter i langt høiere Maal?

Den profane Historie modsiger ikke den hellige Skrift, som paa det nøiagtigste beretter Alt angaaende Tiden for den almindelige Oversvømmelse. De gamle etruske Stæder, hvoraf nogle ere byggede paa Høie dukkede op af Havet, sætte deres Oprindelse meer end 8000 Aar tilbage i Tiden. Men i Lydien komme vi nærmere op mod de 4000 Aar, hvoraf kan sluttes, at den Tid da Havet veg tilbage fra Landet, stemmer med den Tid, der omtales af Skriften. Hvad Maaden angaaer, paa hvilken Havet hævede sig, kan vi anføre Adskilligt, der stemmer med Naturens Love. Siges der, at Midtpunktet for Jordens Vægt ikke altid falder sammen med Klodens Midtpunkt, men snart forflyttes til den ene, snart til den anden Side, alt eftersom de underjordiske Huler udvide sig paa forskellige Steder, saa er det let at anføre Grunden, hvorfor Havet, der i Tingenes Begyndelse dækkede Alt, lod nogle Steder tørre, og atter senere overskyllede dem. Ligesaa let forklares en almindelig Vandflod, naar vi trindt omkring Centralaxen antage enten en Sphære af Vand, eller idetmindste uhyre Vandbeholdninger, hvorfra der, uden at Midtpunktet forrykkedes, kunde hidledes en Udstrømning af det indesluttede Vand. Men meget simpel forekommer mig ogsaa efterstaaende Forklaring, hvorved der gjøres Rede for baade Dalenes mindre Dybde og en tilstrækkelig Vandmasse, uden at man behøver at tage sin Tilflugt til Midtpunkt, Form eller Tyngde. Antage vi nemlig 1) at sammenstyrtende Brudstykker af Lag have tilstoppet de Aabninger, gennem hvilke Havet, der trænger ind i Jordens indre Huler, udsender Kildespringene; 2) at det Vand, der utvivlsomt indsluttes i Jordens Skjød, ved den underjordiske Alle velbekjendte Ild deels er blevet ført henimod Kilderne, deels gennem andre endnu ikke tilstoppede Porer uddrevet i Atmosfæren, samt at den Vandmasse, som

deels altid svæver i Luften, deels paa ovennævnte Maade er blandet med denne, er styrtet ned i Form af Regn; 3) at Havets Bund er blevet hævet, idet de underjordiske Huler have udvidet sig; 4) At de øvrige Huulheder nær Jordens Overflade ere blevne udfyldte ved den Jordmasse, der ved de uafbrudte Regnskyl bortreves fra høiere liggende Steder; 5) Saa maae vi indrømme, at det hverken strider mod Skriften, Fornuften eller daglig Erfaring at antage, at Jordskorpen har været mindre ujævn jo nærmere vi gaae tilbage til dens første Skikkelse.

Hvad der foregik paa Jordens Overflade medens den var dækket af Vand, oplyses hverken af Skriften eller af Naturen; ifølge Naturens Love kunne vi alene paastaae, at der i høit Tidsrum er dannet dybe Dale; 1) Thi da Huulhederne vare blevne udvidede ved den underjordiske Ilds Magt, forarsagedes derved flere Sammenstyrtninger. 2) Der maatte atter aabnes Vei for Vandene til at strømme tilbage til Jordens Indre; 3) Endelig findes endnu paa Steder, der ere fjernede fra Havet, dybe Dale opfyldte med Bundfældninger fra Havet.

Det femte Udseende fremviser uhyre Sletter efter at Jorden atter var bleven fri; Naturen lærer, at disse Sletter vare til, Skriften modsiger det ikke. Men om hele Havet strax trak sig tilbage, eller om der, medens Sekler svandt hen, aabnedes nye Svælg, hvorved nye Egne fik Leilighed til at fremtræde, derom tier Skriften, og da Folkeslagenes Beretninger om de første Aarhundreder efter Vandfloden ere tvivlsomme for selve Slægten, og ansees for at være fuld af Fabler, saa kan intet Afgjort derom fremsættes. Saameget er imidlertid vist, at der aarligaars nedskyldes en stor Masse Jord i Havet — hvilket let bemærkes af Enhver, der betragter Flodernes Størrelse, deres vidtløftige Vandring gennem Landene, Bækkenes utallige Antal, med eet Ord, alle Jordens Skraaninger — den Jord altsaa der føres ned med Floderne og forener sig med Kysterne, danner Dag for Dag nyt Land der er egnet til Beboelse; dette bekræftes ved de Gamles Mening, som benævne hele Strækninger som Gaver af Floderne; som og

ved det græske Sagn, hvorefter Mænd der steg ned fra Bjergene fandt Strækninger langs Kysten ufrugtbare paa Grund af alt for stor Fugtighed, men senere bebyggede dem, da de i Tidernes Løb vare blevne dyrkelige.

Klodens sjette Udseende ligger aaben for Beskueren; i denne ere de nævnte Sletter, meest ved Udvaskninger af Vand, stundom dog ogsaa ved Ildens Virkninger forvandlede til Flodsenge, Dale og Afgrunde; dog maa det ikke undre os, at Historien Intet beretter om Tiden, naar hver enkelt af disse Forandringer har fundet Sted; thi hos de profane Skribenter ere Beretningerne om de første Aarhundreder efter Syndfloden utydelige og tvivlsomme; og senere beskjæftige de sig mere med at optegne berømmelige Mænds Gjerninger, end med at give Beretning om Naturens Vidundere. Derfor savne vi hos Skribenterne Beretninger af Saadanne, som have optegnet Efterretninger om de Forandringer, der paa forskellige Steder have fundet Sted; men da de øvrige Forfattere, hvis Værker ere bevarede, næsten blandt hvert Aars Jertegn anføre Jordskjælv, vulkanske Udbrud og Oversvømmelser af Floder og Have, saa indsees let, at der i Løbet af fire tusind Aar maa være indtruffet mangfoldige og forskelligartede Cmvæltninger. De feile altsaa hæligen, som mene at finde mangfoldige Vildfarelser i de Gamles Skrifter, fordi deri findes flere Ting, der ikke stemme med Nutidens Geografie. Jeg skal vistnok ikke med Lethed tillægge de Gamles fabelagtige Beretninger Troværdighed; men der findes dog Meget hos dem, hvis Rigtighed jeg ikke tør benægte. Af Saadant træffer jeg meget, angaaende hvilket det snarere kan betvivles, at det er usandt, end at det er sandt, som f. Ex. at Middelhavet er blevet skilt fra Atlanterhavet, Forbindelsen mellem middellandske og røde Hav, Synkningen af Øen Atlantis, Sandheden i Beskrivelsen af flere Steder, der nævnes ved Bachus's, Triptolemus's, Ulysses's, Æneas's og Andres Reiser —, skjøndt det ikke stemmer med Forholdene som de finde Sted i Nutiden.

Til Oplysning om Trykkefrihedens Tilstand paa hñn Tid meddeles følgende Værkets Slutningspaategning.

D. Vincentius Viviani beordres at eftersee og indberette, om der i dette Værk findes Noget der strider mod den catholske Tro og gode Sæder.

Vinc. de Bardis, Vic. Gen. Flor.

Høivelbaarne og Høiserværdige Herre!

Da jeg har gennemseet den høist berømmelige Stenos nye og særdeles heldige Prodomus til hans Dissertation om Fast af Naturen indsluttet i Fast, eller rettere om hele Physiken, og da jeg deri har fundet samme Renhed i catholsk Tro og Sæder, som jeg altid har fundet ubesmitten hos den saa udmærket retskafne Forfatter, saa anseer jeg den værdig til Trykken.

30 Aug. 1668.

Vincentius Viviani.

Maa trykkes under Iagttagelse af alt Fornødent.

Vinc. de Bardis, Vic. Gen. Flor.

7 Dec. 1668.

D. Franciscus Redi, den hellige Inquisitionens Raad i Florenz, beordres at gennemsee og indberette.

Fr. Jacobus Tosini, Vic. Gen. S. off. Flor.

Høiserværdige Fader!

Jeg har gennemseet den høilærde og høit erfarne Nicolai Stenonis grundige og med ædel Lærdom smykkede Prodomus til Diss. &c. og funden den værdig til Pressen.

Franciscus Redi.

Maa trykkes i Henhold til ovenstaaende Erklæring.

30 Dec. 1668.

Fr. Josephus Tamaquius, den hellige
Inquisitionens Canzler i Florenz.

Gio. Federighi, Hans Høihed Stor-
hertugens Senator og Auditor
og for ham Benedetti Gori.

Efterskrift.

Efterat Trykningen af foranstaaende Arbeide var fuldendt modtog jeg ved velvillig Bistand til Gjennemsyn et Haandskrift som bevares i det catholske Pastorats Bibliothek i Sverin; dets sidste beskrevne Side er undertegnet Rose. Det indeholder foruden adskillige gudelige Bønner, Betragtninger og Afhandlinger en Optegnelse paa forskjellige Tankesprog »som den saligt Hensovede har lært mig — Rose» og hvoraf flere findes i Slutningen af Levnetsbeskrivelsen, fortalt efter R., samt desuden Ligtale holdt ved Stensens Bisættelse i det hertugelige Capel i Sverin — nedskreven paa latinsk og tydsk: Text: Venite post me faciam vos fieri piscatores hominum, Math. 4. — At den hidrører fra Rose sees af den Yttring: at Taleren ved den vil aflægge et Vidnesbyrd om den i Christo grundede Kjærlighed, som han i flere Aar har baaret til den Afdøde.

Naar det i Talens Titel anføres at Bisættelsen fandt Sted Stavo iduum Decembris 1686, saa haves her et yderligere Beviis paa at dette var Stensens Dødsaar.

Bag i Haandskriftet — i 8vo, indbundet i Pergament — findes indbæftet en religiøs Anviisning affattet paa fransk, som i Overskriften siges nedskreven egenhændigt af Stensen for en adelig Jomfru v. Bibow. Haandskriften ligner ganske den i det foran under Nr. 8 meddeelte Brev.

Med Hensyn til det Portrait, der findes foran denne Levnetsbeskrivelse, meddeles slutteligt efterstaaende Beskrivelse, nedskreven af en Sagkyndig.

«Maleriet, der ligger til Grund for Lithografien, der ledsager denne Afhandling, og som antages at forestille Niels Stensen, bevares paa det forrige chirurgiske Academie i Kjøbenhavn. Det er ovalt, 29 $\frac{1}{2}$ '' høit, 24'' bredt, og indsluttes i en forgyldt Ramme.

Det fremstiller et Brystbillede (en face til Høire) af en yngre, noget mager Mand, med kort, mørkebruunt Haar, Øienbryn og et næppe synligt Overskjæg, en fin bøiet Næse, et Par sjælfulde nøddebrune Øine, og et noget lidende, sværmerisk Udtryk. Han bærer en firkantet, blaa Hovedbedækning, og er iført en blaa Klædning med røde Brandebourgs, en lille hvid Krave og hvide Manchetter — altsaa en høiere catholsk Geistligs Huusdragt. Med den høire Haand, der smykkes af en Fingerring med en blaa Steen, fatter han et gyldent Crucifix, som han bærer i en grøn Snor om Halsen.»

Det har ikke været muligt at opdage hvorfra Maleriet er kommet; det bærer Præg af at være en Copie af nyere Dato, og antages at stamme fra en Auction efter en af de tidligere Professorer ved chirurgiske Academie.

B i d r a g
til
Skoletugtens Historie i de ældre Tider
i Særdeleshed med Hensyn til de Viborgske Skolelove
fra Aarene 1575 og 1604.

Ved
H. H. Blache.

Een af de mørkeste Skyggesider ved det lærde Skolevæsen, ikke blot hos os og i de to andre nordiske Riger, men ogsaa i Tydskland, og formodentlig overalt, hvor lærde Skoler vare oprettede, var den over al Maade strenge og grusomme Disciplin, som Disciplene der vare underkastede. Dette Uvæsen var vel omtrent saa gammelt, som Skolerne selv, og gik fra Kloster- og Kannikeskolerne i Arv til de efter Reformationen ny oprettede, der saavel i dette Punkt, som i andre Henseender, gennem de følgende Aarhundreder, endog langt ned mod vor Tid, for en stor Deel bevarede det gamle Præg. Vel spore vi i de forskjellige sildigere Lovgivninger efterhaanden en gradviis Formildelse i Skoletugten, men det gik dog hermed meget langsomt, og Overbeviisningen om, at Ungdommen kun ved meget strenge og hyppig anvendte legemlige Straffe kunde holdes i Ave og bringes til med Flid at dyrke Videnskaberne, var saa indgroet, at selv det 18de Aarhundredes Skoleanordninger, ihvorvel de i mange Maader vise sig gennemtrængte af en

mildere Aand, dog bære Vidne om, at Lovgiverne endnu ikke ganske havde kunnet løsrive sig fra de gamle Traditioner.

Det var dog hverken i tidligere eller sildigere Tider saameget de almindelige Anordninger, som skulde gjælde for alle Skoler, der i Særdeleshed hjemlede den strenge Skoletugt, som de specielle Skolelove, der paa de fleste Steder bleve givne af enhver Skoles nærmeste Foresatte, Biskopperne, Domcapitlerne og Rectorerne. I de almindelige Love sporer man allerede i Reformationstiden en Tendents til at formilde Skoletugten. Saaledes f. Ex. naar ved Nationalsynoden i Antvortskov 1546 de Lærere, der uden Maadehold straffede deres Disciple, truedes med Afsættelse fra deres Embeder, og Brugen af det Straffeinstrument, der kaldtes Ferlen (*ferula*) forbydes — rigtignok med den Indskrænkning, at det vel endnu kunde anvendes, naar ryggesløse Companer (*ribaldi*) satte sig op mod Rector eller Underlærerne — medens der i Almindelighed henvises til Brugen af Riset. Siden blev Ferlen aldeles afskaffet, og ved flere Anordninger Anvendelsen af Riset indskrænket; men dette vedblev dog i flere Skoler at haandthæve sin Plads som et kraftigt og nødvendigt Opdragelsesmiddel endog lige ned til Slutningen af det 18de Aarhundrede.

Af specielle Skolelove fra den ældre Tid have vi endnu en Deel tilbage, der paa forskjellige Steder ere aftrykte, og af hvilke Nyerup i sin Skolehistorie har meddeelt Uddrag. Vi have saaledes Love for Viborg Skole fra 1575 og 1604; for Københavns Skole fra 1573, for Ribe Skole fra 1569 (i Terpagers *Inscriptiones Ripens.*), for Herlufsholms Skole fra 1665; for Sorø Skole fra 1585, for Odense Skole fra 1578 (meddelte af Professor Henrichsen i Program for 1859), for Roeskilde Skole fra 1570. For Aarhus Skole

har man, saavidt vides, ingen ældre, end de, der i Aaret 1733 af Biskop Oksen bleve givne, og som findes aftrykte hos Tauber i hans *Hist. schol. cath. Arhus.* Disse specielle Skolelove have mange Træk tilfælles, medens de dog i andre Henseender ere noget forskjellige, og man kan paa dem, som Nyerup siger om Fundatserne for de under Christian den 4de oprettede Gymnasier, passende anvende Digterens Ord om Doriderne:

Facies non omnibus una,

Nec diversa tamen, qualem decet esse sororum.

I Henseende til Disciplinen vare nogle strengere, andre mildere. I flere af dem nævnes Mulkt som Straf for mindre Forseelser, medens der for de større skulde anvendes streng legemlig Tugtelse, eller endog begge Dele tilsammen. I de Skoler, hvor et vist Antal af Disciple nøde fri Bispisning, afsonedes nogle Forseelser med Fasten. I nogle Love trues der med Arrest i Skolens Fængsel, endog paa Vand og Brød i flere Dage¹).

Det ældste Vidnesbyrd om den barbariske Disciplin i Kloster- og Kannikeskolerne hos os, finde vi hos den i Reformationstiden mærkelige, og i flere Maader høitfortjente Mand Christiern Pedersen i hans Bog »Om Børn at holde til Skole og at skikke gode Skolemestre til dem. Antwerpen 1531». Denne Mand, der som Catholik var For-

¹) Ogsaa fra vort Naboland Sverrig have vi en interessant Skildring af Skoletugten i de ældre Tider, meddeelt af Sam. Ödmann i det efter hans Død udgivne Skrift: Hågkomster från Hembygden och Skolan, hvorf det mellemste Stykke har Overskriften: Om Disciplinen ock Lefnadssättet vid Vexlō Skola ock Gymnasium intill 1780 talet. Denne Straffelov er især mærkelig ved den forargelige, man kunde fast sige, gudsbespottelige Høitidelighed (Psalmesang og Messen af Bønner og Herrens Velsignelse) hvormed Executionerne indledes, som ogsaa derved, at den har kunnet gjælde til det angivne Aar.

fatter til Jertegnspostillen, men siden yndede og befordrede Reformationen, var født omtrent 1480, havde gaaet i Skolen i Roeskilde, og kjendte saaledes af egen sørgelig Erfaring den daværende Tilstand. Af det Sted i hans Bog, der handler om den slette Underviisning og grusomme Disciplin i de ældre Skoler, er et Uddrag meddelt i Videnskabernes Selskabs Skrifter 1 B. S. 50—51, hvorved dog nogle enkelte ikke uvigtige Punkter ere forbigaaede; og da Christiern Pedersen paa dette Sted ikke blot giver os et klart Indblik i hine Tiders elendige Skoleliv, men tillige viser, at man i Reformationstiden, i det Mindste paa nogle Steder, har faaet Øinene op for de gamle Misbrug, og bestræbt sig for at indføre en bedre Underviisning og en mildere Skoletugt, vil jeg her, efter Originalen selv, i Christiern Pedersens Skrifter, udgivne ved C. I. Brandt, 4de Bind, Kjøbenh. 1854, levere et sammentrængt Uddrag af bemeldte Sted¹⁾.

«Gud har», siger han, «givet sin Naade til, at Børn og unge Mennesker nu kunne lære med Leg og Lyst allehaande Viisdom, Kunst og Tungemaal foruden den ubarmhjertige Hudstrygelse og Slag af Ferler og store Bøddelriis, som man pleiede før at bruge i vore danske, norske og svenske Skoler, med hvilke skammelige og umenneskelige Slag og Hug de umilde Skolemestre fordreve mange gode Peblinge og Degne fra Skoler og god Lærdom. De forkuede ogsaa mange derved saaledes, at de sad saa redde som en Hare for Hunde, og kunde ikke komme ihu, hvad der sagdes og læstes for dem. De sattes til Skolerne, for

¹⁾ Dette Skrift er egentlig en fri, efter danske Forhold lempet Omarbeidelse af Luthers Skrift: An die Rathsherren aller Städte deutsches Landes, dass sie christliche Schulen aufrichten und halten sollen. 1524. (Brandts Udg. Anmærkn. S. 600).

at de skulde med Lempe Lyst og Glæde undervise de Unge, og ikke for at de skulde gjøre Bødler af sig selv. Naar Nogen straffede (dadlede) dem derfor, og spurgte, hvi de vare saa umilde mod deres Disciple, svarede de: Jeg har selv saa kjøbt min Lærdom og Viisdom, og jeg vil ogsaa saa sælge hannem igjen. De fattige Børn lærte en føie Ting af dem i 15 til 16 Aar med saamegen daglig Angst og Hudstrygelse. De kunne nu lære meget mere og bedre Lærdom udi 3 eller 4 Aar med Lyst og god Underviisning. Lærerne, siger han, lode sig heller ikke nøie med selv at udøve saadan Grusomhed, men gjorde ogsaa deres Disciple deelagtige deri, i det de tvang dem til, naar Nogen havde forseet sig, hver især at give ham et Slag med Riset, og den der ikke slog saa haardt, som de vilde, maatte selv lide samme Straf. Det var ikke godt, vedbliver han, at holde saadanne Skoler, som hertildags været haver, at en Dreng maatte gaae 15 til 20 Aar til Skole, og under daglig Hudstrygelse dog tilsidst saagodtsom Intet havde lært, og hvor han kom blandt gode Klerke, da kunde han dog ikke tale et Ord ret Latine. Det er nu en anden Verden, og gaaer nu anderledes til, særdeles udi Malmø og Kjøbenhavn og i Jylland, som jeg haver spurgt, at de nu begynde at lære Børn og unge Folk gode Lærdomme baade i Skoler og Studium¹⁾.»

Det er ikke usandsynligt, at den gode Christiern Pedersen, med sin brændende Iver for Skolevæsenets Reform, har gjort sig en altfor høi Forestilling om den Forandring til det Bedre, der til hans Tid havde viist sig i nogle af Landets Skoler, hvortil han saameget lettere kunde

¹⁾ Ved Studium forstodes til den Tid, i Modsætning til Skolen, en højere Dannelsesanstalt, som et Gymnasium eller et Universitet.

forledes, da han netop i det Tidsrum, da han skrev sin Bog, som en tro Tilhænger af Christian den 2^{den}, fra 1525 til 1531 levede udenfor Landet, og saaledes ikke derom kunde dømme af egen Erfaring. En saadan «anden og ny Verden» lod sig da heller ikke som ved et Trylleslag fremkalde. Imidlertid kunne vi dog ikke omtvivle, at der paa de af ham nævnte Steder har været gjort et Forsøg paa at fremkalde en bedre Tilstand i Skolen, hvilket dog vel mere har været en Virkning af enkelte Bestyreres Personlighed, end af nogen almindelig udbredt Erkjendelse af Sagens Nødvendighed. Christian d. 2^{dens} Bestræbelser i denne Retning kunne vel hos Mange have havt en vækkende Indflydelse; men da hans Anordning om de latinske Skoler, hvori Christjern Pedersen udentvivl har havt betydelig Deel, formedelst hans Fordrivelse, aldrig fik Lovskraft, kan dens Virksomhed vel heller ikke have været betydelig. Har derfor paa hin Tid enkelte Mænd, i Erkjendelsen af Skolernes elendige Tilstand, forsøgt at raade Bod paa de værste Misbrug, og især paa at indføre en mildere Skoletugt, saa har dog deres Tal neppe været stort, og de af dem indførte Forbedringer have heller ikke været af lang Varighed, da man allerede omtrent 30 Aar-efter Reformationen finder det gamle Barbari autoriseret ved flere Skolelove.

At Kjøbenhavns Skole nævnes mellem dem, i hvilke en forbedret Underviisning og en mildere Skoletugt allerede dengang var indført, kan ikke forundre os, da de ved Luthers Reformation vakte friere Ideer her vare meget udbredte og Kongen selv, understøttet af dygtige Mænd, med Iver tog sig af Sagen. Hvem der til den Tid var Skolens Rector vides ikke, og det kan vel neppe have været den

Petrus Andreæ, der af A. Thura nævnes som Rector 1546, og som siden blev Lector i Opslo.

Ved Skolen i Malmø har Chr. Pedersen vel især tænkt paa det Gymnasium, som af Frederik d. 1ste der blev stiftet, og hvorved flere af Reformationens Venner, som Frantz Wormordsen, Claus Mortensen Tøndebinder, Olaus Chrysostomus og Andre virkede som Lærere. Dette Gymnasium, der allerede 1537 blev nedlagt, var meget berømt for sine dueelige Lærere og nød stor Tillid. (Rietz Skaanske Skolehistorie S. 57 og 330.) Som bekjendt var Reformationen allerede 1529 fuldstændig indført i Malmø.

Hvilke Skoler i Jylland Chr. Pedersen med den ovenanførte Yttring har havt i Tanker, kunne vi vel nu ikke med Sikkerhed afgjøre; dog er det ikke usandsynligt, at han herved kan have tænkt paa Aarhus Skole, som ved Reformationstiden havde til Rector den berømte Morten Borup, der roses for sin gode Underviisning, Humanitet og milde Behandling af Disciplene, hvis Lege og Fornøielser han endog ledede og selv tog Deel i. Vel var Borup, da Christjern Pedersen skrev sin Bog, allerede død — han døde 1526 som Sognepræst til Domkirken i Aarhus og Medlem af Domkapitlet, hvilke Embeder han dog kun i faa Aar havde forestaaet; — men vi kunne dog formode, at den af ham i Skolen indførte Aand endnu i en Deel Aar der har vedligeholdt sig, og det saameget mere, som han ogsaa i sine sidste Stillinger havde havt Deel i dens Bestyrelse. Det er heller ikke usandsynligt, at Christjern Pedersen kan have tænkt paa Viborg Skole, hvor Jørgen Jensen Sadolin, en Discipel af Morten Borup, 1526 blev Rector, og hvis ældste Lovgivning røber en agtværdig Bestræbelse for, saameget dengang muligt, at undgaae de haarde legemlige Straffe. Forøvrigt see vi ogsaa

af det anførte Stykke, at den barbariske Straf, der siden kaldtes «at staae Skoleret» eller at løse Trøien — *nudato tergo virgis cædi* — og som endnu i vore Skoler anvendtes til langt ned mod Slutningen af det 18de Aarhundrede, ikke er en sildigere Opfindelse, men at den allerede, og det i dens værste Form, har fundet Sted i Kloster- og Kannike-skolerne.

Mellem de specielle Skolelove fra den ældste Tid, vi endnu have tilbage, høre uden Tvivl de viborgensiske af 1575 og 1604 til de mærkeligste. Begge Lovgivninger bære i mange Maader deres Tidsalders Præg; men den førstnævnte var dog i Sammenligning, saavel med den sidste, som med de til samme Tid ved andre Skoler gjældende Love, særdeles mild, og truer sjelden med legemlige Straffe. Den sidstnævnte derimod udmærker sig ikke blot ved umaadelig Strengthed, men røber tillige de meest forvirrede Begreber om Retfærdighed. De findes begge samlede i eet Haandskrift, der opbevares i Universitetsbibliotheket, ved hvis Bestyrers Godhed jeg har været saa heldig, at kunne gjøre mig nøiere bekjendt med samme. Nyerup har i sin Skolehistorie S. 58 og 142 meddeelt Uddrag af begge Lovgivninger; men da disse Uddrag, efter hans Plan og Arbeidets Omfang, maatte være mindre udførlige, og saaledes flere characteristiske Bestemmelser ere forbigaaede, medens ogsaa hist og her Adskilligt befindes mindre rigtigt opfattet, har jeg troet, at det ikke vilde være overflødigt, paa disse Blade at levere et fuldstændigere Uddrag af disse mærkelige, og, som jeg troer, i sit Slags enestaaende Skolelove. Begge Lovgivninger, saaledes som vi endnu have dem, udgjøre i Grunden kun eet Heelt, i det, som ogsaa af Nyerup er bemærket, Lovene af 1604 egentlig kun ere en Udvidelse og Skjærpelse af de fra 1575, til hvilke der

i de sildigere ofte henvises. Da sammenhørende Lovbestemmelser ikke sjelden findes adspredte paa Steder, hvor de ikke have hjemme, har jeg troet ikke overalt at burde følge Haandskriftets Orden.

Haandskriftet er ikke aldeles fuldstændigt, i det paa 3 Steder i Alt 5 Blade ere aldeles udrevne¹⁾, men skjønt saaledes, især paa det ene Sted, adskillige mærkelige Bestemmelser kunne være tabte, er det Tilbageblevne dog af et saadant Omfang (det indeholder i Alt 52 Blade i Qvart), at man deraf kan gjøre sig en temmelig fuldstændig Forestilling om det Hele. Skriften synes at vidne om den angivne Tidsalder, og kan ikke være synderligt yngre end 1604, da en Jørgen Jørgensen (Georgius Georgii) 1610 som Eier har skrevet sit Navn paa Titelbladet. Den er i det Hele meget tydelig men har dog hist og her adskillige Skrivefeil.

Paa det forreste Blad læses følgende Titel:

Leges scholasticæ Vibergenses²⁾.

• Thord Degns Loffbog ovfverseet og forbedret.

Den danske Titel kan, da den ikke svarer til Haandskriftets Indhold, ikke have været den oprindelige, der egentlig maatte have været: Viborg Skolelove, overseete og forbedrede af Thord Degn. Næstefter følger Titelen paa første Deel, der lyder saaledes:

Harmonia de ratione cum discendi tum vivendi præscripta Eleemosynariis regiis in schola Vibergensi et ab universo Consistorio approbata circiter annum 1575.

¹⁾ Disse Blade manglede allerede 1804, da Nyerup udgav sin Skolehistorie.

²⁾ Viborgs ældste Navn skal have været Viberg eller Vibjerg, af det islandske «vi» hellig, indvlet, altsaa det hellige Bjerg, et Navn, der synes at være ældre end Christendommens Indførelse. Forøvrigt benævnes Byen i Documenter fra Reformationstiden ogsaa Viburg, Viburgh eller Viborrig.

Denne Titel er uidentvivel ægte, endskjønt det er paa-faldende, at man i Aaret 1604 ikke med Bestemthed har kunnet angive Aarstallet. 1575 maa dog være det rette, thi næst efter Titelen meddeles paa Haandskriftets første Side følgende Underretning:

Anno 1574 2da die Februarii serenissimus et illustrissimus Rex Fredericus secundus singulari pietate, religionis amore et magnificentissima liberalitate viginti lastas frumenti in perpetuam triginta scholasticorum sustentationem contribuit. Cujus religiosissimo voto ut respondeat horum scholasticorum tota vita, has sibi leges cum discendi, tum vivendi, præscriptas habento. Lovene maa altsaa antages at være givne Aaret efter Modtagelsen af denne kongelige Gave. (Gavebrevet er aftrykt i Hofmanns Fundatser 3 Deel S. 311—15.)

Denne *Harmonia* fra 1575 kan dog ikke have været den ældste Skolelov, Viborg Skole har havt. Dette fremgaaer tydeligt af en Erklæring, der af den sildigere Lovgiver Thord Degn er tilføiet, hvori han indrømmer de gamle Love, der vare givne af Mag. Chilian — *articuli veteris tabulæ per Mag. Chilianum conscriptæ* — en vis Gyldighed, forsaavidt de ikke kom i Strid med de nye, han selv havde givet. Denne Mag. Chilian eller Kjeld kan ikke have været nogen Anden end Mag. Kjeld Juel, der først var Rector i Viborg, derpaa blev Lector i Theologien og 1549 Biskop i Viborg Stift, i hvilket Embede han døde 1571. Han maa altsaa, enten som Rector eller som Biskop, have givet Skolen Love, hvilke dog under hans Eftermand, Biskop Peder Thøgersen Løvenbalk (1571—1595) i Anledning af den ommeldte kongelige Gave, ere blevne reviderede og bragte i Overeensstemmelse med de nye Forskrifter, som Optagelsen af de frie Kostgjængere gjorde

nødvendige. Sandsynligviis har da denne Sammensmeltning af ældre og nyere Love givet Anledning til Benævnelsen *«Harmonia»*.

Som ovenfor bemærket, kunne disse ældre Skolelove i det Hele ikke dadles for overdreven Strengthed. De fleste Forseelser afsonedes med Mulcter og Udelukkelse fra Maaltiderne, og kun for grovere Laster og Forseelser truede de Disciplene med haardere Straffe, og endelig, hvis ingen Forbedring paafulgte, med Forviisning fra Skolen. Børvelsen af Maaltidet var, i flere Tilfælde, en naturlig og ikke ubillig Straf, da det jo dog laae nær, at den, der uden gyldig Grund udeblev fra Underviisningen, ogsaa burde udelukkes fra Maaltidet. Imidlertid seer man let, at disse Straffebestemmelser ogsaa maae have haft deres mislige Sider, og ofte forfeilet deres Øiemed, hvilket vel ogsaa gav Anledning til, at man, efter en Deel Aars Erfaring, ansaae sig for nødt til at tage strengere Forholdsregler.

Harmoniens vigtigste og mærkeligste Forskrifter vare følgende:

De Disciple, der nøde Godt af den kongelige Gave, skulde med Flid dyrke Videnskaberne i Almindelighed, men især lægge Vind paa Evangeliets sunde Lærdom, og føre en sædelig Vandel. Ved deres Optagelse mellem de frie Kostgjængere skulde de, efter en foreskreven Formular, aflægge Eed paa, at de ubrødeligen vilde følge Lovene.

Den fri Kost kunde en Discipel nyde i 6 Aar. Imidlertid skulde han gjøre sig fortrolig med Reglerne for Veltalenheden og hertil føie Begyndelsesgrundene i Musik og Arithmetik. Ogsaa skulde de saavel for Materiens som for Sprogets Skyld studere ikke blot latinske Forfattere, som Cicero, Terentius og Virgilius, men ogsaa nogle græske.

De skulde med Andagt høre Prædiken, og skriftlig

optegne ikke blot de Forelæsninger, der holdtes af Domcapitlets Lector theologiæ — *quæ dictantur in sacris lectionibus* — men ogsaa i Kirken Prædikernes Indhold. Den, der forsømte nogen af Delene, mulkteredes med 1 β . Den der udeblev fra Chorsangene i Kirken, straffedes med Tabet af et Maaltid.

For Udeblivelse fra Skolen en heel Dag var Mulkten 2 β (1 *sestertius*), for en enkelt Time 1 Hvid. Den, der ikke mødte i Skolen om Formiddagen, fik desuden ingen Middagsmad, og den, der udeblev om Eftermiddagen, ingen Aftensmad. I deres Sted traadte da Expectanter, hvoraf et vist Antal hver Dag kunde være tilstede.

Den øverste af Hørerne (*Quintanus*) skulde være Provst (*Præpositus*) og ved Maaltiderne drage Omsorg for, at Alt gik ordentligt og sømmeligt til. Ham skulde ikke blot Disciplene, men ogsaa de øvrige Lærere vise Lydighed. Dersom Nogen ved Trudser, Skjeldsord eller med Vaaben vovede at trodse hans Autoritet, skulde han straffes med Riis og betale en Mulkt af 16 Skilling (*didrachma*) eller, hvis han ikke aflagde sin Gjenstridighed, aldeles udelukkes fra Bordet. (Denne, forholdsviis strenge Straf, kan da kun have været anvendt paa Disciplene.) Var der nogen Feil ved Mad eller Drikke, skulde Disciplene klage til Provsten, og hvis denne ikke vilde tage sig deraf, til Biskoppen og Capitelsherrerne, paa det at, som det hedder, «Sagen kunde forhandles med ordentlige Dommere og ikke med gamle Kjærlinger, og misundelige Medbeilere — *ut cum censoribus, non cum aniculis et invidiis nostris æmulis res agatur*. At reise en saadan Klage, var imidlertid en betænkelig Sag, da den, som hermed forsaae sig, efter Biskoppens og Consistoriums Dom, skulde straffes haardt, og, hvis han gjentog sin Forseelse, udelukkes fra Bordet. (Hvilke

de gamle Kjærlinger og misundelige Medbeilere have været, er ikke let at gjette, med mindre man derved skal tænke paa Spiseverter eller Vertinder, der ved Indførelsen af den frie Bespiisning i Skolen havde lidt Skaar i deres Næringsvei, og derfor muligt have sat Ondt i Disciplene.)

Der skulde altid tales Latin, og den, der talte Dansk, skulde bøde derfor med 2 Hvide.

Middagsmaaltidet skulde holdes Kl. 10, Aftensmaaltidet Kl. 5. Ved begge Maaltider skulde Disciplene skiftevis oplæse et Capittel af Bibelen, om Middagen af det gamle, om Aftenen af det nye Testamente. Desforuden skulde der ved hvert Maaltid fremsiges Noget, f. Ex. theologiske Definitioner, Sententser eller andet Saadant, som af Rector eller Præpositus blev Disciplene foresat. Forsømmelsen heraf kostede 2 Hvide. Men desforuden skulde hver Søndagmiddag en af Kostgjængerne efter Maaltidet oplæse en omhyggelig udarbejdet Tale, enten i bunden eller ubunden Stil. Den, der forsømte dette, skulde betale 4 β (*dimidium denarium*) og den, der gik ud, før Oplæsningen var endt, 1 β .

De skulde skiftes til at læse til- og frabords, enten paa Latin eller Græsk. Efter Maaltidet skulde læses: *Gratias agimus tibi Domine etc.* og derefter en lang Bøn, hvis Begyndelse var: *Omnipotens, æterne, vive, verissime deus!* Denne Bøn, der til Slutning fuldstændigt anføres, indeholder Taksigelse for alle de af Gud modtagne Velgjerninger og Begjæring om, at han fremdeles vilde beskyrme Staten og Kirken. Der bedes, at han vilde tilbage-drive Djævelens og onde Menneskers rasende Paafund saavel som Tyrkernes, Moskoviternes og alle barbariske Folkefærds Vold og Grumhed — *Reprime furores diaboli et malorum hominum! reprime potentiam, sævitiam et imma-*

nitatem, Turcarum, Moscovitarum et omnium barbararum gentium, minitantium exitium et interitum sancto nomini tuo, et molientium infinitam vastitatem. — Endelig bedes der for Kongen og Dronningen, for hele Kongehuset, for Cantsleren, Rigsraadet, Biskoppen, Domcapitlet, Stiftets Præster, Byens Magistrat og Skolen.

Ved Bordet skulde Samtalerne være anstændige, nyttige og behagelige. Kjærlighedshistorier og utugtig og uhøvisk Snak maatte ikke høres. For vild Skraalen (*boatus cyclopici*) og umaadelig Latter maatte man vel vogte sig. Mulkten for disse Forseelser var 1 Hvid. Ingen maatte indfinde sig ved Bordet med utoede Hænder. Enhver skulde bringe sin egen Kniv med, og altid holde den reen. Ingen maatte helde sig ud over Maden som et Sviin, eller lægge Albuerne paa Bordet; Ingen lange til Fadet, før Raden kom til ham, enhver skulde tage det ham nærmest liggende Stykke, og Ingen maatte drikke med Maden i Munden. For enhver af disse Synder var Mulkten ogsaa 1 Hvid. Overhovedet maatte der holdes Maade i Mad og Drikke, da ellers Studeringernes Møie ei kunde udholdes. Man skulde erindre sig den gamle Sentents: *Esse decet, ut vivas, vivere non ut edas.* Forøvrigt henvises Disciplene til de Forskrifter, som vare givne af Erasmus i hans Bog: *de civilitate morum.*

Kom en Discipel drukken til Maaltidet, eller blev overbevist om Drukkenskab, skulde han betale 6 Hvide. (Med denne Tidsalderens Skjødesynd kunde man da ikke uden Ubillighed tage det meget strengt.)

De yngste Kostgjengere skulde gjøre Opvartning ved Bordet, men siden have deres Andeel af Maaltidet.

Ingen maatte bringe nogen Gæst med til Bordet, og

Ingen tage Mad hjem med sig, eller lade sig den bringe, undtagen i Sygdomstilfælde. Mulkten herfor var 4 β.

Dueller paa Kaarde eller andre Vaaben vare strengt forbudne. Saavel den Udfordrende, som den, der modtog Udfordringen, skulde udelukkes fra Spiisningen.

Skjorlevnere og Horkarle skulde ikke blot miste deres Plads ved Bordet, men ogsaa forvises Skolen.

Ubetimelige Ægteskaber, der bleve indgaaede af blind Kjærlighed, uden Overlæg og uden Forældrenes Samtykke, ansaaes kun for at være lidet forskjellige fra Skjorlevnet, og skulde derfor straffes paa samme Maade. De Unge, hedder det, skulde følge Hesiodi Forskrift: *πρῶτα δομὸν, μετὰ πείρα γυνῆν καὶ βούν ἀποτῆρα*. Man skulde snart troe, at saadanne Ægteskaber, naar de savnede Betingelser vare tilstede, til Nød kunde taales, og at man saaledes kunde have gifte Skoledisciple.

Tyveri (ogsaa Frugttyveri, *depopulationes hortorum*), og Bedrageri skulde straffes med Infamie og Forviisning. Det var forbudet at gjøre Gjæld; havde Nogen dog gjort sig skyldig deri, skulde Sagen behandles omtrent med de samme Formaliteter som ved den borgerlige Ret. Kunde den Anklagede ikke fragaae Gjelden, udelukkedes han fra sin Plads i Skolen, indtil han havde betalt.

For Bagvaskelse, falske Beskyldninger, Skandskrifter, Forbandelser og Skjeldsord tilkom det Rector at bestemme Straffen.

Letsindig Sværgeren, især ved Bordet, skulde straffes med en Mulkt af 2 Hvide.

Disciplene skulde nogle Gange om Aaret tage Deel i Nadverens Sacramente. Den, der forsømte dette, skulde efter Rectors Døm lide en haard Straf.

De skulde i det Hele lægge Vind paa Beskedenhed,

føre et ustraffeligt Levnet, være flittige i Skolen, gaae roligt og sømmeligt paa Gaden, og vise Ærbødighed for lærde og hæderlige Mænd saavel som for agtværdige Matroner. De skulde være lysende Exempler for den hele Skole, hvorfor ogsaa Straffen for deres Forseelser altid skulde være haardere end for de Øvrige.

De skulde elske deres Lærere, tænke og tale om dem med Ærbødighed. For Overtrædelsen af dette Bud var dog ingen Mulkt fastsat; men for de utaknemmelige Gøgeunger stilles de guddommelige Straffe i Udsigt — *Ingrati cuculi divinitus sentiant sibi pœnam irrogari.*

Den sidst optagne Kostgjænger skulde være *Notarius publicus*, og i denne Egenskab optegne alle de Forseelser, der bleve begaaede i Kirken eller Skolen, samt derfor aflægge ugentlig Regnskab uden Svig og Fordølgelse. Saae han igjennem med Synderne, skulde han selv lide samme Straf, som disse, og viste han sig ofte upaalidelig, skulde han udelukkes fra Bordet. Foruden ham skulde der være to almindelige Opsynsmænd (*communes censores*) een for det øverste, en anden for det nederste Bord. De skulde hver Løverdag gjøre Regnskab, og maatte, hvis de viste sig upaalidelige, dele Skjæbne med *Notarius publicus*.

Saa vel Provsten, som de øvrige Hørere skulde underkaste sig de givne Love og betale de for dem fastsatte Mulkter. Dog vare de fritagne for Opvartningen ved Bordet, og Oplæsningen af Bibelen.

Mellem Skolens Øvelser, hedder det, fortjener Opførelsen af latinske Skuespil ikke den laveste Plads. Naar saadanne skulde opføres, maatte alle Commensalerne hjælpe til, saavel ved Theatrets Indretning, som ved Rollernes Udførelse. Forholder det sig saaledes, som Thura i sin *Idea hist. lit.* S. 77 beretter, at Kong Frederik d. 2^{den}, da han

med sin Søn, Prinds Christian i Aaret 1574 var i Viborg, der saae Comedien «Susanna» opføre ved Skolens Disciple, og fandt sig saa vel tilfredsstillet, at han skjænkede Skolen det ommeldte betydelige Beneficium, havde man deri en kraftig Opmuntring til fremdeles at dyrke den Kunst, der havde været saa indbringende for Skolen. Forøvrigt var denne «Susanna», den latinske Original, forfattet af en Rector Betuleius eller Betulius i Augsburg 1537. Den danske Oversættelse eller Omarbeidelse af Peder Jensen Hegelund, der 1569 blev Rector i Ribe († som Biskop i Ribe Stift 1614) blev først udgivet 1577. (N. M. Petersens Litteraturhistorie 3de Afd. S. 672.)

Endelig følger en §, der i stærke Udtryk truer de ryggesløse og uforbederlige Disciple med Udelukkelse fra Bordet. Det hedder her: «*Quod si quis, Cyclopum aut Læstrygonum furore percitus, post unam admonitionem aut alteram, furenter se disciplinam et has leges contemnere significaverit, absque commiseratione a mensa excludatur, cum sit ex eorum numero, de quibus dicitur: Nulla Iovis Cyclopum animos reverentia tangit.*» Mærkeligt nok er det, at saadanne «Cycloper og Læstrygoner» ikke tillige skulle udelukkes af Skolen.

Men ihvorvel denne Lovgivnings Straffebestemmelser, naar man tager Hensyn til Tiden, i det Hele ikke vare meget strenge, maa dog Livet i Skolen til den Tid have været i høi Grad besværligt og fortredeligt. Frit Bord havde vel disse Alumner; men Friheden ved Bordet var saare ringe. Man kan tænke sig de arme Drenges Tilstand, naar de under de «nyttige og behagelige Bordsamtaler» maatte kjæmpe med det latinske Sprog, hvorved Naturen saa let kunde gaae over Optugtelsen. Opramsningen (thi andet var det naturligviis ikke) af lange Bordbønner, af

Capitler i Bibelen, Afhandlinger, Sententser o. s. v. maatte berøve dem al Madro. Om Beskaffenheden af Underviisningen i Skolen kunne vi vel ikke i Almindelighed fælde en bestemt Dom; men, efter Tidernes Leilighed, maa den dog for de fleste Læreres Vedkommende have været tarvelig og aandløs nok. Hertil kom endnu den idelige Kirkegang baade paa Hellig- og Søgnedage (der nævnes, foruden den daglige Chorsang i Kirken, Froprædiken, Høimesse, Tolvprædiken og Aftensang) og de uendelige Prædikener, hvis Indhold de arme Drengene i de kolde Vinterdage, vistnok med stort Besvær, i Kirken maatte nedskrive. Alle vegne vare de desuden omgivne af de lurende Fiskaler, der for deres egen Sikkerheds Skyld maatte være meget paapassende.

Harmonien angik vel kun de 30 Disciple, der nøde fri Kost; (de øvrige omtales saagodtsom ikke) men da disse Kostgjængere, der skulde være Mønstre for den hele Skole, trues med strengere Straffe end de øvrige, kan man ikke antage, at disse ere blevne behandlede med stor Strengthed. Da man imidlertid for disses Vedkommende savnede den Straf, der bestod i Udelukkelse fra Bordet, er det vel muligt, at de hyppigere have været legemlige Straffe underkastede.

Det varede dog ikke meget længe, inden man troede, af Erfaringen at være kommen til den Erkjendelse, at disse Skolelove, om hvis Hensigtsmæssighed i andre Maader man ellers ikke synes at have nærret nogen Tvivl, ikke vare strenge nok til at holde den raa og ustyrlige Ungdom i Ave, og det kan da heller ikke nægtes, at det, for at nævne eet Exempel, var en meget lempelig Straf, naar den Brøde, at komme drukken til Bordet, kunde afsones med en Mulkt af $1\frac{1}{2}$ β. Ogsaa mod Retfærdigheden og Gavnligheden af det hele Mulkteringsvæsen kunde der reises betydelige Ind-

vendinger, i det denne Straffemaade kun for de fattigste Disciple blev følelig, medens dog en Deel af Alumnerne maa antages med mindre Besvær at have kunnet betale for deres Synder.

Man fandt sig derfor nødsaget til at tænke paa en Forandring og Skjærpelse af Skolens Straffelove. Udførelsen af dette Arbeide, der under de daværende Omstændigheder vistnok ikke var let, paatog sig 1604 Skolens daværende Rector Thord Degn¹⁾, men løste sin Opgave paa en meget uheldig Maade, i det han ikke blot vendte tilbage til den gamle Strengthed, men ogsaa herved gik ud fra den uholdbare Grundsætning, at Retfærdigheden kunde fyldestgøres, naar een Synder leed for de øvriges Brøde. Frugten af hans Arbeide blev de berygtede viborgske Skolelove af 1604. Imidlertid bærer dog ikke han ene Skylden for disse Loves Absurditeter; thi man seer, at Biskoppen, den Gang Niels Lauridsen Arctander, tilligemed samtlige Prælater og Capitelsherrer, efterat de i 3 forskjellige Møder havde taget dem under Overveielse, efter hans Raad og Tilskyndelse, have forsynet dem med Approbation.

¹⁾ Nyerup bemærker, at Thord Degns Navn ikke findes paa Listen over de viborgske Rectorer, hverken hos Thura eller i Chr. Erichsens Viborg Byes Beskrivelse, der i Haandskrift gjemmes i Universitetsbibliotheket. Men da Erichsen sætter, at Mag. Bonde Nielsen (hos Thura: Budæus Nicolai) først blev Rector 1611, men Chr. Longomontanus, den berømte Mathematiker og Astronom, der 1603 var bleven Rector, allerede 1605 blev kaldet til Professor Math. ved Universitetet, saa bliver her et Hul paa Rectorlisten, som vi da til videre kunne lade Thord Degn opfylde. Hermed er dog ikke Sagen aldeles klaret. Thord Degn maa i Aaret 1604, da han conceperede sine Love, allerede have været Rector, og Longomontanus's Befordring fundet Sted et Aar tidligere, eller ogsaa maa denne allerede i Løbet af Sommeren 1604 have opgivet Rectoratet, men først i Begyndelsen af 1605 tiltraadt sit Embede ved Universitetet.

Som Titel paa dette Thord Degns Lovarbeide læses:

Anno 1604 d. 21 Septembris 11 Octobris et 24 Decembris in Capitulo Vibergensi Episcopus, Prælati et Canonici residentes Ius virgarum, et leges Chori quindecim et Davidicorum octo et viginti et Docentium duodecim lectas et perpensas unanimi consensu sanciverunt, eamque probationem inter acta Capituli referri jusserunt svasu Theodori Degn, pro tempore Ludirectoris.

Nedenunder er tilføiet som Motto:

Fixit leges atque refixit;

men da disse Ord aabenbart ere laante af Æneidens 6 Bog v. 622, hvor Talen er om en Landsforræder, der lod sig bestikke til at give og ophæve Love, og Haandskriften heller ikke er den samme, som i det Øvrige, kan dette Motto neppe være anbragt i den bedste Mening.

Den første Deel af dette Lovarbeide har Overskriften *Ius virgarum* (Pidskeretten) og her møde vi strax 3 mærkværdige §§, der i Oversættelse lyde saaledes:

1. Der ophænges i Skolen en Skamtavle (*tabula cæres*)¹⁾, hvorpaa deres Navne skulle skrives, hvis Mulkter have været de høieste, og hvilke ikke kunne afsones paa anden Maade, end ved Straf med Riis paa den blottede Ryg. Det skulde beroe paa Rector, om han vilde straffe den afklædte Synder «in Fuliginoso» eller i Classen, undtagen naar disse Mulkter, sammenlagte med de øvrige Disciples, vare saa ubetydelige, at de syntes ham at fortjene en mildere Straf; thi, siger

¹⁾ Dette Udtryk er laant af Horats Epist. I, 6, 62 *cærite cera digni*. Efter A. Gellius XVI, 13 vare Indvaanerne i Cære, en By i Etrurien, blevne romerske Borgere, dog uden Stemmeret i Folkemødet. Siden brugtes Talemaaden «in Cæritum tabulas referri» om romerske Borgere, der formedelst deres slette Opførsel af Censorerne vare straffede med Berøvelsen af deres Stemmeret.

Th. D.: Læreren bør moderere Straffen efter Mulkernes Størrelse.

Hvad det var for et Rum i Huset, der dengang paa Latin kunde kaldes *«fuliginosum»*, har jeg ikke kunnet finde. Det nævnes flere Gange, een Gang som Gjelds-arrest, hvor det hedder: *«in fuliginosum detrudere»*. Da Ordet kommer af *fuligo* (Sod), kunde man nærmest tænke paa Skorstenen eller Kaminen, hvilke Steder dog neppe vare bekvemme til dette Brug. Formodentlig maa det have været et noget lavtliggende Rum, maaskee et Røgekammer, hvad Romerne kaldte *fumarium*. Det synes at have været en Formildelse i Straffen, naar den exeqveredes paa dette afsides beliggende Sted.

2. Hver Torsdagmorgen Kl. 6 skulde en Delinqvents Navn opskrives paa Tavlen og en Dag bestemmes, paa hvilken, efter nogle Ugers Forløb, Straffen skulde exeqveres. Th. D. synes dog ved denne grusomme Bestemmelse, at have gjort sig nogle Samvittighedsskrupler, da han i en Anmærkning tilføier, at dersom Opskrivningen af Navnet saalænge forud, kunde befrygtes at ville bringe en Discipel til Fortvivlelse, kunde man ogsaa paa selve Regnskabsdagen forlange eet Navn for en enkelt Uge, og hver ottende Dag lade Een lide Straffen, hvorpaa da Regnskabet igjen kunde begynde forfra.

3. Naar der saaledes var gjort det sorte Bret fyldest, d. e. naar den største Synder havde udstaaet sin Straf, skulde de 4 Disciple, der næst efter ham havde paadraget sig de høieste Mulkter, betale disse til Notarius, og alle de øvrige Forbrydere have deres Mulkter eftergivne, medmindre Rector mærkede, at de havde forseet sig i Haab om Strafløshed.

Det vanvittige Princip, der ligger til Grund for disse

Straffebestemmelser, at Alles Brøde kunde afsones med Eens Afstraffelse, forsvarer Th. Degn ved nogle *dicta probantia*, tage ikke af Bibelen, men af Æneiden, i hvis 5te Bog Neptun, i det han forudsiger Styrmanden Palinurus's forestaaende Død tilføier: *Unum pro multis dabitur caput*. Et Exempel paa Lovens passende Anvendelse finder han i Æneidens 2^{den} Bog, hvor den listige Sinon skuffer Grækerne med den opdigtede Fortælling om, hvorledes han var bleven valgt til Sonoffer, og tilføier:

Quæ sibi quisque timebat,

Unius in miseri exitium conversa tulerunt.

Ja, visselig kunde de, der slap, være veltilfredse.

De i Harmonien fastsatte Straffe for Udeblivelse fra Kirken eller Skolen bleve nu skjærpede. Forsømmelse af de theologiske Forelæsninger, eller af Prædiken straffedes, efter den gamle Lov med Mulkt af 1 β , nu derimod med Berøvelse af et Maaltid og 1 β . At forsømme Chorsangen paa Festdagene skulde ligeledes nu koste 1 β og et Maaltid, om Søndagen 1 β eller et Maaltid.

Lovlige Grunde til at bede Rector om Fritagelse for at møde i Skolen vare Sygdom eller Reiser. Ogsaa kunde Disciplene i Høsttiden faae Lov til at være fraværende¹⁾. Men disse Friheder kunde dog Rector ikke tilstaae dem, med mindre de havde Consistoriets og deres Forældres eller Formynderes Samtykke. Naar de saaledes vare fraværende, skulde de ikke være forbundne til at opfylde

¹⁾ Denne Skik, at Disciplene fik Frihed for at hjælpe til ved Høstarbejdet, fandt J. H. Tauber endnu i fuld Gang ved Horsens Skole, da han 1773 tiltraadte Rectoratet, men fik den dog snart, skjønt ikke uden Indsigelse, afskaffet. (Træk af Skolelivet ved Midten af forrige Aarhundrede ved D. H. Wolff i Dansk Maanedsskrift 1 Bd. 6 Hft. 1863.)

deres sædvanlige Pligter; thi hedder det viseligen: *ad impossibile non obligantur*.

Mellem de Straffe, som forsømmelige, usædelige eller dovne Disciple skulde lide, var ogsaa den, at bære Øgenavnene «*Ultimus* og «*Asinus* eller «*Annulatus*». Den første Benævnelse var, som det synes, mindre vanærende end de to sidste, der aabenbart kun vare to Benævnelser paa een og samme Straf. «*Asinus* maatte nemlig om Halsen bære en Ring (*annulus*) der formodenlig var af Jern, da det om denne Straf hedder «*annulo gravari*»; men Navnet «*Asinus*» hentyder dog paa, at der ved denne Ring hang det bekjendte Skjændselsbret, hvorpaa der var malet et Æsel, og som i en langt sildigere Tid er bleven anvendt som et Straffemiddel i Skolerne¹⁾. Dersom «*Ultimus*» eller «*Asinus*» unddrog sig for at møde i Skolen, skulde de ansees med dobbelt Mulkt. Udeblev «*Asinus*», skulde Ringen imidlertid efter Lodkastning bæres af en Anden, og vexlede derpaa ofte mellem de tilstedeværende Disciple, naar den, der bar den, kunde paavise, at en Anden i sin Stil havde begaaet en grammatikalsk Feil — *propter stribili-gines, quarum discipuli in suis scriptis se invicem solent arguere*²⁾. Efter alt dette Galskab tilføies endnu, til liden Ære for Rector og det hele Domkapitel, følgende Anmærkning: *Penes præceptorem est isto vel alio pacto discipulos vexare; nam mille modi sunt*.

¹⁾ I Vexlø Skole maatte Synderen, undertiden i flere Dage, «bære Klumpen»: en Træklods, der ved Lænke og Laas var fastgjort til Benet.

²⁾ Dette var altsaa i en grotesk Form omtrent det samme som Tydskernes saakaldte «Certiren»: d. e. at lade Disciplene i Underviisningstimen selv, efter deres bedre eller slettere Svar, skifte Plads; men, da den hyppige Omskiftning af Insignierne maa have givet Anledning til større Munterhed i Classen, maa Th. Degns Anordning ustridigt bære Prisen.

Undertiden nævnes det som en Brøde, at komme for silde, som f. Ex. først at møde i Choret, efterat man havde begyndt at synge Kyrie eleison; men af andre Lovsteder sees det, at den der kom sidst, endskjønt endnu i rette Tid, ogsaa skulde mulkteres. At dette har været Meningen, bestyrkes ogsaa ved det bag efter Loven anførte Sted af Cæsars 5te Bog om den galliske Krig, hvor det fortælles, at Gallerne havde for Skik, naar det unge Mandskab var indkaldt, for at gaae i Krig, paa en grusom Maade at dræbe den, der sidst indfandt sig til Mødet.

Den Discipel, der Torsdagmorgen (Executionsdagen) ikke mødte i Skolen, skulde mulkteres med 1 β.

Det Slags Klæder, der af Biskoppen og Consistoriet vare Disciplene forbudne, skulde Rector fratage dem, og anvende til fattige Børns Nytte, og den, der overbevistes om, udenfor Skolen at have baaret en forbuden Klæde-drugt, skulde mulkteres med 4 β.

Klagede en Discipels Forældre over hans slette Opførsel hjemme, kunde han ogsaa paa deres Forlangende blive straffet i Skolen med tredobbelt Mulkt. Det Forunderlige i dette Forlangende bortfalder, naar man erindrer, at høie Mulkter skulde omsættes i tørre Hug, som ikke medførte videre Udgift for Forældrene, der tillige havde den Fordeel, at de saaledes bleve fritagne for selv at tugte deres vanartige Drengebørn.

De ældre Disciple skulde skiftes til at prædike i Hospitalskirken. Den, der forsømte dette, skulde udelukkes fra Bordet i 4 Dage. Han kunde dog lade Prædiken holde

¹⁾ Det hedder i Loven heller ikke: qvi sero eller serius venit, men qvi veni novissimus v. postremus. Man kommer herved til at tænke paa den gamle Ramse i en vis Drengeleg: «Den, der kommer allersidst, skal i den sorte Gryde». Denne sorte Gryde kunde da være en ret passende Omskrivning af fuliginosum.

ved en Anden, hvis han selv, formedelst Sygdom eller af anden gyldig Aarsag, var forhindret; men havde dette ikke været Tilfældet, maatte han selv undvære Maden i 2 Dage og hans Vicarius «ob πολυπραγμοσύνην» 1 Dag.

I de i Harmonien foreskrevne Declamationsevelser skulde ogsaa de Lærere deeltage, der endnu ikke havde deponeret¹⁾. De andre Hørere skulde een Gang om Aaret i Skolen holde en Oration. Den, der nølede med at opfylde denne Pligt, kunde saalænge ikke tage Deel i Maaltiderne²⁾.

2 Blade ere her i Haandskriftet udrevne, hvorfor § 30—34 mangle. Disse Blade synes dog ikke for deres eget Indholds Skyld at være udrevne, men at være fulgte med de to sidste Blade af Arket, hvis Indhold formodentlig har været af en saadan Beskaffenhed, at een eller anden Eier af Haandskriftet ikke har villet lade det komme til Efterverdenens Kundskab. Af § 34 findes dog Slutningen, der handler om Syngeøvelserne, hvilken Materie fortsættes i de følgende. Den mærkeligste Forskrift i disse er, at den, der mødte sidst i Syngesalen, skulde bære Navnet *Ultimus* — *in Odeum qui postremus venit, notam Ultimi gerito*, — og den, der ikke havde sine Noder ordentligt afskrevet, skulde bære Ringen.

Under Overskriften: «*De enormibus vitiis*» opregnes i § 54 som grove Laster: Kjærlighedsforbindelser (*amores*), Hazardspil, Drukkenskab, Omstreifen og Skraalen paa Gaderne om Natten og andre saadanne skammelige

¹⁾ Da man i den første Tid efter Reformationen, formedelst Mangelen paa duelige Candidater til Præsteembederne, saae sig nødt til at ordinere Mænd, der ikke selv kunde skrive en Prædiken, og som det derfor maatte tillades, at oplæse en saadan af en Postil, kan man ikke undre sig over, at man i Skolerne hjalp sig ved at ansætte nylig dimitterede Disciple som Lærere.

Handler. Den, der gjorde sig skyldig i nogen af disse, skulde hudstryges i Classen — *nudato tergo poenas dabit in suo loco classico*. Angiverne og Vidnerne fik ved samme Leilighed alle deres hidtil paadragne Mulkter eftergivne. (Her fattes de andre 2 Blade, der sandsynligviis have indeholdt flere Straffebestemmelser, der gjøre Lovgiverne og Skolen liden Ære; og da Haandskriftet efter de Navne og Pennetegninger, som derpaa ere anbragte, synes at have været een eller flere Disciples Eiendom, ligger den Formodning nær, at Bladene af een af disse kunne være udrevne.

I en følgende § bydes det, at den, der havde gjort Gjæld og ikke vilde eller kunde betale, skulde miste den fri Kost og desforuden sættes i et Slags Gjeldsarrest — *mensa et sede sua vel loco in schola Ludirector privabit, et sextani* (øverste Klasses Disciple) *detrudent eum in fuliginosum vel locum alioquin vacuum*. For de Dage, han saaledes ikke mødte i Skolen, skulde han, skjønt, som det synes, lovlig undskyldt, betale dobbelt Mulkt. Men kom Rector til Kundskab om, at han havde anvendt de laante Penge til Drik eller Spil, skulde han strax revses *in fuliginoso*, og det, hvormed Gjelden oversteg 24 β, skulde ikke tilbagebetales.

Af §§ 61—63 sees det, at de, der nøde fri Kost, ogsaa have haft en fælles Fribolig eller en Slags Regents¹⁾. Den, der udeblev derfra efter Aftensmaaltidet eller Solnedgang, skulde betale 1 β. En Discipel, der kaldtes «Ephor», skulde betimelig lukke Døren, og af enhver, der kom sildigere, indkræve Mulkten. Saa han igjennem Fingre med Nøleren,

¹⁾ Ursin i sin Beskrivelse af Viborg mener, at de siden saakaldte «Skoleboder» have tjent til Bolig for Lærere og Disciple.

skulde han ansees for en større Synder end den, der kom beruset hjem — *Ephorus infidelis ebrio deterior judicabitur*. Han var altsaa ogsaa værre end den, der opbrød Døren, og udeblev om Natten; thi om en saadan hedder det: *Effractor et abnoctans ebriis erunt pares in legibus*.

Dauidsdegnene (*Davidici*) og Pelvisterne (*Pelvistæ*) udgjorde to i Skolen oprettede Laug eller Gilder, der havde deres særegne Love eller Gildeskraa, hvilken dog kun gjaldt i deres egne Forsamlinger, medens de ellers i Skolen og Kirken vare de almindelige Love underkastede. Deres særlige Bestemmelse var, de hellige Aftener, paa Markedsdage og ved nogle andre Leiligheder, ved at gaae omkring og synge for Døre, at indsamle Almisser. *Davidici* havde deres Navn af Davids Psalter, som de bare med sig, og *Pelvistæ* af det Bækken, hvori de indsamlede Gaverne. Da de Førstnævnte upaatvivlelig ogsaa havde deres Bækken eller Bøsse, og de Sidstnævnte sandsynligviis ogsaa sang, skulde man troe, at begge Benævnelser betegnede det Samme; men af flere Bestemmelser i Lovene seer man, at de, i det Mindste i Viborg, have udgjort 2 forskellige Laug¹⁾. Dauidsdegnene vare de fornemmeste, og for dem gjaldt egentlig Gildeskraaen, medens Pelvisterne dog ogsaa nævnes som et Samfund, og ved Optagelsen deri, ligesom hine, maatte aflægge Eed; men de synes ikke at have havt Ret til at holde fælles Gjæstebud. Disse Laug synes at have været meget gamle, og at have bestaaet før Reforma-

¹⁾ At det ogsaa andensteds maa have forholdt sig saaledes, synes at fremgaae af Skoleforordningen af 1775, hvorved dette Tiggeri endelig blev aldeles afskaffet, og i hvis § 82 det hedder: «Den Omgang med Chorene visse hellige Aftener, samt at lade nogle af Disciplene gaae omkring ved Middagstid med en Kurv og Bøsse, skal herefter være afskaffet». Maaskee have Pelvisterne havt den sidstnævnte Forretning.

tionen. Om deres ældre Indretning lære vi dog her Intet, da Th. Degn vel nævner de gamle Statuter, men uden at anføre deres Indhold, blot indrømmer dem Gyldighed, forsaavidt de nye af ham givne Love ikke bøde anderledes. Anledning til disse nye Love gave forskellige Misbrug, som efterhaanden havde indsneget sig. De havde ved Fordeelingen af de indsamlede Gaver villet udelukke Hørerne; de havde holdt overdaadige Gilder og drukket det Øl, som ved Ligbegjængelser blev givet til fattige Disciple. De havde ikke villet optage andre i Lauget end dem, der vilde give et kostbart Indtrædelsesmaaltid, og havde i det Hele udviist en forargerlig Opførsel med Klammerier, Drukken-skab og Slagsmaal — *rixati sunt, inebriati sunt, bella gesserunt*. Ved de nye Love søgte Th. D. at udrydde disse Misbrug, og indskrænkede vel noget Davidsdegnenes Frihed, men lod dem dog i de fleste Tilfælde beholde deres egen Jurisdiction.

Af denne Gildeskraaes Bestemmelser ville vi her anføre nogle:

Davidsdegnenes Antal skulde ikke være over 12, og ikke under 8.

Valget af nye Gildebrødre foregik paa den Maade, at Rector opgav et vist Antal af de øvrige Disciple, af hvilke da Brødrene kunde vælge dem, de syntes bedst om, eller ogsaa, hvis Rector saaledes fandt for godt, paa den omvendte Maade. Vare Brødrene uenige om Valget, skulde Sagen afgjøres ved 4 af deres egen Midte valgte Voldgiftsmænd.

Ingen kunde komme paa Valg, uden den, der anbefalede sig ved Lærdom og god Opførsel, og hvis Stemme var gaaet over til Tenoren (*qui puerili more cantare desierit*).

Altister og Sopranister kunde de antage af de yngre Disciple mod en Godtgjørelse.

Ingen skulde som hidtil være forbunden til at give et kostbart Indtrædelsesgilde. Dog skulde den Indtrædende give Noget til den fælles Kasse. Var han fattig, men tilige dygtig og skikkelig, skulde han kun erlægge 1 Daler.

Dersom Nogen drev Spot med en Anden, fornærmede ham, trak blank mod ham eller saarede ham, skulde han bøde derfor efter 4 Voldgiftsmænds Kjendelse. (Denne Afgjørelses Maade gjaldt stedse, naar ingen bestemt Mulkt var tilføiet.)

Opstod der Uenighed eller Slagsmaal, skulde alle de Tilstedeværende søge at forlige de Stridende, for at ingen Klage derover skulde falde Rectoren til Besvær, — *ne qua veniat querela ad præceptorem, qua molestetur ipse.*

Den, der udsprede, hvad der var sagt inden lukkede Døre, skulde betale 1 $\frac{1}{2}$ dansk.

Ingen maatte fornærme Nogen udenfor Lauget, enten af Disciplene eller Borgerne, og Ingen opføre sig saaledes, at hele Lauget derved kom i Vanrygte.

Ingen maatte tage Guds Navn forfængeligt, eller udstøde Skjeldsord eller Forbandelser, eller føre utugtig Snak.

Udeblev Nogen i 2 Dage fra Skolen uden Rectors eller Brødrenes Indvilligelse, skulde han betale 4 Alb. Fortsatte han sin Forsømmelse indtil 2 Maaneder, skulde han udstødes af Lauget. De kunde altsaa, seer man, indblande sig i den egentlige Skoles Bestyrelse.

Hvor 2 eller 3 vare sammen, skulde de tale Latin, og den, der forsaae sig herimod, betale 4 Alb.

Den Yngste af *Davidici* skulde være Notarius og optegne dem, der kom forsilde, eller udebleve fra Kirken

eller Skolen, talte Dansk eller gjorde Ustyr — *tumultuantes, tragoedias aut rixas excitantes*. Disse Sager skulde ogsaa afgjøres ved 4 af Brødrene.

Ascenderede Nogen af dem til et Læreembede ved Skolen, skulde han ikke have videre med Lauget at gjøre, undtagen forsaavidt han skulde møde ved Syngeøvelserne, de dramatiske Forestillinger og ved fornemme Brylluper.

Med Hensyn til deres særlige Forretninger, blev det begge Laug forbudet paa Gaderne eller i Husene at paa-trænge sig Nogen, og mindst de Adelige; men til andre gode Folk kunde de gaae til Kl. 5, høist til 6; dog, dersom de kunde 'gjøre det til mærkelig Fordeel for Skolen, kunde Rector endnu tillade dem, at fortsætte deres Tiggergang indtil Kl. 7. Det Laug, som handlede herimod, skulde af de indsamlede Penge betale til det Andet «*bessum et trientem*» og det Overblevne skulde tilfalde Angiveren. (Her maa formodentlig være indløbet en Skrivefeil, da Angiverne ellers paa denne Maade Intet fik. Maaskee der istedetfor *trientem* skulde staae *quadrantem*).

Var Davidsdegnenes Laug, paa Grund af Nogles Fraværelse, ikke fuldtalligt, kunde de tilkalde nogle af Pelvisterne og efter eget Skjøn tilstaae dem en Godtgjørelse.

Foruden disse vagabonderende Sangere nævnes ogsaa under Overskriften: *Leges chori*, Choralerne eller Chorsangerne i Kirken. De skulde vælges blandt de øverste i Skolen, og dem, der nøde fri Kost. For deres Forsømmelser vare strenge Straffe fastsatte, men tillige Belønninger for udmærket Flid og Nøiagtighed i deres Pligters Opfyldelse. Uagtet disse Choraler saaledes synes i Kirken at have havt en høiere Rang end de øvrige Disciple, som jo ogsaa alle skulde møde der, og, hvis de kunde, tage Deel i Sangen, kunde dette dog ikke befrie dem fra haarde Straffedomme.

Af og til skulde der nemlig af *Succentor* holdes Mønstring over dem, og ved enhver saadan skulde 2 af dem, der oftest havde forsømt, straffes med Udelukkelse fra Bordet. Men det kunde ogsaa, efter Rectors Godtbefindende, gaae dem endnu værre; thi det hedder: *«A mensa excludantur, nisi Ludirector velit de tergo eorum supplicium sumere.»*

Af de Love, hvorefter Lærerne havde at rette sig (*leges docentium*), vare følgende de vigtigste:

Hørerne skulde ledsage Disciplene fra Skolen til Kirken og tilbage igjen, og være tilstede fra Gudstjenestens Begyndelse til Enden under Mulkt af 2 β . Udeblev *Phonascus*, formodentlig den samme der ogsaa kaldtes *Succentor*, blev Mulkten for ham fordoblet.

Lærerne kunde af Biskoppen og Rector fritages for at læse enkelte Dage og Timer, naar de derfor kunde angive gyldige Grunde, især Skolens og Disciplenes Trang og Tarv. Isærdeleshed var i denne Henseende den øverste Hører (*Quintanus*) begunstiget. Naar han kunde angive antagelige Grunde, der gik ud paa Skolens Bedste — *rationes probabiles ad ædificationem et conservationem scholæ spectantes* — kunde han hele Maaneder eller Aar igjennem fritages for at læse een eller anden Time.

Dersom nogen Lærer, endogsaa Rector selv, ikke mødte i Skolen til rette Tid, skulde han betale 1 β . Den rette Tid betegnes paa en særegen Maade ved *«saa tidlig, som den Lærer, hvis Bolig laae længst fra Skolen, kunde finde sig»*.

Den Lærer, der forlod Skolen før den bestemte Tid, skulde betale 1 β ; den, der udeblev en heel Time 3 β . Af Hørernes Mulkter, der skulde afkortes i deres Indtægter, tilkom Rektor Mulkterne for alle de Forseelser, han enten selv, eller ved Hjælp af sine Spioner (*co-*

rycei)¹⁾ havde kunnet opdage. (Det fortjener herved at bemærkes, at disse Spioner vare Disciple, der af Rector bleve brugte til denne smukke Forretning.)

Herhen hører ogsaa en §, der har forvildet sig ind paa et temmelig upassende Sted i *jus virgarum*. Den angaaer nemlig kun Rector, hvem det forbydes at give nogen Discipel Testimonium, før han var i Stand til uden Feil at skrive og tale Latin. Anledningen til dette Forbud var, at Disciplene ikke havde undseet sig ved at flyve til Aca-
demiet, før de endnu havde tilegnet sig det latinske Sprogs Elementer — *ad Academiam volare, non degustatis rite latinæ linguæ elementis*. Saa gammel er altsaa den Skade.

Endelig findes under Overskriften *de testimoniis* endnu en herhen hørende §, hvis Indhold er, at en Discipels Creditor kunde gjøre Indsigelse mod hans Dimission, og at Rector, hvis han desuagtet gav ham Testimonium, selv skulde betale Gjælden. (Da atter her et Blad er udrevet, savnes der paa dette Sted muligt endnu nogle Bestemmelser.

Paa et foregaaende Sted i Lovene har Thord Degn, til Held for Viborg Skoles efterfølgende Lærere og Disciple, afgivet den Erklæring, at disse Love nøiagtigt skulde følges, saa længe han stod ved Skolens Ror, men at han ikke vilde have noget imod, at hans eventuelle Efterfølger deri gjorde Forandring, hvis han kunde udfinde noget Rigtigere og Bedre, især da dette vilde stride mod den gamle Sentents hos Digteren: *Quot capita, tot sententiæ*. Til Slutning findes endnu fra det hele Consistorium en lignende Erklæring, der lyder saaledes:

¹⁾ Dette udsædvanlige Udtryk istedetfor *speculatores* skal efter Strabo have sin Oprindelse fra det høie Bjerg Korykos i Cilicien, hvor en Mængde Røvere havde deres Tilhold og hvorfra de belurede de Velfarende.

«*Atque hæc leges pro huius temporis conditione necessarie videbantur. Sed si sequens ætas et scholæ utilitas discipulorumque in litteris et moribus profectus alia scita desideraverint, penes nos et Rectorem scholæ nostrosque successores aliquid vel remittere vel immutare vel addere integrum erit.*»

Bagerst i Haandskriftet findes endnu med en anden og, som det synes, nyere Haand tilføiet:

Consilium Ludirectori Th. D. datum ab anonymo.

Dette Raad er dateret Foraarsjevndøgn 1605, altsaa kun faa Maaneder efter at Lovene vare autoriserede. Ogsaa heraf har Nyerup leveret et Uddrag, der dog er meget kort, og hvori Meningen paa flere Steder er aldeles forfeilet.

Den anonyme Raadgiver forlanger ikke, som Nyerup siger, *jus virgarum* afskaffet, men dadler egentlig kun de 3 første §§, der bøde, at den groveste Synder skulde lide Straffen for de øvrige, ligesom han ogsaa raader til en vis Formildelse i Straffene, der dog i Gjerningen blev en Skjærpelse. Hvad det første Punkt angaaer, underretter han Rector om, at Disciplene, for at omgaae Loven, allerede havde udfundet en List. Da nemlig kun Een skulde lide Straffen, paatog efter Overeenskomst een af Disciplene sig at være Syndebuk for de øvrige. Om en saadan «Evigforsoren», for at overtage dette høist ubehagelige Vicariat, har betinget sig nogen særlig Godtgjørelse, siges ikke; men i ethvert Tilfælde havde han dog den Fordeel, at han i den hele Mellemtid indtil Executionsdagen kom, kunde skulke og begaae alle Slags Overtrædelser, medens de øvrige, stolende paa ham, kunde forsømme og forsee sig saameget de vilde, naar de blot vogtede sig for at paadrage sig en høiere Sum af Mulkter end han.

Imidlertid, siger Raadgiveren, vare Disciplene heller ikke fornøiede med de givne Love. De ventede og ønskede, at Rectorens Mod maatte knækkes. De forlangte Afskaffelsen af *jus virgarum*, da denne ellers vilde forjage alle Disciplene fra Skolen: Rector maatte dog troe, at Capitelsherrerne nødig vilde see Skolen tom, at dens Velgjørerinder misbilligede Lovene, og Hørerne, skjønt i Løndom, ligesaa. Derfor, sige Disciplene: Lad Saadant fare! Straf for Fremtiden, den, Du har grebet i en Forseelse, strax paa Stedet, haardere eller mildere efter Brødens Beskaffenhed. Paa denne Maade, siger Raadgiveren, ville Disciplene bevise, at *jus virgarum* bringer dem til Fortvivlelse, og at den er utaalelig og skadelig for Skolen.

Anonymen giver nu Th. D. det Raad, at han skulde handle efter Disciplenes taabelige Ønsker, og straffe enhver, der havde forseet sig, i Forhold til hans Brøde. (Formodentlig kalder han deres Ønsker taabelige, fordi paa denne Maade flere vilde blive straffede end før, da de kunde forskaffe sig en Syndebuk. Men have de virkelig talt deres Sag saaledes, maa man indrømme dem, at de derved have røbet mere sund Fornuft end Rector selv og det hele Consistorium.) Raadgiveren saae nok, at det ogsaa nu ligesom tidligere var Th. Degns Ønske, at styre sin Skole uden de hyppige Hudstrygelser¹⁾, men meente,

¹⁾ Thord Degn, der først Aaret før var bleven Rector, maa altsaa tidligere have været Lærer ved Skolen, og formodentlig som Quintanus og Præpositus lagt dette Sindelag for Dagen. Det hele Sted lyder saaledes: Video, D. Rector, te, ut olim in hac schola fecisti, nunc quoque velle sine crebris flagellationibus Discipulos tuos regere, et compendiose tales molestias evitare, ut schola tibi nunc quoque sit otium, et ludus hic tibi sit lusus, neque nunc magis quam olim, te fatigare possit. Non est, quod credas: Astutior nunc facta est audax juvenus; alia via rem aggredieris. Det synes virkelig, at Th. Degns Øiemed med de S. 129 anførte

at han derved maatte gaae frem paa en anden Maade. Han raader ham til at formilde Skoletugten, og tage sig i Agt, at ikke Disciplenes Hænder, ved de idelige Haandtage, skulde blive ødelagte. (Om denne Strafs Anvendelse har der rimeligviis været Tale paa de udrevne Blade.) Men, naar man betragter de Formildelser, han foreslæaer, seer man strax, at han i Humanitet aldeles ikke har staaet over sin Tidsalder. Han gjør nemlig følgende Forslag: Lad Maximum af Haandtage være 8 Slag, 4 i hver Haand for en Mulkt af 8 Hvide! Stiger Mulkten høiere, lad da Synderen «løse Trøie» og for hver overskydende Hvid straffes med eet Slag af Riset paa den blottede Ryg! Saaledes mener han, ville Disciplene fatte Kjærlighed til Skolens Disciplin og *jus virgarum*, og saaledes ville de først blive villige til at angive de begangne Overtrædelser, dem selv og Skolen til Ære og Fordeel — *cum sua ac scholæ laude et emolumento*. Men, tilføier han, dersom Disciplene ville forlange, at afsone deres Forseelser med Pengemulkter, saaledes som det efter Harmonien var dem tilladt, eller at Straffen strax skal følge paa Forseelsen uden Brug af Notarier, og uden den Eftergivelse af Straf, der er tilsagt Angiveren af en Andens Brøde; dersom de ville forlange, at den Examen, hvorved Dimittendernes Fremgang prøves, skal afskaffes, (om dette dristige Forlangende har der dog ikke forhen været Tale) saa raader jeg dig, at Du vil bede dem, at tage en Anden og ikke dig ved Næsen — *longo suspendere naso*.

Thord Degns Svar er tilføiet, men neppe fuldstændigt. Han var den ubekjendte Ven meget forbunden, og bifalder hans Raad. *Approbo consilium* staaer der, men der siges

uheldige Bestemmelser saaledes har været, at indskrænke Executionernes Antal.

ikke hvilket Raad. Han bemærker, at jo længere Tid der forløb mellem Regnskabsdagene og Executionerne, destomere vilde Straffen kunne skjærpes, naar det gjordes fornødent, (men herom vare de jo, som vi have seet, fuldkommen enige.) Han slutter sit Svar med den Erklæring, at enten maatte den i Byerne ryggesløse Ungdom ved saadanne Love holdes i Ave, eller ogsaa indesperret i Klostre modtage sin Underviisning. — *Summam hanc impono manum, aut talibus legibus coeroendam esse scholasticam in urbibus laxam juventutem, aut coactam in monasteriis et clauetris informandam.*

*

*

*

Ved at omtale disse Thord Degns Skolelove forundrer Nyerup sig ikke saameget over, at en saa streng Skoletugt kunde finde Sted i den ældre Tid, da de vistnok ofte haardføre Karles ryggesløse Sæder ikke paa anden Maade kunde tæmmes, som over at dette uendelige Prygleri, ofte for de mindste Bagateller, har kunnet vedligeholde sig lige ned til mod Slutningen af det 18de Aarhundrede, og det selv i de bedste Skoler, hvor endog de dueligste Skolemænd ikke kunne siges fri for at have været Skoletyranner. Dette er dog i sig selv mindre forunderligt, end det ved første Øiekast kunde synes. Skolerne vare i Regelen hverken bedre eller værre end Tidsalderen, og hvor slet det i de to første Aarhundreder efter Reformationen stod til med Oplysning, Humanitet og Sædelighed, lære vi af mangfoldige fra den Tid bevarede Efterretninger. Theologerne og Geistligheden havde nok at tage vare med dogmatiske Spidsfindigheder, Kjætterforfølgelser og Hexeprocesser; men den christelige Kjærligheds og Overbærelses Aand hvilede kun over faa. Philologer og Skolemænd studerede de gamle classiske Skribenters Værker, dog mere

for Glosers og Talemaaders Skyld, end for at tilegne sig den Aand, som deri aabenbarede sig; de dyrkede med Iver de saakaldte Humaniora; men Humanitetens Frugt høstede de sjelden. Statens criminelle Love vare grusomme og barbariske, og de efter dem fældede Domme exeqveredes uden Medlidenhed. Pinebænken var i almindelig Brug, og Forbrydere eller de, der ansaaes for saadanne, bleve, ofte under de grueligste Piinsler, henrettede paa Byernes offentlige Pladser lige for Indvaanernes Vinduer, ved hvilke Leiligheder der endog af de høiere og mere dannede Classer forsamlede sig en talrig Mængde af Tilskuere; og saadanne blodige Skuespil opførtes endog langt ned over Halvdelen af det 18de Aarhundrede. De oprørende militaire Straffe gik endog over til det 19de. Man kan da ikke forundre sig over, at de dalevende Menneskers Gemytter ved det idelige Syn af saadanne Optrin, der hyppigt gjentoges, maatte hærdes og Medfølelsen ved Andres Smerter og Lidelser i høi Grad svækkes¹⁾.

Det var først mod Slutningen af forrige Aarhundrede, at de haardeste Bestemmelser i Statens criminelle Love bleve, om just ikke alle hævede, saa dog i Udøvelsen formildede, og Dødsstraffenes Antal, til Gavn for den offentlige Sædelighed, indskrænket. Men til samme Tid trængte ogsaa ved den stigende Cultur og Humanitet en mildere Aand ind i Skolerne, og om endog hist og her, selv i en sildigere Tid, enkelte Lærere af en opfarende eller sygelig og letpirrelig Natur, maaskee ogsaa nedtrykte og misstemte under Næringssorger eller andre sørgelige Omstændigheder,

¹⁾ Man kan herved ligesom Thord Degn henvise til en classisk Autor. Sin Forsvarstale for Sex. Roscius Amerinus slutter Cicero med følgende Ord: Cum omnibus horis aliquid atrociter fieri videmus aut audimus, etiam qvi natura mitissimi sumus, assiduitate molestiarum sensum omnem humanitatis ex animis amittimus.

ved deres Behandling af Disciplene have paadraget sig fortjent Dadel, maa man dog bemærke, at Saadant ikke har havt sin Hjemmel i noget anerkjendt Princip, men kun været en Følge af personlig Skrøbelighed. Hvad angaaer den Anvendelse af haarde Straffe ved at lade en Discipel, der havde gjort sig skyldig i en grov Forseelse, eller rettere sagt Forbrydelse, staae Skoleret, hvilken endnu i den sidste Halvdeel af forrige Aarhundrede undertiden fandt Sted, maa det ogsaa komme i Betragtning, at der fra de ældste Tider af var tilstaaet Skolerne det Privilegium, at de selv, uden at den Borgerlige Øvrighed havde Ret til at blande sig deri, maatte straffe endog egentlige Forbrydelser (Manddrab undtagen) og at Sagen dermed skulde være endt¹⁾. Dette Privilegium, der vistnok maatte ansees for antiqveret, og heller ikke i de sildigere Skoleanordninger omtales, blev dog i det nævnte Tidsrum paa adskillige Steder endnu bragt i Anvendelse, i den Hensigt, at frelse et ulykkeligt ungt Menneske, der f. Ex. havde gjort sig skyldig i Tyveri, fra de borgerlige Loves Strengthed. Straf var i saadant Tilfælde uundgaaelig enten paa den ene eller anden Maade, og Rector kunde, især naar Forældrene eller endog Delinquenten selv bad derom, ikke vel undslaae sig for at lade den udføre. Tidsalderen taalte nu eengang denne Fremgangsmaade, og af troværdige Mænds Fortælling, der paa hin Tid gik i Skole, veed jeg, at en Rector, i hvor ugjerne han end indlod sig derpaa, dog i den følgende Tid havde god Anledning til at trøste sig med, at han efter Apostelens Ord havde frelst en Sjæl fra Døden og skjult Syndernes Mangfoldighed.

¹⁾ Et saadant Privilegium fik Ribe Skole 1562 af Christian den 3die, og det gjentoges siden for flere Skolars Vedkommende.

Charlotte Dorothea Biehls

historiske Breve

(meddelte af J. H. Bang efter Originalerne, som findes i Sorø
Academis Manuskriptsamling Nr. 71, 20).

At der i det forrige Aarhundrede levede en flittig Skribentinde, Jomfru *Charl. Dorothea Biehl*, have vel de fleste af Tidsskriftets Læsere hørt, nogle have maaske endogsaa læst hendes Oversættelse af Don Quixote, eller i det mindste begyndt derpaa; men hendes mange Skuespil, oversatte saa vel som originale, hendes moralske Fortællinger og (fingerede) Breve mellem fortrolige Venner ere for længst sunkne i Glemseis Nat, hvorfra Ingen kan falde paa at kalde dem tilbage. Mangen en kunde vel efter disse Yttringer undre sig over, at jeg nu søger at opfriske Mindet om hendes Forfattervirksomhed og opfordrer Publikum til at læse hendes Breve; men jeg maa strax bede bemærket, at det ikke er fingerede men virkelige Breve, med et bestemt historisk Indhold, der faa deres Værd som et Øjenvidnes og Samtidigs Vidnesbyrd og Dom om Begivenheder, der ofte ere af den Beskaffenhed, at de dengang ikke kunde meddeles paa Prent. Det er vel ofte kun Smaabegivenheder, der meddeles i disse Breve, men slige Ubetydeligheder oplyse mangen Gang de handlende Personers Charakter, og da de ere meddelte uden mindste Forbehold til en fortrolig Ven, har jeg troet, de ville kunne læses med Nytte og Fornøjelse.

Men hvorledes kom Dorothea Biehl til at skrive disse Breve?

Da Dorothea Biehl (f. 1731 † 1788), om hvis Liv og Skribentvirksomhed Oplysninger findes i hendes *Selvbiographi* i *Birchs Billedgallerie for Fruentimmer* I, S. 163—224 og derefter i *N. M. Petersens Litteraturhistorie* V, 2. S. 279—84, i Aaret 1777 mistede sin Fader, der døde som Forvalter paa Charlottenborg, stod hun saa godt som ene i Verden og saa en sørgelig Fremtid i Møde. Et Par gode Tilbud, hun havde havt i sin Ungdom, havde hun afslaaet, hendes Broder var en fattig Lieutenant, der snarere trængte til hendes Understøttelse end kunde yde hende nogen; hendes Fader havde efterladt sig Gjæld, som hun maatte betale; Friboligen paa Palaiet, som Frederik d. 5te havde lovet hende, mistede hun; Guldberg holdt ikke sit Løfte om Hjælp, og fra Theatret, som hun havde arbejdet for med ringe Paaskjønnelse¹⁾, var intet at haabe, saalænge Warnstedt, der var bleven hendes Fjende²⁾, havde med dets Bestyrelse at gjøre. Hendes Anseelse som Skribentinde var allerede falmet noget, og de Skrifter, hun udgav, moralske Fortællinger og Breve, fandt ringe Afsætning, saa hun saa Nød og Mangel staa for Døren; da lærte hun Johan v. Bülow at kjende i Vinteren 1783. Ved et Lejlighedsvers til Bülows Navnedag (St. Hansdag 1783) indlededes en Brevvexling, som senere fortsattes og først ophørte ved hendes Død. Johan v. Bülow var da første Kammerjunker hos Kronprindsen (senere Frederik den 6te), om hvis Person han havde været fra 1773, og betragtedes med mere end almindelig Opmærksomhed som den, der, naar Kronprindsen kaldtes til Deltagelse i Regjeringen, havde en stor Fremtid for

¹⁾ Overskou, Danske Skueplads 2, Side 329.

²⁾ Hun hader Warnstedt uforsonligt og tiltroer ham alt Ondt. At han ikke kunde bruge hendes Arbejder ved Theatret, finder jeg meget tilgiveligt; men hun beskylder ham ogsaa for at have skilt hende ved Suhms Venskab, da hun troer, det er Warnstedt, der har faaet Jomfru Gielstrup til at plage Suhm om at begjære af Jomfru Biehl, at hun skulde tage hende i Huset; hvilket hun maatte afslaa og derved krænke Suhm.

sig. Forbindelsen mellem Kronprindsens nærmeste Omgivelse mod det saa kaldte Guldbergske Ministerium var allerede stiftet, og i den Tid, der gik forud for Regjeringsforandringen 14 April 84, søgte Bülow at skaffe sig Oplysning om Statsstyrelsens forskjellige Grene, deres Mangler og Midlerne til disses Afhjælpning. D. Biehl forstod ved sine indstræede Bemærkninger at lade Bülow mærke, at han hos hende kunde faae mange Oplysninger om Ting og Personer, som kunde være ham til Nytte; og han opmuntrer hende til at fortsætte ved Smaaopmærksomheder, ved at sende hende Blomster og Frugter, som hendes sygelige Tilstand¹⁾ næsten gjorde til en Nødvendighed for hende, og, da han blev bekjendt med hendes økonomiske Forfatning, ved at udvirke hende Understøttelse af Kronprindsens Kasse, og give hende af sin egen, hvad hun iøvrigt maatte mangle. Bülow blev saaledes hendes Frelser i Nøden, og da han lod hende sin Hjælp tilflyde med den ham egne Delicatesse, føler hun for ham en ubegrændset Hengivenhed og en Taknemmelighed, der udtaler sig i Udtryk saa varme og sværmeriske, at man maa huske paa hendes 53 Aar og 20 Aars Aldersforskjellen imellem dem, samt hendes legemlige Tilstand, for ikke at dømme urigtig om det Forhold, der bestod imellem dem. Hun er ganske hans, alle hendes Evner og Kundskaber staa til hans Raadighed; hun lever kun, naar hun virker for ham, naar hun broderer, bager Kager, afskriver eller udarbejder Noget for sin mageløse Johan.

Af hendes mange Breve til Bülow (vi have i det hele 449) ere de tidligste de interessanteste; og til disse høre de historiske Breve, hvori hun efter Løfte og Opfordring har nedskrevet, hvad hun vidste om Kongerne Frederik den 4de — Christian den 7de; de ere væsentligt udarbejdede i Tiden henimod Regjeringsforandringen eller kort derefter (22 Febr. — 28 Apr. 84); hvad der er af senere Datum, maa betragtes som et Tillæg, saasom Betragtningerne over Christian den 7de

¹⁾ Hun var, som hun selv siger, en blodsottig Kvinde.

og Struensee, og Brevet om Fredrik den 4de af 27 Juli. Dette sidste har ogsaa ulige mindre Værd, da det kun indeholder løse Beretninger om Ting, der ligge længere tilbage i Tiden. Hun har selv udsøgt disse historiske Breve af den store Samling, og Bülow har henlagt dem til Pakken, der indeholder Biographi under Nr. 70, 20.

Ved sin Død 1828 testamenterede Bülow sit Bibliothek og sine Manuskripter¹⁾ til Sorø Academi som en Paaskjønnelse af hvad han skyldte denne Stiftelse, hvor han som ung Officer havde studeret i Aarene 1768—71.

Dorothea Biehl tilføjer undertiden i sine Breve til Bülow, «nu ere mine Øyne trætte og jeg maa skaane dem; ret Feylene selv min Beste». Da dette syntes mig at indeholde en Opfordring til at udfinde, hvad hun selv betragtede som Fejl, begyndte jeg at notere mig de Ord, som jeg fandt skrevne paa forskjellig Maade, som Tiid, Tid; sat, sadt; viise, vise; siige, sige; endekiønt, endskiøndt; Daatter, Datter; Søster, Syster; Bold, Bolt, Boldt; vidste, vedste; Biefald, Bifald; raat = raadet, torne = tordne; got, godt o. s. f.; men hendes Vaklen er saa stor, at det har været mig umuligt at komme til nogen fast Regel for hvad der er hendes Skrivebrug; ja selv «min Beste», som forekommer i lang Tid uden Variant, skrives tilsidst «min bedste» og det ikke en enkelt Gang, men 5 Gange i Træk og saa den 6te igjen «min beste». Nu kunde det vel synes som hendes trykte Skrifter, og navnlig den 3die Tome af hendes Breve, som udkom 1786, maatte vise, hvorledes hun da vilde have sine Ord trykte; men jeg har gennemlæst 46 Pagina og funden lige saa stor Vaklen der, som i de skrevne Breve, og hvad der maatte vække Forundring, en hel anden Skrivemaade i Ord, hvori der hverken før eller senere i hendes skrevne Breve er Vaklen, idet y er trængt ud af Stavelserne ey og øy, der nu skrives ei og oi, som Moie, Oiemeed, Hoieste, Foie, Eiendom, Speil, Feil, ei (kun

¹⁾ Fortegnelse over den Bülowske Manuskriptsamling i Sorø findes i Skolens Program for 1861.

1 Gang ey). Dette var mig ubegribeligt, indtil jeg af et Brev erfarede, at «min gamle *Lodde*» (Bikubens Udgiver B. I. Lodde) havde lovet hende at corrigere 3die Tome af Brevene; og Maaden, hvorpaa hun omtaler den Sag, gjør mig det meget sandsynligt, at han oftere har corrigeret for hende, og at hun sædvanligt har benyttet sig af en Correctør. Men er det saa, da vil det endnu være vanskeligere af trykte Skrifter at udfinde hendes egentlige Skrivebrug, end af hendes skrevne Breve. Jeg har derfor troet, at maatte opgive den Undersøgelse, og lader trykke som hun har skrevet, dog saaledes, at hvor hun har betegnet et Navn eller en Titel med et eller to Bogstaver, der har jeg uden videre suppleret det fulde Navn eller Ord, saafremt der ikke kunde være Tvivl om Betydningen. Hvor jeg har næret Tvivl, den være nok saa svag, har jeg brugt () som *M(oltke)* eller sat et Spørgsmaalstegn til (?). Tegnet () betyder altsaa Indskud af mig; ved Tegnet [] antyder jeg derimod, hvad jeg vil have udeladt, som Side 126: fa[n]ldt, læs faldt.

I.

Om Frederik den Fjerde.

Charlotte Dorothea Biehl til Marschal Billow.

27 July 84.

Jeg er i Deres Gield, min Beste Ven, men for at overbevise Dem om, at jeg ikke er af de modvillige Betalere, der gjerne kunde men ikke vilde, maae jeg see til at faae; det afdraget, som er i mine Kræfter, ved at meddeele dem hvad jeg veed om høysalig Kong *Friderich* den Fierde, og som jeg ingen anden Sikkerhed kan give Dem for Sandheden i Beretningen, end at jeg tit og ofte har hørt det

af dem, som i en Tiid af nogle og Tredive Aar, havde været dagligen om ham, og det Kongelige Huus¹⁾.

At han var en stor, arbeydsom, og god Konge tillige kan ingen nægte ham, og han havde Leylighed at viise Prøver derpaa, siden han i sin Regierings Tiid blev hiemsøgt med Pest, Krig og Ilds Vaade. Der var noget mistænkeligt i hans *Caracteer*, som gjorde at han idelig frygtede for at blive ført bag Lyset, især hvad Indtægter og Udgifter angik, som han selv paa det nøyeste eftersaae og overregnede, der paa drog ham den Beskyldning at være karrig, men alle disse og fleere gode Egenskaber, formørkedes tildeels ved hans store Tilbøyelighed for Fruentimmerne, som hans mange Maitresser noksom bevidner, men enskiönt deres Antall var større end nogen af hans Forfædres, kan han dog ikke beskyldes for Ubestandighed, men det syntes snarere at være en Nödtörftighed hos ham, at have noget at beskieftige Hiertet med, og den, som havde bemægtiget sig det, behærskede ham med en saa uindskrænket Magt, at denne Sindslidelse ligesom opslugede alle andre, ligesom Aarons Stav de Egyptæiske Troldmænds, hans foregivne Karrighed blev Ödselhed, og det som er det meest forunderlige, at Kierlighed, som ellers ofte avler Mistanke, dyssede hans i Sövn, og sadte en uindskrænket Tilliid forud til hende som han sukkede for.

Om Dronningen enten havde troet sin Rettighed til hans Hierte og Kierlighed nok til at forvisse hende den for evig, og derfor ingen Möye gjorde sig for at vedlige-

¹⁾ Skjönt dette Afsnit af Dorothea Biehls Breve har ulige ringere Værd som historisk Kilde end de følgende, hvori hun deels fortæller om Begivenheder, som hun selv har oplevet, deels uden Tvivl har havt flere paalidelige Hjemmelsmænd, har Bestyrelsen dog anseet det for rigtigt ogsaa at optage det i Tidsskriftet, for at man her kan have Forfatterindens historiske Breve samlede.

holde den, eller om hendes hæftige og arrige Sind ikke tillod hende det, men saa meget er vis, at hendes Forhold imod ham var saaledes, at den syntes at være en tilstrækkelig Undskyldning for Kongens Udskeyelser. Det er et overmaade daarligt Foretagende hos enhver Kone, at søge at kalde et Hierte tilbage, som hun enten er paa veye til at miste, eller at deele med en Anden, ved bittre Bebrejdelser, Klagemaal, Graad, Skrig og de nedrigste og foragteligste Udtryk om hendes Medbeylerinde, men hos en Dronning har dette Forhold en dobbelt skadelig Virkning, dels fordi, de Baand, som Loven og Velanstændigheden paalægger en anden Mand, ikke kan binde Enevolds Herren, og dernæst fordi hun ikke har alle de Følger at befrygte af en uordentlig Tilbøyelighed, som en anden Kone; hun og hendes Börn beröves ikke det, som *Maitressen* faaer; den eenes Underholdning og de Andres Arvepart formindskes i ingen Maade, det er kun Hiertets Ret, der krænkes hos hende, og til at giøre det gieldende, er ingen bedre og tryggere Middel end Sagtmodighed, Venlighed, forekommende Opmærksomhed og en paatagen Uvidenhed, men disse betiente Dronningen sig saa lidet af, at hun meget meere ved sine hæftige og voldsomme Sinds Lidelser forjagede Kongen fra sig imod hans Hiertes Villie og Tilbøyelighed.

Jeg har hørt det af een, som meget ofte har seet det, at naar Dronningen sad meget roelig i sit *Cabinet*, og Kongen kom ind til hende, saa begyndte hun ikke allene strax at græde, reyse sig, og gaae omkring, som en Furie, men naar Kongen med den venligste Miine og den kierligste Adfærd søgte at formilde og tröste hende, saa stödde hun ham endog fra sig med saa megen Foragt og Afskye, at han forlod hende i Forbittrelse, og naar det skeedte, saa indfandt venteligen Fortrydelsen sig; thi saa løb hun

efter ham for at kalde ham tilbage, men naar det da ikke lykkedes hende, saa kunde hun gaae tree til fire Tiimer paa Gulvet vride Hænderne og svømme i Taare. Da Cron Prindsen var bleven saa gammel, at hun kunde have nogen Trøst af ham, saa blev han gemeenligen om Morgenen derpaa hentet ind til hende, han elskede hende inderligen, det var altsaa naturligt, at han leed med hende, men dette svækkede Kongens Fortroelighed til ham, og da *Friderich* den Fierde tillige var meget nidkier over sin Myndighed, saa gjorde det Cron Prindsens Forfatning meget ubehagelig; thi han kunde aldrig erholde noget uden igiennem Mi(ni)sterne, og disse vare somme Tiider uforskammede nok til at afslaae ham smaae Ting, og hans Forbittrelse derover, som han maatte æde i sig og paa ingen Maade kunde yttre, avlede uden Tvivl den strænge Uforsonlighed i hans Hierte, som hans hele Regierings Tiid bær Mærket af.

At tale om alle Kongens Kierligheds Forstaaelser¹⁾ vilde til Deels blive alt for vidtløftig og til deels tør jeg heller ikke sige, at jeg veed dem alle, jeg vil derfor kun anføre de, som kan tiene til at beviise den *Caracteer* jeg har tillagt ham, eller og er forbunden med en eller anden besynderlig *Anecdote*. Hvor stærk Kierligheden betog ham Mistanken var Grevinde *Schindel*²⁾ et uimodsigeligt Beviis

¹⁾ I. Møller har i Skandinavisk Literaturselskabs Skrifter 23de Bind, Side 9—56 en Afhandling om Kong Frederik IVdes tidligere Kjerligheds-Forbindelser.

²⁾ See Suhms Nye Samlinger I, 143 og I. Møller l. c. 52—55. Charlotte Helene Schindel er født 1693 eller 94. Faderen, som var indkaldt fra Tydskland af Christian 5 for at indrette det kongelige Akademi for Adelsmænd, døde tidlig og i Fattigdom. Ved Grevinde Vierecks Død (1704) flyttede Madam Schindel ind i hendes Gaard som Hofmesterinde for hendes Søn, men da han kort efter døde, maatte hun flytte til Christianshavn; imidlertid havde Kongen lært den lille Charlotte at kjende og begyndt en Brevvexling med hende,

paa; hendes Forhold var allerede meget slet förend hun kom i Kongens Vold, men efter den Tiid gav hun sin Ryggslöshed ganske Töylen, saa at hun i den strængeste og egentligste Forstand fortiente Titelen af: *die H—* som Dronningen kaldte hende, saavel som alle Kongens *Favoriter*, om hun ogsaa taledes til den nedrigste Betient om dem, og derved ofte sadte dem i den yderste Forlegenhed, siden de ikke vidste om de torde lade sig mærke med, at de vedste, hvem Hun forstod under denne Titel. Men saa nblue end Grevinde *Schindels* Opførsel var, saa kunde Kongen dog i lang Tiid hverken see det, eller lade sig overtyde derom, men da han omsider ikke længer kunde være uvidende derom, saa gav han hende Afskeed og en aarlig Pension. Den fandt hun for godt at fortære i Hamborg, hvor hun fortsatte sin Levemaade; saa længe hun havde noget af sin Pension, saa betalte hun, og naar den var oppe tog hun Betalning, og det af enhver som meldte sig. Man forestillede Kongen at han havde Skam deraf, siden hun ikke allene havde staaet i saa nöye et Forbund med ham, men endog fornöyede sine betalende Fremmede, med den nöyagtigste Fortælling om hvad der var foregaaet imellem ham og hende, og vilde have, at han skulde slutte hende inde paa et eller andet Sted, men han var ikke at overtale dertil, og fik hende i det Sted gift

som vedligeholdtes under hans Udenlandsreise 1708—9. Ved sin Hjemkomst gjorde han hende til sin Maltresse. 1710 blev hun Grevinde, fik Gaarden bag Slottet, og Næsbyholm og Bavelse blev oprettet til et Grevskab for hende under Navn af Frederiksholm. Hun fødte Kongen en Datter (andre sige en Søn), der snart døde, og hun faldt selv i Unaade 1711. Efter nogen Tids Forløb blev hun viet til General Bülow, med hvem hun maatte forlade Riget 1716. Da han døde 1721, fik hun af Kongen 2000 Rd. i Pension, som af Christian den 6te nedsattes til 1000 Rd. Hun levede i Hamborg og Tydskland og fik 1750 Lov til at bosætte sig i Flensborg, hvor hun døde i Armod 6 April 1752.

med en *Bülów*¹⁾ som trængte til Penge, og efter den Tiid hörtes, der lidet eller intet til hende; i dette Ægteskab avlede hun en Søn²⁾, som var ham, der fik sin Afskeed fra Garden og boede paa *Petersborg*, som Kammer Herre *Moltke* nu har.

Endskiönt det næsten var 200de Aar siden Reformationen havde dog Geistligheden saa meget af den *Catholske* Myndighed endnu tilbage i deres Hierner; at de holdte sig pligtig til at torne (tordne) imod Kongens Forhold paa Prædestoelene. Enten Grevinde *Viereck*³⁾ havde ved en eller anden Leylighed paadraget sig deres besynderlige Had, eller det var Embeds Nidkierhed der bragte dem dertil, saa var næsten alle tiider den Babilonske Hore Texten til deres Prædikener, og de gjorde *Applicationen* uden mindste Skaansel; og *Doctor Dyrkop*⁴⁾ til Tydsk og *Magister Reenberg*⁵⁾ til Hellig Geistes Kirke gik saa vidt, at dem blev befaleet at tie. Det første *Dyrkop* efter denne Befalning kom paa Prædestoelen, tog han en af sine sædvanlige Tæxter, og da han havde oplæst den, sagde han: *Ich darf dir nicht nennen, du grosse H— aber du bist in allen Vierecken der Welt bekandt*, og *Reenberg* uden at læse Bön, eller giøre nogen Indgang, begyndte saaledes: *Naar der er Ildlös paa Slottet*

¹⁾ General Major Ernst Gotschalck v. Bülów f. 1671 † 1721, hvis Søster Clara Eleonora v. Bülów (1665 † 1689) var Geheimeraad C. S. v. Plessens 2den Kone. Naar D. Biehl lader Grevinde Schindel flytte til Hamborg, inden hun blev gift med Bülów, er dette urigtigt. Jevnfør Noten forrige Side.

²⁾ Frid. August v. Bülów, Major, † 1778 paa Petersborg ved Hirschholm.

³⁾ Om Grevinde Viereck see J. Müller l. l. S. 23—30; Suhms nye Samlinger 2det Bind S. 87—88.

⁴⁾ Heinr. Dyrkop (1671 † 1731) blev 1706 Præst til St. Petri tyske Menighed, var tillige Professor og Dr. theol.

⁵⁾ Magister Morten Reenberg (1660 † 1736) blev Præst til Helligstes Kirke 1709 og 1720 til Frue Kirke. Hans frimodige og dristige Prædiken ved Fred. 4des Død findes i C. Deichmanns Optegnelser til Fred. 4des Historie; see Programmet fra Sorø for 1865.

maae da Hellig Geistes Klokke ikke klemte naar Landets Vældige drager ved Synd og Laster Herrens Straf over det, maae da en Guds Ords Tiener ikke vaagne dem af Sikkerhedens Sövn? En smuk Lydighed! En hærlic Tavshed!

Prinds Carl¹⁾ var idelig i vildereede med sine Finandser, idelig trængte han til Laan og Forskudder, og som oftest afslog Kongen dem. En Dag da *Carl Plessen*²⁾ havde talt til Kongen paa Prindsens Vegne derom, og Kongen forestillede ham, at hans Udgifter var overmaade store, siden han havde Moder, Broder og Søster at betale, og at saa store Udgifter faldt Landet meget besværligt, og trykkede det over maade meget, saa der var jntet at giøre store Forskudder af; svarede denne grove Knold ham: Kan det være saa betydeligt, deres Mayestet, at udbetale en Kongelig Prinds sit i Forveyen, naar Deres Mayestet kan foröde den Summa han faaer aarligen meere end tredobbelt paa en H—. Kongen befalede ham strax at forföye sig fra hans Ansigt, og ikke understaae sig at komme uden Tilladelse for hans Öyne. Strax derefter gik Kongen til *Italien*³⁾, Grevinden fulgte med ham, men döde paa Veyen; da nu Kongen kom tilbage vilde han overrumple Dronningen og Kom ogsaa uden noget andet Fölgeskab paa Slottet end en Kammertiener. Da han först den Aften blev ventet til *Colding*, saa var der sig ingen mindre end ham ventende da han traadedde ind til Dronningen, der spillede *Piquet* med *Carl Plessen*. Han blev ikke saa snart Kongen vaer, der kom ind af den eene Dör förend han skyndte sig ud af

¹⁾ Frederik den 4des Broder, født 1680 + $\frac{3}{4}$ 1729 paa Vemmetofte, var ugift.

²⁾ Om denne see I. Möllers Mnemosyne 2, 117 ff. Hans Forhold til Prinds Carl er udførlig behandlet i Wemmetoftes Historie af Brasch.

³⁾ Der bør læses: til Norge (1704). Grevinde Viereck, hvem D. Biehl her aabenbart tænker paa, fulgte imidlertid ikke med, men döde, medens han var paa Reisen.

den Anden. Men Kongen kaldte ham tilbage med de Ord: Bliv *Mær: Plessen*, den deres ubesindige Udtryk fornærmede er ikke meere til; jeg tilgiver dem for denne Gang, men tænk herefter førend de taler. Derpaa gik der en temmelig Tiid hen uden at man merkede til nogen synderlig Tilböyelighed hos Kongen for nogen¹⁾, der mumledes adskilligt over et par Hofdamers pludselige Giftermaal især da de kom vel tülig i Barselseng, men det var dog ikke andet end Formodninger; indtil Kongen engang fik den yngste *Comtesse Reventlau* at see, og blev dødelig forelsket i hende²⁾.

Da hun var den første Mands, i Riget, Daatter, og besvogret med de fornemste Huuse, saa maatte Tilböyeligheden allene bane ham Veyen til at naae sit Önske, men endog den, blev det giort ham vanskeligt at vinde. Faderen mærkede ikke saa snart Kongens Hensigter førend han søgte at betage ham al Leylighed til at faae hende i Tale ved at holde hende fra alle de Stæder hvor det kunde skee. Men ligesaa megen Möye, som han gav sig paa sin Side ligesaa megen, og meere gav Kongen sig. Han betalte for vel, der var for stor en Lykke at vente ved at befordre hans Kierlighed, at han ikke skulde have funden

¹⁾ Dette Sted er heelt igjennem meget forvirret. Kongen kom hverken paa Hjemreisen fra Norge eller fra Italien til Kolding, og D. Biehl synes her at have glemt, at det er Grevinde Vlereck, hun nylig har talt om, og at Kongens Forhold til Grevinde Schindel ligger imellem hans Forbindelse med denne og Forholdet til Anna Sophie Reventlou.

²⁾ Anna Sophie, Datter af Storkantsler Grev Conrad Reventlou, er født 16 Apr. 1693, blev bortført af Kongen fra Clausholm ^{26/8} 1712, erklæret for Fyrstinde af Slesvig og hemmelig viet til Kongen i Skanderborg. Offentlig viet til Kongen 2 Apr. 1721 og erklæret for Dronning ^{30/8} s. A. Efter Kongens Død forvist til Clausholm 11 Nov. 1730, † ^{7/1} 1743. Om hende handler udsørlig I. Möller i Skand. Litt. Selsk. Skrifter XXIII. 56 f. Andre Kilder kan sees i Königsfeldts genealogiske Tabeller Side 67 og 68.

tienskvillige Aander nok til at bringe hans Breve til hende, og efterat de havde gjort Indtryk hos hende, at skaffe ham i adskillige Forklædninger til at tale med hende. Der siiges endog, at hendes Fader¹⁾ har i en af dem ladet ham meget ilde behandle, men at han heller holdt denne for ham meget uventede og ilde passende Behandling ud, end at han ved at give sig tilkiende vilde sætte hende blot for sin Faders Vrede; thi saa længe han tav, havde Faderen nødt sig selv til at tie; siden han ikke kunde lade sig forstaae med, at han saa meget som havde Tvivl om, at den, han havde taget saa ubehøvlet imod, var Kongen.

Endelig vandt hans Bestandighed Seyer, den deylige *Anna Sophia* overgav sig og alle sine Yndigheder i hans Vold, paa de Vilkor, at hun om Dronningen døde skulde blive hans retmæssige Gemal. Besiddelsen syntes ikke heller at formindske hans Kierlighed til hende; han kunde næsten ikke afsee hende, og da han igiennem *Cancellis* Løngangen kunde komme til hende, saa sagde man, at han endog undertiden gik ud af *Conseillet* for at gaae hen og see til hende, i sær naar det lakkede mod Enden af hendes Nedkomst. Han anholdt ogsaa hos Kayseren om at hæve hende i Fyrste Standen, som ogsaa bevilgede ham det.

At dette forøgede Dronningens Græmmelse var meget naturligt, io meere *Anna Sophia* ved sit takkelige og forekommende Væsen gjorde sig elsket af Kongen og alle io meere voxede Dronningens Forbittrelse imod hende, og hun nævnede hende aldrig uden ved det nedrigste og foragteligste Navn, en Person af hendes Kiøn kan belægges med. Da det aldrig feyler paa Öretudere ved Hoffet, saa

¹⁾ Rigtigheden af hvad her fortælles om Kongens Forhold til Storcantsleren er vistnok tvivlsom; denne døde allerede 1708, da *Anna Sophie* kun var 15 Aar gammel.

manglede det heller ikke paa Personer til at forebringe Fyrstinden hvert et Ord Dronningen sagde, og det eneste, der med Föyc kan lægges Fyrstinden til Last, var det, at hun ikke var ligegyldig ved deslige Beretninger og ikke beskiemmede Dronningen ved at anvende al sin Magt over Kongens Hierte til at forekomme Dronningens Önsker; men hun tog meget meere det imodsadte Partie. Hun troede at skyldte sig selv at hævne sig over Dronningens Skiolds Ord og udviiste Foragt, ved at krænke hende ved alle Leyligheder. Forærede Dronningen i sit gode Luune Kongen et eller andet, og undertiiden noget som hun selv havde forarbejdet, saa havde Fyrstinden ingen Rist eller Roe förend hun fik det af Kongen, og det havde kun været faa Timer i hendes Vold uden hun io vidste at mage det saa, at det blev Dronningen sagt. Var der et eller andet, som hun fik Lyst til at kiöbe saa overböd Fyrstinden hende strax; Hun havde sine Spioner endog i Staldene, og aldrig saa snart fik hun at vide, at Dronningen vilde kiöre ud förend hun lod spende for med og mödte hende, og dette Syn var Dronningen saa afskyeligt, at hun tilsidst ikke vovede at komme ud af Slottet. Anholdt hun hos Kongen om en Betiening for een af sine Betientere, og Kongen endog havde megen Lyst til at föye hende deri, saa havde Fyrstinden en Anden som hun bad for, og hvilken af dem han föyede tildrog ham Bebrejdelser af den Anden; men da han fandt ulige större Behag i at være hos Fyrstinden, saa var hun ogsaa den, som fik mindst Anledning til at beklage sig, men Dronningen desto meere.

Cron Prindsen var, som sagt hendes eneste Tröst, endskiöndt hendes Klagemaal til ham ikke forskaffede hende anden Lindring end Haabet, at forplante hendes Had og Afskye i hans Hierte. Lige saa villige Aander, som der

vare til at berette Fyrstinden alleting, lige saa villige fandtes, der ogsaa til at forebringe Dronningen, at Fyrstinden sagde, at hun ikke kunde begribe, hvorledes det gik til, at Dronningens indtændte Arrighed ikke tog Livet af hende, allerhelst da hun paa sin Side gjorde alt sit til, at hun ikke skulde pines længe. Det allermindste Onde som Dronningen altsaa følede troede hun at forkynde hendes sidste Tiime, og at man maaskee havde skyndet paa den, og ved de Leyligheder sagde hun alletider til Cron Prindsen: *Christian, Christian!* nu varer det ikke længe, saa bliver H— din Moder.

Men hvad enten nu det var denne Mistanke hos Dronningen, der ved hendes Død gik over i andres Hierter, eller om Kongen virkelig havde gjort sig skyldig i den Misgiærning¹⁾ at befordre Dronningens Død ved over naturlige Midler kan ingen med Vished sige, men næsten alle troede det, og de, som ikke troede det, frygtede i det mindste derfor, hvortil Andledningen var denne. *Weise*, som var Liv *Medicus*, var paa nogen Tiid kommen meget i Gunst hos Kongen, han blev meget oftere end sædvanlig kaldet til Kongen, naar han kom maatte alle lige indtil *Hofmann*, som var Kongens Kammertiener og Fortroelige gaae ud,

¹⁾ Den Mistanke, D. Blehl her lader falde paa Frederik den 4de, er vist aldeles ugrundet og taabelig, og jeg mindes heller ikke at have seet den anden Steds fremsat paa Tryk; thi Antydning derom kan næppe siges at findes i Gasparis Urkunden zur nähern Kenntniss der Geschichte nordischer Reiche I, S. 177, Anhang betitlet »Windbeutel Müller ein Muster von Niederträchtigkeit und Frechheit, in drey Briefen an den König Friederich IV., hvor der blandt andre Skjændigheder, denne Müller vil aabenbare, siges om Gabel, at han er en Majestætsforbryder: wellen — — — er, Gabel und sein Weib an der Gott seeligen Königin solche entsetzliche Dinge, umb der Maitresse den Weg gar zum Thron zu bahnen, auszugeübet. Men at der paa D. Blehls Tid har været dem, der have troet paa Muligheden af en slig Forbrydelse, kan sees af hendes Anmærkninger i et Brev af 27de Juni 1786. Sorø Acad. Manuscripts. Nr. 47.

uden at nogen kunde mærke at Kongen feylede det mindste; og i een af disse hemmelige *Conferentzer* blev han *Etats Raad*, som paa de Tiider var noget ganske usædvanligt. Da enhver stedse vil udfinde en Aarsag til Regenternes Foretagende, saa sluttede man sig til at i Fyrstindens sidste Barselseng maatte være stødt et eller andet Tilfælde til, som *Weise* enten havde eller skulde afhielpe. Et par Maaneder efter syntes Dronningen ikke at være vel, og *Weise* forskrev hende nogle graae Pulvere, Dronningen brugte dem, men omtrent en 8te Dages Tiid derefter, begyndte Dronningen at blive *incommederet* med Brækninger. *Weise* sagde at det var meget godt, og et Tegn til at Naturen vilde hielpe sig selv, og kaste fra sig hvad der faldt den til Besvær, men Brækningerne tog dagligen til, og i steden for Lindringen Dronningen skulde funden derved blive de ledsagede af en umaadelig Beængstelse, og saa stor en Mattighed, at hun maatte holde Sengen; og io stærkere Mattigheden blev io meere tog Brækningen til, saa hun til sidst neppe var et Qvarteer frie. Om Dronningen enten saa længe hun var oppe ingen Bækken havde betient sig af, eller om man ikke havde givet Agt derpaa, men hun havde ikke saa snart maattet holde Sengen förend det faldt hende selv og alle i Öynene, at der ikke saa snart kom noget af det hun kastede op i Sölv Bækkenet förend det blev grönt og sort, og bragte enhver paa de Tanker, at Dronningen havde faaet Gift i steden for *Medicamenter*. Der var en Fröken *Bönneborg*¹⁾ Hof Dame hos Dronningen, som hun elskede overmaade for sin store Troeskab og Hengivenhed til hende, denne stod to Dage för hendes

¹⁾ Navnet skrives Bönneborg og strax efter Ben—; jeg formoder det er Lovise von Boineburg, der blev gift med Niels Baron v. Gersdorff.

Död, da alt Haab til Liv allerede var ude, og holdt Bækkenet for Dronningen, da Kongen kom ind og spurgte: hvorledes staaer det sig? Dronningen kunde ikke svare, men Fröken *Benneborg* tog i sin Heflighed Ordet, og sagde: Hvorledes kan det vel staae, Deres Mayestet! Dronningen er forgivet, det sees tydelig paa Farven Sölvet faaer. Kongen havde neppe hört hende sige, at Dronningen var forgivet förend han kom i den alleryderste Forbittrelse og befalede hende strax at gaae fra hans Ansigt og inden en Tiime at være af Slottet. Alle Dronningens Taare og væmodige Bönner om at forunde hende den Tröst at beholde hende hos sig de faa Tiimer hun havde tilbage at leve i vare ganske forgieves, hun maatte bort, og Dagen efter af Byen. Denne yttrede Forbittrelse opvakte Mistanke hos mange, som ikke havde havt den, allerhelst da der ikke blev föyet mindste Anstalt til at undersøge om der var indlöben nogen Uforsigtighed, eller ved at sende *Medicamenterne* til Paakiendelse ved *Medicinske faculteter*; man mumlede imellem sig, at Kongen ikke kunde taalt at man sagde ham Sandheden saa dristig i Öynene. Faa Tiimer förend Dronningen döde, og allerede laae i den sidste Döds Striid, kaldte hun *Cron* Prindsen til sig og sagde ham: Om faa Öyeblikke er din Moder ikke meere til, man har myrdet hende for at giöre Plads for H—n, men let mig Dödens Angst ved det Löfte at Du i sin Tiid vil hævne min Död. Derpaa gjorde Prindsen hende den helligste og dyreste Eed, som han ogsaa troeligen holdt.

De vil venteligen synes, min beste Ven, at denne Attraae efter Hævn ikke var den beste Forfatning til at gaae ind i Evigheden, men det kan tillige lære dem, hvor hæftige og voldsomme hendes Sinds Lidelser har været, naar hun i det Öyeblik, da hun skulde möde for Dommeren

ikke kunde tilgive og forlade, eller i det mindste overlade det til Prindsens sønlige Følelser, hvad han engang i sin Tiid troede at skyldte hendes Minde, og den Forurettelse, der i hendes Person var tilføyet ham selv; uden at gjøre ham forbunden dertil ved Eed.

Naar man veed dette, og tillige det, at Kongen ikke engang tog Velanstændigheden i Agt imod den afdøde, saa vil *Christian* den Siettes Forhold imod sin Stivmoder finde en stor Undskyldning; thi det er meget naturligt, at det var en 20 Aars *Cron* Prinds meget smerteligt og maatte opirre ham i høyeste Grad, at hans Fader under Forevendning, at han ikke kunde holde det ud for Bedrøvelse forlod Kirken det første Liig Prækenen over Dronningen var begyndt, og begav sig til Fyrstinden, hvor han blev i steden for at følge Liiget. Samme Dag, da man var kommen tilbage fra *Roeskilde* fik *Conseillet* og de som vare beslægtede med Fyrstinden, Befaling at møde Aftenen derpaa i Fyrstindens Gemak i deres *Ordens* Dragter, men da der endnu blev ringet med Klokkerne, saa skulde de tage Sørge Kapperne over dem, og kiøre i deres overtrokne Vogne. Greve *Laurvigs*¹⁾ Kammertiener havde ved den Leylighed nær bleven jaget af sin Tieneste for lutter Nidkierhed. Han fa[n]ldt høylig i Forundring da hans Herre befalede ham at hente hans Ordens Dragt, men da han lod ham give sig den sorte Kappe over den, troede han at hans Herre var gaaet fra Forstanden, og i steden for at befale Vognen at kiøre frem, som hans Herre havde sagt

¹⁾ Ferdinand Anton Greve af Laurvig, Søn af Ulrich Friderich Gyldenløve (som Frederik den 3die avlede med Margrete von Pappen) er født 1688, † 1754. Han var Ridder af Elephanten, Geheimeraad o. s. v. og anden Gang, i Aaret 1713, gift med Dronning Anna Sophies Søster, Ulrica Eleonora Reventlou.

ham, sendte han een af Tjenerne efter en Doctor, og brugte al sin Veltalenhed til at formaae de andre at staae ham biev i at holde ham med Magt hiemme indtil *Dootoren* kom. Greven, som det varede for længe inden Kammer-tieneren kom ind igien, og var bange for at komme for sildig, gik derpaa ud, men den nidkiere Kammertiener havde saa fuldt og fast overtydet de andre Folk om deres Herres Afsindighed, at han maatte true dem med at jage dem bort en og hver inden han kunde faae Tilladelse at komme i sin Vogn.

Da de ansagte Personer vare forsamlede, kom Kongen ud til dem og forkyndte dem, at han havde ladet dem kalde derhen for at være Vidner til hans ægte Forbindelse med Fyrstinden, som han havde besluttet endnu samme Aften at fuldbyrde. hvorpaa han befalede dem at følge med ham, og Vielsen gik for sig. Kort derefter blev hun indlemmet i Kirke Bønnerne, men under ingen anden Titel end: Hans Mayestets høy elskelige Gemal *Anne Sophia*, og efter al Formodning havde hun ikke bekommet nogen anden, dersom man ikke havde opirret Kongen.

Hans Søster, Prinsesse *Sophie Hedewig* var den stolteste, myndigste og arrigste Person, nogen kan forestille sig, hendes Broder Arve Prinds *Carl*, var just det modsatte af hende, og hendes Hæftighed havde erholdt saadan et Herredømme over ham, at han kun var en blot *machine*, der levede og rørte sig efter Hendes og hans *Ober Kæmmerer Carl Plessens* Villie og Velbehag, hvorfor Kongen ogsaa altid sagde: Broder *Carl* og Prinds *Plessen*. Da man mumlede om en overmaade nøye Fortroelighed imellem ham og Prinsessen, saa blev det alletider overlagt og besluttet imellem dem, hvad Prindsen skulde giøre eller lade, og naar det var skeedt, lystrede han *Ordre*. Prinsessen blev

ikke saa snart vis paa, at Kongen var viet til Fyrstinden, førend hun skrev ham et meget uartigt Brev til fuldt af de bitterste Bebrejdelser og de meest fornærmende Talemaader imod hans Gemal; Prinds *Carl* skrev ham et ligelydende til, hvorpaa de begge forlode Hoffet og begav sig til *Wemmeltoft*; og for at give hende Erstatning for den Fornærmelse hende var skeedt ved de brugte Talemaader, og den mod hende udviiste Foragt, saa sadte han en *Cour Dag*¹⁾ paa *Friderichsberg* i det Han var kommen til Taffels Cronen paa hans Gemals Hoved og erklærede hende for Dronning til Dannemark og Norge.

At dette Skridt var Cron Prindsen meget ubehageligt er let at slutte, endskiönt han ikke lod sig mærke med det ringeste, men beegnede hende med al den Ærbødighed hende tilkom, men tillige overmaade kold og fremmet. Hun derimod gav sig al optænkelig Umage at giøre sig ham forbunden ved alle Leyligheder, og saa at sige at forekomme hans Önsker, og Kongen, enten for at föye hende, eller i den Tanke, at Cron Prinsens Erkiendtlighed skulde undertvinge hans Fortrydelse, understöttede hendes Attraae saa kraftigen, at det var en Umuelighed for Cron Prindsen at erholde det ringeste uden igiennem hans Stivmoder. Men efter mine Tanker var det en meget gal Politique; thi io oftere man tvang ham til at tage sin Tilflugt til hende, io dybere og stærkere prægede man den Forestilling i hans Barm og lige som dagligen erindrede ham om, at Födselen havde bestemt ham til at beviise men ikke at imodtage Gunst og Naade af hende, som idelig pustede Hævnens Ild op, der ulmede i hans Barm.

Princesse *Charlotta Amalia* derimod²⁾, hvis sagtnodige,

¹⁾ 30 Mai 1721.

²⁾ f. 1706 + 1782.

forsonlige og ædle Hierte stedse havde giort Hende langt høyere elsket af Faderen end Moderen, besvarede sin Stivmoders Venskab med den største Oprigtighed. Hun holdt sig saa lidet berettiget enten at undersøge eller finde sig fornærmet ved et Foretagende, som hendes Fader fandt Behag i, at hun meget meere ansaae hans Villie for rettesnoeren af alle hendes Önsker, saa at fra samme Öyeblik af at han bandt sig ved et uopløseligt Baand til hans fødte Undersaat, elskede hun hende som sin Moder, og ærede hende som sin Dronning, og denne Tænkemaade var Aarsagen til Kongens store Gavmildhed imod hende, hvor ved hun blev til den riigeste Prinsesse i *Europa*, og Brugen hun gjorde af sin Rigdom, gjorde hende ikke allene til en Velsignelse for Landet imedens hun levede, men endog efter hendes Död.

Dronning *Anne Sophia* syntes ogsaa at føle hendes Høyhed saa lidet, at det eeneste hvori hun viiste en slags Forfængelighed, var at holde som Dronning, et offendtlig Indtog i en Bye, hvori det mindste Barn kiendte hende og havde seet hende utallige Gange. I övrigt var hun from, venlig, beleven mod alle, og meget gavmild mod trængende; der er endnu mange af hendes milde Stiftelser tilbage, hvoraf *Waisenhuuset* er et. Ved Ildebranden 1729¹⁾ gik hun saa vidt, at hun greb til sine Smykker for at forlindre de Huusvildes Elendighed, men først og fremmest blandede hun sig paa ingen Maade i Regierings Sagerne eller søgte at befordre sine Yndlinger.

Men den Fornuft og Beskedenhed, som hun heri viiste, viiste ikke hendes Paarørende, i sær ikke hendes ældste Söster Gros *Canclerinden*²⁾, hun havde saadan en Magt over

¹⁾ 20—23 Oct. 1728.

²⁾ Christine Sophie gift 1700 med Grev Ulrich Adolph Holstein, som 1712 blev Danmarks Riges Storeantsler.

Kongen, at han aldrig nægtede hende noget, og hun betiente sig saa vel af den, at hun næsten gav alle Betieninger og Æres Tegn bort, og Adgangen til hendes Gunst var for somme ligesaa let, som for andre vanskelig at faae. Hun var meget hengiven til Spill, der spilledes dagligen og overmaade høyt i hendes Huus, og det stod stedse aabent for alle de, der vilde eller kunde det. Det var altsaa ganske bekiendt, at hvem der vilde have hende til at tale for sig, maatte først i lang Tiid viise sig ved hendes Spilleborde, og tillige tabe anseelige Summer; thi da det kun var Ulykkelige, som hun tog sig af, saa kunde og de, som vandt, ikke regnes blandt deres Tal, men havde man paa anførte Maade erhvervet sig denne Titel, og man saa aabenbarede hende sine Önsker og Attraae, saa var man ogsaa fuldkommen vis paa at naae sit Maal. Der meentes, at Kongens store Föyelighed imod hende reyste sig af det, at hun havde været den, der med störste Fyndighed havde talt Kongens Sag hos hendes Söster, og den, som han især havde havt sit Önskes Opfyldelse at takke, og til Vederlag der for, holdt det ubilligt at nægte hende noget. Er det saa, min Ven, da seer man deraf, at Mennesket stedse er og bliver Mennesker, og at io större den er, og io meere Gaver den besidder, der giver Sindslidelserne Töylen, io skröbeligere og svagere viiser han sig.

Endskiönt Kongen og Dronningen syntes begge at have naaet deres Hiertes høyeste Önske, kan man dog ikke sige, at de vare lykkelige; thi *Anne Sophia* havde ikke saa snart indtaget den afdöde Dronnings Sted förend Frygten for hendes Skiebne bemægtigede sig hendes ganske Siel. Denne qvælende Angst bragte hende ikke allene til at bevogte Kongen Dag og Nat, som en Gierrig sin Rigdom, og aldrig lade ham slippe sig af Öynene uden de

Tiimer han enten var i *Conseillet* eller arbeydede i sit *Cabinet*. Var det endda bleven derved, saa maaskee Kongen allene var bleven hendes inderlige Kierlighed, og langt fra ikke Mistanke vaer i dette Forhold, men da han aldrig kunde see paa eller tale til noget Fruentimmer, uden hun kom i den yderste Miströstighed, saa han havde nok at giøre med de ömmeste Forsikkringer og kierligste Forhold at sætte hendes Sind i Roelighed igien. Engang paa *Operaen* i Hamborg kom der et meget deyligt Fruentimmer i en *loge*, og da Kongen derpaa ikke allene erkyndigede sig hvem hun var, men endog kastede Öyet lige saa ofte til *Logen*, hun var i, som til Skuepladsen, saa fandt Dronningen det ikke raadeligt at blive der længere, men tog bort förend den förste *Act* var til Ende, og enten Kongen fandt Behag deri eller ey, saa maatte han følge med hende.

Men hvad enten Vanen hos Kongen var stærkere end hans Kierlighed til Dronningen, eller den Fornöyelse at bedrage hendes *Argus* Öyne blev ham en nye Tillokkelse, saa kunde dog al hendes Paapassenhed ikke hielpe; eller forekomme at han ikke nu og da begik en liden Utroeskab. Hun valgte en ganske anden Maade end Dronning *Sophie Magdalene*. Denne sögte sig de styggeste Skabninger ud til Hof Damer, og Dronning *Anna Sophie* de deyligste Piger i heele Landet, hvad enten hun nu troede, at de skulde giøre mindre Indtryk hos Kongen naar han saae dem dagligen, eller at hun kunde desbedre vogte dem, men hvilket det var, saa befandt Kongen sig ret vel derved. Den deylige Fröken *Enghaven* vidste at spille sin Rolle saa vel, at hun fyldestgiorde Kongens Begiering og var tillige Dronningens Fortroelige, og den, der skulde hielpe hende at passe paa Kongen, og at hun udrettede

det meget troelig, kan enhver let slutte. En Dag kom der en Frøken ind til hende, og bad hende, som sin beste Veninde at give hende et godt Raad i en Sag, hvori hun havde overuilet sig og ikke vedste hvorledes hun skulde rædde sig ud derfra; men først og fremmest love hende en ubrydelig Tavshed. Frøken *Enghaven* gav hende de dyreste Forsikkringer derpaa, men blev ikke lidet forundret og fornærmet da hendes Veninde fortalte hende, at Kongen havde i lang Tiid plaget hende om at tage imod en Besøgelse af ham, at hun idelig havde afslaaet det af Frygt for Dronningen, men at hun om Morgenens havde faaet en Sæddel fra ham, hvori han saa indstændig havde bedet hende at være allene paa sit Kammer imod Tie, da han vilde forlade Dronningen under Forevendning at have bestilt sin Cabinets *Secrétaire* til at gaae Ting af Vigtighed igiennem med ham, at hun havde lovet ham det, i sær da han havde giort hende det meget sandsynligt, at Dronningen, som ventede sin Nedkomst hvert Öyeblik, og ikke meere kom af sine Værelser, ikke kunde fatte mindste Mistanke derom; men at dette Løfte nu ængstede hende, uden at hun kunde udfinde et Middel til at komme fra det paa en god Maade. For at sætte sin Veninde i Stand til at raade hende desbedre flyede hun hende Kongens Brev at læse.

Hun læste det, og syntes at tage saa megen Deel baade i de onde og gode Følger dette vovelige Skridt kunde have for hende, og taledes derom med saa megen Fynd og Eftertryk, at den arme Pige blev endnu meere beængstet og forvirret end hun var, og gav i den Forfatning hverken Agt paa, at Frøken *Enghaven* havde puttet Brevet hun flyede hende i Lommen, eller huskede at kræve det. Da hun havde forladt hende, skyndte Frøken *Enghaven*, som det laae meget om Hierte at blive skildt ved denne Med-

beylerinde, sig til Dronningen, forebragte hende den heele Handel, flyede hende Kongens Brev, og overlagde med hende hvorledes hun best kunde forebringe Kongen det og overtyde ham om sin Skyld, uden at opirre ham, som Dronningen lovede at følge.

De spiiste allene, men Dronningen var saa munter, spøgende og carressent, at Kongen ikke selv vidste hvorledes han skulde slippe fra hende; hver gang han vilde reyse sig, bad hun ham under saa mange og forskellige Paaskud at blive, at han ikke kunde undslaae sig derfor, men da allerede noget af den bestemte Tiid var forløben, og han blev bange at forspilde sin *rendezvous*, om han blev længere, saa gjorde han Alvor af at vilde gaae; hvorpaa Dronningen forandrede Batterier, og begyndte at lade sig forstaae med at hun vidste, hvad det var for en Cabinets *Secrétaire*, og hvad der skulde bringes i Rigtighed med ham. Kongen nægtede det, sagde det var een af hendes sædvanlige og ugrundede Mistanker, indtil hun viiste ham sit eget Brev; og da han ved det var overtydet paa stod hun at Frøkenen endnu samme Aften skulde fra Slottet. Som Elsker havde han maaskee strax adlydet, men som Mand vilde han først vide, hvem der havde været hans Angiver, og da hun nævnede ham Frøken *Enghaven*, saa var der hverken Bønner eller Overtalelser i Stand til at bringe ham fra det Forsæt, at tage samme Hævn over hende, som Dronningen krævede over den Anden, og vilde hun have sin Medbeylerinde af Slottet, saa maatte hun lade hendes Anklagerske følge med, som Dagen efter ogsaa skeedte.

Kongen døde i *Odense* paa hans Fødsels Dag, hans eneste Sorg var Dronningens Skiebne, han vidste, at *Cron Prindsen* havde arvet baade hans Moders Had til hende saavel som hendes Kierlighed til Plesserne, han tog altsaa

omtrent en Tiime for hans Død sit eget Baand med en overmaade kostbar *Elephant* i og hang over *Carl Pless* med den Begiering at være og viise sig Ven af hans efterladte Gemal; men han efterlevede sin døende Konges Bøn saa ilde, at han meget meere blev een af hendes største Forfølgere.

Det første Dronningen havde sagt sin afdøde Herre det sidste Farvel, og vædet hans kolde Ansigt med sine Taare, sadte hun sig i sin Vogn, og tog til¹⁾ *Clausholm*, og de 12 Aar hun tilbragte der kunde hverken formindske hendes Græmmelse eller hendes Kierlighed til ham. Hver 11te *October* var meere end en Poenitents Dag for hende; hun nød intet paa den uden koldt Vand, ingen af hendes Hofstat maatte nærme sig hende, men havde Befalning at gaae ud hvor hun kom ind, og da hendes Angst næsten ingen blivende Sted tillod hende saa kunde de ogsaa finde et igiennemvædet Tørklæde i alle de Gemakker hun havde været; og den 12te hun oplevede, syntes hendes Smerte heftigere end den Første. Der var et overmaade prægtigt Gemak paa *Clausholm*, Dagen efter hendes Ankomst kom hun uden at vide det i samme, men ved at kaste Öynene om i det steg hendes Jammer næsten til Fortvivlelse. Fra samme Öyeblik blev det tilsperret, under Forevendning, at hun ikke kunde taale at see det; fordi hendes Fader var død i det, men man paastod at det ikke forholdt sig saa, men at det var det Gemak, hvori hun for første Gang havde opfyldt Kongens Önske, og at han, af den Aarsag, da det efter Faderens Død blev hendes, havde udmærket det Gemak, med alt hvad Kunst og Pragt kunde udfinde.

Næsten i hvert Gemak; som hun beboede, havde hun

¹⁾ Bülów har tilføiet: til Bramstrup til Gen: M. Brochenhuus, da det blev hende afslaaet at tage til Nykiøpling Slot paa Falster, som af Salig Kongen var hende bestemt til Enkesæde, og derefter *Clausholm* hende anvist.

sin Herres Portrait, og det var ikke noget usædvanligt, at hun, naaer hun kom til Taffelet hæftede sine Øyne saa længe paa det, indtil Taarene flød Strømme vīs ned af hendes Kinder, hvorpaa hun reyste sig og gik bort, endskiönt hun ofte ikke havde spūst tree Skeer fulde. Hun havde et Par Armbaand med Kongens Portrait paa det eene, disse havde Fröken *Holst*¹⁾, som fik Grev *Laurvig*, og som Dronningen elskede meget høyt, formaaet hende til at lægge bort, og ikke bære dem meere, siden de allene tiēte til at fornye og forøge hendes Smerte, og hun havde givet efter for hendes idelige Beden. Hendes sidste Sygdom var Smaaekopper, som man paa den Tiid curerede ved at holde den Syge i Sengen med tiltrokne Gardiner og vel Varme; og Kopperne lod sig saa vel an (*sic*) at *Doctoren* ikke allene gav Haab om hendes Liv, men endog at hun om faa Dage skulde være uden al Fare, naar man vogtede hende for alle stærke og pludselige Sinds Bevægelser. Hun, som følede Sygdommen mindre end Søvnet af den smertelige Fornøyelse, at græde over sin Herres Portrait; befalede Fröken *Holst* en Eftermiddag at flye hende et lille Skrin, som hun betegnede hende. Frökenen, som vidste at Armbaandet med Portraitet laae i det, og erindrede *Doctorens* Befalning stillede sig an, for at forebygge Følgerne af dette Syn, som om det ikke var hende mueligt at finde Nøglen til det. Dronningen sagde ikke videre dertil, end: Det giör mig meget ondt, men see dog til at finde Dem til i Morgen. Noget derefter klagede hun over Qvalme og Bængstelser, og bad dem trække Gardinerne fra ved den eene Side. De gjorde det, uden at tænke paa hvad Dron-

¹⁾ Sophie Dorothea v. Holstein (1714 † 1766) gift med Christian Conrad Greve af Danneskiold-Laurvig (1723 † 1783). Med deres Datter Anna Sophia, som var gift med Baron og Staldmester F. L. E. v. Bülow, var D. Blehl nøje bekjendt.

ningens Hensigt var dermed; men næppe kom Gardinet til Side, förend hendes Öye hæftede sig med Begierlighed paa Kongens Portrait, der hang lige for Sengen, og efter at hun havde betragtet det indtil Taarene forbød hende det, sagde hun: Nu kan I trække til igien om I vil; snart, snart skal jeg see ham med andre Fölelser, og en halv Tiime efter var hun död.

Hvorvidt Misundelsen kan drive et nedrigt Hierte, maae jeg fortælle Dem et Beviis paa. Förend salig Grevinde *Laurvig* kom til Dronningen, som Hoff Dame, var een af hendes Kammer Piger den, som hun af alle hendes Be-tientere viiste meest Yndest for; denne mærkede ikke saa snart, at Dronningen fattede Kierlighed til Fröken *Holst* förend hun hadede hende af sit inderste Hierte, og kiendte intet höyere Önske, end at finde Leylighed til at skade hende. Frökenens störste *Delicatesse* var en stegt Ager-höne, men den Dag, da der förste Gang i det Aar kom Agerhöns paa Taffelet, befandt Frökenen sig ikke vel og spisede paa sit Kammer. Dronningen skiar strax det heele Bryst af en Höne, som den omtalte Kammer Pige, skulde bringe hende, men denne, som Dronningens Opmærksomhed for hendes Medbeylerske var en nye Anledning til Had og Efterstræbelse, tager Brystet med sig paa sit Kammer og bestikker det ganske tæt med de smaae Knappenaale, der ikke ere saa store som et halvt Silde Been; og bringer det derpaa til Fröken *Holst*. Hun, som var intet mindre end hierte syg, og maaskee oven i Kiöbet sulten, spiiser de tre, fiire förste Mundfuld med den Graadighed og Begierlighed, som noget man længe har önsket sig, opvækker; men efter at hun havde faaet Smagen af sin Steg, gav hun sig Stunder til at tygge bedre, og blev meget forundret over at noget stak hende i Tungen, og faaer ved meere Umage

et par Naale frem, og da hun derpaa søger i det, der endnu var urørt, finder hun det fuldt af Naale, bringer det strax til Dronningen, og viiser hende denne ganske besynderlige Spækning. Sagen blev derpaa undersøgt, Kammer Pigen maatte gaae til Bekiendelse og slap med at blive jaget bort. Imidlertid havde endeel af de Naale, som Frøkenen havde faaet ned, sat sig fast i de indere Deelee, og voldte hende ikke allene en lang og smertelig Sygdom, men forvandlede hende endog fra een af de deyligste Piger til een af de hæsligste. Her kan man have Anledning til at spørge: hvor standser Følgerne af en ond Handling? Thi det er meget naturligt at Forliisen af hendes Yndighed har havt en meget skadelig Indflydelse paa hendes Livs Lyksalighed, og er maaskee bleven Udspringet til manges Ulykke.

I den Tiid *Friderich* den Fierde opholdt sig i *Italien* spillede han meget høyt paa alle *Masquerader* og overmaade lykkelig. En Aften da han faaer et meget stærkt besat og *forceret* Kort Hiem; hører han, at en *Masque*, som staaer bag ved ham, siiger til en Anden paa Tydsk, som han venteligen troede, at ingen forstod: O, at det Kort var mit! det kunde ikke allene betage mig alle mine nagende Sorger, men endog giøre mig lykkelig for min heele Livs Tiid, og det i en dobbelt Hensigt, siden jeg kunde giøre en Kone, der fortjener det saa vel, glad og fornøyet. Kongen tog Mærke paa disse *Masquer*, og da de forlode Banquen, strøg han sin Gevinst i en Pung og fulgte efter dem. Det første de vare lidet ude af Trængselen, sagde han paa Tydsk til ham, der havde giort Önsket, min Herre! jeg har baade hørt og forstaaet hvad de sagde til deres Ven i Anledning af min Gevinst, at kunde biedrage noget til en værdig Mands Lykke er en større Vindning for mig,

end om jeg havde vundet heele Banquen, og i Følge deraf var min Gevinst i samme Öyeblik Deres. Her er den, og er den ikke tilstrækkelig, saa siig mig hvad de behöver. Masquen vægrede sig paa den taknemmeligste Maade ved¹⁾ at tage imod Pungen, som Kongen böd ham, hvorpaa denne sagde: Tag den, jeg beder Dem, og paa det De skal giöre dem saa meget mindre Betænkning derover, saa vil jeg siige Dem, at den kommer fra en Haand, som De endog uden Masque kunde tage imod en Foræring af, uden at rödmes. Som han sagde det, slap han Pungen, trængte sig ind i Hoben og blev borte fra Salen, uden at nogen mærkede hvor han blev af.

I *Rom* var der en meget deylig og fornemme Dame, som en Mand, hun havde giort alting for, havde efterladt i meget kummerfulde Omstændigheder. Kongen var for stor en Elsker og Kiender af Skiönheder til ikke at udmærke hende, og da han erkyndigede sig om hende, fik han den anförte Beskrivelse over hende med det Tillæg, at hun var ligesaa dydig, som hun var deylig. Om nu Kongen haabede at bane sig Veyen til hendes Gunst ved Erkiendtlighed, eller om hans höye Siel blot fölede en ædel Medynk over hendes Omstændigheder er meget vanskelig at bestemme; men da hun engang stod ved Siden af ham ved Banquen paa en *Masquerade* bad han hende trække et Kort ud, og da hun havde giort det, slog han *va Banque* paa Kortet. Har de Borgen *Masque* spurgte *Banqueuren*? Den er jeg, svarede den fornemste Kiöbmand, der kiendte ham, og tog tillige sin Masque af. Ved det andet eller tredie Opslag vandt Kongen Kortet, skiöd derpaa heele Summen til den Skiönne der havde trukken ham Kortet, med de Ord. Det er Deres

¹⁾ Bülow har skrevet «for» over Ordet «ved».

Lykke *Signora*, som har fuldt (fulgt) Kortet, jeg var saa viss paa, at det maatte vinde, at jeg vovede intet, men jeg burde skamme mig, dersom jeg kunde tilegne mig mindste Deel i den; Gevinsten er Deres og ikke min. Som han sagde det, var han ude af Salen, og ingen saae ham meere for den Nat. Han var ikke saa snart borte förend alle plagede Kiøbmanden der havde sagt god for ham, om at sige dem, hvem, den *Masque* var, og da han ingen Aarsag havde til at fortie det, saa sagde han dem, at det var Kongen af Dannemark.

Dette min Bedste er det betydeligste jeg veed at sige dem om denne store Konge, der som Menneske ikke var frie for Feyl og Skröbeligheder. Har det moeret Dem, er det meere end Belönning for Deres uforanderlige *Dorothea*.

II.

Om Christian den Sjette.

Den 22de Februar (1784).

Da min beste Ven synes at finde ligesaa megen Fornöyelse i at læse det jeg skriver, som min Siel smager Glæde i at foretage noget, hvorved den kan have den stolte Tanke, det er for din elskede Johan. Ja, da hans Partiiskhed endog gaaer saa vidt, at han troer, at det, som ligger giemt i min Hukommelse af Ting, som næsten ere forglemte, eller i det mindste ikke meere tales om, og mine Anmerkninger over dem, kunde være ham nyttige, hvor uundskyldelig var jeg da ikke, om jeg ikke med den Oprigtighed meddeelte ham mine Betragtninger over Tiiderne og deres Forskiellighed, som om han kunde læse i mit Hierte.

Ved et Arbeyde¹⁾, der endskiönt det har tusende Tillokkelser for mig, dog ikke ganske kan beskieftige Geisten faldt det mig ind i Aftes, at det synes, som om de *Cronprindser* der hedder *Friderich* ere bestemte til at være Dannemarks Glæde, Haab og Tröst, ja, endog tilbedede af heele Folket, förend det har nogen anden Grund til dets Kierlighed end dets glade Haab. Om det har været saa bestandig, veed jeg ikke; men at det er rigtigt i Henseende til de To, som jeg har kiendt, det veed jeg sikkert. Aarsagen hertil drister jeg mig ikke at bestemme, om den skulde ligge i en slags Overeenstemmelse imellem begges Tids Alder vil jeg overlade Dem selv at dömmе om, og derfor giöre dem en Afbildning over Forfatningen paa den Tiid de ikke var til, og som, endskiönt jeg var Ung, dog staaer mig endnu for Öye.

Christian den Siette var en Guds frygtig, aarvaagen, og flittig Regent, han vilde see med sine egne Öyne, og Gud naade den, der sögte at forblinde dem, men tillige stræng og Hævngierrig i höyeste Grad, og hans Vrede mod Dem, som havde fortörnet ham strakte sig til Börn og Börne Börn; hvorpaa jeg vil anföre Dem et Exempel. To Aar förend han tiltraadde Kronen havde han en Rideknægt, som han önskede vel forsörget; Fyrböderen paa *Canceliet* döde, og han bad *Ober Secretaire Münnich*, at give hans Karl dette Bröd, Men han havde den uforskammede Dumdristighed at svare Cron Prindsen at det skulde været ham en Fornöyelse at efter komme H. K. H. Befalning, men han havde allerede givet sin Kudsk det. Cron Prindsen tav, men glemte det ikke, som Tiden lærte; thi halv gaaen Tolv om Natten döde hans Fader to Aar efter, og Klokken

¹⁾ Hun broderede paa en Vest til Bülow.

To underskrev Christian den 6te *Münrichs* Afskeed, uden mindste Pension, og med Befalning at forføye sig til en af Provindserne¹⁾. De vil sige, at han havde fortient det, jeg nægter det ikke heller, men gik Straffen ikke forvidt, og var den en Lands Fader anstændig, at den afdøde Konges C. S.²⁾ fordi han var en Svigersøn af *Münrich* ogsaa blev berøvet sit Levebrød uden Pension, og i de sexten Aar han sad paa Thronen aldrig kunde erholde noget i hvor ringe et Stykke Brød han end paa det væmodigste bad om?

Den Maade, paa hvilken han behandlede³⁾ Dronning *Anne Sophia*, gjorde ham heller ingen Ære, hun blev saa at sige udplyndret, endog *Meubler* og *Pretiosa* som hun havde haft forhen blev hende frataget, naar man fandt at det var for Godt, de Eyendomme hendes Herre havde skienket hende tog man med, *Clausholm*, som hun havde arvet efter hendes Fader var det eneste hun beholdt med en meget maadelig *Summa* aarligen. Höysalig Prindsesse C. A.⁴⁾ var den eneste, der dristede sig til at forestille ham, at han vanærede sin Fader ved denne Handling; at han beskiemmede ham og sig selv, ved at lade hendes Navn slette ud af Kirke Bogen⁵⁾, og at han svækkede Ærbødigheden for det Kongelige Navn og følgerigen for sig selv med hos Almuen, men da det ikke hialp, gik hun saa vidt, at hun vilde forlade Hoffet, og leve hos sin Stivmoder og han maatte bruge sin Kongelige Myndighed for at faae hende til at staae fra dette Forsæt, men alle hans

¹⁾ Christian af Mølnichen levede 13 Aar i Viborg, blev derpaa Stiftamtmand i Bergen, hvor han døde 1747.

²⁾ Cabinetssekretair Ramshart.

³⁾ See I. Møller, Skand. Litt. Selsk. Skr. XXIII. S. 146 ff.

⁴⁾ Charlotte Amalia.

⁵⁾ Maaskee Fejlskrift for Bønnen.

Bønner og Befalninger, kunde ikke holde hende fra at veksle Breve med Dronningen saalænge hun levede.

Alle de, som man troede *Anne Sophia* havde baaren Yndest for bleve deres Embeder berövede, mange Familier bleve derved bragte i den yderste Armod, og enhver skielvede i sit Hierte naar han erindrede sig, at *Anne Sophia* ved en eller anden Leylighed havde seet mildt til ham. Hvad man kan sige til hans Undskyldning er dette, at hans Faders stolte Syster, og de endnu hovmodigere Plessers bragte ham til at gaae videre end han ellers havde giort, ved det de ideligen pustede til Ilden, og forestillede ham hans Moders Geist, der raabte til ham om Hævn. I hans første Regierings Aar gjorde han Brug af en ved *Souverainiteten* overdragen Ret, som ingen Konge for ham eller efter ham har övet. Han erklærede en Höyeste Rets Dom, der var falden imod hans Yndling *Baron Gersdorf*¹⁾ for null og nigtig, og skrev egenhændig en Kiendelse paa Dommen, der var tvert imod den Retten havde givet.

At alt dette jndjog hans Undersaatter meere Frygt end Kjerlighed, begriber De Tettelig, dog havde den sidste dog vel ikke faaet saa haardt et Stöd, dersom Han med al sin Alvorlighed og Strænghed ikke havde ladet sig saa aldeeles beherske²⁾ af sin Gemalinde, at han ingen anden Villie havde haft end hendes, og denne til al Ulykke ikke havt ligesaa mange Herrer, som hun havde Slægtninge; Kierligheden for hendes Fædreneland og Foragten for det hun

¹⁾ Niels Baron af Gersdorff, R. a. E., Geheimeconferentsraad, Ordenssecretair, Stiftsbefalingsmand i Sjælland, f. 1688 † 1748. Hans Fader kom til Danmark under Christian den 5te, og giftede sig anden Gang med en rig Farverenke Münchhausen, født Søegaard. Sønnen var af første Ægteskab.

²⁾ See Dansk Maanedsskrift. 1865. I. S. 58 et Brev fra Christian den 6te til Dronningen.

skulde være Moder for ikke (havde) udviist sig i al hendes Foretagende, og Geistligheden ikke havt et uindskrænket Herredømme over hende. Hun var neppe kommen paa Thronen, förend Moder, Brödre, Söster, Fættre og Fætters Fættre deels indbudne og deels ubudne indfandt sig, og efter at de vare komne, syntes her saa godt at være, at de byggede Dem meere end tree Boeliger. De störste og beste Betieninger blev dem til Deel, men da Gagen var langt fra ikke tilstrækkelig nok, at betale den Ære, disse Herrer viiste saa uselt et Land som Dannemark ved at tiene det, saa maatte der udsættes dem en större Gehalt. *Margrevinden*¹⁾ levede ved Hoffet og bekom 50000de Rdl. til Haandpenge om Aaret; den ældste²⁾ Broder 80000, den yngste³⁾ 60000. Hertugen af *Württemberg*⁴⁾, som *commandeerte* Garden til Hest, foruden sit Gehalt som General 24000, Prinds *Georg af Bevern*⁵⁾, der havde det nuværende

¹⁾ Dronningens Moder Sophie Christiane Markgrevinde af Brandenburg Culmbach (Baireüth) kom til Danmark allerede under Frederik den 4de og boede her i de senere Aar paa Sorgenfri. Døde 23 Aug. 1737 paa Fredensborg.

²⁾ Friederich Ernst Markgreve af Brandenburg Culmbach, f. 1703. 1729 R. a. E., Statholder i Holsten, † 1762, var gift med Sophia af Bevern.

³⁾ Friederich Christian, Markgreve af Brandenburg Culmbach, f. 1708. R. a. E. 1731, † 1769, opholdt sig ofte i Tydskland.

⁴⁾ Carl Christian Erdman Hertug af Württemberg Oels, f. 1716 (Faderen var Oberst i dansk Tjeneste, men blev Catholik 1723), blev 1737 dansk General Major og Oberst for Livgarden til Hest og R. a. E. I Aaret 1746 blev han General Lieutenant, men traadte i Octbr. 1747 i preussisk Tjeneste. † 1792.

⁵⁾ Georg Ludvig Friederich af Braunschweig Lüneburg-Bevern (Søskendebarn til Dronning Juliane Marie og den bekjendte Prinds Ferdinand af Braunschweig) f. 1721, kom i dansk Tjeneste og fik et Regiment 1742 † 1747. Broderen Carl Frid. Ferdinand f. 1729, fik et Compagnie 1742, var senere General og Guvernør i Kjøbenhavn.

Cronprinske Regiment 12000, og saa videre. Havde disse Penge endda bleven fortærede i Landet, saa havde det endda kundet være hvad det var, men de vare her ikke længere, end de havde faaet Pungen vel fyldt, saa gik de til Tydskland og tømmede den, hvortil den ældste Margræve i sær havde ypperlige Gaver, han var som et bundløst Hav, der opslugede alt hvad hans Søster kunde skrabe sammen, og naar hans Kammerjunker eller Page kom med Brev til Dronningen saa kunde man være vis paa, at ingen af dem reyste bort med mindre end 10000 Rdl. som Kongen ikke maatte vide, og skulde De tvivle derom, saa kan De spørge *Koplauch* derom, som selv har hentet slige Forfriskninger.

Da disse Herrer ikke nok kunde betales, saa er det ogsaa en Følge, at de ikke noksom kunde æres, i Følge deraf bekom *Margreverne* Rangen over alle Prindserne af Blodet hvorved disse saa godt som bleve Hoffet forbudne. En Fremet, som ikke havde vidst Sammenhængen og var kommen her skulde aldrig have bildt sig ind at han var ved et Dansk Hof. Kongen og de Kongelige Børn undtagen var der ikke en eneste, som kunde tale Dansk. Dronningen besadte alle disse Pladser, og de fleste Betieninger med, men forskrev ideligen fra Tydskland, dersom ingen indfandt sig af dem selv, og det lige indtil Kokke, Kammerpiger og Jordemødre, og den sidste af disse bevidnede hende og sin Erkiendtlighed derfor ved at sætte hende i en Tilstand, at hun intet Foster kunde bære længere end 16 til tyve Uger.

Til et Beviis paa, hvorvidt hendes Myndighed gik, vil Jeg fortælle Dem noget, som meget faa veed; *Pontopidan*, der døde som *Procansler*, var Slots Præst, og havde valgt sig den *Maxime*, som han befandt sig vel ved sin heele

Leve tid: *plus paraitre que être*. Han skrev en Bog hvoraf Titelen nu ikke vil falde mig ind, men løb Surr i en Pokkers Tiid, dette fandt den bekiendte *Langebek*, som den Tiid var Student for got at overtude ham om i en lige saa grundig, som fyndig Afhandling; hvorved den geistlige Stolthed kom i fuld Giering; det var en Formastelse, som var uhørt, at en Student torde angribe en viet Guds Tiener, en hellig Mand og Herrens Villies Forkynder. Han løber til Dronningen, beklager sig over en Medfart, der raabte Hævn over Land og Rige, og naar en slig Formastelse ikke blev hæmet i Tide saa truede den Religionen, og Kirken med Undergang. Hun lover ham at ansee denne Fornærmelse imod ham, som om den var tilføyet hende selv, og være vis paa, det skulde blive paataalt. Hun forsømte heller ikke at besvære sig derover for Kongen og begiere *Langebek* straffet; men hvad enten han selv havde læst den og funden den rigtig, eller han mærkede, at Geistlighedens Magt var bleven for stor, saa vilde han dog for den Gang ikke lade sig bevæge men svarede: at det ikke skikkede sig for en viis Regiering, at fælde Dom i slige Stridigheder, der undertiiden tiende til at udleede og udvikle Sandheden desnøyer. Hun, som venteligen troede, at tabe af sin Anseelse ved at sige, at hun ikke havde kundet faae Kongen dertil fatter den Slutning, at skrive selv *Consistorio* til; som hun ogsaa gjorde. Brevet kom, blev aabnet, og den eene af disse Herrer saae med Forundring paa den Anden da det indeholdt en alvorlig Befaling at kalde Studenten *Langebek* for sig og i hans Modstanders Pontopidans Nærværelse at give ham en skarp Irettesættelse, og var underskreven *Sophia Magdalene*¹⁾. De

¹⁾ Anderledes fremstilles Sagen hos N. M. Petersen: Bidrag til den danske Litteraturs Historie IV, 330 ff.

vidste hun lod sig ikke sige imod, De fandt altsaa for godt at adlyde; *Langebek* og Pontopidan bleve kaldte, men til Uheld for den sidste var *Holberg* det Aar *Rector magnificus*, og den gode salig *Mölmann*¹⁾, har forsikkret mig, det heele *Consistorium* havde Möye med at bare sig for Latter; thi Irettesættelsen var saa *satirisk*, at man kunde have Föye til at holde den for en Næse til ham, der skulde höre, at den anden fik den. Besynderligt er det ellers, at den samme *Langebek* som i sine unge Aar efter en Dronnings Befalning fik en Irættelsættelse for et grundigt og vel skreven Værk, fik paa sine gamle Dage en stor *Guld Medaille* af den nu levende Dronnings Haand for et Vers, der var en Vanære for hans Navn, om man ellers kan kalde nogle platte Tanker udtrykkede ved endnu plattere Ord og usle elendige Riim for Vers²⁾. En hærlic Anledning for en *Satiricus* til at beviise, at Fruentimmerne ikke ere de nöyeste Kiendere af virkelige Fortienester.

Papiiret er næsten fuldt, min Beste, og Soelens kiere Straaler blænder mig; De sætter saa megen Priis paa mit Syn, at jeg ikke tør giøre noget endog for Dem selv, som kunde svække det, af Frygt for at paadrage mig Deres Mishag, moerer det dem hvad De faaer her, saa skal Fortsættelsen følge, og De kan ansee det, som et Udkast til den nyere Danske Historie, men som i de første hundrede Aar ikke tør skrives med den Oprigtighed, og imidlertid gaaer de smaae Handlinger, hvoraf Menneskets Tænkemaade best kiendes i Glemme Bogen. Med hvad enten De nu læser det med det samme partiiske Öye, som det övrige

¹⁾ Bernh. Möllmann f. 1702, blev Professor 1741, kongelig Historiograph 1755. † 1778.

²⁾ Sigter til: Etatsraad Langebeks trende Skjaldedigte til Oplysning i vore Tiders Historie. Kbh. 1772. 4to.

eller ey, saa lad det i det mindste tiene Dem til et Beviis paa den glade Beredvillighed hvormed jeg søger at forekomme Deres Önsker, det værste herved er, at min Fortieneste bliver overmaade liden, siden alt hvad jeg er i Stand at giøre for Dem, mere forøger end formindsker min Forpligtelse. Men min Siel smager for stor en Vellyst i at være min *Bülow* forbunden, at jeg ikke skulde glædes over at være hans lige saa høyt forbundne som oprigtige Veninde.

Den 13de Fbr. (1784).

Er det Under min beste Ven, at Menneskene i Almindelighed ere saa vrangvillige, da Velvillighed næsten alletiider misbruges saaledes at det bliver den, der viiser den til en Byrde. Jeg tog med ligesaa aabne Arme, som Hierte imod min Brøder¹⁾ i mit lidet Rum, han kan ikke beskyldte mig for, at jeg giør en suur Miine, ihvor stærk de, der kommer til ham, end indskrænker mig, jeg gaaer ofte i en kold Stue og klæder mig for at lade ham barberes og friseres ved Kakkelovnen, men burde han da ikke have saa megen Eftertanke at unde mig den halve Tiime frie; hvori jeg undertiiden seer Dem? Det er nu næsten tree Maaneder, at jeg ikke har kundet talt et Qvarteer allene med Dem, og dersom han ikke vedste, at Venner finder en Vellyst i at udöse Deres Hierter for hinanden, saa burde han io dog mærke af det at jeg saa ofte enten hvidsker til Dem eller svarer: det kan jeg ikke sige nu, at jeg önskede ikke stedse at have ham nærværende ved at tale med Dem. I Sandhed, han giør mig Aaget saa tungt, at jeg er bange jeg kaster det af, og det var skeedt, det

¹⁾ Stabscaptain i Kronprindsens Regiment.

nægter jeg ikke, dersom jeg ikke havde frygtet for at mishage ham, som min beele Attraae er at tækkes.

De mærker nok, min *Bülöw* at jeg er vranten, jeg er det ogsaa og det med Föye; De opoffrer mig Deres kostbare Öyeblikke, for at giöre mig mine behagelige, og en andens Behag til at hænge over en Ovn skal beröve mig Livets eneste sande Glæde, er virkelig dog haardt. Men da jeg nu har skaffet min Harme Luft, saa vil jeg gaae til min Historie igien.

For at forevige sit Navn i Dannemark blev *Wallöe* Stift oprettet¹⁾, men hun forevigede paa en vis Maade ogsaa sin Foragt og Ligegyldighed for *Nationen* derved; thi de fleeste Stifts Damer bleve forskrevne fra Tydskland, og de övrige bleve tagne af de Tydske, som allerede vare her, paa en eneste nær, som var en Fröken *Rosenkrands* og beslægtet med *Cron Prindsens* Ober Hovmester²⁾, en Fader til den gamle Geheime Raad, og som hun ikke, hvor gierne hun end vilde, havde tordet nægte det, men hun dölgede det heller ikke; thi da hun besaae Stiftet, og ved hvert et Værelse hun kom i spurgte om Besidderens Navn, og hun omsider hørte Fröken *Rosenkrands* sagde hun: *Es riecht hier auch so Dänisch*, som hos hende venteligen var *Synonima* med gemeent. Uagtet vi havde Prinsesser af *Plöen* og *Glücksborg* var dog ingen af Dem værdige nok til at blive *Abbedisse*, men en Prindsesse af *Württemberg*³⁾, med en Pukkel for og een bag, jngen halv anden Fod høy,

¹⁾ Af Sophie Magdalene 13de Mai 1737.

²⁾ Iver Rosenkrands f. 1674 † 1745. See I. Möller Mnemosyne I. S. 315 f.

³⁾ Friderique af Württemberg Neustadt f. 17/7 1699, blev Abbedisse 13/8 1738, levede endnu 1778, men fra 1748 af anføres Louise Sophie Frid. af Holstein Glücksborg som Abbedisse.

bæslig som Arvesynden og Hovmodig som *Beelzebub* blev beklæd med denne Værdighed. Da hendes fine *Constitution* ikke kunde taale dette barske *Clima*, saa fik hun Tilladelse at forlade sit Stift og fortære dets Indkomster i sit kiere Fædreneland, men paa det, at samme maatte bekomme Melken med samt Fløden, saa blev det hun skulde have *in Natura*, saasom Vildt, Fisk, Hauge Frugter o. d. s. anslaget til reede Penge og hende udbetalte.

Saa længe *Friderich* den 4de levede, var der ingen Forlystelse at nævne som io Cron Prindsen og hans Gemalinde tog Deel i, der var hver Dag nogle nye ved deres Hof; men neppe havde de bestegen Thronen, førend hendes *Jalousie* intet sikkrere Middel fandt til at unddrage alle Fruentimmere hendes Herres Öyne end Bönne Bogen. Alle Slags Skuespill blev paa det strængeste forbuden, Dands var en Vedderstyggelighed og Satans Paafund; *Musick* og Kortspill nød ingen mildere Dom; Bönnen allene kunde drage Velsignelse over Landet, og Menneskets Leve tid var ikke langt nok til at begræde sine Synder.

De vil maaskee troe, at om hun end derved kunde holde Byens Damer fra sin Herres Öyne, saa kunde hun io dog staae Fare for Hoffets, og man kan tilgive Dem denne Indvendning, siden De ikke har seet dem, som jeg har; thi havde de det, saa vidste De, at der jntet styggere kan være til i Naturen end Dronning *Sophia Magdalenes* Hof Damer og Cammer Piger, man burde alletider væddet tie imod een, at de med samme Fliid og Möye vare sammenhentedede fra alle Jordens Parter, som Skiønhederne til Stor Tyrkens *Serail*. Overeenstemmelsen imellem dem var det eeneste, der gjorde dem Öyet taaleligt; thi de vare alle lange, magre, gustne, stor Næsede og plir Öyede. *Favoritterne* iblandt dem fik dog uden Möye en Mand, men de

andre Stakler vilde det seet ilde ud for, dersom Deres Velgiörerske ikke havde sørget for dem heri, saavel som i alt andet; thi naar hun enten var kied af at see dem længere, eller nogen Anden af hendes gamle Bekiendtere trængte til Befordring, saa fik en af Hof Damerne Befalning af hende, at søge sig den ud, som hun syntes best om. At Valget stedse faldt paa een af de smukkeste *Cavalierer* kan De let slutte, og naar det var giort, melte hun sin Beherskerinde det, hun sagde det til Kongen, denne gav den Udvalgte en Nögel eller Baand, og gratulerede ham tillige for een af disse Hæsligheders Brudgom. Enhver vidste, at han vilde være adlydet, ingen dristede sig derfor til at giøre Indvendninger, om han end i sit Hierte bar den uovervindeligste Afskye for den paabyrdede Brud og en oprigtig Kierlighed for en Anden. Siig mig min Ven, om De ingen kiender, paa hvis vegne De glæder sig, at denne Mode er gaaet af Brug; jeg veed i det mindste een, som ikke vilde finde sin Regning ved, at den blev optaget igien; giem den derfor, som en stor Hemmelighed endnu en föye Tid; thi med Himlens Biestand vil der snart ikke være noget at frygte for, om den endog blev visse Personer bekiendt.

For nu at give Herren noget at moere sig med, og tillige at fyldestgiøre sin Hovmod, der ikke tillod hende at beboe Værelser hvori *Anna Sophia* havde været, maatte der bygges hende et nyt Slot. Til det der stod, var der to Aar forhen bygget en heel nye Flöy, dei övrige nyt udyntet og betrokken, forsynet med nye *Meubler* og (havde) kostet nogle Tönder Guld, men det hialp altsammen intet, det maatte neer til Grunden, og alle de, der havde Huuse i Nærværelsen maatte sælge dem enten de vilde eller ey. Af en foregiven Kierlighed til det Navn *Hirscholm*, fordi

han, som Greve deraf havde gjort Bekiendtskabet med hende i *Sachsen* maatte ogsaa en umaadelig *Summa* forødes paa det. og det syntes, som om vi havde meere end *Perus* Guld Miiner. Uagtet *Fridericus 4tes* havde ført store og kostbare Krige, været hiemsøgt med Pest og Ildsvaade, gjort Reyser til *Italien* og betalt sine Maitresser umaadelig dyre, saa efterlod han sig dog et Skat kammer paa hen imod tie *Millioner*, men det varede ingen tie Aar efter hans Død førend de vare forsvundne og der maatte laanes.

Naar De vil overveye, hvad de Tydske Slægtninge kostede Aarligen, de umaadelige kostbare Bygninger, der bleve opførte, Flaadens istandsættelse, hvoraf *Christianus 6tes* med Rette kan bære Navn af *Restitutor*; siden der ved hans Regierings Tiltrædelse neppe var et Skib, der kunde holde Søen, og *Docquens* Forfærdigelse, saa kan De let see, at Cassen maatte være udtømmet, og endskiönt han, ved den første udsædvanlige Udgift der mødte, som var Flodens Udrustning og *Armeens* Sammentrækkelse 1743, hvoraf den første dog ikke kom længere end paa Reeden, og den Anden uden for Byen, udskrev en stærk Kop-Formue- og Rang Skat, der langt overgik Omkostningerne, saa stoppede det dog ikke, Landet kom hver Aar dybere og dybere i Gield, og det er Oprindelsen til Saaret. hvis Svie endnu føles, fordi der siden den Tiid allene er bleven trukken en Hinde over det, men ingen enten har tænkt paa, eller haft Kræfter til at læge det fra Grunden af.

At Hoffets Andagt blev efterfulgt af Byen begriber de lettelig, men Følgen af alle anstændige Forlystelsers Forømmelse blev den, at man holdt sig ved den eneste man kunde nyde, uden at giøre Opsigt, man Drak, og det undertiiden heele Nætter. Det var en Skam at gaae ædrue i Seng, den der kunde beviise kun at have mistet tree Quart

Sandsen, naar de øvrige af Selskabet havde slet ingen, var en Helt, der fortiente Seyers Palmer. Hyklarie foreenet med Ryggesløshed gjorde Parodier og skiendige Viiser paa P[h]salme *Melodier*, for at Pastor *Blumes* Spioner skulde bedrages ved Lyden, og berette ham hvor andægtige de vare. Dette var Virkningen hos den største Deel af Adelen og Middelstanden, men hos Almuen blev den endnu værre. Endeel uforsørgede Geistlige og nogle som vilde have videre Forfremmelse søgte at sætte sig i Gunst hos den alting formaaende *Blume* ved at holde Forsamlinger paa visse Tiimer i deres Huuse til Trøst og Husvælelse for den sønderknuste Synder. Men disse vare enten skammelige Hyklere, der misbrugte deres Tilhøreres i sær Fruentimmernes, Tillid paa den skiendigste Maade, eller og De vare Uvidende og Sværmere, som ikke forstode Dem selv. Ingen Pest kunde være smitsommere end dette Sværmerie, Haandværksmanden kastede sit Værktøj bort følede Aandens Gaver at være kommen over ham, stod og prædikede paa Torve og Hiørner, og i en kort Tid blev Byen opfyldt med meere *Apostler* og Igienfødte ved Naaden, end den havde fornuftige Mennesker. Det Onde gik saa vidt, at Kongen blev nødt til ved de haardeste Straffer at hæmme Mord, Blodskam, Ægteskabs Brydelse kort sagt de groveste Laster, som gik aabenbare i Svang under den Forevendning, at Mennesket i Naadens Tilstand ikke kunde synde, men handlede allene efter den hellig Aands Indskydelse. Nogle iblandt Dem vare saa forhærdede, eller rettere sagt forvildede, at Skafottets Betrædelse ikke kunde forandre deres Tanker, og Døden de maatte lide gjorde dem i deres Medbrødres Øyne til Martyrer, og bestyrkede deres Vildfarelser. Dette var Anledningen til den haarde Forordning om de 9 Ugers Pidsken, Radbrækning og at blive liggende levende

paa Steylen¹⁾. Den første der udstod denne Straf var en Garder til Hest. Al den Møye Hertugen af *Württemberg* gav sig for enten at faae hans Dom formildet eller *Deliquenten* overgivet til den *civile* Ret, siden det var en Skam for Garden at formeere Kredsen, saa var dog *Christianus 6tes* ikke god at bringe fra sin Meening, han svarede ham, at Garden saa vel som hans andre Rigementer og Borge(r)ne kunde alle behøve lige høyt at see Exempel statueret og siden han havde begaaet Misgierningen, som Garder, skulde han og som Garder afstraffes. Hertugen maatte adlyde, men da han forlod sig paa Svogerskabet, saa lod han ham af egen Myndighed give Naade Stødet²⁾, men nær havde han givet

¹⁾ Forordning af 27 Jan. 1738.

²⁾ Til Oplysning af hvad derved forstaaes og tillige for at vise, at Chr. 6 ikke var saa ubarmhærtig, som D. Blehl synes at tro, sætter jeg her et Brev fra ham til Bluhme, dateret Walløe 28 Juni 1739. Manuscripts. 73, I, 5. Sein schreiben erhielten wir gestern (als wir eben von Ringsted wieder zu rücke) mit einen expressen hier angekommen wir konten Ihm aber nicht gleich darauf antworten weil der expresse bald wieder zu rücke müste damit der delinquent für welchen Er hahte nicht nöthig hätte länger zu leyden, nun wird er hoffentlich wohl schon tod sein, wir haben keinen theil hieran, dass urtheil hat wohl so gelautet dass Er solt lebendig geredet (o: gerädet) werden um ein schrecken zu machen, aber wir hatten eine a parte Order an General major Volckersahm gegeben wie es in solchen fällen zu geschehen pflegte, dass er den so genannten coup de grace bekommen möchte welches so geschieht dass man Ihm mit einen seil den Hals zu schnerret dieses muss der General major Volckersahm nicht recht gelesen haben, oder es auss der acht gelassen haben oder es denen umstehenden zum schrecken dienlich gefunden haben, wie es aber ist so ist allezeit ein versehen gegen unsere Order dabey vorgegangen und wir wollen solches weiter untersuchen lassen, der arme mensch dauert mich sehr, Gott lob der Ihm solche Gedult verliehen hat, vielleicht kan dieses exempel bey andere viel frucht schaffen, wir lesen fleisig in den Buch welches er uns zu geschicket Zeügniss der wahrheit vom Buss Kampf und finden es sehr gut, bitten auch Gott dabey dass Er uns selber den rechten Buss Kampf lehren

sig selv det sidste Stød med; thi Kongen blev saa opbragt, at han ikke vilde see ham for Öyne, Hertugen maatte i mueligste Hurtighed begive sig til Tydskland, og havde Dronningens Herredömmme ikke været saa uindskrænket, var han sikkert aldrig kommen tilbage.

Hvad enten hun af Naturen var haard, som de Hovmodige almindelig ere, eller og hun troede at bringe sine Börn ved Grumhed under Lydigheds Aaget og det saa stærkt, at de aldrig kunde afkaste det, veed man ikke, men vist er det, at de bleve tyrannisk medhandlede ved den mindste Forseelse. Prindsesse *Lovise* blev stammende af lutter Pidsk og Rædsel, og jeg har hørt *Henningsens*¹⁾ Fader, der var *Informator* hos hende meget ofte sige, at naar der ingen var tilstæde, som hun var bange for, saa kunde hun talé i lang Tid uden at man mærkede noget til hendes Stammen, men det förste hun enten saae eller allene hørte sin Hovmesterinde, der var en Grevinde *Reuss*, saa stammede hun saa umaadelig, at man havde störste Möye med at forstaae hende. *Cron Prindsen* kunde hun ikke saa længe tyrannisere over, men hun holdt ham saalænge som hun kunde; thi han var over Syv Aar förend han kom til Mandfolkene; og saa længe blev han i det mindste engang om Ugen hudflettet, de fleeste Tiider var hun selv nærværende derved, og naar Hovmesterinden enten af Medynk eller en Fölelse af Retfærdighed holdt op under Forevendning at være træt, saa tog Moderen Riiset, og holdt ved saa længe hun kunde. Dette blev han nu vel

wollen, sonderlich ist uns dass exempel von Augustino sehr erbaulich vorgekommen. Ch. R.

¹⁾ Der levede da to Justitsraader Henningsen i Kjøbenhavn, den ene var Renteskriver, den anden Professor ved det chirurgiske Akademi; om der sigtes til nogen af dem, og hvilken da, veed jeg ikke.

befriet for ved at komme af hendes Vold; thi *Rosenkrands*¹⁾ var for fornuftig en Mand til at troe, at Kierlighed til Pligterne indpræntes med Færle, men i øvrigt var han ikke noksom Herre til at bestemme Opdragelsen. Pastor *Blumes* Principium, at Lysten til syndige Daarligheder blev best hæmmet ved Uvidenheden om dem, og Lysten til at tiene Herren fordoblet ved at vænnes dertil fra Ungdommen, blev fuldt (fulgt), alle de Tiimer der vare tilovers fra Undervisningen i de *Scholastiske* Videnskaber bleve anvendte til Bønne Bogen. At den idelige og aftvungne Beden ingen Andagt og Lyst til Bønnen opvækker veed en hver, og at Religionen afbildet med nedhængende Hoved og et blegt, indfalden og bedrøvet Ansigt ikke har megen Tillokkelser for unge Mennesker er lige saa naturligt, det bør altsaa meere beklages end dadles, om de, som ikke kiender den under anden Skikkelse forvildes paa Afveye, de aldrig vare komne paa, naar de havde lært at kiende den som den eneste Trøster og tryggeste Støttestav i Livets Bekymringer og paa dets tornefulde Bane.

Giør Dem nu, min Beste, af det jeg sagde dem i mit forrige Brev, og hvad jeg her har sagt Dem en Afbildning om Tilstanden paa den Tiid, og De vil finde det ganske naturligt, at den de Danske medfødte Kierlighed for deres Konge forvandlede sig deels til Frygt, deels til Medynk — til Frygt for hans Strænghed og Uforsonlighed naar han blev for-tørnet, og til Medynk over det Slaverie Dronningen og hendes Creaturer holdt ham i, hvorved han blev fremmet for sine egne Undersaatter, der iogen Adgang kunde faae til hans Naade uden igiennem Tydske Præster, Cammer

¹⁾ Iver Rosenkrands blev Gehelmeraad og Kronprindsens Ober Hofmester 17/10 1730.

Piger eller Hof Damer, som det var vanskeligere at komme til, end de Kongelige Personer forhen havde været. De saae neppe deres Konge to Gange om Aaret, han kom sielden eller aldrig ud uden med Dronningen og naar hun var med blev stedse Spring Gardiner nedladte, saa de saae en Hoben Pragt, saasom to Vogne med Kammer Junkere, en med Ober Hovmesteren, een med Ober Hof *Marechallen* foran, ridende: to *Camerpager* og en Liv Karl tillige med to *Husar Officierer*, gaaende: 4te Löbere og 12 *Laquaier* med Kaarden paa Skulderen, ved Dörene 4te Heydukker med store Hellebarder, omkring Vognen 16 Husarer, bag efter den 30 Mand Garder med to *Officierer* og tree Vogne med vederstyggelige Damer, men Deres Konge, Fader og Beskiermer saae de ikke. De hadede Dronningen indtil Navnet, der var jntet Ondt mueligt som de io tiltroede hende, hvad Under da at Cron Prindsen blev Maalet for alle deres Önsker, deres Ömhed og Haab, og ligesom hans Koldsindighed imod hans Moder yttrede sig tog deres Kierlighed og Tilliid til ham til. Naar han lod sig see enten ridende eller kiörende stimlede Folket til fra alle Kanter, de velsignede ham med høy Röst, fra meere end tusende Stemmer kunde han höre sig kalde Deres kiere, deres deylige Prinds, og hans heele Forhold viiste, at han fölede i det inderste af sit Hierte, hvilken Lysalighed Folkets Kierlighed var.

Nu nærmede den vigtige Tids Punct sig, at han skulde aflægge sin Troes Bekiendelse, og da han var den förste Prinds i Dannemark der havde forrettet denne höytidelige *Act* offendtlig, saa var heele Landet i den störste Forvendtning efter den. Dronningen som ved alle Leyligheder förte Ordet forkyndte ham ogsaa, at han maatte vente Pastor *Blume* til at tale med ham om denne vigtige Sag.

Men han havde den Kiekhed at svare hende, at han tog ikke imod ham, at han var en Dansk Prinds og skyldede det Folk, som han var født til at herske over engang i Tiiden, den Trøst og Fornøjelse at høre, at han vedste hvad han skyldede sin Gud, det, og sig selv. Og dersom Undersaatterne havde elsket ham forhen, saa tilbad de ham nu ¹⁾).

Da denne Act var forbie tilbragte han dagligen to til tree Tiimer hos sin Fader i hans *Cabinet* og Aaret efter førte Kongen ham i *Conseillet* og Høyeste Ret. Da han havde naaet sit Tyvende Aar begyndte man at tale om hans Formæling og alle svævede i en dødelig Angst for en Tydsk Prindsesse. Man havde længe frygtet for, at Dronningens Broder Daatter²⁾, som blev opdragen ved Hoffet, var bestemt ham, men da hun endnu var for Ung, saa forsvandt vel den Frygt, men ikke den, at Dronningen havde udsøgt ham en Anden. *Juliane Marias* Søster *Theresia Nathalia*, der bar Navn af den største Skiønhed i Europa kom ogsaa virkelig paa Valget, men man formodede at det var skeedt af blot Føyelighed imod Dronningen, og at Kongen selv, som følede hvor meget det tydske Svogerskab trykkede Landet, havde stemt hans Valg for *Lovisa*; thi efter at Sagen havde været for i *Conseillet* og Valget af een af de to overladt ham, tog Kongen ham ind med sig til Dronningen, hvor begge Portraiterne vare, og uden at han, som det hedde, vidste hvilken der var den Engelske

¹⁾ Bluhme maa dog have forrettet Confirmationen; thi i et Brev ^{10/4} 1740 takker Kongen ham für seine mühe und Arbeit und Fleiss so Er angewendet so wohl bey der confirmation selbst auch vorheero. 73, I. 13.

²⁾ (1740) 10. Dec. Sonnabend Kahl die kleine Princess von Coulmbach auss dem Pallais hier im Schloss zu wohnen. (Christian 6tes Dagbog. 73, 12. d.)

og hvilken der var den Tydske. Men hans Öyne faldt neppe paa Lovise förend hans Valg var giort, og uagtet alle Dronningens Bönner om at betænke sig, blev han ved, at han ingen Betænkning behövede; hun bad ham derpaa at tage Portraiterne med sig, og besee dem nöyere. Han bukkede uden at svare, og da hun derpaa föyede til: at han skulde, saa adlydede han. Men da han kom op i sine Værelser, lod han den Tydske sætte mod Væggen i Forgemakket med Maleriet ind ad, og den Engelske blev hængt lige for hans Seng; og da begges Navne stode bag paa, saa var det ogsaa inden Aften bekiendt over heele Byen, og den store Skiönheds Skiebne foraarsagede en almindelig Glæde.

Dersom det Udtryk at være drukken af Glæde nogen-
sinde har været passende, saa var det paa Kiöbenhavns
Indbyggere da hans Formæling med en Engelsk Prindsesse
blev bekiendtgjort. Deres Utaalmodighed og Længsel efter
hende var ubeskrivelig, det var som om enhver ventede
en Brud, og de som havde Formue og Leylighed dertil
kunde ikke bie at see hende til hun kom, men kappedes
med hinanden om at faae hendes Portrait. Forberedelserne
til hendes Komme vare ubeskrivelige; jeg har seet det,
men om nogen sagde mig det, saa troede jeg at man vilde
sætte min Lettroenhed paa Pröve, Byen lignede et for-
tryllet Sted, Folk som vare vante til at komme ofte i et
Huus og ellers kunde finde det i Mörke tog feyl af det
ved høy lys Dag, some vare forvandlede til Grotter,
some til Lövhytter, somme vare beklædte med Sindbilleder
og Krandse, andre paa en ande(n) Maade, fiire til fem store
Gaarde vare beklædte med to forskellige Sorter *Dammast*
fra overst til nederst, meere end tyve private Personer
havde opført *Illuminationer* til 1000 Rd. og derover. Fem

Ære Porter vare opreyste fra *Norre* Port til Slottet, og da Adelen, der gierne lukker for Pungen, saae Middelstandens og Borgerens Forberedelser maatte den følge Strømmen enten den vilde heller ey, ja endog de fremmede Ministre kappedes med hinanden. Jeg nægter Dem ikke, at det kostede store Penge, men de Formuende gav dem ud, og den Arbeydende vandt dem, som om Vinteren har lidet eller intet at fortjene, hvor ved de altsaa ikke allene fik rigelig Vinter Underhold men kunde endog bestride de Omkostninger, som de ved denne Leylighed maatte giøre. Det er den Arbeydendes Overdaadighed der svækker en Stat, de Riiges derimod tiener til at underholde og forsyne de ringere. I de sidste Otte Dage reed Kongen næsten een Gang om Dagen omkring og besaae alleting, og som det syntes med megen Fornøyelse Prindsesse *Charlotte Amalia* ligesaa men Dronningen ikke til enhvers store Glæde, siden de antog det, som et Beviis paa at det ærgrede hende.

Men var Byens Forberedelser prægtige, saa var *Charlottenborg* hvor de skulde residere desto tarveligere, det var overdraget Dronningen at besørge, og jeg forsikkrer dem helligt, at naar man undtager Sove Gemakket og de to *Baldachins*, saa var alt det övrige meere Borgerligt end Kongeligt. Hendes Natbord var der ikke meere end 4 *Æsker* paa, og altsammen kun Sölv forgyldt, og hun viiste sig saa lidet fornærmet derved, at hun meget meere havde den Beskedenhed, at lade sit Guld *Toilette*, der var meget fuldstændigere staae indpakket over to Maaneder efter at det var kommen fra Engelland.

Endelig brød den glade Dag frem, hun kom, og man kan med Sandhed sige, at hun blev imodtaget med Fryde Skrig. Alle vare blevne eenige om at lade deres *Illumi-*

nationer brænde i 8te Dage, som var til hendes Geburts Dag og da at forandre Sindbillederne og *Inscriptioner*, men *Sophia Magdalena* kunde ikke taale det, den 4de Dag gik Rodemesterne Huus fra Huus og takkede paa Kongens Vegne enhver for sin ved denne Leylighed udviiste Kierlighed og Glæde, men forbød dem tillige paa en høflig Maade at gaae videre, man adlydede, men da Geburts Dagen kom satte Byen sit Forsæt i Værk, og da det kun var i Formælings Anledningen det var dem forbuden saa syntes det ikke at kunde strække sig til Fødsels Høytideligheden. Uagtet denne elskværdige Prindsesse vandt alles Hierter, og *Christian 6.* selv gav hende de overtydenste Prøver paa sin Kierlighed, saa var hun dog stedse Dronningen en Torn i Öyet. Denne kunde ikke elske noget uden sine Slægtninge, men disse elskede hun ogsaa med en saadan Bestandighed at endog Smerten over sin Herres og Herredoms forliis ikke engang i det samme Öyeblik hun blev berövet begge, kunde bringe sines Vel af hendes Tanker.

Uden at være syg, uden at *Medici* kunde udfinde nogen Aarsag dertil, svandt *Christian* den 6te i en Tiid af nogle Aar bort, som en Skygge, og hans Kræfters daglige Formindskelse forkyndte ham hans nær forestaaende Ende. Den 5te *Augusti* 1746 efter at *Conseillet* var borte vilde han ride en liden Tour men maatte strax ride hjem igien for en paakommende Svindel. Da han var stegen af Hæsten og stod i *Hirschholms* Hauge vilde han smække med Pidsken, men tabte den af Mattighed af Haanden, og da det skeedte anden Gang, sagde han: Her kommer jeg ikke meere. Hvorpaa han vendte sig, gik ind og til Sengs. Han faldt strax i Sövn og endskiönt han syntes adskillige Gange at vaagne, saa slumrede han dog strax hen igien indtil Klokken var Fem da han fölede Döden var ikke langt borte han

befalede strax at hente Cron Prindsen fra Kiöbenhavn, siden han önskede inderlig at tale med ham, men uagtet at denne jlede af fulde Kræfter fandt han dog ikke sin Fader meere i Live. Da han steg af kom *Oberhof M:*¹⁾ ham i Möde og condolerede Hans Majestet. Min Gud! sagde han med Taarene ned af Kinderne, saa kommer jeg dog for sildig. Men i det samme saae han sig omkring og blev en stærk bepakket Rust Vogn vaer, som han spurgte om, hvor den skulde hen? Og da han fik til Svar: til Margreven, forböd han den at kiöre bort, indtil der kom nærmere *Ordre*. Derpaa gik han til sin Moder, og da han havde *condoleret* og paa beste Maade sögt at tröste hende, bad han om Nöglerne til de Kufferter og Skriine, der holdt i Gaarden og skulde bort, siden han ikke kunde lade dem forsendes förend han havde seet hvad der var i dem. Hun svarede: at da det var Ting, som hendes Herr Broder havde ladet staae der, saa havde han Nöglerne med sig. Han fornyede sin Bön, med den Forsikring, at dersom Pligt og Samvittighed paa nogen Maade kunde tillade det, saa vilde han ikke holde det ringeste deraf tilbage. Men da hun blev ved, at hun ingen Nögler havde reyste han sig med de Ord: Saa nödes jeg til at bruge den Nögel, Gud har i Dag betroet i mine Hænder. Og da han derpaa vilde gaae, kom Nöglerne frem med den Bebreydelse: *Frits Frits* du har stedse været en trodsig Sön, men nu mærker jeg, at Du vil blive mig en haard Sön! Det er sandt, svarede han, at jeg er Deres Sön, men nu er jeg tillige Fader for mange Tusende og jntet uden Kierlighed for disses Beste, Omhuen for Deres Vel og Beskiermelsen jeg skylder dem mod Forurettelser, skal være mægtigere end min sönlige Ærbödighed. Rust Vognen blev afpakket,

¹⁾ Oberhof Marschall Joh. Christopher Reitzenstein?

alting blev aabnet, men jntet sendt bort. Man regnede Værdien deraf henimod tre Tønder Guld, det kostbareste der var paa Slottet og kunde bortskikkes var derpaa; et heelt Guld The og *Caffe Service*, Dronningens beste og næsten uskatteerlige Perler og en stor Mængde andre Pretioser.

Da höysalig Kongen blev aabnet fandtes hans Mave at være Aarsagen til hans Sygdom og Död, den var saa tynd som en Blære, og alle de Folder og det Lodne der findes i alle Maver var saa reent borte af den, som om den havde været skrabet med en Rage Kniv, og da disse Læddiker ere Gjemme Stæderne for de Safter, der skal gaae i Blodet og styrke Legemet, saa var deres Forliis Aarsagen til hans Afmægtighed og Kræfternes Tab. Alle de övrige deele vare af den sundeste Beskaffenhed og kunde givet ham Haab om at naae en höy Alder. Alle vare eenige om, at han maatte have nydt noget der havde giort denne dödelige Virkning, og venteligen har den Frygt, hans Uforsonlighed indskiöd alle, kostet ham Livet; thi en ringe Forseelse kunde bringe ham til at glemme mange Aars troe Tieneste, og den, der engang paadrog sig hans Vrede, tilgav han aldrig. Hvad jeg nu vil fortælle Dem har *Wolert* kort för sin Bortreyse¹⁾ herfra betroet mig med den Bön at glemme det for enten selv at giöre Brug deraf, heller efter lang Tids Forløb at betroe det i samme Hensigt til en Anden, at det kunde tiene til et Beviis paa, at endog Kongernes Feyl, har deres Straf i Fölge med sig.

Fiire til fem Aar för hans Död fik han en Byld inden til paa Tand Kiödet, og da der var noget Fistelagtigt ved den fandt man det raadeligt at *touchere* den med *Laxos*²⁾

¹⁾ Hans Friderich Wohler, Hofchirurgus, reiste under Christian den 7de tilbage til Holsten.

²⁾ Laxos for lapis.

Infernalis. Denne Forretning blev overdraget hans Kammer Tiener Putter¹⁾, og gik lykkelig og vel indtil mod Enden; thi om enten Putter ikke havde sadt den Smule fast nok paa *Instrumentet* heller om Kongen ikke holdt Tungen stille nok, men stødte Stykket af med den, men nok det gled af og sank ned i Halsen. Putter blev overmaade forskrækket, Kongen mærkede det, og spurgte: hvad det var? Men han, som ansaae sin Unaade for vis, om han sagde det, fortiede Sandheden, og svarede, at han var bange, at han havde trykket for haardt. Dersom hans Angest for Kongens Vrede ikke havde været, saa havde et Bræk Pulver strax kunde giort alting godt igien, og havde han tænkt eller troet, at det kunde havt slige Følger, saa bør man troe, at han heller havde sadt sit Vel end Kongens Liv i Fare; men da han var slettere *Medicus* end *Chirurgus*, saa ansaae han et Middel lige saa virksomt, som et andet, og raadede Kongen at tage et Laxetiv for at fordrive de Vædsker der endnu kunde hindre Bylden at læges ganske. Kongen gjorde det, og efter *Wolerts* Meening var det det værste han kunde giøre, siden Steenen maaskee snarere i Mave Munden havde sat sig i den ordendtlige Føde ved dens Kaagning og var gaaet bort med den, da den nu tvert imod blev skyllet ned i Maven ved det overflødige flydende, og i Kraft af sin egen Vægt blev liggende der. Imidlertid var Putter ganske roelig og troede at have giort sine Sager meget vel, og hverken under Kongens Svaghed eller ved hans Død faldt det ham ind at hans af Frygt fortiede Uforsigtighed kunde have mindste Deel deri. Men da han og *Wolert* forrettede *Obductionen* og han saa Maven, havde han nær taget sin Død af Forskrækkelse, og i den Siele Angst fortalte han ham det ovenanførte og spurgte

¹⁾ Johan Gottlieb Putscher, Leibchirurgus.

ham om han meente at det kunde være Skyld deri? *Wolert* var en sand Menneske Ven, han saae, at Frygt og ikke Ondskab havde voldet hans Forseelse, Kongen var død, det var en Umuelighed at giøre Skaden ugiort; han trøstede ham altsaa med, at hans brugte Middel sikkert maatte have giort sin forhaabede Virkning, og lovede ham Tavshed, han holdt ham det og indtil han af ovenmeldte Aarsag betroede mig det, dog maatte jeg love ham ikke at betroe det til nogen saa længe den gamle Putter levede, paa det at Rygtet derom ikke skulde komme ham for Öre og fylde hans sidste Dage med Græmmelse, og dette har jeg troeligen holdt.

Christian den Siette blev kun begrædt af meget faa, men disses Taare vare desto overflødige. Jeg har seet mange Mennesker græde, men aldrig nogen som Hertugen af *Württemberg*, man kunde kalde Vandet, der flød over hans Kinder, en Ström, da han tillige med Garden skulde sværge den nye Konge, lokkede hans Syn Taarene frem i mine Öyne. Man maae have seet det for at kunde giøre sig et Begreb om det; thi beskrives kan det ikke; men en stor Maler havde i ham kunde faaet det værdigste *Modell* til at afmale den inderligste og smerteligste Kummer.

At Fölelserne yttre sig paa forskjellige Maader hos forskjellige Mennesker er noget ganske almindeligt og naturligt tillige, Men at een og den samme Fölelse i lige Tilfælde viiser sig i en ganske forskjellig Virkning, har jeg aldrig hørt eller seet hos nogen uden hos Dronning *Sophie Magdalene*. Bedrövelsen over hendes Moders Tab forjagede hende i det samme Öyeblik hun døde, fra *Fredensborg* og indskiød hende en saadan Afskye for dette Sted, at hun ikke var til at bevæge at kome det nær paa

tusende Skridt, og da hendes Søster¹⁾ nogle Aar efter overtalede hende til at kome der, som til Erkiendtlighed af Kongen derfor bekom det til Foræring, var det hende dog ikke mueligt at kome det Gemak nær, hun var død i, ligesaavel som hun ikke kunde taale at see hende død. Kongens Forliis maatte være et Tab af langt større Vigtighed for hende; hans umaadelige Hengivenhed til hende fortiente at besvares med den inderligste Kierlighed; Han dør paa *Hirschholm* hun bliver der, Han ligger der paa Parade Sengen, og hun gaaer ikke allene hver Morgen ind til ham, lader hans Ansigt, som ingen uden Væmelse kunde see, dække af, men hun laae endog saa længe hun levede og opholdt sig der, hver Nat i den Seng, han var død i.

Jeg veed meget vel, min elskede Ven, at meget af det De har læst her er intet betydende Ting, men da man af dem, som oftest lærer Mennesket best at kiende, og de tillige maae være min kiere *Büllo* ubekiendte, siden de fleeste ikke holder det Umagen værdt at lægge Mærke til Dem, saa har jeg ikke vilde udeladt noget af hvad, der er falden mig ind. Naar De lader Øyet falde tilbage paa alt hvad De har læst, og betænker hvor meget jeg fylder paa en Side, saa kan De ikke finde det utroeligt, at Klokken er nærmere Et end Tolv, og at jeg siden de forlod mig ikke har gjort andet. Hvad Slutning jeg ønsker, at De skulde drage heraf, fatter de let, den, at ved hver Gang mit glade Øye hefter sig paa deres blide Ansigt forøges min Hengivenhed til dem, og giver mig en ustridig Vished om, at mit uforfalskede og reene Venskab til Dem maae ideligen

¹⁾ Sophie Caroline, Enke efter Georg Albert af Ostfriesland kom 1734 til Danmark og boede hos sin Moder Markgrevinden til dennes Død 1737. Den 16 Aug. 1740 kom hun til at boe paa Fredensborg. † 1764.

tiltage, og da det giør min sande Lykke, saa maae jeg alt
meere og meere blive Deres lykkelige

Dorothea.

III.

Om Frederik den Femte.

Charl. Dorothea Biehl til Johan v. Bülow.

26 Febr. (1784.)

Endskiönt mit sidste Kladderie med Föye kunde gielde for flere Breve, saa jler mit Hierte dog med sand Glæde til 'en Forretning, der ved Modtagelsen den nyder giver mig det ustridigste Beviis paa min Vens partiiske Kierlighed, siden den allene kunde giøre ham det taaleligt end sige behageligt at læse slige lange og gammeldags Efterretninger.

Hvad enten nu *Sophie Magdalene* frygtede for, at det maatte blive hende nægtet, at forskrive sine Bekiendtere længere fra Tydskland, eller om hun i et andet Forhold søgte at kaste det feylagtige, der indtil Kongens Død havde været i det, tilbage paa hans Minde kan vel ingen med Vished sige, men vel, at hun forandrede det ganske. Hun, som næsten aldrig lod sig see, som neppe böyede sit Hoved naar nogen hilsede hende, hun trak nu aldrig Spring Gardinerne for, hun bukkede sig for den ringeste med Mildhed og Bevaagenhed, hun taalede Danske om sig, og umagede sig for at vinde Deres Kierlighed. Men det var for sildig; Mistanken var for stærk indgroet, og man undsaae sig ikke ved, da hun besadte sine gamle og vederstyggelige Hof Damers Pladser med de yngste og deyligste Piger i Landet at beskyldte hende for Hensigter derved,

som vare endnu langt utilgiveligere end de, hvorfor man troede, at hun havde valgt de hæslige.

Jeg har sagt Dem, at man troede, at Faderen havde stemt Sønneren for den Engelske Prindsesse, og det som gav Anledning dertil var noget, som Cron Prindsen havde sagt til Hertugen af *W(ürtemberg)* før end man vidste at der var en Engelsk Prindsesse paa Valget. Cron Prindsen havde faaet en overmaade deylig Mynde eller de saa kaldte Engelske Vind Spiller. Hertugen roeste den en Dag meget, og Cron Prindsen svarede ham: Jeg gjør mig Umage for at bringe de Engelske Vindspillere i Moden, og synes Dem ikke ogsaa, at de baade ere smukkere og nyttigere end de tydske *Mopser*. For at forstaae dette, maae jeg sige Dem, at da Margrevinden kom her til Hoffet, bragte hun tre fiire Stykker Hunde, af den beste *Mopse* Art med sig, og neppe havde hun været her i fiire Uger förend ikke allene alle Fruentimmerne ved Hoffet lige indtil Gang Konerne, havde hver sin *Mops*, men endog i heele Byen saa man (ikke) en Dame *du bon ton*, som ikke havde een under Armen, og man kunde ikke tilføye dem en større Fornærmelse end at yttre Tvivl om, at deres *Mopser* ikke vare ægte. Men Byen fandt en Tvetydighed i det Cron-Prindsen havde sagt, som fornøyede den overmaade, siden den udtolkede den efter sine Önsker.

Men hvad enten hans Valg var frie villig, eller bestemt, saa elskede de hinanden overmaade höyt; uden at hun hang idelig over ham, som Dronningen over Kongen, saa bevidnede deres Spög, deres Munterhed naar de vare sammen, hvilken sand Glæde de smagte i hinandens Nærværelse; i den Tid de vare paa *Charlottenborg* har jeg meere end een Gang funden en sand Fornøyelse i at see paa Dem, uden at de saa mig, i sær erindrer jeg mig den

sidste Juule Aften, som om det var i Gaar. Prindsessen stod foran sit *Toilette*, som stod for et meget stor Fag Vinduer der gik ud til Gaarden og som det syntes søgte efter noget i Æskerne, da Cron Prindsen kom ind til hende med en Tallerken med Kirsebær. Hun gav ham et Kys for dem, og har ventelig bedet ham spiise med; thi han sadte Tallerkenen paa *Toilettet* og nu gik det paa en spisen løs. Men hvordan spiiste de? Af det Kirsebær han skulde have tog hun Stilken i Munden og han maatte tage det ved hendes Læber; hun fik sine paa samme Maade af ham, men formodentlig maatte hun et par Gange have trukken Bæret ind i Munden, saa han ikke fik andet end Kysset; thi han truede hende, og ved den næste Gang maae han ved sin Hurtighed have trykket Bæret i tu, siden hun viiste ham at det var stænket paa hendes Bryst, men som hun viiste ham det, laae hans Læber paa Stædet, og hendes til hans Pande, siden det øvrige af hans Ansigt var skiult. I denne Stilling bleve de i nogle Minuter, begyndte derpaa at spise Kirsebær igien, og da Tallerkenen var tom, slog han sin høyre Arm om hendes Liv og gik ud af Gemakket med hende.

Siig mig, min Beste om dette kielne Malerie har deres Biefald; thi staaer det Dem ikke an, skal De ikke faae fleere.

Men i jntet yttrede hans inderlige Kierlighed til hende sig tydeligere end i hans umaadelige Siele Angst for hende, da hun den 7de *Julii* 1745 fødte sin første Prinds. I al den Tiid hun var i Barns Nød græd han, som et Barn, der blev pidsket, hans Utaalmodighed var saa stor, at som et Bud kom tilbage med Beretning, hvorledes det var med hende, sendte han et andet bort. Jorde Moderen, som troede at standse den idelige Löben, lod ham sige, at hendes Kongelige Höyhed vel havde Ondt, dog ikke Ondt

nok endnu; men han som ikke forstod hendes Meening, tog det i den værste Forstand, kastede sig paa Knæe, bød Gud sig selv, Riget og alt til et Offer for at lindre hendes Smerter. Endelig kom *M(oltke)* der havde giort Aftale med sin Kone om at sende ham Bud det samme Öyeblik, Prindsessen var forløst, ind til ham og raabte: En *Prinds*, en *Prinds*. Prinds eller Prindsesse, svarede han, det er ligegyldigt; naar kun *Lovise* er frelst, saa faaer vi nok Prindser. Da man derpaa havde forsikkret ham, at hun befandt sig saa vel som mueligt og var uden al Fare, saa løb han med sine tyk grædte Öyne, uden Hat og Kaarde ud af Palaiet for selv at bringe sin Fader det glædelige Budskab. Men da han kom uden for Palaiet, fandt han meere end tree hundrede Mennesker, som Rygtet om, at *Lovise* var i Barns Nöd havde draget derhen for at faae desför Udfaldet at vide. Hvad enten nu, at hans Hierte var saa opfyldt af Glæde, at det trængte til at faae Luft, eller han syntes, at dette Tegn paa deres ömme Kierlighed fortiente en Belønning, saa var han neppe kommen ind i Hoben förend han raabte til dem: en Prinds, mine Börn, en Prinds, og det, som Gud bör endnu mere Tak for, min elskede Gemalinde er vel. Derpaa løb han igien, saa *M(oltke)* med sine lange Been neppe kunde følge ham. Hans Glæde var saa sværmende, at den stak hans Fader an, Han, som aldrig, i det mindste ikke offendtlig, havde betraaet Broesteenene, gik nu til Fods tilbage med Cron-Prindsen, men Byen sagde, at det kom allene deraf, at hans Hovmesterinde ikke var hiemme, og kunde erindre ham om *Etiquettens* Love.

Naar De nu vil erindre Dem hvad jeg skrev i mit forrige om den Kierlighed enhver bar til hende förend nogen saae hende, og jeg saa siiger Dem, at hun i de

Nitten Maaneder hun havde været i Byen havde gjort sig hver Dag meere og meere elsket, saavel af Høye som Lave, af Riige og fattige, og De saa til denne Kierlighed lægger de Danskes bekiendte Hengivenhed for deres Konge Huus, saa kan De maaskee' giøre Dem et, skiönt meget ufuldstændig, Begreb om den henrykkende Glæde der opfyldte heele Byen da *Canonernes* Lösning gjorde en Prindses Födsel almindelig bekiendt. Vel havde de, som Cron Prindsen selv havde sagt det ingen Möye sparet paa at giøre det bekient, og naar nogen af Deres Bekiendtere, som de fortalte det, spurgte men er det ogsaa vist? saa kan De forlade Dem til, at den som kunde sige: Cron Prindsen har selv sagt mig det; syntes i sine Tanker at være en større og vigtigere Mand, end en *Etats* Raads Titel nu kunde giøre ham til.

Endskiönt det var, som jeg har sagt Dem, den 7de *Julii* og næsten ingen Nat, saa var dog meere end den halve Bye *Illumineret*; fra Amager Torv, Nye og gammel Torv, Kongens nye Torv, kort, alle store og rummelige Pladser stege meere end tusende Raquetter i Luften, og da dette var imod Politie Anordningen, saa torde Politiemesteren ikke heller undlade at sende sine Folk ud for at faae det hæmet, men naar De vare paa et Sted, stak de an paa et andet, hvorved Betienterne bleve utaalmodige og umagede sig nu alvorlig for at gribe nogen, da de i Förstningen kun havde sögt at skræmme dem. Dette blev berettet Cron Prindsen, og han befalede strax et par af sine *Laquaier* at gaae ud, og see til at faae dem til at holde op, ved at foregive, at deres Skyden foruroeligede og forskrækkede Prindsessen. Intet Middel kunde være virksommere eller giøre en hurtigere Virkning; thi ingen Qvarteer efter, at det var bleven bekiendt, var

alting saa stille, som om der ikke var et Menneske i heele Byen.

26 Aar efter forkyndte *Canonerne* paa samme Dag ogsaa Konge Huusets Formeerelse¹⁾, men min Gud, med hvilken Forskiel, ikke engang et Skin af Glæde viiste sig, man maatte snarere have troet, at de forkyndte et Dödsfald end en Födsel, og dog var det den elskede *Lovises* Sönne Daatter, der blev föd og ikke af en Tydsk, men af en Engelsk Prindsesse, et sikkert Beviis, at den Deel Hiertet tager i en Ting, gör det vigtigt eller ligegyldigt for os.

Vil De spørge: Men hvad gjorde da *Lovise* saa elsket? Ved hvilke Begivenheder udmærkede hun sig? Hvad gjorde hun for Land og Rige? Saa veed jeg ingen glimrende Handlinger at anföre, hun kunde lige saa lidet kaldes Landets *Frelserinde*, som dets Plagerinde, hun foretog sig i al den Tiid hun var her *jntet*, og aldeles jntet uden hvad hun *burde*. De som kiender og föler dette Ord i sin ganske og nöyeste Bemærkelse, vil maaskee naar De nöye har overvejet det med Henrykkelse bryde ud: Saa har hun været magelös! Ikke i heele Otte Aar foretage sig noget uden hvad hun burde! De dömmar rigtig min Ven, hendes Hengivenhed for Kongen, hendes Omhue for sine Börn, hendes Moderlige Kierlighed for alle hendes Undersaatter fra den störste til den mindste uden Undtagelse var magelös. Den Villighed, hvormed hun i alle Ting underkastede sin Villie Kongens viiste, at hun ikke gav efter for Magten, men af den Vellyst et elskende Hierte nyder ved at tækkes sin Elskede. Hvorpaa jeg allene vil anföre Dem et ringe Exempel. Hun var en stor Elsker og Kiender af *Musiquen*,

¹⁾ Louise Augusta f. 1771 † 1843.

og af den Aarsag lod Kongen den *Italienske Opera* komme; og lod et lidet *Theater* bygge til den i Ridder Salen paa *Charlottenborg*¹⁾, han fandt selv liden eller ingen Fornøjelse i den, men kom der dog almindelig om Onsdagen og Fredagen, det der meest mishagede ham ved den, var, at den varede ham for længe, og han gad gierne gaae til Taffel strax efter Otte, naar han altsaa ikke var med, kom hun gemeenligen et got Stykke for Fem, neppe halv sommetiider, jeg har seet, at de harstukken Lyse Kronerne an i hendes Nærværelse, medens *Symphonien* blev spillet af to *Violiner*, siden de andre ikke vare kommen, og mærkede hun, at det endda ikke forslog, saa havde hun anmærket nogle *Arier*, som skulde springes over for at være paa Slottet Klokken *Otte*, paa det han, som undte hende sin Lyst ikke skulde forstyrres i sin.

Hendes Børn havde hun ideligen om sig, hun afførte dem den besværlige Høyhed, hun lærte dem det søde Faders og Moders Navn, som deres Fader aldrig havde maattet nævne, Hun søgte at aabne deres unge Hierter for Broder og Søsterlig Kierlighed, ved at vænne dem til det fortroelige Du og at kalde hinanden ved Navn uden at lægge Prinds eller Prindsesse til.

Som Landets Moder deelede hun sin Kierlighed imellem alle sine Undersaatter, ingen nød et udmærket Fortrin, og ingen blev anseet med Ligegyldighed. Det er sandt, at ingen kunde roese sig af at have hendes Forbøn noget at takke, men ingen fortient Mand kunde heller beklage sig over at en uværdig var ved hendes Gunst bleven ham foretrukken; hun stiftede ikke et eneste Egteskab, men hun hindrede heller ingen for at faae en Yndling forsørget, med et Ord hun blandede sig i Intet uden hvad der tilkom hende, hvorpaa følgende maae tiene Dem til Beviis:

¹⁾ Den nuværende Figursal.

Hun havde en Kammer Laquai, som hun holdt meget af, og (som) havde været hos hende, siden hun kom herind. Denne kom et par Aar for hendes Død til hende, og bad om hendes Mayestets Forbøn til at erholde en Tieneste, som var bleven ledig. Ney; svarede Dronningen, det hverken har jeg gjort eller gjør for nogen, enhver har sin Bestemmelse i Verden, min er at føde Dannemark Prindser, og Kongens, ved sine Ministres Hielp at vælge Embeds Mænd, men giv han sin Ansøgning ind, og spørges der mig hvordan jeg er fornøyet med ham, saa skal jeg sige hvad hans Forhold har fortient, men meere kan jeg ikke gjøre. Kammer Laquaien søgte Tienesten og fik den ikke. Nogen Tiid derefter syntes Dronningen, at han saae nedslaget og bedrøvet ud, og spurgte ham om han havde noget Haab om at faae Tienesten? Han svarede: ikke det mindste siden den alt var givet bort. Er han da saa ilde tilfreds med at tiene mig længere, spurgte hun, siden han seer saa nedslaget ud? Han forsikkrede, at han ingen større Lykke vilde ønske sig, naar ikke een Omstændighed var. Dronningen vilde vide hvad det var, han vægrede sig derved, men da hun befalede ham at sige det, saa tilstod han, at han var i Gield, og at han allene havde ønsket sig Tienesten i Haab om at komme derved ud af den. Hvor stor er Gielden spurgte hun — Næsten 4te hundrede Rigsdaler, Deres Mayestet — Og hvor meget havde han forbedret sig ved at faae Tienesten? — omtrent 200 aarligen. — Derpaa reyste hun sig, gik til sit *Chatoll*, tog fire hundrede Rigsdalers Sæddeler og flyede ham med de Ord: Der er til Gielden, der ængster ham saa meget, og paa det han aldrig skal komme i den meere, saa skal han faae de 200 som Tienesten bragte meere ind aarligen af min Haand; jeg gjør mig en Glæde af at belønne For-

tenester, jeg kiender ingen større Lyksalighed end at kunde giøre glade Ansigter og Hierter, men det maae skee paa min egen Bekostning og ikke paa andres, hvis Omstændigheder maaskee kan være meere trængende, og fölgelig meere Hielp værdige.

Hun besad tillige den sande Gavmildhed, ikke den, der enten ved Skrig eller Raab lader sig bevæge¹⁾ til at give i Flæng, eller og for at faae Roes af mange giver uden at hielpe nogen i den egentligste Forstand, men hun gav allene for at hielpe; som De kan see heraf: Nogle Uger förend hun kom herind, brændte der en Præste Gaard af i Jylland for en fattig Mand, der havde et lidet Kald og Kone med syv Börn. Ilden havde med saadan en Hast greben om sig, at han intet havde faaet ræddet uden dem, Hösten, Qvæg og Boe have var alt sammen gaaet i Löbet. Forsynet med Beviiser og Attester om deres Forhold og Ulykké kom Konen her til Byen for at samle noget til Hielp. Med det samme Tillids fulde Hierte, som enhver Undersaat bar til Cron Prindsen, søgte hun til *Charlottenborg*, men det var en Mandag og han var i *Conseillet*. Hun erkyndigede sig derpaa naar Prindsessen tog ud, og bad Schweitzeren om Tilladelse at staae i Porten og give Prinsessen en Ansøgning. Han torde ikke tillade det, men viiste hende til min Fader; denne torde ikke heller, men da han ikke gierne viiste nogen Trængende af, saa bad han hende bie i sit Kammer, tog hendes Papiirer, gik til Hovmester *Juul*²⁾, foreviste ham Attesterne og spurgte om han vilde tillade at hun maatte levere Prinsessen en Ansøgning. *Juul* læste Papiirene igiennem og sagde: o

¹⁾ Sigter til Guldberg.

²⁾ C. Juel, R. a. D., f. 1706 † 1767.

Ja, min kiere *Biehl* sæt hende ved den nederste *Repose*, maaskee Prinsessen giver hende en Tie Daler, og hun er virkelig trængende. Med dette svar gik han tilbage til Konen, sagde hende til hvad Tid Prinsessen kiørte til Slottet og at hun skulde gaae til hans Kammer, da han vilde viise hende Stedet hvor hun skulde bie paa Prinsessen. Hun kom, han viiste hende hvor hun skulde staae, og i det Prinsessen kom ned af Trappen, kastede hun sig paa Knæe for hende og bad om Hielp. Med større Hurtighed end hun havde knælet kastede den Engle *Lovise* sig over hende og reiste hende op, hvorved hun tillige spurgte, hvad hun sagde; thi Konen taledes Dansk. *Iuul* sagde hende det, og hvad Ulykke der var mødt hende. Stakkels, beklagelige Kone, sagde Prinsessen med Taarene i Öynene, gaae i Morgen Formiddag til Hovmesteren og lad ham betale hende hundrede Rdl. paa mine Vegne. Konen forstod Prinsessen ligesaa lidet, som hun hende, men da hun merkede det og saa *Iuul* blegne maatte hun venteligen frygte, at han vilde formindske Summen, (og) bad min Fader, at han vilde sige hende det paa Dansk, hvad hun havde sagt. han gjorde det meget villig, og Konens Glæde kan De forestille Dem, der fik saa meget af hende, som hun neppe havde ventet sig af det heele Kongelige Huus; thi hverken *Christian* den 6te eller *Sophie Magdalene* vare meget berømte for deres Gavnildhed. For nu at være vis paa at Befalningen blev efterlevet sagde hun til min Fader om han ikke vilde være tilstæde naar hun hentede Pengene, og ifald hun ikke kunde skrive da at qvittere paa hendes Vegne for de hundrede Rdl. Det Ord hundrede Rdl. gjorde samme Virkning hos *Iuul*, som det Ord *sans Dote* hos *Molieres Harpagon*, han kunde ikke bare sig for at igientage 100 Rd. Ja, synes Dem, *Mons: Iuul* sagde hun

med et skielmsk Smil, at det ikke er nok, saa læg lige saa meget til, som Dem lyster. Nok! Deres Kongelige Höyhed, svarede han, 20 Daler havde været meget rigelig. Ney; deri tager De feyl, sagde hun, naar man kan og vil hielpe, saa maae det skee med en rund og ikke karrig Haand, ellers drager det kun en Hinde over Saaret, men det læger ikke. Hun maatte enten have sagt Cron Prindsen hvor misfornöyet hun havde giort *Iuul*, eller denne Klaget sin Nöd for *Moltke*, og han igien sagt Prindsen det; thi om Morgenens der (efter) sagde *Moltke* til min Fader, at naar Præste Konen kom, der skulde hente sine 100 Rdl. hos *Iuul*, saa maatte han bringe hende til ham, siden Cron Prindsen havde givet hende lige saa meget. Efter den Tiid vilde *Iuul* ikke tillade noget Menneske at flye Ansögninger til Prinsessen og omtrent en Maanedes Tid derefter spurgte hun min Fader i Haugen, om der ingen havde været siden for at begiere Hielp hos hende. Han sagde hende Befalningen han havde faaet af *Iuul*, og hun bad ham derpaa, at naar, der kom nogen, der virkelig trængte til Hielp, saa maatte han viise dem til Cammer Fruen, som han og saa gjorde, og ingen gik trösteslös fra hende.

De vil maaskee forundre Dem over hvor hendes Casse kunde holde den store Gavmildhed ud, men for det förste fik hun store Haand Penge aarligen fra sin Fader og dernæst bestod hendes Udgifter for den störste Deel i det, hun gav bort. Det bör forekomme Dem utroeligt naar jeg forsikkrer Dem, at hendes Regninger for Pynt og Klæder ikke belöb sig i de 8te Aar Dannemark eyede dette Kle-
nodie, saa höyt, som *Sophie Magdalenes* i otte Maaneder. Jeg saae hende den sidste Gang hun var ude i den samme Kiole, som jeg saae hende i Dagen efter hendes Indtog, og hendes Skrædder, som tillige var min, har forsikkret

mig, at han i den og to andre havde tree Gange maattet fælde Stykker under Armene, siden hun ikke casserede dem fordi de passede hende saa vel. I al den Tid hun var her, blev Moden een og den samme. Hendes Haar havde den samme *Frisure* og hendes Klæ(der) det samme Snit, Kongen var heri sindet, som hun, jeg veed næsten aldrig at have seet (ham) i andet end en simpel brun eller graae Kiøle med en blank Knap og i Mundering, og da han døde var hans Garderobe i en saadan maver Tilstand, at De for at faae en Klædning at lægge paa *Rosenborg* maatte tage hans Brudgom's Klædning med *Lovise*, som han havde taget fra saa ofte han efter den Tiid, havde sat ud af Garderoben.

Hvor virksomme elskede Kongelige Personers Exemplarer, saa man den Tiid; det faldt aldrig nogen ind, at viise sin Indbildnings Kraft enten i Hoved Tøyer eller Garneringer, enhver søgte en Ære i det, der er en Skam nu, i at have havt sine Klæder i mange Aar, dog har jeg lagt Mærke til, at det stærke Kiøn heri følger det svage, og retter sig langt meere efter det end noget andet; thi saa snart var ikke *Juliane Marie* kommen förend alting fik et andet Udseende, i det mindste hver halve Aar fik Fruentimmerne en nye *Coeffure*, Klæderne bleve lige saa ofte forandrede, og paa mange forskiellige Maader behængte med Lapper, som jeg gav Navn af Daarligheds Flag, og Mandfolkene fulgte dem troelig efter endskiönt Kongen blev sin Mode og sin Tarvelighed troe.

Men for at komme til *Lovise* igien, saa vandt endog hendes Betientere ved hendes Sparsomhed i Klæder; thi i stæden for at cassere aarligen i sin Garderobe prægtige og kostbare Ting, som de ikke kunde bruge og fik lidet eller jntet for imod hvad det havde kostet, naar de solgte

det, saa brugte hun den Maade at lade hente heele Stykker Silketøy paa *Magasinet*¹⁾, som de fik, Holsteenske Kniplinger og Lærreder ligesaa, der blev deelt imellem Kammer Betienterne hvert Aar, men meere og mindre alt eftersom hun (havde) havt deres Opvartning nødig. De fik altsaa meere Nyt af hendes Haand end de kunde kiøbt sig for Pengene de havde faaet for det aflagde, Dronningen beholdt sine Klæder og *Points*²⁾, *Fabriquerne* blev Vahre qvit, og Hoffet ikke opfyldt med *Contrabander*.

Da hendes heele Liv var den huuslige og godgiørende Huusmoders, saa var det eene Aar det andet saa ligt at jeg allene maatte fortælle Dem de samme Handlinger med nogle forandrede Omstændigheder, jeg vil derfor forlade hende indtil den ulykkeligste Tids Punct for Dannemark kommer, den hvori det mistede hende, et Tab, hvorfra efter al Sandsynlighed, alle de Ulykker det har sukket under siden, har sit Udspring.

De har seet, at den kiere *Friderich* elskede sin *Lovise* inderlig, men da man den Tid ikke kiendte den smeltende Følsomhed, der kunde forøde heele og halve Dage paa at fordybe sig i Betragtninger over en Ende Baand, eller en vissen Blomst, og hans Kierlighed desuden ikke meere var den haabende og uvisse, men den trygge og besiddende, saa kunde den heller ikke opfylde al hans Tid. Naar de par Tiimer paa de to Dage om Ugen var forbie, hvori der var *Conseil*, saa vare alle de øvrige hans, og han havde ingen anden *Resoursse* imod Kiedsombheden end Jagten og hans Dreyer Bænk. Den første var hans Hoved Forlystelse, og han nød den ikke allene heele Sommeren igiennem

¹⁾ Om «det almindelige Magazin» jævnfør Holst: Kjøbenhavn og Kongerigets Kjøbstæder for omtrent 100 Aar siden S. 72.

²⁾ syede Kniplinger.

naar han laae paa Jægerspriis, men endog efter at de vare komne fra Landet tog han hver Mandag Eftermiddag, saa længe Aarets Tid tillod det, til Jægerspriis paa Jagt, og kom igien Onsdag Eftermiddag; disse Reyser lagde paa meere end een Maade Grundvolden til hans tiilige Død og Landets Vanhæld; thi saa længe Sommeren varede, deelede *Lovise* bestandig denne Forlystelse med ham, og for at skaane hende, skaanede han sig selv, men nu han var allene, overgav han sig til denne Tilbøyelighed med al den Voldsomhed, der ligger i et fyrigt og muntert Temperament, hvis Villie ikke er underkastet nogens. Den Uforsigtighed hvor med han satte sit Liv og Helbred i vove, som saa manges Vel beroede paa var ikke den eneste farlige Følge disse Reyser havde; thi da de gemeenligen varede til hen i *Januari* Maaned, saa var Aftenerne de længste, mørkeste og ubehageligste. Alt det andre unge Prindser i lige Tilfælde kunde taget sin Tilflugt til var ham ubekiendt, Dandse havde han aldrig lært; Kort kiendte han neppe; de skiønne Videnskaber og Kunster vare noget ganske fremmet for ham, hvad kunde han altsaa gribe til, uden allene til det Middel, som heele Landet betiente sig af, at hylde *Bachus* i nogle Tiimer med høy Röst og Glasset i Haanden. Desværre for ham og os, blev Ædruelighed i den Tiid meere anseet, som en qvindagtig Skröbelighed end en Dyd, naar man ret vilde roese nogen, som en Mand, saa sagde man: Han er Karl for at stikke sine 8te til tie Flasker hos sig, uden at Farven i hans Ansigt forandres. De troer maaskee, at jeg for at besmykke den tilbedede *Friderichs* Feyl overdriver det, men jeg forsikkrer Dem ved alt det helligt er, at det er den reene Sandhed, og der er mange, som kan vidne det med mig. Jeg spiiste engang i Sælskab med

*General Major Römling*¹⁾ fra Norge, der udbad sig det som en Gunst hos Værten ikke at nøde ham til at drikke, som ham ogsaa blev lovet, og til den Ende hans Flaske sat ved Siden af ham, at han kunde skienke saa lidet og meget, som han vilde. Han gjorde og saa, og naar Flasken var tom, blev der sat en fuld hen, men ved hver Flaske han fik puttede han Proppen i Lommen. Da vi vare komne fra Bordet, spurgte Verten ham, af hvad Aarsag han havde taget Propperne til sig? Det skal jeg sige Dem, svarede han; jeg skal et Steds hen i Aften, hvor der drikkes meget stærk, jeg vilde altsaa skaane mig til Middag, og for at være vis paa det, vilde jeg holde Regning over hvad jeg drak, og jeg har heller ikke meere end 8te Propper, som han derpaa tog op og lagde paa Bordet. Hvad tykkes Dem vel om dette Beviis paa *Sobreté*, kun at drikke 8te Flasker til et Maaltid for at belave sig paa at drikke stærk om Aftenen?

I hvor strænge end *Christian* den 6tes Sæder vare, saa drak han dog sine 4te til 5 Flasker *burgunder* Viin hver Dag. Hertugen af *W(ürtemberg)* drak som en Tydsker, og da han tillige var en ivrig læger, saa gjorde han næsten alletider Cron Prindsen Selskab paa Jagten. Ungdom og Viisdom følges sielden ad, det er ikke Overlægs og Eftertankens Alder, hvad Under da at en ung og fyrig Prinds, ukiendt med al anden Tidsfordriv søgte en Ære, saa vel som andre, i at kunde drikke sin Mand under Bordet. Foruden disse Jagt *Tourer* var der endnu en Omstændighed, som gav

¹⁾ Enten R. W. v. Rømeling, Chef for det 1ste Smaalehnske Infanteri-Regiment, siden Generallieutenant og Commandant i Fredrikstad, † 1776; eller J. C. v. Rømeling, Chef for det ene norske geworbne Inf. Reg., † 1756.

Anledning til deslige Samqvem; den kiere *Lovise* kom baade i Aaret (17)45re og 46re i Barselseng i *Julii* Maaned og da de Tiders *etiquette* indsluttede hende en Maaned for og 5(?) Uger efter hendes Nedkomst i sit Gemak, saa maatte han ikke allene tilbringe den beste Tiid af Aaret i Byen, men han var endog berövet hendes Sælskab, uden naar han imellem Taffelet kunde være nogle Tiimer hos hende. Hvad var naturligere end at ønske sig at nyde Aften Luften i det Grønne: i *Charlottenborg* Hauge var en deylig Grotte med kiörende Vandspring, foruden den Behagelighed Stedet kunde have i sig selv, elskede han *Charlottenborg* lige indtil Navnet, endnu den sidste Gang han var der, sagde han i det han gik op af Trappen: jeg kommer her aldrig uden at erindre mig med Fornöyelse, at jeg har nydt de lyksaligste Öyeblik af mit Liv her. Han spiiste altsaa i den benævnte Tiid almindeligen to Aftener om Ugen der, og Sælskabet bestod foruden hans *Cavallierer* af Hertugen af *W(ürtemberg)* gamle *General Majorer* og *Oberster*, der alle drak, som Svampe, og havde det ikke været ham en uaftvættelig Skam at svige saa mange brave Folk i saa hæderlig en Kamp?

Förend *Lovise* kom i Kirke efter sin förste Prinsesse, döde *Christian* den 6te og i *Salomons* Alder tog han *Scepteret*; og förte det med *Salomons* Viisdom. Han viiste den sandeste Agt og Ærbödighed for sin Faders Minde, ingen af hans Indretninger bleve kuldkastede, men allene forbedrede, jngen blev sit Embede frataget, men hvor Posterne maatte forandres, skeedte det altiid paa den Maade, at de Afgaaende syntes at finde Fordeel derved; alle de, som hans Faders Hævngierrighed havde ladet svælte, vare de förste, der bleve befordrede, men det störste Beviis paa hans Ærbödighed for hvad hans Fader havde gjort, var

det: at uagtet han ved Dronning *Anne Sophies* Død havde forenet sine Bønner med Prindsesse *Charlotta Amalias*, om at lade Hævnen ophøre med Døden, og give hende en Begravelse, der var *Friderich* den Fierdes Enke værdig, uden at hans Fader vilde lade sig bevæge, saa lod han det dog blive, som det var, efter at han kom til Regjeringen.

For hans Moders mange Slægtninge rensede han Landet paa en Maade, der var Landsfaderen og Menneskevennen værdig. Da Listerne paa hvad enhver havde nydt, kom op, lod han dem kalde til sig, og sagde enhver i sær hvad Indkomster hans *Charge* var reglementeret for, spurgte Dem om de for denne Løn vilde blive i hans Tieneste, saa vilde han ansee det for en stor Lykke, men da Landets Omstændigheder ikke taalede, at udbetale Dem, hvad de hidindtil havde havt meere, saa vilde han sætte det i deres eget Velbehag. Men da det der blev dem betaget udgiorde meere end to tredie Deelen af hvad de havde, saa betakkede de fleeste sig for den dem tilbudne Naade, (og) forföyede sig som snarest af Landet, til Undersaatternes store Glæde.

Det var ikke allene deres Pung, men ogsaa deres Stolthed som ingen indskrænkelse kunde taale; de saa kaldte Prindser af Blodet, saasom Hertugerne af Sönderborg, Glücksborg og *Plöen* havde under *Christian* den 6tes heele Regjerings Tid ikke været ved Hoffet, siden de ikke vilde gaae under Margreven, men da de bleve kaldte til hans Begravelse indfandt De sig, om de kom paa Vilkaar, heller om de forlode dem paa Kongens Retfærdighed kan jeg ikke sige. Hertugen af Sönderborg kom nogle Dage for Margreven og spiiste den förste *Cour* Dag ved Kongens Taffel. Da der var *Cour* igien var *Margreven* der, som kom til Kongens Taffel, og Hertugen gik til *Marchals*

Taffelet, men da *Margreven* derpaa næste Gang blev ansagt til det, fik han Næse Blod og befandt sig ikke vel meere næsten i al den Tiid han var her. Da *regalierne* skulde lægges ved Kongens Kiste reyste der sig en nye Stridighed, Hertugen af *Württemberg* paastod, at han som var af et langt ældre regierende Huus en(d) nogen af de Holsteenske Hertuger vilde bære Cronen, men Kongen svarede ham ganske kort, at de, som stammede ned fra en Dansk Konge, ved denne Begivenhed vare de nærmeste og meest berettigede, men dersom han troede sin Ære fornærmet derved, saa stod det i hans eget Behag, om han vilde viise denne Pligt imod hans Konge og Ven heller ey, hvorpaa han beqvemmede sig til at bære Sværdet.

Det syntes som om Himlen havde udøst al sin Velsignelse over Landet ved den nye Regiering, det var de ønskeligste og beste Tiider, overalt og i alle Stænder fandt man glade og fornøyede Ansigter, og da det ikke meere var et Guds-frygtigheds Tegn at hænge med Hovedet, saa[e] begyndte Halsen at blive lige paa de fleeste. Det første Skaar der skeedte i Glæden var Cron Prindsen Död¹⁾, men da Dronningen var høy frugtsommelig saa haabede de at see Tabet snart erstattet, men dette Haab blev først opfyldt halvandet Aar efter, da vor nu regierende Konge blev fød²⁾. Da Undersaatternes Kierlighed var voxen dagligen for Deres Konge, saa begriber De ogsaa let hvor gladelig Cron Prindsen blev imodtagen, i sær da Kongens Glæde derover saaes tydeligen i hans Ansigt.

Det første Sørge Tiiden for den høysalige Konge var forbie fik alting et andet Udseende, Der blev *Opera* og

¹⁾ 3 Juni 1747.

²⁾ 29 Jan. 1749.

danske *Comedier*, man trængte nu ikke meere til Flasken for at faae Ende paa Tiden, og den afskyelige Drikke Lyst tog merkeligen af. Det første Kongen var bleven gift havde hans Fader tilladt, at der om Tirsdagen og Torsdagen var *Apartement* ved hans Hof, men ingen Dands, og uagtet alle hans Bønner kunde han aldrig bringe det dertil, at hans Søster Prinsesse *Lovise* maatte komme der. Da han var bleven Konge kunde han ikke nægte Enke Dronningen at beholde sin Daatter hos sig, men han forkyndte hende tillige, at Prinsessen skulde for Fremtiden være hans Gemals Selskabs Søster i alle hendes Forlystelser. Alle Udflugter hialp ikke, det maatte skee, og til den Ende fik Dandse mesteren sine bestemte Tiimer om Dagen, og et par Damer blev det overdragen at lære hende de brugelige *Commerce* Spill.

Med hvilken Glæde Prinsessen lagde Sorgen af for sin Fader kan man let indsee naar man forestiller sig en ung Pige omringet af lutter gamle, hæslige og stive Damer; hvis Andagt yttrede sig i hver et Ord og hver en Mine, som fordömte det mindste skiemtende Ord som den groveste Last, og stod nu paa Nippet at ombytte deres Selskab med en Engels i Jordisk Skikkelse, og i det tillige nyde alle muelige Forlystelser. Havde denne Forandring skeedt noget før, saa maaskee hendes Broder var bleven befriet fra en stor Krænkelse; thi da den idelige Beden og Læsen faldt hende alt for Kiedsommelig, saa fandt hun Leylighed at *familiarisere* sig lidet for meget med *Pagerne* og de yngre Kammerjunkere. Hun var vild som en Kat, og fölgeligen uforsigtig i høyeste Grad, hvorfor ogsaa et par, der havde Fornuft nok til at indsee, hvor farlig Følgerne kunde blive trak sig i Tide tilbage, saa at hun maatte see sig om efter nogen til at besætte Pladsen med.

I Aaret (17)48^{ve} gik Kongen til Norge, og da Drikke Sygen herskede der endnu med største Magt, saa begriber De selv, at Kongen vilde glæde sine troe Undersaatter ved at viise dem, at han var Mand for at bære sin Flaske. I medens han viiste sig som en Helt paa denne Bane, værdig at bekrandses med Vedbender; Kiededes hans Söster overmaade paa *Hirschholm*. Hun havde nyelig faaet en Fröken *Alefeldt*¹⁾, der just ikke var meget ung, men dog den yngste Hof *Dame* hun havde haft, og blev derfor meget fortroelig med hende. Hun havde en Broder, der var *Capitain* i det Regiment, som nu hedder Kongens og *Cammer* Junker tillige. Da Kongens Fraværelse befriede ham fra Opvartning, saa tilbragte han det meeste af Sommeren hos sin Söster, og blev ved den Leylighed meget vel bekiendt med Prinsessen. Hvad han var for en dum og opblæst Giek, kan De slutte deraf, at han gjorde Regning paa at ægte Prinsessen; hans Söster var den Fortroelige i denne Handel. Hendes *Cammer* var Samlings Stedet for de Forelskede, og hvad enten deres Öyekast og Adfærd röbede dem eller det skeedte ved hans Formastelse, saa blev Kongen opmærksom. Man sagde, at han havde skreven een af af hans Venner til, at han stod paa Nippet at giöre den største og utroeligste Lykke; at Kongens Syster havde forelsket sig i ham, at De havde svoret hinanden evig Troeskab, og at alting allene beroede paa, at hendes Kierlighed til ham bragte hende saa vidt, at hun blev frugt-sommelig; thi saa forbandt Kongens Ære ham til at samtykke Egteskabet, og giöre ham enten til Statholder i Norge eller Holsteen. Denne Fortroelighed var den gode Mand meget ubehagelig, han sluttede saa, at dersom der

¹⁾ Marie Elisabeth v. Ahlefeldt.

var intet om, saa var hans Fætter saa afsindig, at han burde indesperres, og var han ved sine Fem Sind, saa var Sagen af slig en Beskaffenhed, at det kunde drage hans Undergang efter sig om han blev anseet som Medvider, og hans Fætters Fortroelige, hvorfor han greb til den Slutning at sende Brevet til *M(oltke)* og overlade det til ham, hvad Brug han vilde giøre af det. For denne Beretnings Vished staaer jeg ikke inde, men vel for, at hvad han lod sig dagligen forlyde med hos sine Kammerater, gjorde det meget troeværdigt, at han var Nar nok til at skrive saadan et Brev. En Fredag havde han sin sidste Opvartning, og man paastod, at Kongen før Taffelet havde talt til ham med sin sædvanlige Mildhed, men efter Taffelet havde Forbittrelsen staaet tegnet i hans Öye, naar det faldt paa *Alefeldt*. Jeg saa dem om Aftenen paa *Operaen*, da *Cavallierene* kom ind og bukkede for *Logen* gjorde Kongen et Ansigt til dem, hvorved jeg skiælvede, Han, som ellers talede bestandig med dem, som stode uden for *Logen*, aabnede den Aften neppe sin Mund, Dronningen var meget alvorlig, og Prinsessen saae snart paa den ene og snart paa den Anden, ligesom hun søgte deraf at faae Underretning om noget, som hun ikke begreb. Da Taffelet var til Ende og Capitain *Detharding* efter de Tiiders Brug ventede i Forgemakket at *Oberhof Marchallen* skulde komme ud og sige ham, om Kongen havde noget at befale, kom *M(oltke)* ud og kaldte ham ind til Kongen. Denne befalede ham at tage to *Grenadierer* af Vagten med sig, forkynde Cammer Junker *Alefeldt* Arrest, forsegle alle hans Papiirer i hans Paasyn, og naar det var giort, da at levere *Alefeldt* paa Hovedvagten, og bringe alle Papiirene til ham. *Alefeldts* Tunge havde været saa uforsigtig, at *Detharding* ikke tvivlede om hans Brøde, men han maatte adlyde

og satte sig med sine to Mand i en Hyre Vogn. Da de holdt uden for *Alefeldts* Huus var Klokken halv Tolv; alle Dørene ilukket, og de maatte ringe paa. *Alefeldt* lukkede derpaa Vinduet op og spurgte hvem der var? *Detharding* i den Tanke, som han selv har sagt mig, at io mindre Beviiser han bragte Kongen, io bedre tjente han ham, vilde ikke lade nogen af sine Folk svare, men svarede selv: det er mig, der skal tale med Dem Herr Kammer Junker. Han havde om Aftenen spist med ham i Rosen følgelig vidste han, at han havde Vagt, han kunde altsaa let slutte, at hans Komme ikke meget godt kunde betyde, men i steden for at benytte sig af den Advarsel han gav ham ved at give sig tilkiende, og i mueligste Hurtighed at putte alle fordægtige Papiirer i Kakkellovnen, saa var han saa taabelig, at lade et Brev, som han skrev paa endog blive liggende og gik lige fra Vinduet hen at lukke op. Da *Detharding* forkyndte ham sin *Ordre*, vilde han tage Papiiret han skrev paa til sig, Men *Detharding* hindrede ham deri, og sagde: det skulde De gjort för, nu er det for sildig. Da han altsaa havde overleveret ham til Hoved Vagts *Capitainen*, bragte han Kongen Papiirene, og da Foraaret kom blev han bragt til *Munkholm* i Forvaring. Men da Kongen formodentligen fandt Aarsag til at frygte, at det maatte gaae saa med fleere, saa blev hun samme Höst gift¹⁾; og efter at hun havde været noget borte blev hans Fængsel meget formildet. Hun døde 56 hvorpaa han ikke allene blev sat i Frihed igien, men fik endog Levebröd og blev *Commandant* paa Helgoland²⁾.

¹⁾ Oct. 1749 med Ernst Frid. Carl af Sachsen Hildburghausen. † 8 Aug 1756.

²⁾ Bendix von Ahlefeldt, Capitain og siden Major i Infanteriet, blev allerede 1753 Commandant paa Helgoland; senere blev han Landraad i Uetersen, hvor han endnu var 1771.

Beste nu er jeg træt af at skrive, men Fortsættelsen skal følge. — — —

den 1ste Martii 84.

Alle de uriimelige Historier der bleve opfundne i Anledning af den Begivenhed jeg endte med i mit forrige ere utroelige og ubegribelige; og da De synes at finde Behag i at vide alt, saa vil jeg fortælle Dem det besynderligste af disse Eventyrer. Der kom en Nat Klokken Tolv to *Masquerede* Personer til en Jorde Moder, som tvert mod *Masquers* Brug havde dragne Kaarder i Haanden: een af dem sagde hende, at der var en Person, som havde hendes Hielp nödig, hun maatte derfor strax følges med dem, men med forbundne Öyne, og hendes Möye skulde blive godt betalt. Hun gjorde adskillige Indvendninger, men det var Karle, der vilde have deres Villie frem, De forbandt hende Öynene, sadte hende i Vognen, de selv med, og derpaa gik det i fulde fiire Spring. De havde kiört en lang Tiid, og saa vidt som hun kunde mærke uden for Byen, da Vognen holdt stille, hun taget ud af den, fört igiennem mange Værelser, indtil man omsider löste hende fra Öynene, saa hun kunde see sig om, og befandt sig i et meget prægtig Gemak. En af hendes Ledsagere flöytede derpaa med Munden, en anden Dör blev aabnet, hun befalet at gaae derind og Dören slaget i Laas efter hende. Dette Værelse var endnu prægtigere end det forrige, næsten en Favn Ved brændte paa en Camin, der hang en stor Lyse Crone med brændende Lys i, Paa en Seng der stod i det eene Hiörne, laae et ganske hvid klædt Fruentimmer med en sort *Masque* for Ansigtet, der gav sig meget ynkelig, og en lille, men bredskuldret Mand, med ligesaadan en *Masque* gik med stærke Skridt op og ned af Gulvet. I det hun kom ind, pegede han, uden at sige et Ord, hen

til Sengen, hun adlydede, og efter nogle Tiimers Forløb bragte hun en Daatter til Verden. Medens hun hialp den Forløste i Sengen, holdt denne bestandig Öye med ham, som gik op og ned, og imellemstunder kastede nogle forbittrede Öyekast til den Nyefödte. Da Jordemoderen var færdig med Barselkonen krævede hun noget til Barnet, hvorpaa han, som gik i Stuen, tog det og slængte det paa(?) Caminen, i det han greb efter det, raabte Moderen: skaan det Grumme, det er dit eget Blod, og dræb heller mig! Det havde Du fortient sagde han, gik ud, og vinkede Jordemoderen at følge efter ham, hvorpaa hun fik en Pung med *Ducater*, og blev bragt hiem paa samme Maade, som hun blev hentet. Til Tröst og Opbyggelse for Dem har jeg just ikke anført den hærliche Fortæling, men for at viise Dem, at om man endog paa den Tiid fandt Fornöyelse i at lyve saa vel, som nu, saa kan man dog ikke nægte vore Tiider den Roes, at de giör det flinere, og med meere Sandsynlighed i Omstændighederne.

I Oct. (17)49^{ve} var *Iubilæum* for Regieringens Tiltrædelse af den Oldenborgske Stamme, og man kan med Sandhed sige, at Indbyggerne *Iubilerede* over at finde en nye Leylighed til at lægge deres Kierlighed for Dagen, og det Fremmede saa vel som Indfödte. Den spanske Ministers *Marquis Puertos Illumination* kostede ham henimod 4000de Rdl. *Magistratens* for Raadhuuset og Kiöbmændenes ved Börsen var endnu langt kostbarere, og enhver i sær stræbede til lige at udmærke sig i sit eget Huus; den anden af disse Höytids Dage vilde Kongen lægge Grundstenen til *Friderichs* Kirke, og Borgerne blev befaleet at paradere ved den Leylighed. De saa kaldte Frieskyttere¹⁾ ved hver Compagnie bad om Tilladelse, at lade sig giöre som en Art *Uniform*

¹⁾ Vistnok det Samme som Skarpskytter.

efter Fahnens Farve, med Sölv eller Guld paa, som ikke allene blev dem bevilget, men Kongen skrev af egen Drift paa Ansøgningen, at det end ydermeere skulde være dem forundt, at bære den ved eget og Famillie Bryllupper, saa vel som alle offendtlige Höytideligheder. De smukkeste og udsøgteste Borger *Compagnier* stode paa Kongens Nye Torv, da Kongen kom tilbage fra Steenens Læggelse lod han sin Vogn holde det förste han kom af Store Kongens Gade, steg af, gik alle Raderne igiennem, besaae Mand for Mand; taledede med saa mange, som han kunde, og da han var til Ende dermed, sagde han meget höyt: «Hvilken Fiendes Magt skulde jeg ikke kunde trodse, ved saa kiekke Mænds bekiendte Troeskab og deres udmærkede Kierlighed for mig og mit Huus, dog skal jeg stræbe at vaage-saaledes til deres Vel og Sikkerhed, at de stedse kan viise mig den ved glædelige Leyligheder.»

Den Aften var *Opera*, alle Frieskytterne og *Officierne* bleve sendt *par terre* Billetter med den Befalning, at tage deres Plads rundt om *Logen*, hvor ellers Ministrene stode, og heele Skuespillet igiennem taledede Kongen snart med den eene, snart med den anden af dem. Alle tre Aftener efter Taffelet kiörte Dronningen og Kongen reed for at besee *Illuminationerne*, det ved Raadhuuset forestillede et *chinesisk* Tempel og var meget kunstig indrettet, uagtet Dronningen var höy frugtsommelig med Prinsesse *Lovise*, steg hun dog af for at besee alleting, og da hendes store *Panier*¹⁾ var hende i Veyen, gik hun ind paa Raadstuen, lod een af Damerne tage det af hæftede Kiolen op med Naale og gik heele Tempelet igiennem med sin korte Underklokke.

¹⁾ Fiskebensskjört.

Jeg anfører Dem ikke dette som Fortienester, men som et Beviis paa, at gamle Folk kan fornøye sig lige saa meget over Korthuuse, som Börn; thi dette Forhold, som i Fornuftens Öye ikke engang kunde kræve Opmærksomhed gjorde saa dan en Virkning hos Borgerne, at om Kongen havde forlangt alt hvad De eyede og havde, saa var de med Glæde gaaet nøgne fra Huus og Hiem for hans Skyld. Men denne deres udviiste Henrykkelse over hans Nærværelse blev baade ham og dem skadelig; thi han, som sadte sin sande Lyksalighed i at være elsket, blev derved bevæget til at søge sine Borgeres Selskab ved alle Begivenheder han kunde, saasom Fugle Skydningen, *Asiatiske* Vahres Beskuelse, Skibes Udløb fra *Biörns*¹⁾ Plads og deslige, og ved alle disse Leyligheder blev overmaade stærk drukken.

I *Augusti* Maaned (17)50 var han i stor Livs Fare paa *Amager*, og havde den Høyeste den Gang ikke holdt sin beskiermende Haand over ham var sikkert ingen Konge nogensinde bleven saa hæftig og almindeligen begrædt, og endskiöndt det ikke feyler, at Tildragelsen maae være Dem bekiendt, vil jeg dog igientage den. En *Capitain Streuben*, som *informerede Cadetterne* i *Fortification* og *Artillerie* opfandt en *Canon*, som i nogle Minuter kunde lades og affyres mangfoldige Gange; det blev holdt for utroeligt, adskillige Prøver bleve anstillede og gik lykkelige og vel af. Nu plagede han *Mol(tke)* Dag og Nat for at naae den Lykke, at viise sin Kunst i Kongens Paasyn, det blev ham bevilget, et Hæde Huus slaget sammen paa *Amager*, og uagtet mange af hans Venner bade ham at betiene sig af

¹⁾ Agent Andreas Björn eiede flere Skibsværfter og drev stor Handel.
Björns Plads = Wilders.

gamle erfarne *Artillerister* til Haandlangere, saa vilde han dog endelig betiene sig af *Cadetter* dertil, hvad enten det saa var, at han var sig meere Lydighed ventende af dem, eller han haabede, at det skulde blive et Middel til deres Lykke, saa udvalgte han sine Yndlinger blandt sine *Scholarer*, tre smukke og haabefulde Mennesker. Kongen kom¹⁾, Uhret blev holdt for Kongen, og Pröven begyndte lykkelig og vel, men da den var noget meere end halv forbie, og den ene *Cadet* skal omskifte Luntten med Vidskeren, kaster han i Hurtighed den brændende Lunte saa uforsigtig af Haanden, at den falder i den nærmeste Pulver Karre, og Virkningen deraf begriber De let, Taget rög af og med det *Cadetten*, som den, der var Karren nærmest. Hvor Kongen var at faae at see, var sikkert stedse en 1000de Mennesker forsamlede, de hörer Knallet, seer en græsselig Rög og Damp og i den et Menneske med sølv eller Guld paa Klæderne. Frygt og Kierlighed indskyder dem strax, at det er deres Konge, som havde Generals Mundering paa, Luften opfyldes med Jammer Skrig, Garden der havde fulgt med ham trænger med oplöftede Sabler ind for at *Massacrere* alle de der vare i Huuset. Kongen med afbrændt Haar paa den eene Side, og uden Strömpe paa det Been, maae löbe ind i Hoben og raabe til den: Værer roelige, mine Börn, den Almægtige har bevaret mig, jeg er frisk og vel. Nu stod han næsten ligesaa stor Fare for at qvæles af Kierlighed, som han havde været i for at flyve i Luften ved Uforsigtighed, enhver trængte til, enhver vilde see ham, og han havde Möye med at naae sin Vogn. Knallet var bleven hört i

¹⁾ 6te August 1750. I Badens Frederik den Femtes Regjeringsaarbog kaldes Capitainen Steuben, ikke Streuben.

Byen, og den Angst og Forskrækkelse det forvoldte er ubeskriveligt, enhver slap sin Forretning, jilede af fulde Kræfter til *Amager* for enten at faae Stadfæstelse eller med egne Öyne at blive overbeviiste om det Modsadte. Folke mængden, der mödte ham var saa stor, at Hæstene maatte ofte standse, deres Angst bemestrede sig, saa aldeles deres Ærbødighed, at de holdt Hestene, og raabte: Vi maae see, vi skal see om vi endnu har vor kiere, vor gode Konge! og der vare dem, som gik saa vidt, at de stödde Heydukkerne til Side, sprang op paa Vogn trinet for at see om han var ubeskadiget. I stæden for at fornærmes over denne Dristighnd trak den Taarene i hans Öye, og han gav dem de kierligste Forsikkringer om, at han var frisk og vel. Uagtet han maatte tilbringe nogle Tiimer paa denne Vey, saa kom han dog ikke saa snart paa Slottet, förend han föyede Anstalter til de to andre forbrændte *Cadetters* Frelse. Liv *Medici* og *Chirurgi* bleve sendte dem med Befalning, at anvende den samme Fliid, som om det var ham selv, og da de bragte ham den Beretning, at de vare uden Redning, bad han dem, ikke at skaane de kostbareste Midler der allene kunde forskaffe dem Lindring i deres Smerter. Da de döde, erkyndigede han sig om hvem deres nærmeste Paarørende vare, og da ham blev sagt, at den eene havde en Broder og den anden en Söster, gäv han dem en aarlig Pension paa 200de Rdl. til at erstatte dem Forliiset af den Understöttelse, de med Tiiden kunde ventet sig af disse unge haabefulde Mennesker.

Det som nu fölger vil uden Tvivl overbeviise Dem, min Beste, at jeg hverken har været partiisk eller overdrevet Tingene i mindste Maade, men for at giöre Beretningen saa fuldstændigt som mueligt maae jeg gaae tilbage i Tiiden.

De offendtlige Forlystelser toge efter Sörge Aaret ikke saa snart deres Begyndelse förend adskillige af Byens Skiönheders Forhold viiste, at de af Kongens tindrende Öyne og Mundterhed sluttede sig til, at han ikke var föleslös i henseende til det smukke Kiön, og at han, ifald hans Valg faldt paa nogen af dem, ikke vilde faae Aarsag til at beklage sig over Grumhed. Iblandt disse udmærkede sig dog den nærværende Fru C. R. *Hersleb*¹⁾ og den bekiendte Frue *Agerskow* sig allermeest. Det artigste herved var det, at disse to ved alle Leyligheder holdt sig op over hinandens Forhold og Hensigten de derved lagde for Dagen, og dog ved alle Leyligheder gjorde sig öyensynlig Umage for at tage Priisen fra hinanden i at giöre dem meest kiendelige og forstaaelige; hvori Frue *Agerskow* dog beholdt Overhaanden. Da Gallerierne²⁾ snart bleve fyldte, siden Rummet var meget lille, saa toge de Fruentimmere, som ingen Plads meere kunde faae paa mellemste Gallerie, sig den Frihed at tage Sted paa Parterret, der var i den lige Priis og kostede 8te Mark for Personen. Frue *Agerskow* havde ikke saa snart seet det förend hun, som ellers var een af de Förste for at udvælge sig det Sted, hvor hun best kunde sees og see, [för end hun] blev een af de sidste, og tog stedse Plads paa den anden Bæk fra *Logen*. Saalænge Herskabet ikke var kommen sad hun som andre Folk med Ryggen til *Logen* og Ansigtet til Skuepladsen, men saa snart det Kongelige Huus kom, og hun med det

¹⁾ Conferentsraad Hans Cristoph. Hersleb var 1ste Borgermester. Gift 1755 med Catharine Magdalene Munck, Datter af Etatsraad, Hølesteretsassessor L. Munck.

²⁾ I Theatret paa Charlottenborg, hvor Mingotti gav Italiensk Opera. Overskou danske Skueplads II, 49 har: Parterret 8 R , mellemste Gallerie 6 R .

heele Parterre havde vendt sig for at hilse det, valgte hun sig, naar de andre mod Enden af *Symphonien* vendte sig til Skuepladsen, det allerubeqvemmeste Sæde, nemlig: hun lagde de to Ender af sit store Panier, paa Ryggen af anden og tredie Bænk, betiente sig af Giorderne til en Stoel, hvorved den eene Side blev vendt til *Logen* og den anden til Skuepladsen, og endskiönt hun med lige Beqvemmelighed kunde see til dem begge, saa var der dog noget der hæftede hendes Öyne med saadan en Magt til *Logen*, at Skuepladsen ikke formaaede at drage dem til sig.

Det eneste Træk af *Lovises* Forhold, der kunde bekræfte den Beskyldning, de sagde mig, at være giort imod hende var det, jeg har seet af hende ved denne Leylighed; thi hun blev hende ikke saa snart vaer, förend hun med en skielmsk Miine hviskede noget til Kongen, der ofte havde megen Möye at bare sig for Latter over det, hun sagde ham. En Aften i sær var det öyensynligt at hun holdt sig op over hende; thi da der uventende blev rört Trommen i *Coulissen* forskrækkede det et andet Fruentimmer paa Parterret saa stærk, at hun faldt i Besvimelse, medens endeel kom hende til Hielp, foer Frue *Agerskov* ud af Bænken og hen under Kongens *Loge* paa den Side hvor han sad og greb med begge Hænder i det Fløyels Dækken, endskiönt der var nesten heele Salens Længde imellem hende og den besviimede, Kongen blev temmelig forvirret ved denne Adfærd, Dronningens Latter forögede den ikke lidet, men han havde ikke liden Möye med at bare sig selv, da Dronningen med en udmærket Tienstfærdighed rev sit Etui fra Siden, tog Cassen med Guld Pulver ud, og flyede det til General Adjudanten, der maatte give hende en god *Dosis* af det for Skrækken. Da han overleverede Dronningen sin Casse igien, hvid-

skede hun noget til ham, og hvad enten det skeedte efter en bestemt eller ubestemt Befalning kan jeg ikke sige men han fik hende til at flye sig hendes Kaabe for at faae desbedre Luft, og da de Tiiders Snørlive vare meget udstaaende fra Brystet, saa forskaffede det Kongen, der stoed lige over hende saa frie en Udsigt at han reyste sig og stod inde i *Logen*, i steden for at han ellers laae bestandig med Armene paa Brystværget. Endskiönt den besviimede var længe kommen til sig selv igien, tænkte Frue *Agerskow* dog paa intet mindre end at forlade et Sted, hvor hun befandt sig saa meget efter Önske, men da Kongen vilde have Ende paa et Optog, der drog heele Verdens Opmærksomhed til sig og fra Skuepladsen, saa vinkede han den gamle Greve Lærke¹⁾ til sig, og han, enten af en Nödvendighed, eller om han troede det var Kongens Hensigt, bad Frue *Agerskow* meget höflig om sin Plads. Da Dronningens Forhold heri saa vel kunde ansees for en Politique, at hun ligesom vilde offendtlig bevidne at hun ingen Anledning havde til *Jalousie* og det tillige er den Fornuftiges Rettighed at belee modvillige Daarer, saa er det heller aldrig falden mig ind at ansee den Fornöyelse, hun fandt i at sætte hende i et latterligt Lys, for en Natur Feyl.

I hvor megen Möye end de benævnte og adskillige andre gjorde sig for at behage ved deres fremlagte og næsten faldholdte Yndigheder, saa havde ingen engang den mindste Formodning om, at de havde gjort mindste Virkning, hvad enten saa Aarsagen var en Mishag til tilbudne Vahre eller nogen Anden. Efter Haanden tog ogsaa denne Beleyring af, og Frue *Agerskow* var den eeneste, som

¹⁾ Christian v. Lerche f. 1692 † 1757, blev Greve 1751, var Geheimeraad, General, Overkrigssekretair, R. a. E. og D.

holdt ved. Omtrent en fiire til fem Aar efter gik der det Rygte, at hendes Bestandighed havde faaet en slags Belønning, som bestod deri, at Kongen havde havt en hemmelig Sammenkomst med hende paa *von K(roghens)* Kammer, men ikke flere end denne samme. Men een, som kunde vide noget derom, har efter hans Død forsikkret mig, at der ikke var det mindste om, men at *von K(roghen)* havde bestilt hende i Kongens Navn paa sit Kammer, og der betient sig af Kongens Klæder og en Slags Lighed somme vilde finde imellem dem, til at forestille hans Person, eller og hun havde godvilligen samtykket i Byttet, men hvilket det var, saa er saa meget vist, at *von K(roghen)* siden den Tiid var den meest kierkomne og flittigste Besøgelse hos hende.

(Af et tidligere Brev af 13 Febr. 84 indskydes efter hendes egen Anvisning følgende:

Da det synes, som om Tydscklands fattige Prindser og Grever var meddeelt et Patent paa at underholdes af *Danne-marck* og foragte det, saa har vi heller aldrig haft Mangel paa slige Giester, endskiöndt de ikke stedse har faaet *Gouvernementer* og Regimenter, men saa *Durchlauchtige*, som De end vare, dog toge til Takke med *Compagnier*. En saadan Herre indfandt sig 1742, hans Titel var en Prinds af *Stolberg*, han fik et *Compagnie* i Garden til Hest, hans Forstand var som de fleestes af hans Ligemænd, og hans Sæder var, som de vi kiender hos en Anden¹⁾, dog lidet anstændigere, og med den Forskiel, at han var i Stand til at være Anförer, og denne har trængt til en for at giöre smukke Bekiendtskaber.

¹⁾ Formodentlig Prinds Carl af Hessen, som D. Biehl dømmer meget ugunstigt om paa flere Steder i sine Breve.

Det var naturligt, at høysalig Kong *Friderich* den Femte, der som Cron Prinds blev holdt overmaade strængt og ikke turde giøre et Skridt uden efter *Etiquettens* Love, var meget fornøyet over at finde en Person, som han torde tale friere med, dog mærkede man ikke til nogen synderlig Fortroelighed eller Følger af samme. I Aaret (17)43re i *December* Maaned kom Cron Prindsen til at residere paa *Charlottenborg*, *Moltke* blev hans Kæmner (Ober-Kämmerer und Marschall) og *T.*, som var Cammer Page blev yngst Cammer Junker. Neppe havde de været der i 14 Dage førend *Moltke* en Morgen sagde til min Fader: Han maae lægge et Hænge Laas for den Dør, der gaaer fra Kammer Junker *T.*'s Kammer ud til Galleriet paa Riddersalen¹⁾; een Udgang kan gierne være nok, og (da) det venteligen er hans Tieners Magelighed, der volder den jdeligen Löben igiennem Salen, saa behøver han ikke at sige Kammer Junkeren det, og spørger han hvorfor det er skeedt, saa kan De sige, at jeg har har befaleet det. At Hænge Laaset strax blev besørget og lagt for var en Følge, men tree til 4re Dage efter, sagde *Moltke* til min Fader, De har vel ikke seet efter om Hænge Laaset ligger endnu for Døren? Nei; jeg har ikke svarede han, men det er der sikkert; thi det maae slaaes fra med Magt. — Vær saa god og see strax efter, det forekommer mig som om jeg har hørt nogen Tummel der oppe. Min Fader gik og bragte til sin store Forundring den Beskeed: at Laasen var slaaet fra. Læg et andet for, sagde *Moltke* i den koldeste Tone, og hver Morgen, naar De kommer til mig, saa see først efter om Laasen er for. Han gjorde saa, og da han i tree til fiire

¹⁾ Riddersalen, den nuværende Figursal, havde dengang et Galleri, hvortil der var Udgang fra Værelserne i øverste Etage.

Morgener ideligen havde meldt, at den var fra og ideligen faaet til Svar, Læg en Anden for, saa lagde *Moltke* til, og for ikke at sende hver Dag i Jsenboeden, saa tag to *Dosin* paa eengang.

Dette bragte min Fader paa de Tanker, at der maatte være andre Personer i Leegen med *T.*, og Nysgierrigheden efter at vide hvem det var, bragte ham til at lukke sig inde i et ledigt Sengeskab, der stod i Gangen de maatte over, og blev et par gange vær at *T.* bragte sin Søster efter Elleve i sit Kammer, hvor hun blev til imellem to og tre, men da han adskillige Gange havde seet *T.* gaae ud paa samme Tiid med to andre, hvoraf han kiendte Cron Prindsen i *T.s* Liberie eller rettere sagt hans Tieners Overkiøle, men den anden var ham ubekiendt, uagtet han vidste han havde seet ham (før); saa havde han faaet sin Nysgierrighed stillet og saae ikke videre efter. Han mærkede, at Cron Prindsen for ikke at blive seet af C. P., (Cammer pagen eller pager) og *Laquaier* gik op af Löntrappen i *Le Fevre(s)*¹⁾ Kammer, der var frietaget for Opvartning om Aftenen og laae hiemme hos sin Kone, derfra ind i *T.s* Kammer over Riddersalen ned af Trappen i den store Port, hvorved han undgik alles Öyne undtagen Schweitzerens og Skiltvagterne uden for Porten. Venterligen maae nogen have givet *Moltke* et Vink derom, og han for at blive vis derpaa gjort et Forsøg med Hænge Laaset, og der gik ogsaa rigtig et i Löbet hver Dag indtil omtrent i Midten af Februar; thi da min Fader da en Löverdag [dag] Morgen meldte ham, at han havde lagt et for igien, svarede han med sin sædvanlige Kulde: Nu bliver det nok liggende. Strax efter Taffelet, hvorved Cron

¹⁾ Jean Pierre Le Fevre, Kronprindsens Kammertjener.

Prindsen var som sædvanlig meget munter kom Kongens Löber med et Brev til ham og et til *T.* Han havde et med til Prindsen af *Stolberg*, og de to sidstes Indhold bleve i en Hast bekiendte siden de bestode i en Ordre at være inden 24te Tiimers Forløb ude af Byen og Prindsen inden 14ten Dage af Kongens Riger og Lande, *T.* blev derimod anviist en liden Pension og et vist Sted at opholde sig paa, og ikke under Straf af Fængsel at komme uden for de ham foreskrevne Grændser.

Hvad der stod i Cron Prindsens Brev maae ikke have været meget behageligt; thi han holdt Kammer Spiise om Aftenen, og under Forevendning af Upasselighed tog han hverken paa Slottet om Söndagen eller i *Conseillet* om Mandagen, men da Kongen derpaa om Tirsdagen besøgte ham, og venteligen holdt ham den Straf Prædiken, som han gruede for saa var ogsaa Sygdommen forbie.

Af det at *T.* og Prindsen kom i lige Fordømmelse begreb min Fader let, hvem den havde været, som han ikke kiendte. Ingen fik nogensinde deres Forbrydelse at vide, de begriber let, at min Fader tav med hvad han vidste, og først efterat denne Konge var paa Thronen, og i Anledning af hans Omstreyfen med *Sp(erling)?* og *H(olck)?* fortal[g]te han mig det ovenstaaende. Han troede stedse, at *Moltke* havde berettet *Christian* den Siette det, saa vel af det han havde sagt ham, som af nogle Trudsler *T.* understötte imod (*Moltke*) i Forbittrelsen ved hans Bortreyse, og er det saa, da er han den eneste, der veed meere af denne smukke Historie end De og jeg, og dette saa vel som endeel andet, har været Aarsag i, at jeg stedse har forsvaret ham imod de Beskyldninger, at han for egen Fordeels Skyld havde forleedt sin Herre og Ven til Feyltrin.

Men siig mig, om De kan giøre Dem et Begreb om hvorledes saadanne Mennesker, som *T.* tænker, ikke allene at være Redskabet til en ung Herres Forvildelse, som saa mange Menneskers Vel og Lyksalighed beroer paa, men endog at giøre sin egen Sister til et Offer for Vellysten, i det Haab at giøre Lykke, om de Fordeele ellers kan kaldes Lykke, som man kiøber med sin Vanære. Jeg nægter ikke, at om nogensinde et Menneskes Ulykke har glædet mig, saa[e] var det da jeg saae, at *T.s* Haab feylede. Han fik aldrig saa snart at høre, at *Christian* den Siette var død förend han skrev *Friderich* den Femte til, men uagtet al hans Overhæng kunde han aldrig faae Tilladelse, at komme til Byen, hvad enten nu *Moltkes* Magt over Kongen hindrede det, eller denne fölede selv, hvor skadelig han havde været ham. Har det været det sidste, saa kan hans saa vel som tusende andres Exempler være et nyt Beviis paa, at det koster ulige mindre at holde sig fra at giøre Bekiendtskab med Lasterne end at rive sig løs fra dem, naar det først er giort. Efter nogle Aars Forløb erholdt han et meget maadeligt Amtmandskab i Norge, og da nogen Tiid derefter *von Krog(h)ens* Yndest var paa sin høyeste Spidse¹⁾, saa ægtede *T.* hans Söster, venteligen i det Haab, at trænge igiennem ved sin Svoger, men enten Kongen ikke var at bevæge i den Post, eller *von Kroghen* havde al den Naade han kunde faae selv nödig, saa blev det som det var. Hvor hans Söster blev af veed jeg ikke, mange har mumlet om, at den saa kaldte

¹⁾ Godske Hans v. Krogh, Søn af Generallieutenant G. F. v. Krogh, er født 1726, og kom 1740 til Hoffet, hvor han i 20 Aar var Page og Kammerjunker, blev 1760 Kammerherre og var siden Stiftamtmand over Lolland og Falster (1764—1782). † omtrent 1807.

Madame Hansen var en Fröken *T—*, men mange Ting synes at giöre det usandsynligt.)

Fortsættelse af Brevet, der blev afbrudt p. 235.

I de förste 6 Aar efter *T.s* Forviisning, hörte og merkede man ikke til nogen Udskeyelse i den Post, uden at der mumledes om en *Madame Hansen*, som gjorde Adskillige Reyser til *Fyen* for at ligge i Barselseng. De som havde noget Nys om den Bröde *T.* havde begaaet, troede med Vished, at det var hans Söster, min Fader, som kiendte hende, lod sig *Madame Hansens* Person beskrive og syntes at kiende hende igien. Andre derimod, hvori blandt *C(onfr.) R(aad) Nielsen*¹⁾, har vildet paa-staae, at det var en Pige, der tient Berider *Neppe*, og som Kongen havde faaet Lyst til paa *Lægersborg*, men naar saa var, saa kan man ingen Aarsag finde, hvor för hun da ikke snarere blev lagt i Barselseng i hans Huus, da Kongen holdt meget af ham, og han, som hendes forrige Hosbond dog maatte vide noget derom, men blev sendt til *Fyen* i *Heins* Huus, og paa den anden Side synes det ogsaa utroeligt, at Søsteren kunde vedligeholdte hans *Attachement* uden at formaae at udvirke sin Broders Tilbagekomst, med mindre man vilde slutte, at det har været den samme Person, og dog ikke *T.s* Söster, men at han allene havde givet hende det Navn paa det hun uden Mistanke kunde komme paa hans Kammer og undgaae *Moltkes* Opmærksomhed.

Indtil Slutningen af Aaret (17)50 havde Kongen baaren sin Flaske, som man den Tid sagde, uden at man kunde

¹⁾ Informator sammen med Reverdil hos Christian den Syvende som Kronprinds.

mærke ham det af, men saa ofte han nu hyldede *Bachus* blev Druens Virkning meget kiendelig og øyensynlig, som dog ikke kom af det, at han tog meere til sig, men af en Forhærdelse i Leveren der var foraarsaget af et Stød, som hans Hirschfænger havde givet ham under det venstre Bryst, da han nogle Aar forhen havde styrtet meget farlig paa Jagten og maatte holde Sengen i nogle Dage. Saa længe Viinen han drak, ingen Følger havde, tav *Moltke*, men nu begyndte han at giøre mange Forestillinger derimod, og gik endog saa vidt, at han, da han mærkede, at hvad der skulde skiules for ham gik i Svang paa *Brockenhuuses* Værelser²⁾, forbød at ingen maatte faae nogen Viin af Kielderens, uden hans egenhændige Beviis, og Schweizeren fik Befalning at undersøge paa det nøyeste hvad der blev baaren ind og til hvem. Men til Trods for al hans Forsigtighed fandtes der desværre, og som De selv veed tjenstfærdige Aander nok til at forskaffe alt hvad der behøvedes til disse Aften Fester.

Det var saadan en Yderlighed af grove Vellyster *Brockenhuus* der søgte at giøre sin Lykke ved at giøre sin Herre bekiendt med, at man ikke uden Skamfuldhed kan nævne dem. De gemeeneste og liderligste Fruentimmere i heele Byen vare *Gratierne* i disse Forsamlinger, for nogle *Ducater* fandtes de meget villige til at afføre sig deres Klæder, og i samme Stand, som de vare komne paa Jorden at dandse omkring paa Borde og Stoele for de forsamlede Herrer. Den Begierlighed de haabede at antænde ved denne Leylighed slog dem for det meeste feyl, men en anden opsteg derimod hos Kongen, som det syntes umueligt

¹⁾ Henrick v. Brockenhuus f. 1720, Kammerjunker og Staldmester hos Frederik d. 5te som Kronprinds. R. af D. 1760; R. af E. 1783.

for en Menneske Ven at falde paa, og som man allene burde vente sig af een grum Tyran. Det var nemlig hans største Vellyst at pidske disse Elendige indtil Blodet; io meere de vaandede og krympede sig derved, io meere kildrede det ham, og fornøiede ham saa at sige ind i Sielen og sielden eller aldrig holdt han op førend han saae Blodet strime efter; og det eneste, der kunde ligne en Undskyldning for en saa uværdig Handling maatte være det, at naar Viinen havde berøvet ham Forstandens og Sandsernes Brug han da smagte en slags Sødhed i at hævne alle de Pidsk, han havde faaet af sin Moder og Hovmesterinde paa disse Skamflik for Kiønnet.

At disse Foretagender bleve snart bekiendte over heele Byen var ganske naturligt, Nympherne holdt det for en al for stor Ære at have været til disse Gilder; det gav dem al for stor[e] en Triumph over deres Medsøstre, som troede sig bedre end de, at de havde spiist til Aften med Kongen, at de skulde have fortiet det, men at Fortællingen end ikke af den allerringeste blev anhørt med den Glæde, som den blev fortalt (med), var iligemaade en Følge. Det Indtryk, det gjorde hos enhver er utroeligt, alle syntes som at vaagnes af en behagelig Drøm, som med Forskrækelse, og den *Melanc(h)olie*, som enhver nogle Maaneder efter syntes at læse i sin Afguds Dronningens forhen saa muntre og blide Ansigt forøgede deres Rædsel ved at give dem en Bekræftelse paa det, de saa nødig vilde troe.

Omtrent et halv Aars Tid havde Kongen været bekiendt med disse smukke Forlystelser uden at de havde haft andre Følger end de anførte, da Kongen fandt een af disse skiendige Creaturer, sin Opmærksomhed værdig. Den store og hastige Forandring, der skeedte i hendes Omstændigheder opdagede i en Hast Kilden; thi hun som

havde for tree Maaneder siden ikke havt det hun kunde skiule sig i, havde nu et stort og beqvemt Huus i Boldhuus Gaden, paa det prægtigste *meubleret* og Vinduerne bedækkede med de rareste og kostbareste Blomster. Nu lagde enhver sin Misfornøyelse tydeligen for Dagen, man taledede endnu friere og meere overlydt end nuomstunder, og jeg hørte engang i et offendtlig Sælskab fortælle, at Matroser og Soldater havde givet en Ansøgning ind om Forøgelse i Gagen til at kunne betale fornemme H(ore)r eller og et Forbud, at de, som kunde betale dem, ikke maatte berøve dem Deres. Havde hun ikke været sendt af Landet en Sex til Syv Maaneder før Dronningens Død, saa troer jeg sikkert at Almuen havde grebet til Yderligheder.

Moltke havde hørt Byens Misfornøyelse, Dronningen havde tvert imod den Egensindighed, som ved adskillige Leyligheder yttrede sig hos hende, nedladt sig til at beklage sig for ham, og han foresadte sig at vove alt. En Morgen imod sædvane blev han saa længe inde hos Kongen at *Conseillet* maatte bie over tree Qvarter efter Kongen. Hvad han har sagt ham, veed ingen, men at han maac have talt af Hiertet og intet let Arbeyde (have) fundet saaes deraf, at hans Öyne vare opsvulmede af Graad. Han kom ikke saa snart i sine Værelser förend han befalede at hente Politimesteren til ham i mueligste Hast. Confr. *R. Horn* var det paa den Tiid, og han har siden efter fortalt mig, at han flyede ham tie tusende Rigsdaler, som han skulde overlevere Magistraten i *Hamborg* som Formyndere for Mad: *Dyssel*, og en af Kongens Haand underskreven Ordre til ham, om at forföye sig til Mad. *Dyssel* forkynde hende i Kongens Navn inden Forløb af to Tiime(r) at være reyse færdig for at blive ledsaget af to af hans Betientere til *Hamborg* med det Forbud ikke meere at sætte sin Fod

i Landet under Straf af evigt Fængsel. Dog skulde det ikke være hende tilladt at tage andet med sig end Lintøyet og Klæderne til hendes Krop. For det øvrige hun kunde troe sig berettiget til betaltes hende af besynderlig Naade den ovenmeldte Summa der skulde leveres Magistraten i Hamborg til Forvaring, dog skulde det staae hende frit for at gaae videre ned i Tydskland.

Dette var den skriftlige Ordre og den mundtlige bestod deri: at han ikke maatte vige derfra hverken medens hun endnu var i Huuset eller efter hun var borte, førend han havde taget alle forefundne Kostbarheder til sig og gjort en nøyagtig Fortegnelse over alt det øvrige. I den Tiid maatte han tillige give nøye Agt paa, om nogen bragte Breve eller deslige til hende, bemægtige sig dem, og om endog deres Indhold syntes at kuldkaste eller tiljntetgiøre den ham tilstillede Ordre, desuagtet [at] holde sig den første efterrettelig, tilstille ham de andre, da han skulde være ham Borgen for alle de Uleyligheder der kunde flyde af. Far vel for denne Gang, min velsignede *Bülow*, og tænk stedse med Æmhed

paa Deres

uforanderlige *Dorothea*.

d. 5te Martii (17)84.

Horn tog lige fra Slottet til Boldhuus Gaden, og medens han sendte sin Tiener efter Betienterne og föyede Anstalter til hendes Reyse, forkyndte han hende Kongens Villie. Hun blev sat i den yderste Bestyrtelse, yttrede sin Tvivl om, at den Befalning var udstædet Kongen uafvidende, siden *Brockenhuus* Aftenen forhen havde bragt hende Nøglen til Løngangen og Trappen, og det med den Efterretning at hun den Aften skulde indfinde sig for første Gang i Kongens egne Værelser, og bad ham derfor paa det indstændigste, at hun maatte

lade *Brockenhuus* hente, og med Løfter om en tilstrækkelig Belønning for denne Tieneste. Men hertil havde han ingen Ören, han forsikkrede hende, at der ikke kunde bæres mindste Tvivl om *Ordrens* Rigtighed, at han i det mindste for sin Part var saa overtydet om den, at han fulgte den til Punct og Prikke, og saa fremt hun spildte den hende forundte Tiid paa unyttige Forestillinger og Bønner, saa tog han naar Vognen kom og sadte hende i den som hun gik og stod. Hun maatte altsaa beqvemme sig til at pakke ind saa nødig, som hun end vilde, og nu begyndte der en nye Striid. Uhre, Ringe og Daaser vilde hun have regnet med til Klæder og fölgelig en pakke ind, men *Horn* betydede hende, at det var Smykker og tog dem til sig. Endeligen forløb de bestemte to Tiimer, Vognen var kommen, et par Kufferter pakket paa den og *Madem: Dyssel* blev sadt i Vognen, med to Betientere til Livvagt; hun var ingen 30^{ve} Skridt fra Huuset förend en af *Brockenhuuses* Tienere kom med en stor Pakke og et Brev til hende, han studsede lidet ved at forefinde Politimesteren der, og i fuld Registration, men torde dog ikke forholde hvad han havde. I Pakken var flere Stykker overmaade prægtige Silke Töyer: Brevet var fra hans Herre og indeholdt: at da han ingen Leylighed lod gaae forbie til at sørge for hendes Fordeel, saa haabede han ogsaa, at hun paa sin Side, ikke heller forsögte at befordre hans. Omtrent et Qvarteer eller noget der efter udviiste det sig, hvor nødvendig *Moltkes* brugte Forsigtighed havde været; thi en anden af *Brockenhuuses* Tienere kom løbende med Tungen af Halsen, og bragte *Horn* et Brev fra hans Herre, der i Kongens Navn befalede ham at forhale Fuldbyrnelsen af den ham tilstillede Ordre indtil videre. Da han havde sanket alle Smykkerne sammen, og gjort et nøyagtigt *Inventarium* over

det övrige, bragte han *Moltke* det altsammen tillige med begge de indløbne Breve, og hvor gierne *Moltke* havde skaanet sin Herres Ære, naar det havde været ham muligt kunde tydeligen sees af det, han sagde til *Horn* da denne flyede ham Brevene og berettede ham deres Indhold. Jeg var mig den Frækhed ventende af *Brockenhuis*, han misbruger ved alle Leyligheder sin Herres Navn og giör det til et Skiul for sine egne Laster, fordi han forlader sig paa Kongens Godhed, og den Fornöyelse han finder i, at antage alle Undskyldninger, hvormed de, han engang har fattet Naade for, besmykker deres Feyl. Siig nu selv, min Beste, om ikke *Moltke* ved denne Leylighed viiste sig som en retskaffens og veltænkende Mand, og om han ikke virkelig sadte alt det paa Spill, som Pligt og Kierlighed for hans Herre krævede af ham. Det eneste man endnu kunde krævet af ham, var at (han skulde) anvendt al sin Magt over Kongen, til at faae den nedrige og i de groveste Laster indhyllede Siel forjaget fra Hoffet, men Spörgsmaal, om det stod i hans Kræfter, om ikke den afskyelige Forfører havde giort sig saa nödvendig hos den svage og forleedte Konge, at han ikke har vildet miste ham.

Værdien af de forefundne Smykker forsikkrede *Horn* mig, belöb sig over tredive tusende Rigsdaler, og for at viise Dem, at jeg över den samme Retfærdighed imod den tilbedede *Friderich* naar jeg taler om hans Feyl, som naar jeg taler om hans Dyder, maae jeg sige Dem, at der var et Bracelet med hans Portrait iblandt, omsat med Brillianter. Venteligen maae hun have viist det til sine Venner og Bekiendtere, siden ikke alleene heele Byen vidste det, men endog den liderlige *la Beaumelle*¹⁾ var uforskammet

¹⁾ Franskmanden L. A. de la Beaumelle, f. 1727 † 1773, opholdt sig i Kjøbenhavn til 1751.

nok til i sin *Qu'en dirat'on*, at giøre en *Reflection* i den Anledning og sætte det første Bogstav af hendes Navn der ved.

Nogle Uger efter denne Tildragelse gik Hoffet til *Fredensborg*, og endskiönt *Bachus* ikke kom i mindste Maade i Forglemmelse, blev han dog ikke hyldet paa saa nedrig en Maade og med slige vanærende Følger. Da Someren var til Ende, var denne anførte Tildragelse næsten glemt, og om Indtrykket den havde gjort ikke var ganske udslettet var det dog meget stærk svækket. Hoffet blev imodtaget med den sædvanlige Glæde, i sær da Dronningens forestaaende Nedkomst gav Haab om en Prinds endnu, som alle ønskede. *Lovise* var for høyligen elsket til at det mindste, der angik hende ikke skulde opvække Agtsomhed; man havde altsaa lagt Mærke til, at hun havde brugt henimod to Aars Frist for at bringe en Prinds til Verden, men til Prinsesserne neppe et Aar fyldest, og da Prinsesse *Lovise*¹⁾ kun feylede nogle Maaneder i to Aar, saa ventede alle en Prinds med den største Vished, og at deres Udregning var rigtig lærte Tiiden, men til fordoblet Kummer for det heele Land.

Nu kom den ligesaa smertelige, som i sine Følger uheldige Tids Punct for Dannemark, da det mistede sin saa inderlig elskede Dronning, og io meere uventet dette Slag kom, io haardere ramte det. Hun havde i sin Barsel Seng med Prinsesse *Wilhelmine Caroline*²⁾ faaet et Navle Brok, men af en særdeles Grille havde hun dulgt dette Tilfælde for alle, undtagen hendes *Cammer Frue*³⁾ der var den eneste af hendes Betientere hun yttrede nogen For-

¹⁾ f. 30 Jan. 1750.

²⁾ f. 10 Juli 1747.

³⁾ En Capitainsfrue Helmich.

troelighed til. Hun aabenbarede hende den Uleylighed hun følede, med den Befalning at spørge een af *Medici* derom, saaledes, som om en Bekiendter paa Landet havde skrevet hende det til med den Begiering at forespørge sig hos dem hvad det kunde være, og hvad man kunde bruge derfor. Frue *Helmig* gjorde saa, og bekom til Svar: at det formodentlig var eller i det mindste kunde blive et Navle Brok, men at det havde intet at betyde, saa fremt hun strax forsynede sig med et Baand derimod, og sagde hende tillige hvordan det skulde være indrettet og hvorledes det skulde bæres. Hun berettede hende det, og Dronningen befalede hende at lade et par Baand giøre, og da Frue *Helmig* hver Morgen naar Dronningen stod op, bandt det paa hende, saa gik alting lykkelig og hun bragte Kongen (*Christian 7de*)¹⁾ og Prinsesse *Lovise* til Verden, uden at hendes Jorde Moder mærkede til noget. Kort efter Prindsessens Fødsel døde Fru *Helmig*, som Dronningen tog sig meget nær, men vilde desuagtet ikke betroe sig til nogen Anden, men hialp sig selv med Baandet saa godt, som hun kunde. Förend hun blev frugtsommelig og en god Tiid efter lod det sig giøre, men da over den halve Tiid var forbie, og hendes Tilstand var den Gang meget kiendeligere end den forhen havde været, saa gjorde denne tiltagende Förlighed hende det umueligt at Naae saa langt, at hun kunde befæste Baandet. Ingen vilde hun betroe sig til, selv kunde hun ikke giøre det, hvorover hun tog den uhældige Slutning, at lægge Baandet reent af, vel syntes hun nogen Tiid efter at Skaden tog kiendelig til, og i stæden for at giøre den fornuftige Slutning, at det greb med dobbelt Hæftighed om sig ved at være bleven befriet fra den Tvang Baandet hidetil havde holdt det i, saa gik

¹⁾ 29 Jan. 1749.

det hende, som det gaaer Menneskene i Almindelighed, de smiggrer sig det de ønsker, saa regnede hun det ogsaa til en Følge af den stærke Udspendning hendes Frugtsomhed førte med sig. Imidlertid førte det ingen stærk Uleylighed med sig, hun dandsede ugentlig en gang som sædvanlig indtil *December* Maanedes Begyndelse, da Jordemoderen blev om Natten paa Slottet. Da hun var meget tykkere end hun pleyede, saa var hun ogsaa meere ubeqvem til at hielpe sig selv, og ved den Anledning opdagede Jorde Moderen *Madam: Labes* hendes Svaghed. Hun vilde formaae Dronningen til at tage Baandet paa igien, men det var hende for besværligt, og *Mad: Labes* föyede hende deri, paa Vilkaar, at hun ikke skulde klæde sig meere för end hun var forløst. Men med alle hendes gode Egenskaber taalede hun ikke at man skrev hende Love for, det hun maaskee havde giort af egen Drift, gjorde hun vist ikke naar man fordrede det, undtagen det var Kongen; thi hendes Hengivenhed i hans Villie var saa magelös og bekiendt, at naar hun vilde giöre noget *Medici* havde forbudet, saa truede hendes *Cammer* Folk hende med, at de maatte sige Kongen det. Den 8de *December* var han kommen fra *Lægersborg* for sidste Gang i denne Vinter, siden han ingen Nat meere vilde være ude af Byen, förend Dronningen var kommen ned; den 9de havde han spiist i *Cabinettet* med hende og den 10de som var en *Cour* Dag vilde hun skiönt hun havde havt en meget uroelig Nat og slet ikke var vel, snöre sig, for at tage imod *Cour* og gaae til Taffels. Men dette vilde *Mad: Labes* ikke tillade, hun beraabte sig ikke allene paa Dronningens givne Löfte, men truede hende tillige at aabenbare Kongen hendes Svaghed og hvad Grad den var stegen til, siden Samvittigheden ikke tillod hende at tie, naar Dronningen ganske vilde raade

sig selv. Enten nu Dronningen troede, at det var blotte Trudslar, eller hun ærgrede sig over hendes Dristighed, saa bestod hendes heele Svar deri, at hun befalede Mad: *Labes* at gaae ind i sit Kammer, og ringede efter sine Cammer Piger til at klæde hende. Om Mad: *Labes* virkelig fandt Dronningens Forfatning saaledes, at Samvittigheden paalagde hende det Skridt hun gjorde, eller om hun blot for at trodse Dronningen lod bede om at faae Kongen i tale, saa var det dog det første hun foretog sig, og da det blev hende bevilget, afmaalede hun ham Dronningens Tilstand saa farlig, og af slig en Beskaffenhed, at han kom i den yderste Angst. Han gik ikke allene strax ind til Dronningen og fik hende til at staae fra sit Forsæt, men forestillede hende endog hvor nødvendigt det var, at det *medicinske Facultæt* blev sammen kaldet for at raadslaae om at sætte hendes saa vel som Fosterets Liv uden for al Fare. Hun forsikkrede ham, at der var intet at befrygte, naar man allene vilde overlade hende til Forsynet og Naturen, at slige Beraadslagninger sielden eller aldrig svarede til den Nytte man ventede sig af dem siden den Fornuftigste de fleeste Tider blev overstemmet ved Mængden. og hun haabede ved sit Forhold at have fortient, at han kunde forlade sig paa hendes Ord. Han svarede: at naar det galdt om hans og ikke hendes Liv, saa vilde han bevidne hende baade sin Tillid og Kierlighed ved at overgive det ganske i hendes Hænder, men at den blotte Tanke om at miste hende var ham saa græsselig, at det nødte ham til at anvende al muelig Forsigtighed til at forebygge dette for ham saa ubodelige Forliis.

Facultætet blev samlet mod Aften, Mad: *Labes* indkaldt for disse Herrer til at gjøre sin Beretning, men da de ingen tilforladelig Slutning kunde gjøre sig af den, saa maatte Dronningen

enten hun vilde eller ey, underkaste sig, at de selv undersøgte Sagens Beskaffenhed. Da dette var skedt, vare de endnu lige saa uvisse som forhen, indtil de omsider langt ud paa Natten bleve eenige om, at Brokket havde dreyet Navle Strengen, og naar saa var, kunde Fosteret ikke faae sin behørig Næring men maatte omkomme af Hunger, og dets Forraadnelse tænde Moderen an, hvorved begges Liv maatte gaae der paa, og at det eneste Middel, hvorved denne Ulykke kunde forekommes var en *Operation* hvorved Navle-Strængen kunde dreyes i sin naturlige Orden. Denne Dom blev underskreven af dem alle, og Dronningen forelagt men hun vilde paa ingen Maade beqvemme sig dertil. Hun sagde, at naar hun skulde døe, saa vilde hun i det mindste ikke selv vælge sig den visseste og piinagtigste Maade. De toge deres Tilflugt til Kongen om at formaae hende dertil, men han var i lang Tid lige saa haardt derimod, som hun. Endelig fik de ham ved deres Bønner og Forestillinger overtalt, at han bad hende derom. Da han havde udtalt tog hun hans Haand trykkede den til sine Læber, og sagde: Det er i Dag 8te Aar, at jeg svoer Dem Lydighed, jeg har i den Tid ingen anden Villie havt end deres, og siden De forlanger det vil jeg i Dag besegle den med mit Liv og mit Blod, Men bliv hos mig, deres Nærværelse vil forsøde mig den Marter jeg skal udstaae. Han lovede hende det, med det Tillæg, at naar Gud som han haabede, sparede hende, saa vilde han for fremtiden ingen anden Villie have end hendes. Da nu Cammer Pigerne havde hiulpet *Wolert* at berede Leyet til *Operationen*, og Dronningen var lagt paa det, kom Kongen og det heele *Facultet* ind igien. Kongen stod med den største Væmodighed ved hendes høyre Side, og ønskede, at han

kunde lide for hende, og hun trøstede ham med at Tilberedelserne og Forestillingen derom, maaskee var værre end Tingen i sig selv. Imidlertid havde *Wolert* ført sig af Kiolen og ladet Skiorte Ærmene binde op for ikke at have noget til Hinder om Haanden, men da Kongen saae ham nærme sig med de opsmøgede nøgne Arme og lægge de fornødne Instrumenter hos sig, forlod hans Standhaftighed ham, han kastede sig over hende, ligesom for at bedække hende, igienkaldte det Samtykke han havde givet dertil, og sagde, at han vilde opfylde sin elskede Gemals Bøn og forlade sig paa Forsynet. Men det vilde Dronningen ikke, hun forsikkrede ham, at Snittet ikke kunde blive hende dødeligere, end den Sinds bevægelse Forberedelserne og det Moeds Samling, som hun behøvede, havde kostet hende; og om hendes Tiime var kommen, saa vilde hun i det mindste skilles fra ham med den Overbeviisning, at hun havde gjort alt sit for at forhale denne gruelige Skilsmisse, hun bad ham derpaa meget indstændigen at forlade hende, som han ogsaa paa hendes igientagne Begiering gjorde.

Operationen gik for sig og en halv Tiime efter var det ingen Hemmelighed meere paa Slottet, at Dronningen ikke var til at rædde, der mumledes meget om, at Dronningen havde haft fuldkommen Ret til at sige, at slige Raadsforsamlinger vare til ingen Nytte; thi ingen af deres Slutninger vare trufne ind, *Operationen* havde ikke allene været unødvendig men endog skadelig, siden Sygdommen den voldte, var stridig imod den, der var, og de Læge Midler der skulde helbrede det eene Onde forværrede det det andet. Men hvad enten det nu var saa heller ey, drister jeg mig ikke til at sige med Vished; thi ingen af alle *Medici* vilde ud med Sproget, som bestyrkede enhver

i den Tanke, at Sagens Beskaffenhed maatte dölges for Kongen, paa det hans Smerte ikke skulde foröges ved den indvortes Bebreydelse, at hans Overtalelser havde voldt hende Döden. I Döden saavel som i Smerterne var hun den samme, som hun stedse havde viist sig. Hun tröstede alle der nærmede sig hende, og vedligeholdte sit Sinds Mundterhed indtil det sidste Öyeblik. Liv *Medicus Piper* var den eneste af det heele *Concilium*, der ikke var tilstæde ved *Operationen*; da hun havde seet hans Navn paa *resultatet*, der var forelagt hende, saa spurgte hun om ham, da det var forbie; og fik til Svar, at han var bleven upasselig, og havde maattet taget hjem. Dagen derpaa kom han, og blev imodtaget med de Ord: Hvor var De i Gaar, jeg savnede Dem? Han undskyldte sig med, at han havde faaet meget Ondt. Det vilde gaae mig nær om det var saa, sagde hun, men vær oprigtig og tilstaae, at de vel havde Hierte til at underskrive Dommen, men ikke Moed nok til at bivaane Executionen.

Den Skræk, der overfaldt alle Mennesker, da der Dagen efter i alle Kirker baade for og efter Prækenen blev bedet for hendes Mayestets Liv, der var i den yderste Fare, kan ingen forestille sig, meget faa havde engang hørt at hun var upasselig, og fik nu med et at höre, at der næsten ingen Haab var til hendes Frelse. Det var den eneste Begivenhed, hvori jeg har seet, at alle Stænder i en Stat har viist sig, som Södskende, Bedrövelsen var almindelig, hvem der mödte hinanden taledes hinanden til med Taarene i Öynene, i 8te Aar var der neppe bleven sendt saa mange og ivrige Bönner til Himmelen, som i de 8te Dage. I de ugentlige Bede Tiimer, hvor man ellers neppe finder en halv snees Mennesker, vare Kirkerne lige saa fulde, som ellers til Præken. Slodspladsen var ikke förend langt ud

paa Natten frie for nogle hundrede Mennesker, der i den bedrøveligste Stilling, hæftede Öynene paa hendes Sove Gemak, og imellem stunder ved deres opløftede Hænder gave Tegn paa, at de bade til Gud for hende. Imod den Tiid, at Fregadderen¹⁾ skulde slaaes fra Hoved Vagten var Torvet næsten opfyldt med Mennesker for ved Trommen at blive underrettet, om der endnu var Haab, og naar de havde hørt de første Slag af den, skyndte de sig saa hurtige bort, som om enhver havde nogen han skulde trøste med denne glædelige Tidende. Men da Tambourene den 19de slog Trommen paa Ryggen, blev Kummeren saa overlydt, og lammeren udtrykkede sig ved saa forskellige Toner, at jngen kunde høre det uden den største Bængstelse. I det mindste veed jeg, at det er mig efter tree og Tredive Aars Forløb umuelig at erindre mig det uden en stærk Bevægelse i Sielen. De, som havde taget Sted paa Slods Pladsen, bekom Efterretningen ved Klokkerne, og Skriget hvormed de Dövede Lyden af dem, bragte Kongen i en lang og farlig Besvimelse, da han kom lidet til sig selv igien, befalede han at Slots Klokkerne skulde holde op at ringe, siden hvert et Slag af dem knusede hans Hierte. Det skeedte ogsaa, men da *Conseillet* noget efter kom ind til ham, spurgte den gamle *Bernsdorff*: hvorfor Slots Klokkerne ikke gik, og da Kongen havde sagt ham det, forestillede han[d] ham, at saa vigtig og gyldig som denne Aarsag end var for enhver, som vidste den, saa var det dog en Umuelighed at den kunde blive Byen og heele Almuen bekiendt at dens heftige udviiste Smerte let kunde avle Bitterhed i dens Hierte, og bringe den til at troe, at

¹⁾ Fordreiet af Tydsk Vergadderung eller Vergaderung, convocatio militum, Signal givet med Trommen til at samle sig til Afløsning og at holde sig marschfærdige.

Byen men ikke Hoffet sørgede over en mageløs Dronnings Tab. Kongen takkede ham for denne Erindring, og gav Befalning at Klokkerne skulde begynde igien.

Det første Gud havde kaldt Dronningen, gjorde man sig den yderste Flid for at frelse Fosteret; man havde alt i nogle Dage troet, at det var dødt, men Dronningen havde den sidste Aften saa alvorligen bekræftet at det var i Live, at man strax søgte at faae det levende til Verden. Det lykkedes ogsaa, men lidet meere end et Qvarteer efter fulgte det sin Moder i Evigheden. Ingen Bønner, ingen Forestillinger vare mægtige nok til at bevæge Kongen at forlade Slottet uden at have sagt sin *Lovise* det sidste Farvel. Hun var allerede saa ukiendelig, at han studsede, da Dækket, efter hans Befalning blev taget af Ansigtet, men desuagtet kastede han sig over hende, bad hende paa det bevægeligste om Forladelse for alt hvad han havde gjort hende imod, og kyssede hendes kolde Ansigt og Hænder saa længe, indtil de maatte bære ham bort uden Følelse og Sands.

Hans ved hendes Død udviiste heftige Smerte, de Taare Strømme, der endnu oversvømmede hans Ansigt da han fulgte hende til Graven, syntes at have fornyet Under-saatternes ganske Kierlighed til ham igien, og det havde været en Lykke baade for ham og Landet om hendes Død, som han selv ansaae for en fortient Straf over sig, havde formaaet ham til at skye alt det, hvorved han troede at have opirret den Høyeste, og maaskee var det skeedt dersom *Moltke* havde betient sig af disse Öyeblikke til at faae hans Forførere fra ham, og maaskee har han gjort det, uden at kunde trænge igiennem, og vanskeligt var det ogsaa, siden deres Tal var saa stort, at han næsten maatte havt lutter Fremmede om sig.

Til et Beviis paa det smukke Kiøns Medlidenhed og Deeltagelse i deres Konges Græmmelse maae man tilstaae dem, at de gjorde sig al Umage for at trøste ham, og de syntes saa overbeviist om den Satz, at et Søm driver det andet best ud, at endog Mødrene paa visse Vilkaar tilbøde ham deres Døttre til Trøst og Husvalelse. *Generalinde Numsen*¹⁾ udmærkede sig i Besynderlighed ved denne Omhue; hun forsømte ved ingen Leylighed at vise sin Daatter²⁾ der siden efter fik Greve *Knuth*, i det fordeelagtigste Lys; det havde ogsaa den Virkning, at Kongen indlod sig i Tractater med Generalinden des angaaende, men han fandt hendes Fordringer saa umaadelige, at han strax afbrød dem, og, som man sagde, til største Græmmelse for Frøkenen.

Hendes yngre Søster³⁾, som nu har *Bielcke*, fandt det derfor ikke raadeligt, omtrent Fiire Aar derefter at blande sin Moder i den Handel, som hun stod i, men betingede sig enten sine Vilkaar selv, eller overgav sig paa Naade og Unaade, men efter nogle Ugers Forløb var alting ude. Denne Handel blev forraadt ved en dristig Tyv, som var Dreng enten i Sölv Kammeret eller hos Kammer Laquaen, som jeg ikke ret erindrer. Han havde den Formastelse, at snige sig om Aftenen i Kongens Sove Gemak, ligge heele Natten under Kongens Seng, og om Formiddagen, naar alle vare ude, da at randsage alle Ting for at giøre Bytte. Han blev greben, og endskiøndt Retten ikke vilde vide andet, end hvad han havde stiaalen, flikkede han dog ind i sin Fortælling, at han aldrig havde udstaaet større

¹⁾ Gift med Generallieutenant Numsen, Commandant i Kjøbenhavn 1750, † 1757.

²⁾ Maria Numsen, født 1737, † 1765.

³⁾ Benedicte Øllegaard Margrethe, født 1742 † 1809, gift 1777 med Johan Rudolph Bjelke, Geheimeraad og Amtmand, † 1813.

Angst, end en Nat, da Fröken *Numsen* havde lagt hos Kongen og stødt af Vanvare sin eene Skoe saa langt ind, at hun nødvendig maatte blevet ham vaer, dersom han ikke havde vovet at flytte den ganske sagte ud. Dette blev vel ikke ført til Protocols, men dog glemte ingen det. Nogle Uger efter at han var bleven rettet fandt Prinds *Friderichs* Oberhovmesterinde¹⁾ for got at spadserie i *Charlottenborg* Hauge med ham, og Frökenen var med. Denne Spadsere Gang behagede ham nok saa meget, at hun ønskede sig en Koppe The. Min Fader tilbød hende, at lade den bringe ned, Tilbudet blev imodtaget med Taksigelse, og Jomfrue *Dorothea*, maatte saa nødig, som hun end vilde, forføye sig ned og skienke den. Jeg har sagt Dem, at det var min Maade i deslige Selskaber at lade Tungen hvile, og bruge Öynene destomeer, og ved denne Leylighed havde det været en Nödvendighed, da vi saae hinanden kun for nogle Öyeblik, og formodentlig for første og sidste Gang. Det maae ikke være vanskeligt for Dem, som saa ofte maae have været Vidne til med hvilken Begierlighed visse Folk griber efter alle muelige Materier til Samtale, at slutte Dem til, at den hængte Tyv maatte holde for med; thi hans Dristighed var ikke allene meget besynderlig men han var endog den første Tyv der i Mands Minde havde maattet böde sin Forseelse med Livet. Da nu Hovmesterinden ligesom for at retfærdiggjøre Kongens Haardhed i denne Post, meget vidtløftig *demonstrerede*, hvor nödvendigt det var at statuere Exempel, siden man kunde befrygte, at saadan et formasteligt Menneskes Fortvivlelse kunde bragt ham meget vidt, dersom Kongen havde opdaget ham under Sengen, naar han havde været allene, faldt mine Öyne

¹⁾ Geheimeraadinde v. Schmettau.

machinalement hen paa Frøken *Numsen*, der sad lige for mig, men om de enten sagde meere end jeg selv vidste, eller om det blot var den indvortes Overbevilsning, der gjorde hendes Ansigt og Bryst meere end blod rødt, det veed jeg ikke, men hendes Forvirring var overmaade stor. Jeg tog strax Öynene til mig igien, og sagde til mig selv: uskatteerlige Samvittigheds Fred og Roe, hvad har Verden at give, der i mindste Maade kunde veye op imod dit store Tab.

Efter Dronningens Død gik de sædvanlige Aften Selskaber meget tavse til, men de maae dog have givet Anledning til Frygt, siden *Moltke* plagede Kongen saa meget over den Fare slige Fruentimmer underkastede hans Liv og Helbred, og naar der endelig skulde være slig en Person nærværende, saa maatte han dog vælge sig een dertil, hvorved der vovedes mindre. Dette troede man at være Anledningen til Forstaaelsen med Frøken *Briand de Creve coeur*, som lever endnu og har Pension. Da hun fik den bortsendte Mad. *Dyssels* Huus og efterladte *Meubler*, saa var det heller ingen Uge til Ende nogen Hemmelighed for heele Byen, men jeg har aldrig hørt nogen, som med et Skin af Rimelighed har kundet anføre Leyligheden til Bekiendtskabet, eller hvem Anbringeren havde været.

Det varede heller ikke noget halvt Aar førend hun blev sat af sin Post og kom paa Pension, siden hun stillede sig saa bagvendt og Tosset an ved disse til *Venus* og *Bachus* anstillede Offringer. Foruden det, at man ikke kunde vente andet, af et Fruentimmer, som ikke havde sagt al Velanstændighed og Blyefærdighed god Nat, saa kunde enhver ogsaa let indsee at der ikke var det mindste hos hende, der stemmede overeens med Kongens Smag; thi hvad enten det nu var en Levning af hans Kierlighed

til *Lovise* eller en naturlig Tilbøyelighed hos ham, saa havde alle mavre Skiønheder ikke det mindste tillokkende for ham, og man tilskrev det den liden Virkning, af Frue *Agerskows* fremviiste Yndigheder; thi een Dag da hun blev nævnet for een af Byens Skiønheder, skal han have sagt: ja; hun er ikke hæsliq, men var hun lidet fyldigere, var hun ulige smukkere. Frøken *Briand* var ikke allene overmaade maver men tillige af et meget ærbart og suurt Væsen, taabelig i en Grad der grændsede til Dumhed, og meget skranten og sygelig. Havde hun nu med disse Egenskaber forbundet alle muelige Fuldkommenheder, saa havde det dog ikke været mueligt at tækkes ham, der allene søgte en dövende Glæde, der nærmede sig til Vildskab, og hørte til de groveste Vellyster.

Havde det behaget Gud, enten at spare den første Cronprinds, eller ladet den Prinds, Dronningen döde med, bleven i Live, saa havde han sikkert ikke giftet sig anden Gang, men da vor nu levende Konge kun var 3 Aar, og fölgelig mange Farer underkaste[de](t), saa lod *Conseillet* ham ingen Roe, förend Geheime Raad *Dehn* blev bortsendt til at hente *Juliane Marie*. Forskiellen imellem hendes og *Lovises* Modtagelse var Öyensynlig; dog syntes det meere at behage end mishage Kongen. Thi da han om Morgen, som hun blev fört ind om Eftermiddagen, kiörte Byen igiennem i en Jagt Vogn og der om Middagen blev talt derom, sagde han: jeg har seet meget meere end jeg kunde vente af de beste Undersaatters Pligt, *den* (det?) viiser sig tydelig, deres Kierlighed og Hierter tog min *Lovise* med sig, og ingen kan giøre hende Rettigheden til den stridig.

Da han for at nytte en deylik Høst til Indtoget var kommen tiiligere end sædvanlig fra Landet, saa begyndte han ogsaa strax sine lagt tourer. Den anden eller tredie

var i Dyre Haugen, og da Veyret var meget deyligt, saa troede Dronningen at overrumple ham paa det behageligste ved at møde ved *Rendes* vous en paa *Eremitagen*, men han gav hende temmelig tydelig at forstaae, at hendes Komme meere forundrede end fornøyede ham. Desuagtet gjorde hun det samme nogle Uger efter, men da lagten var forbie, og alle tog Veien til *Eremitagen*, reed han ganske allene til *Iægersborg*, paa Veyen derhen mødte han een, som han gav Befalning at sende *Mo(ltke)* til ham og bede Dronningen gaae til Taffels, og efter den Tid kom hun ikke meere paa lagten efter at de vare komne fra Landet.

Endskiönt man tydelig kunde mærke, at han ikke elskede hende, saa viiste han hende dog megen Agt, indtil han troede, at blive en *Familiaritet* var imellem hende og en vis *Cavalier*, som ingen har kundet eller vildet Navngive, somme troede, det var den ældste Greve *Laurvig*¹⁾, og atter andre paastode at det (var) een af hendes Kammerjunkere; og hendes foregivne Frugtsommelighed forögede ikke allene hans Mistanke, men endog hans Forbittrelse; thi da man i tree Maaneder havde lagt Nat og Dag paa Voldene for at af fyre *Canonerne*, og der i næsten 6 Maaneder var bedet i alle Kirker om en lykkelig Forlösning for hende, og man maatte tage Ladningen af *Canonerne* og holde op at bede uden at kunde takke, vil man ikke allene vide, at han sagde hende, at efter hun havde faaet ham til at spille denne latterlige Rolle, saavel for sine egne Lande, som for heele *Europa*, saa maatte det hverken forundre eller fortryde hende, at han for Fremtiden ved det allerufeylbareste Middel sadte sig i Sikkerhed for dette

¹⁾ Om denne se Noter S. 279.

ham saa anstødelige Optog; men man paastaaer endog, at han blev sin Beslutning troe.

At dette mere forøgede end formindskede hans begyndte Uordendtligheder, var en nødvendig Følge, og det var ingen Hemmelighed meere, at Kongen ingen Aften kom til Sengs med sine fulde Sandser. En af disse Aftens- eller rettere sagt Natte Sviirer berøvede *von Krogen* ikke allene sit Öye, men tildeels sin Lykke med. Der var drukken saa meget, at ingen havde meere sine fem Sind, og i denne, Mennesket saa uværdige, Tilstand, glemte *von Krogen*, at det var hans Konge og Enevolds Herre han havde for sig, og sagde ham noget meget fornærmeligt; Kongens Forstand var ham alt for meget betaget til at overveye den andens Tilstand og undskyldte hans brugte Frihed med den, han glemte alt uden hvad han var, og kastede Glasset han havde i Haanden efter *von Krogen*, og da Kongen ikke var i Stand til at sigte, saa kan man allene sige, at det traf saa uheldig, at Glasset gik i tu imod hans Ansigt og tree til flere Stumper ind i Öyet. Skriget, Smerten tvang ham til at udstøde, og Forskrækkelsen over Blodet der strömmede ud af Öyet ned over Kinderne, fordrev Viinens Dunster og Vrede(n) hos Kongen, han foer op fra sin Stoel, omfavnede ham og bad ham med de kierligste Ord og nedrindende Taare om Forladelse. Foden af Glasset var gaaet forbie, ved det Slaget kom paa den eene Side og havde gjort samme Ödelæggelse i et stort Speyl, som det överste i *v. Krogens* Ansigt, der blev strax sendt Bud efter *Wolert* og imidlertiid blev den Aftale gjort, at man skulde foregive, at have leeget Bold, og han i Leegen løbet med Ansigtet imod Speylet og saaledes beskadiget sig. Kongen gik bort, *Wolert* kom og forbandt ham, og endskiöndt han meget godt saae, at det ingen

Speylglas var han trak ud af Öyet, saa lod han sig dog ikke mærke dermed, men *B(rockenhuus)s* Tienere, som vartede op ved disse Gilder vare langt fra ikke saa tavse, Historien blev enhver bekiendt, og jeg har selv hørt mange, som offendtlig beklagede den Ulykke der var mødt *v. Krogen*, der ved at vilde undgaae at rammes af en Bolt havde løbet sig Glasset af et Speyl i Öyet. Men i det samme han holdt op at tale hvidskede han til sin Naboe: Kongen har slaget det ud paa ham i Fuldskab. Alle Kunstens Midler bleve udtømmmede, alle de store Belønninger Kongen lovede den, der kunde rædde Öyet hialp ikke, han maatte miste det og fra den Tid kunde Kongen ikke taale at see ham, han vendte Öyet bort i en kiendelig Sinds Bevægelse, saa snart det faldt paa ham, og i Følge deraf blev han ikke heller længe meere ved Hoffet.

Om *B(rockenhuus)* fandt sin Regning ved at være Ruffer eller om Kongen forlod sig meest paa hans Smag i den Post, og anmodede ham derom, er vanskeligt at sige, men den første havde næsten udtømt al sin Kunst i dette Fag, foreviist baade sine egne og hans Tieneres Bekiendtere, uden at nogen fik Biefald, da Hændelsen førte ham een til, der opfyldte hans Haab. En Dag kom der et næsten halv nøgent eller dog med de usselste Pialter bedækket Fruentimmer til ham og bad ham for gammel Bekiendtskabs Skyld om en liden Understøttelse i hendes nærværende Elendighed. Den Mundterhed hvormed hun frembragte sin Bøn, og et slags Huld, som midt i hendes Mangel ikke havde forladt hende bragte ham paa de Tanker, at giøre et Forsøg med hende. Han gav hende altsaa noget at leve af og tillige en Summa at leye sig reenlige og anstændige Klæder for, og (*Ordre*) at være færdig at møde i dem, naar han lod hende kalde, som hun lovede og holdt,

da Tiden kom. I den brugte hun sig saa vel at hun opfyldte *Brockenhuus's* Forventning, rev sig af sin nedsiunkne Tilstand, og bragte sig til en Høyde, som hverken hun eller nogen havde troet. Naar jeg faaer sagt Dem, at det var den Navnkundige Frøken *Bonde*, saa har De vist hørt tale om hende, om ikke kiendt hende, og for at give Dem et rigtigt Begreb om hendes Fortienester, vil jeg kortelig meddeele Dem hendes Levnets Løb.

Hun nedstammede virkelig fra de gamle ægte *Bonder*, hendes Fader havde været Landeværn *Capitain* i *Norge*, og da han døde uden at efterlade hende noget, tog den gamle *General Arnold*, der var beslægtet med ham, Daatteren i sit Huus. Hun havde kun været der en kort Tiid, saa lod hun sig besvangre af en *Lieut. Slangebusk*, som forbittrede den Gamle saaledes, at han jagede hende af Huuset og hun maatte tage sin Tilflugt til sin *Lieutenant*. Nogen Tiid efter blev han forflyttet her ned i Garden; hun fulgte med ham, forrettede en Tieneste Piges Gierning med Navn af Huusholderske, og jeg har ofte seet hende med en rød rundøret Hue, og en Torvespand, og i den Tid var hun meget smuk. Da *Slangebusk* enten ikke havde, eller ikke vilde give hende meget, saa fortiente hun sig hvad hun behövede ved Besøgelser hos gode Venner hvor i blandt *Brockenhuus* var en af de fornemste. Da hun havde ført dette Levnet en halv snees Aar og derover fik *Slangebusk Compagnie* i *Norge*, hvorhen han ikke vilde tage hende med. Nu hialp hun sig en syv til otte Aar igiennem ved at gaae hos Soldaterne paa Vagten, men da disse nu ikke heller meere skiøttede om hende tog hun paa ovenmeldte Maade sin Tilflugt til *Brockenhuus*.

Far vel min Beste, og bliv ved at elske

Deres bestandige *Dorothea*.

d. 8de Martii (17)84.

Fröken *Briand* havde ved sin Afgang beholdt Huuset, hun havde faaet, der maatte altsaa kiöbes et til Fröken *Bonde* og for at være i Nærværelsen blev der kiöbt et af Nummerne lige for *Holmens* Kirke. Den förste Gang jeg saa hende efter sin Ophöyelse var ved et Skuespill, men man havde megen Möye med at overtale mig til at troe, at det var den samme Person, jeg saa tit og ofte havde seet, som *Slangebuskes* Huusholderske, saa forandret var hun bleven, men ingenlunde til hendes Fordeel, hvad enten det nu kom deraf, at der ingen god Smag var i hendes kostbare Pyndt eller om det frie og utvungne i hendes afstivede Tröye syntes Frækhed og Overmoed i et stort Fiskebeensskiört, det veed jeg ikke, men hun forekom mig uliige meere modbydelig end tiltrækkende, *Corps de Garde* Præget stak ideligen frem, dog ikke i de indfaldne Kinder, og den gustne guule Farve, som Lasterne efterlader sig hos deres Dyrkere, men i noget opsvulmet og en blaa rød Hud, der gav Formodning om, at hun ikke undslog sig for at giöre Beskeed med Glasset i Haanden. Hun vedligeholdte sin Yndest i en deel Aar, og enhver troede, at hun ikke meere kunde tabe den, da hun uformodentlig fik Befalning at forföye sig til sit Födeland. Der blev hun gift, og kom nogle (Aar) efter her ned igien og gjorde Ansögning om, at skilles ved sin Mand fra Seng og Bord, og bringe det han endnu havde lævnet af 70,000^{de} Rigsdaler, som hun i den forbemeldte Tid havde bragt for sig, i Sikkerhed til Underholdning for sine övrige Dage. De Fortienester, hun kunde berömmes for var Gavmildhed imod Fattige, og at hun ikke blev hovmodig, men tillod sine Bekiendtere, at dutte hende i hendes Ophöyelses Stand, som de havde gjort forhen. En af dem har selv

fortalt mig, at hun kaldte paa ham en Morgen da han kom fra Paraden, og gik hendes Vinduer forbi. Da han kom ind og saa Guld og Sølv i hver en Krog, sagde han: Det havde du dog vel aldrig drømt om, at blive Eyere af slige Sager? Det har du Ret i, svarede hun, men jeg betaler dem dyrere end nogen troer eller tænker. See engang, hvor ved hun viiste ham tykke røde og blaa Striimer paa Kroppen, saaledes forpidsker han mig, naar han har drukken for meget. Det første hun var kommen i Velstand, tog hun den Daattter til sig, som hun havde med *Slangebusk*, og hun fik derved [;] saadan en Smag paa at kaste Penge bort, at hun var en langt stærkere Aarsag til den rige *Holstes*, en Fætter af *Greven*¹⁾, hans Ödelæggelse, end hans udmærkede Tilböyelighed for Heste.

Efter den Tiid hørte man ikke tale om nogen Anden förend Forstaaelsen med Madame *Wingo* blev bekierdt, men hvorledes og ved hvem det Bekiendtskab skeedte veed jeg ikke at sige Dem, ikke heller om hun *presiderede* ved *Bachus* Festerne. Det synes paa en vis Maade troelig, at hun ikke har giort det, deels fordi Kongen allerede havde meere end til Maade förend Tiiden kom, at de skulde begynde, og deels fordi han viiste meere Agt og Tilliid til hende ved at finde en slags Husvalelse i hendes Opvartning og Pleye naar han var syg; Og da Dronningen ansaae det baade for sin Pligt og fandt en Fornöyelse i, at række ham Haanden ved slig en Leylighed, saa har hun mange Gange funden *Madame Winge* hos ham, naar hun kom for at see til ham og tilbyde ham sin Tieneste. Mad. *Winge* var iligemaade den eneste, der udvirkede noget til sine Paarörendes Beste;

¹⁾ Vistnok den bekiendte Grev Ulrich Adolph Holstein, der spillede en Rolle under Struensees Ministerium.

thi saa skrøbelig som Kongen end var i mange Poster, saa fast syntes han at vaage over sin tagne Beslutning aldrig at lade Fruentimmerne faae Haanden i Regierings Tømmet. Det *Winge* udrettede var ogsaa af liden eller ingen Betydning. Hun skaffede sin Søster Frue Nernst en aarlig Pension, som hun endnu har, sin Svoger en *Controlleur* Betiening, og fik to Søster Sønner bragt an, den ene til Søe *Cadet*, den anden til *Lieutenant*.

Da jeg har vildet meddeele Dem *L'Histoire scandaleuse* i en uafbrudt Kiede, saa nødes jeg nu at gaae langt tilbage i Tiiden. Uagtet *Iuliane Marie* gjorde sig al Møye at vinde *Nationens* Yndest, saa vilde det dog ikke lykkes hende, hvad enten nu hendes paatagne Mildhed og Venlighed, syntes mindre Natur end Kunst, eller om det var en Umuelighed at tækkes ved det hun fulgte paa *Lovise*; eller om det, som Matrosen sagde, stak deri, at hun var Tydsk, men hun vandt ikke mindste Tillid, man frygtede hende meere end man elskede hende, og da Kongens Forhold blev Borgen for, at hendes Indflydelse aldrig vilde blive mægtig, kan man dog ikke engang sige, at hun var Folket ligegyldig, siden de ligesom kappedes om, at give hendes Foretagende et tvetydigt Udseende, og da det første hun udmerkede sig ved, var at stifte Egteskab, saa raabte alle, at hun begyndte med at blande sig i fremmede Famillie Sager for at ende med at befale i det heele, naar hun først havde vant dem til Lydighed. Egteskabet hun var Mæglere i var imellem Cammer Junker *Ræder*, der døde som Jægermester i Jylland, og en Jomfrue *Thompson*, som lever endnu, og er Major *Undahls* Svigermoder. Disse to havde i et par Aar været forlovede, men da Faderen ikke var at bevæge dertil fordi han, som han sagde, ikke vilde see sin Daatters 30,000^{de} Rdl. satte overstyr og hende for

agtet, saa holdt han sin Daatter saa nøye bevaret, at *Ræder* ikke, som han havde truet med, kunde bringe det dertil, at Faderen selv skulde faae Lov, at give ham gode Ord for at ægte Daatteren. Han maae ventelig strax have klaget sin Nød for Dronningen og begiert hendes Biestand; thi hun havde ingen 6 Uger været i Byen førend hun lod Faderen kalde til sig og slap ham ikke førend han havde givet hende Løfte paa, saa snart han kom hjem, at lade *Ræder* hente og give ham Løfte paa sin Daatter. To Dage efter blev Giftermaalet erklæret ved Hoffet, og da det var den første Kammer Junker der havde ægtet en Person af Middel Standen i Mands Minde, saa blev den arme Piges Hoved saa forstumlet ved at ansiges til *Cour* hos Dronningen, og ikke see andet end sine Overmænd ved *Apartement* og Bal, at hun ikke vidste andet at tale om hvor hun kom. Hvor let Mennesket, ved at vilde vogte sig for det latterlige, det er bleven vaer hos en Anden, glemmer, at Dyden bestaaer i at holde Middel Veyen, og falder derfor i den modsadte Yderlighed, har jeg aldrig seet tydeligere Beviis paa, end da Frøken *Lehn* fik *Walmoden*; thi ligesom den første var færdig at tale med Sælge kierlinger om hvad der gik for sig ved Hoffet, lige-saa bange var den Anden for at nævne det Ord, og meere end en Gang har jeg troet, naar nogen spurgte hende om hun havde været ved sidste *Apartement*, at hun vilde svare: hun vedste ikke hvad det var; og da den første var en saa kaldet *Cousine* af mig, og den sidste til min *Oncles* Kone, saa har jeg ofte moeret mig med begges Forlegenhed.

Saa vel, som de unge Piger syntes om Dronningens Medynksomhed over lidende Elskende, saa lidet stod det Fædrene og Folk af en sat Alder an, og endeel fattede

det alvorlige Forsæt at holde bedre Stand om Raden skulde komme til dem, som de ogsaa gjorde, i sær Enkemændene; thi det første en Mand af Stand og gode Indkomster mistede sin Kone blev *Cammer* Frøken *Rabe* og Frøken *Numsen* faldbudne men stedse forgieves, indtil *Bielcke* omsider beqvemmede sig i Gunst af den sidste, og mueligt at han ikke havde gjort det, dersom Tidernes Forandring ikke havde været saa mærkelige.

Anno (17)56 var det sidste Aar, hvori Dannemark folte sand Glæde, og troede sig lykkelig; den farlige Krigs Lue der brød ud i Tydskland, syntes at kunde have Følger for Dannemark med, dersom den (det) ikke sadte sig i Stand til at forsvare sine Borgeres Sikkerhed ved Magten. (17)57 blev der ikke allene 24te Skibe udrustede, men den heele Armee trokken sammen og lagt paa de Holsteenske Grændser. De gevorbne Regimenter i Norge maatte støde til den, og de *nationale*, saavel fra *Norge* som Provindserne maatte besætte Fæstningerne. Plogen maatte derved saa godt, som ligge stille, i stæden for at sælge maatte vi kiøbe Korn vahre, og alting steg til en umaadelig Priis, som man den Tid sagde, men som dog var langt under den Nærværende. Disse store Bekostninger som Flodens og *Armeens* Underholdning krævede, oversteg Landets Indtægter; og da Kongen ikke var at formaae til at lægge Skat paa, saa maatte der laanes, gives aarlige Renter, og *Salarium* til Underhandlerne. Disse bleve riige af de derved bekomne *Pro center*, og Landet fordybet i Gield, fordi det maatte laane friske *Capitaler* til at betale Renterne med af dem, der vare halv bortsmeltede inden de kom i Cassen.

Keiserindens af Ruslands sygelige Tilstand, den Forbittrelse, som Thronfølgeren ved alle Leyligheder yttrede mod Dannemark gjorde det öyensynligt, at han ikke saa

snart besteg Tronen förend han vilde söge at faae det af *Holsteen* tilbage igien med Renter, og alle Politiske Kandestöbere i heele *Europa* regnede allerede Krigens Begyndelse og Dannemarks Undergang ud. De umaadelige Summer der bleve laante til den förste Udrustning spildte *Crediten* ganske, ingen troede, at denne Gield blev gjort af en alt för vidt dreven Ömhed hos Kongen for at tage noget fra Undersaatterne, da det blev anvendt til deres egen Sikkerhed, men for en Nödvendighed, og at de ikke vare i Stand til at give noget. Denne indbildte Armod gjorde i sær Hamborgerne trodsige, de vilde ingen *Banco* Sæddeler tage imod, og naar det skeedte, da med 10 *p. c. Rabat*. Dette Tab var for stort for Armeen den maatte altsaa betales i reene *Contanter*, en stor Deel af dem kom i Hamborgernes og *Lybeckernes* Hænder, og fra dem gik de i Preussernes, der paa den Tid gav 30re *p. c.* for danske 24 Skillinger, og for 15, 10 og 8 Skillinger 50 *p. c.* og det förste disse Mynter vare komne i dem (deres Hænder) bleve de omsmeltede til lette Penge, og vare fölgelig for evigen tabte. Myndten gik vel Dag og Nat, men et Rygte, at disse nye Penge vare af slettere Gehalt, og vilde blive en tredie Deel nedsadte, naar der blev Fred, gjorde enhver bange for dem, og bragte enhver, som havde ældere *Contanter* til at giemme dem, og man ansaae det for en meere sikker Vindning, at lade en anseelig *Capital* ligge frugteslös end at skille sig ved sin saa kaldte gode Myndt.

Misfornöyelsen og Frygten tog altsaa ikke allene Dag for Dag til, men den yttrede sig og offendtlig ved alle givne Leyligheder, og io synligere den blev, io mindre var Kongen at bevæge til at benytte sig af det tienligste Middel, som var, at lade Undersaatterne give hver sin Deel til at bestride de overordendtligste Udgifter med, endog de Taabe-

ligste iblandt Dem indsaae selv Nödvendigheden deraf, men i Steden for at tilskrive det en Skaansel og Medynk over dem, blev det lagt Ministerne og deres Creaturer til Last, som de, der ved at giöre stor Gield og bringe alting i Forvirring, kunde giöre desbedre Underslæb.

I Aaret (17)60 havde nogle velsindede Patrioter giort Aftale om at giöre det Forslag, at enhver der eyede tie Tusende Rigsdaler skulde give den tiende Deel af al sin Formue til Statens Beste og Gavn, at de fandtes villige dertil endog under Eeds Aflæggelse, og ansaae det for deres Pligt, i onde Tiider at böde med noget af det, de havde gode Tiider og en faderlig Regiering at takke, men dette stod de Store paa ingen Maade an, de fandt Paalæg nödvendig, men de ringere skulde föle den stærkest, paa samme Grund, som parade Hesten troer Eselen skabt til at trælle. For (17)57 havde vi næsten ingen andre end *Specie Ducater*, der vare bleven slagne nogle i Krigens Tid af *Friderich* den 4de, som siden efter bleve nedsadte til 10¹/₂ Mark, men disse vare meget sieldne, at see. Ved en offendtlig Placat blev befaleet at levere dem til Myndten imod den gangbare Priis, men da deres Tal blev meget mindre end man havde ventet, saa greb Kongen til sit *Medaille Cabinet*. Mynt Mesteren maatte undersöge alle de gamle Stemp-ler, og hvor de vare brugbare, bleve Myndterne smeltede.

I förstningen da de nye *Ducater* blev udgivne saae man næsten ingen anden Mynt, enhver troede, at det vilde gaae med dem som med de forrige og skildte sig ved dem, som han fik dem, men da Jöderne kort der-efter böd 4 og 6 Skilling til Opgield paa dem, saaes ingen meere af dem, indtil de i Aaret (17)61 blev sat til Tretten Mark, da man med en lige Begierlighed sögte at blive dem lös. I Slutningen af samme Aar, og i

Begyndelsen af det næste, gik det Rygte, at Regieringen havde bemægtiget sig alle Banquens *Contanter*, og at den om ganske kort Tiid maatte giøre Opbud. De mindste Sædler man havde den Tiid vare paa 10 *Rdl.* og det var ikke alleene en Umuelighed at faae nogen til at vexle dem, men Frygten var saa stor, at man i tusende Tal, strømmede til *Banquen*, og da enhver vilde være den første blev Trængselen saa stor, at der een Dag blev qvalt 3 Mennesker i den, og uagtet at de selv vare hinanden til Hinder i deres Önskes Opfyldelse, truede de ikke desto mindre Betiendterne, at de ikke skulde komme levende fra Stedet, dersom de ikke fik Penge. At alt dette svækkede Kierligheden til Kongen var en naturlig Fölge dog gik de ikke videre i deres Klagemaal, end at beskyldte ham for, at han lod sig forleede af de slette og onde Mennesker han havde om sig, der skiulede Undersaatternes Nöd for hans Öyne. Han merkede selv, at deres Kierlighed var formindsket; thi vel stimlede Folket til endnu naar han lod sig see, men i steden for den glade Frimodighed og Tilliid hvormed enhver pleyede at see op til ham, sad Misfornöyelsen i en hvers Ansigt, og dets Fryde Skrig og udöste Velsignelse havde forvandlet sig til stumme Suk. Han fölede det i det inderste af hans Hierte, og hans Græmelse derover hialp ikke allene til at svække hans Helbred, men hans Kræfters Aftagelse tiente tillige til at giøre det Onde værre paa en anden Maade. Indtil (17)58 og (17)59 havde man vel talt om Virkningen Viinen ofte gjorde hos ham, men ingen uden de, som vare ideligen om ham, havde seet ham i denne Tilstand, men nu blev alle Vidne til den, han kom ikke allene paa *Apartement*, som den Tiid begyndte Klokken fem, endskiöndt han aldrig kom förend imod 7, i en Forfatning, at hans Been havde Möye med at bære ham, men

jeg har meere end en Gang seet ham til Hest med den største Angst for at han skulde falde af den, og i Vognen, at hans Arm ikke var mægtig at bringe hans Hat paa hans Hoved igien uden *Moltkes* Hielp. Den meenige Mand, som saae det, sagde overlydt: Er det Under at det gaaer, som det giør; Naar han er i den Tilstand, kan de io giøre med ham, hvad de vil, og derpaa strømmede Forbandelser over dem og deres Afkom, som fandt deres Regning ved at forleede ham til sligt.

Den 16de October 1760 var *Jubilæum*, for *Souveraineteten*, men om han enten frygtede for, at Undersaatternes formindskede Kierlighed skulde sees alt for tydelig ved denne Leylighed, eller at Lævningen af den skulde bringe dem til at gribe sig an over Formue, saa blev han paa *Fre(densborg)*, og den almindelige Misfornøyelse, som dette foraarsagede, er ubeskrivelig.

Der findes Leyligheder, hvor Undersaatterne anseer Skaansel for Foragt, og som en Modbydelighed til at tage imod frievillige Beviis paa Glæde og Kierlighed, den der trykker sig ved at miste en Daler efter Befalning, tager med Fornøyelse hundrede i Haanden, naar han troer at han dermed kan lægge Hiertets Følelse for Dagen, og denne Begivenhed var een af dem. Middelstanden og Borgerne ansaae denne Høytidelighed, som et Æreminde paa deres Nidkierhed og Troeskab; de smagte i Aanden en Triumpf over at see Adelen tvungen til at yttre Glæde over det, dens Hovmod og Undertrykkelses Aand skar Tænder ved, og denne Triumpf blev dem ikke allene betagen, men endog for Kongens Öye at bevidne, at deres Forfædres Iver og Nidkierhed for Kongen og hans Huus brændte med samme Fyrighed i deres Hierter. Ja; sagde man, der seer vi tydeligen at vi ingen Konge har meere, at *Adelen* dreyer

og leeder ham, som den vil, at Overbeviisningen om at De træder os under Fødder ikke er den nok, men at den ikke engang kan taale at erindres om, at der var en Tid i Dannemark, da man kastede dens Aag af og stækkede dens Vinger.

Virkningen heraf blev den, at de tree til Høytideligheden udnævnte Dage, meere lignede en Sørge Fest end et *Jubileum*. Den, der ikke vedste bedre, og sammenlignede de to Høytideligheder, som i en Tîd af Elleve Aar fulgte paa hinanden¹⁾ kunde umueligen forestille sig, at det var det samme Folk og den samme Konge, men havde største Føye til at troe, at en *Usurpateur* havde udryddet den elskede Konge Slægt og bemægtiget sig Thronen, og at Folket ved sin udmerkede Koldsindighed bevidnede sin Sorg over de Tabte og sin Misfornøyelse med den Nærværende. Da Hoffet kom fra Landet, bievaaandede Kongen de til *Jubileumet* indrettede Skuespill, og offendtlige Taler, og alle Gangene i en Tilstand, der overgik alles Forvendtning, og viiste dem deres tilbedede *Friderich* i sin sande og egentlige Skikkelse, og Glæden syntes at komme til Live igjen.

Men Glæden varede ikke længe, den 18de November var Kongen paa *Jægersborg* til den sædvanlige ugendtlige lagt, og enten han havde faaet for megen Froekost, eller taget for meget til sig ved Taffelet, saa vare Benene for svage til at bære Kroppen da han reyste sig, desuagtet kunde hverken Bønner, Forestillinger eller Overtalelser bevæge ham til at staae fra sit fattede Forsæt at ride ud. Han kom ogsaa lykkelig paa Hæsten, reed sin sædvanlige Tid, men om enten Luften og Bevægelsen havde forværret

¹⁾ Se Side 227.

hans Tilstand, eller man ikke var hurtig nok til at give ham den fornødne Understøttelse, saa rørte det første Been neppe Jorden førend det var midt over. Forskrækkelsen var overmaade stor, men enten han var følesløs eller saa aldeeles betaget Sandserne at han ikke vedste af noget, saa gjorde han et forsøg til at træde paa det søndrede Been hvorved han bragte Splinterne ind i Kiødet, og Smerten deraf tvang ham til at udstøde et Skrig, og bragte ham i een stærk Bestimelse. *Moltke* var aldrig med ved slige Leyligheder, men da han saae dem komme bærendes med Kongen, og troede det Onde endnu værre end det var, fik han til Trods for al sin synende Phlegma stærke *Convulsioner*. Man skar Sløvlen af Benet, søgte at bringe ham til Live, og Frygten for Umueligheden heri bragte dem alle til at glemme, at de manglede alt det, der behøvedes til at forbinde Beenet, saa at endskiönt Ulykken var skeedt for Fem, kom her først et ridende Bud til Byen hen imod Tie for at hente *Medici* og *Wolert*. Saa snart det var Dag skyndte Dronningen sig til *Iægersborg*, og man maae sige det til hendes Roes, og uagtet Kongen sielden taalede hende nogen halv Tiime af 24^{ve} om sig, Rummet var saa knabt, at hun næsten ingen Betiendtere kunde have hos sig, og hendes Værelser af slig en Beskaffenhed at de ved indfalden Slud og Regn sadte hende blot for alle Luftens Ubehageligheder, saa vilde hun dog ikke engang høre tale om at forlade Kongen førend han kunde komme med.

Da *Wolert* tog den første Forbindning af, var Benet i den ønskeligste Tilstand, og han gav Haab om at Kongen efter nogle Ugers Forløb kunde forlade Leyet, men efter en Uges eller lidt meeres Forløb, forværredes det Öyensynlig. Alle de Undersøgelser han anstillede vare forgieves til at opdage Aarsagen, han var næsten i sit Hierte overbevüst

om, at Kongen nød hidsige og forbudne Ting, og til Syne iagttog den strængeste Diet. Imidlertiid blev det Dag for Dag værre, og han begyndte at frygte for den kolde Brand. Han havde *Julius Kos*¹⁾ mistænkt, han havde adskillige Gange yttret sin Mistanke desangaaende for ham og viist ham de græsselige Følger dette Forhold kunde og maatte have, men han havde med de dyreste Eeder og Forsikkringer søgt at giøre sig saa reen som en Engel. Han aabenbarede *Moltke* sin Mistanke, og da de to engang i 48 Tiimer bestandig havde løst hinanden af fandt han en kiendelig Forandring ved Skaden. Imod Enden af den anden Nat, da *Julius* just var inde lod han som han slumrede og blev vaer, at Kongen og *Julius* gjorde Tegn til hinanden, og sluttede sig til af dem, at *Julius* havde det forlangte hos sig. Nu var hans Slummer forbie, men han rørte sig ikke saa snart förend Kongen begyndte at bede ham, at han skulde gaae hen og lægge sig nogle Tiimer, men ihvor meget han end forsikkrede, at han ikke behövede det, saa blev Kongen dog ved, og befalede ham det tilsidst i en Tone, der forkyndte, at han vilde være adlydet. *Wolert* gik, men for at blive fuldkommen vis i sin Sag, tövede han et par Minuter, vendte derpaa om igien, som om han havde glemt at see efter noget ved Bandagen og Beenets Leye, som var nödvendigt förend han kunde blive borte, og magede det ved denne Leylighed saa, at han kom Kongens Ansigt saa nær, at hans Aande bekræftede ham alt hvad han havde troet. Med denne Opdagelse gik han lige hen til *Moltke*, bad ham enten at tale alvorlig med Kongen over denne Sag, eller og at holde *Julius* fra ham paa hvad Maade det end var. Det sidste

¹⁾ Julius Koss, Kammerlaqual.

udgav han for en blot Umuelighed, og det første syntes han ikke at have synderlig Lyst til, men lod sig tillige temmelig tydelig merke med, at han troede det vilde have bedre Virkning om *Wolert* sagde Kongen sin Opdagelse og Følgerne af dette Foretagende reent ud. Naar deres Excellence befaler det, svarede han, saa skal det skee; jeg har endnu aldrig frygtet for at efterkomme en redelig Mands Pligt, mit Hierte og mine Hensigter, har gjort mig roelig i Henseende til Følgerne.

Da *Wolert* kom ind til Kongen igien nærmede han sig ham med en kiendelig mørk og alvorlig Miine, saa at Kongen spurgte ham, om der var mödt ham noget ubehageligt? Det er altid meget nærgaaende for en redelig Mand, Deres Mayestet, enten at bebyrde sin egen Samvittighed eller og anklage andre for det sorteste og utilgiveligste Forræderie. Kongen spurgte hvori det bestod, og mod hvem det udövedes? Imod Deres Mayestets egen høye og hellige Person, svarede han, og fölgelig imod heele Riget med, og det af dem, som Deres Mayestet synes at sætte meest Liid og Fortroelighed til. Derpaa sagde han ham, hvad Saarets Beskaffenhed havde lært ham, hvorledes han var kommen efter at det var *Iulius* der ved at forskaffe ham stærke Drikke, gav ham Gift, og gjorde heele Rigets Bön og ald muelig Fliid og Möye derved til Intet. Da han var til Ende dermed, spurgte Kongen ham i en meget alvorlig Tone, om han vidste, hvem han taledede med? Ja; jeg veed, svarede han, at De er min Konge, og Herre over mit Liv og Gods, men ikke over min Ære og Samvittighed. Jeg veed tillige at den Dag kommer da vi begge skal möde for en fælleds Overherre, og der skal deres Mayestet ikke kræve det Liv af mig, som De har værdiget at betro i mine Hænder. Det er altsaa som en

troe Undersaat, og som elsker sin Konge saa høyt, at han med Glæde gav sit Liv hen naar det kunde bøde Skaden, den skiendige Føyelighed giør, at jeg siger Dem at Deres Mayestets Liv er i den yderste Fare, og at den kolde Brand, dersom deres Mayestet ikke vil holde de Dem foreskrevne Regler paa det nøyeste inden faa Dage nøder os til at sætte Beenet af, uden at Livet derved frelses, saa fremt De ikke giør hvad jeg paa mine Knæe besvær Dem om. Vil Deres Mayestet frelses, saa er det endnu Tiid, og vil De ikke saa siig det, og tillad mig at skynde mig bort af Riget; thi jeg har ikke fortient at døe, som en Misdæder, og Almuen steener mig, dersom Deres Mayestet kommer noget til under min Haand ved et Tilfælde, der i sig selv har saa lidet at betyde. Skulde da mit Tab virkelig smerte Mine Undersaatter, skulde jeg ikke være bleven dem om ikke forhadet, saa dog ligegyldig, sagde han med et dybt Suk, og en kiendelig Sinds Bevægelse, hvorpaa han spurgte *Wolert*, om han da vilde staae ham inde for Livet, naar han gjorde hvad han forlangede. Med den Høyestes Biestand, svarede han, siden der, naar det skeer ikke engang er Skygge af Fare. — Og hvor længe skal det vare? — Fem til Sex Uger, Deres Mayestet. — Der har De min Haand derpaa at det skal skee, men seer jeg ingen kiendelig Virkning deraf, saa Gud hielpe Dem.

Han holdt og sit givne Løfte helligen, og efter fem Uger fra den Dag af kom han saa vidt at han kunde forlade Sengen. Men nu var der en anden Nød, det var ganske umueligt at faae ham til at betiene sig af en Krykke, en stærk Stok var alt det, han vilde betiene sig af, og omtrent en tie til tolv Dage efter, da han en Dag var allene, tabte han, efter hans Sigende Stokken, og faldt ved at vilde tage den op saa uhældig, at Beenet gik fra hin-

anden igien; hans Smerter var denne Gang ulige større, men da han nu havde Erfarenheden for sig, saa underkastede han sig villig, og beqvemmede sig iligemaade til at bruge Krykken, saa han, da han i May Maaned tog til *Fredensborg* havde faaet saa megen Fastighed i Beenet, at en Stok var ham Støtte nok.

Det jeg her har sagt Dem har jeg først faaet at høre af *Wolert* efter hans Død, og han forsikkrede mig, at han havde alle muelige Grunde til at troe, at Ligegyldighed for Livet, havde havt lige saa megen Deel i hans Forhold, som hans Begierlighed efter det, der gjorde ham Skade, og at alle hans Forestillinger vilde havt liden eller ingen Kraft, dersom han ikke af en blot Hændelse og uden nogen Hensigt havde talt om Almuens Fortvivlelse ved hans Tab. Men den blotte Forestilling om, at Folket endnu elskede ham, havde gjort ham Livet behageligt igien og bragt ham til at underkaste sig alleting.

Mig forekommer det i det mindste meget troeligt, siden jeg af Erfarenheden veed, hvilken forandret Udseende alting faaer i vore Öyne ved den Tanke, at vort Liv er een eneste til Glæde. En anden i Deres Sted vilde maaskee ansee denne Tanke for en latterlig Forfængelighed hos en gammel Pige; men da jeg troer at De er overbeviist om, at jeg ikke smiggrer mig med et falskt Haab, saa maae De ogsaa vide, at mit Livs Lyksalighed bestaaer i at vise mig Deres bestandige *Dorothea*.

Den 12 Martii (17)84.

Da jeg har funden alle de Papiirer, som hører til den Sag vi taledes om i Dag, og mine Öyne har havt mange Tiimers Hvile, saa vil jeg begynde Historien og viise Dem naar Tiiden kommer hen til Papiirene for at skaane

mig for at skrive det nu, som jeg for Nitten Aar siden skrev.

Den 11te *Martii* (17)65 da Klokken var næsten Tie fandt *Madame Rose*, endskiönt hun meget (vel) vidste hvor hendes Daatter var, for got at sende den halve Bye omkring for at spørge om ingen havde taget hendes Daatter hiem med sig fra *Comedie* Huuset da hun var i den yderste Beængstelse over hendes lange og usædvanlige Udeblivelse. Iblandt andre nød jeg ogsaa den foromtalte Ære, og besvarede den meget kort, at da jeg aldrig havde taget (hende) med mig, saa burde *Madamen* ogsaa tiltroe mig saa megen Höflighed, at jeg havde sendt hende Bud. Noget forhen var min Fader gaaet fra mig for at lægge sig, men da han ikke kunde sove endnu, saa gik jeg op og fortalte Ham, at efter al Formodning var Jomfruen *enleveret*. Jeg havde neppe udtalt förend han sagde: Jeg tør sætte mit Liv i Pandt paa, at det er *Laurvig*¹⁾. Og jeg, det som er endnu meere, min Ære, at det ikke er ham. Min Fader, som var meget heftig, spurgte mig, om jeg da fandt saa megen Fornöyelse i at trætte ham imod, at jeg, som stedse havde tiltroet og mistænkt *Laurvig*²⁾ for alle muelige Laster, nu fandt for godt at forsvare ham. Det er langt fra, svarede jeg, ikke fordi jeg io nok troer ham i Stand dertil, men fordi det var alt for dumt af saa igiennemdreven en Forförer, at giöre sligt et Optog. Hvem der har taget hende maae, være eenig med hende, og

¹⁾ Christian Conrad Greve af Danneskjold Laurvig, f. 1723 † 1783, var da Vice Admiral og havde 1762 arvet Grevskabet efter sin ældre Broder Fred. Ludv. Danneskjold Laurvig, Generallieutn. og Overstaldmester (f. 1717 † 1762).

²⁾ Overskou, D. Sk. II. p. 250. I 1760 om Efteraaret oprettedes det første Privattheater. Ideen kom fra Grev Danneskjold Laurvig. D. Biehl forestod hele Udförelsen. — Hun har der havt god Leilighed til at lære Greven at kjende.

naar *Laurvig* var det, saa kunde han io spare den Møye; det maae altsaa sikkert være een, der vil ægte hende og af Frygt for sine Venners Forbud bær sig saaledes ad, og ventelig enten Höyer eller Treeld. Da mig syntes at mine Grunde vare meget overtydende, og min Fader desuagtet blev ved sin Meening, saa gik jeg ned i mine egne Værelser. Neppe var jeg kommen ned förend *Conferents Raad Sch(ültz)*¹⁾ som den Tiid var *Cancelie Raad*, kom ind til mig, og spurgte, om jeg vedste, at Jomfrue *Rose* var borte? Jeg sagde ham, hvoraf jeg vedste det, og han fortalte mig, at da han var kommen igiennem Lille Kongens Gade for at gaae hiem, var *Roses* Pige kommen gaaende, og da han havde bedet hende hilse hiemme havde hun sagt ham, at *Madamen* var færdig at gaae fra sin Forstand, fordi Jomfruen ikke var kommen hiem, og hvor hun kom, havde ingen seet hende. Han var derpaa gaaet op, men da Moderen stillede sig ganske afsindig an, skreg af fuld Hals og rev Haaret af sit Hoved, saa var han gaaet til mig saavel for at fortælle mig det, som for at høre mine Tanker derom. Jeg sagde ham dem, og han var ganske eenig med mig, men ingen af os kunde begribe hvorledes det gik til, at Faderen slet ingen Bevægelse gjorde om hun enten ikke havde sendt Bud til ham, eller om han var saa ganske roelig derved.

Medens vi søgte, at udfinde en Aarsag dertil kom Jomfrue *Böttgers*²⁾ Fætter ind, og skulde hilse mig fra hende og bede om jeg ikke vilde sende min Tiener til *Marchalls*³⁾

¹⁾ Conf. R. Chr. L. Schütz Deputeret i det tydske Cancellie havde tiemt sig op fra 1756 og var 1784 Conf. R. Cancellie Raads Titelen havde han kort efter 1765; i Statskalenderen for dette Aar anføres han som Cancelli-Sekretær.

²⁾ Vistnok den bekjendte Skuespillerinde.

³⁾ Byens förste Traktør.

hvor *Rose* var efter en Indbydelse af Greve *Laurvig* for at sec om han ikke kunde faae *Rose* i Tale; thi alle de hun havde sendt var han bleven nægtet for. Da jeg hørte det, begyndte jeg at sadle om, jeg lovede at sende Bud, men da jeg ikke vilde giøre det uden min Faders Vidende, saa gik *Sch(ütz)* og jeg op til ham. Tjeneren gik, og kom tilbage med det Svar, at man nægtede ham, endskiönt han havde hørt hans Röst paa Gaden, og af det han sagde til Selskabet syntes han at være meget misfornøyet med det. Da min Fader hørte, at man paa Gaden kunde høre hvad der blev talt, maatte han ud af Sengen og i Klæderne. *Sch(ütz)* og han fulgtes ad; af de Talemaader *Rose* udstødte, og som ingen ærekiere Mænd havde taalet, naar ikke Samvittigheden havde bebrejdet dem at de havde blandet sig i en nedrig og ubillig Handling, mærkede de meget godt, at *Rose* vidste hvad der var gaaet for sig, og at man holdt ham der med Magt, thi de saae, at han blev trøkke(n) med Vold fra Vinduet da han umagede sig for at aabne det og raabe om Hielp og saaledes holdt de det med ham til Klokken var over To.

Den Tolvte spiiste han hos mig, *Sch(ütz)* var saa artig og kom med for at hielpe mig at *dissepere* den ulykkelige Mand, hvis Kummer og Væmodighed var saa stor at ingen uden Medynk kunde kaste Öyet paa ham. Da han slet ingen Sövn havde faaet, saa var han alt for meget ude af sig selv til at foretage noget den Dag, men den trettende gik han til *Horn* for at begiere hans Bie-stand baade som Politié Mester og *Directeur*¹⁾.

Sch(ütz) havde forlangt af ham, at han skulde berette mig alt hvad *Horn* (svarede), og ingen Slutning tage i hvad man

¹⁾ F. Horn, Meddirectør ved det kongelige Theater, se Side 284.

raadede ham uden at have overlagt det med mig. Han kom altsaa ikke saa snart fra *Horn* förend han berettede mig, at *Horn* havde sagt ham, at *Laurvig* havde været hos ham om Aftenen forhen, og tilstaaet ham, at hun var i hans Hænder, og han maatte raade *Rose* at giøre det io mindre io bedre bekiendt, saa vel for hans egen Æres, som Fordeels Skyld, og da dog Ulykken var skeedt, saa syntes han og, at han gjorde best deri. Sagde han Dette, spurgte jeg, som Politiemester eller Raadgiver? Det samme Spørgsmaal gjorde jeg, svarede han mig, men han sagde, at han taledede blot med mig, som Ven, og var, som Politiemester endnu meere u[d]vidende om hvor hun var end jeg. Efter denne Forklaring spurgte han den bedrövede Fader, hvad han vilde have, og hvad Erstatning han krævede? Han forsikkrede ham at hans heele Paastand var at have sin Daatter igien, som baade Guds og Naturens Lov berettigede ham til; Erstatning kunde der ikke gives ham, siden hans Ære hverken som Fader eller Borger var tilfals, og hans Forhold skulde i det mindste friekiende ham i den Fornuftige Verdens Öyne for at have været Medviider i denne skammelige Handel. Hvorpaa *Horn* havde raat (raadet) ham, at skrive Greven et meget höfligt Brev til og i det begiere sin Daatter tilbage, og anföre ham sine Aarsager derfor, dog uden Trudsler eller Bitterhed. Da han havde fortalt mig dette, bad han mig om Tilladelse at skrive Brevet hos mig, siden hans Sind var i alt for heftigt et Oprör naar han var hiemme.

Med megen Fornöyelse, kiere *Rose*, svarede jeg, men er det Dem eene og alleene om at giøre at faae hende i Deres Værge igien, saa beder jeg Dem betænk Dem to Gange förend De skriver dette Brev. Hvorfor det, spurgte han? Hvad Beviis har De paa, at Greven er Deres Daatters

Bortfører, *Horn* har selv sagt, at han kun sagde Dem det som Ven, og under flere Öyne, hans Ney, er altsaa *in Iura* kraftigere end Deres Ja. Det eneste De har at holde Dem ved er, at det Brev, som De fik uden Navn, er forseglet med det *Falkenskiolske* Vaaben, men kan han¹⁾ overtale sig til at være Mellemand, saa kan (han) endnu för give sig ud for Hoved Manden, det er mindre Skam for *Falkenskiold* at have forliebet sig i en smuk Pige, end i at være Ruffer for Greve *Laurvig*, og finder denne for got at lægge Sag an imod Dem for ærrörige Beskyldninger, som Deres Brev gör ham berettiget til, siden De kræver Tyvekoster i det af ham, som De ikke kan beviise, at han har, saa kan han let tvinge Dem for at han skal lade den falde, til at indgaae alt hvad han forlanger. (—) Jeg indseer, at De har ret, men hvad skal en ulykkelig Mand giöre, hvis Sind er for nedslaget og bekymret til at kunde tænke, og som De han søger Hielp hos lægger Falstrikker for, Taarene trillede herved saa stridig ned af hans Kinder, at mine vare paa Veyen til at giöre Selskab. — Fat sig, kiere *Rose*, Himlen staaer stedse en Retfærdig Sag bie, De kan ogsaa gierne fölge *Horns* Raad og skrive Greven til, det kan endog have sin gode Nytte, naar De i Brevet allene udbeder sig hans Biestand til at faae *Capitain Falkenskiold* til at tilstaae af hvem han havde bekommet det Dem overleverede og med det *Falkenskiolske* Vaaben forseglede

¹⁾ 3 Brødre, Martin, Henrik og Christopher Dyssel bleve adlede 1716 med Navnet Falkenskjold. Henrik blev myrdet (tidlig). Christopher Falkenskjold døde 1770 som Capitain, men synes 1765 at have været for gammel til at kunne menes her (han var alt gift 1735). Martin Falkenskjold var død som Oberst 1746. Af hans Sønner synes Fortællingen bedst at passe paa Wilhelm F., der døde ugift som Major paa Tranquebar, da han var den ældste; thi Broderen Arnold F., f. 1741 † 1819 og Otto Seneca F., f. 1742 † 1820, begge som Oberster, kunne 1765 næppe have været Capitainer.

Brev, og det uden engang at yltre saa meget som Mistanke imod Greven. Han fandt dette Raad saa godt, han takkede mig saa inderlig for det, og bad mig saa væmodigen at opsætte sligt et Brev for ham, at jeg ikke kunde nægte ham det, men skrev det Papiir, (der) er betegnet med N° 1, som han skrev ud og sendte Greven.

Den 14de gik han til *Frits Moltke*, som var Ober *Directeur*¹⁾ men al den Tröst han fik hos ham bestod deri, at han skulde faae hende til Skuepladsen igien, om han forlangede det. Om Aftenen blev der bragt et Brev fra hans Daatter i hans Huus, men det var saadan et intetbetydende Hvishvas om hendes store Lyksalighed og hendes Længsel efter at kaste sig for hendes Faders Födder at jeg ikke gad taget Afskrift af det.

Da han ingen Svar fik fra Greven, bad han mig, at *concipere* ham en Klage over *Falkenskiold* til Krigs *Directorio*, men jeg undslog mig derfor, siden min Fader havde tilbuden ham det, han bad ham derpaa derom, som og gjorde det, men *Sch(ütz)* fandt det saa heftigt og forbittret, at han gjorde mig det til en Pligt at skrive et andet, og da min Fader selv troede, at det vilde giøre bedre Virkning, saa blev det derved og er bielagt under N° 2. N° 3 er en Afskrift af det Brev, som *Falkenskiold* flyede ham, men de store og grove Feyl der er i det saae jeg gierne ikke maatte gaae paa Afskriverens Regning siden de findes een og hver i *Originalen*, og (blev) en Aarsag meere til *Reventklaus*²⁾ Forbittrelse imod ham, der sagde,

¹⁾ Overdirectører: Volrath Aug. v. d. Lüche, Overpræsident; Chr. Fr. Moltke, Hofmarchal. Meddirectører: Justitsraad H. C. Hersleb, Politimester F. Horn, Justitsr. Abr. Falck.

²⁾ D. M. Reventlou, Kronprindsens Oberhofmester, Geheimeraad, 1ste Deputeret i Finantscollegiet, Medlem af Conseillet, hvori da sad J. H. E. Bernstorff, A. G. Moltke og O. Thott.

at han gjorde sin Födsel dobbelt Skam, först ved sit Forhold og dernæst ved sit Brev, der naar man holdt det imod det, som *Rose* fremførte i Sagen, saa burde man troe, at den sidste havde havt Grevens Opdragelse, og denne var voxen op blandt Gade Pogene.

Den 15de kom Greve *Ahlefeldt*¹⁾ til min Fader og bad ham for alt det helligt var at foreslaae *Rose*, at dersom han vilde lade Sagen fare, saa skulde han strax faae 6 tusende Rdr. udbetalte, hvilket Huus han forlangede i Byen og 500 rd aarligen for sig og sin Daatter, og borgerlig *Caution* for Löftets Opfyldelse til Punct og Prikke. Min Fader lovede at sige *Rose* det, som han ogsaa gjorde, men fik til Svar: jeg forlanger intet uden min Daatter, jeg tænker saa lidet enten paa Hævn eller Erstatning, at om jeg finder hende naar jeg kommer hiem, saa skal jeg hverken giøre et Skridt eller aabne min Mund for at beklage mig, men hende vil og skal jeg have om der er Retfærdighed i Landet. Han kunde fordobble og tredobble sine Tilbud, og jeg skulde overtyde ham, at min Siel foragter den Velstand, der skal kiöbes og nydes med Vanære.

Da han efter mit Raad gav *Bernsdorf* en Gienpart af sin Ansögning til Krigs *Directorio* og Dansk *Cancelie* (ligesledes en Gienpart,) saa maatte altsaa alleting saavel som de bielagde *Copier* af Brevene skrives dobbelt, og da han maatte spille den 15de og den 17de var en Söndag, saa kunde han ikke

¹⁾ Muligen Greve af Langeland og Rixinge Fred. Ahlefeldt, General, R. af D., f. 1702 † 1773; ved sin Moder Ulrica Eleonore Danneskjold Laurvig var han Södskendebarn til C. C. Danneskj. Laurvig, efter hvis Död (1783) hans Sön Christian Ahlefeldt arvede Laurvigen. Dog er det vel snarere hans yngste Helbroder Conrad Wilhelm Gr. af Ahlefeldt, født 1708 † 1791 som R. af E. Han var da General, R. af D. og Guvernör (Commandant) i Kjöbenhavn.

förend den 18de levere sin Klage ind. Paa Krigs *Directorio* var ingen förend Dagen efter. *Thott*¹⁾ var syg, saa han maatte levere ham det i hans Huus, og *Sch(ütz)* tog imod *Bernstorfs*²⁾ medens han var i *Conseillet*. Da han kom derfra flyede *Sch(ütz)* ham det med det Tillæg, at det venteligen indeholdt en meget ubehagelig Sag, som han sluttede sig til af det, at en höyst bedrövet og forurettet Fader havde overleveret det. Da *Bernstorf* havde giennemlæst det blev han saa forbittret, som ingen kunde mindes at have seet ham; *Hielmstjerne*³⁾ blev strax hentet til ham, og de kunde höre ham uden for at skiende over Poli(ti)e Mester og Politiet, at slige Uordener kunde gaae for sig uden, at de kunde komme efter det. Dette gjorde dem alle overmaade nysgierrige, men ingen kunde begribe hvad det var, og *Sch(ütz)* stillede sig ligesaa uvidende an.

I al den Tiid blev der ikke talt om andet end denne bortførsel i heele Byen; enhver beklagede Faderen, fördömte Moderen, ynkede den solgte Pige, og vare opirrede mod Forføreren, som de kaldte Familliernes Freds Forstyrre. Hvad enten nu hans Folk, som maatte höre Bebrejdelser paa Deres Herres Veyne hvor de kom, bleve kiede deraf eller og det skeedte efter hans Befalning, og for at stoppe Folk Munden, saa lode de sig forstaae med, at om deres Herre end og havde taget Jomfrue *Rose* bort, saa var det skeedt med deres Vidende, som nok kunde forsvare det, og hun overleveret i slige Hænder, der kunde beskierme hende. At disse Hænder enten skulde være Kongens, eller *Cron Prindsens*, som nogle Uger efter skulde *Con-*

¹⁾ O. Thott, Oversekretær (Præsident) i danske Cancellie.

²⁾ J. H. E. Bernstorf, Oversekretær i tyske Cancellie.

³⁾ Etatsraad H. Hielmstjerne, Assessor i Højeste Ret og Sekretær i danske Cancellie.

firmes, var upaatvivleligt, og følgerigen maatte de, det var overlagt med enten være *M(oltke)* eller *R(eventlou)*, som forbittrede dem endnu meere mod *Laurvig*, og de bleve enige om, at vise Verden, saa fremt der blev klaget, at de ingen Deel havde deri.

Den 18de paa hvilken jeg har sagt Dem min Beste, at *Rose* gav *Thott* og *Bernstorff* sin Klage, spiiste *Laurvig* tillige med *Conseilet* ved Kongens Taffel. Det varede ikke længe förend, der blev talt om den bortsnappede Pige, og Kongen spurgte *Laurvig* om han slet ikke kunde give nogen Oplysning derom, eller i det mindste en slags Formodning om hvem det kunde være. *Laurvig* svarede meget fræk, og som han fandt sig fornærmet over Spørgsmaalet, at det var en Sag, der saa lidet bekymrede ham, at han alt længe havde glemt detn, dersom ikke alle talederom. Da saae vi dog gierne, svarede Kongen med et vredt Aasyn, at de betragtede det, som noget, der ligger os Magt paa at vide, og jeg er vis paa, at De kan give Oplysning derom, naar De ret vil besinde sig. Da *Laurvig* derpaa med samme Tone og Mine forsikkrede paa sin Ære, at han ikke var i Stand dertil; saae Kongen til ham med et Ansigt, der viiste den største Forbittrelse, begyndte at bevæge Læberne, men i Steden for at sige noget rev han med begge Hænderne saaledes i sin *Serviet*, at Kammer Junker *Ahlefeldt*, der havde Opvartningen, og samme Aften fortalte mig det, nær havde tabt Glasset han skulde række ham af lutter Forskrækkelse. Dette gav en liden Pause, hvorpaa *Bernstorff* tog Ordet og sagde: at det maatte give Fremmede et meget slet Begreb om vores Politie, at en saa höyligen fornærmet Fader ikke kunde faae Understöttelse af det til at faae sit Barn igien. Vil han have hende, sagde Kongen, saa lad ham kun sige det, og min ganske

Magt og Myndighed skal understøtte ham i denne billige Begiering. Kongen sagde siden efter til *Moltke* at hans første Bevægelse da *Laurvig* nægtede det anden Gang, havde været at befale ham strax at gaae fra hans Ansigt, men at han havde besindet sig for at see, om *Laurvig* ikke efter Taffelet vilde begiere *Audience*, og tilstaae sin Brøde, og havde han gjort det, og flyet hende til Faderen, saa havde hans heele Straf bleven den, at han skulde betale hende en *Summa*, hvoraf Renterne kunde forskaffe hende en anstændig Underholdning, og Sagen i øvrigt væ(r)et død og Magtesløs.

Da jeg, som jeg sagde Dem, ikke vilde have at noget Menneske maatte vide, at jeg havde skrevet for *Rose*, saa blev ogsaa de bielagte *Concepter* i mit Gjemme, og jeg blev ikke lidet forundret, da *Rose* noget efter Fiire kom ganske aandesløs og bad mig om *Concepterne* og Tilladelsen at skrive dem ud hos mig. *Moltkes* Kammer Tiener *Lund* havde i samme Öyeblik bragt ham den Befalning fra Greven, at være Morgenen derpaa halv Syv i hans Forgemak med et ligelydende *Document*, som det Grev *Thott* havde faaet. Ved den Leylighed havde *Lund* fortalt ham, at da *Conseillet* var efter Sædvane kommen ind til Grevinden, havde *Bernstorff* spurgt *Moltke* i den Tanke, at han havde faaet en Ansøgning, saavel, som han, hvad han syntes om denne Behandling, og om han havde talt med Kongen derom. Men da han havde hørt at *Moltke* ikke vidste noget derom uden af Rygtet, saa havde *Bernstorff* forlangt *Audience* hos Kongen. Det første *Bernstorff* var gaaet ind til Kongen, havde hans Herre befalet ham at lade hente en Vogn, sætte sig i den og strax bringe *Rose* op til ham, men da Kongen havde ringet førend Vognen var kommen, saa havde han, siden han ikke vedste naar han kom fra Kongen

igien forandret Befalningen til det, som han havde sagt ham. *Rose* sadte sig strax til at skrive og var endnu ikke ganske til Ende dermed, förend Lund sögte ham op paa nye, med den Befalning, at bringe en ganske kort Ansögning med til Kongen, som da han af de Papiirer, *Bernstorff* havde ladet ligge paa *Canceliet* og hentet, havde funden Sagen af den Beskaffenhed, at han uden videre Forestilling maatte öve Retsfærdighed.

At *Rose* kom temmelig fornöyet tilbage til mig kan De let slutte, og at jeg ikke var uvillig til at lægge den sidste Haand paa Værket ved at opsætte Ansögningen til Kongen, er ligesaa naturlig, men jeg maatte ikke været Fruentimmer, dersom jeg ikke havde betinget, at han saa snart han kom fra *Moltke* skulde berette mig alt, hvad han havde sagt. Jeg raadde ham tillige, at dersom Greven gav ham Anledning dertil, saa skulde han ikke fortie det Tilbud, Grev *Ahlefeld* havde gjort ham, men uden den, skulde han ikke nævne det, at det ikke skulde synes, som om han ansaae det for en særdeles Fortieneste, at han ikke havde solgt sin Daatter til Skiendsel.

Han holdt ogsaa sit Löfte, og gik lige fra Greven til mig, og berettede mig fölgende: Da han var kommen ind til Greven havde hans Ansigt været meget alvorligt, og hans förste Tiltale var: Det gör mig ondt Hr: *Rose*, at jeg skal tale förste Gang med Dem i en Begivenhed, der er Dem saa smertelig, men endnu meere, at De ikke har havt den Tilliid at vende sig strax til mig i en Sag, hvori Uretfærdigheden selv ikke kunde nægte Dem Biestand. De maae dog nödvendig have hört, at hans Mayestets Omhue og Kierlighed for hans Undersaatters Vel har beskikket mig til at tage imod alle Ansögninger, som enten ikke hörer til noget vist *Departement*, eller og Tingen er af den Natur,

at den udkræver en hastigere Forestilling, end Sagerne Orden i *Collegierne* tilstæder, og da deres var af den Beskaffenhed, hvorfor er de da ikke kommen til mig? Han svarede: at det aldrig havde været ham bekiendt i det Lys, som hans Excellence fremsadte det, at han meget vel vidste, at mange Ulykkelige havde funden Hielp og Bistand i hans Excellences Menneske Kierlighed, og han ogsaa maaskee havde vovet at søge Tilflugt hos den, dersom ikke een Ting havde afskrækket ham derfra. — Venteligen det udsprede Rygte, at Bortføreren kun var et Redskab i mægtigere Hænder? — Paa ingen Maade, Deres Excellence, jeg var i mit Hierte alt for overtydet om Op-havsmanden til min Ulykke, at dette kunde giøre Indtryk hos mig, men da den første jeg søgte Hielp hos i min Ulykke var Deres Herr Søn, som min Ober *Directeur* og det i Haabet om, at om han ikke selv kunde hielpe mig hans Medynk over min nagende Kummer da skulde bevæge ham til at forskaffe mig hans Hr: Faders Beskyttelse, og han lod mig gaae uden al anden Trøst, end den, at min Daatter ikke skulde miste sit Leve Brød ved *Theatret*, saa vedste jeg ingen til at tale min Sag hos Deres Excellence og blev derved afskrækket til (fra) at komme af mig selv, af Frygt for at blive besværlig. — Hm! var det alt, hvad min Søn sagde? — Det forsikkrer jeg Deres Excellence paa det helligste. Derpaa blev hans Ansigt mildere, og han spurgte ham, om han aldrig havde mærket noget, der kunde give ham Mistanke, og hvem han meente, der havde været Medvidere og Underhandlere i Sagen. Da *Rose* havde besvaret ham det første med Ney; og det sidste med: at til hans Græmmelses Forøgelse var han næsten overtydet om, at Moderen havde overgivet sit Barn i For-

förrerens Händer, og at *Violon Jacobsen*¹⁾ formodentlig havde været med i Spillet, saa spurgte Greven: om der da Medens hun havde været borte, slet ikke var giort noget Skridt til at formilde ham uden det anförte Brev fra hans Daatter? Saa fortalte *Rose* de Tilbud, som ham var giort ved Greve *Ahlefeldt*, og hvad han havde svaret. De har handlet, som De burde, sagde *Moltke*, og dette Vidnesbyrd af Deres Hierte bör tillige blive Dem Borgen for, at den beste Konge vil lade Dem vederfares Ret. Derpaa kom *Rose* frem med sin Ansögnung, som den anden tog imod med de Ord: Jeg skal overlevere den til hans Mayestet, endskiönt det i visse Maade er unödvendig, da alle behörige Ordre allerede ere underskrevne. Han er föröm en Fader for sit Folk, at han ikke skulde föle en Faders ganske Smerte ved saa betydelig en Leylighed. Han har befalet mig at sige Dem i hans Navn, at De maa söge at sætte Deres Sind i Roelighed, at Sagen ikke meere er Deres, men hans, og at alt hvad De har at iagttage er dette, at De stedse siger hvor De gaaer hen, paa det man strax kan finde Dem, og i fald man skulde foretage noget videre til at formilde dem, da ufortövet at lade mig det vide.

Da han havde fortalt mig dette, og udladt sig med den Tröst han havde funden i den Deeltagelse, hvormed *Moltke* havde formanet ham til Roelighed, var det Tiid, at han skulde paa Krigs *Directorio* med sin Klage. Medens han var der, kom Grev *Ahlefeldt* til mig, og med mange smigrende *Complimenter* bad mig for Himmel og Jords Skyld,

¹⁾ Overskou D. Skueplads har ikke nogen Violon Jacobsen (men Oboe), fra en senere Tid har jeg funden Hofviolon Jacobsen boende i Landemærket 101.

at staae ham bie i at rædde Greve *Laurvig* fra Ulykken der svævede over hans Hoved. Jeg svarede ham derpaa, at saa megen Glæde det end var mig, at biedrage noget til en andens Vel eller Frelse, saa lidet kunde jeg udrette her; thi for det første vare mine Kræfter meget jntet betydende og dernæst var Sagen af en slig Beskaffenhed, at Velanstændighed, Religion, og det jeg skyldede mig selv og min Ære forbød mig at foretage det mindste til Fordeel for Greven. Han indvendte derimod, at den almindelige Høyagtelse, som jeg havde erhvervet mig hos alle, og som jeg nød af enhver i en fordoblet Grad, der var saa lykkelig at kiende mig ved Omgang, maatte nødvendig være endnu stærkere hos de *Theatraliske* Personer, der selv tilstode, at de skyldede mig uendelig meget og i Følge derfor maatte jeg ogsaa kunde formaae meere hos *Rose*, end noget andet Menneske. Uden at lade ham tale ud faldt jeg ham i Ordet og sagde: Og saa skulde jeg for at stadfæste den Agt, som De smiggrer mig med at man bærer for mig, benytte mig af en Faders maaskee for vidt drevne Erkiendtlighed til at formaae ham til at overgive sin Daatter til Skiendsel og et syndigt og fordærveligt Levnet? Dette bittre Spørgsmaal gjorde ham lidet forvirret, men han fattede sig og svarede, at jeg tog hans Ord i en vrang Meening fordi jeg ikke havde hørt ham ud til Ende, at det han ønskede jeg vilde anvende min Indflydelse over *Rose* i var, at formilde hans Hierte imod hans Daatter, at Frygten for hans Behandling var det eneste, der holdt *Laurvig* fra at levere ham hans Daatter, og at han heller vovede det yderste, end gav hende i hans Vold, uden han lovede, at alt det forbiegangne skulde være forglemt og forladt. Den sande Dyd, lagde han til, er allene streng imod sig selv, den behøver ikke andres Feyl

til et Skiul, den formilder derfor heller end den opirrer, den finder meere Fornøyelse i at undskylde end anklage, og De kan umuelig svare til den *Caracteer*, som alle deres Venner og især *Bornemann*¹⁾ har tillagt dem, dersom de ikke i deres Hierte ynkes over den arme Pige, og paa-tager dem at blive hendes Talsmand hos en opbragt Fader. — De har ret Herr Greve, at jeg ynkes over en ulykkelig forblindet Pige, der af sin egen Moder er styrtet ned i en Afgrund, som hun ikke kan hielpes, men maae rives op af. Min Medynk over hende er saa stor, at jeg vilde udstaae en smertelig Sygdom om hendes Daarlighed derved kunde blive ugiort, men da denne Medynk er avlet af Pligt og ikke af Skröbelighed, saa forbinder den mig tillige, at biedrage alt mit til, at hun kan komme til at indsee og rette sin Vildfarelse. Endskiöndt hendes Fader elsker hende for höyt til at hun behöver nogen Talsmand hos ham, saa er (jeg) dog villig til at blive det i Ordets egentlige Bemærkelse. Men forstaaer De derunder, at jeg skal overtale ham til at beholde sin Daatter i sit Huus, og give hende under sin Moders Varetægt paa nye, saa er jeg saa lidet at bevæge dertil, at jeg meget meere tilstaaer Dem, at dersom han giör det, saa har han sat sine Been for sidste Gang i min Stue, siden jeg da foragter ham, som een, der offendtlig har forskudt ligesaa prægtige, som uanstændige Tilbud, for at give sig Anseelse af en Ære-kierhed hans Hierte ikke kiendte, men enten lönlig tog imod mindre, eller var for taabelig til at indsee, at Omgangen ham uadspurgt blev fortsat. De kan ikke nægte Herr Greve, at mine Grunde og Slutninger ere rigtige, og da de derved tillige indseer hvor umueligt det er for mig at blande

¹⁾ Generalauditor.

mig i denne Sag, saa maae De ved nogen anden Leylighed forskaffe mig den Lykke at viise Dem Prøver paa min Høyagtelse. Saa giør det da, sagde han, ved at overtale *Rose* at komme til mig i Eftermiddag, jeg har forgieves ladet ham bede, jeg har søgt ham, og han har ladet sig nægte, men maaskee afslaaer han Dem det ikke, dersom De vil anmode ham derom. — At han giør det, tør jeg ikke love, men jeg vil søge at overtale ham dertil, det forsikkrer jeg Dem ved min Ære. Jeg kunde og saa meget desto tryggere giøre det, da det ikke meere stod i *Roses* Magt at lade sig overtale.

I den Tid Greve *Ahlefeldt* var hos mig, havde *Rose* været med sin Klage paa Krigs *Directorio*²⁾, og nydt en ganske udmærket Modtagelse. *Hauch* var kommen ham i Møde ved Døren, taget ham ved Haanden, og bevidnet hvor ukiert det var ham at see ham i saa smertelig en Begivenhed, med det Tillæg, at enhver retskaffen Fader var pligtig at giøre hans Sag til sin. *St. Germain*, som ikke kiendte ham, spurgte hvem det var, og da det blev sagt ham, gik han til ham, og bad ham paa sit brækkede Tydsk at være roelig, de havde forefunden en Kongelig *Ordre*, hans Sag angaaende, som allerede var i *Expeditions Contoirtet*.

Da han efter mit Forlangende gik til Greve *Ahlefeldt*, takkede han ham for hans Komme, men sagde tillige at den ikke meere kunde gavne ham, siden Greve *Laurvig* var arresteret ved en kongelig *Ordre* og *Falkenskiold* blev søgt i heele Byen for at bringes til Hovedvagten, og at to *Capitainer* vare i hans Qvarteer for at forsegle alle hans

¹⁾ *St. Germain* var Præses i Krigs Directoriet, og Generalmajor A. *Hauch* var et af dets Medlemmer.

Papirer. Men endskiönt Ordren var kommen för to til Regimentet, og de to *Capitainer* i den Tiid havde sadt i hans Qvarteer og ventet paa ham, saa kunde dog ingen finde ham. Hen imod Syv kom han paa *Apartement*, men i det han kom ind, blev *Moltke* ham vaer, og sendte den vagthavende *Officier* imod ham i Kongens Navn at befale ham at forföye sig hiem. *Rose* var endnu hos Greve *Ahlefeldt*, da han ved Politie *Adjudenten* blev kaldet til Politie-mesteren, der skulde forkynde ham sin bekomne *Ordre*, som bestod deri, at han strax skulde forföye sig til Greve *Laurvig*, i Hans Mayestets Navn forlange Jomfrue *Rose* udleveret, og saa fremt han adlydede da strax at melde det. Men dersom han derimod nægtede at have hende, saa maatte han med sine Folk besætte alle Ud- og Indgange saaledes, at ingen kunde komme ud eller ind uden at de saae dem, og maatte han bruge saa meget större Eorsigtighed, som hans Embedes Forliis stod derpaa, om hun, uden at han vidste det og hvor hun blev bragt hen, kom ud af Huuset. Naar disse Anstalter var föyet skulde han imod tie begive sig til Greven igien og spørge om han vilde efterkomme Hans Mayestets Befalning, vægrede han sig derfor, skulde dette Spörgsmaal igientages ham Klokken 8te om Morgenen derpaa, og *Horn* indberette hans tagne Beslutning.

I hvor alvorlig Sagen end blev tagen, var *Laurvig* dog dumdristig nok at paastaae, at han ikke havde hende; hvorpaa heele Huuset blev omringet af Politie Betienterne. Imellem Nie og Tie fik Faderen et Brev fra sin Daatter, som man uagtet den *affecterede* enfoldige eller uskyldige Stiil let kunde see var opsat af en *Jurist*, og i Forhöret tilstod hun, at det var *conciperet* af *Anchersen*¹⁾ og var

¹⁾ J. J. Anchersen, blev Assessor i Højeste Ret 1770, var forhen Højeste Rets Advocat.

reenskrevet af hende. Da Morgenens kom, var *Laurvig* endnu lige saa trodsig eller afsindig som han havde været Aftenen forhen, og saa nødig, som *Horn* end vilde, maatte han dog melde *Moltke* det. Han bad ham bie, medens han gik ind og berettede Kongen det, og indhentede Befalning om hvad der videre skulde foretages. Noget efter kom han til *Horn* igien, og sagde, at han imellem Et og To skulde for sidste Gang igientage sit Spørgsmaal til Greven, og saa fremt han da blev ved sin Ulydighed, maatte han strax indmelde det skriftlig, og ikke vige fra Greven før end han fik nærmere *Ordre* om hvad der skulde foretages. Henimod Klokken Tie fik Greven et Brev i Kongens Navn, hvori han forkyndte ham, at det var hans alvorlige Villie at Jomfrue *Rose* skulde udleveres, at han af særdeles Mildhed og Naade endnu vilde forunde ham Tiid til at overveje sit eget Beste til Klokken To, men dersom han vedblev i sin Haardnakkenhed, saa maatte han belave sig paa en Behandling, som aldrig var hørt eller seet, under den Oldenborgske Stammes Regiering, og hans meere end velfortiente Straf skulde blive et rædsomt Exempel paa hvad Enevolds Magten var, naar Trodsighed og Ulydighed tvang den ømmeste Lands Fader til at giøre Brug af den.

Dette Brev virkede saa meget, at Greven da *Horn* kom overleverede hende i hans Hænder. Jeg saae hende da han kiørte hiem med hende, og strax efter var *Rose* bleven kaldet op paa Slottet. Da han kom ind til *Moltke* sagde denne ham i Kongens Navn, at hans Daatter var i *Horns* Huus, og at han havde faaet Befalning med ham at udvælge et Sted hvor hun kunde være i Sikkerhed til Sagens Ende, og saaledes at ingen af alle vedkommende kunde faae hende i Tale undtagen hendes Fader. Han

skulde tillige minde ham om, at da Kongen ved sin Myndighed havde revet hende ud af hendes Forförrers Händer, saa paalagdes det nu ogsaa ham, at tage de *Mesurer*, der vare tienligst at bringe hende til at indsee, at hun havde feylet, og rive hende af de Snarer hvori hun var bleven hildet, da hans Mayestet altsaa burde og vilde være den revsende Fader til Forbedring, saa maatte *Rose* viise sig (som) den tröstende, der vilde forlade og forglemme, og ikke i den förste Bevægelse af en krænket Ære og Kierlighed foretage noget, der kunde efterlade sig en smerteligere Erindring, end den ham vederfarne Fornærmelse, hvori han havde intet havt at bebrejde sig selv.

Tilstaae mig, min Beste og værdige Ven, at dette eene Træk afbilder vor tilbedede *Friderichs* magelöse Hierte. Hvilken Omhue, hvilken Forglemmelse af sin Höyhed for at aabne en ringe og ubemærket Undersaats Hierte for Vellysten af faderlige Fölelser, kalde sig selv den revsende Fader, for at han skal viise sig den ömme og ved Fader Navnet tillige give ham Forvissning om, at hun ikke skal blive revset i Vrede. Havde *Moltke* endog ingen anden Fortieneste, saa maae hans Fiende selv tilstaae ham, at han var en troe Fortolker af sin Herres varme Menneske-kierlighed, at hans Höyhed og Værdighed aldrig var ham i Veyen til at udtrykke den, endog imod den allerringeste, at han med den utrætteligste Taalmodighed anhörte de uriimeligste Begieringer og Klagemaal, og sögte aldrig nogen anden Ære deri, end at det var Kongens Villie, at den ringeste Undersaats Suk skulde bringes til ham.

Med hvilken Fölelse af Taknemmelighed *Rose* gav ham Löfte derpaa, som han udtrykkelig forlangte, kan de let forestille sig, hvorpaa han sagde, at han, for at give ham Leylighed til at sætte det i Verk, ikke vilde opholde ham

længere, men at han maatte komme Dagen efter igien. Förend han lod ham gaae, bad han ham endnu engang at have for Öye, Naar han saae sin Daatter, at den trædskeste og meest udlærte Forförer havde lagt Garn for hende, og at hun var bleven indviklet i det af den, som Guds og Naturens Lov forbandt hende til at fæste en uindskrænket Tillid og Fortroelighed til.

Noget efter at Greven havde viist Lydighed, skrev han Kongen til, og bad paa det ydmygste om Naade og ikke om Ret, og anförte til sin Undskyldning, at Frygten for Faderens Behandling med Daatteren havde bragt ham uden for sig selv og næsten gjort ham afsindig, og hans Aarsag dertil var velgrundet, da hun var høy frugtsommelig, og fölgelig en haard Medfart let kunde koste baade Moder og Barnet Livet.

Den 20de var hun kommen til *Horns*, og da han ingen Steder vidste hvor hun med Anstændighed kunde være saa beholdt han hende i sit Huus, og hun deelede Seng med hans ældste Daatter. Den 21de bekom han en Ordre at forhøre alle de i denne Sag indviklede Personer af hvad Stand og Vilkor de end vare, og under hvad *Forum* de end hörte, og indsende alle de anstillede Forhörer til *Canceliet*, for at foretages i *Cancelie Collegiet*, hvor efter hans Mayestet med Tiltrædelse af Geheime *Conseillet* vilde umiddelbar dömmе i den.

Den 22de begyndte altsaa Forhøret over Jomfrue *Rose*, hendes Fader forestillede en Art af Actor i det, og fik Qvæstionerne af *Moltke* med den Tilladelse at föye de til, som han fandt for' godt. Det förste Spörgsmaal der blev gjort hende var om hun var frugtsommelig? Hun svarede derpaa med en virkelig eller paatagen Uskyldighed, at Greven havde sagt det. — Hvor langt hun da var kommen i den Tilstand?

Men da hun hverken vidste eller forstod sig derpaa, saa blev det næste Spørgsmaal, hvad Tid da der var begyndt saa fortroelig en Omgang imellem hende og *Greven*, at den kunde drage Frugtsommelighed efter sig? og derpaa bekræftede hun paa det høytideligste, at saa reen og ubesmittet, som hun var kommen paa Jorden, saa reen havde hun den 11te forladt *Theatret*, og at hun fölgelig ikke heller kunde være frugtsommelig uden fra den Tiid af. Dette Udsigende blev sendt til Grevens Erklæring, og han bekræftede det.

Saa god, saa villig, som den elskede *Friderich* var at tilgive den største Forbrydelse imod ham selv, saa snart man tilstod sin Feyl og tog Tilflugt til hans Naade, saa opbragt og forbittret blev han, naar han kom efter, at nogen havde vovet at forebringe ham Usandheder. Denne Feyl straffede han paa det haardeste og strængeste, hverken Afbigt eller Tilstaaelse kunde formilde ham, og dette var den eneste Leylighed, hvorved man kunde faae Anledning til at troe, at hans Faders Uforsonlighed var kommen til Sönnen. Det vil altsaa heller ikke falde Dem forunderligt, at hans Vrede mod Greven voxede, da hans egen Tilstaaelse tydeligen lagde for Dagen, at han havde dristet sig til at undskylde sin viiste Ulydighed med en aabenbare Usandhed.

Hensigten med at forsegle *Falkenskiolds* Papiirer, var allene at faae det *Document*, som han havde viist *Rose* og sagt at dets Indhold skulde tilfredsstille ham, naar han vilde være fornuftig, men det fandtes ikke, og *Falkenskiold* sagde, at han endnu samme Nat havde flyet Greven det igien. Man forlangte vel, at han skulde giøre Rede for dets Indhold, men han blev ved, at det var ham ubekiendt. Lige saa forgieves var ogsaa al den Möye man gav sig for

at opdage den Deel, som Moderen havde havt i denne Handel, thi endskiönt man ikke maae tale andet end vel om döde, saa troer jeg dog, at *Horn* havde megen Deel i den Overeenstemmelse imellem Jomfrue *Roses* og Grevens Forklaring angaaende Bekiendtskabets Begyndelse og Fremgang. *Hoglandt, Steffensen, Marchals* Folk, vor Tiener og endeel andre bleve afhörede, den Förstes Uskyldighed saaes tydeligen, han havde lige saa lidet vidst hvad der skulde gaae for sig, som *Rose* vedste det, og da han mærkede det, søgte han af blot Medynk over en Faders Fortvivlelse at tröste ham saa got som han kunde i en Ulykke, som ikke meere stod til at forekomme. *Steffensen* søgte vel at brænde sig lige saa hvid, men det lykkedes ikke; *Marchals* Folk sagde, at de havde været nödsaget til at nægte, at *Rose* var der, siden de ikke vedste hvem der var paa *Capitain Falkenskiolds* Værelser, og kun kunde svare for deres egne Giester. Alle Forhörerne kom altsaa ind Ugen för Palme Söndag¹⁾ og Onsdagen efter Paasken (10 Apr.)²⁾ kom Dommen ud, den lydede saaledes: Greven skulde for den Forargelse han ved sit skammelige Forhold havde givet, betale tie tusende Rigsdaler til gudeligt Brug; til Jomfrue *Rose*, hvis Leve Bröd han havde forspildt 200 Rdlr. aarligen saa længe hun var ugift, men naar hun giftede sig med sin Faders Samtykke, skulde han engang for alle betale hende 3000 Rdlr. til Medgift. Og til en lignende Erstatning for den Græmmelse han havde foraarsaget *Rose*, der i den heele Sag havde viist sig en ærekier og retskaffens Fader, skulde han betale ham 300 Rdlr. aarligen saa længe han levede, og efter denne Doms lovlige Forkyndelse ufortövet forföye sig til sit Grevskab, og ikke understaae

¹⁾ Palme Söndag 31 Marts.

²⁾ Förste Paaske Dag 7 Apr.

sig at forlade det uden særdeles Kongelig Tilladelse, Men i den korte Tiid han blev her, skulde den ham forkyndte Arrest vedvare.

For at give Jomfrue *Rose* Tid til at indsee og overveje hendes begangne Uforsigtighed i at laane Òret til en gift Mands Overtalelser, skulde hun opholde sig i to Aar paa Landet i en geistlig Mands Huus, der hver Fierding Aar skulde indsende en eedelig Attest om hendes Forhold, og naar de vare saaledes, at man havde føye til at troe at Ungdom og Ubetænksomhed og ikke en letsindig Tænkemaade havde været Aarsag til hendes Feyltrin, saa skulde det efter de benævnte to Aars Forløb allene staae i hendes Faders Magt at bestemme hendes Opholds Sted efter hans eget Gotbefindende.

Capitain Falkenskiold skulde for den Mistanke han havde paadraget sig om at være Medvider og Mellemhandler i et saa nedrigt og skammeligt Foretagende paa 9 Maaneder *degraderes* til *Musqueten* og det øvrige af hans Gage falde til Krigs Hospitals Cassen. *Comandeur Hoglandt* have en offendtlig Advarsel om at bruge meere Forsigtighed i at vælge sine Selskaber og *Comandeur Capitain Steffensen* for sit Forhold og brugte Talemaader en alvorlig Irettesættelse for det samtlige *Collegio*, og i *Adjutanternes* Paahör.

Denne Dom blev fuldbyrdet til Punct og Prikke undtagen *Falkenskiolds Degradering*. *St. Germain* gjorde en Forestilling, at denne Straf ved den nyere Indretning med Kongelig *Aprobation* var afskaffet, og derimod tilkiendt Arrest paa den nærmeste Fæstning, og Underholdning efter Forseelsens Beskaffenhed, hvorpaa han blev sat i *Citadellet* paa de 9 Maaneder med *Musqueteers* Traktement. *Steffensen* fik sin Irettesættelse af Admiral *Hoppe*, og det ikke alleene

tydelig og forstaaelig, men endog af en Længde, der næsten tog en halv Tiime bort.

Jomfrue *Rose* kom i Huuset hos en Præst paa *Walløe*, alle de *Nips*, som hun havde bekommet af Greven bleve solgte, og Pengene leverede i Ober Formynderiet.

Greven vilde gjerne forhalet sin Afreyse og skrev derfor til *Canceliet*, at da ingen vis Tiid var bestemt til hans Afreyse, om han da ikke kunde oppebie sin Daatters *Baronesse Billows* Nedkomst, der vedste sig ingen Tiime, for at skaane hende for Skilsmissens Bitterhed i en Tilstand, hvor stærke Sinds Bevægelser kunde have saa farlige Følger. Men *Canceliet* svarede ham tørt og kort, at det umueligt kunde troe at en Mand, der stod i saa vigtig en Post, som han, var uvidende om, at det Udtryk: *uførtövet* bemærkede tree Gange 24 Tiimer efter hvis Forløb han maatte begive sig paa Reysen, som han da ogsaa gjorde.

Da *Rose* takkede *Conseillet* havde han den besynderlige Naade, at *Rewentlow* underholdt ham meere end en heel halv Tiime, om det skulde være et besynderligt Agtelses Tegn, eller om det var Nysgierrighed for at udlokke om han virkelig kunde have skrevet det, der kom ind i hans Sag det veed jeg ikke, men det veed jeg, at *Laurvigs* franske Brev uden Navn, var noget saa uselt baade i Tanker og sammenføyelser intetsigende Tøy, at man neppe kunde drage Menneskelig Begreb ud af det, og fölgelig en meget ringe Fortieneste at glimre ved Siden af det.

Hvad der i særdeleshed bødrog til at giøre disse Ansøgninger virksomme og berönte var at alle de i hvis Hænder de kom, fandt noget ganske andet i dem end de ventede sig, det aabnedes med Forestillingen om Raab over tilföyet Spot og Vanære og Skrig om Hævn og Straf, og

(de) bleve ikke andet vaer, end en Faders inderligste Bedrøvelse over et kiert Barns Forførelse, og en af væmodige Taare ledsaget Bøn om Hielp og Biestand til at opfylde den største og helligste Pligt, den at rive sit Kiød og Blod af Lasternes Afgrund. Det uventede heri overraskede enhver, Naturens Stemme raabte overlydt i en hvers Barm, og den Bevægelse, som den opvakte, blev holdt for Virkningen af det de havde læst, og Slutningen den, at det var ypperligt skreven. Endog den gamle *Bernstorff* da *Rose* takkede ham for den Naade og Iver hvormed han havde antaget sig ham, svarede: De har jntet at takke for, De maae have været vis paa det, som er skeedt, Deres Paastand var saa billig, og grundede sig paa saa ældgammel en Ret, at Barbarer ikke havde kundet nægte dem den, end sige en Konge, der søger sin Ære og Lyksalighed i at være den ðmmeste Fader for sit Folk.

Det sikkert Beviis paa, at ingen vedste hvad der ved disse Ansøgningers igiennemlæsning rørte ham saa stærkt, var det, at ingen faldt paa, at de vare skrevne af et Fruentimmer, i hvor stærk de end bare et Kiøns Stempel, hvis stærkeste Vaaben er Bønner og Taare, og som ved Sagtmodighed udretter meere end Kiempe Styrke formaaer.

Imidlertid sat Udfaldet af denne Sag enhver i Forundring; Afstanden imellem Greve *Laurvig* og *Acteur Rose* var saa umaadelig stor, at ingen ventede sig, at en Fornærmelse af den Første imod den Sidste engang kunde komme i Betragtning, end sige afstraffes, og det ikke allene den almindelige Hob, der blændes af Høyhed og Fødsel, men endog fornuftige og retsindige Mænd vare af den Meening. *Bornemann* kom til mig i een af de Dage, da *Rose* skrev sine Ansøgninger hos mig. Da vi to vare gaaet ind i et andet Værelse, sagde han til mig: Jeg beklager den ulykkelige

Mand, jeg kan forestille mig hvad det er han skriver, og han maae giøre det for at redde sin egen Ære, men det bliver vel og heele Nyttens deraf. Hvad *Satisfaction* kan han vente at faae af en Greve *Laurvig*; thi hvor forbittret man end er paa ham, hvor gierne man end ønskede at lade ham føle det, saa gielder det dog ikke saa snart om en Forurettelse, der er tilføyet en Ringere, førend de Store stikke Hovedet sammen, og anseer det, som en Vanære for dem, at slig en Forbrydelse blev paataalt. Han venter ingen *Satisfaction*, min Ven, svarede jeg, han beder hverken om Hævn eller Straf, men Indflyder med Bøn og Taare om Biestand til at rive sin Daatter løs fra Lasterne og hæmme Forhærdelsen i dem. Knebet er artigt nok, svarede han, ved at tie om Hævn og Erstattelse, dysser han maaskee Stoltheden i Søvn, saa at Forbrydelsen bliver straffet naar de allene troer af hævne den Vanære hans Slægtninge og Jevnlige har af hans Forhold. Og som han sagde gik det og.

Den eneste virkelige Fortieneste, som jeg kunde til-egne mig i denne Sag, var, at jeg holdt *Rose* fra at skrive et Brev af det Indhold, som *Horn* foreslog ham, siden der var store Formodninger om, at man havde gjort det Brug deraf, som jeg befrygtede. Etats Raad *Bager*¹⁾ og *Anchersen* vare meget gode Venner, den sidste var overmaade forlegen for at faae at vide hvem der havde *conciperet* det Brev, som De har med N°. 1. og bad *Bager* meget indstændig derom. Denne, som kom meget ofte i vor Huus, troede at faae nogen Underretning derom hos mig, og engang vi vare allene, spurgte han mig derom. Jeg sagde, at saa vidt jeg vedste, saa havde *Rose* skreven alting selv. Det er umueligt, sagde han, at en Mand i den første Heede og Forbittrelse kunde skrive med den *Moderation*, og en

¹⁾ Sekretær i Danske Cancelli.

saa bidende Phlegma, at *Anchersen* var bragt ud af sit heele Anlæg. Da jeg mærkede, at *Bagers* Hensigt var at udfritte mig, saa besluttede jeg at vende hans egne Vaaben imod ham, og ved en paatagen Uvidenhed, at faae udlokket af ham hvad han vedste. Med den troeskyldigste Mine spurgte Jeg ham, hvad det var for et Brev, og naar det var skreven? Han syntes meget forundret over at jeg ikke vedste det, men jeg svarede ham: at han let kunde forestille sig, at naar *Rose* var kommen til mig, jeg da meere havde søgt at adsprede og opmuntre hans Sind ved at bringe fremmede Ting paa Bane, end at lede ham ind i en Materie, som han tænkte alt for meget paa. Da skal jeg, sagde han, sige dem, hvad *Anchersen* har sagt mig, og beviis mig saa den Tieneste ved Leylighed at spørge *Rose* derom, saa siger han dem det vist. Jeg lovede det, og han blev saaledes ved: Da *Rose* slet ikke vilde høre eller lade sig bevæge af de Herrers Grunde, som aabenbarede ham Hensigten af Giestebudet, saa grundede *Laurvig* og *Horn* deres største Haab paa, at *Rose* i den første Heede enten skulde forløbe sig personligen imod Greven hvorpaa han nok sulde faae Vidner, eller og skrive ham noget til, som de kunde holde sig ved. Dette sidste troede Greven at være skeedt, da han om Onsdagen, som Bortførslen var skeedt om Mandagen, fik et Brev, der vel syntes høfligt, men hvori han blev skielt for et nedrigt og skiendigt Gemyt, som höyligen forbittrede ham. Han sendte strax Bud efter *Anchersen*, og da denne kom fortalte han ham hvilket formasteligt og ærerørigt Brev han havde faaet. Io meere ærerørigt io bedre, sagde *Anchersen*, desto tryggere er vi paa at faae Karlen til at dandse efter vor Pibe; flye mig altsaa kun Brevet. Men da han havde læst det, sagde han: Gid Fanden fare i den, der har skrevet

det, for Ph(l)egma den har havt. De maae putte Skioldsordene i Lommen, og takke for dem oven i Kiøbet, Dette vilde Greven paa ingen Maade i Hovedet, förend *Anohersen* viiste ham, at det var saaledes sat paa Skruer, at han ikke kunde tilegne sig Skiolds Ordene, uden at bekiende sig for Rans Manden, og giør de det, saa maatte Dommeren finde den förste Forbrydelse större end den sidste, og i Aarsagen finde en tilstrækkelig Undskyldning for Virkningen. Nogle Dage efter kom *Bager* igien for at spørge, om *Rose* havde sagt mig det, og jeg svarede, at da jeg havde spurgt ham derom, havde han dyrt og helligen bekræftet, at den der havde skrevet det eene, havde skrevet det andet med. Det samme siger *Luxdorpff*, sagde *Bager*, og der seer man hvor ulige Sinds Bevægelserne virke. *Rose*, som ellers er meget hæftig, giør en nagende Kummer sagtmodig og vaersom.

De fleeste holdte for, at *Laurvig* havde blot paa Pungens Vegne maattet betale denne Lyst for dyre, siden meget faa vidste, at det, som han maatte böde sin Forseelse med just udgiorde det, som *Ahlefeldt* paa hans Vegne vilde kiøbt Daatterens Skiendsel af Faderen med.

Har jeg været for vidtløftig, min Beste, saa er det skeedt i den beste Meening, og fordi intet Menneske veed denne Sags heele Sammenhæng saa nøye som jeg; thi hvad Faderen veed derom, veed jeg fuldkommen saa nøye som han, men hvad andre, lige indtil *Baronesse B(ülow)* har sagt mig des angaaende veed han ikke, da jeg stedse har skyet at tale med ham om en Sag, der trods dets uventede Udfald, stedse maae være ham en smertelig og ubehagelig Erindring.

Da mit Papiir tillader det maae jeg meddeele Dem en *Anecdote*, som endskiönt den ikke egentlig hörer til denne Sag, dog staaer i en slags Forbindelse med den. I den

Tiid da *Christian* den 7de sværmede om Aftenen omkring paa Gaden i sin Löbers Selskab, kom Lysten over ham at see Jomfrue *Rose*, som han bildte sig ind maatte være en stor Deylighed, siden hendes Tilbeder havde vovet saa meget for hendes Besiddelse. Löberen; som vidste hvor *Rose* boede, førte ham derhen, bankede paa, og sagde der var nogen, som endelig skulde tale med Jomfruen. Da Pigen sagde det, gik Moderen ind og lukkede op, men da de to fremmede vare komne ind, gav den Fornemste sig til at beseer hende, og da han blev vaer, at det ikke var hende, som han havde forlangt at tale med, saa sagde han: Hvad vil hun, der har io ingen spurgt om hende, gaae sin Vey, og send mig strax sin Daatter hid, jeg behöver ingen Rufferske. Hun som var en indtændt arrig Aand, begyndte, endskiönt hun kiendte ham, at sætte Næverne i Siden, og vilde til at holde ham en Gammel Strands Præken, da Löberen tog hende til en Side og sagde: at det var Kongen, og hun maatte adlyde. Hun gjorde saa, Jomfruen kom ind, han besaae hende fra Top til Taae, og spurgte derpaa om hun var den Jomfrue *Rose*, som *Laurvig* var bleven forviist for? Da hun bejaede det rystede han Hovedet, og spurgte: hvem der spillede paa *Claveer*? — Jeg — Spill, hun gjorde saa, og da hun spiller overmaade vel, saa hørte han noget paa hende, hvorpaa han sagde: Ja, det er dog noget, og løb ud af Dören. Paa Trappen sagde han til sin Selskabs Broder: Fy, fy! jeg har ynket *Laurvig*, men nu seer jeg, at han var en Nar, der vovede saa meget for slet jntet. Saaledes som jeg har fortalt dem dette Optog, har jeg faaet det af Faderen, og anden Borgen kan jeg ikke stille Dem for dets Troværdighed.

Lev vel, min velsignede *Iohan*, og bliv saa uforanderlig som jeg, saa lever og döer jeg din lykkelige

Dorothea.

Bilag. No. 1.

Naadige Herre!

Jeg vender mig til Dem for at faae Oplysning i en for mig meget betydelig Sag; siden det var efter naadige Herres Begiæring, at jeg i Mandags Aftes indfandt mig i et Selskab hvor mig af *Capitain Falkenskiold* blev leveret et Brev, som det nedrigste og *infameste* Gemyt maae have skrevet, og hvori mig blev berettet, at et *Creatur*, som jeg har elsket med den ömmeste Kiærlighed, ikke meere var i min Vold. Saa uværdig, som hun end er, til at bære mit Navn, saa forlanger jeg dog at have hende tilbage, og siden Hr. *Falkenskiold* ikke allene begiærede Svar paa det lumpne Brev men endog foregav at have et andet aabent Papiir, som gav ham Magt til at forklare mig Tingen nöyere, naar jeg vilde erklære mig efter Selskabets Meening, og han derpaa, da jeg forkastede det med den Foragt, som det fortiente, först spærrede Dörene i for mig, for at forhindre, at jeg ikke skulde komme ud at söge den undvigte eller bortstiaalne Ulyksalige, og siden stod op i Vrede, gik ind (i) et andet Værelse, og bad de andre Herrer at tale mig til rette, saa maae han, nemlig *Capitainen* nödvendig vide hvor hun opholder sig. Jeg haaber altsaa, at De, naadige Herre, ved ham vil skaffe mig hende tilbage igien, paa det min Opførsel mod hende ikke allene kand retfærdiggjøre mig for heele Verden i ikke at have været Medvidere i saa skammelig en Gierning, men hun blive til en Advarsel for andre ligesindede Börn, hvorved andre Fædre kand befries for den smertelige Kummer, som jeg nu maae döye. Jeg haaber saa meget meere, at naadige Herre, vil være mig behjælpelig heri, som jeg helligen forsikrer at ald Verdens Rigdom ikke kand erstatte mig min Forliis, eller holde mig fra dette mit aller alvorligste Forsæt at have hende herfrem hvor hun end stikker. Jeg udbeder mig Deres naadige Svar skriftlig til i Morgen og forbliver med störste Underdanighed.

N° 2. En udi den dybeste Elendighed og Bedrøvelse nedstyrtet Fader, seer sig nödtvungen for det Höylovlige *General-Krigs-Directorii* retfærdige Jndsigt at frembære denne sin væmodigste og med uendelige tusende Taare ledsagede Klagemaal over den hannem af en herudi Staden sig opholdende *Capitain Falkenskiold* (udviste) uartige og meget uanstændige Begegnelse, som bestaaer i følgende:

Mandagen den 11te *hujus* bliver jeg om Aftenen paa det Kongelig Danske *Theatro* af hans Höygrevelige Excellence Hrr Greve af *Laurvigen* inviteret med hannem at *souperer* til *Marechal(s)* og siden jeg i den sidste *Comedie* intet havde at bestille, og S. T. Greven sagde ey at ville opholde sig paa Skuepladsen for at see samme sidste *Comedie* eller *Balletterne*, befalede Hand mig, saa snart som mueligt at indfinde mig, hvilket jeg og underdanigst adlydede. Jeg kom altsaa i et Selskab, som bestod af de tvende Herrer *Commandeur Capitainer Hogland* og *Steffensen* samt ovenmeldte Hr *Capitain Falkenskiold*. Lidet der efter indfandt Sig S. T. Greve af *Laurvigen*, som strax erklærede, at det gjorde ham ondt Han ey kunde blive der, siden Han var bleven andsagt til Hans *Mayestets* Kongens *Tafel*, hvorpaa Greven et *Qvarteers* Tiid efter tog bort. *Soupeen* gik da til den sædvanlige Tid for sig. Langt ud paa Aftenen indfandt sig en *Domestique* hos *Capitain Falkenskiold* ved Bordet med en *Compliment* fra Greven, som undskyldte sig ey at kunde have den Ære at see Selskabet, som Hand ved sin Bortgang havde lovet, siden en viss *Minister* paa Slottet, da Han var staaet op fra Kongens *Tafel*, havde overtalt Ham til at blive hos sig: lidet derpaa gaaer *Capitain Falkenskiold* ud af Dören og strax kommer ind [ind] igien med nogle Papiirer i Haanden, og siiger til mig: her er et Brev til Dem. Hvorpaa han flyer mig et Brev forseglet med det *Falkenskioldske* Vaaben, og Udskrift til Hrr *Rosse*, bad mig brække og læse samme. Da jeg nu blev vaer at Brevet var uden Underskrift og i det franske Sprog, samt ved at giennem læse den første halve Siide erfarede at der var en

meget skammelig Gierning udövet imod mig ved det at min Datter fra mig var bortröbet, blev jeg uden for mig selv, kastede Brevet fra mig i störste Vrede og spurgte hvem der havde skrevet dette *infame* Brev, hvorpaa han, *Capitainen* svarede: Læs kun Brevet igiennem med Koldsindighed, jeg skal have endeligt Svar derpaa, og naar De svarer som De bör og jeg formoder, da skal dette Papiir, pegende paa et aabent *Document*, som laae ved den venstre Siide af hans Tallerken, forklare Dem fra hvem Brevet er, samt tillige fornöye Dem. Hvorpaa jeg blev meget forbittret, sprang op fra Bordet, tog min Hat og Kaarde og vilde gaae hiem for tilfulde at forsikres om min Ulykke, men blev med Magt holdt tilbage med dette Tillæg: Det nytter Dem ey; thi hun er allerede ikke meere i Deres Vold, og jeg slap ikke heller lös förend det ganske Sælskab omtrent Klokken to op bröd. Ja jeg har tillige siden erfaret, at da min Datter blev savnet hiemme, og man erfoer hos nogle af de Theatraliske Personer, at jeg var hos *Marec(h)al*, er jeg meere end 10 Gange bleven sögt der, men idelig fornægtet at have enten været der, eller at være der uagtet samme Personer paa Gaden har hört mange af de Talemaader, man haver nödt mig til at udstöde ved denne voldsomme og formastelige Omgang. Anden Dagen derpaa, som (var) Onsdagen den 18 *hujus*, haver jeg tilskrevet *S. T. Greve af Laurvig* et Brev, men ey endnu været saa lykkelig at vorde bleven et Svar værdiget, samme Brev følger her hos in *Copia sub littera b*, saa vel som det förste af Hr *Capitain Falkenskiöld* mig leverede under *littera a*.

I denne mig saa uforsvarlig paabragte Ulykke har jeg intet andet Middel tilovers end i dybeste Underdanighed at indflye til det Höy lovlige Krigs *Directorium*, at Höyst samme efter den Dem allernaadigst tillagde Myndighed vilde tilholde *Capitain Falkenskiöld* at giöre Rede og Regnskab for denne hans Omgang, samt fra hvem det omtalte Brev og det aabne *Document* er hannem leveret, paa det jeg derved kand faae min Daatter tilbage, hvilket min Ære forbinder mig til for at

visé heele Verden, at jeg ingen Deel har i slig en skammelig Gierning. Jeg tvivler ingeniunde paa, at naar det Hoylovlige *Directorium* forestiller Hans Kongelige Mayestet denne uanstændige Omgang, at allerhöyst samme jo, der er den aller ömmeste Fader imod alle sine Undersaatter, lader en forurettet og höyligen krænket Fader vederfares Ret.

I Forvendtning af en naadig Bönhörelse henlever jeg i dybeste Underdanighed.

N° 3. Monsieur, vous êtes un homme d'esprit d'honneur et de sentiment.

Votre fillié unique (qui merite et possède avec raison le Coeur le plus tendre du plus noble et mellieur Pere de toutes les peres) ma tremblandes charger de vous dire, qu'elle a quitté le Theatre avec bien du plaisir, et que la Severité de son Pere tout contraire à son inclination lui a fait faire ce pas; qu'elle est actuellement entre des Mains qu'elle aime, que son amant n'est pas du nombre des amants qui n'aiment que legerement, mais que c'est sur L'estime la plus sincere et veritable que son amour est fixe.

Moy Mons:, qui est l'heureux possesseur de ce noble coeur, j'ai l'honneur de vous dire, qu'apres avoir gagné et attiré les sentiments vertueuse de Mad^{selle} votre digne fille, j'ai trouver, que je ne puis vivre sans elle, et pour la tranquillites de mon ame, je devors l'atirer à moy, je me trouve heureux d'avoir dans ma possession une si vertueuse fillie, qui tient toutes les bonnes qualités rassembler du sang paternelle. je ne vous chagrinerai plus sur ce Sujet, mais sans la grande Dose que Mad^{me} votre fillié possède de Christianisme, vertue, sentiments et force d'esprits, Vous auriés duë. (et permette moy de vous dire) merite par votre negligence de perdre ce tresor il'y a long tems, et peut être entre des mains qui n'auroit point misse le pries de la valeur que je lui connois.

De Vous detuiller ma personne, je suis un homme à mon aise (ce son le moindre de vos soussie) je suis honet homme, qui pense comme je dois penser. Vos Sentiments me recon-

noisse pour cela, et me reconnoitrons de plus en plus, et de jour en Jour; je ne suis et ne serai jamais dans le cas de pouvoir marier Mad^{msle} votre fillie, mais en revenge je suis à elle seul tout le tems de ma vie, je n'ai demandé, je ne demande, et je (ne) demanderai de ma vie à blesses ny a diminué sa vertuë, mais je contenterai de l'admirer toutes les Minutes de ma Carrière.

Le me flatte Mons: de pouvoir parvenir a faire le plaisir a votre fillie et a ma Divinité, de lui procurer le plaisir de pouvoir embrasser son cher pere en peu de tems. ah! quelle et moy seront aux choix de notre coeur de pouvoir continuellement vous voir, vous temoigner, que nous ne vivons ensemble, que pour rendre toute les genres humains jaloux de notre doux sort.

Cela n'arrivera que qu'en vos peines ce diminueron et la felicité de mon Amour augmentera; menager votre santé, n'en faites point de bruë, cela est bon a rien, defender a votre femme d'en faire. Par la fermité que vous aves,

Soyés persuader, que je sens, que l'histoire doit vous être sensible, mais croyes moy, qu'avec prudence et fermité, en suivant mes Conseillies vous aprendres en peu de tems de me connaitre, vous verrez de choses, que vous ne croyés point, et malgré tout votre prejurer, vous serés contentes. Croyez que je ne suis point le derobbeur de votre fillie, mais le Gardien de la vertueuse personne.

Jugés si je ne dois vous aimer, puisque mon attachement fait une vraie Copie de vous même.

Je ne puis me nommer, mais avec un attachement la plus parfaite et distinguer a votre families je suis et serai de plus en plus tout a vous.

Den 17de Mar: (17)84.

Udsigterne til en nær forestaaende blodig Krig bleve alt stærkere og stærkere, og med den Tiderne alt værre og værre: alle klagede, alle vare Misfornøiede, og man

gik saa vidt, at man i Høyeste Rets Gangen og paa adskillige andre Steder paa Slottet, sloge dumme Vers op, hvori man med Trudsler formanede Kongen til at regiere selv, og ikke overlade Herredømmet til *M(oltke)*, som ingen holdt sig pligtig at adlyde. Jeg har eyet nogle af dem, og i fald jeg ikke har brændt dem, skal de være Deres ¹⁾.

To Personer fandt i de og efterfølgende Aar en særdeles Lyst i at forfølge Kongen overalt med Angivelser over deres Foresadte, den eene var (en) Justits Raad og *Commisariats* Skriver ved Navn *Holm*, og da han uagtet Kongens igientagne Befalning om at blive fra ham, ikke vilde være roelig, saa fik han en Amtsforvalter Post; han undslog sig for at tage imod den under paaskud, at han ikke kunde skaffe den behørig *Caution*, men fik til Svar, at en Mand, der af Iver og Nidkierhed for Kongens Beste *controllerede* andres Forhold maatte ufeylbar blive saa paa-seende og nøyagtig en Regnskabs Fører at *Caution* var unødvendig, og af Overbeviisning derom, vilde Kongen blive hans *Cautionist*. Men hvad enten hans Iver var stærkere naar det gialt om at være Angiver, end at iagttage sine Pligter, eller om en forsætlig Skiødesløshed for derved at hævne sig over sin *Cautionist* gjorde Mangelen i hans Casse Aar til Aar større, er vanskeligt at bestemme, men Kammeret besværede sig i høyeste Grad over den og vilde have ham straffet. Saa længe Kongen levede, skeedte det ikke, men han var neppe død, førend *Reventklau* lod ham *actionere*, som den der havde forvansket Kongelige anbetroede Penge. Han blev dømt til Fæstnings Arbeyde for sin begangne Utroeskab, men om *Reventklau* epten selv følede, at denne Haardhed gik for vidt, eller nogen anden forestillede *Christian*

¹⁾ Nr. 33? i Manuskriptsamlingen.

den 7de, at en Mand, som hans Fader var bleven Borgen for, og derved tydeligen viist, at han vilde mindre fordre Regnskab af ham, end skille sig ved ham uden at straffe ham, ikke burde behandles med den yderste Strængthed, saa blev Dommen, da den kom til Underskrift formildet, saa at han mistede sit Embede og i steden for den tilkiendte Straf fik han nogle hundrede Rigsdalers aarlige Pension.

Den Anden var en *Commandeur Capitain* ved Navn *Holst*¹⁾, han forfulgte Kongen paa Veyene og overalt, med de ærerørigste Beskyldninger imod Ministerne og det heele *Admiralitets Collegio*, hans Formastelse gik saa vidt, at han meere end en Gang greb Kongens Hest i Tømmet, naar han vilde vende sig fra ham, hvor ofte Kongen sagde ham, at Angivelser vare ham forhadte, siden Undersøgelser af den Beskaffenhed tvang ham til at straffe enten de Anklagede eller Angiveren, og at han ingen Behag fandt deri, var han et tydeligt Beviis paa, siden han saa ofte kunde handle imod hans udtrykkelige Befalning, saa hialp det ikke, han gik endog saa vidt, da Kongen var syg, at han med Magt vilde trænge ind til ham, og *Moltke* maatte lade ham holde tilbage med Vagten, hvorpaa han efter *Rosenkrandses*²⁾ Befalning blev sat i Forvaring paa *Citadellet*. Begge disse Herrer vare bekiendte for sorte Siele, men især *Holst*, jeg har aldrig hørt, saa Ondskabsfuld en Tunge, som hans, og i den heele Bye, var ikke et Menneske, der io bar Afskye for ham, Grev *Laurvig* undtagen, der selv var en eedsvoren Fiende af *Rosenkrands* i sit

¹⁾ Jacob Nicolai Holst.

²⁾ Frederik Christian Rosenkrantz, Kammerherre, blev Overkrigssecretair for Sæetaten den 12te Februar 1763.

Hierte, deels fordi han troede sig sig nærmere berettiget til den Post, *Rosenkrands* havde faaet, og deels fordi denne ikke havde udnævnt ham til *Esquadren* i alle de Aar, Floden blev udrustet. Da han altsaa (17)69 blev *Admiralitets Chef* udvirkede han ikke allene *Holstes* Løsladelse men forskaffede ham endog en stor Pension.

Med Begyndelsen af (17)62 blev Krigs Tilberedelserne forøgede og Kongen gav Befalning om at sætte alting i Stand til at han selv kunde giøre *Campagnen* med, alle Forestillinger om, hvor vigtigt og dyrebart hans Liv var for Landet hialp lidet eller jntet, han svarede idelig, at da hans Liv ikke havde kunde giort hans Folk lykkeligt, saa vilde han ved at opoffre det for deres Sikkerhed, give det et Beviis paa sin Kierlighed. Han gik ogsaa til *Holstein*, og medens han der ventede paa sin Felt *Equipe*, som det gik overmaade langsomt med, skeedte den store Forandring i Rusland, hvorved Krigs *Aspecterne* for Dannemark bleve ganske forandrede; thi i steden for at forsvare det vi havde med Blod, begyndte man at *negotiere* om et Bytte, der skulde ophæve alle Stridigheder for evig.

I Foraaret (17)63 kom Armeen fra *Holstein*, de *nationale* gik igien til Plogen, og de gevorbne i deres *Garnison*, og da de ringere Classer af Borgerne egentlig leve af Soldaten, saa troede nu enhver at faae gode og lykkelige Tiider igien, men i det Sted steg Misfornøiyelsen til en høyere Grad end den nogensinde havde været. Greve *St. Germain* fandt, at vi havde for meget svært og for lidet let *Cavallerie*, han sagde: at da det ikke egentlig kunde bruges uden i *Holstein*, som det Sted Sõe Magten ikke kunde forsvare, saa blev det svære *Cavallerie*, ubrugbart der formedelst dets Moradsige og sumpige Grund, og

følgeligen til liden eller ingen Nytte; i en vis Forstand kunde han have Ret, og saa snart det var afgjort, at vi aldrig vilde gaae *offensive* men allene *defensive* til Værks, og stedse oppebie Fiendens Ankomst paa vor egen Grund, men naar det ikke var, kunde man indvende meget derimod, og beviise det af Historien. Garden til Hest, til Fods og *Grenadier Corpset*, vare i hans Tanker iligemaade al for stor en *Garde* imod Armeen, men trykkede endog feldt Regimenterne dobbelt ved deres Rang, de maatte altsaa reendt afskaffes og heele *Militair* Indretningen sættes paa en anden Fod. I de første Aaringer vilde det vel trykke Landet og Kongens Casse, men efter en Deel Aars Forløb vilde i paakommende Tilfælde Nytten deraf blive kiendelig.

Fra det Freden blev sluttet i *Friderich* den 4des Tiid indtil Aaret (17)63 var *Compagniernes* Friefolk *Capitainens* Leve Brød; *Gagen* beløb sig ikke høyere end til 220 Rdr og 100 Rdr *recrut* Penge, saa han af *Compagniets* Friefolk¹⁾ baade maatte hværve, *capitulere*, betale Geværene i Stand holdte og Mundering, Læder Toy og Geværer, naar nogen løb bort med samme, og det over blevne var hans, uden Regnskab for hvad det indbragte. Denne Indretning mishagede *St. Germain*. *Capitainerne* bleve ansatte for 500 Rdr *Gage* og 100 Rdr Qvarteer Penge, derimod skulde Hværving, *Capitulation*, *Desertion*, kort alle bestridende Omkostninger skee for Kongelig Regning, og det overblevne af Friefolkenes Traktement, Brød og Qvarteer Penge legges

¹⁾ Ved Friefolk forstodes den Deel af det hvervede Mandskab, der permitteredes fra Garnisonstjenesten og kun indkaldtes til *Manøvrer* og ved enkelte extraordinaire Leiligheder. Hvad der her ved sparedes i Sold og *Tractement* etc., tilfaldt for en Deel *Compagnicheferne*.

i Regiments *Cassen*, og af dem alle Omkostningerne engang i sin Tid bestrides, naar Armeen engang skulde rykke i Feldten igien. Krigs *Canceliet*, som havde en Ober *Secrétaire*, nogle virkelige *Secrétaïrer* og *Copiister* bestyrede alle Forestillingerne angaaende Forfremmelser eller Pensioner, og et *Commisariat* Armeens Nödvendigheder, og saae efter at Mandskabet virkelig var der, som stod i Rollerne, og at det fik hvad Kongen gav dem. Disse bleve sammensmeltede til det Høye Krigs *Directorio* under Presidium af Greve *St. Germain*, og i Forhold af hans Gage bleve de övrige Herrers efter Deres Stand og Værdighed bestemte. Efter den gamle Indretning, kostede *Militair Etaten* Kongen det eene Aar, som det andet. *Epidemiske Sygdomme*, *Desertion*, og alle slige Vanhæld vare *Capitainernes* og ikke Kongens, og i Fölge deraf Regnskabet hastig giort og endnu hastigere efterseet, med meget faa Betientere, men da ved den nye Indretning hver en Karl, der enten blev syg eller arreteret, og en Friemand der i en Uge eller endnu kortere Tiid manglede Arbeyde og tog Traktement gjorde en Forskiel i Cassens Indtægt og Udgift, saa blev Regnskaberne af en Uendelig större Vidtløftighed og Vanskelighed og umuelig at bestride uden med tredobbelt saa mange Betientere og *Contoirer*, hvoraf enhver i dem bleve vel lønnede for at giøre Kongen den store Nytte at finde i en Qvartals Beregning Urigtighed for en 96^{vende} Deel Skilling.

At denne Indretning io kunde have sin store og væsendtlige Nytte, er meget mueligt, men at den paa den Tiid maatte opvække en almindelig Misfornöyelse er ustridig; thi Landet var forgieldet og maatte betale store Renter, og Statens Udgifter förögedes derved saaledes, at der maatte giøres et nyt Laan og betales nye Renter, for at kunde

sanke Penge i Regiments Casserne, der laae döde og frugtesløse. Den gemeene Mand vandt heller ikke derved, Egennyttens Baand var opløst imellem ham og hans Foresadte, og den *Capitain*, som af Frygt for at tabe en Karl og betale en anden dyrt fra Hværvingen, havde forhen i Sygdom og andre Tilfælde grebet ham paa det kraftigste under Armene, var döv ved hans Klagemaal og lukkede for Pungen, siden det Tab var ham vist, og under intet Paaskud kunde blive ham gotgiort. Dertil kom endnu det, at Regiments *Cheffene* kappedes med hinanden om at faae den störste Casse, og den sikkerste Maade dertil var at trække fra Folkene hvad dem tilkom eller i det mindste forhale det over sin behörige Tiid, og paa den Maade har den afdöde *General Major Iohansen* forholdt Regimentet 2 Hatte og en heel Over og under Mundering; thi da han forhalede Udleveringen af det fortiente 4te og 6 Maaneder hver Gang, saa fik de den femte Mundering da de skulde havt den 6te. Ingen leed meere en den stræbsomme og i sin Profession arbeydende Soldat; han havde forhen kunde faaet 10 til 12 ^{Rdr} Forskud af sin *Capitain* til at indkiöbe sig det Fornödne, som *Capitainen* aldrig nægtede en bestandig Frie-
mand, deels for derved at give ham Lyst til at blive i Tienesten, og deels for, at naar han var i Gield, behövede han ikke at trække ham ind til Tienesten naar han snart havde udtient. Men da ingen Gield, som belöber sig over 3 ^{Rdr} gotgiöres en *Compagnie Chef* nu, og det gaaer paa hans egen Bekostning om han *capitulerer* med en Karl, som har meere end to Aar at tiene i, saa ere alle slige Forskud blevne umuelige at erholde, og mangen en Soldats Börn ere i Mangel af den blevne Tiggere og Dagdrivere, som han ellers havde opfödt til at giöre noget.

De foranföerte Regimenter, som skulde afskaffes gjorde

ikke allene mange Mennesker brödlöse og kostede Landet Pensioner og Vart Penge, men det gav endog Aarsag til Skrig og Klagemaal paa en anden Maade. *St. Germain* vilde ikke tiltræde Bestyrelses Roeret, förend alleting var indrettet efter hans Plan, og i Fölge deraf blev det overdraget den gamle *Ahlefeldt*¹⁾, som Ober Krigs *Secrétaire* at udföre den; han havde været *Premier Major* i Garden til Fods, hans gamle Kierlighed tillod ham derfor ikke at lade nogen af hans Yndlinger i den og *Grenadier Corpset* |: og som imellem os sagt, just ikke vare de værdigste:| blive sat paa Vart Penge, men for at skaffe dem Plads, bleve Folk, som havde tient vel og med Ære, sadt paa Pension, og nogle af dem, som ikke ventede sig mindre end det, tabte endog en Deel af deres Velfærd derved. For at giöre Dem dette forstaaeligt, maae de vide, at naar en slig *Compagnie Chef* maatte levere sit *Compagnie* af, blev hver et *vacant No* betalt med 50 R^d og hver en Karl, som ikke havde fuldt Aar at tiene, med 15ten og da alle Felt *requisiter*, som Telte, Kiedler, Flasker &c. vare i Deres Forvaring, saa maatte ogsaa alt beskadiget betales. Naar nu en *Capitain* vidste, at denne Overlevering stod ham for, saa belavede han sig derpaa, han lod alt det *reparere*, som Tiiden havde lagt sin Haand paa, med liden eller ingen Bekostning; han maatte været en stor Tyran om ikke de af hans Folk, som kun havde et par Maaneder og derunder at tiene ikke mod en Erkiendtlighed havde forlænget Tiden paa et Aar, og de övrige paa et halvt, men da ingen var sig Afskeed formodende, og Afleveringen maatte skee strax, saa fandtes der dem, som ved denne Overrumpling maatte betale meere end tusende R^{dr}.

Den Dag Garden til Hest blev *reducéret* var en virkelig

¹⁾ Conrad Wilhelm Greve af Ahlefeldt, til Langeland og Rixingen, R. af D.

Sörge Dag; det var alt sammen eller dog den störste Deel Danske Folk, mange af dem havde tient sig graae, og deres nedströmmende Taare deels over deres forestaaende Skiebne, og deels over Skilsmissen fra deres Hest, rørte enhver til den heftigste Medynk. De hærliche og skiönne Heste saa vel Gardens, som de övrige *Cavalerie* Regiment(er)s bleve solgte for skam Kiøb, og Sverrig, saa vel som en Deel Tydske Fyrster forbedrede deres *Cavalerie* med Danske Heste, som hidindtil havde været overmaade dyre, for en meget ringe Priis.

Det Kongen hidindtil ikke havde været at overtale til blev nu en Fölge af Nödvendigheden, han maatte tage Skat, og den Skaansel, den Lemfældighed, som han vilde bruge, gjorde enten Uvidenhed eller Ondskab til en svar Byrde. 8te skilling om Maaneden synes ved förste Öyekast saa ubetydelig en Summa, at man maatte troe, at den ikke engang kunde trykke en Bettler, og sikkert kunde ogsaa en Bettler i Hoved Staden med ulige större Beqvemlighed betale den end Agerdyrkeren paa mange Steder, der neppe heele Aaret faaer saa mange reede Penge imellem Hænderne, som han skal betale i Skat for sig og sin Familie, og da Ukyndighed om Tingenes indere Forfatning gjorde, at hans Uformuenhed blev anseet for en Modtvillighed, saa blev han grumt medhandlet Redskaberne hvormed han skulde erhvärve sig og sine Bröd blev ham frataget, og uden Nytte oven i Kiöbet, siden ingen var i Stand til at kiöbe det, der var frataget den Ulykkelige.

Disse höyst beklagelige Fölger indsaae vel ikke den knurrende Mængde, men desuagtet var den baade miströstig og forbittret. Havde man taget Skat af os, sagde den, den Tiid de store usædvanlige Udgifter, som man raaber nu paa, maatte giöres, saa havde enhver med Glæde givet sin sidste Skierv; thi saa havde man seet en Ende

derpaa, men man kommer bagefter med det paa det de Store kan desto længere udsue os og fortære vor Sved og Blod. Forholdet imellem enhver Indkomster og Skatten syntes dem tillige saa ilde iagttaget, at Byrden blev dem dobbelt besværlig, og sikkert havde Daglønneren med Glæde givet den siette Dags Løn om Ugen i Skat, saa snart han havde seet at Ministeren maatte give den siette Deel af sin Gage.

Alle disse imod Kongens Hierte og Følelse saa stridige *Operationer*, som han blev tvungen at skride til, gjorde ham Livet høyst ubehageligt og saa at sige kied af sig selv. Hans Sind var nedslaget og bekymret, hans Helbred svækkedes dagligen, Forhærdelsen i Leveren havde paaført ham Vattersoet, og Tørsten som denne Sygdom stedse fører med sig, gjorde det Onde værre. Meere end to Aar før hans Død var det ingen Hemmelighed meere, at hans Død ikke var langt borte, hvorfor ogsaa alle vare ilde tilfreds med, at *Cron Prindsens Confirmation* blev saa længe udsat, men da den var forbie voxede Hadet og Forbittrelsen imod Ministerne endnu meere fordi han ikke kom i *Conseillet*. Over alt hørtes bittere Klagemaal derover, Naar, sagde man, Kræfternes Svækkelse hos Kongen forbyder ham at bære Regierings Byrden, saa falder det Cron Prindsen til, han er Ung, det er sandt, men da Nödvendigheden udkræver det, saa io før han begynder, io før faaer han udlært, hans og vort Vel er et, han kan derfor hverken trykke eller forurette os uden af en Feyltagelse, og det kan Kierlighed og Pligt let overbære, siden vi kan være visse paa, at om det skeer, saa vil han, naar Erfarenhed viiser ham det, paa alle Maader søge at forlindre og erstatte os det. Men just derfor holder man ham fra at høre og see Tingenes Beskaffenhed, siden han derved trænger desmeere til dem, naar han bestiger Thronen, og

maae lade sig leede og føre af dem, som de finder deres Regning best ved.

Man skulde neppe kunde troe, at De samme Mennesker, som for nogle Aar siden havde givet det kiereste de havde, ja, indtil deres eget Liv for deres Konges, nu neppe sendte et Suk til Himlen for det, ingen uden de, som kiendte den umenneskelige Haardhed og Tvang, hvormed *Reventklau* havde behandlet og endnu behandlede Cron Prindsen, gruede for, at hans første Friheds Tiime skulde være ganske Tøyleløs ved Enevolds Magten; allerhelst da de, som han viiste meest Fortroelighed til vare Personer, hvis Sæder og Tænkemaade, man ikke kunde spaae sig meget godt af.

I denne Forfatning blev alleting indtil det i sine Følger for Dannemark saa høyst beklagelige Dødsfald tildrog sig, men førend jeg rører ved det, som endnu vil væde Papiiret med mine Taare, vil jeg meddeele Dem nogle *Anecdoter*, som om de just ikke tegner Regenten, saa dog Mennesket, og et Hierte, der var dannet til Tusendes Lyksalighed, naar ikke baade Tiiderne og nedrige Menneskers Ondskab, havde besmittet det med Vellysters farlige og fortærende Gift.

Da han ved Regieringens Tiltrædelse ingen Forandringer gjorde uden i nogle af Hoff Betieningerne, saa forblev den gamle Greve *Holstein*¹⁾ Kirke Patron til alle duelige *Theologers* Græmmelse; thi uagtet han var forbundet til at høre dem en Dag om Ugen, saa vare de ham efter 6 til 7 Aars möysommelige Opvartninger endnu lige saa fremmede som den første Dag, og deres Ansøgninger, de gave ham,

¹⁾ Johan Ludvig Holstein Greve af Lethrabort, fød 1694 † 1763; R. af Eleph. ogsaa Patron for Universitetet.

kunde de finde uaabnede paa det Sted Greven havde lagt dem, naar de kom igien, i fald en Tiener ikke havde taget dem bort. Et meget dueligt, flittigt og skikkeligt Menneske havde i mange Aar anholdt forgieves om et Præste Kald, og befandt sig i en næsten fortvivlet Tilstand og den yderste Armod. En Ven, som han havde, men som ikke var i Stand til at understøtte ham, umagede sig for ved sine Bekiendtere paa *Cancelliet* at skaffe ham Underretning om det første et Kald blev ledigt. Da han nu en Dag bragte ham Tidende om et, der just svarede til hans Önsker, bleve de eenige om, at han ikke meere skulde vende sig til *Holstein*, men sætte en Ansøgning op til Kongen der skulde afmale ham hans Tilstand, saa vel som Grevens Behandling og denne skulde han overlevere *Moltke*. Det værste herved var, at Kongen laae paa *Fredensborg*, og det var en overmaade stor Heede, og ingen anden Muelighed for ham at komme der end til Fods, og da hans Pungtvang ham til at holde en overmaade stræng *Diet*, saa var hans Kræfter kun i en maadelig Stand til denne lange Vandring; men i det Haab, at finde en medlidende Bonde paa Veyen der tog ham et Stykke med sig begav han sig tröstlig paa Reysen. Dette Haab feylede, og da Frygten tillige, at nogen anden maatte komme ham i Forveyen, drev ham til at jile over sine Kræfter, saa blev han nødt til at sætte sig under et Træ omtrænt en Fierding vey fra *Fredensborg*, og der bragte Heede og Asmagt ham i en dyb Sövn.

Kongen fandt ofte en Fornöyelse i at ride ud om Eftermiddagen, uden at tage nogen anden med sig end hans Liv Karl *Neppe*; det traf sig just paa samme Dag, og Hændelsen eller Skiebnen førte ham hen paa det Sted,

hvor den udmattede Vandrende laae. Det første Kongen saae ham, sluttede han sig strax til hans Ærinde hvorpaa han reed nærmere, og ved at betragte ham nøyere blev han vaer at der stak et Stykke Papiir op af Lommen, som han, af den Omhue, hvormed det var indviklet, troede var en Ansøgning. Han kaldte paa *Neppe*, sagde: at han skulde give ham et Beviis paa om han havde Gaver til at være en Lomme Tyv ved at bemestre sig det Papiir, som han viiste ham, uden at den Sovende vaagnede derved. *Neppe* udførte sin *Comission* lykkelig og vel, gav Kongen det, og dets Giennemlæsning drog Taarene ned over hans Kinder. Han beklagede sig derpaa, at han ikke havde noget hos sig til at skrive med, og til hans store Fornøyelse kom *Neppe* frem med et af de smaae Blekhorne, som man kan bære hos sig, hvori Pennen stak i Futteralet. Kongen tog den, steg af Hesten og *Neppe* maatte sætte alle fiire mod Jorden, og paa hans Ryg skrev Kongen paa Ansøgningen: Bevilget. *Friderich Rex*. Derpaa svøbte han den selv ind igien, og *Neppe* maatte lægge den hvor han havde taget den. Derpaa stege de til Hest, og toge Veyen lige tilbage til *Fredensborg*. Underveys forbød han *Neppe* paa det strængeste at sige noget Menneske hvad de havde giort, og smagte al den Vellyst, som igiennemflød hans Siel saa ofte han kunde sige til sig selv: i Dag har Du glædet en Bedrövet. Han havde brugt den Forsigtighed at skrive Navnet op, der stod under Ansøgningen, og det første han kom paa *Fredensborg* ringede han efter *Moltke*. Han deelede strax sin Glæde over hvad han havde foretaget sig med ham, viiste ham Navnet, og befalede ham, at naar det Menneske kom til ham, da paa ingen Maade, at lade sig bevæge at tage imod Ansøgningen, men sige: at Kongen

for en halv Tiime siden havde givet Kaldet bort. Omtrent en Tiime[s] efter kom han til *Moltke* og blev meget nedslaget da han hørte, at Kaldet alt var givet bort, men endnu meere, da *Moltke* slet ikke vilde tage imod Ansøgningen, som han paa det indstændigste bad om, paa det Kongen af den kunde faae hans bedrøvelige Forfatning at see. Da nu alle Bønner og Forestillinger vare forgieves saa maatte han lade sig nøye med den Forsikkring, at han vilde berette Kongen alt hvad han havde sagt, og Løftet om, at han ved en anden Leylighed vilde giøre alt hvad der stod i hans Magt. Da Greve *Holstein* kom ind med Forestillingen, sagde Kongen ham, at han havde givet Kaldet bort og til hvem, med en alvorlig Irættesættelse og Befalning for Fremtiden at give ham Part af alle indkomne Ansøgninger.

At Veyen hiem var den bekymrede Vandrings Mand endnu tungere og besværligere end den havde været ud var en Naturlig Følge af det, at han var berøvet Haabets trøstende og styrkende Selskab. Han kom ikke saa snart hiem, förend hans Ven indfandt sig hos ham for at spørge om Udfaldet, men det han berettede ham svarede saa lidet til hans Forvendtning, at han ikke meere vedste, at finde Grunde til at trøste ham med. Venteligen har Kongen troet, at han enten for i Forbittrelse at sønderrive Ansøgningen eller for at igientage sine Klagemaal for sig selv, skulde aabne den, og blive sat i en lige saa stor som glædelig Forundring ved at finde Bevilgningen og Kongens Navn; Men det skeedte ikke, han kastede den fra sig, og saae ikke engang til den. Hans Ven, som var nysgierrig efter at vide, om det virkelig var bortgivet og til hvem, glemte ikke at erkyndige sig derom, han hørte ogsaa, at Kongen selv havde givet det bort, men hvem der

havde faaet det enten vilde eller kunde de ikke sige ham, men bestilte ham igien til den Tiid Kalds Brevet skulde udstædes. Han kom, hørte og saae til sin store Forundring sin Vens Navn. Halv glad og halv fortrydelig over, at han havde krænket ham med en falsk Beretning skyndte han sig hen til ham og bebrejdede ham sin liden Fortroelighed. Han paastod, at han havde været baade sanddrue og oprigtig, og den anden, at han havde læst hans Navn i Kalds Brevet. Er det saa svarede han ganske opbragt, saa maae der være en anden af samme Navn, og til et Beviis paa at det ikke er mig, saa er min Ansøgning her, som man ikke engang vilde tage imod. Men i det han bredte den ud for sin Vens Øyne blev han Kongens Navn og Bevilgning vaer, hvorved han blev sat i den største Glæde Forundring og Henrykkelse, uden at kunde begribe hvorledes det var gaaet til. Han fortalte Hændelsen til alle Bekiendtere, disse igien til andre, og da *Neppe* altsaa holdt det unødvendigt, at tie længere, saa forklarede han Sammenhængen, og af ham har jeg hørt, hvad jeg her har anført.

I Sommeren (17)64 blev den Gaard, som nu hører *Winter* til paa Kongens Nye Torv, opbygget af Smedden *Nitsky*. Da alle, som i *Friderich* den 5tes Regierings Tid havde ført en smuk Bygning op hvor der stod hæslige og forfaldne Hytter, havde paa nogle Aar faaet en *Capital* til Laans uden renter af Kongens Casse, saa gav han en Ansøgning ind om det samme, men da hverken den eene eller den anden Casse var i Stand dertil, saa blev det ham afslaaet. Kongen, hvis Hierte blødte naar han var tvungen til at lade en Undersaat gaae trøstesløs fra sig, søgte at finde et Middel til at holde ham nogenledes Skadesløs, og da han troede at have fundet det, befalede han en af sine *Laquaier*, som han meente at kunde forlade sig paa, at

søge *Nitsky* op, bestemme ham et Sted i *Fredensborg* Hauge, hvor han skulde gaae hen og ikke forlade det førend der havde været een hos ham og talt med ham, men hverken Buddet eller han maatte sige noget derom til nogen i hvem det end var. Befalningen blev efterlevet, *Nitsky* blev ført til det benævnte Sted, og da han havde ventet der omtrent en Tiime, kom Kongen til ham, tog ham ved Haanden og sagde: Min Ven, det smerter mig vist meere end dig, at din Ansøgning ikke kan bevilges dig, og at Nødvendigheden paalegger mig det, skal jeg overbeviise dig om. At faae de forlangte Penge til Laans, vil vel just ikke falde dig meget vanskeligt, og Renterne, som du sparede ved at faae dem af mig, vil jeg erstatte dig; hold din Hat frem. Smedden gjorde det, og Kongen tømmede henimod 400de *Ducater* af sin Lomme i Hatten. Da han var til Ende dermed sagde han: Det er alt hvad jeg kan miste denne Gang, men indfind dig i Dag 6 Uger her igien, saa skal jeg have samlet noget til Dig. Men siig aldrig til noget Menneske enten at du har talt med mig eller faaet noget af mig; hvorpaa han atter tog ham i Haanden, trykkede den og forlod ham. Smedden passede Tiiden rigtig, men dog ikke rigtigere end Kongen; han indfandt sig hos ham, spurgte ham om han havde faaet Penge, hvorledes det gik med Bygningen, gav ham hvad han efter hans Sigende havde kundet spare, og bestemte ham en Tiid til at komme igien. Baade Kongen og Smedden vedligeholdte en ubrydelig Taushed om deres Sammenkomster indtil Kongen var død, saa fortalte *Nitsky* det overalt, og tilstod, at han i de to Sommere havde paa den Maade af Kongens egen Haand faaet over 6000de Rdr.

Til et ydermere Beviis paa hans Afskye og Forbittrelse mod dem, der understode sig at forebringe ham Usand-

heder, maae følgende tiene. Han bar megen Godhed for Geheime Raad *Ahlefeldt*¹⁾, der var *Chef* i Rente Kammeret. Om han havde vunden hans Yndest ved en hos en Finands Minister ganske besynderlig Egenskab, men som *sympathiserede* med Kongens Hierte, og som bestod deri, at han paa det kraftigste understøttede dem, der havde et retmæssigt Krav paa en ved Döds Fald indgangen Pension, som hans Formænd havde draget i Cassen, eller om Kongen havde andre Grunde derfor, veed jeg ikke, men han satte megen Liid til ham. Uagtet Kongens Levemaade syntes at giöre det utroeligt, saa havde han dog en stærk Hukommelse, og erindrede sig naar Leyligheden kom, hvad han havde lovet mange Aar tilforn. (17)64 döer en gammel *Controlleur* paa Toldboden, og *Ahlefeldt* foreslaaer hans Fuldmægtig, som tillige var den Afdödes Svigersön til Embedet. *Ahlefeldt* nævner det ikke saa snart, förend Kongen erindrer sig at han for endeel Aar siden havde lovet en Mand, som i nogle og Tyve Aar havde været Fuldmægtig i *Contoiret*, at ingen uden han skulde faae Brödet efter den Gamle. Han siger *Ahlefeldt* det, befaler ham at erkyndige sig om det var ham, eller hvor han var bleven af, og om han var i Live og havde faaet et andet Bröd, da at erkyndige sig hos ham, om han heller vilde have det nu *vacante*, som der var lovet ham, saa kunde den nuværende Fuldmægtig faae det, som den forrige havde. Hvad enten nu *Ahlefeldt* havde givet sin Favorit *Waage* et bestemt Löfte paa, at den Foreslagne skulde faae Brödet, og vilde ikke bryde det, eller om han brugte *Waage*²⁾ til at erkyndige sig om den gamle Fuldmægtig, som hedde *Skjönning* og var Veyer Mester, og fik en falsk Beretning

¹⁾ Hans v. Ahlefeldt, R. af D.

²⁾ Justitsraad Engelbrecht Waager?

af ham, det kan jeg ikke sige, men han berettede Kongen, at Den af ham foreslagne var den omspurgte Fuldmægtig, og *Frost*, som ikke i to Aar havde været i *Contoires* fik Brødet og har det endnu.

Nogen Tid derefter spiiste en af Rentekammerets *Deputerete* ved Taffelet, og da der blev talt om hvor ulige Lykken deelede sine Gaver, anførte han, som et Beviis derpaa, at een, som havde været 26re Aar Fuldmægtig i *Controlleur Contoires* paa Toldboden havde maattet være glad ved at faae en Betiening paa 400de Rdr, og hans Eftermand, som kun havde været det i to Aar, havde faaet *Controlleur* Embedet, der bragte aarlig 12 til 13 hundrede ind. Kongen studsede ved dette Beviis, Navnene *Skjönning* og *Frost*, men især det sidste, erindrede han sig meget vel, og spurgte: om han ikke tog feyl, og om det ikke var *Frost*, der havde tient i 26 Aar? Men fik Bekræftelse paa, at hans Navn var *Skjönning*. Han kom ikke saa snart fra Taffelet förend han gav Befalning at undersøge Sammenhængen i denne Sag, og da det blev beviislig giort, at *Frost* ikke var den, som Kongen havde lovet og tiltænkt Brødet, saa bekom *Ahlefeldt* endnu samme Dag sin Afskeed. Alle muelige Forbønner vare forgieves, Kongen blev ved, at det var uforsvarligt mod Land og Rige, at lade en Mand, der saa aabenbare havde misbrugt og skuffet hans Tillid, forestaae saa vigtig en Post, og alle Undskyldninger, at andre havde benyttet sig af hans gode Hierte til at bedrage ham selv först, hialp ikke det ringeste. Dog syntes det, som om han vilde sætte sig i Sikkerhed for, at hans Eftermand ikke skulde blive fört bag Lyset ved et for fölende Hierte, siden *Reventklau*¹⁾ blev udnævnt dertil.

¹⁾ Detlev Reventlouw, Kronprindsens Ober Hofmester, blev 19/11 1764 første Deputeret i Rentekammeret, Toldkammeret o. s. v.

Da han i Efter Aaret (17)65 skulde forlade *Fredensborg* var hans Helbred saa slet, at han selv var overbeviist om, at han kom der aldrig meere. Hans udmærkede store Kierlighed til dette Sted gjorde ham det overmaade tungt og besværligt at forlade det; han var tree gange paa Veyen til Vognen og vendte hver Gang om igien for endnu engang at betragte sine Favorit Steder med en kiendelig Væmodighed, og da baade Sielens Følelser og Legemets Bevægelse derved vare alt for stærke og heftige for hans svage Tilstand, saa maatte han bæres meere død end levende i Vognen. I samme Tilstand blev han bragt op paa Slottet og efter den Tiid var han kun meget faa Dage oven Senge. I de sidste Fiorten Dage forskaffede Tapningen ham vel nogen Lættelse men dog ikke anderledes, end at man hvert Öyeblik var sig Döden ventende. Tre eller fire Dage förend han döde forlangte han at tale med Cron Prindsen, og da han kom maatte alle gaae ud. Hvad han har talt med ham i de par Tiimer han var hos ham veed venteligen ingen; i det mindste har aldrig nogen talt derom; man sluttede sig til, at han havde anbefalet *Moltke* og hans Famillie til ham; thi da *Moltke* fulgte Cron Prindsen bort, tog denne, som ikke kunde tale for Graad, *Moltkes* Haand og trykkede den. Da *Etatsraad Reverdil* og jeg vare meget gode Venner, saa gav han mig daglig en mundtlig og en skriftlig Beretning om Kongens Tilstand. Da han altsaa sagde mig, at Cron Prindsen havde været hos Kongen, spurgte jeg ham, hvorledes den unge Herre havde været til Mode, da han var kommen fra ham? og han svarede mig: Han var sikkert overmaade rört, men det er höyligen at beklage, at Fader og Sön ere alt for fremmede for hinanden til at kunde haabe, at denne Sammenkomst skulde

giøre saa stærkt et Indtryk hos Prindsen; som det vist havde giort, naar det ikke havde været.

I de sidste 6 til 7 Dage laae Kongen næsten i en bestandig Slummer, men saa snart han vaagnede af den brød han stedse ud i Bejamringer, der undertiiden vare uforstaaelige, men ofte hørtes disse Ord: O mit skiønne, skiønne *Cavalerie!* mine troe, men ulykkelige Folk! Han nævnede ogsaa *Lovise* ofte og engang raabte han ganske høyt: O *Lovise!* min elskede *Lovise!* vil Du vel ogsaa kiendes ved mig! eller vende dig fra mig med Foragt! Et par Tiimer förend han döde, sagde han med et dybt Suk: Gud! jeg forlader Verden i min beste Alder, og har dog levet alt for længe, siden jeg har overlevet mine Undersaatters Kierlighed, og draget deres Sukke og Taare over mig, skiönt mod mit Hiertes Drift og Villie.

Dronning *Iuliane Marie* tilbragte den meeste Tiid af de 14 sidste Nætter ved hans Seng, hun syntes endog at finde en Lindring i sin Smerte ved at giøre ham den Bistand, som den ringeste Vaage Kone er pligtig til, naar det var skeedt, takkede han hende, med den Forsikkring, at hendes Omhue var ham til stor Husværelse, men tillige meget smertelig. Men da hun den trettende om Natten laae paa sine Knæe for hans Seng og sang en Psalme med ham bad han hende, da den var ude, paa det væmodigste om Forladelse for alt hvad han havde giort hende imod, og tilstod for alle dem, der vare inde, at han ikke havde ladet hende vederfares Ret. Om hun var hos ham da han döde, eller om *Medici* havde faaet hende da de saae Enden var nær, af Frygt for stærke *Convulsioner* til at gaae fra ham, erindrer jeg ikke meere ret, men imellem 3 og 4 leed Dannemark et ubodeligt Tab, saa fremt vor

nu elskede *Friderich* ikke opretter det. Farvel, paa nogle Öyeblik min elskede Ven.

Jeg var nødt til at holde op, min Beste for at komme til at græde ud, men förend jeg gaaer videre vil jeg sige Dem, at det som jeg har sagt Dem om Kongens Forhold og Tale i hans Sygdom, har *Wolert*, som var bestandig hos ham fortalt mig med vaade Öyne. Da han blev op-skaaren kom man efter det, som jeg har sagt Dem forhen, at Forhærdelsen i hans Lever var foraarsaget af et Fald paa lagten. Heele Hæftet eller rettere sagt Grebet af Hirschfængerens var kiendelig, det Sted var en eneste haard Steen, og alt det övrige af Leveren smaae Gruus, og alle de övrige Deeles lige indtil Hovedet og Hiernen med, fulde af Vandet, der havde endt hans Liv. Da *Wolert* sagde mig det, raabte jeg med den Nidkierhed, som en sand Kierlighed indskyder, men saa har io hans Levemaade ikke forkortet hans Dage! Jo vist har den det, svarede han mig; thi endskiönt ingen med Sandhed kan sige, at den har været hans Döds förste og egentlige Aarsag, saa har den dog gjort et ulægeligt Onde værre. Havde han, det förste han mærkede, at hans Kræfter ikke meere tillod ham at giöre hvad han havde gjort, fört et ordentligt og strængt Levnet, havde han sikkert kunde levet en 6 til 8te Aar længere for sit Folk, skiönt ikke for sig selv, siden han da havde fölt sit Onde meere, end han ved at betage sig Fölelsen nu har gjort, undtagen i det sidste halve Aar, da han har lidt noget ubeskriveligt.

At gode, værdige og veltænkende Mænd ofte biedrage til et Lands Ulykke imod deres Villie, var de Tiider et Exempel paa. I de förste Vintre fandt *Friderich* den 5te en Fornöyelse i naar han havde en Ledig Formiddag, enten at gaae ind i höyeste Ret eller igiennem Löngangen i *Can-*

celiet, men paa hvilket af Stederne han kom, blev alle sadte i den yderste Forvirring. I Førstningen lod han som han ikke merkede det, og troede, at naar det skeedte oftere vilde Vedkommende blive vant dertil, men da han en Dag kom i høyeste Ret just da Sagen blev tagen op til Doms, kom *Iustitiarius Schouboe*, en gammel agtbar og velfortient Mand ved hans uventede Nærverelse saa aldeles uden for sig selv, at han hverken vidste hvor han skulde begynde eller ende; og bar sig, uagtet han havde beklædt den Post i mange Aar, saa kiendelig bagvendt og forkeert ad med at samle *Vota*, at Kongen merkede, at han aldrig kom til Ende dermed saa længe han var der, hvorfor Kongen reyste sig, gik bort dels af Vrede, dels af Medynk, og kom der aldrig meere.

I *Canoelet* var hans Modtagelse lidet bedre, de løb fra et *Contoir* i et andet og raabte: Kongen er her, og denne Tidende havde den Virkning, at ingen vedste hvad han skulde slippe eller tage fat paa, og kunde endnu mindre gjøre Kongen Reede for hvad han spurgte ham om. Det paa den Tiid saa kaldte *Cancelie Collegio* bestod af *Geheime Conseillet* og blev holdt hver Løverdag og Onsdag; den første *Secrétaire* i begge *Cancelierne* refererede efter de af Sagerne gjorde Extracter, hvad der om Mandagen og Fredagen skulde foretages i *Conseillet*, og bleve der eenige under sig om Maaden det skulde forestilles Kongen paa; og kunde de ikke blive eenige, saa var enhver imidlertid betænkt paa de beste Grunde til at forsvare sin Meening med. Dette *Collegio* fik Kongen Lyst til at bieveane, men for ikke at komme for sildig, kom han förend nogen af de andre. *Luxdorpff*, som skulde referere först, var der allene, og var nær falden omkuld da han saae Kongen komme ind. Han var ikke allene en grundig lærd Mand,

men tillige et meget vittigt og muntert Hoved, og af den Aarsag er det ogsaa dobbelt ubegriabeligt, at Kongens Komme kunde giøre saadan en Virkning hos ham; men han svarede saa ængstlig og adspredt paa det Kongen spurgte ham om, at han for at betage ham sin Angst, gik strax bort igien.

Man kan med megen Grund formode at dersom denne Lyst hos Kongen var bleven bestyrket ved en yttret Glæde over at forrette sin(e) Pligter for Kongens egne Öyne, saa havde den voxet og tiltaget. Han smagte alt for stor en Vellyst i at være elsket, at han, naar han mærkede at hans Komme ved slige Leyligheder opvakte Fornöyelse ikke skulde anvendt sine ledige Öyeblikke paa den Maade. De Kundskaber han derved indhentede, havde givet ham Attraae og Begierlighed efter at lægge selv Haanden paa Værket, og foruden alle de övrige og store Fordeele som Undersaatterne höster af at Landets Forfatning er Regenten bekiendt, vilde det betaget ham mange örkesløse Öyeblikke, som bleve anvendte til hans egen Fordærvelse og Landets store Skade.

Saa sand en Christen, saa mageløs en Statsmand, saa öm en Menneske Ven, som den gamle *Bernsdorf* end var, saa kan dog ingen uden aabenbare Partiiskhed nægte, at han med det redeligste Hierte og de beste Hensigter var en overmaade skadelig Minister for Dannemark. Den almindeligste Aarsag dertil söges deri, at Dannemark var for liden til hans Anslags Iværksættelse, belee mig derfor ikke min beste Ven, om jeg yttre den Tanke, at om Dannemark end havde haft Frankrigs Störrelse, saa havde han dog ikke gjort det lykkeligt. Jeg veed meget vel, at denne Materie overgaaer mine Kundskaber og Indsigter, men jeg veed ogsaa at jeg kun udlader mine Meeninger for en Ven, som er berettiget til at læse i min Siel, og veed, at ikke

Selvklogskab eller Lyst til at kramme Viisdom ud, men Hiertet fører Pennen, naar jeg skriver ham til.

Efter mine Tanker havde *Bernsdorf* levet alt for længe i Frankrig til ikke at være bleven befængt med dets falske Statskunst, der fra *Colberts* Tiider af har voldt Frankrigs Ulykke, og som bestaaer deri, at giøre *Manufacturer* til Kilden for Landets Rigdomme. At *Colberts* Navn indskyder enhver Ærbødighed, som betræder hans Bane, er naturligt, og i Følge deraf avles den forudfattede Meening: at hans indlagte Ære kun kan opnaaes ved at vandre i hans Fodspor. *Bernstorff* vilde være Dannemarks *Colbert*, og oversaae Uligheden i begges Tiider, og Frankrigs og Dannemarks Forfatning, og det, som er endnu det utilgiveligste, Følgerne *Colberts* Indretninger havde draget efter sig, og at ingen efter ham kan have den Undskyldning til at besmykke sin Feyltagelse med, som han. De fleste Riger i *Europa* havde paa den Tiid ingen *Manufacturer*, hans Naboers Uvirksomhed eller rettere sagt Dovenskab, kunde give ham Haab om, at faae Materialerne han behövede hos dem, saa godt, som for jntet og sælge dem samme forarbejdet igien i dyre Domme, og ikke det allene, men Frankrig endog saa at sige blive et Vahre *Magasin* for heele *Europa*. Maaskee havde Frankrig ogsaa høstet meere Nytte deraf, dersom *Colbert* ikke havde begaaet en utilgivelig Feyl, den at samle dem alle i *Paris* i Steden for at fordeele dem heele Landet over. Venteligen har Egenkierligheden forleedt ham dertil, han har ikke kundet nægte sig selv den Fornöyelse, at see sine Indretningers daglig tiltagende Fremgang, og derfor vilde haft dem ideligen for Öye.

Jeg veed meget vel at dette er Dem bedre bekiendt end mig, men jeg har dog holdt nödvendig at anföre det,

for derved at sætte det, som mit svage Öye troer at have bemærket i *Bernsdorfs* Forhold i et desto klarere Lys. Uden at overveje, at vi maae hente de fornødne Materialer længere borte end Frankrig, og fölgelig betale dem meget dyrere, at Frankrigs Manufacturer alt næsten i et heelt *Seculum* havde været i fuld Drift, og at Tyskland havde beriiget sig med de flittige og nöysomme Arbeydere, som en falsk Religions Iver forjagede af deres Födeland, kom han ikke saa snart tilbage fra Frankrig förend han arbejdede paa at udföre *Colberts* Anlæg i Dannemark. Havde han indskrænket sit Anslag til at udviide og understötte ved Kongens runde Haand de, han forefandt, saa kunde det havt sin gode Nytte, men der skulde anlægges nye, og det blev ikke saa snart bekiendt förend den eene Landstryger efter den anden indfandt sig, og fik hver Forskud af Kongen til at begynde med, og det ingen smaae Summer, men 40, 50, ja indtil 80,000 Rdr. Uagtet disse store Forskud kom dog Fabriquen som oftest ikke ret i Stand, förend Fabriqueuren gik sin Vey, og Pengene vare bortkastede. Hans forudfattede Meening for alt det der var fransk gik saa vidt, at intet var godt, som ikke blev forarbejdet af Franske Hænder, hvorfor der ogsaa blev forskreven en fransk Hattemager, som fik 30,000 Rdr. Forskud og efter tree Aars Forløb gik bort med hvad han havde. Den *Maroccanske* Expedition, der kostede Landet saa utroelig en Summa Penge, var iligemaade et Foster af Kierligheden til *Manufacturen*, Ulden derfra skulde giöre vort Klæde til det ypperligste *Europa* havde at fremviise, men förend vi fik den, var den tredobbelt dyrere end det fineste Guld.

Foruden disse store Summers Tab, der forarmede os i de beste og lykkeligste Tiider, havde det endnu en anden, og jeg tör siige endnu ulykkeligere Fölge for Landet, den,

at blive Udspringet til den Pragt og Overdaadighed, som nu fortærer vore sidste Kræfter. *Bernstorff* fulgte endog *Colberts* Plan deri: at alle Indretninger bleve anlagde i Hovedstaden, hvorved Folke Mængden i den blev fordoblet, og Kiøbstæderne og Landsbyerne øde, den voxende *Luxus* forbandt dem, der var vant til at gaae, til at age. Hyre Vognene vare for smudsige til at betroe nye og kostbare Klæder til dem, man maatte derfor have *Equipage*, Folk som kiørte i den, kunde ikke selv aabne Dørene, et par Tienere blev altsaa en Nödvendighed, et ufriseret Hoved i en forgyldt Vogn passede meget ilde, man maatte have en Haarskierer, hvorved de privilegerede Dagdriveres Antal voxede til saa stærkt, at Bonden manglede Hænder til sit Arbeyde, og alle strömmede til Hovedstaden. Jo meere Folke Mængden voxede i den, io dyrere blev Levnets Midlerne, Huuslye, Brænde og alle Fornödenheder; den Handlende og Arbeyderen, sadte Prisen paa sin Vahre og sit Arbeyde i Forhold derefter, som gjorde det Embedsmanden umueligt at leve af sine Indkomster, saa at *Gagen* fra *Conseils* Ministeren af til den ringeste Betient maatte anseelig foröges, og kunde fölgelig ikke hellere meere bestrides af Statens Indtægter.

Ligesaa vel, som *Paris* udgiör Frankrig, saa er Kiöbenhavn bleven Dannemark, den Bevægelse, der er i den, og som overgaaer Landets Kræfter, sætter alle de andre Steder i en dorsk Uvirksomhed og Mattighed, en uflykkelig og höyst beklagelig Fölge af en stor Ministers velmeente men ikke vel overveyede Indretninger, og som ingen efter ham har tænkt paa at hæmme, men meget snarere foröget og bestyrket. Ondskaben selv kan ikke nægte, at io *Friderich* den 5de og *Bernstorffs* Hensigter og höyeste Attraae var at fremme Landets og Folkets Lyksalighed,

men der var for megen overeenstemmelse imellem deres Hierter til at den eene kunde vejlede den Anden, begges varme Menneske Kierlighed grændsede til Sværmerie og hindrede dem fra at anstille en kold og nøiagtig Under-søgelse, om Midlerne, de betiente sig af, ogsaa kunde frembringe den forhaabede Virkning. Vor elskværdige *Friderich* skulde havt en Ministre, hvis kolde Overlæg kunde svækket hans sværmende Heede, og standset hans Naade og Hielp reede uddeelende Haand, ved Retfærdighedens bydende Stemme; og ved at viise ham, at en ilde anvendt Naade er en Skrøbelighed og ingen Dyd; og *Bernstorff* havt en Konge, der behøvede at spores i steden for at holdes tilbage. Dette havde maaskee gjort ham uvilligere til at aabne Öret for Project Magere og Landløbere, i det Sted, at den Glæde hvormed Kongen greb efter alt det, som syntes at være Landet gavnligt, forøgede hans Iver. I övrigt havde han ogsaa redelige og ömme Hierters almindelige Uhæld, at være omringet af nedrig tænkende og egennyttige Hierter, der misbrugte hans Fortroelighed og drev Kiöbmandskab med hans Magt.

I det mindste blev *Etats Raaderne Wassersleben* og *Iessen* som begge vare i *Oeconomie Collegiet* beskyldte for, at de toge deres visse og ikke liden Part af alle de Forskudder *Bernstorff* bevægede Kongen til at bevilge Landstrygere og Project Magere. Et par af dem, som ikke var forsigtig nok til at sætte sig i Sikkerhed i Tiide, og bleve tilholdte at giøre Regnskab for deres bekomne Forskud, gjorde det paa en Maade, hvorefter den tredie Deel af det Bevilgede ikke var kommen i deres Hænder. Om *Bernstorff* ikke fik det at vide eller om han troede, at Skammen af hans Yndlingers slette Forhold, maatte falde tilbage paa ham, og derfor tyssede det, (veed jeg ikke) men Sandheden af dette Udsigende blev aldrig undersøgt.

Hvor lykkelig havde Dannemark ikke været, om denne virkelig store og fortiente Mand, havde, hans *Negotiationer* undtagen hvori han var mageløs, Indskrænket sin Omhue i henseende til Landets indere Forfatning, til det eneste Fag, hvori hans Fortienester ere saa store og glimrende at de har gjort ham meere end værdig til det Mindes Merke, der bør forevige hans Navn hos de sildigste Slægter. Havde han anvendt alle de store Summer, der bleve forödt paa Projecter, til Landvæsenets Forbedring og Agerdyrkerens Vel og Beqvemmelighed, saa kunde man med

Föye sige, at han havde formaaet Kongen til at kaste Bröd i Vandet, der var kommen dobbelt tungt tilbage, uagtet Savnet af det trykkede paa den Tiid. Ved at lægge Rigdomme i Jordens Skiöd, havde han forskaffet det umaadelige Renter, og aabnet den eeneste og rette Kilde til Landets varige Hæld, og en Lyksalighed, som alle muelige *Compagnier* og *Actier* ikke kan veye op imod.

Uagtet *Bernstorff* virkelig tilföyede Landet megen og ubodelig Skade, saa var han dog ey halv saa forhadet hos det Almindelige, som *Moltke*, og den eneste Grund jeg veed at anföre derfor er den, at *Bernstorff* sadte sin Formue til og *Moltke* blev riig, og at de fölgelig troede, at hans Rigdom havde sit Udspring af Landets Armod, hvori de dog gjorde ham stor Uret. Thi endskiönt det baade er naturligt og troeligt, at den gavmilde *Friderich* ikke var karrig mod en Ven, som besad hans heele Hierte, saa kunde dog een Mands Rigdomme ikke forarme et heelt Land, og dernæst havde han ikke heller alt af sin Herre, men en stor Deel af sine Medborgeres Daarlighed.

En gammel Herremand i Holsteen forelskede sig i hans sidste Dage saa höyligen i *Cammer Herre Nöglen* og Titelen at han ikke kunde döe roelig uden den. Maaskee var det ogsaa en gammel og indgroet Tilböyelighed, som han ikke havde kunde faaet tilfredsstillet, siden *Christian* den 6te holdt den i saadan en Agt, at det i hans Tiid var lettere at faae det hvide Baand en Nöglen, dersom ikke en lang Række af fortiente Forfædre gjorde Berettiget til den. Hvilket af Deelene det nu var, saa skrev denne Mand *Moltke* til et par Aar efter at Kongen var kommen til Regjeringen, aabenbarede ham sin heftige Kierlighed, udbad sig hans Biestand, og lovede ham til et Beviis paa sin Erkiendtlighed, at giöre ham til Arving af nogle og Halvfemsens tyve tusende Rigsdaler, naar han kom i Besiddelse af sin attraaede Skat. *Moltke* sagde Kongen det, han föyede den Gamle, som to Aar efter nød den Ære, at Nöglen blev baaren for hans Liig, og *Moltke* fik Arveparten. For et hvidt Baand bekom han af en Anden et Gods paa hen imod halv anden Tönde Guld, og *Cammer Herre von Stöckens*¹⁾ Geheime Raads Tiitel gjorde ham til Arving af 120,000 Rdr. Fra alle fremmede Hoffer bekom han store Foræringer, og da dette er en Tribut, som regjerende Herrer synes at være bleven eenige om at erlægge til hinandens Yndlinger,

¹⁾ Christian v. Stöcken til Gammelgaard, R. af D., f. 1694 † 1762.

saa er det meget ligegyldigt for Landet, hvad Navn den har, som faaer det. Naar man nu regner disse Summer sammen og saa lægger til at *Moltke* var en stor Huusholder, der neppe fortærede sin Gage Aarligen, men idelig lagde Renterne til *Capitalen*, saa indseer man let [at], at den i en 18 til 19 Aar maatte faae en stor Tilvæxt.

Jeg haaber min elskede *Büllow* [at] i hvor ufuldkommen dette Art af Udkast til *Friderich* den femtes Historie end er, at De dog ikke med Föye kan anklage mig for Mangel paa en god Historie Skrivers ypperligste Egenskab: Upartiiskhed, og denne troer jeg endog tvinger enhver, der betragter hans Dyder og Feyl til at giøre den Slutning, at De förste vare hans egne, og de sidste hans Opdragelses hans Tiiders, og slette Menneskers, som fandt deres Regning ved at dysse ham i Dvale ved Vellysternes farlige og tillokkende Gift. Med Vidende og Villie har jeg ikke forbiegaaet noget, som var værd at lægge Mærke til, men er snarere bange, at jeg har været for vidtløftig; finder De det saa, min Beste, saa vær forvissat om at det allene er skeedt fordi jeg finder min störste og eeneste Glæde i at kunde sige til mig selv, dette giör du for din *Büllow*, og da det kun er lidet og ubetydeligt hvad jeg kan udrette for Dem, hvad Under da, om den Vellyst mit Arbeyde har været mig, har bragt mig til at giøre det saa vidtløftigt som mueligt. Det viiser i det mindste Villien, om Ævnen fattes, og hiin er saa ganske aldeeles Deres, at De ikke stærkere kan foröge de Forbindtligheder, jeg allerede skylder Dem, end (ved) at benytte sig af den hvordan. og hvori De lyster; thi jeg er med det varmeste Venskab min elskede *Büllows*

uforanderlige *B(iehl)*.

IV.

Om Christian den Syvende.

Den 29de Marts (17)84.

Med saa megen Fornöyelse, som jeg stedse tager Pennen i Haanden, for at skrive min elskede *Büllo* til, saa hæmmer Materien den dog meget; Jeg vilde, at Sandhed og Oprigtighed tilstædede mig at sige det modsatte af det som jeg har at meddeele Dem, og som for den største Deel maae være Dem saa godt som mig bekiendt, men hvor ubehageligt det end er mig, at see forud, at jeg ikke kan opvække andre end Menneske Vennen krænkende Fölelser hos Dem; saa vil Jeg dog gjøre det, siden De har forlangt det. Der ere visse Taare, som man smager Vellyst i at ud(g)ydde, men for disse ere De meget trygge, for de, som en Modsadt Bevægelse frembringer, bliver jeg Dem derimod ikke Borgen: Imidlertid maae De ikke vente, at faae meget Nyt at vide, dels fordi jeg allerede den Gang begyndte at trække mig lidt efter lidt af de *Connexioner* Jeg var kommen i Jeg veed ey selv hvordan, men, som vare af saa viid en Omkreds, at jeg havde lidet eller ingen Tiid for mig selv tilovers, og dels fordi meget af det jeg fik at vide var af en Beskaffenhed, at jeg umagede mig for at glemme det.

Hvad enten Undersaatternes Hierter havde saa reent udtømmet deres Kierlighed paa Faderen, at der var intet tilbage for Sönnen, eller om der var en slags Forevarsel om det Tilkommende i dem, det veed jeg ikke, men vist

er det, at der yttredes en Art af Koldsindighed imod ham, som nok ingen eller i det mindste meget faa, vare i Stand at giøre Reede for, hvor den kom fra. Det eneste man hørte om ham, var hans hurtige og bidende Svar, og saa megen Behag, som nogle end fandt i dem, saa var Biefaldet langt fra ikke almindeligt, og Jeg var iblandt dem, som de ikke henrykkede. En Dag ved Bordet fortalte Greve *L(aurvig)*¹⁾ hvor herlig han Dagen forhen havde fornøyet sig over Cron Prindsen, som han havde spiist hos, og da de efter Taffelet var gaaet ud at spadserere i Sønder Marken, var Cron Prindsen sprungen op paa en Tue, sagt han var Hr. Qvist²⁾ og holdt en Præken for Dem. Han anførte noget af den, som sikkert var lige saa vittigt som bidende, men da min Latter ingen Biefald forkyndte, saa vendte han sig til mig og spurgte: Hvorfor jeg var saa alvorlig, og jeg svarede ham ganske kort: Latter Hr. Greve er en uvilkaarlig Bevægelse, og fölgelig ikke let at giøre Reede for, det kommer an paa Fölelsen, og Indtrykket det, man hörer, gör. Efter adskillige Ordvexlinger forlangede han at vide Indtrykket det, han havde sagt, havde giort hos mig, eller man havde Föye til at troe, at jeg var Misundelig over, at der vare fleere end jeg som havde Forstand. Forstand, Herr Greve og Vid, svarede jeg ere to meget forskiellige Ting, og uden at undersöge, om en *Ober Hofmester* burde lade en ung Prinds i sin Nærværelse drive Spot med Guds Tiene- sten, förend han var vis paa, at (han) havde Indsigter nok til at skille Religionen fra dens Forkynderes Uvidenhed, saa er, efter mine Tanker, en spillende Vid meget farlig

¹⁾ Om denne jævnför S. 279. Note 1.

²⁾ Fr. Qvist Hofprædikant, Directeur for Waisenhuset og Medlem af Generalkirkeinspectoratet. † 1778.

for een, der er fød til Thronen, ingen tør vove at angribe ham med sine egne Vaaben, han vil altsaa stedse komme som Seyer Herre af Striiden, hans Forfængelighed tillader ham ikke at deele Æren med sin Fødsel, men tilskrive sig den allene, og dette vil bringe ham til, at lægge saa aldeles Vind paa Vittighed, at det bliver en stor Lykke i fald den ikke løber bort med Skiønsomheden. At denne Spaaedom traf ind, ere vi desværre overtydede om.

*R(eventlou)s*¹⁾ umenneskelige Haardhed havde foruden den græsselige Angst, som den jagede Cron Prindsen, i Blodet endnu en anden skadelig Feyl i Følge med sig, den foraarsagede hans Sladderagtighed, der har voldt, at de faa Venner han har haft, aldrig har tordet gaae aabenhjertet til Værks imod ham, eller vaere ham ad, siden enhver frygtede for, at han sagde hvert et Ord igien. Denne for ham selv og andre saa skadelige Vane, beskyldes en Kammer Tiener ved Navn *Kirchoff* for at have bragt ham i, ved at tage meere og mindre Deel i hans den Dag hafte Fortræd, alt eftersom Prindsen vedste at giøre ham Regnskab for hvert et Ord, der blev talt. Da han som man siger kom til Mandfolkene²⁾, var den gamle Geheime Raad *Berkentin*³⁾ hans Ober Hovmester, *Reventklau* Hovmester, Geheime Raad *Schac Rathklau* og Ober Hovmester *Moltke*⁴⁾ Kammer Junkere, *Holck* først og siden *Sperling* Kammer Pager. Men *S(chack) R(athlou)* blev kun nogle Aar hos ham, fordi, som man troede, *Moltke* skulde være desto nærmere til at blive hans *Marschall*, som ogsaa skeedte. Denne

¹⁾ Om denne jævnfør S. 284 Note 2 og S. 329 Note.

²⁾ Marts 1755.

³⁾ Christ. Aug. Greve v. Berkentin R. af E. † 1758.

⁴⁾ Anthon Henrik Moltke, Overhofmester hos Juliane Marie.

havde han en naturlig Modbydelighed for, *Holck*, som blev Kammer Junker ved *Schack Rathlous* Afgang, var ham ligegyldig, saa at *Sperling*¹⁾ og *Kirchoff* deelede hans Yndest og Tillid imellem sig, og til Uheld vare de begge lige uværdige til den.

Erfarenheden synes vel at have viist, at hans Hierte ikke kunde føle Venskab, og han fölgelig ingen sand Ven fortiente, men Spørgsmaalet er, at om han var kommen i værdige Hænder, om han havde haft et Menneske om sig, der ved en sand Hengivenhed og Omhue for hans Vel havde fortient hans Agt, og den var bleven Grunden til hans Kierlighed, om det da ikke havde fæstet hans Hierte, og lært ham at kiende en Vens Værd, et Klenodie for alle, men sikkert det kostbareste Gud kan skienke den, der ved at være fød til at herske, finder Egennyttens Slaver over alt, der knæle for hans Magt, men elsker ham ikke, i det mindste har Kongen ikke troffen paa andre af alle dem, som Ungdom og Letsindighed forbandt ham med.

Uden at han kiendte det mindste til Rigets og Sagernes Forfatning, uden at han (*Christian* d. 7de) en eneste Gang havde kundet følge sin Villie og Velbehag i det aller ringeste, lagdes höysalig Kongen paa sin Döds Seng, og enhver Fornuftig skielvede for den Svingel, der vilde følge med den store Forandring fra et skielvende: maae jeg til det uomstödelige og mægtige: Jeg vil. I de fiorten Dage da Höysalig Kongens Död var vis og Tiimen allene uvis, var *Conseillet* næsten bestandig samlet paa Slottet, og beraadsloge, men uden at Cron Prindsen saae nogen af dem, men *Reverdil* maatte i den Tiid næsten stedse

¹⁾ Om J. U. Sperling se Nyt hist. Tidssk. IV. S. 547. n. 51.

holde ham med Sælskab efter *Reventlous* Befalning. Da han sagde mig det, spurgte jeg ham, hvorledes Cron Prindsen var til Mode, og om han ikke ængstedes over hans Faders Død? Han kiender saa lidet til ham, svarede han mig, at Naturens Röst let kan döves af det smigrende en uindskrænket Villie har for den uerfarne Ungdom, han föler meget godt, hvorvidt den strækker sig, men (tænker) ikke paa Besværlighederne den har i Fölge med sig; thi *Reventlou* sadte ham i Gaar Aftes temmelig haardt tilrette, og i det han gik ud vendte Cron Prindsen sig med de Ord til mig: Han giör vel i at benytte sig af Tiiden, om en Tiime sagde han mig det maaskee ikke ustraffet, hvorved Vandet kom i hans Öyne, men efter mine Tanker var det meere Forbittrelsens end Smertens Taare.

Den förste Handling hvori han altsaa fulgte sin egen Drift var den: at da *Bernstorff* paa Slots Altanen forkyndte hans Faders Død, og hans Bestigelse paa Thronen löb han ud til ham, og viiste sig for Almuen, der tog imod ham med et skingrende *Hurra!* der syntes at behage ham ligesaa meget, som det ved en sildigere Leylighed ængstede og forskrækkede ham. Om ingen ved denne Leylighed forestillede ham, at det var mod Velanstændigheden at tage imod et Fryde Skrig, eller om man i smaae Ting vilde give ham Töylen, for at holde ham desto kortere i de store, er vanskeligt at bestemme; men det skeedte og blev af alvorlige Folk kaldet: en Barne Streg.

Om *Reventlou* ikke kunde lide *St. Germain* fordi han var ligesaa myndig, som han, eller om han troede, at det vilde glæde Indbyggerne, som han var meget forhadet hos, at han kom bort, saa havde han i sin sædvanlige Hovmester Tone sagt ham, at han skulde give *St. Germain*

sin Afskeed naar han *condolerede* ham, men Kongen gjorde det ikke, og da *Reventlou* siden efter spurte ham, hvorfor han ikke havde gjort det? svarede han: At han havde undseet sig ved at sige det, til en graae hærdet Mand.

I steden for at enhver havde Föye at troe, at Dronning *Sophie Magdalene* maatte sönderrives af den bitterste Smerte ved Kongens, som hendes eneste Barns Död, saa syntes det meget meere at give hende Lyst til Livet og Verden igien, ved det hun öynede en Muelighed til at faae Haanden i Regierings Tömmen igien, som hun nu i næsten Tyve Aar havde været udelukket fra. Hun var gaaet ganske anderledes til Værks med hendes Sönne Sön, end med hendes egen, i samme Grad som hun var stræng og haard imod denne, havde hun været eftergiven imod hiin, naar han var hos hende, kunde han i den strængeste Forstand giöre og lade hvad han vilde, alle hans Indfald og Griller maatte opfyldes, hans Vink var hende en hellig Lov, store Kostbarheder bleve givne ham til Priis naar han fandt Behag i at ödelægge dem, og *Reventlou* beklagede sig ofte over, at Cron Prindsen blev af at være en halv Dag hos hende saa baldstyrig, at der behövedes mange til at faae ham i Skik igien. Da nu den unge Konge maatte forlade Slottet paa nogle Dage for at faae Gemakkerne overtrokken, tilböd hun sig at föolge med ham og Prinds *Frederich* til *Friderichsberg*, og da hun til Trods for *Bernstorfs* Stats Klogskab havde saa vel vidst at binde hans Öyne i Blaar, at han troede Kongen var i en beskiermende Engels Vare-tægt naar han var i hendes, saa antog han dette Tilbud med Glæde og anpriiste det, som et Beviis paa en sand Moderlig Ömhed i slig en Alder og paa saa ubehagelig en Tiid af Aaret at underkaste sig den Ubeqvemmelighed. De andre af *Conseillet* fandt ikke for godt at indvende noget

derimod, som maaskee ikke heller havde frugtet noget; thi *Moltkes* Forfatning var for slibrig at vove paa at opirre hende meere imod sig end hun var, og man meente at *Reventlou* der kiendte Dronningen nøyere men i sit Hierte var misundelig over *Moltke*, endskiönt det var hans Svoger, og vedste hvor høyt hun hadede ham, med Fornøyelse gav hende Leylighed til at sværte ham hos Kongen. Saa faa Dage, som De end vare paa *Friderichsberg*, saa blev dog *Bernstorfs* Öyne nogenledes opladte, da hun sagde ham: at siden Kongen ingen *Conseil* havde bievaaet endnu, og var ganske ukyndig i Tingene, saa holdt han det for godt, at hun som hans Faer Moder, da hans egen ikke var i Live skulde for det förste tage Sæde i det, og om han ikke ogsaa meente, at det lod sig giöre? *Bernstorf* studsede, og svarede i sin Stats Mands Tone: at der var ingen Tvivl om, at io hendes Forstand og Erfarenhed kunde forskaffe den unge Herre den ypperligste Veyledning, men hvad Sædet i *Conseillet* angik, da kunde man befrygte, at Kongen derved maatte sætte sig for dybt ned i sine Undersaatters Öyne, da Konge Loven kun anviiste hans egen Moder Sted i det i hans Minder Aarighed, og da den var længe forbie, saa gjorde han sig selv derved paa en vis Maade umyndig. Hun syntes tilfreds med disse anförte Grunde, men da hun ikke selv kunde komme der, saa vilde hun i det mindste besætte Pladsen hun havde tiltænkt sig selv, med een af hendes Creaturer, som var den gamle Greve af *Danneskiold*¹⁾, der blev kaldt ind igien og sadt i *Conseillet* til alle deres Forundring, der kiendte Greven for den meest selvraadigste, hidsigste og hævngierrigste Mand,

¹⁾ Frederik Danneskiold Samsø, bekjendt paa Grund af sine For-
tjenester af Marinen, f. 1/11 1703 † 10/7 1770.

der kunde drage Aande. Han havde ikke været længe deri førend der forefaldt en *Scene* imellem ham og den gamle Greve *Bernstorf* i en af *Conseils* Samlingerne, som skal have diverteret Kongen uendelig. *Bernstorf* havde noget at foreslaae i Henseende til *Oeconomie* og *Commercie Collegium*, og da *Danneskiold* var den, som i *Christian* den 6tes Tiid havde faaet det oprettet, saa gjorde *Bernstorf* ham en *Compliment* derover og kaldte det hans Barn. Den gamle *Danneskiold* kom derved i fuld Fyr og Flamme, svarede, at om det var hans Barn, saa var det et saa vanslægtet og fordærvet Barn, at han ikke meere kunde eller vilde kiendes ved det, at det i steden for at svare til Hensigten det var oprettet til og see paa Kongens og Landets Beste, var bleven til en priveligeret Røver Huule, som bestial Kongen og plyndrede Undersaatterne. Med io større Kulde og *finesse* *Bernstorf* besvarede hans *Invectiver* io heftigere blev den anden, og i steden for, at Kongen skulde paalagt dem Taushed, saa søgte han ved sine Miiner og Lader at gyde Olie i Ilden, og som han siden efter sagde til den han fortalte det, ventede han hvert Öyeblik paa, at see den første *Scene* af *Le Cid* spilles, og een af dem give den Anden et Öreflgen, men i det Sted vendte *Danneskiold* sig grædende sig til ham og begierede Ret af ham. Hvor-paa han svarede: Jeg troer sikkert, at det er af en vel-meent Iver og Nidkierhed hvad de her har sagt, men De er for opbragt til at have ganske Ret.

Dagen efter at Höysalig Kongen var begravet, kom der een til mig og sagde, at alle de store *Illuminationer* skulde tændes samme Aften igien, fordi Kongen vilde kiøre ud og see Dem, jeg paastod at det var en Umuelighed; thi han havde io seet dem ved at følge sin Faders Liig, og kunde umuelig vilde giøre Byens Sörge Fakler til et Fryde

Blus for sig; at det var en anden Sag ifald det var *Illuminationer* til hans Formæling; thi saa var hans Attraae efter at see Beviisene paa hans Undersaatters Glæde, som han paa Dagen selv ikke kunde see, et Tegn til det Bifald hvormed han tog imod dem, men ved denne Leylighed var der slet intet, der kunde bevæge ham dertil, uden Fornøyelsen han fandt deri, og denne Overbeviisning min elskede *Bülov* var saa stærk hos mig, at jeg havde Møye med at troe mine egne Öyne, da de saae ham i sin dybe Sorg og sort overtrukken Vogn, at kiøre Byen igiennem, og holde stille for med koldt Blod og törre Öyne at betragte Sindbillederne og læse *Inscriptionerne*.

Med Foraarets Komme syntes Dronning *Sophie Magdalene* at være bleven ung med det igien, hun deelede ikke allene alle det unge Hærskabs Forlystelser med dem, men hun søgte endog at vinde Kongens Hierte alt meere og meere ved at bestyrke ham i den vrange Grundsætning: at hans Villie burde være hans eneste Lov, og foregik alle andre deri med et godt Exempel. Hun blev endog beskyldt for, at hun umagede sig for at viise ham et par smukke Piger, men da de ikke sadte ham i nogen synderlig Bevægelse, saa vilde hun fortjene sig en Kuppel Pelts¹⁾ paa en anden Maade. Fra det de tree unge Prindser af *Hessen* var kommen her, havde Prinds *Carl*²⁾ været den, som Kongen havde baaren meest Yndest for af de tree; Dronningen mærkede ikke saa snart, at denne Yndest voxede hos Kongen, og at Prinds *Carl* ikke betragtede Prindsesse *Lovise* med ganske ligegyldige Öyne förend det faldt hende ind at giøre sig dem begge forbundne ved at arbeyde paa dette

¹⁾ Skreven Palts eller Pelts; vistnok Plads?

²⁾ See om ham Nyt hist. Tidskr. IV. S. 562—71.

Giftermaal¹⁾, som hun og saa lykkelig bragte til Ende, at Kongen ikke foreslog *Conseilet* dette Partie, som noget det skulde give sin Betænkning over, men som noget, der var afgjort og besluttet, og alle muelige Forestillinger derimod hialp ikke. For Sandheden i denne Beretning, kan jeg ingen anden Borgen give dem end Conferents Raad *Nielsen*²⁾, der sagde, at *R(everdil)* havde sagt ham det, da han havde yttret sin Forundring derover, og tillige, at Dronningen havde funden meest Vanskelighed i, at faae Prindsessen overtalt, siden hendes Stolthed havde funden sig höyligen fornærmet ved at ægte sin Broders Undersaal, da begge³⁾ hendes Söstre hævde faaet regierende Herrer. For at give dette Partie meere Skin af Rimelighed, og hæmme det Spöragsmaal: Hvem skal föde de Börn, der avles i dette Egteskab? som heele Landet gjorde, blev der udspredt et Rygte, at Prinds *Wilhelm* var ved Faldet med en Hest betaget Haabet om at skaffe *Hessen* Arvinger, og af den Aarsag fandt Stænderne Prinds *Carls* Giftermaal nød- og da Prindsesse *Caroline* havde været paa tredie Aar gift vendig, uden at være frugtsommelig, saa syntes det at bekræfte Rygtet.

Imidlertid havde Dannemark været höyst lyksalig, dersom Dronning *Sophie Magdalenes* Indflydelse ingen större Ulykke havde voldt det, men da de største og forunderligste Virkninger, som oftest frembringes ved en ganske ubetydelig

¹⁾ Bülov bemærker, at dette er urigtigt, se Dronning *Sophie Magdalenes* Brev i Tillæget.

²⁾ G. Nielsen, Bibliothekar, havde været Kongens Lærer tillige med Reverdil.

³⁾ *Sophie Magdalene* f. $\frac{2}{7}$ 46 + $\frac{21}{8}$ 1813 * $\frac{4}{11}$ 66 med *Gustav 3de* af Sverrig.

Vilhelmine Caroline $\frac{10}{7}$ 19 + $\frac{14}{1}$ 1820 * $\frac{1}{9}$ 64 med *Vilhelm I.* Churfyrste af *Hessen Cassel*.

Aarsag, saa blev ogsaa Udkaarelsen af den forventede Dronnings Hofstat, som blev overdraget hende, Grundvolden til mange og høyst beklagelige Tildragelser. Dronningen havde i sin heele Regierings Tiid ikke haft meere end en dansk Hofdame, som var en Daatter af Geheime Raad og Ober Hovmester *Berkentin*. Hvad enten der var en hemmelig Overeenstemmelse imellem Dronningens og hendes Tænkemaade, eller hun sandt den uindskrænkede Magt hvormed hun (*Sophie Magdalene*) beherskede Kongen, saa tillokkende, at hun ikke kunde imodstaae Fristelsen, saa dannede hun sig fuldkommen efter dette store Mönster, og bragte sine indsuede Lærdomme i Udövelse, da hun blev gift med *Plesses* næstældste Søn¹⁾. Men enten fölede han sine Lænkens Tyngde stærkere end Kongen, eller hun holdt det ikke Umagen værdt at forsöde ham sit Slaverie; og gjorde ham hendes tyranniske Aag saa utaaleligt, at Græmmelsen over det endte hans Liv i en meget kort Tiid. Denne Frue *Pless* blev valgt til den unge Dronnings Ober Hovmesterinde, havde hendes Hierte været halvt saa godt, som hendes övrige Gaver, saa havde Valget været ypperligt, men det fordærvede det. Vil man opregne alle hendes Dyder og Fortienester, saa kan man ikke nævne een, uden at være nödsaget at föye et *men* til, som De veed, er overalt. Hun havde af Naturen en god Forstand, og dyrket den ved megen Læsning, men hun vedste det og gjorde sig ikke allene til deraf, men fordrede det som en Rettighed at hendes Meninger skuldes antages, som *Oracler*. |: Her var endog et dobbelt *men*:|. Hun var kydisk og troede sig at være Reenheden selv, men Overbeviisningen om denne eene

¹⁾ Christian Slegfrid v. Plessen, Deputeret for Finantserne † 20/4 1755; Søn af Geheimeraad Chr. Ludv. v. Pless.

Dyd, hvoraf dog ingen kunde høste Nytte uden hun selv, holdt hende skadesløs for Savnet af Menneskekierlighed, Fromhed og Overbærelse, og avlede Bagtalelse, Foragt og de umildeste Domme og værste Fortolkninger over deres Forhold hos hende, som i deres Omgang var meere frie og mindre stræng og tilbageholden end hun. Hun besad den Kunst at indtage og giøre sig elsket i en høy Grad, naar hun holdt det Umagen værdt, under Skin af en op-rigtig Deeltagelse i en andens Vel, kunde hun giøre sine Meeninger til Rættesnoeren for en anden, men hendes Egenkierlighed kunde ikke tillade at fremme nogen Andens Vel, uden for saa vidt hun derved bekom en uindskrænket Magt over den, som hun foregav at elske.

Om hun virkelig har fattet Kierlighed for Dronningen eller hun allene har søgt at bemestre sig hendes Hierte for at leede og føre hende som hun lystede, det veed kun han, der seer vore lønligste Tanker, men saa meget er vist, at vor elskværdige og beklagelige Dronning, ikke naaede Byen, førend hun ingen anden Villie havde end hendes Oberhovmesterindes. Efter al Formodning gik hendes Anlæg derhen, at forskaffe Dronning *Caroline Mathilde* den samme Magt over *Christian* den 7de, som *Sophie Magdalene* havde haft over *Christian* den 6te, og ved at beherske Dronningen, sig selv Herredømmet over dem begge. Havde hendes høye Tanker om sine egne Indsigter endda tilladt hende i Forveyen at undersøge Kongens *Caractheer* og indrette sin Plan efter den, saa maaskee den havde lykkedes hende[s], men paa den Maade, som hun begyndte det, handlede hun just, som om hun havde været under-kiøbt til at befordre Konge Huusets Ulykke, og Landets Fordærv.

Heele Aaret 1766 indtil November Maaned, var ingen,

som yttrede nogen synderlig Misfornøyelse, og havde de ingen Aarsag til Lovtaler, saa havde de heller ingen til Dadel; thi hvad Prindsessens Formæling angik, saa havde det før ommeldte Rygte sat en Sminke derpaa og i øvrigt var Kongens Forlystelser, saa fornuftige og anstændige, at enhver næsten forundrede sig over at han ikke gjorde større Misbrug af sin med et erholdte Frihed. Vel havde *Danneskiold* faaet den Indretning høysalig Kongen havde gjort med Sõe *E Staten* stødt omkuld og bemægtiget sig Enevolds Magten (i Söetaten) men da kun nogle faa private Personer enten roesede og dadlede det, efter den Fordeel og Skade, som de toge derved, saa blev det ogsaa kun omtalt, som ligegyldige Ting.

Forvendtningen af en Engelsk Prinsesse, syntes at vaagne *Nationens* Kierlighed for *Lovise*. Den nye Dronning var hendes Broder Daatter, *Lovises* Blod randt i hendes Aarer, det maatte altsaa være ligesaadan en Engel, som hun, og enhver bereede sig paa at tage paa samme Maade imod hende, da et Forbud om at giøre mindste Bekostning ved denne Leylighed hæmmede deres Glæde og foraarsagede en almindelig og hærskende Misfornøyelse. Der seer vi, hedde det, hvorledes de Store behærsker Kongen, og binder hans Öyne i Blaar, det er dem der skal skaanes for at lade den Fattige faae en Skilling tilbage, af det de har suet af Deres Sved og Blod, og i Steden for at deres umættelige Graadighed, havde maattet give noget af deres tilbage til os, og vi fortient os noget til Skat og Vinter Føde, saa bilder De Kongen ind, at han ved at tage Fortienesten fra os, skaaner os for Udgifter.

Jo nærmere hun kom io meere tog Forbittrelsen til ved at see af Aviserne hvorledes alle andre Stæder i Riget

tog imod hende, og Hovedstadens Indbyggere skulde være de eneste det var formeent at yttre deres Glæde over hendes Komme. Det ufordeelagtige Begreb hun derved maatte fatte om dem, krænkede dem aller meest, og det blev sagt overalt, at Hensigten var at giøre dem forhadte hos hende.

Uagtet Hoffet den Tiid havde mange og store Skiønheder saa syntes de dog ikke at giøre noget synderligt Indtryk hos ham, i hvor vel at de kappedes indbyrdes derom, han glemte undertiiden sin kongelige Værdighed for at viise sig, som *Cavalier*, men det var alt, og den, der i Aften glædede sig over hans Opmærksomhed, syntes Dagen derpaa at være ganske forglemt. I denne Sinds Forfatning mødte han sin unge Brud i *Roeskilde*, men hvad enten hun overgik hans Forvendtning, eller hun gjorde et stærkere Indtryk hos ham end nogen anden havde gjort, saa fandt han saa megen Behag i hendes Omgang, at han udbad sig hendes Selskab i hans Vogn, og bad sin Broder, der var fuldt med ham, at sætte sig i Dronningens Sted hos *Madame Pless*. Hendes Ansigt viiste tydeligen hendes Misfornøjelse over denne Forandring, de Regler hun havde givet Dronningen bestode deri, at hun ved sin Høyhed og den Afstand hun maatte søge at holde Kongen i, skulde tvinge Kongen til at spille en sukkende Elskers Rolle, der paa sine Knæe bevidnede sin Glæde og Taknemmelighed for den mindste Gunstbeviisning og som af Frygt for at tabe den, ingen anden Villie maatte have end hendes. Som en fød Prinsesse, en regierende Dronning og den, der skulde bringe Stammen Arvinger, var hun saa høy og hellig en Person, at Kongen selv ikke maatte nærme sig hende uden Ærbødighed, og i sær maatte hun (ikke) tillade ham den Frihed, at tage sig selv Gunstbeviisninger hos

hende; thi derved blev Dronningen til en *Maitraisse*, til Maalet for opbragte Sindslidelser, i steden for at hun burde være det for hans Tilbedelse og Høyagtelse. Da hun alt havde Dronningens Hierte ganske i sin Vold, og hendes Ungdom og Uerfarenhed ikke tillod hende at indsee hvor skadelige disse Reglers Efterlevelse kunde blive hende, dersom Kongen var af et egensindigt og selvraadigt Sindelag, saa lovede hun vel at følge dem, men bevilgede dog Kongen, uden mindste Indvendning og til Trods for Hovmesterindens Vinken, sin Begiering og syntes ligesaa fornøyet over at kiøre med ham, som han over at have hende hos sig.

Dronningen var ung og fyrig, hun havde voldsomme Sindslidelser og et Hierte der var dannet til at elske med Heflighed; havde hun været istand til at elske lunkent, saa var Frue *Pless* aldrig bleven hende saa vigtig, som hun var, og hendes vedvarende Kierlighed for hende foreenet med Begierligheden, at kunde hævne sig over dem, der havde berøvet hende denne kiere Person, havde ikke lagt Grundvolden til en anden Kierlighed, der maaskee kostede hende Livet, men Dannemark sikkert utallige Sukke og Taare. Denne Furie af en Hovmesterinde forbittrede ikke allene ved sin udstrøede Gift hendes heele Liv; men gjorde endog heele Landet ulykkeligt; thi naar hendes Følelser for Kongen ikke var bleven standsede og forvandlede til Bitterhed og Foragt, saa er det troeligt, at hun havde elsket ham med al den Varme, som hun kunde elske, og maaskee meddeelt hans den Tiid fra Laster ubesmittede Siel noget af sin Heede, og derved gjort ham, sig selv og heele Landet lykkeligt.

Ingen uden den, der kunde tænke sig ind i Frue *Plessens* Siel, kan begribe hvorfor hun ikke søgte at for-

skaffe Dronningen det Herredømme over Kongen, som hun vilde see hende i Besiddelse af ved hendes udviiste Kierlighed og Hengivenhed til ham, med mindre hun har frygtet for at dersom de kom til at elske hinanden oprigtig, saa vilde Dronningen være meere i Kongens Vold end i hendes. Det synes og virkelig, som om hun af den omtalte Prøve paa Dronningens Villighed til at føye Kongen i hans første Begiering har frygtet derfor, og derfor søgt at opvække den hos unge Mennesker saa hæftige For[e]fængelighed, ved at viise hende, at hun ikke blev begegnet med den Ærbødighed, som en regierende Dronning tilkom.

Den første Anledning hertil tog hun af det, at Prinsesse *Lovise*, som kiørte med hende til Indtoget ikke satte sig baglænds men ved Siden af hende. Dagen derpaa da de skulde kiøre til *Comedien* i Pomp, og Kongen og Dronningen vare stegne i Vognen, sat hun sig baglænds og lod Kongen allene sidde ret, til alle deres Forundring, der saae dem kiøre fra og til Slottet. Jeg taledede engang med *Nielsen*¹⁾ derom, og spurgte ham hvad det skulde sige, han svarede mig, at saa vidt som han kunde forstaae paa Oberhovmesterinden, saa havde Dronningen, og ventelig efter hendes Indskydelse, gjort det for at give Kongen at forstaae, at hans Søster havde Dagen forhen taget en Plads, som hende ikke tilkom, men at Kongen ikke havde villet forstaae det, men stilt sig an, som om han troede, at hun enten gjorde det af Spøg eller Velbehag.

De vil venteligen sige min Ven, at dette er Börnerier og intetbetydende Ting, men Følgerne af dem bleve des

¹⁾ Om denne jævnfør S. 240 Note og S. 350; han var paa denne Tid Cabinetssekretær og Casserer hos Caroline Mathilde.

værre altfor alvorlige, og aad om sig til det blev et Saar, hvis Svie føles endnu.

Kongen havde den Grille, at han ikke gad gaaet ind til Dronningen førend hendes Kammer Piger vare borte, og fandt tillige megen Behag i at gaae Klokken Elleve til Sengs. Han sendte derfor gemeenligen imod den Tiid ind til Dronningen og lod spørge: om hun havde *retireret* sig? Dette gjorde Frue *Pless* ham til en stor Forbrydelse og Formastelse, hun afbildede hende det som en Grovhed, ikke den gemeeneste Mand gjorde sig skyldig i, og for at vænne ham af med slige Art af Befalninger, saa maatte hun engang svare ham, at det ikke faldt hende beleyligt endnu. Næste Aften da dette Spørgsmaal skeedte, blev Svaret, at hendes Mayestet spillede *Schack*, og *retirerede* sig ikke førend Partiet var ude: Kongen biøde derpaa indtil Klokken var slagen Tolv, da han, ventelig i den Tanke, at Dronningen alt havde lagt sig, kom ind og fandt hende at spille endnu med Frue *Pless*. Med en fortydelig og misfor- nøyet Miine gav han sig til at gaae op og ned af Gulvet uden at sige et eneste Ord, men da Partiet efter at Klokken var slagen Et først blev endt, og Dronningen, derpaa ikke allene sagde, at hun vilde have et endnu for at faae *revanche*, men han saa endog, at Frue *Pless* med en triumpherende Miine, smilede hende Biefald til, saa gik han ud, og slog Døren med Hestighed i efter sig, og kom for første Gang ikke i florten Dagen til Dronningen.

Nogen Tiid der efter kom han en Morgen ind til hende da hun blev paaklædt; hun havde faaet et Tørklæde om Halsen, men det var ikke heftet fast endnu; Kongen skiød det tilbage med sit Ansigt, og trykkede sine Læber paa Stedet hvor det havde lagt, men da derpaa Frue *Pless* vendte sig om med en Miine, som om hendes Tugtighed

var höyligen fornærmet, ved saa forargeligt et Syn, saa gjorde Dronningen sig vred, bebrejdede ham et uanstændigt Forhold, og viiste ham hvor forkrøllet Törklædet var. Han tog det derpaa, rev det i tu imellem Bænderne, kastede Stykkerne paa Gulvet, traadde dem med Fødderne, gik yderst forbittret bort, og blev atter nogle Dage borte.

Disse to Misforstaaelser imellem dem, har *Nielsen* nogle Aar derefter fortalt mig, med det Tillæg at Kongen havde höyligen beklaget sig over Dronningens Koldsindighed, anført ham disse to Beviiser derpaa, og anført Frue *Pless* som Aarsagen og Oprindelsen til al Misforstaaelse imellem dem. *Nielsen* var derpaa gaaet til hende, (havde) gjort hende de fornuftigste Forestillinger han vedste om Følgerne deslige smaae Stridigheder kunde drage efter sig, og indstændig bedet hende, heller at anvende sin Magt over Dronningen til at faae hende til at læmpe sig efter Kongen, hvor ved hun meget snarere vandt ham, end ved Bebrejdelser og Trodsighed, men hun havde paastaaet, at Kongens Forhold var utaalelig, og af en Beskaffenhed, som der kun kunde giøres Brug af hos slette Fruentimmere og i liderlige Huuse.

Til al Ulykke feylede det paa ingen af Siderne paa Budbærere; Kongen vidste hvert et Ord, hver en Anmerking over ham, som Dronningen blev sagt af Frue *Pless*, og denne var lige saa nøye underrettet om alt hvad Kongen foretog sig, og forsömte ikke at berette Dronningen det, med al den Galde og Bitterhed, der kunde give det det aller værste Udseende. Dette forögede Kongens Forbittrelse imod hende og for at hævne sig over det Fortrin, som Dronningen syntes at give hende for ham, gjorde han ikke allene al hendes Foretagende latterlig, og övede al sin bidende Vid paa hende (Dronningen) og Oberhovmester-

inden, men han fordobblede endog sin Opmærksomhed imod de Damer, som Frue *Pless* trak meest løs paa. Dronningen fandt sig høyligen fornærmet ved at sættes saa offendtlig til bages, og begegnede i Følge deraf dem, som vare Maalet for hendes *Jalousie* med en Foragt, der opirrede dem. Tienstfærdige Aander bragte dem troeligen og maaskee med Tillæg, alt det til, som Dronningen og Frue *Pless* sagde, og nu blev Hoffet, saaledes opfyldt med *Cabaler*, Bagtalelse og Sammensyerie¹⁾, at den eene ikke tænkte paa andet end at forfølge og styrte den Anden, og alle dem, som de troede deres Modstandere kunde have Bistand og Understøttelse af. I denne ypperlige Kunst, at saae Uenigheds Sæd, spillede især den unge Frue *Gram*²⁾, nu Grevinde *Stolberg* en udmærket Rolle, hun vidste at forebringe Dronningen noget som enhver af de Damer, Dronningen var *Jaloux* over, skulde have sagt om hende, og hver af dem berettede hun noget igien, som hun foregav, at have hørt af Dronningen, og som maaskee ogsaa var giørligt, men var det skeedt, da var det i Anledning af det, som hun havde forebragt hende, men det tav hun med. Hun spillede sit Kort saa vel, at hun i lang Tiid var alles Fortroelige, indtil det omsider ikke blev meere ved forblommede bittre Talemaader, men der forlangtes Forklaring paa Dem, og blev henviist til det, man havde sagt til *Madame Gram*, men bekom Anviisning tilbage paa samme Person, og enhver saae sig tvungen til at nævne hende, som Angiver og Mellembærer, hvorpaa hende og Manden blev forbuden Hoffet paa nogle Uger endskiönt

¹⁾ sye Folk sammen 3: sætte Splid mellem dem.

²⁾ Frid. Lovise Reventlou * 1 ²²/₅ 1761 med Kmhr. Chr. Fred. Gram (f. 1737 † ²⁷/₁₀ 1768). * 2 ¹⁵/₆ 1777 med Grev Chr. Stolberg, Kmhr., Amtmand i Tremsbüttel.

han hverken havde Deel deri, eller bekymrede sig om sin Kone og hendes Forhold.

Havde nu disse Fruentimmer *Tracasserier* ikke gaaet videre end til deres indbyrdes Had, saa havde de ikke fortient at bemærkes, men uagtet Sammenhængen var bleven oplyst, klævede der dog noget af det Forebragte hos enhver, som bragte dem til at stræbe efter at giøre sig et Parlie, der kunde være mægtig til at holde det modsadte Stangen, og da Naturen havde været for gunstig imod dem til at (de) kunde mangle Tilbedere, saa antog disse deres Herskerindes Meeninger, gjorde hendes Sag til deres og kappedes om at styrte og forjage hinanden uden nogen anden Aarsag end dette Fruentimmer Had.

Dette var den fornemste Kilde til de mange Veyr Lys, som slukkedes ligesom de tændtes, den der i den eene Tiime blev holdt saa vigtig og formaaende hos Kongen, at han kunde udrette alleting fik ofte inden Aften et Brev om at forføye sig inden 24^{ve} Tiimer af Byen, uden at vide hvorfor, eller nogen anden given Aarsag, end: *car cette est nôtre bon Plaisir*. Den gamle *Moltke* var dog den, som man med meest Anstændighed skildte sig ved; thi Sönnen¹⁾ bekom ikke allene hans Oberhof *Marschals* Plads men han blev endog kaldt ind igien til *Salvingen*, og beholdt den övrige Deel af hans *Charger*. *Danneskiöld* fik derimod et tilsendt Brev med sin Afskeed, og Befalning ufortövet at forføye sig bort, og ikke understaae sig at komme ved Hoffet. *Sperling* gav Kongen selv Brevet, der indeholdt Befalningen, at han skulde blive i Holsteen, som en vigtig Befalning, der skulde overleveres A²⁾ og det med sin

¹⁾ C. F. Moltke cfr. S. 284.

²⁾ Ifølge Nyt historisk Tidsskrift IV S. 547 var det til Slesvig, han blev sendt, og A betyder da maaskee Ahlefeldt. Johan Heinrich von Ahlefeldt R. af D., Kammerherre, var dengang Amtmand i Gottorp Amt.

sædvanlige Mildhed. Da *Sperling* tog imod det, sagde han: hvorfor vil deres Mayestet skiule Indholdet for mig, jeg veed meget got, at det indeholder min Skiebne og forjager mig fra Dem, und mig derfor den Tröst at høre det af Dem selv med den Forsikkring, at det ikke er Deres Mayestets Hierte, men Omstændighederne der afsiger min Dom. Kongen omfavnede ham derpaa forsikkrede ham, at dette Brevs Indhold i ingen Maade angik ham, og at han saa snart han havde overleveret det og faaet Svar skulde komme tilbage igien. Ikke desto mindre havde *Sperling* giettet ganske ret, Brevet indeholdt intet andet, end at *A* skulde forkynde ham at blive der, samt hvad han fik til Underholdning, og var underskreven af Kongen selv.

Det er umueligt at opregne Dem alle de Ophöielser og Nedstyrtelser, som dagligen foregik, dens Befordring, som man om Formiddagen taledes om som noget Nyt var af sin Post inden Aften, og man blev tilsidst saa vandt dertil, at mange fik Betieninger og mistede dem igien, uden at nogen bekymrede sig derom eller lagde Mærke dertil. Denne store Ustadighed, denne idelige Omgiören af hvad han havde gjort, betog Undersaatterne al Agt Tilliid og Kierlighed til ham, hvortil hans idelige Higen efter *Lyst-tourer* Baller, Skuespill, *Masquerader* og alle muelige Afvexlinger af Forlystelser ikke biedrog lidet; thi de viiste tydelig, at han ikke bekymrede sig det ringeste om Hans Pligter som Konge, men maatte om ikke af Mangel paa Lyst og Kræfter, saa dog af Mangel paa Tiid overdrage andre Regieringen. Et Beviis paa, at han enten ikke havde Moed nok til at beskytte dem han syntes at elske, eller ikke elskede dem höyt nok til at föle Deres Forliis, var Bortsendelsen af hans kiere *Kirchof*, som ikke allene blev ved sin gamle Vane at udfritte ham om alleting, men endog

talede derom i hans Börns og Folkes Paahør og gav sig Anseelse af, at Kongen ikke foretog sig noget uden hans Samtykke. Disse fortalte det videre, og Slutningen blev, at Herr *Etats Raad Kirchof* maatte forføye sig til Fyen.

Hvad Kongen tabte hos Undersaatterne det vândt Dronningen, enhver beklagede hendes Skiebne, og vare enige om, at hun fortiente en Gemal, der lod hendes Fortienester vederfares meere Ret; thi Kongen kunde alt for lidet tie til at Misforstaaelsen imellem dem skulde været en Hemmelighed for nogen, men da Aarsagen og Oprindelsen til den kun var meget faa bekiendt, saa lagde det almindelige heele Skylden paa Kongen, og da det en Dag af en Hændelse traf sig, at Dronningen kiørte en Snees Skridt forud for Kongen ved *Holmens Canal*, just i det Matroserne kom af Arbeyde, saa havde de den Dumdristighed at raabe ind til ham i deres Sprog og Stiil, at han ikke var Dronningen værd.

Den Dag han besteg Thronen gjorde han *Reverdil* til sin *Lecteur* og denne beliente sig af den Yndest, Kongen syntes at have for ham til at opmuntre og tilskynde ham at giøre sig Sagerne bekiendte og arbeyde selv, som vilde være en dobbelt Vindning, siden Forlystelser kun vare en Vederqvægelse efter fuldendt Arbeyde, og deels fordi endog den *habileste* Ministers Fliid og Nidkierhed blev fordoblet naar Hans Herre kunde sætte den vedbørlige Priis paa hans Fliid og Nidkierhed. En Dag da han igientog dette, svarede Kongen ham: Raadet er ypperligt, og jeg indseer alle dets store og ypperlige Fordeele, men viis mig en Maade til at sætte det i Værk med de Mennesker jeg har at giøre med, der ligesom synes at have giort Forbund med hinanden om, at jeg ikke maae see Tingene i et andet Lys end de finder for godt at viise mig dem. Naar

jeg undertiiden gör Indvendninger, naar jeg siiger men kunde det ikke skee med meere Beqvemmelighed paa den eller den Maade; saa kan jeg aldrig faae Grunde eller Aarsager hvorfor det ikke kan være saa, men at det ikke maae være merker jeg tydelig. Siiger jeg til *Bernstorff* om man gjorde det eller det, saa bukker han, trækker paa Skulderen med et: Naar Deres Mayestet udtrykkelig befaler det, men — og dette men forklares ikke, men er og bliver et urandsageligt *Chaos* for mig. *Moltke* derimod svarer aldrig andet, end at min Villie bør efterleves. *Reventlou* lader mig aldrig tale ud, förend han i den sande Skolemester Tone skriger: Det kan ikke være Deres Mayestet, det maae ikke være. *Danneskiöld* græder, og om jeg gav ham Tönder Guld i Dag, saa havde han dog i Morgen nye Fornærmelser og Forurettelser, der skal erstattes ham, og *T(h)ott* er ikke andet end en levende *Autor classicus*. Siig mig altsaa en Muelighed til at indhente Oplysning og Kundskab hos disse Herrer.

Nogen Tiid efter blev *Reverdil* Cabinets *Secrétaire*, men efter som han sagde mig, saa bestod hans heele Forretning i at imodtage Ansögningerne, igiennemlæse dem, saavel som de Kongen selv tog imod, lægge dem paa Kongens Bord, om Aftenen sige ham i Korthed Indholdet og fra hvem de vare, og give sin Meening tilkiende derover, saa fremt Kongen spurgte derom, men sagde han intet videre end: Det er godt; da at sende dem til vedkommende *Collegier*. Jeg spurgte ham engang i Spög, om han ofte havde Leylighed til at lægge sin Viisdom for Dagen, og han svarede mig i samme Tone, at det hændte sig sielden, siden det gemeenligen var saa sildig, at Kongen var sövnig.

Med disse I og Afsætninger og ved at giöre om i

Dag hvad der var giort i Gaar forløb Vinteren. I May Maaned skulde Salvingen gaae for sig, og strax derefter vilde Kongen gaae til Holsteen. Det var naturligt at den unge Dronning ønskede at giøre Reysen med, de tvende Enke Dronningers Sælskab havde ikke megen Tillokkelse for hende, og hun vedste heller ikke andet end at det var ganske afgiort. Men Kongen, som ikke kunde taale at see Oberhovmesterinden besluttede at krænke baade Dronningen og hende ved at lade dem blive hiemme, under Forevendning, at skaane Dronningens Helbred, der var frugt-sommelig. Denne Hævn betroede han til *Holck*, som paa den Tiid begyndte at komme i Gunst, med det Tillæg, at saa kunde de faae Tiid nok at spille *Schack*. Frue *Pless* og *Holck* vare de meest afsagde Fiender, som kunde være til; hans Tunge gjorde sig idelig lystig paa hendes Bekostning, og da han mærkede, at Kongen fandt Behag deri, saa skaanede han ikke engang Dronningen, der viiste tydelig hvor forbittret hun var paa ham. Det var *Holck* altsaa umueligt at tie med det, Kongen havde betroed ham, det var altfor sød en Triumpf for ham, at hans afsagde Fiender igiennem hans Mund skulde faae at vide, hvad der var besluttet over dem, at han kunde imodstaae Fristelsen, men fortalte det til een, som han vedste vist sagde det strax igien. Dette bragte Dronningen ganske uden for sig selv, hun gjorde Kongen de bitterste Bebrejdelser, og sagde ham, hvor høyligen han beskiemmede sig selv ved hans Forhold i at fornøye sig med en kaadmundet Dreng over at tilføye en Prinsesse Forhaanelser, som han skyldede Ærbødighed. Kongen vilde i Førstningen nægte det, men da hun derpaa forlangede en uomstødelig Bekræftelse paa, at hun skulde giøre Reysen med, og *Holck* straffet for sin formastelige Usandhed, saa blev det første hende ganske

nægtet, og det sidste ikke videre bevilget, end at *Holck* ikke heller kom med.

At alle disse tilstødte Ubehageligheder maatte ganske udrydde hendes Agt og Kierlighed for Kongen var en naturlig Følge, allerhelst da hendes Öyne vare alt for stærk forblindede af Frue *Pless* til at indsee, at hendes givne Raad var det første Udspring til alt det ubehagelige i hendes Forfatning; men ligesom hendes Fortrydelse mod Kongen voxede, saa tog hendes Kjerlighed for Oberhovmesterinden til. Dennes Ondskab forögede i Kongens Fraværelse hendes Misfornöyelse saa stærk, at Kongen ved sin Tilbagekomst ikke blev imodtaget med Höflighed end sige en kierlig Længsel. De haanlige Afviisninger han bekom ved hver en Gunst Beviisning han enten begierede eller vilde tage sig, fornærmede hans Forfængelighed paa det høyeste, og Ungdom, Letsindighed, slette Raadgivere, og en krænket Kierlighed; thi mange Ting synes at beviise, at han virkelig elskede hende, forleedte ham til slige Foretagender, som Efterslægten vil have Möye med at troe, og det i den daarlige Tanke, at han ikke kunde hævne sig stærkere over det Fortrin Dronningen gav Frue *Pless* for ham, end ved at giöre de meest foragtelige Creaturer til hendes Medbeylerinder; og besøgte til den Ende de meest berygtede Huuse, næsten hver Aften og en stor Deel af Natten.

Ved denne Omsværmen var *Holck*, *Osborn*¹⁾, *Dryberg*²⁾ og General A(djutant) *Juul* (*Juel*)³⁾ hans fornemste Ledsagere; naar nu de slette og hidsige Drikke Vahre, de fik paa disse smukke steder, steg dem i Hovedet, saa sloge

¹⁾ Lieutenant og Jagtjunker, Englænder af Fødsel.

²⁾ Kammeriunker C. A. V. v. Driberg, Lieutenant i Artilleriet.

³⁾ Chr. Frid. Juel, var 1767 Cornet i Garden med Premierlieutenants-titel, blev siden Generaladjutant og i Aaret 1773 Kammerherre.

de snart Lygterne i tu, snart gjorde de saadan Støy og Allarm, at Vægterne taledes dem til, og da de ingen Iretsættelser vilde taale, saa kom det ofte til smaae Skiermydsler, hvori *Osborn* og *Dryberg* stode som brave Karle og holdt ud hos deres Herre, men *Holck* og *Juel* lode ham i Stikken, saa at han engang da han ikke meere kunde holde Vægten af de nedfaldende Morgenstierne ud, blev nødt til at rive Frakken op, viise sin Stierne og nævne sig. Da Vægterne afstattede Politimesteren denne Rapport, blev han temmelig forlegen med hvad Forholds Regler han skulde give dem, men i det Haab, at denne fölende og usædvanlige Begegnelse skulde hæmme denne Lyst for Fremtiden, saa skieldte han Vægterne ud for nogle gamle Narre, der havde enten havt Sövn eller Brændeviin i Öynene, og ladet sig narre af en forvoven ung Dreng, der havde misbrugt Kongens Navn.

Men denne af Vægterne bekomne Velkomst gjorde den Virkning, at det som för var skeedt af Overmoed skeedte nu af Had og Attraae til at hævne sig, saa man paa en vis Maade kan sige, at der förtes aabenbare Krig imellem Kongen og hans Fölge og Vægterne. Naar der ingen *Masquerade* var, saa gik der næsten ingen Nat forbi, uden der blev leveret et Feldtslag og endskiöndt der vankede Stöd paa begge Sider, og een Vægter mistede Næsen, og en anden blev lemlæstet og utienstdygtig, saa beholdt dog Vægterne almindelig Valpladsen, og de andre maatte tage Flugten. Heele Byen taledes ikke om andet end disse Natte Batailler, men jeg var stedse i den visse Troe, at Rygtet enten overdrev det, eller og at andre misbrugte een af Kongen begangen Ungdoms Overjilelse til at besmykke deres Galskaber med, indtil mine Öyne og Ören overbeviste mig derom. Min salig Fader og jeg vare en Aften

til *Pilos*¹⁾, og da Klokken var noget over Elleve kom Portneren ganske hæsblæsende og begierede at tale med min Fader. Mit Partie var endt, men han spillede endnu, han befalede derfor mig at høre hvad han vilde: Denne berettede, at Kongen havde taget sin *Retirade* for Vægterne ind i Slots Porten, havde kastet sig der ganske mat og aandesløs paa Vægterens Bænk og begiert et Glas Vand. Har han faaet det? — Ja Moer henter et til ham. Har han begiert at I skulde kalde min Fader? — Ney, men jeg troede, at Herren maatte blive vred, om jeg ikke sagde ham, at Kongen var der. — Snik Snak, med Kongen, sagde Jeg, og gik ind og sagde min Fader hvem der var i Porten. Han gik ud til Portneren, beskyldte ham for at være fuld, og truede ham med at miste Brødet Dagen efter, dersom han lod sig forstaae med for den der var (der) at han holdt ham for Kongen. *Pilos* Sove Kammer var saa tæt ved Porten at ingen kunde komme ud eller ind af den, uden at man kunde see dem i Vinduerne, og da der ingen Lys var derinde, saa kunde man ved Hielp af Lögterne see alle uden at blive seet, og fölgelig kan De let slutte Dem til, at Frue *Pilo* og jeg gik derind. Vi saae en stor Klump Vægtere, der bandede over; at den næsviise Krabat var undløben, men da de ikke torde vove at blive saa længe fra deres Post, saa gik strax derpaa hver sin Vey; Neppe vare de komne os vel af Syne för end *General Adjutant Juel* kom krybende frem, saae sig om overalt, ligsom han sögte efter nogen, men hvad, kunde man ikke vide. Imidlertiid blev Porten ganske lidet aabnet, og een raabte ud igiennem den: Skildtvagt! er Vægterne der endnu? Men Svaret: Ney! Deres Mayestet! var for

¹⁾ Pilo, Professor og Maler, boede paa Charlottenborg.

mig saa stor en Beskiemmelse af Konge Værdigheden, at jeg ikke kunde høre meere eller bie længere. Frue *Pilo*, som blev efter mig, sagde, at *Juel* var strax kommen til ham og søgt at faae ham til at gaae hiem, siden der dog for den Nat ikke var noget meere at udrette, fordi de passede nu for nøye paa; og Kongen været af samme Meening, men yttret en Frygt for, at Vægterne havde lagt saa nøye Mærke til dem, at de kiendte dem i hvor stille de end gik.

Disse Natte Historier blev ogsaa Anledning til, at Kongens Godhed for *Reverdil* bekom et farligt, og man kan sige dødeligt Stød. Hver Nat, naar han kom hiem ringede han strax efter *Reverdil*, og enten han vilde eller ey, saa maatte han høre en udførlig Beretning om alle deres udövede drabelige Bedrifter. Han gjorde Kongen idelige Forestillinger om alt det Onde, der kunde flyde af baade for ham selv og Landet, men naar han havde udtømmet al sin Veltalenhed, saa blev den beste Tröst han bekom den: at den Lyst vilde snart forgaae. En Nat havde disse mandige Helte gjort Bytte af en Morgenstjerne, som de tog fra en sovende Vægter, men da deres Glæde derved var uden Maade, saa begik de den Uforsigtighed at vaagne Vægteren ved deres Fryde Skrig förend de vare i Sikkerhed med Byttet. I det Vægteren vognede savnede han sin Morgenstjerne og stødte i det samme Öyeblik i sin Pibe. Denne Lyd forsamlede strax saa stort et Antal af den fiendtlige Armee, at Heltene sikkert havde mistet Byttet dersom ikke et par af dem havde haft det Moed, at holde den indtrængende Skare op, medens de andre bragte det i Sikkerhed. Iblandt disse var Kongen, og han havde ikke saa snart faaet dette Seyers Tegn opstillet i sit Gemak, förend *Reverdil* skulde see det, og dermed var det endnu ikke nok, han maatte og skulde høre hver en Om-

stændighed derved. Han bad paa det væmodigste at for-
skaanes derfor, men det hialp ikke han skulde høre og
vide alt hvad der var foregaaet. Maaskee ærgrede det
ham, at hans Bønner ikke gjorde meere Virkning og maa-
skee vilde han giøre et Forsøg paa, om det kunde lykkes
bedre at bruge hans egne Vaaben imod ham. Da altsaa
Beretningen var til Ende, sagde han med et *ironisk* Smil
un beau chemin a la gloire! men som disse Ord vare af
hans Mund, stod den ganske Konge for ham, og sagde
med den værdigste Tone: *Grondez moi, Monsieur, si vous
voulez, mais ne me raillez pas, et sortez.* Han vilde und-
skylde sig, men uden at lade ham komme til Orde, igien-
tog han: *Sortez et vite;* og ringede over i 8te Dage ikke
efter ham. Han tog vel meget mild imod ham, men *Re-
verdi*l syntes dog at mærke nogen Forandring, og enten
benyttede andre sig af denne Lunkenhed til at faae ham
bort, eller og Kongen faldt selv paa at skille sig ved ham,
men den 17de eller 18de November 1767 fik han Ordre at
reyse, og stod det til ham, enten at vælge sig 1000de Rdr.
aarlig Pension eller 10000de Rdr. engang for alle, hvoraf
han udvalgte det sidste.

Lev vel min elskede Ven for denne Gang, De skal
snart faae meere, naar slige almindelig bekiendte Ting
holdes Deres Opmærksomhed værdig fordi de kommer fra
Deres elskende

Dorothea.

Den 3 Apr. 1784.

Havde disse Natte Sværmerier ingen andre Følger draget
efter sig, saa vare de med Tiiden blevne glemte, og hen-
regnede til Ungdommens Overjilelser og Ubesindighed, men
til en ubodelig Skade for Kongen selv saa vel som Rigerne
fattede han meere end Godhed for een af disse foragte-

lige Creaturer, som man bragte ham i Bekiendtskab med, og for at anføre alt, hvad der kan siges til hans Forsvar i denne Post, maae jeg giøre Dem nøiere bekjendt med hende.

Hun var en naturlig Daatter af Prinds *Georg af Bewern*¹⁾ en ældre Broder af den nu værende *Gouverneur*. Da hun blev fød var han *Chef* for det *Siellandske* Regiment, som nu er Cron Prindsens, og da Moderen havde opfostret Barnet, i hvilken Tiid han underholdt hende rigelig, giftede han hende med en Karl af sit *Compagnie*, der var Stövelet Skrædder, og gav dem ugentlig en Rigsdaler Tillæg af sin Lomme. Barnet tog han fra Moderen, og det kom i *Obrist Lieutenantens* af Regimentet *Engenhavens* Huus en Broder til *Generalinde Numsen*²⁾, hvor Faderen betalte aarlig 8te hundrede Rigsdaler for hendes Underholdning og Opdragelse, og i Følge af denne rigelige Pension blev hun holdt lige med deres egen Daatter, om hun ikke nød Fortrinet. Da Faderen ved *Friderich* den Femtes Regierings Tiltrædelse i Aaret 1747re forlod Tienesten, mistede Moderen sin Pension, men han blev ved at betale for Barnet, saa længe han levede; men da han døde meget hastig, og ingen Foranstaltning havde gjort til hendes videre Forsörgelse, saa ophørede Betalningen med hans Død og i hendes tiende Aar. Prinds *Georg* havde beviist *Engenhavens* meget Godt, men uden at lade enten den Erkiendtlighed de skyldede Deres Velgiörer, eller Medynk over et Ulykkeligt Pige Barn, der i 8te paa Niende Aar havde været et Middel til at fyldestgiøre deres Begierlighed efter at leve vel komme i mindste Betragtning hos Dem, saa ophørede ikke saa snart Pensionen förend de jagede hende af Huuset og sendte hende hjem til Moderen.

¹⁾ Om denne se S. 181 Note 5.

²⁾ Se S. 256 Note 1.

Forestill Dem nu den græsselige Forandring fra at have levet i Yppighed og Overdaadighed, vandt til den fornemme Levemaade, lært Fransk, dandse, Synge og Spille, men ingen Grundsætninger af Religion og Dyd, og blive stødt ned til en *Musqueteers* Vilkor og Forfatning, blive mishandlet af ham, som een der uden lovlig Rettighed formindskede hans Mund Portion, og döm saa selv, hvad Fölgen maatte blive. For gammel til at kunde glemme Behageligheden af det Liv hun havde fört og for ung til at overveye, at det kun kunde erholdes for Fremtiden paa Ærens og Samvittighedens Bekostning, blev de Penge, Faderen havde kostet paa hende, et Middel til hendes Fordærvelse.

Det belevne og utvungne, der klævede ved hende af den förste Opdragelse gjorde hendes Omgang tillokkende, hun var tillige meget vel skabt, havde en nydelig Stemme, og en munter Geist. Stivfaderen brugte hende til at bære de bestilte Stöveletter hiem, ved hvilken Leylighed hun bekom Navnet af *Stövelet Cathrine*; et par Aar efter blev hun Figurantinde ved *Theatret*, hvor den Engelske Minister *Baron Godrick* fandt Behag i hende, tog hende fra Skuepladsen og underholdt hende, saa længe han blev her; men efter hans Afreyse kom hun i offendtlige Huuse, hvor hun var et Maal for hendes Medsöstres Forfölgelse indtil hun kom saa vidt at boe for sig selv. I denne Forfatning gjorde hun den ovenmeldte store Erobring, som hun tildeels havde det at takke, at hendes Forhold lignede meere en fornemme Dames, der havde givet Ærbarhed og Undseelse Afskeed, end en Person af hendes Haandteering. Hun var det som Franskmanden kalder *amusante* i höyeste Grad og moerede Kongen saa vel, at hans Hierte bandt sig fastere til hende end Vellysten allene havde været i

Stand til. Den fornemste Brug hun gjorde af denne Tilbøielighed, var at hævne sig over dem af hendes foresadte, der havde deelt den erhvævede Gevinst paa en al for egenlyttig Maade, og de af hendes Medsøstre, der havde hadet hende for de Fordeele(s) Skyld, som hun havde forud for dem. Hun førte Kongen paa alle disse Steder, forklædt, som Mandsperson, og i Selskab med et par andre, og fik Sikkerhedens Beskiermer til at øve Vold i disse Elendiges Huuse, saa vel ved at sønderbryde Porcelain, Speyle, Glas og Meubler, som ved at behandle deres Personer paa en barbarisk Maade, og naar Hævnen var fuldført da at give sig tilkiende, for at hun kunde være vis paa, at Haanden der revsede Dem ikke kunde blive dem forborgen. Hvor meget dette svækkede Undersaatternes Agt for Deres Herre, begriber De lettelig, saa vel som og at der ikke kunde blive Spor tilbage af den, hos meenige Mand, som alt for ofte og næsten dagligen saae ham komme fra hende i en Tilstand, der gjorde hans Trin vaklende og uvisse, og tvungen til at staae undertiiden paa Veyen for at give de nydte Drikke Vahre fra sig, og det ikke om Aftenen, men om Formiddagen og ved Middags Tiider, naar det stærkeste Tilløb af Mennesker vare paa Gaden.

Nu mangler jeg Udtryk, min Beste, til at giøre Dem Hoved Ulykken af denne Forbindelse fattelig, uden at fornærme Velanstændigheden, men jeg har lovet at sige Dem alt, og vil til den Ende søge at giøre mig dristig ved den Forestilling, at det er en falsk Tugtighed at rødmes over at sige det, som saa værdig en Mand, som *Hielmstierne* har sagt mig, uden at troe, det behøvede Undskyldning¹⁾.

¹⁾ H. Hielmstierne f. 1715 † 1780, blev 1732 Sekretær i Danske Cancellie, 1744 Assessor i Høieste Ret, og 1776 Justitiarius.

Kongen syntes at have faaet det stærkeste Skiold imod Vellysten i sit Temperament, der ikke allene befriede ham for den haarde Striid imellem Pligt og Begierlighed, men endog nægtede ham at fyldestgiøre dem, ifald de opvæktes, men just dette blev Kilden til hans nærværende beklagelige Forfatning. Naar det faldt ham ind, at blive hos sin Skiønne, efter at Deres Natte *Caravaner* vare endte, saa bad hun ham, med Latter at gaae hjem, og lægge sig roelig til at sove, og bie et par Aar endnu, inden han dristede sig til at blive en fyrig og munter Piges Senge Kammerat, og ofte tvang hun ham halv i Spøg og halv i Alvor til at giøre det. Disse Spottegloser krænkede hans Forfængelighed, og han beklagede sig derover for *Holck*, og denne lovede ham at rydde alle Vanskeligheder af Veyen, og bøde eller rettere sagt giøre Vold paa Naturen ved Medicamenter, som han vidste og skulde forskaffe ham. Han efterkom sit Løfte, Kongen fik dem og var inderlig vel tilfreds med deres Virkning; men(?) tænkte minst paa, at han derved fordærvede sit Nerve System i Grund og Bund. Saa sladderagtig, som han end iøvrigt var, saa tavs bragte hans Forfængelighed ham til at være i denne Post, saa at *Medici*, og især *Struensee*, da han omtrent et halvt Aar derefter kom til ham, ikke noksom kunde forundre sig over den Uorden og store Svækkelse, i saa ung en Herres Nerver og Kræfter, uden at falde paa den egentlige Aarsag dertil. Først efter at de havde været en Tiid lang paa Reysen, og Kongen havde faaet en *rendez vous* af en Dame, kom han til *Struensee* og forlangede en *recept* af ham, men den beste og kraftigste han i saa fald vidste. *Struensee* studse, spurgte om Hans Mayestæt vilde sætte hans Forstand eller Troeskab paa Prøve, ved en Begiering, som naar han opfyldte den, havde han fortient, at hans Hoved blev lagt

for hans Födder. Kongen loe ham ud, bad ham spare disse Ophævelser, vilde ikke han, saa skaffede nok *Holck* ham den, som han havde gjort för. Dette aabnede *Struensee's* Öyne angaaende Kongens Svaghed, han tog Bladet reent fra Munden, sagde ham, at intet uden *Holcks* Uvidenhed om Virkningen af den Gift han havde biebragt ham, kunde og burde frelse ham fra den grueligste Straf; thi saa fremt han vidste hvad han havde foretaget, saa fortiente han at döe den skiendigste Död. Jeg har nævnet Dem Manden, af hvis Mund jeg har denne Beretning, og hans bekiendte Sanddruehed maae være Borgen for den, jeg ikke.

Foruden denne ulykkelige Virkning gjorde *Hol(c)ks Medicamenter* endnu een, som var at forbinde Kongen langt stærkere med sin *Mylady*, en Titel, som man havde givet hende, da hun kom til den Engelske Minister; thi Rygtet gav det ud for en Vished, at der var kommen Ordre til *Canceliet* om et greveligt Patent til hende, hvori hun skulde kaldes *Bevernskiold*, at denne Ordre havde gjort *Conseillet* opmærksomt, at De havde gjort Kongen Forestilling derover, og saa got som tvunget ham til at underskrive Ordren til hendes Bortsendelse, og at det har kostet ham meget at giöre det kan De see af Brandts Brev¹⁾, hvori han gör sig en Fortieneste af den Iver hvormed han søgte *Hol(c)k* op, for at faae ham til at gaae til Kongen, og tröste ham i sin store Smerte over en elsket Persons Tab. Da hendes Huus, som var paa Vandkunsten var heele Byen bekiendt, saa var hendes Bortsendelse ogsaa strax bekiendt over alt. Men for Raritæten(s) skyld maae jeg dog fortælle Dem hvorledes, og af hvem Jeg fik det at höre. De veed at man i de underste Værelser af min lille Vaaning ved *Charlotten-*

¹⁾ Om dette Brev se Nyt hist. Tidskr. IV, S. 609.

borg var meget nær ved Gaden, og kunde høre alt hvad man sagde paa den. Morgenen efter at hun var kommet bort¹⁾ og Vagt Paraden samledes, siger een Soldat, der sætte sit Gevær mod Vindues Skoddet til en Anden, som stod ved det: God Morgen Broder, veed Du Nyt? Ney, svarede den Anden, men duer det noget? — De gamle Knaster L— har i Gaar givet Kongen en R— fuld igien, han har maattet taale, at hans Stövelet *Cathrine* fik Foden for R— af dem, og hvor meget han end græd og bad for sig, saa er hun alt over alle Bierge. — Ikke andet, her er io H— nok han kan faae, og da han har ladet dem passere Mynstringen, saa kan han io ikke tage feyl. Da jeg kun er et *Echo*, saa vil jeg ingen Undskyldning giøre Dem for et Sprog, der ikke er mit.

Alt dette forebragte Frue *Pless* Dronningen, Titelen af *Seraillet*, som hun havde givet Hoffets Skiønheder, forøgede Forbittrelsen og *Cabalerne*, og det syntes, at Bientierne hos begge Kongelige Personer maae have været betalte for at staae paa Luur og bringe for alt hvad de hørte; thi som et Ord blev talt hos den ene, saa vidste den anden det. En Dag skulde der giøres en *tour* i Kane og tages Froekost paa *Charlottenlund*; et Öyeblik förend man gik til Taffels, fortalte Madame *Pless* det til Dronningen, med det Udtryk, hvilken af *Sultanerne* mon der faaer Törklædet i Morgen, som vil sige, hvilken af Damerne der skulde kiøre med Kongen.

Desuagtet vidste Kongen det alt, og efter at have foreslaaet Dronningen det, vendte han sig til Frue *Pless* med et spodsk Smil og sagde: Kanekiørslen i sig selv vil blive mig en mindre Fornöyelse end den, jeg spaaer mig af en

¹⁾ Om hendes senere Skjæbne se Nyt hist. Tidsskr. IV, S. 610 Anm. 102.

Tête a Tête med Dem, som jeg har udseet til at kiøre med mig. Ved en anden Leylighed spurgte han hende: hvor gammel hun vel holdt sig for at være? Da hun sagde ham det, rystede han paa Hovedet med de Ord: Det havde jeg ikke troet, at de selv vidste, adskillige Ting havde givet mig stærk Formodning om, at De var hoppet over alle de Aaringer, som er forløben siden de var Hof Dame, og i Følge deraf havde glemt, at jeg var *Christian* den 7de og bildt Dem ind, at jeg var *Christian* den 6te. Den Dag da hun efter sin egen Udtolkning bekom Törklædet, benyttede han sig af den ham forundte *Tête a Tête* til at kaste hende i den største Snee Dyng, og for at være vis paa, at hun ret skulde føle det, var han saa *mal adroit* ved at hielpe baade sig og hende op, at hun til Slutningen paa det indstændigste maatte bede ham om at lade hende hielpe sig selv, som han da og, efter at han havde væltet hende saa længe om, at hun rystede baade af Kulde og Arrighed, tillod hende, saa vel som og at lade en Karet hente til at kiøre hjem i. Mange slige forefaldende *Scener* viiste tydelig, at Kongen bar Nag til hende, hun fandt det altsaa raadelig at forstærke sit Partie, og bragte altsaa en Paarørende af hende i Forslag til Oberhofmesterinde for den ventede Arving, som og strax blev antaget og var en Frue *Perkentin* fra Holsteen. Men denne havde næppe været Fiorten Dage ved Hoffet, førend hun slog sig til *Hol(c)ks* Partie, og røbede det alle Frue *Pless's* Anslag og *Intriguer*, saa vel som den Frihed hendes Tunge tog sig, saa vel i Dronningens Nærværelse, som uden for den. Med *Conseillets* Samtykke blev altsaa den Beslutning taget, at det første Dronningens Forlösning var lykkelig forbie, og hun kommen saa vidt, at hendes Sinds-Bevægelse over at skilles fra sin kiere Hovmesterinde ingen skadelige Følger

kunde have for hendes Helbred da ikke allene at forviise Frue *Pless* fra Hoffet, men endog saa langt, at hun aldrig meere kunde komme for Kongens Öyne.

Den 28de *Januari* 1768 bragte Dronningen en Prinds til Verden, hvis Födsel vel ikke forarsagede tiende Deelen af den Glæde, som hans Faders, men derimod er bleven Folket Aar for Aar vigtigere, saa man kan sige, at Kierligheden til ham er voxet med ham, og gid den til hans egen og Landets Lyksalighed maae dagligen tiltage. Det første Dronningen var fuldkommen vel igien skulde Dømmen over *Madame Pless* fuldbyrdes, men da Kongen hverken vilde forkynde Dronningen den, eller afslaae hende de Bønner, som han vidste hun vilde giøre for hende, saa fandt han for godt at være fraværende paa den Tiid, og overdrog den gamle *Bernstorf* at see hans Befalning sat i Værk medens han var paa *Friderichsborg* til at sætte ud af Stutteriet. Han forsynede ham til den Ende med en Befalning til Frue *Pless* og et egenhændigt Brev til Dronningen, hvori han bad hende, ikke at opirres imod ham for den Smerte han voldte hende, ved at beröve hende en Person, som hun elskede, men undskyldte Virkningen med Aarsagen, der ikke var nogen anden end hans inderlige Kierlighed til hende. Han havde ved meere end en Leylighed erfaret den uindskrænkede Magt Frue *Pless* havde over hende, og at hun anvendte den til baade hendes og hans ubodelige Skade, ved at holde Deres Hierter fra den søde og nöye Forening, der allene kunde giøre dem begge lykkelige, og ströede Uenighed imellem dem. Han var altsaa for at forebygge Følgerne af saa uforsvarligt et Foretagende tvungen til at *eloignere* Frue *Pless* og gjorde det tillige i det søde Haab, at det skulde foreene dem langt nöyere og stærkere end de vare det ved Baandet der var knyttet imellem

dem, og som hun allene havde været Aarsag i, at fælleds Kierlighed og Fortroelighed ikke dagligen havde draget haardere sammen.

Men alt dette gjorde ikke mindste Indtryk hos Dronningen, hun saae ikke saa snart, hvad det forkyndte hende, förend hun ikke vilde læse et Ord videre, paastod, at ingen uden med hendes Villie kunde eller skulde beröve hende den eneste Person, der bar en oprigtig Kierlighed og Hengivenhed for hende, og at samme Öyeblik Frue *Pless* skulde forlade Slottet, saa vilde hun forlade det med og föolge med hende i hvad Kandt af Verden hun tog sit Opholds Sted. Al *Bernstorfs* Veltalenhed var spildt, alle de Forestillinger han gjorde hende, om hvor vigtig det var for hendes egen Lyksalighed, at hun mistede en Persons Nærværelse, som Kongen tiltroede saa stor en Forbrydelse, hvad enten det forholdt sig saa heller ey, hialp ikke det ringeste; hun forböd ham med Heflighed og i Vrede at foretage det ringeste i denne Sag förend Kongen var tilstæde, og da han svarede hende, at han maatte og skulde iværksætte den ham givne Befalning, siden Pligt og Ære krævede det af ham, saa tilsvoer hun ham et evigt Had, og at hun ikke skulde lade af at forfölge ham og alle de, der havde Deel deri för hun havde taget sig en tilstrækkelig Hævn over dem.

Men Trudslerne vare endnu mindre kraftige end hendes Bönner og Taare, de sidste havde draget hans ned af hans mandige Kinder, men de förste rörte ham ikke, saa at da den bestemte Tiid kom maatte Frue *Pless* beqvemme sig til at reyse, og det eneste hvori hun havde handlet efter Pligt og Samvittighed i den Tiid hun havde været hos Dronningen var at skaane hende for Afskeeden, ved at fastsætte Reysen til imellem Tie og Elleve om Formid-

dagen, og tiltræde den ved Portens Aabning, saa at hun da Dronningen vaagnede og kaldte paa hende alt var længe fra Slottet.

Dronningens Bedrøvelse over hendes Forliis var saa umaadelig, at endog de, som hadede Frue *Pless* fældede Taare over hendes Afreyse ved at see paa Dronningen, og hendes bittre Kummer forvandlede sig til de haardeste Klagemaal, og Bebrejdelser det første hun saae Kongen; saa at hun næste(n) viiste Afskye for ham. Om han havde formodet sig det, eller om *Bernstorff* havde opsat Brevet til Dronningen for ham, saa at de deri anførte Aarsager ikke vare tagne i hans Hjerter, det er meget uvist at bestemme, siden en vis Jomfrue *Holmstedt*, som siden blev den navnkundige Madame *Böhm* gjorde Reysen med til *Friderichsborg* i Mandsklæder under Navn af den lille Hof Jøde, som vel just ikke var den beste Forberedelse til den Foreening han talede om i Brevet. Hans nærforestaaende Udenlands Reyse kunde ikke heller give Dronningen et kraftigt Beviis paa hans Oprigtighed i den Post, og man sagde ogsaa, at hun ved at sige ham Farvel havde forkastet ham det, som den yderste Grumhed, da han vilde forlade hende, og dog berøve hende den eneste Person der elskede hende.

Undersaatterne gjorde denne Reyse heller ingen god Virkning hos; de fandt det ikke faderligt håndlet imod dem, at tage store og besværlige Skatter af dem, og forøde store Penge paa en Reyse, som ingen kunde see mindste Nytte af. Ingen Privat Person kunde føre meere stille og ærbart Liv end Dronningen i Kongens Fraværelse, Hun saae næsten ingen Anden end de to Enke Dronninger, og hendes Prinds var al hendes Glæde. Man saae hende næsten aldrig uden ham, og saa tit hun i den Tiid lod sig male blev han

malet med, enten paa hendes Skiød eller Arm, men desuagtet blev heele Byen opfyldt med det Rygte, at Dronningen var frugtsommelig ved *La Tour*, een af de franske *Acteurer*.

Dette Rygte havde meget for og meget imod sig, han kom ofte til *Friderichsborg* hvor Dronningen var, men Forstaaelsen imellem ham og Kammer Fröken *Eyben* var saa almindelig bekiendt, at hendes store Kierlighed til ham blev anført som Aarsagen, at den afdöde *Fritz M(oltke)*, der brændte i lys Lue for Fröken *Eyben*¹⁾, maatte sucke forgieves. Man saae *La Tour* aldrig paa de Steder hvor Dronningen var, men bestandig gaae ind og ud hos Fröken *Eyben*. De som paastode, at Dronningen var Hoved Personen i denne *Intrigue*, foregave, at Sammenkomsterne vare paa Frökenens Kammer, og at hun af Föyelighed laante sit Navn dertil, for at skiule Dronningens. Jeg har meere end en Gang giort den Indvendning derimod, at de, som kunde troe det, kiendte ikke det mindste til det mennekelige Hierte og i sær Fruentimmernes; thi med den ringeste Kundskab om det, vilde de see hvor umueligt det var, at et Fruentimmer, der havde forelsket sig i den Grad, som Fröken *Eybens* Forhold udviiste at hun var, kunde godvillig giöre Afstaaelse til noget andet Fruentimmer, hvem det endog var, end sige være Haandlanger og Skalke Skiulet i denne Forstaaelse, og saa fremt hun var det, og ikke havde været andet i denne Begivenhed, saa taalede Dronningen lige saa lidet, at *La Tour* var heele Tiimer og længere allene med Frökenen, som dog ingen kunde nægte, siden man ofte saae Dronningen paa adskillige Steder i den Tiid, at *La Tour* var hos Frökenen.

¹⁾ Se Nyt hist. Tidsk. IV. 610.

Saa lidet som man med Grund kunde hæve denne Indvendning, saa lidet vidste jeg at indvende imod det, som mange forskellige Personer bekræftede at have seet og som bestode i *pretiosa* af meere end 10 til 12 tusende Rdr. Værd, som han ved alle Leyligheder fremviiste, og gjorde sig til af, som Foræringer han havde faaet fra en høy Haand. Jeg talede derom engang med en temmelig betydelig Mand, som nu er død, og han svarede mig: Jeg beklager den arme Dronning af mit Hjerte; thi Gud give mig Salighed saa vist, som hun er uskyldig i det, der tillægges hende; men hun maae have Fiender og mægtige Fiender, der skaaner intet for at volde hendes Undergang; thi at *La Tour* faaer disse Foræringer, er en Sandhed, hans Forfængelighed smigres alt for meget ved den Tanke, at De komme fra hende, at han ikke skulde troe det og paa en forblommet Maade søge at bilde andre det samme ind, men just det, at de sendes ham, som fra en høy Haand der skiuler sig, giør mig det ganske troeligt, at De ikke kommer meere fra Dronningen end fra dem, men fra nogen hvis Hensigt det er, at giøre Dronningen mistænkt for dem, og det som bestyrker mig i denne Troe, er at jeg med Vished veed, at der gaaer ingen Post Dag forbie, uden at Kongen io faaer Breve, der anklager Dronningen for et uanstændigt Forhold, og beskriver hendes Fortroelighed med *La Tour* med de sorteste Farver.

De seer min elskede *Bülow* at jeg endog til Trods for Vaersomhedens Love holder mit Løfte om at sige Dem alt hvad jeg vidste, min Hengivenhed til Dem bringer mig til at glemme, at Forsigtigheden forbyder at betro Papiiret hvad man ikke bør sige, men haaber jeg for meget af deres Venskab ved at troe, at det vil bruge den Varsomhed, som min Hengivenhed til Dem ikke tillader mig at

iagttage mod ham, der eyer mit ganske Hierte. Da dette er alt, hvad jeg med Vished kan sige om dette udsprede Rygte og Anledningen til det, saa maae De see om Deres egen Forstand kan hitte ud af dette *Labyrinth* ved saa svag en leede Traad.

Rygtet sagde iligemaade, at der fandtes Dem, som ved hver en given Leylighed forebragte Dronningen alle Kongens *amouretter* og underholdt hende heele Tiimer tillige med Beskrivelsen over hans Opvartning for de Franske og Engelske Skiönheder, deels som noget man var underrettet om, og deels, som om man af den Kundskab man havde om hans Smag og Tilböyeligheder giettede sig hans Forhold til. At dette ikke tiende til at foröge hendes Agt og Tilböyelighed for ham var meget naturligt, hun var for ung og havde for liden Erfarenhed til at fatte Mistanke til dem, der fandt Fornöyelse i at forebringe slige Beretninger, som vel kunde skade men aldrig gavne, siden det ikke stod i den Advaredes Magt, at forekomme det. Maaskee havde den unge Dronnings naturlige gode Forstand bragt hende til at overveye, at det umueligt kunde være af Deeltagelse i hendes Vel, at man foruroeligede og krænkede baade hendes Hierte og Forfængelighed, dersom ikke hendes kiere Frue *Pless* havde brugt samme Forhold, og om hendes Hengivenhed holdt hun sig saa forvissset, at hendes høyeste Attraae var, at have Frue *Pless* hos sig igien, og dette haabede hun at faae udvirket ved sin Moder, naar Kongen kom til Engelland. Hun umagede sig ogsaa for at holde det sin Daatter derom givne Löfte, og i det Haab, at Kongen mindre offendtlig end under flere Öyne vilde give hende Afslag, saa sagde hun over Taffelet, da Kongen spiiste förste Gang hos hende, til ham: At hun havde noget at udbede sig hos ham, hvis Bevilgning vilde foraarsage hende

en overmaade stor Glæde. Det forstaaer sig, at Kongen svarede: at hun ikke havde at bede, men at befale, og at han vilde holde sig det for en Ære og en Lykke, om der var noget i hans Magt, hvorved han kunde forbinde hende. Derpaa udbad hun sig da, at Hans Mayestet vilde lade den Unaade fare, som han havde kastet paa Frue *Pless*, og tillade hendes Daatter Dronningen at tage hende til sig igien. Kongen hørte ikke saa snart Frue *Pless* Navn för-end han skiftede Farve, men uden at lade sig mærke, og uden at betænke sig, svarede han: Det har aldrig været hendes Mayestet formeent, hun har fuldkommen Raadighed deri saa vel som alt andet: Men jeg har allene sagt hende hvad der forbandt mig til at giøre en høy og hellig Eed paa at hun aldrig maatte være paa det Sted, hvor jeg var. Den er det ikke i min Magt at bryde; Foredrager altsaa hendes Mayestet Fru *Pless* Sælskab for mit, saa er alt hvad jeg kan giøre, at finde mig deri, saa ubehageligt og nærgaaende end dette Fortrin maae være mig. Det Afslag Dronningen siden efter da hun var kommen herfra, fik af sin Broder paa den samme Begiering, giver megen Formodning om, at han har forklaret Oprindelsen til hans Forbittrelse imod Frue *Pless* nöyere, og at man af den er bleven overbevist om, at hun var den förste og fornemste Aarsag til Dronningens Fortrædeligheder.

Om enten hendes Moder ved den Leylighed har raadet hende at bruge et andet Forhold imod Kongen, eller om Frue *Plesses* Fraværelse virkede det allene, kan vel ingen sige, men Dronningen begyndte alt meere og meere at yttre sin inderlige Længsel efter Kongens Tilbagekomst. Jeg for min Part har stedse anseet det, for en meere Physisk end Moralsk Virkning; hun elskede Cron Prindsen alt for inderlig til at hans Fader kunde være hende ligegyldig,

og da en Moders Følelser ere de stærkeste i heele Naturen, saa holder jeg det og for en Umuelighed at et uskyldigt og ufordærvet Hierte kan med Ligegyldighed betragte een saa nøye forbunden Person med det kiereste og dyrebareste man eyer. Men hvilket der var Aarsagen eller ey, saa syntes Dronningen da Kongen var paa Hiemreysen, ligesom at tælle Miilene han kom hende nærmere, og den Dag han skulde naae *Roeskilde* kiørte hun med Dagbrækningen derhen, for at tage imod ham der. De afskyelige Beretninger, man havde givet ham om hende, forskaffede hende en kold og næsten foragtelig Modtagelse, men om hun ikke mærkede det, eller ikke vilde mærke det, saa viiste hun saa sand og usminket en Glæde, og hendes heele Adfærd var saa forekommende kierlig, at den spillede Mester over Kongens Misfornøyelse, og de forlode *Roeskilde* i det beste Luune og til Anseelse meget glade over at være bleven samlede, og vel fornøyede med hinanden.

Nu træder der en Person frem paa Skuepladsen, der har draget heele *Europas* Opmærksomhed til sig, saa vel ved den betydelige Rolle han i et Par Aar spillede, som ved sit tragiske Endeligt. At han havde mange gode og store Egenskaber kan endog hans Fiender ikke nægte ham, han havde Indsigter i mange og forskiellige Videnskaber, han var virksom, arbeydsom, oversaae det heele med et Öyekast, og kunde bleven een af de nyttigste Mænd for Dannemark, dersom han havde gaaet lidt mindre overjilende til Værks og ikke manglet alle Dyders stærkeste og fasteste Grundvold: Religion. Den var ham, ved at være bleven sadt i et falskt og for Fornuften anstødeligt Lys, ganske og aldeles betaget, hans Temperament var tillige overmaade vellystig, og da han ikke kunde elske en Gud, som man truede ham med, der vilde lade ham evig

brænde fordi han bar hvide Strømper og *Manchetter*, saa ansaae han det heele *Système*, som en Opfindelse for at underkue Menneskene og giøre dem til Slaver, og i steden for at anvende de ham forlenede Ævner til at skille det sande fra det falske, holdt han sig ved Meeninger, der smigrede hans Tilbøyeligheder, blev en fuldkommen *Materialist*, og opoffrede Haabet og Trøsten af et tilkommende Liv for frit og ubehindret at kunde fyldestgiøre alle sine Lyster og Begierligheder i dette.

Han var kommen til Kongen i Altona, havde giort heele Reysen med ham, og paa den vunden Kongens Agt og Fortroelighed i en meget høy Grad, ja, man kan endog sige, at han er den eneste, som Kongen ikke er bleven lunken imod, af alle de, som (han) har viist Tilbøyelighed for, og fölgelig bør man slutte deraf, at Grunden til den ikke har været saa letsindig, som de andre. Det er at formode at *Struensee* har nærmet sig Hoffet i det Haab at spille en betydelig Rolle der, og i Følge deraf giort sig Umage for at opdage alle de lønlige Drivfledre, der sadte dette store Hiul i Bevægelse. Det var just ikke heller meget vanskeligt; thi *Conseillet* havde efter deres Tanker bemægtiget sig Regierings Tømmen paa en Maade, der gjorde det umueligt at rive det af deres Hænder, og vare altsaa ganske ubekymrende om hvilket af de *cabalerende* Partier, der spillede Mester. Disse vare det *Hol(c)kiske*, men som var alt for letsindig og flygtig til at bryde sig om andet end sine Forlystelser, *Ober Hof Marchalinde Moltke*¹⁾ og Frue *Gabels*²⁾, der arbejdede af yderste Kræfter paa at styrte de Andre, men stræbede

¹⁾ Jævnfør om hende S. 391 Note 1.

²⁾ Birgitte Sophie Rosenkrantz f. 10/2 1746 * 12/11 61 med Geheime- raad C. Gabel; † 14/8 1769.

alle tree med foreenet Magt at hindre Dronningen i at komme i Agt og Anseelse hos Kongen, siden de alle havde fornærmet hende og frygtede hun vilde hævne sig.

Endskiönt *Struensee* i Förstningen holdt sig nöye indskrænket i sin egen Cirkel, saa oversaae han dog heele Kortet i en Hast, og hvad enten han haabede den Fölge deraf, som det til Rigernes store Uhæld fik, eller om han troede at sætte sig i Gunst hos Nationen ved at slaae sig til Dronningens Partie, hvis Skiebne alle beklagede, saa anvendte han al sin Magt over Kongen til at giøre ham opmærksom paa Dronningens Fortienester og at drage hans Hierte til hende, endog förend han nogensinde nød den Naade at tale med hende. Det lykkedes ham og, Kongen viiste en langt större Opmærksomhed for hende end han pleyede, han taaede ikke meere, at man tilside-satte den Ærbödighed man skyldede hende, og hun kunde fridt give sin Behag eller Mishag tilkiende. Himlen give, at Kongens Forfængelighed havde bragt ham til at giøre sig selv en Fortieneste af hendes forandrede Forfatning, og for evig dulgt for hende hvem hun skyldede denne Forbindtlighed. Men ligesom Fortroeligheden tog til imellem dem, saa berönte han *Struensees* Forstand, Indsigter og Fortienester for hende, forlangte at hun skulde giøre sig bekiendt med ham og give ham *particulair Audience*.

Om en Mennesket beskikket Skyts Geist ved en lönlig Afskye, som det ikke selv kan giøre Reede for, søger at advare det for hvad der kan og vil blive det (til) Fordærvelse, eller om den alviise Skaber har lagt noget i Naturen, der ligesom holder os tilbage fra det, der i Fremtiden bliver os et Udspring til Hiertesorg og Fortrydelse kan vel ingen bestemme, men at det meget ofte skeer beviiser utallige Exempler, hvis Antal sikkert var endnu större om de stedse bleve bemærkede. I det mindste

fölede Dronningen en for hende selv ubegribelig Rædsel og Gysen for at opfylde denne Begiering af Kongen, hun afslog ham det længe, men da han omsider forlangede det paa en Maade, at Klogskaben ikke tillod hende længere at være derimod, saa bestemte hun en Eftermiddag til at tale med ham. Da den fastsatte Tiid kom, var hun i en heftig og uroelig Bængstelse og sagde til sine Kammerfolk; Jeg veed ikke hvad den *Docter* skal giøre hos mig, det er mig yderst modbydelig at tage imod ham, men Kongen vil endelig have det, og saa faaer jeg vel at föye ham. Efter at hun havde talet förste Gang med ham, var Afskyen ogsaa borte, og nogen Tiid derefter sagde hun: Man kan dog have nogle forunderlige Griller; jeg gjorde mig en Forestilling om *Struensee*, som et utaaleligt Menneske, og han besidder utallige Fortienester, og hans Omgang er overmaade Indtagende.

De to Födsels Dage Dronningen havde været her i Landet havde Kongen været fraværende, den var altsaa ikke endnu bleven *celebreret*, men heele Höytideligheden ved den havde bestaaet i at spiise paa *Hirschholm*, med de to Enke Dronninger. *Struensee* overtalede altsaa Kongen til at giøre den tredie desto prægtigere; Festiviteterne varede i tree Dage, hvoriblandt et *Carousel*, Masquerade og Fyrværkerie i *Friderichsberg* Hauge vare de betydeligste¹⁾. At dette ikke kunde være en ung Person paa 18ten Aar ligegyldigt var meget naturligt, allerhelst da denne kildrende Opmærksomhed fulgte paa en lige saa kiendelig Tilsidesættelse af alt hvad man skyldede hende, og da Kongen selv begik den Uforsigtighed at tilkiendegive hende, hvem hun skyldede Tak derfor, og hun merkede, at hun igiennem *Struensee* kunde faae alle sine Önsker opfyldte, hvad Under

¹⁾ Caroline Mathildes Födselsdag var d. 22de Juli.

da, at hun ikke allene betragtede ham med Fornøyelse og Erkiendtlighed, men endog søgte at forøge hans Magt og Myndighed, for derved at befæste sin egen.

Hun havde stærke og voldsomme Sinds Lidelser, et fyrrigt og vellystigt Temperament; var i en Alder, hvori Hiertet som oftest trænger til at elske og fæste sig ved noget, den fremspirende Ömhed for hendes Herre blev ved slette Raadgivere, og hans eget Forhold qvalt i Födselen; i alle ædle og ubundne Hierter er der kun et Skridt fra Taknemmelighed til Kierlighed, om den ikke allerede er det, undtagen med den Forskiel, at begges Tænkemaade og Grundsætninger sætter Slagbom for de Begierligheder, der fornedrer Kierlighed til en dyrisk Elskov. Havde *Struensee* været et Menneske, som Religion og Pligter havde sat de behørige Skranker, saa havde han ved at skye Leyligheden, sat baade hende og sig i Sikkerhed for at fristes over Formue, men da han i det Sted, ikke allene holdt det tilladeligt, men endog som noget, han skyldede sig selv at fyldestgiøre alle Sandsernes Attraae, saa maatte der en overnaturlig Magt til at drage hende fra den Afgrunds Bredde, hun saa ubekymret dandsede paa, i Menneskelig Magt stod det ikke.

Vil De nu, beste Ven, overveye alle disse sammenstødende Aarsager til at befordre denne elskværdige Princesses Fald og Undergang, saa vil De sikkert finde hende meere ynk- end lastværdig, og Deres Öyne vil ikke kunde nægte hendes Vanhælde den Told, som mine her yder det, allerhelst ved det søde, det glade Haab, at hendes Navn og Minde vil endnu blive velsignet i Dannemark, som den, der har bragt os den største Velsignelse i vor elskede *Frederich*.

Intet kan være et større og kraftigere Beviis paa den

skammelige Forurettelse der var tilføyet hende ved det udsprede Rygte angaaende *la Tour*, end den Uskyldighed og Aabenhjertighed hvormed hun lagde den Behag hun fandt i *Struensees* Person og Omgang for Dagen, havde han ikke været hendes første Kierlighed, havde hun ikke troet, at det hun følede for ham var Venskab og Erkiendtlighed, saa havde hun sikkert iagttaget et ganske andet Forhold. Det strider mod al Erfarenhed af det Menneskelige Hierte, at den der kunde bruge saa megen Konst og Snedighed til at skjule sin første Tilbøyelighed, der stedse er den stærkeste, skulde med saadan en Uforsigtighed overlade sig til den Anden, allerhelst da hun ikke meere kunde være uvidende om sit Hiertes Tilstand og hvad hun følede. Det Rygte, at den sig hos Kongen yttrede Vildskab, der bragte ham til at kaste Speyle, kostbare *Porcelain* &c. ved sin Mohrs Hielp over Slots Altanen ned paa Pladsen, og som var en Følge af hans, ved *Hol(c)ks* Tienstfærdighed, foraarsagede Nerve Svækkelse, var en Virkning af Dronningens og *Struensees* Kierligheds Forstaaelse, viiste iligemaade at hun havde Fiender, der fandt deres Regning og Fordeel ved, at giøre hende foragtelig og strafværdig i hver Mands Öyne; thi *de(t)*¹⁾ havde alt gaaet saa længe omkring, at det var paa veye at høre op igien förend deres nöye Fortroelighed, efter begges siden efter aflagde Bekiendelse, tog sin Begyndelse.

Imidlertid syntes Dronningens Forhold at tilkiendegive, at hun havde forladt *Hol(c)k* alt hvad han havde giort hende imod, men dog ikke saa ganske forglemt Hævnen hun havde lovet at tage over Dem, der havde fordrevet Frue *Pless* fra hende. Den første der følede den var hendes

¹⁾ o: Rygtet.

og Cron Prindsens Oberhovmesterinde, Frue *Berckentin*, der ganske uventet blev viist tilbage til Holsteen, og for at være des vissere paa at naae sit Maal, blev *Holcks* Søster (*Madame de la Lühe*)¹⁾ udnævnt til at beklæde hendes Sted endskiönt hun ikke elskede hende. Kort før Kongens Udenlands Reyse var *Holck* bleven gift med en Pige paa 80,000 Rdl. og som viiste sig saa høflig at døe meget kort efter²⁾, og hans derved erholdte Frihed sadte ham i Stand til at begiere den yngste *Comtesse Laurvig*³⁾ et Barn, der nyelig havde fyldt sit tolvte Aar, og som ogsaa blev ham bevilget. Det første hun var bleven presenteret, som hans Brud vilde Dronningen bestandig have Glutten om sig, hun fik Rangen over alle Hofdamerne; Kongen og Dronningen vare i *September* 1769 personlig tilstæde ved Brylluppet i hendes Faders Gaard, og hver Søndag Eftermiddag til *Concert* og *Collation* i *Hol(c)ks* Værelser. Han havde den Tilladelse, at byde hvem af sine Bekiendtere dertil, som han lystede og ved den Leylighed saae og talede Dronningen med adskillige Fruentimmer, hvis Rang ikke var stor nok til at skaffe dem Adgang til hende; hun tykkedes vel om dem, lod dem til Trods for *Etiquetten* sige an til Taffels og lille Bal, og havde dem undertiden hos sig under Titel af *Conversations Damer*.

Dette hos en Engelsk Prinsesse meget uskyldige Foretagende, gav hendes Fiender nye Vaaben i Hænderne; thi til al Ulykke var ingen af disse Fruer og Frøkener bekiendt for en streng Dyd. Dersom De, min Ven, kiender noget

¹⁾ Gift med V. A. v. d. Lühe, Geheimeconferentsraad, Overkammerjunker, R. af E., Overpræsident i Kjøbenhavn.

²⁾ Christiane de Stockfleth † 18 Aar gammel.

³⁾ Juliane Marie Danneskiold-Laurvig, Datter af Grev C. C. Danneskiold Laurvig.

til den Misundelse og Forbittrelse som et Fruentimmers erholdte Fordeele opvækker hos den övrige Deel af Kiönnet, der holder sig om ikke meere, saa dog i det mindste ligesaa berettiget til den, saa kan De let forestille sig, hvilken Storm Klokke Lyd dette Fruentimmer Sqvalder forårsagede; men for dog at holde sig saa meget som muligt skadesløs for denne Tilbagesættelse, saa søgte de at giøre sig en Ære af den, og foregave, at Lösagtighed var det eneste og sikkerste Middel til at giøre sig bemærket og yndet af Dronningen, og de undsaae dem ikke ved at udraabe og anklage hende offendtlig, som gode Sæders Fordær(v)erinde, hvori man dog gjorde hende höyligen Uret; thi de vare det för hendes Tiid, og til et Beviis derpaa, vil jeg giøre Dem lidet bekiendt med den Tiids *Chronique Scandaleuse*, endskiönt jeg kan slutte mig til, at De-umuelig kan være uvidende om den.

Ober Hof *Marchalinde M(oltke)*¹⁾ havde den Spanske Minister *Liano* og hendes nuværende Mand Kammer Junker *Plessen*, som *Amants déclaré*; *Baronesse B(ülöw)*²⁾ först Conference R(aad) *Fabritius*³⁾, siden efter *Warnstedt*⁴⁾,

¹⁾ Ober Hofmarchalinde Moltke. Ida Hedevid v. Buchwald f. ²/₁₀ 1744, * 1. Christian Frederik Moltke, Oberhofmarschal (f. ¹³/₇ 1736 † ²⁵/₄ 1771). * 2. Christ. Fred. v. Plessen f. ¹⁹/₇ 1746, tredie Søn af Mogens Skeel Plessen til Fusinge; han blev Kammerherre ²⁹/₁ 1774.

²⁾ Baronesse Bülow er Anna Sophie Danneskiöld Laurvig f. 1745 * 1762 Kmh. Baron og Staldmester Fr. L. E. Bülow, jævnfør S. 173.

³⁾ Anthon Fabritius (f. 1708 † 1787) var 1760 Deputeret i tydske Cancellie, og kaldes som saadan 1771 Conferentsraad; han blev adlet 1783. Paa samme Tid levede Conferentsraad Conrad Alexander Fabritius f. 1731 † 1805, der 1778 blev adlet med Navnet de Tengnagel. Det synes mig rimeligst at tænke paa den første.

⁴⁾ Fred. Carl v. Warnstedt blev Kammerpage hos Christian den 7de

og da Frue *Malleville*¹⁾ berövede hende ham, kom *Schilden*²⁾ i hans Sted. Hos den deylige Grevinde *Holst*³⁾ var *Brandt*, hos den gamle Grevinde *Schimmelmänn*⁴⁾ var *Falkenskiöld*⁵⁾; Generalinde *Gählers*⁶⁾ var ikke ganske nöye bestemt förend *Struensees* Broder kom; Frue *Fabricius* havde först den Preussiske *Baron Borck*⁷⁾ og siden den yngre *Schimmelmänn*⁸⁾, Fröken *von Eyben*⁹⁾ *la Tour*, den afdöde Frue *Hornemann von Krog(h)en*, og endskjönt hun just ikke hörer iblandt Hoffets Damer, saa syntes mig dog, at de Tienester, som hun i disse *Intriguer* beviiste endeel af dem, gjorde hende berettiget til et Sted iblandt dem. Der var vel en Hoben, som kunde anföres endnu, men da disse vare de, som Ober Hovmesterinde *Pless* ved Dronningens Ankomst lod meest springe over Tungen, saa synes mig Deres Antall stort nok til at bevise, at Dronnin-

1768, Rejsestaldmester, Kammerherre $\frac{8}{7}$ 1770, gik af $\frac{11}{2}$ 1771; R. af D. $\frac{1}{5}$ 1782; Jægermester i 2^{det} Slesvigske Distrikt.

¹⁾ Formodentlig en Capitainsfrue.

²⁾ Hans Henr. v. Schilden var Kammerjunker 1771, Kammerherre $\frac{29}{1}$ 1774. Fra Deputeret i General Toldkammeret blev han Jægermester i det holstenske Distrikt, som han var 1785 med Geheimeraads Titel. Han blev R. af D. $\frac{1}{5}$ 1782.

³⁾ Den under Struensees Ministerium som Overpræsident i Kjøbenhavn bekjendte Ulrich Adolph v. Holstein, f. 1731 † $\frac{1}{11}$ 1789 (jævnfør N. hist. Tidsskr. IV. 663), var gift med sin Søsterdatter, en Fröken v. Buchwald.

⁴⁾ Den bekjendte Grev H. C. Schimmelmännns Gemalinde. Han var dengang endnu kun Baron, blev Greve 1779.

⁵⁾ Om Otto Seneca v. Falkenskiöld, f. $\frac{15}{4}$ 1738 i Slagelse † i Lausanne $\frac{30}{9}$ 1820, s. N. hist. Tidsskr. IV. S. 504—505.

⁶⁾ Hun var en sødt Ahlefeld og gift med Generallieutenant P. E. Gähler.

⁷⁾ Om Baron Borch s. N. hist. Tidsskr. IV. S. 577.

⁸⁾ Her menes formodentlig Baron Fred. Traugott Schimmelmänn; Kmh. $\frac{11}{4}$ 1776; Gesandt ved den Nedersachsiske Kreds; † i Kjøbenhavn $\frac{9}{10}$ 1778.

⁹⁾ Om Fröken v. Eyben s. N. hist. Tidsskr. IV. S. 605 og 613.

gen var intet mindre end den, der fordærvede Sæderne, men at *Struensees* formastelige Anslag meget snarere bekom den kraftigste Understøttelse af det farlige og forargelige Exempel, som den unge Dronning i disses Forhold havde dagligen for Öye.

I Foraaret 1770 gik Hoffet til Holstein, hvor Grev *Rantzau Aschberg* fandt Leylighed at bemægtige sig *Struensees*, som alt blev mægtigere og mægtigere, ganske Hierte og Fortroelighed og de voldsomste af *Struensees* Foretagender skeedte ved hans Indflydelse. Til een, som efter *Struensees* Død foreholdt Grev *Rantzau* hvorledes hans Stoltthed havde kundet tilladt ham, at indgaae saa nöye et Venskab, og det som meere var, ydmyge sig for et Menneske, som Födselen havde sat saa langt under ham, sagde han: Jeg har aldrig været hans Ven, og stedse i mit Hierte beleet hans store Taabelighed i at troe det. Den Rolle jeg spillede var mig overdraget; Jeg var i den yderste Betryk for Penge, de bleve mig ikke allene tilbudne, naar jeg vilde søge at vinde hans Fortroelighed, men endog en grændseløs Belønning, dersom jeg ved mine Forestillinger kunde formaae ham til at giøre to Ting, paa hvilke et stort Anslags Iværksættelse beroede, og som var at faae ham til at give *Conseillet* Afskeed og tildeels forviise det endøg, og at afsætte Kiöbenhavns Magistrat og angribe Byens Privilegier; thi förend det, og især *Conseillets* Forviisning var gaaet for sig kunde man ikke foretage sig noget. Jeg hadede selv disse gamle Perryquer, jeg havde i *Friderich* den 5tes Tiid faaet al for mange Irettesættelser af dem til ikke at finde en Fornöyelse i at kiöle mit Moed paa dem, og for at hævne mig og befordre min Lykke kunde det ikke sige saa meget at smiggre en opblæst *Medicus*. Hvorvidt der kan fæstes Liid til denne Beretning heller ey,

drister jeg mig ikke til at bestemme; den Mands Sandruehed, som det blev sagt til, gör mig vis paa, at han har hørt det af Grevens Mund, men denne var bekiendt for saa stor en Uefterretlighed, at man med Billighed kan drage det i Tvivl.

Man sagde, at Kongens sande Høyagtelse for den gamle *Bernstorff*¹⁾ havde gjort det meget vanskeligt for *Struensee* at bevirke *Conseillets* Afskeed og Forviisning, og at [man] for at bringe det dertil havde man været nødt til at opvække Erindringen hos ham om *Reventlous* umenneskelige Behandling; og da den havde bragt Blodet i Kaag hos ham, havde man ved at forestille ham hvor billigt og retfærdigt det var at lade ham føle sin Herres Vrede ved at berøve ham sit vigtige og misbrugte Embede, men at dette ikke kunde skee uden de andre kom bort med, som ellers ikke allene understøttede ham, men som endog tildeels havde gjort sig skyldig i hans Misgierning, ved at have seet igiennem Fingre med den, og ikke hæmmet den; og paa denne Maade havde man naaet sit Maal. *Baron B.*²⁾ har sagt mig, at Kongen i den Tiid næsten aldrig talede om andet ved Taffelet end *Reventlous* Behandling, iblandt andet havde han eengang sagt, der er nok aldrig nogen bleven elsket paa saa besynderlig en Maade, som jeg; thi da jeg blev saa stor, at min Hovmester ikke meere torde sætte mig offendtlig til rette, og jeg enten sagde eller gjorde noget som mishagede ham, saa nærmede han sig mig med de Ord: O min Prinds! hvor høyligen elsker jeg

¹⁾ Bernstorff fik Afsked 13 Sept. 1770. 24 Sept. udstedtes Ordre til Conseillet om at udarbejde en Plan for dets Indretning. Betænkningen 6/10 1770 findes i den Bülowske Samling Pakke 61. Nr. 70. Conseillets Opløsning fandt Sted d. 27 Dec. 1770.

²⁾ Staldmester F. L. E. Bülow.

Dem ikke! og lod som han omfavnede mig, hvorved han kneb mig saaledes i Armene og Siderne at jeg følede hans Kierlighed paa det allersmerteligste, Men nu, nu skal jeg knibe dig igien, Din Tyran! hvorved han slog Hænderne sammen med en kiendelig Glæde.

Conseillet havde neppe været en Maaned afsat förend man mærkede en Giering hos Almuen, der ikke var frembragt uden ved en den ganske uvedkommende Medvirkning; thi den som altid glædede sig over de saa kaldte stores Fald, og brød sig lidet eller intet om det var *Peder* eller *Povel* der sad ved Roeret, begyndte nu at drage sig Følger og Slutninger af disse brave Mænds Forjagelse, som den allene kunde være et *Echo* af, saa ilde Fabelen endog var sammensat. Det hedde, at De vare jagede bort fordi De havde paataalt, at man mishandlede Kongen, at han blev sadt hver Dag i koldt Vand hvor man holdt ham saa længe til han slet ikke meere vedste noget af sig selv at sige, puttede ham derpaa i en gloeheed Seng, og naar han kom af den, saa var han ganske gal af noget som der var kommen i Vandet til ham. Dertil kom nu, at *Struensee* var Tydsk, det gamle Had blev opvakt; at han var en født Undersaat, saavel som De, blev anseet som en Umuelighed naar han ikke kunde Dansk, og om det havde været mueligt, at han kunde befriet dem fra alle Skatter og Tyngder, saa havde det ikke udslættet Indtrykket, som Befalningen at alle Ansøgninger og Forestillinger skulde være Tydske (giorde); og at der blev pustet hemmelig til denne Ild var kiendelig nok af det, at fornuftige og Indsigtsfulde Mænd paastode, at Foragt for Sproget var en aabenbare Foragt imod Nationen. Alle anførte Grunde og Beviiser paa, at en tilstaaet Ukyndighed ikke kunde hentydes til Foragt, at denne Befalning ikke kunde udtydes anderledes, end at *Struensee*

for at kunde desbedre lære at kiende Sagens Sammenhæng vilde have dem indberettede i et Sprog han var mægtig, og være vis paa at de[n] ikke ved Oversættelsen blev fordreyet, Det hialp ikke, Svaret bestod i, at vi skulde føle det tydske Aag vi havde faaet paa Nakken igien; thi ellers kunde *Doctoren* lært Dansk førend han gav sig af med Danske Sager.

Förend Hoffet kom fra Holsteen¹⁾, var *Holck* fra Kongen, og Frue *von der Lülhe* dispenseret fra sin Opvartning som Ober Hovmesterinde, uden at have faaet Afskeed. *Brandt* var i *Holcks* Sted kommen til Kongen under Titel af *maitre des Plaisirs*; til Trods for Kongens imod ham udviiste Had og Modbydelighed. Ved Vinterens Begyndelse skeedte den Indretning at *Prinds Friderich* bekom en *Loge* for sig selv, og *Struensee* og *Brandt* fik Plads i den kongelige. *Prindsen* var den elskede *Friderichs* Søn, han bar hans Navn, ved den Fornærmelse man troede, der var tilføiet Sønneren, blussede Luen for Faderen op igien under Asken, dog havde den ventelig ikke grebet videre om sig, dersom *Struensees* og *Brandts* Forhold havde viist at de vare der til Opvartning, og i den Afstand, som Ærbødigheden krævede; men i det Sted toge de sig de formæsteligste og utilladeligste Friheder. Kongens *Loge* var den Tiid paa den danske Skueplads lige for *Theatret* og saa lav, at man af den kunde tale ud til *Parterret*, og jeg har med mine egne Öyne seet *Brandt* stöde Kongen til Side for at stille sig frem og tale med nogen, der stod nedefor, og der var sikkert ikke et Menneske tilstæde, der io med Glæde var bleven hans Böddel, dersom det var bleven fordret. Förend jeg ender dette Blad maa jeg tilføie en

¹⁾ Juli 1770.

Anmerkning over den Belønning Pligternes Udøvelse fører med sig: De Danskes Kierlighed til deres Konge er bekendt, og De kan neppe forestille sig, hvilke Altere Cron Prindsen har opreyst sig i Undersaatternes Hierter ved hans udviiste kierlige Ærbødighed for sin Fader. Ikke een, men mange har beskrevet mig det med Henrykkelse, et Klap ved slige Leyligheder af Kongen, som man troede var følesløs, paa Prindsens Kind, har draget Taarene i deres Öyne, som fortalte mig det, hvorimod *andres*¹⁾ modsatte Forhold, har opvakt Had og Afskye. Farvel min elskede *Büllo*, lad mig vide om De ikke endnu er kied af at læse hvad De allerede veed, men Nyt er der ikke lovet Dem af Deres uforanderlige

Biehl.

Den 10de April 1784.

For at følge Tingenes Orden i en nogenlunde uafbrudt Kiede har jeg talt om det, som i Aaret 1770 tildrog sig i Holstein, uden at have anført en Deel af det, som skeedte førend Hoffet forlod Byen, hvoraf Dronning *Sophie Magdalenes* Død²⁾ var det vigtigste. Den første Aarsag og Oprindelse til hendes Sygdom kan tiene til et nyt Beviis paa, at endog Jordens Vældige ikke ere befriede fra Gien-gieldelsens Ret og at Forbrydelsen har Straffen i Følge

¹⁾ Muligen hun sigter til Juliane Marie; i et Brev til Büllo 6/10 1783 fortæller hun, at de fremmede Ministre 1779 bleve indignerede over at inviteres til Comedie den 17 Jan.; det viste, at det var Juliane Marie ikke en Sorgens men en Glædes Dag. Ogsaa andres Mangel paa Ærbødighed mod Kongen paataler D. Biehl, f. Ex. Møstings i et Brev 16/6 1787.

²⁾ 27 Mai 1770.

med sig; thi hun, som i sine Regierings Dage havde udmærket sig ved Foragt imod Nationen; maatte føle sine Leve Dage afbrudte ved en mod hende udviist Foragt; og hendes Forfængelighed, som havde lagt den første Grund til Rigets Ulykke, fordi alle de Steder hun skulde beboe, ikke allene maatte opføres nye fra Grunden af, men endog glimre af den meest overdrevne Pragt, kunde, saa fremt Sielen har Følelse af hvad der foretages med Støvet, ingen stærkere Ydmygelse prøve, end i Indretningen af hendes Jordefærd.

Om Frygten over det, at Dronningens Kammer Jomfruer¹⁾ havde sagt hende, at den Forstaaelse der var imellem hende og *Struensee* ikke var Enkedronningerne ubekiendt, bragte hende (*Caroline Mathilde*) til at faae Kongen til at giøre sig lystig over dem for at forebygge al Fortroelighed paa begge Siderne eller og det var en medfødt Behag i at holde sig op over alle, som han ful(g)te, saa opirrede dog hans Forhold *Sophie Magdalene* meget ofte paa det aller-empfindtligste. Hun havde allerede nogle Gange under Forevendning af en Upasselighed undslaaet sig for at komme de sædvanlige Dage til Kongens Taffel, men da hun den sidste Dag hun var oven Senge, blev indbuden til en *Concert*, hvor hun troede at være meere sikker for Kongens Gøglerier, og det tillige kun var nogle faa Dage før hendes Afreyse til *Hirschholm*, saa besluttede hun at komme. Noget meere end et Qvarter efter den benævnte Tiid begav hun sig til det bestemte Gemak, men blev ikke lidet forundret og fornærmet over, at ikke allene ingen af de Kongelige Personer befandt sig der, men endog ikke et Menneske til at tage imod hende og melde hendes Komme.

¹⁾ Madam Bruun og Mademoiselle Horn.

Da det var een af de paa den Tiid kaldede privat *Concerter*, hvor ingen uden det Kongelige Huus og de opvartende *Cavalierer* og Damer kom saa var der ingen i Gemakket, de *Musicerende* undtagen, der vare i *Orchestret*, uden *Capell* Mester *Sarti*, der havde faaet Rang med *Obrist Lieutenant* og spadserede op og ned i Salen i Hoff *Uniformen*. Hun gik hen og sadte sig paa den Stoel hun vidste maatte være sadt til hende, og sad der uagtet hendes Forbittrelse temmelig roelig omtrent i et halv Qvarteers Tiid. *Sarti*, som ansaae det for en Feyl imod Levemaaden, at lade Dronningen mangle *Conversation*, nærmede sig derpaa til hende, kastede sig paa en af de Stoele der stod ved Siden af hende og begyndte *Discoursen* paa en meget frie og utvungen Maade. Dette oversteg Dronningens Taalmodighed, Blodet, som allerede var i Kaag, kom derved i saa stærk en Bevægelse, at hun fik Feber Gysen, reyste sig, og befalede at sige Dronning *Caroline Mathilde*, at om hun fandt for godt, at beskiemme sig og den Kongelige Værdighed ved at familiarisere sig med Personer, der ikke engang burde torde vove at nærme sig hende, uden at være kaldet, saa burde dog ikke den, der vedste og iagttog hvad hun skyldede sin Ære, sættes blot for slige Personers Uforskammethed. Da hun kom i sine egne Værelser igien, tog det Onde til, saa hun maatte gaae til Sengs, og forlod den ikke heller meere; thi den tiende eller Ellevte Dag derefter døde hun. Den første Besøgelse Dronningen gjorde hende var i Ridedragt, med Støvler og Spoere og Ride Pidsken under Armen og hendes Ærgernis derover gav Sygdommen nye Kræfter og Føde. Hun aflagde adskillige Besøgelser hos hende i samme Pynt, men fik aldrig den gamle Dronning at see meere i nogen af dem; thi saa snart hun kom vendte hun sig til Væggen,

og befalede Jomfrue *Schumannin*¹⁾ (af hvis Mund jeg har det) at sige: hun sov. Endskiöndt det var over et Aar efter Dronningens Död, at jeg hörde det af hende, saa er det mig dog ikke mueligt at beskrive Dem den smertefulde Fölelse hun udtrykkede sig med, især over den mod hendes Dronnings Aske udviiste Foragt, som hun ansaae det for, at Dronning *Caroline Mathilde* den förste Dag hun laae offendtlig paa Parade Sengen, med alle hendes dybt sörgende Betienter omkring sig, var gaaet tillige med heele Hoben omkring Liiget i sin Ride Dragt og *Struenses* under Armen.

Den störste Sorg hendes Död foraarsagede var den, at Reysen til Holstein derved maatte blive for længe udsat, og til at forebygge det, blev der befalet at alle Begravelses Anstalterne ikke maatte tage meere end tree Uger bort, og hvad der i den Tiid ikke kunde blive færdig maatte undværes, som ogsaa skeedte. Da Tiiden var alt for knap til at faae meere Nyt færdig end Kisten, saa blev det heele *Castrum doloris* sammenlappet af det, der til Nöd var brugeligt af *Christian* den 6tes, *Lovises* og *Friderich* den 5tes, som gjorde den besynderligste Samling ud i det heele. Thi Sindbillederne vare höyst upasselige og de Dyder der sörgede ved hendes Gemals og Söns Grav blev en bitter Satire ved hendes, og syntes at være bleven lemlæstede i en stærk Forfølgelse, siden der var tilsadte Ören, Næse, Hænder eller Been paa dem alle. Begravelsen gik til den bestemte Tiid for sig, og medens hun blev sat ind i *Roeskilde Capell* viisede *Brambilla* en *Voltigeur* og *Equilibrist* sine Kunster for Kongen og Dronningen paa *Friderichsberg*. Dagen efter bievaaenede de offendtlig en

¹⁾ Statskalenderen har Schumann.

Engelsk *Comedie* paa det Danske Theatre, og da Rygtet ikke havde skaanet *hende*¹⁾ paa den Tiid, da hendes Forhold kunde tiene dem, der vare meget ældere til et Mönster, saa forsömtes ikke Leyligheden til at sværte og giöre hende foragtelig i alles Öyne, da hun selv sadte det, som Velanstændigheden kræver hos den allerringeste, saa reent til Side.

Nu begyndte *Struensee* at sætte alting paa en Anden Fod, og havde han gaaet lidet meere vaersom til Værks, og ingen anden Bröde gjort sig skyldig i, saa maaskee han af Efterslægten var bleven sadt paa Listen blandt Dannemarks Velgiörer. Paa den best indrettede og med de hærligste Driv Fiædre forsynede *machine*, forslides Hiulene med Tiiden, og trænger til at eftersees og renses fra det Stöv som Efterhaanden har sat sig fast i dem, og hindrer deres Virksomhed, Saaledes var det og gaaet til med de fleeste af vore Indretninger i hvor ypperlige og viise de end vare valgte og bestemte af *Friderich* den 3^{die}. Borgerne havde viist saa megen Troeskab og Nidkierhed for ham og hans Huus, saavel i Beleyringen som ved Enevolds Magtens Overgivelse i hans Hænder, at hans Retfærdighed (ikke) kunde lade Dem blive ubelønnede, og naar De vil igiennemløbe den Tiids Punct i *Holbergs* Dannemarks Stat, saa vil De blive vaer at Posterne i alle *Collegier* og Retter var deelet imellem Adelige og Borgerlige; men da dette kun strakte sig til Dem, som havde lagt sig efter Videnskaberne, og hvoraf der dannedes det, som vi nu forstaaer ved Middel Standen, saa blev den Næring drivende Deel af Borgerne aflagt med de bekiendte store Privelegier; og for at opmuntre dem til Fliid og Duelighed

¹⁾ Caroline Mathilde.

skulde Kiöbenhavns Magistrat, paa een Jurist nær, og de 32 Mænd stedse tages af Borgerne, fordi de, som de der best vare kiendte med deres indere Forfatning, ogsaa best kunde raade Bod paa de Uordener, der kunde indløbe. Til Magistratens Lön og Byens Udgifter blev dem anviist Godser, hvis Udgifter og Indtægter Byens Kæmner skulde føre Regnskab over, som af de 32 Mænd skulde eftersees og *revideres*.

Det vilde meget overgaae baade mine Kræfter og disse Blades Grændser at give Dem en fuldstændig Beretning om, for hvor vidt at et Tidsrum af meere end 100de Aar havde ved Sædernes Forskiellighed gjort disse Indretninger ubrugbare og hvad Misbrug, der havde indsneget sig, men nogle faa maae jeg løseligen berøre. I Høyeste Ret vare kun nogle faa *Assessores* som nød Lön, de övrige maatte arbejde i Haabet om at faae den, og i den saa kaldte Hof Ret var *Secretairen* den eneste der havde noget. Disse Indretninger havde Deres store Nytte og Fordeele paa en Tiid at Statens Indkomst ved store Krige og Uroeligheder var saa liden, at den ikke kunde lønne fleere, og Sædernes Enfoldighed og Levnets Midlernes ringe Priis gjorde, at man med Lidet kunde have sit rigelige Udkomme, men ligesom Nödvendighederne voxede med Forfængeligheden, saa blev det, som forhen havde været en Spore til Flittighed for at giöre sig værdig til at naae Lönnen, en Fristelse til at sælge Retten og Samvittigheden uden at De næsten selv vidste det; og dermed gik det saaledes til. De rigeste Høyeste Rets *Advocater*, holdt saa at sige aaben Taffel for *Assessorene*, den Rang og Fortrin, denne Post gav, havde gjort den til Maalet for endeel unge Menneskers Ærgierrighed, og da deres større og mindre Antall ikke kostede Staten noget, saa var det een af de Gunst-

beviisninger, som man naar man havde faaet beste *Caracteer* ved sin *Examen*, ved Vens Ven lettest kunde erholde, uden at overveye, at io større de ulønnedes Antall var io mindre Haab var der til at faae Løn, og jeg har kiendt en Deel, der sikkert havde staaet Fare for at svælte ihjel, naar de ikke havde havt *Advocaternes* Bord. Hvor let og giørligt er det ikke, at Erkiendtlighed bringer et Menneske til at antage sin Velgiørers Meening, og det ikke allene som hans, men endog i Kraft af den Fynd og Veltalenhed hvormed han i en Tree til fire Tiimer ved et veldækket Bord sætter sin Ret i det kraftigste Lys, og ved dette Kneb erhvævede *Lovson*¹⁾ sig sin største Rigdom; thi io mindre Haab der var til at vinde Sagen, io dyrere maatte hans *Clienter* betale ham, og af hvad Beskaffenhed den end var, var han altid forud vis paa 6 eller 7 Stemmer.

Hof Retten som en Mellem Instands blev kun holdt hver Maanedes Dag, og da *Assessorene* intet nød derfor, og altsaa kunde have andre Forretninger, saa vare de ikke heller *absolute* forbundne til at møde; men under et vist Antal kunde der ingen Dom afsiges, og hvad Langsomhed det gav Retten i sin Fortgang kan jeg ikke bedre beviise Dem, end ved at skaffe dem det uimodsigeligste Vidne paa, at en reen og aabenbare Gields Sag, paa hvis Kien-delse *Revendtklou* drev ikke i Nie fulde Maaneder kunde faae Dom, siden Vedkommende vedste at mage det saa, at der hver Gang blev saa mange *Assessorer* ude, at der ikke kunde dømmes.

Levnets Midlernes ringe Priis, og de Godsers slette Forfatning efter Krigen, som var Byens Magistrat anviiste,

¹⁾ Andr. Lovson f. 1704, blev Høiesteretsadvokat 1728, Høiesterets-assessor 1758, men døde samme Aar.

giorde at hvad den nød af dem var meere en Gratification og Tillæg til det hvad de(n) ved borgerlig Handel og Vandel havde end et virkeligt Leve Brød, men ligesom de første stege og de sidste bleve forbedrede blev *Magistraturen* saa feedt et Stykke at manges Næse begyndte at kløe efter den, saa at i steden for der kun skulde være een iblandt dem, som ikke var Borger, saa fandt man neppe een der som var det; en Ammes Mand, en Kongelig Persons *Informator*, en yndet Kammertiener eller *Laquai*; og Svigersønner af disse Herrer deelede Borgemester og Raadmands Indkomsterne imellem sig, og da de hverken kiendte til Haandværker eller Lauges indretninger og Privelegier, saa laae Magistraten og Borgerne næsten altid i Haare paa hinanden.

Förend jeg gaaer videre, maae min Ven tillade mig at giøre ham opmærksom paa den Viisdom hvormed *Friedrich* den 3^{die} smigrede Borgernes Egenkierlighed ved at give dem Rettigheder og Frieheder liig Adels, og dog satte Forfængeligheden Grændser til at kunde giøre Misbrug af den; thi den, som forlader sin borgerlige Haandteering og Næring, har tabt sin Ret til den, siden den utrykkelig er bunden til den *Clausel*, at han, som Borger i Kiöbenhavn skal føre Dug og Disk der. Synes Dem ikke, at det var at ønske at vore nyebagte Herremænds Privelegier og adelige Frieheder ogsaa ophøre saa snart han ikke havde Dug og Disk paa sin Gaard, siden det vilde forbyde dem, at udsue deres Bønder ved en Forvalter medens de fortærede de Ulykkeliges Blod og Sved i Pragt og Overdaad i Hovedstaden. I Norge gielder den Lov endnu i sin fulde Kraft, og taaler saa lidet Undtagelse, at Presidenten i *Christiania*, som dagligen maae være der, er nødsaget til om han ikke vil miste sine hans Gaard til-

hørende Rettigheder, at kiøre fem til sex Miile hver Dag for at føre Dug og Disk paa Gaarden.

Om *Struensee* kiendte de af *Friderich* den 3^{die} gjorde Anordninger om at alle saavel de betydelige som de mindre Betieninger i alle *Collegier* skulde deeles imellem Adelen og Middelstanden, og ved Undersøgelsen blev vær at Adelen ansaae de første som sin Arv og Eyendom, eller han talede efter sin Overbeviisning og Grundsætning, saa raabte han ved alle forekommende Leyligheder paa: at den største Hærlighed og Lykke for Undersaatterne i en *monarkisk* Regiering var den, at Kongen havde frie Hænder til at udvælige det dueligste og Nyttigste Menneske til vigtige Posters Beklædelse, og at Fødsel allene burde komme i Betragtning, naar alle øvrige Fortienester vare liige. Hvor stor Indflydelse paa Statens Lyksalighed en streng lagttagelse af denne Grundsætning vilde have behøver jeg ikke at sige Dem; thi om endog Regieringens Viisdom stedse var Borgen for et godt Valg; saa var det allerede af den allerstørste Nytte for Landet og Slægterne, at unge Mennesker vare forbundne til at anvende Fliid og Møye til at erhverve sig vigtige Kundskaber og Indsigter, isteden for ved Lediggang og Ørkesløshed at overgive sig til Tøyle løse Sindslidelser til en ubodelig Skade saavel for Sæderne som Helbreden, og som volder at man seer hensvindende og svævende Skygger i den Alder der efter Naturens Lov, maatte viise dem i Manddommens fulde Kræfter.

At de fleeste, om ikke alle, af *Struensees* Indretninger vare ypperlige og nyttige, kan vel ingen større Beviis anføres for, end at de ere blevne fulgte og vedligeholdte af dem, som Egennytte og Fordeele forbandt til at give al

hans Foretagende den afskyeligste Udseende; men han skulde givet sig længere Tiid med at sætte dem i Værk, overveyet at Kongens Forhold var af en Beskaffenhed, der ikke engang tillod en Skygge af Tvivl om, hvis Haand der styrede Værket, søgt, paa en eller anden Maade, at viise sig Nationens Fortroelighed værdig, og førend han skreed til *Executionen*, ved en foregaaende anstillet Undersøgelse, at giøre de Grunde bekiendte han handlede efter. Men alt dette forsømte han, paa Deres Tilskyndelse, som han sadte Tillid til, og som vare underkiøbte til at forleede ham under Venskabs Skin. Havde han, i steden for at høyeste Ret paa engang og ganske uventende fik sin Afskeed, som sadte alle i Forundring og Forskrækkelse, betient sig af *Feriernes* Tiid til at giøre offendtlig bekiendt, at hans Mayestet af Faderlig Ombue og til desstørre Sikkerhed for Rettens strænge Udøvelse havde besluttet, at enhver af dem, i hvis Hænder deres Medborgeres Ære og Velfærd blev betroed skulde for Fremtiden nyde saa anstændig en Underholdning, der kunde sætte dem uden for al Fristelse og Mistanke af at kunde sælge Retten, og at dette Mellemrum skulde anvendes til at udsøge de beste og værdigste Mænd dertil, saa havde det opvakt Glæde og Haab, og hans Fiender ikke faaet Leylighed til at afbilde ham, som een, der vilde forjage Ret og Retfærdighed af Landet, hvilket Indtryk hans følgende Indretning ikke kunde udslætte, i hvor priiselig den end var.

Den samme forseelse skeedte ved Magistratens Afsættelse; havde det skeedt mindre voldsomt og under Forevendning, at da det af hans Mayestets Forfædre var bestemt til en Belønning for duelige Borgere, saa var det hans Mayestets alvorlige Villie at Magistraten skulde væl-

ges af dem, og for ikke at drage dem ud af en Kreds, hvor De hidindtil havde været Staten saa nyttige, skulde den Tiid som deres tillagde Forretning berövede dem erstattes ved en bestemt aarlig Gage og det övrige af Indkomsterne gaae i Stadens *Casse* til at bestride overordendtlige Udgifter med, saa havde Borgerne opreyst ham Altere, men nu blev han giort mistænkt for at han ikke allene vilde rive det övrige til sig, men end og kun havde begyndt paa Magistraten for destryggere at giöre Indgreb i Borgernes Privilegier, og han (blev) derved et Maal for alles Had og Forbandelse.

Intet er nödvendigere eller skadeligere at forsömme for den, der sidder ved Roeret og ved indsnegne Misbrugs Hæmmelse maae angribe Menneskenes Egennytte og Fordeel, end at giöre det paa en Maade, der er mägtig at kildre Forfængeligheden, og ved dens mägtige Indflydelse paa det Menneskelige Hierte at döve Egennyttens Skrig og Raab. En *Compliment* til de afsadte at Hans Mayestet var sindet at giöre en Staten gavnligere Brug af deres erhvervede Pund og Indsigter, havde ikke allene betaget den pludselige Afsættelse al sin Bitterhed men endog ved at give Haab og Vished om et andet Leve Bröd forebygget Fortvivlelsen og Rædselen for Armod og Mangel paa sine gamle Dage, der opirrede alles Hierter. Konsten at drage Fordeele af Menneskenes Sindslidelser er det, der giör det saa höyst nödvendig for dem, de skal bestyres af, at kiende Hiertet og alle dets Drivfiedre, for at leede Mængden ved dem, hvorhen man vil have den; thi den der mangler denne store Kundskab, lader sig forleede i steden for at leede, og fordærver i steden for at bedre; naar han giver Sindslidelserne, han skulde bruge til en Spore, saa aldeles Töylen, at de rive hans beste Hensigter bort med sig.

Ventelig havde enten Andre eller *Struensee* selv gjort sig et vrangt Begreb om Nationen, det havde al Anseelse af at han troede, at Frygten udrettede meere hos den end Kierlighed, og at det sikkerste Middel var at behandle den, som Slaver, hvori han tog kiendelig Feyl, som en bedrøvet Erfarenhed siden efter overtydede ham om. Dette maae billig forekomme enhver saa meget meere forunderligt, som det Valg han gjorde af adskillige Personer, syntes at viise at han kunde skielne imellem Menneskerne, og det ikke manglede ham paa Menneske Kundskab, hvorpaa jeg vil anføre Dem et par Exempler. *Horn* var den Tiid Politimester og *Bornemann* Raadmand; at *Horn* med alle sine Indsigter og Fortienester og tildeels i Kraft af disse var en meget maadelig Politimester, kunde hans beste Venner ikke nægte, og det saa meget mindre, som alle muelige Physiske Hindringer vare ham i Veyen til at blive det. Den Mand der skal forestaae den vigtige Post som han bør, maae ikke allene have sine fulde Sinds og Legems Kræfter for at kunde være overalt baade aarle og sildig, men tillige en slags Afsmag for det man kalder Selskabelige Forlystelser, at han ikke behøver at giøre Vold paa sine Tilbøyeligheder for at opfylde sine Pligter. *Horn* havde ikke allene ved at være Høyeste Rets *Advocat* i mange Aar saaledes vandt sig til at have Eftermiddagen for sig og tilbringe den og Aftenen i Selskab, at denne Vane var bleven ham til en Natur, men (var) endog saa stærk og ofte plaget af *Podagra*, at hans Fødder lidet eller intet kunde komme til rette med Broesteenene, som voldte, at han sielden eller aldrig kunde see med egne Øyne men maatte lade sig nøye med Betienternes Beretning. Dertil kom endnu det at hans Hoved ved de mange Aars Øvelse var saa opfyldt af Pandecter og *Advocat* Kneb, at han meere

lagde Dem end Politie Anordningerne til Grundvolden i sine Domme. Han følede selv at han forrettede sit Embede med en slags Ulyst, men store Indkomster og mange Børn hindrede ham fra at skille sig ved det, siden han intet andet vidste at faae, som han kunde være tient med. Den Tiid Hof og Stats Retten blev udnævnt, bekom han Justitiarii Posten i den, hvortil ingen i heele Landet var værdigere og bedre skikket end han, og *Struenses* havde den Fortieneste at forvandle en meget maadelig Politie-mester til een af de nyttigste og bedste Æmbeds Mænd for Kongen og Landet og det til Mandens store Glæde, der helligen har forsikkret mig, at han forrettede dette Embeds Pligter med saadan en Fornøyelse at han ansaae de 7 til 8te Hundrede Rigsdaler, som han aarligen havde tabt i sine Indkomster for en Vindning¹⁾.

I *Horns* Sted som Politiemester kom *Bornemann*, der just ikke var meget glad derved, men forestod Embedet paa en Maade, der giør ham til et Mønster for alle tilkommende Politiemestere²⁾. De maae ikke troe at det er Venskab der taler igiennem min Mund, han fortiente og heele Byen giver ham eenstemmigen det Lov, at der aldrig (har) været meere Orden i Byen, og de gjorde Anordninger nøyere bleven paaseete og holdte end i hans Tiid; han var alt Sommer Morgener for Fem ved Portene og paa Torvene, Maal og Vægt blev paa det nøyeste efterseet af ham selv; al Forprang forhindret, alle befundne Urigtig-

¹⁾ Frederik Horn f. 1708, Høiesteretsadvokat 1740, blev 1761 Politimester, 1771 Justitiarius i Hof- og Stadsretten. † 1781.

²⁾ Wilh. Bornemann f. 1731, var Raadmand og Generalauditor 1766, Politimester 1771, Assessor i Høiesteret 1772. † 1801. Han var en god Ven af D. Biehl og havde bevæget hende til at forsøge at skrive originale Comedier. Jævnfør hendes Brev til Bülow ^{27/}, 1784 og hendes Selvbilograpie i Birchs Billedgallerie for Fruentimmer.

heder straffede og det uden Persons Anseelse, og uden at bekymre sig om, hvem Forbryderen var. En Morgen tilig fandt han en Vogn med 10 til 12 Fierdinger Smør, hvoraf ingen vare justerede eller holdt deres behørig Vægt, og fölgelig paa Stedet *confisquerede(s)*; Men i det han befalede Betienterne at kiøre Smørret til Börnehuuset tog Kudsken ham til en Side, og sagde ham, at Smørret var *Etats Raad (Th.) Rothes* i Rentekammeret, som dog ikke hialp det ringeste.

Struensees Satz¹⁾ at ansee *Caracterer* som en Kilde til Uordener i en Stat var liige saa fornuftig som rigtig, og den Standhaftighed hvormed han holdt over den derom givne Forordning var höyst priisværdig, siden den allene kunde tilveyebringe det Forhold imellem de forskiellige Stænder i Staten, der er Udspringet til dets sande Lyksalighed. Af to, som vovede at give Ansøgning ind desangaaende og den eene tilbød sig at give 4,000^{de} Rdr. til Hospitalet og den anden 6,000^{de} til de nye Veyes Anlæg, fik den förste sin Ansøgning tilbage indsvöbt i Forordningen, som forbød at söge den, og den anden bekom til Svar: at et Land var bedre holden med slette Veye end med gode, naar Indbyggernes Daarlighed skulde bringe Dem i god Stand.

Men uagtet, at hans gjorde Forandringer og Indretninger, syntes at spaae megen Nytte for Fremtiden, saa tog dog Nationens Had imod ham meere og meere til, og de Latterligste og uriimeligste Hensigter bleve tillagde ham og Dronningen. Havde det endda været den blinde Almue, saa vedste enhver, at io meere uriimelig en Ting er io snarere fæster Hoben Tilliid til den, men at Indsigts-

¹⁾ Bülow interesserede sig meget for Rangvæsenet. Cfr. Manuskript-saml. 82. A. 1—6.

fulde og fornuftige Mænd kunde vente, at man med Magt vilde tvinge Kongen til, at frasige sig Regieringen, som skulde skee paa Slots Altanen; og derpaa Dronningen udraabes og hyldes, hvorved Voldene skulde være stærk besadte med *Canoner* til at beskyde Byen, dersom Borgerne vægrede sig derved (var dog urimeligt). Det eneste Skin af Muelighed saadan et Foretagende kunde gives var at Dronningen førte Regieringen, som *Cron Prindsens* Formynder indtil hans myndige Aar, men naar deres Anslag gik ud derpaa, saa kunde io Dronningen og *Struenses* ikke trakte ham efter Livet, som man beskyldte dem for at giøre ved at bade ham Morgen og Aften i koldt Vand, lade ham være i et koldt Værelse og ikke give ham andet end grov Føde. For at hindre det Modsigende der laae i, at en Moder, der viiste saa megen Kierlighed og Omhue for sit Barn, at hun aldrig forsømte at være selv tilstæde naar han blev badet, og selv klæde ham i og af, (skulde kunne trakte ham efter Livet), saa udlagde man det, som et Beviis paa hendes umenneskelige Haardhed imod ham, at hun gjorde det selv, som en anden havde udført med meere Lemfældighed og Medynk over den imod Prindsen øvede Grumhed. Hendes Frugtsommelighed tient Dem, der fandt deres Regning ved at sætte Gemytterne i den hæftigste Giering, paa det kraftigste til at naae Deres Maal; thi ingen af Himlen aabenbaret Sandhed kunde være saa uomstødelig, som den Meening var, at dersom Dronningen kom ned med en Prinds, saa havde Cron Prindsen ingen to Dage at leve i.

Misfornøyelsen og Forbittrelsen over alle disse udsprede Rygter aad saaledes om sig i Hierterne, at i steden for den Hengivenhed og Lydagtighed for Kongens Villie, der stedse havde udmærket de Danske, var deres Forhold

trodsigt og overmodigt, og syntes meere at ligne frække Oprøreres end troe Undersaatters; ved det mindste der ikke stod dem an, sloge de sig hundrede viis sammen, forföyede sig hen hvor Kongen var, og med Skrig, Bulder og Trudslers forlangte de det, der ikke stod dem an forandret. Dette forbandt *Struensee* til at sætte sig i nogenledes Sikkerhed for Overfald, og under Forevending af at Kongen undertiiden vilde fornöye sig med at bievaane Exercitien af et lille *Campement* blev nogle hundrede Mand af forskiellige *Cavallerie* Regimenter forsamlede under Navn af det flyvende *Corps*, som *camperede* ved *Hirschholm*, og blev *commanderet* af den ældste *Numsen*¹⁾. Denne usædvanlige, men i vedkommendes Tanker, höyst nödvendige Forsigtighed, bestyrkede Almuen i den Troe, at man havde ondt i sinde imod dem, og i steden for, at Konge Huuset og Indbyggerne havde forhen lignet Forældre og Börn, saa syntes de nu at være to Naboer, der frygtede for hinanden, og holdte nöye Öye med hvad enhver paa sin Side foretog sig.

Hvorledes imidlertid Kongens Forfatning var er vanskeligt at sige; de mange Kostbarheder han ödelagde, Vinduerne som han slog ud, som de bleve sadte ind, og man derfor lod blive i den Stand han havde sadt dem, og de Optoger han havde i Haugen paa *Hirschholm* med sin Mohr og en anden Dreng, syntes at stadfæste hvad Rygtet sagde, men andre Ting derimod fornægtede det ganske, og bestyrkede den Tanke, at det snarere kunde kaldes Drenge Kaadhed og Vildskab, end Hiernens Forvildelse; hvorpaa jeg vil anföre Dem et Beviis.

¹⁾ Frederik Numsen, dengang Oberst i Cavalleriet, siden Generallientenant. † 1802.

Her var kommen en nye Preussisk Minister, men da der gik nogle Uger bort förend han fik *Audience* og overleverede sit *Creditiv*; saa vidste, han förend han blev ansagt dertil, alt hvad der blev sagt og troet om Kongen. I Fölge deraf var han halv begierlig, og halv frygtsom for at see og tale med ham, og da han skulde kiöre til *Hirschholm*, sagde han til en af sine Venner: at han aldrig forhen havde været saa nysgierrig og begierlig efter nogen Ting, som han var efter at see og höre, hvorledes Kongen vilde stille sig an, og hvad han vilde sige til ham. Da *Audiencen* var forbie, og han kom ud hvor den övrige *Cour* var, seer han den, han havde sagt det foregaaende til at staae i et Vindue, hvorpaa han gaaer hen til ham og siger: Jeg har i Dag faaet et meget slet Begreb om den Danske Nation, man har berömt den for Kierlighed til sin Konge, men jeg maae give den det Vidnesbyrd, at det, den siger om sin Herre og Konge, bevidner mange og afskyelige Laster, og at kun det bitterste og sorteste Had kan avle en saa skammelig Bagtalelse. Den Maade han har taget imod mig paa, den Samtale han har fört med mig, havde hos saa ung en Herre sadt mig i Forundring og Henrykkelse, om man havde bereed mig paa, at tale med et Vidunder af Forstand og Indsigter, döm altsaa hvad jeg maatte föle ved at blive saa mange og ypperlige Egenskaber vaer hos en Prinds, der udraabes for afsindig og udygtig til at regiere af dem, der burde takke Himlen for ham, som en Velsignelse. Men, svarede den Anden, naar nu de, som beskrive ham ilde, ingen Leylighed har til at see ham i den Skikkelse, som han han har viist sig for Dem; hvor kan de da troe, at han er eller kan være anderledes, end saaledes, som man til Skam for den Kongelige Værdighed seer ham dagligen. — Det er umueligt, at

han kan sees uden at indskyde Agt og Ærbødighed, den Mayestetiske Værdighed staaer saa stærk præget i hans mindste Bevægelse, at han umuelig kan skille sig ved den i hvad han end foretager sig, og om tusende og fleere Vidner bekræftede hvad Rygtet siger, saa kunde dog intet uden mine egne Öyne overbeviise mig derom. — Men maaskee kiendte De ham ikke igien ved den Leylighed? — Kiende ham! Jo, han er alt for deylig til at kunde tage feyl af ham. — Nu saa behag at see her ned under Vinduet. Han gjorde saa, og saae Kongen at være Hest for den sorte Dreng, som spornerede ham med Hælene, og med en Pidsk fik ham til at giøre *Caprioler*; hvorpaa Ministeren gik fra Vinduet uden at sige et Ord.

Det besynderligste herved er det, at næsten alle fremmede Ministre har været indtaget af ham, og talt om ham med Fornöyelse og Henrykkelse. De, som nu ere her kiender jeg ikke, men de fleeste af dem, som vare her til Enden af 1777 har jeg meere end en gang hørt bevidne, at hvad Kongen sagde i Fem Minuter, indeholdt meere Fornuft og Indsigt, end det Prinds *Friderich* kunde frembringe i hundrede Aar. Den franske Minister, som meldte ham *Ludvig* den 15des Död¹⁾ har med Taarene i Öynene sagt mig, at Kongens Tiltale havde ved den Leylighed giort ham stum, at han havde grædt i steden for at tale, saa bevæget var han bleven over den Fölelse og Mandige Veltalenhed hvormed han havde udtrykket sig over det Forliis han havde lidt ved hans Död, den Taknemmelighed han skyldede hans Aske over De sande Venskabs Beviiser han havde givet ham, og den Underviisning han havde faaet af hans Omgang. Jeg kunde ikke svare ham et til

¹⁾ Ludvig d. 15de † 10/8 1774.

tusende, blev *Baron B(losset)*¹⁾ ved, men jeg sætter Dem min Ære i Pandt paa, at *Academiet i Paris* ikke har holdt min Herre en værdigere Lovtale end Kongen af Danmark gjorde.

Sommeren 1771 blev *Reverdi* kaldt tilbage, og ved hans Ankomst ophørte Kongens Gemeenskab med de benævnte Drenge, saa man maae slutte sig til, at hans Af-skye for *Brandt*, som han imod sin Villie maatte have om sig, har bragt ham til at moere sig med dem. Først i *September* forlod *Princesse Charlotte Amalie Friderichsborg* og nogle Dage efter hendes Ankomst var der *Dame Cour* i det een af dem²⁾ gaaer op af Trappen finder hun et Brev, som var brækket, og bliver af Udskriften vaer, at Frøken *Numsen*³⁾, som var kommen fra *Walløe* til Enke Dronningens Fødselsdag, maatte have tabt det; hun putter det til sig, og da hun kommer hjem driver en blot Fruentimmer Nysgierrighed hende til at læse det, men forestill Dem hendes Forundring og Forskrækkelse da hun finder at det indeholder en fuldstændig Beretning fra hendes Broder om hvor vidt det var kommen med et Anslag imod Dronningen, *Struensee* og de der vare paa deres Side, og Forholds Regler om hvad hun havde at iagttage indtil den 28de da det skulde sættes i Værk.

Da jeg har havt det i mine Hænder, saa kan De forlade Dem til, at hvad jeg siiger forholder sig saa, men nogle af Personernes Navne er maaskee gaaet mig af Minde.

¹⁾ Marquis de Blosset var paa denne Tid fransk Gesandt i Kjøbenhavn.

²⁾ Baronesse Bülow, om hvem se S. 391 not. 2.

³⁾ En Frøken Numsen nævnes i Statskalenderen f. 1771 og 1772 som Ridder af Ordenen de l'union parfaite og som Hofmesterinde. Jævnfør om hende S. 256 not. 2 og S. 257; om hendes Broder se S. 412.

Holmens Tømmerfolk havde været ude ved Hoffet¹⁾ og besværet sig over at de maatte arbeyde om Søn og Helligdagene; og man havde søgt at stille dem tilfreds med at Nödvendigheden udkrævede det, og at Hans Mayestet skulde naar Arbeydet var forbi, viise Dem sin Behag over Deres Flittighed. I Fölge deraf skulde den saa kaldte faste Stok Mikkels Aften med Kone og Börn giøre sig lystig i Sönder Marken, hvor dem skulde gives en stegt fyldt Oxe, Øl og Brændeviin, og Hoffet selv være til stæde for at tage Deel i Deres Forlystelse.

Anlægget var altsaa, at naar Hoffet var kommen der skulde een træde frem og i heele Folkets Navn begiere Hævn af Kongen over *Struensee* og fleere, *Prinds Friderick* skulde være tilstæde og understøtte Begieringen, og dersom Kongen ikke föyede dem saa skulde der bruges Magt, Dronningen sendes til *Cronborg*, *Struensee*, *Brandt* og de andre Medskyldige föres til *Castellet* eller om de sadte sig til Modværge *massacreres* paa Stedet, som dog ventelig ikke kunde skee, siden Overmagtèn var ganske paa de Sammensvoernes Side Han, som den der *commanderede* det flyvende *Corps* stod inde for hver Mand af dem, *Haxthausen*²⁾ ligeledes for Livvagten, hans Broder, som var i Söe *Commissariattet*³⁾ for Tømmerfolkene og de *Officierer* der vare med dem, som *Winterfeldt*⁴⁾ havde paataget sig

¹⁾ 10 Sept.

²⁾ Clemens August Baron af Haxthausen, Kammerherre og Oberstlieutenant, Premier Major ved Livgarden.

³⁾ Gregers Christian Greve af Haxthausen, R. af D. og Geheimeraad, første Deputeret i Admiralltets og General Commissariats Collegiet.

⁴⁾ Jørgen Balthasar Winterfeldt, f. 1732 † 1814, var da Captain i Søetaten, blev 1804 Admiral og 1811 Ridder af Elephanten.

at søge ud. Grev *Rantzau*¹⁾, Ober Præsident *Braem*²⁾, *Beringskiold*³⁾ og en Deel andre, havde hver for sig draget nogle til Partiet, hun paa sin Side maatte ogsaa blive ved at hverve, og naar det gik imod Enden da giøre den nöyeste Aftale med hinanden om Udförelsens Maaden, og hvem der skulde före Ordet; thi dersom ingen anden vilde saa var han bereed dertil, men paa det det ingen Opsyn skulde foraarsage, om man saa saa mange og altid de samme Mennesker gaae ud og ind paa et Sted, saa maatte nogle holde Raad hos hende, nogle hos *Braem* og hos *Haxthausen*, dog med den Forsigtighed at skifte Sammelplads.

Da hun, som havde funden det havde sin Mand ved Hoffet, saa var det naturligt, at hun frygtede for at han maatte komme til at liide med dem han fulgtes med, og at hun baade burde og önskede at være ham ad. Efter nogen Overvejelse blev besluttet, at hun skulde sende en Ven hun kunde forlade sig paa til sin Mand med et Brev, hvori det fundne blev lagt med Beretning om hvorledes hun var kommen til det. Dette skeedte, Vennen bragte ham det i en fremmed Dragt, og opholdt sig indtil Manden havde flyet *Struensee* det efter Taffelet, da han kom til ham og bad ham sige sin Kone: at hun skulde være roelig, da der intet var at befrygte.

Denne Plan indjog Dronningen saadan en Skræk, at hun vilde flygte med *Struensee* siden alle hans Bönner og Forestillinger vare forgieves til at bevæge hende til at sam-

¹⁾ Greve af Rantzau Ascheberg.

²⁾ Gothardt Albrecht Braem, Ridder af Dannebrog og Conferentsraad, Deputeret i Generalitets og Commissariats Collegiet, blev efter Struensees Fald Over Præsident i Kjöbenhavn.

³⁾ Om Beringschiold se Side 426.

tykke at han ved at forlade Landet sadte sig i Sikkerhed; og da han indsaae Umueligheden i at komme bort med hende, saa blev han og søgte at forebygge Følgen af Forbundet ved at adspredde de Sammenrottede, og ikke komme for den Gang i Fælden. Den Uroelighed hvormed jeg saa Tømmerfolkene gaae ud og den Længsel hvormed jeg ventede at see den ansagde *Cour* at komme tilbage var overmaade stor, indtil man bragte mig den Efterretning, at en Upasselighed havde hindret Hoffet fra at komme. Den Angst, som hun, der havde fundet Brevet, var kiørt ud med, forlod hende og overfaldt endeel andre ved Löberens Budskab, især havde den været saa kiendelig hos Grev *R(antzau)* at han maatte gaae til Skienkebordet og begiere noget at Drikke, *Bra(e)m* var ogsaa bleven meget uroelig og gaaet hen og sagt noget til den ældste *Haxthausen*, som heller ikke kunde skiule sin Forvirring, og af alle de bekiendte Sammensvoerne holdt ingen bedre Miine end *Winterfeldt*; den Kammerherre Nögle han Aaret derpaa fik forundrede mange, men mig ikke, det forlorne Papiir har forsynet mig med en Nögel til mange Gunstbeviisninger. Lev vel min elskede *Bülow*.

Den 16de April 1784.

Med en endnu større Utaalmodighed, end den, min bedste Ven, hvormed jeg ventede paa Udfaldet af denne Tildragelse, længtes jeg efter at see hvad Følgerne af Opdagelsen vilde blive, jeg gruede for at *Struensee* ved Blods Udgydelse vilde søge at indjage Skræk, og sætte sig i Sikkerhed for Fremtiden, men i det Sted *affectede* han den største Uvidenhed om alle Ting, søgte at adsprede Magten de Sammensvoerne forlod sig paa, og formilde Hoved Mæn-

denes Had ved beviiste Velgierninger; thi omtrent en Fjorten Dage efter fik det flyvende *Corps* Befalning at gaae hver til sine Regimenter igien, *Numsen* til Belønning for at have *commanderet* det bekom et Regiment længe førend det tilkom ham, og *Eichstedt* blev med sit Regiment kaldt ind fra *Nestved*. Da han nu vedste hvor liden Tryghed Garder Vagten gav ham, saa fandt han det nødvendigt at forvisse sig de øvrige Regiment *Cheffer*, og til hans og fleeres Ulykke faldt hans største Yndest og Tillid paa *Falkenskiold*¹⁾. Denne var virkelig for dum og uvidende til at give ham tienlige Raad, men for at skiule sin svage Side, betiente han sig af sin *Obrist Lieutenant Hesselberg* og denne betiente sig af Leyligheden til at skaffe sin Moerbroder *General Major Gude Commandants* Pladsen i Kiöbenhavn, som han var høyst uskikket til, og dobbelt uuelig i den Hensigt han blev udvalgt og som var, at have en Mand i den Post, paa hvis Troeskab og Nidkierhed man i paakommende Tilfælde kunde slaae Liid til. Han var ikke allene falsk og meget let at underkiøbe, men manglede tillige det Overlæg og sadte Moed, der allene er mægtig at indskyde den gemeene Mand Ærbødighed, og hans lilsindighed og slette Hierte havde giort ham forhadet hos alle sine Underhavende, han stedse havde behandlet med Grumhed og Grovhed.

Frygten for at overgive sig i Livvagtens Hænder ved at komme paa Slottet bragte Dronningen og *Struensee* til den Slutning at blive paa *Friderichsberg* efter at Hoffet havde forladt *Hirschholm*²⁾ og indtil Garden var sadt ud af al Magt til at skade dem. Anno 1763 havde den davæ-

¹⁾ O. S. Falkenskiold (jævnfør S. 392 n. 5) var Oberst for det kongelige danske Livregiment.

²⁾ 30 Nov.

rende Garde uden mindste Modsigelse funden sig i at blive nedsadt til et Feldt Regiment, og da det just var det, som *Falkenskiold* *commanderede* saa afmaalede han *Struensee* det som en Sag, der ikke kunde have mindste Vanskelighed, at sætte et af de 6 *Compagnier* til hver af de Regimenter, der laae i Byens *Guarnison*, havde man ikke tvivlet om disse Folks Troeskab, saa havde det været et meget ufor-sigtigt Skridt at opvække Misfornøyelse ved et unyttigt Foretagende, men nu var det i ingen Maade at undskylde, at man, da man vidste hvad de førte i Deres Skiold, ikke allene begyndte paa noget, hvorved Oprørs Ilden, der ulmede iblandt dem fik Luft til at bryde ud i lys Lue, men endog betog de øvrige Undersaatter Frygten for at handle mod deres Pligt, ved at viise dem, at man var svag nok til at give efter, naar man fandt en uventet Modstand. Det er næsten ikke mueligt at troe, at enten de, der gav *Struensee* dette Raad, eller han som antog det, har gjort sig selv dette Spørgsmaal: Men dersom Garden ikke godvillig adlyder, hvorledes skal der da forholdes med den, skal den tvinges med Magten, Undersaatterne til Skræk og Advarsel, eller skal vi give efter for Dem? og dog er det ved store Forandringer en høyst fornøden Forsigtighed at være betænkt i Forveyen paa alt hvad der kan møde og flyde deraf, for ikke ved en pludselig Overrumpling at blive sadt ud af al Virksomhed. Beviiset paa at dette ikke var skeedt her saaes tydelig af Udfaldet; thi havde man foretaget sig at bruge Magt, saa maatte man have føyet Anstalter til at have den ved Haanden paa første Vink, og vilde man derimod givet efter, saa burde man ved et Tilbud have forekommet Kravet, og ved Forkyndelsen af den kongelige Villie ingen Livvagt meere at have for Fremtiden, sadt det i enhver frie Villie enten at faae sin Afskeed,

eller med det ham engang bevilgede og lovede Traktements Beholdelse at gaae ind i et Feldt Regiment.

At dette ikke skeedte var saa meget meere uklogt, som heele Hensigten af dette Foretagende allene var at blive af med Folk, som enten ved falske Forestillinger eller Penges Magt havde ladet sig forleede fra deres Troeskab, og [at] i Følge deraf Öyemedet blev meest fremmet ved io fleere der tog deres Afskeed. I det Sted, sadte ikke allene den uventede Modstand Hoffet i den yderste Angst og For-
skrækkelse, men gav endog ved deres udviiste Feighed og Eftergivelse den *Esprit de Revolte*, der herskede og var udströed iblandt Almuen nye Kræfter og Styrke.

At beskrive Dem, der selv som *Lieutenant* var tilstæde derved, denne saa kaldte *Juule* Aftens Feyde¹⁾, er meget unödvendig, Jeg vil derfor allene beröre et Syn, som jeg aldrig glemmer, og som De maaskee ikke har seet Magen til. I det Hoved Vagten troppede af, kom det *Compagnie*, som skulde været under det Prinds *Friderich* eller Falsterske Regiment, med Stöy og Hujen tilbage fra *Amalienborg*, og o(p)plantede *Bajoneter*, om de enten sagde noget fornærmeligt til Hoved Vagten, eller om *Capitainens* varme Nidkierhed blev sadt i Kaag ved deres mod al *Subordination* stridende Forhold, det veed jeg ikke, men idet de

¹⁾ Da Juleaftens Fejden er forbigaaet af D. Blehl, fordi Bülow selv havde været i Garden og maatte klende den, vil jeg om den henvise til Reverdil pag. 305—316. Ved Høsts Beretning: Struensee pag. 479 fg. har Bülow i sit Exemplar tilføjet Benægtelser paa flere Steder: 479 Lin. 6. Ved Vagtparaden paa Kongens Nytorv samledes: Ney. 479 Lin. 20. De Fleste af Garderne droge med Fanen ad Slottet: Ney. 479 Lin. 4 f. n. og lukkede Slotsporten for Alle: Ney. 480 Lin. 2. Kampen var blodig: Ney. 481 Lin. 8. uden dens egne Officerer. I Margen 3. 480 Lin. 18. henved Middag: om Aftenen. 481 sidste Linie. reven af Hesten og kastet til Jorden: Ney.

kom imod ham *commanderede* han sine *Grenaderer* at fælde *Bajonetten* og skille Hoben ad; Livvagten gjorde vel samme *Manoeuvre*, men hvor lidet det var deres Alvor at vove Trøyen og sætte Magt mod Magt, saaes tydelig deraf, at meere end det dobbelt stærkere Antal end Hoved Vagten Grenadeerer var, lod sig af dem drive ind i Hovedvagten, saa at den afgaaende *Capitain* bragte Kammer Herre *Undal*¹⁾ mange fleere *Arrestantere* end han havde Mandskab til at bevogte dem med, saa han maatte begiere Forstærkning af *Commendanten*.

Denne²⁾ og hans Fætter *Obrist Lieutenant Hesselberg* gave sig meget paa Slottet at bestille og gydede ved deres taabelige Forhold og Tale Olie i Ilden. Utallige Mennesker løb paa Slottet for at see Udfaldet paa denne Sag, saa at Gangene lignede en Børs. Noget ud paa Eftermiddagen møder *Hesselberg* Kammer Junker *Kadorf*, som den Tid var *Second Lieutenant* i det Falsterske Regiment i underste *Mexenin*, og spørger ham: hvad han har der at gjøre? Hvem har jeg at gjøre Regnskab derfor, spørger han? — Det skal jeg lære Dem, forføy Dem paa Öyeblikket til Deres Qvarteer. — *Musquetairens* Tappenstræg er ikke slagen endnu, og *Officierens* endnu mindre. Jeg venter paa *Brummer* for at faae mig en Billet til fransk *Comedie*, og naar den er ude, skal jeg uden Befalning vide at gaae hiem i rette Tiide. — Gaae hiem, og det strax, siger jeg, eller jeg lader Dem arrestere. — Det kan De gjøre, om De behager, men ellers gaaer jeg ikke. *Hesselberg* fuldførte sin Trudsel og gav derpaa Dagen efter en Klage ind

¹⁾ Andreas Undal var paa denne Tid vistnok Capitain, han blev 1781 Kammerherre, var Oberstlieutenant og Commandant paa Bornholm 1780. Et Brev af ham haves i den Bülowske Samling Pakke 67. U.

²⁾ Commandanten, Generalmajor Gude.

over *Kadorf*, som den der paa det høyeste havde forløbet sig imod *Subordinationen*.

Alt dette er noget, som De ikke allene ventelig selv veed, men endog 1000de Mennesker kan give Underretning om, men dersom det efterfølgende er rigtig, som der er mange og store Formodninger om, saa er det kun kommen til meget faa Menneskers Vidende, og en fremmed Minister har fortalt mig det, som et Beviis paa, at Hensigten med den 17de Januar paa ingen Maade havde været at rædde Konge Huusets Ære ved at hæmme Dronningens Fortroelighed med *Struensee*, men at faae sit Had styret paa hende og vedkommende, at bemægtige sig Regierings Tømme, og giøre alt hvad de, uden at begaae Mord, kunde for at brøge Cronen paa en anden Linie, siden det havde staaet i deres Magt at faae de to første Hensigter opfyldte uden at have nødig at gribe til saa voldsomme Midler.

I den umaadelige Angst og Forskrækkelse, som Livvagtens Opsætsighed og Forhold opvakte hos Dronningen, lod hun den Engelske Minister (*Keith*)¹⁾ kalde til sig for at søge Raad og Biestand hos ham. Han, som længe havde mærket den Giering, der var i alle Gemytterne, og at man ved falske udsprede Rygter søgte at opirre Almuen alt meere og meere, blev ikke saa snart kaldet, førend han besluttede at tage Bladet reendt fra Munden. Dronningen havde altsaa ikke saa snart forestillet ham, den Angst hun var i, og bedet ham at raade og hielpe hende, førend han svarede: Her er kun et Rednings Middel og dersom Deres Mayestet ikke vil beqvemme sig til det, saa faaer Deres Fiender den største, og for Deres Mayestet meest beskiemmende Triumpf over Dem, og det bestaaer

¹⁾ Om R. Keith se Nyt h. Tidssk. IV. S. 693 ff.

i at *eloignere Struensee* saa snart som muelig fra Dem, og det saa stille og tavs, at han allerede er i Sikkerhed førend nogen mærker, at han er undgaaet deres Hævn og Blodbegierlighed. Derpaa forestillede han hende hvor vidt man allerede havde bragt Almuen, fortalte hende alle de skammelige og formastelige Udtryk, som man brugte naar man taledede om hende og ham, viiste hende hvor umueligt det var, at han kunde undgaae en rasende og forbittret Almues Hænder og at hans Undergang nødvendig maatte drage hendes efter sig; Men alt dette hialp ikke, hun erklærede at hun hellere vilde døe med ham end leve uden ham. Han forsøgte derpaa at faae hendes Samtykke til sit Anslag ved den Forestilling, at det ingenlunde var hans Tanker ved at søge at overtale Hendes Mayestet til at give efter for Nødvendigheden, at hun derfor skulde skille sig ved *Struenses* for stødse, men allene at unddrage ham fra sine Fienders Efterstræbelser, indtil hans Uskyldighed i de mod ham gjorde Beskyldninger var lagt for Dagen, og dette lod sig saa meget lettere og snarere (giøre), som hans Fraværelse gjorde det Dem, som efterstræbede Dronningen, i hvor mægtige de end vare, umueligt at indvikle Hendes Mayestet i hans Brøde, hvorved hun ikke allene fik frie Hænder til at bestride sine Modstandere med, men kunde endog des kraftigere arbeyde paa hans Tilbagekomst. Men i hvor tydelig og overbeviisende han end lagde sine Grunde for Dagen, saa elskede Dronningen dog *Struensee* alt for høyt, at den blotte Tanke om at skilles fra ham ikke skulde have været hende rædsommere end alt det Onde der kunde møde hende, saa at hun svarede, at hun ikke var mægtig at taale Forestillingen om, at han til en Belønning for alt det han havde gjort og vovet for hende, skulde forlade sit Fædreland og blive Landflygtig og elendig. Deres Maye-

stet, svarede Ministeren, har vovet ulige meere for ham end han for Dem, siden De har opoffret ham baade det Riges Ære, De er Moder og Dronning for, saavel som dets, De er en fød Princesse af. Han skal heller ikke have Aarsag til at beklage sig over Uerkiendtlighed eller Elendighed naar han faaer en Tönde Guld med sig til det Sted han vælger sig at leve paa. Det er sandt, svarede hun, men det er umueligt for mig, at give ham det halve deraf end sige det heele. Kan Vanskeligheden hæves dermed, sagde han, saa skal jeg bringe Dem en Anviisning paa hvilken Kiöbmand og paa hvad Sted han forlanger. Kongen, min Herre, elsker Deres Mayestets Vel og Ære, hvormed hans egen er saa nöye forbunden, alt for höyt til ikke at kiöbe den, om det var med tie dobbelt saa meget, Lov mig altsaa kun, at han endnu i denne Nat vil begive sig paa Reysen, og saa skal Deres Mayestet inden en Tiime have Anviisningen paa den bemeldte Summa og om De endog forlanger den större i Deres Hænder. Dronningen lovede ham endelig langt om længe, at hun vilde see til at faae Leylighed til at foreslaae Greven det paa en god Maade, og da lade ham vide hvad Slutning han tog.

Ministeren mærkede meget godt, at det langt fra ikke var hendes Hiertes Meening, og gik derfor Dagen derpaa til Grev *Rantzau*, sagde ham, at han vidste, hvad han og fleere arbeydede paa, og at han var villig til at foreene sine Kræfter med Deres, naar De vilde giøre det paa en Maade hvorved begge Konge Huusers Ære blev skaanet, og som var, enten at overtale *Struensee* til selv at gaae bort, imod en stor Summa Penges Annammelse, som han vilde skaffe, eller og bruge Magten til at sende ham uformerket bort, uden at nogen vedste hvor han blev af, og overlade ham at stille Dronningen tilfreds, og forebygge alle Föl-

gerne deraf. *Rantzau* lovede ham tilforladeligt Svar om nogle Dage, og da de vare forløbne forkastede han det sidste Forslag ganske som noget, der var alt for voveligt i Henseende til den Forbittrelse det vilde opvække hos Dronningen og den gruelige Hævn hun vilde lade falde paa alle Dem, som hun allene formodede at kunde have havt Deel deri; men derimod vilde han anvende sin yderste Fliid til at formaae *Struensee* til at tage derimod. Da *Struensees* Proces var begyndt forlangte Ministeren undersøgt om sligt et Forslag var giort ham og hvorfor han ikke havde taget derimod, men han paastod at det var den første Gang han hørte tale derom. Om dette Spørgsmaal er bleven *protocolleret* veed jeg ikke, men at det er giort ham er vist; thi han har sagt til de af *Officierene*, som han kunde liide blandt Dem, der havde Vagt hos ham, at dersom sligt et Tilbud var skeedt ham, saa havde han med Glæde taget derimod, siden det, der meest holdt ham fra at tage Flugten efter, at han var kommen i Erfaring om, hvad der var oplagt imod ham, var allene det, at han ikke paa en retmæssig Maade kunde tage saa meget med sig, som han kunde leve saa beqvem af, som han var bleven vandt til.

Ventelig foraarsagede den Kundskab man havde faaet om den Engelske Ministers Anslag, at man af alle Kræfter drev paa at faae sit sadt i Værk. *Bieringskiold*¹⁾ havde

¹⁾ Om Beringschlold, (saaledes skriver han selv) findes Oplysninger i den Bülowske Samling Pakke 78 A 1—10. Han er født omtrent 1720 i Horsens, og hed egentlig Bering, var en Tid i østrigsk Krigstjeneste, hvor han blev adlet under Navnet Beringschlold, blev siden Generalkrigskommissair her hjemme. Dommen om ham og Skildringen af ham hos Reverdil p. 319 flg., Høst: Struensee p. 494 flg., Authentische Aufkl. p. 161 er ikke til hans Fordel. Dog er der vist fra 5/6 1781 begaaet megen Uretfærdighed i alt Fald Vilkaarlighed imod ham.

først holdt med *Struensee*, derpaa havde han solgt sig til det andet Partie, og da derpaa den 28 *September* løb frugtesløs af, gik han over til *Struensee* og tilbød sig at aabenbare ham de andres Foretagende, men om enten *Struensee* ikke sat Priis nok derpaa, eller de andre overbød ham, saa gik han til Dem igien og arbejdede af Livs Kræfter paa at faae een eller to Regiments *Chef* med i Forbund uden hvis Biestand man ikke kunde foretage sig noget; men al hans Møye var forgieves, ingen¹⁾ vilde befatte sig dermed uden *Eichstedt*, som *Struensee* forlod sig meest paa, men dog paa de Vilkaar, at et *Infanterie* Regiment understøttede hans *Dragoner*. Men det som *Bieringskiolds* Veltalenhed ikke formaaede maatte *Struensees* af *Falkenskiold* indblæste Paastaelighed udrette; thi han havde forestillet ham *Kadorfs* Forhold imod *Hesselberg*, saa formastelig og farlig, samt hvor nødvendigt det var, og i sær for ham, at vaage over *Subordinationens* strængeste lagttagelse, at han vilde have *Kadorf* casseret for *Fronten*. *Banner*, ved hvis Regiment han stod, holdt meget af ham, og gav sig den største Møye for at forskaffe ham Forladelse, men uden at det frugtede noget. Den 15de gik han til ham igien, og gjorde ham meget alvorlige Forestillinger om hvor mange Gemytter denne ubillige Handling vilde forbitte imod ham, og ikke bekom andet Svar derpaa, end om det og skulde koste hans Hoved saa skulde *Kadorfs* Dom underskrives den 17de, saa tog *Banner* bort, søgte *Bieringskiold* op, og sluttede Traktaterne med ham, og da de begge jilede med Udførselen, saa blev Natten mellem den 16de og 17de, hvori Regimentet havde Slotsvagten fastsat dertil. Ved Parolen den 16de lod han de *Officierer*

¹⁾ I D. Biehls Brev til Bülow 14/10 1783 siges det, at Regimentscheferne Johansen og Sames vilde ikke.

som vare Vagt frie sige ved *Adjudanten*, at De maatte blive hiemme til 8te; thi om han ingen besynderlige Forhindringer fik, saa var han sindet at have Dem hos sig om Aftenen. Imellem 6 og 7 lod han den eene efter den anden hente til sig ved *Adjudanten* og hver for sig blev sagt, at han maatte putte Skierf og Ringelkrave i Lommen, siden *Obristen* vilde have ham med sig til at visitere Slots Vagten. Disse Herrer bleve ikke lidet forundrede over at see sig til sidst alle forsamlede og en lige Nysgierrighed i enhvers Öye efter at faae at vide hvad alt dette sigtede til i sær da De efter en föye Tids Forløb mærkede, at de vare indesluttede; thi da en af dem vilde i et nödvendigt Erinde gaae ud, fandt han Dören i Laas, og da han begierede den oplukket, blev han viist hen i et Værelse, der var forsynet med mange Beqvemmeligheder men ingen anden Udgang end den, han var kommen ind af. Ved *Soupeen* gav det dem ogsaa Anledning til Eftertanke, at han tvert imod sin Sædvane, meere holdt dem fra at drikke end opmuntrede Dem dertil, og da Klokken var noget over Tolv tog *Banner* sit Uhr op, saae paa det og sagde, Nu er det Tiid, hvorpaa de alle reyste sig, og vilde sige *Banner* Farvel. Vi skilles ikke endnu, mine Herrer, sagde han, men følges ad; lod Tieneren bringe sig Skierf og Ringelkrave, som han tog paa og *Surtouten* over, og da Tieneren var gaaet ud, holdt han en kort Tale til Dem, om den Troeskab de skyldede deres Konge, og den Nidkierhed han ventede at finde hos dem om de fik Leylighed at viise Prøver derpaa, og da der er mange Formodninger om, at den viiser sig i Nat saa følg med mig. Derpaa toge de alle Veyen til Slots Vagten, hvor de saa at sige bleve halve Arrestanter, og efter at han havde föyet sine Anstalter, at ingen kunde komme bort til at bringe Under-

retning til nogen, om de end vilde, og der tillige laae den Umuelighed deri, at ingen af Dem vidste hvem det gialdt, saa forlod *Banner* dem og gik op i Dronning *Juliane Mariæ* Gemak hvor han fandt hende, Prinds *Friderich*, *Guldberg*, *Bieringskiold* og *Jessen*, der havde været salig Kongens Kammertiener, og ikke allene vidste Veyen til alle Løntrapper og Døre, men havde endog fra den Tiid en Hoved Nögel til dem. Noget efter Fem om Morgenen kom *Eichstedt* til dem, berettede Hendes Mayestet at alleting var nu roelig og stille og hans Regiement saaledes fordeelt Patrouille viis i Nærheden af Slottet, at De i et Öyeblik kunde støde sammen. I Guds Navn da, sagde hun, krævede de fornödne Papiirer af *Guldberg*, som kom frem med sin Muffe, hvori de *Cabinets* Ordre som Kongen skulde underskrive vare indsyede. *Banner* og *Eichstedt* gik hen og besadte alle de Gange og Døre, som *Jessen* anviiste dem med Vagt, og een eller to *Officierer*, og da det var skeedt, gik de tilbage, og toge med Dronningen, Prinds *Friderich*, *Guldberg* og *Bieringskiold* Veyen til Kongens Sovegemak, hvorved *Jessen* gik med Lys foran¹⁾ og lukkede op. Farvel min inderlig elskede *Büllow* for denne Gang.

Den 17de April 1784.

Ved Dörens uventede Aabning vaagnede Kongen, og kaldte i største Angst og Forskrækkelse paa *Schack*²⁾, da han saae 6 til 7 Mennesker komme ind til sig, og *Schack* som hørte Kongen kalde, men ikke saae nogen, sprang

¹⁾ Beringschiold siger, at Guldberg bar to Lys. Pakke 78. A. n. 8 og 10.

²⁾ Kammerpage.

hurtig af Sengen og kom Dronningen i Möde i den allerdybeste *Negligé*. Da han saa hende, vilde han løbe ud af Gemakket, men hun, hvis Blyefærdighed blev mindre sadt i Bevægelse over et halvt nøgent Menneskes Nærværelse, end hun frygtede for den Hinder hans Anskrig over hendes Komme kunde gjøre i hendes Anslags lykkelige Udførelse, om han kom ud af Gemakket, lod ham holde tilbage, og befalede ham at være roelig. Efter *Banners* Beretning¹⁾, af hvis Mund jeg har det, skal Kongen med sammenfoldede Hænder have reyst sig op i Sengen og bedet for sit Liv. *Banner* svarede ham derpaa, at enhver var villig at udgyde sin sidste Blods Draabe for det, han maatte derfor allene være roelig, og laane sin Agtsomhed til det som Hendes Mayestet havde at foredrage ham. Hverpaa Dronningen forestillede ham den Vanære, *Struensees* Fortroelighed med Dronningen paaførte det Kongelige Huus, Undersaatternes Raab og Skrig over *Struensees* Tyrannie og udövede Voldsomheder o. s. v. indtil hun endte sin Tale med, at han for at hævne sin Ære og til Landets og Folkets Frelse maatte underskrive disse Papiirer, hvorpaa hun lagde alle de udstædede *Ordre* paa hans Seng. Bleg som et Liig og skielvende som et Æspelöv, spurgte han atter: Hvad man vilde have af ham; De maatte gjerne tage baade Riget og Cronen, naar han kun maatte beholde Livet. Ynkverdige Herre! dit Liv kunde du være sikker nok for, det var Dem alt for nödvendigt til at faae Deres Had styret, og under dit Navn allene kunde de faae Regerings Tømmet i Hænderne, som de forlangte dem lagde i Bolt og Lænker for, der førte det uden at gjøre dem

¹⁾ D. Blehl talte med Banner Dagen efter Catastrophen d. 17 Jan. (se Brev ¹⁴/₁₀ 1783 til Bülow), og kjendte ham godt, da han ofte besøgte hende før den Tid.

deeltagte deri. De forklarede ham derpaa Indholdet, af de Papiirer, som de forlangte underskrevne, nøyere, men da han hørte at Dronningen og *Struensee* i Kraft af dem skulde *arretes*, saa gjorde han en Bevægelse med begge Hænder, som han vilde støde noget han bar Afskye for fra sig. Derpaa forandrede Dronningen Tonen, og sagde: at naar han ikke vilde agte paa sin og det Kongelige Huuses Beskiemmelse, saa var hun og hendes Søn nødsaget til at hæv(m)e den imod hans Villie, og da de deri allene opfyldte alle troe Undersaatters Bøn, saa vilde ogsaa heele Riget staae dem bie i at udføre saa roesværdigt et Foretagende, men i saa fald havde han sig selv at takke for Følgerne; venteligen at han af Frygt for, at hun under Følgerne meente hans Død, saa underskrev han alt hvad de lagde ham fore; og da man havde overleveret *Eichstedt* og *Banner* de betydeligste til at sætte i Værk, og *Guldberg* havde taget de andre til sig, gik han og Prindsen bort med, men Dronningen blev hos ham; viisde ham alle de hærliche Følger, dette Foretagende vilde have, indtil hun hørte at *Struensee* og *Brandt* vare borte, saa lod hun hans Kamertienere kalde, besørgede The til ham og at han blev aareladt; thi for Dronningen frygtede hun ikke, siden *Jessen* det første han var kommen i Gemakkerne havde besørget Slaaddene for de Døre hvor Dronningen fra sine Værelser kunde komme ind til Kongen.

Da man var gaaet ud af Dronning *Juliane Maries* Gemakker, havde man ladet *Rantzau* kalde, men han var i saadan gruelig Angst for Udfaldet, at det ingen Muelighed var, at faae ham til at forlade *Palaiet*¹⁾ förend man foreviiste ham Kongens Haand for Arresten²⁾.

¹⁾ Prindsens Palais.

²⁾ At Rantzau, som endnu den 16de Jan. var ubestemt og efter Re-

Da *Banner* vaagnede *Struensee* kunde han i lang Tiid ikke besinde sig, og *Banner* havde alt to Gange læst ham

verdil S. 333 og Høst: *Struensee* S. 505 flg. vilde forraade det Hele til den ældre *Struensee*, gjorde sig syg og vægrede sig ved at komme, før *Beringschiold* fik ham dertil, synes at maatte antages som vist. Men ogsaa *Beringschiold* har vaklet, i det mindste efter sit eget Udsagn, skjøndt han ved Udførelsen var saa virksom, at *Juliane Marie* erklærede, at det heldige Udfald især skyldtes ham. Da han er et Øjenvidne, vil jeg af hans Brev til Prinds Carl af Hessen ordret anføre hvad herhen hører. I Pakke 78. A. 10 pag. 6 hedder det: »Morgenen Kl. 5 den betydelige 17de Januarii 1772 kom, hvor alting til fornødne ordres allene feylede Kongens Underskrift, og til den Ende samledes Grev Rantzau, General Eichstedt, v. *Beringschiold* og Köller (*Banner*) efter Aftale i Prinds Friderichs Forgemark, hvor Dronning Nitokris (*Juliane Marie*) indfandt sig med Prinds Friderich, hvorefter disse 2de Høye (Personer) tillige med Grev Rantzau, Eichstedt og v. *Beringschiold* forføyede sig til Kongens Sovegemak, og Nabonedus (Guldborg) gik den ganske Vey foran med 2 Lys [en uventelig Forandring i en kort Tiid fra Lysedrager til Factotum i 2 Konge Riger og 2 Fyrstendømmer:]. Köller var allerede beskæftiget med at arrestere Græverne *Struensee* og Brandt, v. Bergen Livmedicus, og flere. Dronningen (*Juliane Marie*) nærmede sig Kongens Seng, Han altererede Sig, Hun gjorde Forestilling til det foranstaltede og de udfærdigede Ordres Underskrift, men var ey lykkelig, Græv Rantzau maatte da fremtræde, og tilsidst Eichstedt; thi v. *Beringschiold* holdt sig tilbage. Kongen blev da tilsidst paa sædvanlig Maade overtalt at opstaae og underskrive alle forelagde Ordres. Nu saae v. *Beringschiold* først disse Ordres, men ey deres Indhold; thi fra den 13de var han ude lukt af alle geheime Forsamlinger; Eichstedt blev da strax beordret (som nu beskikket Commandant i Kjöbenhavn) at lade arrestere Generallieutenant Gähler og Frue til Castellet, *Struensees* Broder, Justitsraaden, ligesaa, Köhler arrest(erede) Self *Struensee*, Brandt, og v. Berger, alle til Castellet, Kammerherre og Obriste Falkenskiold til nye Holm, og forrige Commandant Generallieutenant Gude og en Deel flere, Huusarrest.

Til at bringe Dronning Caroline Mathilde Kongens Ordre og lade hende arrestere, var Grev Rantzau og den saa kaldte pudrede Ræf, Grev Osten, udseete. De gik og vare med en stærk Vagt forseede, som endelig blev i Forgemarket, efter at alle Udgange vare besadte. Dronningen opstoed derover, og søgte Udgang, som var formeent; ja ey engang tilladt, at være Ene me-

den Kongelige *Ordre* for, og viist ham hans egenhændige Underskrift, da han endnu spurgte ham hvad han vilde? (Her synes noget at mangle). Men uagtet at de vare fiire drabelige Helte om at arretere et sovende Menneske (*Brandt*) saa vare de dog ikke uden Frygt; thi da *Brandt* bukkede sig ned for at tage sine Tøfler frem, gjorde et par af de bevæbnede Mænd, saa ræd og feyg en Bevægelse at *Brandt* af Medlidenhed over dem, helligen forsikkrede dem, at der ingen Pistoler var under Sengen, og at han allene søgte sine Tøfler for at betiene sig af dem, men ingeniunde for at beskadige de gode Herrer med dem.

Da alt det, der foregik paa denne og i Dannemarks Historie uforglemmelige Dag, er alle og enhver saa bekiendt, at det umueligt kan være noget Nyt for Dem, saa vil jeg i steden for at fylde Papiiret med Arrestanternes Navne, vove at falde Dem kiedsommelig med nogle Betænkninger, som *Struensees* Forhold i hans Ulykke har givet mig Anledning til.

Siig mig, min elskede Ven, om De ikke er eenig med mig deri, at han er det største og uimodsigeligste Beviis paa, at intet uden Religionens Kraft kan indskyde den ægte og virkelige Tapperhed, og at kun en sând Christen kan ansee Döden med Foragt og uden Rædsel; thi dersom noget andet kunde være mægtig dertil hvor meget var der da ikke, som opfordrede *Struensee* til at byde den Trods, og ved at kaste sig frievillig i dens Arme at unddrage sig af sine Fienders Vold. Han var en erklæret og i sin Ind-

dens hun tog nogle af Sine underste Klæder paa Sig; Rantzau opførte sig nedrig; hun fandt Sig stormodig i sin Skiebne mod Magten, og blev af Grev Rantzau og Osten [den puddrede Ræf efter Hof Sproget bekiendt:], fört til sin Vogn, som holdt udi Porten ved Kirken. —

bildning fuldkommen overtødet *Materialist*, han troede intet Liv efter dette, og følgelig kunde Frygten for hans Tilstand i det, ikke holde ham fra at forlade Verden, saa snart den ikke havde andet end Bitterhed og Piinsler tilbage for ham. Han havde for megen Forstand til ikke at indsee, det første den opdagede Sammenrottelses Plan kom for hans Øye, at dersom han nogensinde kom i Deres Hænder saa maatte ikke allene hans Blod kiøle deres Had, men at de endog ved at behandle ham haardt og forskaffe ham en skiendig om ikke pinefuld Død vilde nyde Hævnens Sødhed med langsomme Træk. Dernæst kunde han af Planen til at føre Dronningen til Cronborg meget tydelig mærke, at det var sigtet paa, at indvikle hende i hans Fordærvelse, og om han end ikke elskede hende, om det tusende Gange ikke var Kierlighed, men allene en tøyleløs Begierlighed, der havde forleedt ham til det han gjorde, saa burde den blotte Erkiendtlighed, som han skyldede hende for den hæftige Kierlighed hun bar til ham, og alt det hun havde opoffret for ham, været stærk nok til at avle det alvorlige Forsæt, at sætte baade hende og sig i Sikkerhed for at blive hendes Ulykke paa meere end en Maade. Foruden disse to mægtige Grunde, var der endnu een, som ikke har liden Tilløkkelse for den menneskelige Forføngelighed, den at giøre, ved sin Klogskab, sine Fienders Anslag til Intet, og dette havde han ikke allene gjort, naar han havde maget det saa, at naar han havde været lidet meere end 12 Tiimer i hans Fienders Vold, de da ikke meere havde havt ham, men en livløs Krop at øve deres Grumhed paa, men han kunde endog været vis paa, at hans Død, ved at sætte Dronningen i Sikkerhed, vilde bleven tilstrækkelig hævnnet, og de mod ham afskudte Piile bleven sendt tilbage til dem de vare komne fra.

I Sandhed, min Ven, io oftere jeg har tænkt mig ind i *Struensees* Forfatning, det er at sige uden Religion, eller rettere sagt uden Overbeviisning om den christelige Religions Sandheder og store Haab, saa havde jeg, da den 28de *Septembers* Sammenrottelse var bleven mig bekiendt, og jeg af Dronningens Taare og Fortvivlelse havde ladet mig bevæge til at staae fra mit Forsæt om at sætte mig i Sikkerhed, men at trodse Faren for hendes Skyld, saa havde jeg, siger jeg, som *Medicus*, i samme Öyeblik forsynet mig med et par Piller til at bære bestandig hos mig, og det förste jeg var bleven forkyndt Arrest, og seet Kongens Haand for den, som sagde mig det paafölgende, saa havde jeg uden viidere Betænkning svælgget Dem, for ved deres Kraft at paulægge min Tunge Tavshed, og giöre mig döf og föleslös ved deres Trudser og Piinsler; og dersom han enten havde havt Moed nok, eller været föyg nok hvad man vil kalde det, til at vove dette Skridt, hvilken Skræk og Angst var da ikke overfaldet disse den 17 Januarii drabelige Helte, og hvor frugteslös havde ikke alle de kunstige Rænker og Sammenspindelser bleven, der havde kostet saa megen Möye, og saa mange Penge at faae sammensat. At han gik til Bekiendelse har mange hadet og dadlet ham for, men dette var en Umuelighed for ham at undgaae, uden paa den ommeldte Maade; thi det förste Livet var ham saa kiert, at han hellere vilde underkaste sig Foragt og haard Medfart, end skille sig ved det, saa maatte ogsaa de sammenstödende Omstændigheder nødvendig svække hans Standhaftighed i Ulykken, der manglede den stærkeste Stötte: en god Samvittighed og Hiertets Overbeviisning. Möde som en Misdæder i Bolt og Lænker for Personer, hvis Vel og Væe han for faa Dage (siden) havde havt i sin Vold, forsvare sig imod uriimelige og nedrige

Beskyldninger; høre Trudsler og foragtelig Tiltale, være de øvrige Tiimer overladt til sine egne qvælende Betragtninger, hvorledes var det da andet mueligt, end at hans af saa mange forskellige Bevægelser oprørte Siel maatte synke, da det kom til den Post, hvori hans Samvittighed eene og alene anklagede ham, og som han sikkert allerede meere end tusende Gange maatte have tænkt paa med bitter Fortrydelse, og sagt til sig selv: O at du ikke havde gjort det, hvad Skade kunde man da gjøre dig!

Jeg veed meget vel, min Beste, at strænge *Orthodoxer* vilde have meget at udsætte paa denne her yttrede Mee-ning og Önske, og finde det en Christen uværdig, men naar jeg holder for, at *Struensee* burde af meere end en Aarsag forkortet selv sine Dage, saa betragter jeg ham ikke, som en Christen; thi havde han været det, saa havde han aldrig kommet i den Forfatning, der gjorde saa formasteligt et Foretagende, som Selv Mord, ikke allene Undskyldeligt, men endog i visse Maader Nyttigt og Nödvendigt; ikke heller troer jeg, at træde Christen Kierligheden for nær ved et lignende Önske, at han maatte have foretaget noget, der havde gjort hans paafulgte Omvendelse umulig, men allene at det viiser, at jeg betragter Guds Barmhiertighed fra en anden Kandt end de fleeste, og kun fæster liden Troe til en tvungen Omvendelse, siden Levnets Forbedrelse, og efter Skriftens Ord, at lade af fra det Onde, er den sande og virkelige Anger. Et Menneske, der er forladt og afskyet af alle, og som Verden har intet uden Bitterhed og Galde for, er saa at sige tvungen til at gribe efter Religionen, som det eneste der kan forskaffe ham Tröst og Husværelse og formilde hans Siele Angst, men kun da, naar han blev sadt i Frihed og Velstand igien, kunde man sige, at han var kommen til Kundskab

og Overbeviisning, saafremt han med de samme Ævner til at overtræde en sand Christens Pligter, alvorlig stræbede efter at opfylde dem paa det strængeste. At et Menneske i det strængeste Fængsel, beladt med Lænker og en nærførestaaende Død for Öye, viiser Afskye for Vellyster og sandselige Begierligheder, giör i mine Tanker i ingen Maade vissere paa hans Omvendelse, end en Afsindigs Hænders Bindelse lover, at han ingen beskadiger om Baandene løsnes, i hvor stille og roelig han end er i denne Tilstand; men da De ventelig længe er kied af disse Betragtninger, saa vil jeg gaae til den mærkværdige Dag igien.

De umaadelige Summer den har kostet, og hvad den endnu koster Landet, vil det føle Svien af, naar ingen meere er til af dem, som oplevede den; og at Egenfordeel, personligt Had, Ærgierrighed og Misundelse men langt fra ikke Nidkierhed for Statens Vel og Beste var Drivfiedrene hos disse Herrer, saaes tydeligen af den utrættelige Iver hvormed den eene af disse Hævnens Redskaber forfulgte og efterstræbede hinanden, og enhver paa sin Side, saa vel offendtlig som hemmelig beskyldte de andre for nedrige Hensigter og skammelig Egennytte. Hvad *Guldberg* bekom blev de andre ubekiendt, *Rantzau* havde faaet meget forud; *Bieringskiold* regnede man paa en 24^{ve} til 30^{ve} tusinde Rigsdaler, og for ikke at regnes i Classe med ham, bragte *Banners* Stolthed ham til at frabede sig den Foræring, som Dronning *Juliane Marie* tilbød ham, da han efter hans svare Forretnings Fuldendelse havde *Audience* hos hende; Men endskiöndt hans Stolthed spillede Mester over hans Attraae til at fyldestgiöre hans bekiendte Ödselhed, saa kunde den dog ikke undertvinge hans Misundelse, da *Eichstedt bona fide*, sagde ham og *Rantzau* med

store Lovtaler over Dronningens Gævmildhed, at hun havde givet ham 16ten Tusende Rdr.; thi den bragte ham til med foragtelige Udtryk om Feile und' gewinnsüchtige Seelen, at fortælle det overalt, men underhaanden holdt han sig skadesløs, i det mindste baadede Regiments Cassen ikke derved, som endnu er i stor Gæld. Foruden disse store og Statens Formue langt overstigende Foræringer, kostede denne Forandring meere end dobbelt saa meget i Aarlige Pensioner, som deels disse Herrer nød, da Riget imellem dem blev ueens, og deels blev given til de mindre Haandtlangere, deels til dem, som ved disses Befordring blev foretrukken, for at tie til den dem tilføyede Fornærmelse. For at anføre noget |:thi alt blev alt for vidtløftig:| til Beviis herpaa, er der endnu mange af de *Officierer* af Falster, som den Dag bleve brugte, der foruden den, heele *Militair Etaten* saa skadelige og trykkende Naades Beviisning, at hver Classe steg et heelt Trin høyere, saa at *Capitainen* blev *Major*, *Premier Lieutenanten* *Capitain*, og *Seconde Lieutenanten* *Premier Lieutenant*, endnu nyder hver nogle hundrede Rdr. Pension aarlig, og som De skal faae en Fortegnelse over ifald De er nysgierrig. Paa Maaden at tilfredsstille de Misfornøyede, kan *Baron Gyldencrones* Afskeds Bevilgning med sin fulde Gage være et Exempel; siden den heele Grund hvorpaa han støttede denne for et ungt Menneske saa dumdristige Begiering, var den Fornærmelse ham var tilföyet ved at foretrække ham *Major Becken*¹⁾. Da jeg ikke veed om dennes Fortienester er Dem fuldkommen bekiendt, saa vil jeg opregne de, som jeg veed. Han var een af Dem, som arreterede Dronningen, og ved den Leylighed udmærkede han sig ved

¹⁾ Chr. Fr. v. Bech, Lieutenant i det Falsterske Regiment, blev 17/1 1772 Capitain i Armeen, 3/12 1772 Capitain i Livvagten til Fods.

sin formastelige Uforskammethed saaledes, at Dronningen i Forbittrelse over hans dumme Grovhed tog ham i Haartotten og ruskede ham, hans ædle Siel viiste sig iligemaade i den Glæde den smagte ved at kunde krænke Ulykkelige og giøre et haardt Fængsel endnu haardere. Saa ofte han fik Vagten hos *Struensee* taledes han ikke et eneste Ord til den Ulykkelige i de 24te Tiimer han var hos ham, men da han vidste, at jntet af hans Behandlings Maade gik ham nærmere, end den Grumhed hvormed man nægtede ham, der laae smeddet i en 1 $\frac{1}{2}$ Alen lang Kiede til Væggen, en Bog at læse i, for at martre ham bestandig med sine egne Forestillinger, saa kom *Becken* ikke saa snart ind til ham, förend han tog en Bog op af Lommen og sadte sig til at læse. At see en Anden i Besiddelsen af det, man attraaer, er smerteligt, men dobbelt naar det viises os paa en forhaanende og krænkende Maade, forestil dem altsaa hvad *Struensee* maatte udstaae medens han havde ham en Dag og Nat hos sig, allerhelst han enten af en uliidig Nidkierhed eller Ondskab aldrig lod der komme et Blund i den Elendiges Öyne; thi aldrig saa snart lukkede de sig förend *Becken* gav sig til at banke paa Væggen for at faae Beviis paa deres Aarvaagenhed, som stode uden for, ved det, at de hver især bankede igien, hvorpaa Hvile og Roelighed tog Flugten fra den Fangne. Dersom een af de faa, der uden at overtræde deres Pligter viiste Menneskelige Fölelser, og forundte en Ulykkelig Roe uden at forstyrre den ved en höyst unyttig Forsigtighed, og som i steden for at læse, adspredde hans mørke Forestillinger ved at tale med ham; löste *Becken* af, saa var Dörens store Iern Skodde ikke saasnart slagen for, förend *Struensee* med en glad Vedmodighed rakte den Ankomne Haanden og sagde: Hvor glæder det mig at see

Dem, det har været tunge 24de Tiimer. . . *Becken* roeste sig og offendtlig deraf, at der var ingen *Struensee* saa nødig vilde have hos sig, som ham, og om dette gav den gamle *Hoben*¹⁾, der selv deelede Posterne af, Anledning til at skikke *Becken* nogle Gange til de andre Arrestanter, eller om det skeedte af en blot Hændelse, det veed jeg ikke, men saa meget er vist, at *Executions* Dagen var saa nær, da *Becken* gjorde sin sidste Vagt, at han ingen kunde faae meere, men da han i de sidste Fiorten Dage ikke havde været hos *Struensee*, saa fandt han for got, at lægge sin Iver eller Tørst efter hans Blod for Dagen, ved at give den, der skulde følge ham til Retterstedet to *Ducater* til Opladelse for denne tillokkende Forretning, men Tiiden viiste, at han ikke var saa dum, som man troede; thi *Compagniet* i Garden, som han bekom, var et ustridigt Beviis paa, at hans Forhold ikke allene var bleven bemærket, men at man endog havde gjort ham en Fortieneste af hans yttrede Ondskab.

Den Skiendsel Matrosernes selvraadige og utilladelige Forhold, den 17de om Aftenen kastede paa det, med saa ypperlige Love forsynede Dannemark, kan Tiidens Haand neppe udslætte; siden alleting tydeligen viiste at den ikke reyste sig af en uregierlig Almues Raserie men at den blev spoeret og ophidset til det den gjorde²⁾. Havde det

¹⁾ General Hoben Commandant i Castellet.

²⁾ Høst: *Struensee* p. 524 formoder, at Ophavsmanden var Beringskiold; og at denne er blevet antaget for at have staaet i Forbindelse med Matroserne, kan sees af en Yttring i et Brev fra ham til Kronprindsen Pakke 78. A. 8. C. 2. Den 24 Jan. fik han en Cabinets Ordre, at han skulde forlade Kjøbenhavn — og, siger han, da begyndte Forfølgelserne mod mig; paa Grund, som den efter Hoff Sproget kaldte puddrede Ræf tilmeldte mig, at jeg søgte, at vilde føre

været Had og Forbittrelse mod dem, der havde været *Struensees* Redskaber, og de i den første Heede havde dræbt dem, eller behandlet Dem ilde, og ikke ladet blive Steen paa Steen af deres Huuse; saa havde det baaren Oprørs sande Stempel, som af Begierlighed til Hævn hverken skyer Straf eller Følgerne, men de begyndte deres Ran og Ödelæggelse med saa udmærket en Rædsel, at en alvorlig Tiltale havde jaget dem i deres Huuse. *Gabels* Gaard¹⁾ paa Östergade giordes Begyndelsen paa, to eller tree Matroser sprang op paa nogle Viin-Fade, der stode uden for, og pikkede hver sin Rude ind, sprang derpaa ned igien, skiulte dem i nogle Kielder Halse, og lurede nogen Tiid for at see, hvad der blev af. Da de ikke merkede, at nogen søgte at giøre dem Hinder deri, kom de frem igien, og begyndte at kaste Steene ind, men dog med Frygt, og ved at see sig om paa alle Kandter. Inden en föye Tiid var forbie forögede deres forbiegaaende Kammerater deres Antal, og da Friheden, man gav dem til at giøre hvad de vilde, bestyrkede deres Forvovenhed saa sprang de igien-nem de sönderslagne Vinduer i Huuset og i Kielleren, og da der i den var et anstændigt Forraad af Drikke Vahre, saa sloge de ikke allene Fadene op for at drikke efter Behag, men sendte endog ud og lod heele Nye Boeder indbyde til dette Gilde. Da Dunsterne af Viinen kom dem i Hovedet, saa sloge de i tu for Fode, saavel Viin Fadene

Dronning Caroline Mathilde til Kjøbenhavn og dertil allerede hafde bestilt 200 Matroser at begynde et nyt Oprør.

¹⁾ Gabel var en indvandret Mecklenburger, som var yndet af Struensee og af ham havde faaet Tilladelse til at holde Beværtning i Rosenborg Have. Hans Gaard laae paa Östergade; den havde tidligere tilhørt Grev Schulin, og Rygtet fortalte, at den nu skulde indrettes til et Bordel.

som alt hvad der fandtes i Huuset, men midt i denne Ödelæggelse faldt det dem ind, at det var vissere Fordeel for dem at sælge hvad de bemægtigede sig, end at sönderbryde det, men da der nu næsten ikke var meere tilbage hos *Gabel*, saa begave de sig, som de sagde, til de mindre fornemme Ruffere; og under dette Paaskud rövede og plyndrede de nu overalt, uden at man föyede mindste Anstalt til at hæmme denne udövede Voldsomhed, förend imod To om Natten da [nogle] *G. A. (General Adjutanten)* med en *Esqorte* af Dragoner blev udsendte for at bringe Matroserne til at være roelige. Men enten var det ikke Alvor, eller man begyndte det meget galt; thi for strax at give en Pröve paa den milde og naadige Regiering, man havde at vente sig, saa i Steden for at vaage over den almindelige Sikkerhed ved at hæve Retfærdighedens Sværd og lade nogle af de meest forvovne gribe, saa takkede General *A(djudanten)* dem i Kongens Navn for deres udviiste Nidkierhed, men da de Pröver de havde givet ham paa den, vare meere end nok til at bevidne ham deres Troeskab, saa befalede han dem nu at gaae hiem og holde sig roelig i deres Huuse. Men at takke fulde Matroser for Pröver paa Nidkierhed og Troeskab, der kildrede baade deres Overmoed og Fordeel, var det samme, som at bede dem blive ved, som de ogsaa til Trods for alle Bönner gjorde.

At Matroserne vare ophidsede og tilskyndede til dette skammelige Foretagende, var saa öyensynligt at ingen fornuftig kunde tvivle derom, og da nogle af Ophavsmændene i Fortroelighed tilstode deres *Officierer*, at Grev *R(antzau)s* Folk havde opmuntret dem dertil, saa holdt man ham for Stifteren og Aarsagen dertil, men som jeg aldrig har kun-

det overtale mig til at troe, siden alting syntes at bekræfte mig, at om Opmuntringen endog er kommen fra ham, saa har han allene været en Andens *Organ*, og Dem, som denne Mishandling gik ud over, røbede saa megen bitter Ondskab og Had i Udkastet, at det nödvendigt maatte være avlet i en Fruentimmer Hierne. Var Ödeleggelsen og Voldsomheden udövet imod Personer af den Stand og Vilkor, at de enten ved at hindre Greve *R(antzau)s* Forehavende i et eller andet, eller og ved Misundelse (havde avlet) Had imod sig hos ham, saa kunde det været rimeligt, at hans slette Hierte kunde funden Fornöyelse i saa nedrig en Hævn, men hvor med kunde de beskiemmede og ulykkelige Creaturer, som man mishandlede have paadraget sig hans Vrede? Hans Sæder vare langt fra ikke saa strenge, og han fandt selv for megen Behag i deres Selskab, at han af egen Drift, skulde overgive dem i saa grove Tugtemesteres Hænder; jeg hørte altsaa ikke saa snart nogen af det triumpherende Parties Anhængere sige: At Sædernes Fordærvelse maatte være stegen til en umaadelig Höyde, förend Matroserne kunde bringes til at blive deres Hævnere, og at Hovedets Fald og Stöd stedse havde Indflydelse paa de andre Lemmer, havde man den Nat kunde seet paa de liderlige Creaturers Beængstelse, da deres Stötte og Beskytterinde var berövet dem, förend jeg i denne skammelige *Satire*, ikke allene troede at finde hvad man havde sögt ved at stifte slige Uordener, men endog fra hvem det havde sit Udspring.

Det var mig saa ubegribeligt, at see en heel Bye *il-lumineret* paa en Dag, der endog om Fölgerne bleve aldrig saa gode, dog gav Menneske Venner meere Anledning til Graad end til Glæde, siden en elskværdig Princesse's Be-

skiemmelse og Skavotters Opreysning var den nærmeste og visseste Udsigt, at jeg gjorde mig al optænkelig Möye for at faae udforsket hvem der havde giort Begyndelsen, men ingen vedste at sige noget tilforladeligt derom, men Dronning *Juliane Maries* Vadsker Huus havde adskillige seet Lys i förend hos nogen af de andre der omkring. Hvor troe jeg er mine Grundsætninger, og hvor lidet nogen kan bevæge mig til at handle imod min Overbeviisning maae det være Dem et Beviis paa, at jeg ved mine Forestillinger og Overtalelser fik min Fader bragt fra at sætte Lys i Vinduerne, og til Trods for al den Fare, som man søgte at indjage mig Skræk med, havde jeg Moed og Standhaftighed nok til at være den eneste paa Kongens nye Torv, som ikke viiste mindste Glædes Tegn, fordi jeg ingen Glæde fölede.

Naar man undtager dem, som fandt deres Regning ved Forandringen, saa varede Glæden hos den övrige fornuftige Deel ikke længere end til det blev offendtlig bekiendt, at Kongens Haand og Underskrift uden Stats Raadets var ugyldig. De, som havde hadet *Struensee* for det Indgreb man troede han havde giort i den Kongelige Mynighed ved den Befalning: at *Collegierne* skulde holde sig de af ham i Kongens Navn udstædede Ordre efterrettelig kunde hverken dölge for dem selv eller nægte at dette Indgreb var uliige stærkere, og da det qvalte Haabet om at regieres af deres ved Födselen og Landets Love retmæssige Enevolds Herre, saa avlede det tillige Önsket, at det maatte være bleven, som det var, naar dog Regierings Tömmet skulde föres af uvedkommende Hænder.

I Förstningen havde det Rygte gaaet omkring, at det heele Foretagende var sat i Værk ved een med Kongen i

Forveyen overlagt Plan¹⁾, men den 19de sagde man allerede overlydt, at Enke Dronningen havde med Trudser og Magt tvungen ham til at underskrive de udstædede Befalninger, og Frygten for Fruentimmer Regimentet avlede ikke allene den varmeste Medynk i manges Hierter over den beklagelige Dronnings Skiebne, men man begyndte nu at eftertænke de udsprede Rygters Uriimelighed, de mange skiendige Bagtalelser *Caroline Mathilde* havde været et Maal for længe førend hendes Forhold fortiente det, og indsaae derved det, man hidindtil havde lukket Öynene i for, nemlig, at man fra Begyndelsen af havde efterstræbt og lagt Snarer for den unge Dronning, for ved hendes Undergang og Fordærvelse at komme til det forönskede Maal.

En værdig Mand²⁾, som De selv har Agt for, kom den 20de *Januari* til mig, og spurgte, hvad lille Putte sagde til alt det, der var gaaet for sig, siden vi saaes sidst? Alt hvad jeg kan svare dertil, sagde jeg, er det gamle Ord-

¹⁾ I den Bülow'ske Samling Pakke 87. IX. b. pag. 31 findes Breve fra Kongen, betegnede paa følgende Maade: Lettre très remarquable du Roi C. 7 à la Reine Julie Marie.

Madame ma Mère! Vous savés que je suis entouré d'hommes mechant, et je vois que la Reine est du parti. Je Vous autorise d'employer toute mon autorité, pour m'en délivrer.

Votre affectionné fils

Christian.

Christiansbourg le 10 Janv. 1772.

au Prince héritaire.

Monsieur mon frère! L'état où je me trouve ne Vous est pas connu. J'en ai écrit à la Reine notre Mère. Agisses de concert avec Elle, et parlés en mon nom à mes sujets.

Christian.

Christiansbourg le 10 Janv. 1772.

Bülow har tilføjet den Bemærkning: Naar bleve disse 2 sidste Breve skrevne? Før eller efter d. 17 Jan. 1772? Rimeligst efter! — og Author var uidentvivel — Guldberg.

²⁾ Jeg formoder Conferentsraad Schütz i tydske Cancellie.

sprog: Langt fra *Jupiter* langt fra hans Torden, har faaet en nye Bekræftelse; i övrigt er jeg meget roelig derved, jeg er uden al personlig Interesse baade i Henseende til de Nedgaaende og Opstigende Himmel Lys, og venter paa, at de vil blive oplivende Soele eller truende *Cometer*, uden at frygte det sidste eller glæde mig i Haabet over det förste; thi et feylslaget Haab er efter min Satz et virkeligt Onde, og derfor maae der være meget faste og stærke Grunde til at bygge det paa, förend jeg lader det faae Sted hos mig. — Deri giör hun meget viiselig, thi det bedrager som oftest, og det menneskelige Hierte er saa villigt til at troe, hvad det önsker, at man anseer de uvisseste Ting som afgiorde, saa snart vi tage Deel i dem. I det mindste er det gaaet mig saa ved denne Leylighed; De veed, hvor stor min Hengivenhed for den gamle *Bernstorf* stedste har været, og at den grunder sig baade paa Overbeviisning og en skyldig Erkiendtlighed; jeg hörte derfor ikke saa snart det betydelige Nyt den 17de om Morgen, förend min förste Tanke var den, : nu bliver denne værdige Mand vist kaldt tilbage. I mine Tanker var dette en saa afgiort og uomgiengelig Nödvendighed, at jeg, da jeg havde den Naade at blive om Middagen kaldt ind til *Audience* hos Dronningen, ikke kunde holde mig fra at lade mig merke med min Forvendtning, men fandt mig ikke lidet bedraget, da hun med en halv alvorlig og halv foragtelig Miine svarede mig, at det var meget unödvendigt, at det var best at lade dem, hvis Bestyrelse der med saa megen Föye var klaget over, blive uden for Tingene, at de fleeste af det gamle *Conseil* havde været meget skadelige Mænd for Riget, og da hendes Söns og Landets Fordeele ikke kunde adskilles, saa vilde ogsaa Undersaatterne med en dobbelt Tilliid kunde overgive Omhuen for

deres Vel i hans Hænder, som den, der var fød til at beskierme og forsvare dem. At dette Svar, blev han ved, paalagde mig Tavshed, begriber De meget let, men det indjog mig tillige den Frygt, at særskildte Fordeele og ikke Landets og Statens Vel, havde været Drive Fiedren til det, der var skeedt, og gid jeg maae blive en falsk Spaamand, men jeg er bange for, at det, een Post undtagen, ikke vil blive et Haar bedre end det har været.

Naar man nu holder denne Tales Bemærkelse til meget af det foregaaende, og de dermed forbundne Omstændigheder baade for og efter, saa kan man drage mange utilladelige Hensigter derudaf. *Rantzau*s aabenbare Klagemaal og udstødte Trudser over, at man ikke holdt hvad man havde lovet ham, synes at bekræfte, at det har været ham paalagt, at skaffe *Conseillet* bort, og har det sin Rigtighed, saa sees tillige Hensigten og Öyemeedet ganske tydelig. *Struensee* skulde forleedes til at giøre sig forhadet ved et Foretagende, som de ikke torde vove selv, og som dog var höyst nödvendig til at spille Dronningen og Prindsen Herredömmet i Hænderne. Den gamle *Bernstorff* kunde feyle og feylede, siden han var et Menneske, men hans Redelighed og brændende Nidkierhed for Kongens og Landets Ære var for vel bekiendt til at lade et Glimt af Haab tilbage at faae ham til at samtykke noget der kunde være fornærmeligt for nogen af Deelene; hans Standhaftighed i at holde Kongens Farmoder ude fra Regieringens Bestyrelse var endnu i alt for frisk Minde, til at give mindste Formodning om, at han i den Post skulde viise sig meere eftergiven mod Kongens Stiv moder, og det gamle *Conseil* havde for længe været vant[e] til at bestyre Tingene i Kongens Navn til at finde nogen Forandring nödvendig, og i Følge deraf bleve de, i hvis Hænder Magten i de sidste

tolv Aar har været for stedse udelukket fra den. Kunde man derimod bruge *Struensee* som Aben Katten til at brænde Poterne ved at tage *Castanierne* af Ilden, saa havde man vundet Spill; siden det kun vilde koste liden Møye at drage en dum Pöbel paa sin Side, og ved falske udsprede Rygter at jage den i Harnisk.

En oprigtig besvaret fælleds Kierlighed imellem Kongen og Dronningen, og den derved avlede Agt og Fortroelighed var det eneste og kraftigste Middel til at standse denne vidt udseende Plan, og at vedkommende har indseet det, og fra Begyndelsen af arbejdet derimod, synes alle Omstændigheder at bekræfte. Valget af Frue *Pless* til Oberhovmesterinde lagde den første Grundsteen til Bygningen af Dronningens Ulykke; den Behandling hun nød, og som var Virkningen af den hende mod Kongen indpræntede Koldsindighed og Foragt, gjorde det til den største Umuelighed for hende nogensinde at elske ham, og naar hun ikke kunde det, saa gav hendes Ungdom og fyrrige Temperament den største Vished om, at hun blev nødt til at elske nogen Anden, og desuagtet kunde man ikke oppebie det, men udsprede lige saa skammelige som usandfærdige Bagtalelser om hende, maaskee i det Haab, at naar Sindslidelserne engang kom i Striid med Dyd og Pligterne, at hendes i Verdens Öyne allerede tabte Ære skulde meere skynde hende til Overgivelse end til Modstand ved den Forestilling: Verden kan dog ikke tænke eller tale værre om dig, end den allerede gör; Dernæst viiser de af hendes Betiendtere mod hende aflagde Vidnesbyrd, at deres Forhold meere har lignet underkiöbte Spioners, der vovede alt for ved et forönsket Budskabs Overbringelse, at erhvæve sig Ret til den udlovede Belønning, end Betienteres, der enten elskede deres Herskab,

eller frygtede for at paadrage sig Dronningens Unaade ved deres Formastelse.

Tilstaae mig, min beste Ven, at De hverken vilde eller burde taale en Opførsel af Folk, der stode i deres Brød, som lignede den, Dronningens Kammer Piger¹⁾ Kammer Laquai²⁾ Cron Prindsens Vaagekone³⁾ og Herr Cammer Raad *Pleckenberg* gjorde sig skyldig i mod Dronningen, og hvis Udsigelse blev anseete for gyldig til at fælde hende. Deres Formastelse var saa stor⁴⁾, at de havde fortient at straffes paa det haardeste for d^en, og havde jeg været i *Uldals* Sted⁵⁾ og var bleven løst af Eed og Pligt, saa havde jeg forkastet disse Vidner som partiiske, og af deres Foretagende viist at jntet uden et lønligt Had til Dronningen eller andre herskende Sindslidelser kunde bragt dem saa aldeles til at glemme den Ærbødighed, de i saamange Henseender skyldede hende og som endog den Allerringeste er berettiget til af sine Huusfolk; og for Sandhedens og min egen Æres Skyld gjort Paastand paa deres Afstraffelse.

I Sandhed, min Ven, at rotte sig Sex til Syv Perso-

¹⁾ Jomfru Brun, i Aaret 1770 gift med Cancellieraad Slotsforvalter Bleckenberg, og Jomfru Horn til 20 Marts 1771, gift med Raadmand Schiøtte.

²⁾ Hansen.

³⁾ Madam Ane Sophie Petersen.

⁴⁾ De under 1 og 2 anførte tillige med Bleckenberg trykkede Vox paa Nøglekammen og i Nøglehullet til Løngangsdøren og strøede Pudder i Løngangen o. s. v. Manuskripts. Pakke 87. V. β.

⁵⁾ Hølesteretsadvokat Uldall mødte som Dronningens Sagfører for den Commission, der efter Hofrevolutionen 1772 blev nedsat til at undersøge hendes Sag. Ved denne Leilighed bleve baade Commissionens Medlemmer og Sagførerne løste fra deres Ed til Kongen. Uldall var ogsaa Struensees Defensor.

ner¹⁾ sammen, for at faae Vished om noget, som det var en grov Forbrydelse allene at fatte Mistanke om, viiser saa tydelig, at det var en *Cabale*, som ikke engang kan undskyldes med Menneskelige Skröbeligheder; havde en blot Nysgierrighed, dreven dem til det de gjorde, saa havde den eene vel vogtet sig for at betroee den anden sit Forehavende, af Frygt for, at den maatte röbe Dronningen det, og hun afstraffe slig en Forvovenhed efter Fortieneste, og havde hendes Kammer Piger ikke været i høyeste Grad uværdige til den Naade hun viiste imod dem, saa maatte og burde de have elsket hende saa høyt og oprigtig, at i hvor bitterlig de end begræd hendes Vildfarelse i Deres Hierte, maatte det dog have været dem smerteligere end Döden, at andre skulde mærke den, end sige, at de selv skulde kalde Folk sammen for at have Vidner nok til at bekræfte deres gjorde Opdagelser med. Havde de ikke tient fleere end Dronning *Caroline Mathilde*, saa giör min Kundskab om det Menneskelige Hierte mig fuldkommen vis paa, at de ikke allene havde handlet ganske anderledes end de gjorde, men endog taget dem vel vare ved en offendtlig Bekiendtgjörelse af deres nedrige Opførsel at sætte et evigt Skiendsels Mærke paa deres Tænkemaade i alle Retsindiges Öyne; thi Brugen de gjorde af deres Opdagelse, viiste tydelig i hvad Hensigt den var skeedt, og saa mange giort deelagtig i den.

Himlen er mit Vidne, min beste Ven, at ingen kan tage meere Deel i andres Vanheld, end jeg, men jeg nægter dog ikke, at jeg elsker Retsfærdigheden alt for høyt til ikke at glæde mig over at have oplevet Hævnens Dag²⁾.

¹⁾ Foruden de omtalte Jomfru Ane Brun, der succederede sin Søster, Jomfru Arensbach og Gemakspige Ane Petersen.

²⁾ Dette er skrevet 17 April 1784, altsaa efter det Guldbergske Ministeriums Fald.

Imidlertiid maae De ikke troe, at jeg under denne Titel forstaaer offendtlige Beskiemmelser eller opreyste Skavotter, der vilde forvandle min Afskye til Medynk og drage Taare Floder af mine Öyne. De veed, at jeg har bedet¹⁾ vor Tröst og vor Haab, vor elskede *Frederik* at beskierme ved sit Sværd men aldrig bruge det i Vrede, saa vel som at öve den strængeste Retfærdighed, og dette giör han, naar han beröver dem Nydelsen af det, som man har forskaffet sig ved Rænker og Underfundighed. Tildeels er det skeedt, Himlen være lovet, det *Scepters* Förelse, der sadte *Caroline Mathilde* blot for saa mange Snarer og Efterstræbelser, er nu i hendes Söns Hænder efter Guds og Naturens Lov, og ved at rive det fra de uretmæssige Besiddere har han tillige tilkiendt dem den haardeste Straf; thi io længere Herredömmet har været deres, io stærkere föles Tabet, og er Samvittigheden i övrigt ikke reen, hver gruelig maae da ikke dens Paamindelser være, nu da Frugten af udövede Forurettelser ikke meere kan döve dens Raab, men de seer, at de har begaaet Uret for at gribe efter en Taage, der uformærket blev borte imellem deres Hænder. Men dette troer jeg dog, at baade Retfærdighed og Omhue for Statens Vel udkræver, at undersöge Adkomsten til de mange Pensioner, og om de understötter Nödtörstighed eller Overdaad, saa vel som og, om det er private Tienester og deres Beskaffenhed, hvorved de ere komne i Besiddelse af den; thi at virkelige Tienester ikke ere alletiider blevene belönnede, var *Scheiße* i det Falsterske Regiment et Beviis paa. Han var som den ældste *Lieutenant* paa et af Kongens Skibe til *Algier*, da hans Kammeraters drabelige Gierninger forskaffede den heele Classe,

¹⁾ I et Digt til Cronprindsen ved hans Confirmation.

saa mægtigt et Spring at *Scheiße* ved sin Hiemkomst i sine Elleve Eftermænd fandt elleve Formænd til en Belønning for hans i Kongens Tieneste ustandne Besværligheder. Kierlighed og Troeskab mod Kongen var just ikke heller det, som gjorde værdig til Belønning; thi naar saa var, burde en gammel *Grenadier* af det Falsterske Regiment staaet i Spidsen af alle de, der bleve belønnede og befordrede den 17de *Januarii*, men han bekom jintet, og maa-skee Velanstændigheden allene forbød at afstraffe ham. Da *Banner* om Morgenens gik ned at hente det Mandskab, der skulde besætte alle Døre og Udgange, og gav dem deres Forholds Ordre, traadde en gammel graae hærdet Kriger frem for ham, sadte sit Gevær ved Foden, saae ham op i Öynene, og sagde med en anstændig Friemoedighed: Herr *Oberste*, jeg bör adlyde Deres Befalninger, men jeg har aflagt Kongen Troeskabs Eed, De maae derfor først sige mig, om det er for ham eller mod ham, at de kræver min Tieneste; thi er det mod ham, saa strækker jeg mit Gevær, og De kan igiennemboere mig om De lyster, men jeg rörer mig ikke af Stedet. I hvor usandt det end var, saa bekræftede dog *Banner* paa det helligste at det var for Kongen og hans Vel, at man arbejdede; hvorpaa den Gamle tog sit Gevær igjen med de Ord: Ja; saa gaaer jeg villig, om det end var i Döden.

Jeg veed aldrig, min Beste, at have grædt bitterligere, end ved at see Kongen bleg som et Liig, og den heftigste Siele Angst i sit Ansigt at slæbes af 8te hvide Heste omkring i den prægtige Fløyels Vogn, der ikke var brugt uden til hans Formæling, og omringet af en skrigende og huiende Pöbel, der ikke vedste hvad den raabte *Hurra* for, og al for blind til at blive vaer, at ved hver et Glædes Skrig den udstødte, tog Kongens Skielven og Bæven til. De

mange og forskiellige Bevægelser og Forestillinger det opvakte hos mig, tvang mig til at gaae fra Vinduet, paa det min Medynk over en Herre, som man foregav at have løst af det haardeste Trældom og Tyrannie, ikke skulde hentydes til Medynk over de Fangne.

Et Rygte, som en Uges Tiid derefter udbredte sig, syntes imidlertid at bekræfte, at han ikke troede det, som man havde bildt Almuen ind, og maaskee Vedkommende smigrede sig selv med. Kongen blev i Begyndelsen forundt meere Frihed, og ikke saa nøye bevogtet, som siden efter; og det blev fortalt, som en upaatvivlelig Sandhed overalt, at han en Morgen var gaaet ned i Stalden og befalt at sende ham en Vogn for med 6 Heste og Befalningen blev efterlevet. Ved en blot Hændelse kom een af Budskabs Bærerne i Stalden og forsømte ikke heller strax at berette hvad han havde hørt; dette gjorde baade opmærksom og nysgierrig efter at vide hvad Kongen havde fore; og een af hans Vogtere fik Befalning at skaffe Underretning derom. Han erkyndigede sig derpaa hos Kongen hvor han vilde hen, som ganske aabenhjertet svarede: ned til Cronborg til Dronningen. Men at det blev forhindret forstod sig ikke allene selv, men det gav endog Anledning til at passe nøyere paa ham end man havde giort. Var dette Forsæt bleven tie Minutter sildigere bekiendt, saa havde Kongen været borte, og hvad Følgerne af hans Sammenkomst med Dronningen var bleven, er vanskelig at bestemme, men med det glade Haab vi nu har for Öye, har vi Aarsag til at troe, at Forsynet endog deri har vaaget over et Lands Beste, hvis Uskiönsomhed, det kun en Tiid lang vilde revse.

Af det jeg har sagt Dem om *Beckens* Forhold mod *Struensee* i hans Fængsel, kan De see, hvor haardt og bit-

tert man gjorde ham det, men desuagtet beklagede han sig aldrig derover; det eneste, der krænkede ham, var, at man ikke vilde fæste Troe til hans dyre og saa ofte igientagne Forsikkring om hans Uskyldighed i den Summas Forøgelse af Kongens Foræring, som der lagdes ham til Last¹⁾; fordi det sadte Bedrageriets Stempel paa hans Minde. Meget faa Dage for hans Død, yttrede han sin Kummer derover for *Officieren* der havde Vagt hos ham, og sagde: Jeg begriber aldeles ikke af hvad Aarsag man ikke vil troe mit Udsigende i denne Post, da Tingen taler for sig selv; hvad kunde bevæge mig til at gjøre mig skyldig i et Bedragerie, da Kongens Fortroelighed til mig var saa uindskrænket, at han underskrev alt hvad jeg lagde ham for uden engang at erkyndige sig om, hvad det var; og dersom jeg var skyldig deri, af hvad Aarsag skulde jeg da med saadan en Haardnakkenhed paastaae det modsadte? Var det det værste man kunde anklage mig for, saa kunde det have et Skin af, at jeg ved min Benægtelse vilde forskaffe mig Naade, men da jeg oprigtig har bekiendt større Forbrydelser, og af slig en Beskaffenhed, at jeg selv ind-

¹⁾ Talen er om en Anvisning:

Dronningen	10,000 Rd.
Struensee	60,000 --
Brandt	60,000 —
Falkenskjold	2,000 —

132,000 Rd.

som Generaliskal Vivet i sit Indlæg vil have skal have lydt oprindelig:

Dronningen	10,000 Rd.
Struensee	6,000 —
Brandt	6,000 —

22,000 Rd.

Sammenlign Høst: Struensee III. 78 og Reverdil p. 412, 413 og 414, hvor han friklender Struensee for falsum og antager, at Røtelsene ere foretagne før Underskriften.

seer hvor umueligt det er at de kan tilgives mig, eller jeg have andet end Döden at vente, hvad skulde da være mægtig nok at bevæge mig til at bekræfte en Usandhed i mine sidste Öyeblikke, da jeg dog ikke kunde dölge det for hans Öye, som jeg snart skal möde for.

Dommen var fældet¹⁾, men som *Banner* sagde mig, var man temmelig uroelig over at faae den Underskreven og stadfæstet. Löverdag den 25de skulde det gaae for sig. Dronningen vilde selv være tilstæde derved, og *Banner* var det iligemaade befalet, men om der var fleere af de Sammensvorne tillod hans Forfængelighed ham ikke at sige. Imellem 8te og Nie kom han paa *Operaen*, og ingen Helt, der har vundet det störste Feltslag kan med meere Glæde i sit Ansigt og en Triumpf forkyndende Miine viise sig (for) Folket han har ræddet, end *Banner* traadde ind i en *Loge* ved Siden af den jeg var i. Ventelig trængte han til at skaffe sin Glæde Luft; thi han havde neppe seet sig om sörend han lagde sig hen til mig, og sagde: Nu er det klart, paa Tirsdag holder de to store Grever aaben Taffel for Ravné og Krager; thi i dette Öyeblik har Kongen underskreven Dommen; og det kostede mindre Umage end vi ventede. Uden at formilde nogen af dem, spurgte Jeg? Uden Formildelse i nogen Maade; thi i Betragtning af Familien sögte Dronningen at udvirke det for *Brandt*, men da hun talede til Kongen derom, spurgte han: Har ikke Loven fældet Dommen? Og da hun derpaa svarede: io, men at det stod i hans Magt at formilde Lovens Stræng-hed og beviise Naade; saa sagde han med megen Iver: kan jeg det, saa vil jeg beviise den mod *Struensee*, og

¹⁾ 25 Apr.

ikke mod *Brandt*; thi den første har aldrig giort mig noget imod.

I Anledning af disse sidste Ord, maae jeg fortælle Dem en ubetydelig *Anecdote* om Kongens Meening i denne Post, da han var tretten Aar omtrent. Der blev talt om en gift Mands heftige Tilbøyelighed for det smukke Kiøn, og Prindsen viiste megen Mishag og Afskye for hans Forhold. *Reventlou*, som var i sit gode Luune den Dag, gav sig til at spøge med ham, og sagde, at Prindsen ikke syntes at hade det, eller dog i det mindste at fordrage de smukkeste og behagelige i det, ved alle Leyligheder. Ja; det er en anden Sag, sagde Prindsen, jeg har io ingen Kone. — Men naar De ogsaa faaer den, saa er det derfor ikke sagt, at De synes best om hende, og ikke til Trods for hvad De skyldede baade hende og sig, foredrog en anden. — Ney; det vil jeg aldrig giøre; thi saa burde jeg io ikke fortryde paa, om hun paa sin Side holdt meere af en anden; og jeg anseer hende for at være saa berettiget til at nyde den samme Frihed, som jeg tog mig, at jeg aldrig kunde finde mig fornærmet derved.

Reverdil fortalte mig det engang, og vi spøjede meget over Cron Prindsens strænge Begreber om Giengieldelsens Ret, men af det han sagde til Dronningen, at *Struensee* aldrig havde giort ham noget imod, synes det, at han er bleven sin Grundsætning troe. Enten maae den for *Brandt* indlagde Forbøn ikke have været meget vel meent, eller og Hadet imod *Struensee* været saa uslukkelig, at man ikke har kundet taale at tænke paa, at han skulde giøres deelagtig i den Barmhiertighed man vilde viise; siden efter *Banners* Sigende, Kongen ikke saa snart havde ladet de Ord falde, førend Dronningen uden at tænke meere paa *Brandt* forestillede Kongen, at Folket og Lan-

det, som *Struensee* saa høyligen havde fornærmet og beskiemmet krævede Hævn, og derpaa bleve begge Dommene stadfæstede¹⁾.

Beskiemmende Straffer giøre kun Indtryk hos Almuen og hvor Forbrydelsens Natur er over dens Virknings Creds taber de deres Hensigt, som er at afskrække andre ved Exemplet. Men da de, der kunde fristes til at begaae *Struensees* og *Brandts* Forbrydelse ikke anseer Kroppens ærlige Begravelse for saa vigtig, at Steylen kunde holde dem derfra, naar Religion og Pligt vare for afmægtige dertil, saa betragtede den fornuftige Deel af Byen de døde Legemers Mishandling som en Virkning af den yderste Hævngierrighed, allerhelst da mange og vigtige Aarsager syntes at forbinde Regieringen til at udslette Erindringen om meget af det Forefaldne hos den meenige Mand, end sige give den Anledning til at føde den ved disse Kroppes Beskuelse og jgientagelsen af de derved udstødte *bon mots* og Pöbel Vittighed.

Saa lemfældig Döds Maaden end fra en vis Kandt syntes at være, saa grum og umenneskelig var den dog for *Struensee*. Alle de til *Ravaillac*²⁾ udfundne Piinsler vare i mine Tanker et blot intet imod det *Struensees* Siel maatte lide ved at holde under *Echafauttet* og høre alt det der foregik med hans Ven, og som han idelig og stedse bebreydede sig at have draget i Ulykken. Menne-skelige Fölelser allene burde have bevæget Vedkommende til at skaane en Medskabning i sine sidste og vigtige Öyeblik fra Fortvivlelsen, som saa græsselige Fölelser kunde

¹⁾ Brandts og Struensees Henrettelse fandt Sted d. 28 April.

²⁾ Ravaillac, den franske Kong Henrik den Fjerdes Morder, blev henrettet 27 Mai 1610 under gruelige Pinsler.

drage efter sig, og enten ladet ham blive i sit Fængsel saa længe at alting var forbie med *Brandt* förend han kom eller og ladet ham træde af i et af de Huuse der i Nær-
værelsen saa længe, om man troede, at der behövedes meere Folk til at före ham ud, end man kunde tilveye-
bringe. Men det var ikke end nu nok med disse gruelige Fölelser over en Vens Lidelser, men maatte endog föröge Dem ved Forhaanelser, i det mindste ansaae den utallige Hob af Mennesker, der bievaanede *Executionen* det an der-
for, at *General Eichstedt* nogle Öyeblik förend *Struensee* skulde betræde Retterstædet reed ham forbie og hilsede ham, og det paa den Hest, som *Struensee* havde holdt meest af, og betient sig öftest af til sine Spadsere Toure med Dronningen.

Endog Döden formaaede ikke at udslukke Hadet, i det mindste blev Dronningen beskyldt, at hun medens Hoffet laae paa *Friderichsberg*, stod hver Morgen for Vinduet og besaae Steylene. Denne Beretnings Rigtighed staaer jeg i ingen Maade inde for, men saa meget er vist, at da Steylen *Struensee* laae paa, enten var bleven af Mennesker eller Vinden reven ned, kom der samme Dag endnu en Befalning fra Hoffet at reyse den op igien og grave den saa dybt i Jorden, at den kunde modstaae Vinden, og at den ikke var udstædet af Kongen, kan jeg ingen tydeligere Beviis give Dem paa, end at han omtrent en 8te Dage efter ringede meget hastig paa Cabinets *Secrtaire Schumacher*¹⁾, og befalede ham at udstæde en Ordre til *Commandanten* i *Citadellet*, om at sætte *Struensee* paa frie Fod og lade

¹⁾ Andreas Schumacher f. 1726, blev 1757 Cancellisekretær og Gesandtskabssekretær i Rusland, 1767 Gehelmecabinetssekretær og Deputeret i det danske Cancellie, 1773 Amtmand i Segeberg, † 1790.

ham reyse af Landet hvorhen han vilde; *Schumacher* svarede ham, at det var for sildig, siden han var rettet. Hvad, sagde han, har de alt rettet ham! og sukkede. Lev vel min velsignede *Johan*, og elsk stedse Deres

Dorothea.

Den 28 April 1784.

Dersom det er sandt, hvad to *Officiärer* af det Regiment, der laae i *Helsingöer*, medens Dronningen var paa *Cronborg*, har fortalt mig, saa er det et Beviis paa een af Naturens forunderligste Virkninger. Det var paa det strængeste forbuden at lade Dronningen vide Executions Dagen af Frygt for at den maatte giøre for stærkt et Indtryk hos hende. *Keith*¹⁾ tilbragte den heele Formiddag hos hende, men hun havde havt en saa græsselig beængstet og uroelig Nat, at hun havde været meere end tie Gange af Sengen, og io nærmere Dagen kom io værre blev det, saa at *Keith* fandt hende meere død end levende, og i stærk afvexlende Besvimelser, der nærmede sig *Convulsioner*. Det første hun saae ham, raabte hun til ham: hvad man havde for med *Struensee*? og io stærkere han forsikkrede; at der ikke var mödt ham noget, eller at ham skeedte noget ondt i hans Fængsel, io meere paastod hun, at han leed, og leed uendelig meget. Han bad hende paa det indstændigste, at forjage alle slige Tanker, og i steden for at være bekymret for et Menneske, hvis formastelse havde paaført hende og hendes Huus Vanære, da at laane sin Agtsom-

¹⁾ Den engelske Minister Keith sk, efter at Skilsmisse Dommen var fældet den 6 April, Tilladelse til at besøge Dronning Caroline Mathilde.

hed til det han havde at berette hende fra sin Herre. Hun gik ogsaa op og ned af Gulvet med ham, og i hvor megen Møye han end gav sig for at fæste hendes Opmærksomhed, var det ham ikke mueligt, førend *Executions* Tiden var forbie, da hun brast i en heftig Graad og sagde: Gud! hvilken Angst faldt der ikke med et fra mit Hierte!

Da hun forlod *Cronborg* (30te Mai) var der neppe et tørt Öye; længe efter var det Folk, der havde hørt Kuglerne suse om deres Ören, umueligt at tænke eller tale om hendes Afskeed med Prindsesse *Lovise Augusta* uden Taare. Meere end tie Gange flyede hun hende fra sig, og naar hun var kommen tre Skridt fra hende vendte hun om igien, rev Barnet med Heflighed til sig, trykkede det op til sit Bryst, og jamrede og græd overlydt. Endelig overvandt hun sig saa meget at da hun ikke kunde forlade sin elskede Daatter, saa vinkede hun at de skulde skynde sig bort med hende, og da hun var kommen hende af Syne, tørrede hun sine Öyne og begav sig med stor Standhaftighed ned til Broen; ved den laae den Kongelige Danske *Chaloupe* til at føre hende og Betienterne om Bord hvor de Danske først skulde forlade hende; men da hun kom paa Broen lod hun sine Öyne løbe runten om, og da hun blev den Engelske *Capitain (Bride)* vaer, der skulde føre hende bort, sagde hun: giv mig Deres Haand, *Sir!* hvorpaa hun rakte ham sin, steg i hans *Chaloupe*, og overlod den Kongelige til sin Hofstat¹⁾.

Alle de, som den 17de og efterfølgende Dage bleve arreterede fik deres Straf eller Friekiendelse af *Commis-*

¹⁾ Om hendes Afreise haves i den Bülow'ske Saml. Pakke 87. VIII. J. et temmelig udførligt Brev af General Krigs Commissair Chr. v. Tuxen dateret Helsingør 1ste og 2^{den} Juni 1772. Caroline Mathilde landede ved Stade 5 Juni og døde i Celle 10 Mai 1775.

sionen, *Baron Bülow*¹⁾ og Grev *Holstein*²⁾ undtagen, som umiddelbare bleve forviiste af Regieringen uden at deres Brøde blev dem bekiendtgjort[e]. *Bülow* aflagde i en Tiid af nogle Dage det nøyagtigste og redeligste Regnskab, og hans Fiender selv kunde ikke nægte ham at tage den Roes med sig, at Stalden aldrig havde været i en bedre og ordendtligere Stand og med mindre Omkostninger og Udgifter end i hans Tiid. Uagtet han var paapasselig, og ikke saae igiennem Fingre med nogen, elskede hans Folk ham dog inderlig, et vist Beviis paa, at Folk med større Lyst og Iver opfylder deres Pligter, naar de staaer under en Mand, der kræver det ved sit eget Tilsyn og skiønner derpaa, end under een, der skiuler sin phlegmatiske Dovenskab under Navn af Godhed, og behandler den dygtige og udygtige paa lige Maade.

Anno 1773 gik det Rygte, at man var falden paa at vilde have Kongen trepaneret, og til den Ende kaldt den gamle *Wolert* berind fra *Slesvig*. Om det var saa eller ey; skal ieg ikke kunde sige med nogen Vished; thi da det var noget, som jeg troede han ikke burde sige saa forbød Beskedenheden mig at spørge ham derom. Men da jeg engang yttrede en Attraae for ham efter at vide, om man var sindet at beholde ham her og om han blev længe, saa svarede han: Jeg reyser om 8de Dage; da man holdt det nødvendigt at kalde mig, saa var det min Pligt at komme; men deri hvor man troede at bruge mig, kan jeg med en god Samvittighed ikke foretage mig noget.

Som et Beviis paa, at man ved Statsraadets Stadfæstelse til at giøre Kongens Haand og Villie gyldig, allene forstod Prinds *Friderichs*, vil jeg anføre to meget bekiendte *Anec-*

¹⁾ Jævnfør S. 391 N. 2.

²⁾ Jævnfør S. 392 N. 3.

doter, der ere lige saa forskellige i Deres Følger, som de i sig selv synes at komme overeens. *Capellmester Sarti*, som meere ved allehaande smaae *mechaniske* Kunster og Experimenter moerede Kongen, end ved sin *Musique*, var bleven ham meget umistelig; men da han af Frygt for sine *Creditorer* maatte søge Skyts hos den Kåyserlige Minister, saa turde han ikke vove at forlade hans Huus for at tage paa Slottet förend han var forsynet med et *Muratorium*¹⁾. Kongen havde allerede tree til Fiire gange befaleet at hente ham, og han vegret sig for at adlyde uden man gav ham Sikkerhed, da *Bielcke*, som var *Oberhof Marchal*²⁾, giör Kongen Forestilling derom, og i Fölge af den underskriver (Kongen) et saa kaldet Jern Brev for *Sarti*, og med det i Lommen forföyer han sig til Slottet. Det förste dette blev bekient underkiender Prinds *Friderich* og Stats Raadet det udstædede Sikkerheds Brev som ugyldigt, siden det ikke af dem var bekræftet, og alle *Bielckes* Undskyldninger og Forestillinger om, at Tiidens Korthed havde forbuden ham at bie indtil det var bleven forestillet i Stats Raadet igiennem *Canceliet* hialp ikke det ringeste, *Sarti* maatte flye det tilbage, og indtil et nyt *Document* blev udstædet derfra, maatte toe Kongelige *Laquaier* gaae een ved hver sin Side af Vognen, naar han kiörte til eller fra Slottet for i paakommende Tilfælde at beskytte ham.

Nogle Aar derefter forelsker den bekiendte Geheime Raad *Crone (Krohne)* sig i en Fröken *Gramboe*, der hverken var ung eller smuk, men havde nogle tusende Rigsdaler og var nær beslægtet med den gamle *Von der Lühe*³⁾.

¹⁾ Moratorium, Jernbrev, Beskyttelsesbrev for en Skyldner, der i en vis Tid bliver fri for at betale sine Creditorer.

²⁾ Christopher Frid. v. Bielcke, der var bleven Hofmarschal 1771, blev i Begyndelsen af Juli 1772 afløst af Chr. v. Holstein, og blev ^{23/7} 72 Amtmand i Tønder.

³⁾ Se om ham S. 390 N. 1. Om Geheimeraad Krohne se S. 464 Note.

Hvad enten det nu var af virkelig Omhue for Pigens Vel, eller af Attraae til at beholde hendes Midler i Famillien, saa var endeel af hendes Paarørende, meget misfornöyede med Partiet og søgte, under Forevendning, at hun ikke var rigtig i Hovedet, at faae Giftermaalet forbuden. *Oberhofmesterinden* (v. d. *Lühe*) paatog sig det, udvirkede en *Cabinets Ordre* desangaaende, der blev sendt Politimesteren med Befalning at forkynde Geheime Raad *Crone* (*Krohne*) Hans Mayestets Villie. *Fædder*¹⁾ lod *Crone* kalde, forelæste ham *Cabinets Ordren* hvis Indhold var, at hans Mayestet ganske og aldeles ophævede den Forlovelse, der havde været imellem Geheime Raad *Crone* og Fröken *Gramboe*, da Famillie Aarsager gjorde deres Ægteskab ganske umuelig. *Crone*, som det hverken feylede paa Forstand eller Dristighed, svarede ganske kort, at Famillie Aarsagerne vel ikke kunde være andre end Attraaen efter at faae hendes Midler naar hun døde; og den korteste Vey dertil havde været den, at forbyde hende Raadigheden over den baade i Liv og Død; thi naar saa hendes ubetydelige *Capital* havde været Öyemedet hos ham i denne Begivenhed, havde han selv gaaet tilbage, og var det en paa Agt grundet Kierlighed, der forbandt dem med hinanden, saa var det en Misbrug af den Kongelige Myndighed, at paalægge to frie Personer Tvang i en Handling, deres frie Villie burde bestemme. Da denne *Ordre* tillige feylede sin Gyldighed, ved ikke at være stadfæstet²⁾ af Stats Raadet, saa fandt han sig ikke pligtig at adlyde, men havde Föye til at ansee den, for en paa ulovlig Maade tilsnegen Befalning.

¹⁾ Etatsraad Chr. Fædder blev Politimester ²¹/₄ 72. Se om ham Overskou danske Skueplads II. 207 og flere Steder.

²⁾ Hvilket krævedes ved Forordning af 13 Febr. 1772 i det 4de Punkt.

Jern Brevet, som efter den fornemste Hof *Chefs* Forestilling blev underskrevet for at skaffe Kongen en Tidfordriv, han begierede, fandt man for godt at *cassere*, men da *Crone* anførte *Ordrens* Ugyldighed uden Stats Raadets Underskrift i en frie Handlings Hæmmelse, fandt man for godt at afstraffe hans Formastelse, ved at indslutte ham i Fængsel, uden at nogen kunde fortolke det modsatte heri anderledes, end at Kongens men ikke Prinds *Friderichs* Befalninger behövede Stadfæstelse. Maaskee løb der ogsaa nogen Hævn for hans *Weissagung*[er]¹⁾ ind med, saa

¹⁾ Weissagung von der gewiss zu erwartenden Erfüllung des alten Sprichworts: Tandem bona caussa triumphat. (s. l.). 1773 (o: Om at Caroline Mathilde snart vil komme tilbage til Danmark) er af Krohne. Om ham indeholdes Oplysninger i den Bülow'ske Saml. Pakke 67. K. i flere Breve, hvoraaf kan mærkes: ¹³/₃ 1770 kom han til Bernstorff anbefalet af Heinrich IX af Reuss, fik Løfte om Ansættelse, og blev presenteret ved Hove, men gik glip af Ansættelsen, da Bernstorff samme Aar gik af. Han drog tilbage til Tydskland, opholdt sig hos Slægtninge i Pfalz, men søgte til Hamborg i Aaret 1773. ⁸/₁ 1773 fik Caroline Mathilde tilfældig Øie paa ham i Celle og han traadte i Forbindelse med hende. En Frugt heraf var Skriftet Weissagung, u. s. w. Han paastaaer at have været hos Caroline Mathilde Natten før hendes Død mellem 9 og 10 Mai 1775. Paa samme Tid var Beringschiold kaldet til Caroline Mathilde, der havde sine Venner i Danmark, var nøie underrettet om alt hvad der foregik, og i Slutningen af 1774 havde ladet Beringschiold opfordre til at komme til Hamborg, hvor han skulde faa nærmere Underretning. Da han i Foraaret 1775 kom til Neumünster erfarede han hendes Død, hvorpaa Sagen transpirerede, men havde hun levet 1 Aar til siger Beringschiold, da havde Spaadommen om hendes Komme til Kjøbenhavn i •Tandem bona causa triumphat• upaatvivlelig gaaet i Opfyldelse. Eventyreren Krohne gav sig nu til at arbejde for det regjerende Parti, skrev •Dännemarks beständige Unabhængigkeit• og •Poema in legem indigenatus•, begge i Aaret 1777. Samme Aar kom han til Kjøbenhavn, forlovede sig med Frøken Grambow (en Generals Datter), og da han ikke vilde lystre Cabinetsordren, blev han endelig den 8 October arresteret og sat i Citadellet, hvorfra han først slap ud, da han den 9 Juli 1779 underskrev en Forpligtelse til at forholde sig rolig og ikke forlade Riget eller det Sted, han fik anvist til Ophold (Ribe Stift). I Aa-

at man fandt en Glæde i at overtude ham ved sit Fængsel om, at hans Spaadoms Geist ikke var ægte.

Far vel, min værdige Ven og vær overtudet om at jeg allene lever for at ære, elske og takkes min fortræffelige *Johan*.

Den 19 October 1784.

Min Ven troer, at jeg ikke ved en vis Begivenhed har været saa ødsel med mine Betragtninger som sædvanlig, og ønsker, at jeg skulde indhente hvad jeg har forsømt, hans Villie er mig en Lov, men jeg er bange, at det allene bliver en Gientagelse af hvad jeg allerede har sagt ham i den Materie.

Med al mit Hiertes Oprigtighed, er maaskce mine Betragtninger over en høyst beklagelig Herres Forfatning ikke uden al Partiiskhed; thi Kierligheden de Danske bær til deres Konge Slægt giør det næsten umueligt: Baandet, der binder Herren og Folket til hinanden er af den Beskaffenhed, at han ikke kan være lykkelig, naar det er elendigt; og derfor søger det, i Følelsen af sine svære Byrder, at udfinde andre Aarsager til hvad det liider, end de, der kan tilregnes ham, som liider med det, og dette vil maaskce ogsaa hændes mig; men kan Partiiskhed forlede mig til at finde Skylden meere hos andre end ham, saa skal dog

ret 1783 vovede han sig til Kjøbenhavn. Guldberg tilskrev ham, lovede at ignorere hans Nærværelse, og tilsagde ham kongelig Hjælp, naar han strax begav sig til Jylland. 1784 kom han igjen, og blev anholdt 15 Mal. Schack Rathlouw gav Ordre til hans Transport til Jylland, og truede ham med Tabet af hans Pension (400 Rdr.). Han søgte Tilladelse til at forlade Landet; og skal være død 1787 i Berlin.

ikke Frygten for at handle mod Ærbødigheden holde mig fra at sige Sandheden med Friemodighed, hvi skulde jeg grue for at udlade mig for en troefast Ven med det, som om 100de Aar vil blive sagt offendtlig, naar de smaae sammenstødende Tilfælde, der ofte gjør det, der synes høyst lastværdigt, allene høyst beklageligt, maaskee ere forglemte.

Mennesket, min Ven, er, naar Forstandens Kræfter og Hiertets Tilbøyeligheder begynder at udvikle sig, i visse Maader at ansee som en Plante, der skyder Spiirer, kommer denne ikke i en færdig Gærtners Hænder, der forstaaer at bereede Jorden, at sætte den saaledes, at den faaer den behørige Varme, Soel og Skygge, saa faaer den hverken saa fuldkommen en Væxt, eller bringer saa mange og gode Frugter, som i dens Hænder, der ved at studere dens Natur, hielper og understøtter den i alle dens Udviklinger og Fremgang. De forskellige *Organers* forskellige Sammenføyelser hos Mennesket og de af dem flyden(d)e forskellige Indtryk paa Føletraaddene frembringe Menneskets forskellige Sindslidelser, som Skaberen har givet dem til saa store og viise Hensigters Opfyldelse. Ved at følge Barnet i alle sine Handlinger, ere disse Indtryk let opdagede, det kiender endnu ikke Forstillelses Kunsten, det adlyder Naturens Bud ved at give Sindslidelserne Tøylen, og førend man af dem kan læse klart og tydeligt i Barnets Herte bør en duelig Hovmester aldrig begynde at danne det, paa det han ikke skal sætte Planten, der behøver Varme i Kolden; eller overøse med Vand hvor Soel og Tyrke (Tørke) var nødvendig, men denne vigtige Regel blev ganske gaaet forbie med den beklagelige Herre.

En Mand af store Indsigter og Kundskaber, Ærligheds og Ærens strængeste Tilbeder, og som paa et andet Sted

havde kunde blevet Landets Velgiører¹⁾, blev et Tugtens Riis for det ved at blive Hovmester hos *Cron Prindsen*, og tiltroe sig selv Kræfter nok til een lige saa besværlig, som vigtig og ærefuld Post. Det første en Dyd drives over sine Grændser lader den af at være en Dyd; Følelsen og Overbeviisningen om, at Æren var for mægtig i hans Siel til at han kunde giøre sig skyldig i en nedrig Handling, udartede hos ham til Hovmod, hans Afskye for Hyklarie til Trodsighed, og hans strænge Grundsætninger til Grumhed og Tyrannie, saa at han ved sit Forhold gjorde sine Dyder forhadte i steden for at giøre dem elskværdige.

Jeg vil endog tilstaae ham, at Prindsens Hierte ikke var böyeligt og Menneskekierligt af Naturen, men desto skadeligere blev en haard Behandling; desto stærkere trængte det til at blødgjøres ved Kierlighed, og naar han havde bragt det dertil, da ved denne milde Følelse lærte ham at kiende hvor sødt det er at fortjene Kierlighed, og at Pligternes nøyagtige Opfyldelse er det eneste Middel til at blive virkelig elsket. Men at indprente Prindsens Hierte Følelse af Medynk og Overbærelse, eller, i det mindste at aabne hans Barm for dem, var tvert imod Hovmesterens Plan, han havde anseet det for en qvindagtig Skröbelighed at betjene sig af Mildhed og Overtalelser, alting skulde ndrettes ved Magt og overdreven Haardhed; han søgte ikke at være elsket men frygtet, uden at overveje, at Frygt qvæler Sielens hærligste Ævner, og at den, som er Mild og God, naar han er tryg, kan af Angst for sin Sikkerhed drives til de største Grumheder.

Havde han allene ved sine voldsomme Midler søgt at underkue de Tilböyeligheder hos Prindsen, som han troede kunde blive ham og Landet skadelige, saa havde der dog

¹⁾ Reventlon.

været noget at anføre til hans Undskyldning, men han kiendte hverken hans gode eller onde Side, han holdt ham fra det Öyeblik at han kom til ham¹⁾, under saa grusom en Tvang, at han aldrig kunde yttre sine Tilböyeligheder, og til Trods for alle de Forestillinger, som jeg med Visshed veed, at der bleve gjorde ham om at forunde Prindsen Frihed til at lægge sin farligste og svageste Side for Dagen, paa det man kunde vende alle Kræfterne mod den, og lade de uskadelige Tilböyeligheder raaderum, saa var han dog ikke til at overtale dertil, Han paastod, at naar Prindsen slet ingen Villie blev forundt, saa havde man ingen at bestride, men kunde indprente ham de Meeninger og Begreber, man fandt at være de bedste.

Alle de, der nærmede sig Prindsen, vare tvungne til at følge hans Plan, ingen Hengivenhed, ingen forekommende Venlighed maatte viises imod ham; og den eneste, der ikke fulgte denne Regel, var den gamle *Moltke* naar han, men som var overmaade sielden, kom til Prindsen søgte han paa alle muelige Maader at være ham til Behag, og som gjorde, at uagtet *Moltke* og *Reventlou* vare Svogre, afmaalede han ham dog med de afskyeligste Farver under Navn af *Favorit*. Efter hans Sigende gjorde Intet en Regent foragteligere end at binde sit Hierte til en Undersaat, Gud havde sadt ham over alle andre fordi han ikke maatte hæfte sig ved nogen anden; alle de Ulykker, der ramte et Land, drog *Favoriten* over det, og ved hver Middags og Aften Taffel, naar der ingen var, som kunde holde Lyset, gik Samtalen stedse ud paa de Lande, der vare bragte i Elendighed ved en *Favorit*, og hvilke uværdige Mennesker, der som oftest havde været det. Historien forsynede

¹⁾ 21/3 1755.

ham til alletider og i alle Lande med Exempler derpaa, og en Dag, da han taledes om en Konge af *Spanien*, der havde gjort en *Castrat* til sin Premier Minister¹⁾, vendte han sig til *Cron Prindsen* med de Ord: og naar De, min naadige Herre, engang bestiger Thronen bliver ventelig *Laurent* Deres, siden det er hans Lærdomme og Underviisninger, som De finder meest Behag i og viiser meest Attraae efter. Denne offendtlige Ydmygelse bragte alt Blodet i den unge Herres Ansigt, og med et meget betydeligt Öyekast og Tone svarede han ham: Jeg beder Gud i Naade bevare mig fra at komme paa Thronen förend jeg baade har forglemt *Laurent*²⁾ og hans Lærdomme. Der ligger saa megen Fornuft og tillige saa stærk en Irættelse over Hovmesterens ufornuftige Bebreydelse, i dette Svar, at det i mine Tanker burde bragt Blodet i hans Ansigt af Skamfuldhed.

Havde han sadt den Afskye, han vilde indprænte Prindsen for *Favoriter*, de behörige Grændser, havde han viist ham, at det ikke var Kierligheden og Fortroeligheden, som Regenten bar for en værdig Mand, der var lastværdig, at da Venskab var Livets störste Lyksalighed, saa var Regenten som Menneske ogsaa berettiget til at nyde den, skiönt med lidet Haab om at finde en sand Ven; men at denne ædle Fölelse vanslægtede til en lastværdig Skröbelighed, naar Regenten enten ophöyede ham over sin Fortieneste, eller lod sig saaledes behærskes af ham, at han overdrog ham Omhuen for de Pligters Opfyldelse, som Gud vilde kræve Regnskab af ham for, at ikke Regierings Sorgerne, men Livets Sorger vare de, han kunde hente Tröst

¹⁾ Her tænkes vistnok paa Philip V. og Farinelli.

²⁾ Formodentlig Pierre Laurent, Inspecteur des Danses de la Cour.

og Husværelse imod ved en prøvet Vens Bryst, saa havde han udført et priiseligt og hans Kald værdigt Foretagende, men efter det Begreb, som man gav ham, saa hadede han Navnet, men ikke Virkningen, og denne Afskye var saa stærk hos ham, at den hævngierrige Prinds af *Hessen* betiente sig af den, til at faae *Reverdil*¹⁾, der ikke vilde rette sig efter hans selvraadige Villie, ud af Landet ved to eller tre Gange i en *Ironisk* Tone at nævne ham for Kongen, som hans *Favorit*.

Den gruesomme Tvang, man holdt ham i, de umenneskelige Rævelser han ved den mindste Forseelse blev underkastet indjog ham ikke allene en græsselig og uovervindelig Angst, men tillukkede tillige hans Hierte for Medlidenhedens Stemme, baade mod Mennesker og Dyr, en vis og uundgaaelig Følge af en grum Medfart; thi hvorledes skulde den, der aldrig fandt Medynk, kunde føle Medynk, og hvad andet end det græsselige Tyrannie, der udøves mod de sorte Slaver, gjør dem saa umenneskelige og grumme i deres Hævn? Og da Menneske er Menneske, saa bliver Prindsen Slaven i sin Tænkemaade, naar han nyder Slavens Medfart og Behandling.

Til denne udøvede Grumhed føjede sig endnu en anden Ulykke og som var den, at der fra hans første Ungdoms Tiid aldrig var meere end eet Menneske om ham, som havde, ved at vinde hans Kierlighed, førend det blev ham umuelig at elske, kunde givet ham faste og rigtige

¹⁾ 21 Nov. 1767. Reverdil p. 105 følg. antager Holck for den der styrtede ham; men St. Germain næsten samtidige Afsked, og Prinds Carl af Hessens derved befordrede Indflydelse paa Krigsvæsenets Bestyrelse gjorde det sandsynligt i de Tider, at han havde været virksom ved Reverdils Afskedigelse. D. Biehl er, som tidligere er omtalt, i det Hele ugunstigt stemt mod Carl af Hessen.

Begreber; og ved Fornuft og Lempe undertvungen den trodsige Egensindighed, som der sagdes, at være ham medfødt; og dette var hans ældste Kammer Junker; Geheime Raad *Schack Rathlou*¹⁾, men han blev ikke længe nok hos ham, hvad enten han saa selv ønskede det fordi han ikke kunde udrette hvad han vilde, eller *Reventlou* ikke vilde have en Mand af saa sande Fortienester saa nær om Prindsen, eller og der skulde banes Vei for (*A.*) *Moltke* til *Marchals* Posten²⁾, og alle øvrige havde hverken Forstand eller Villie til at være nyttige uden for dem selv.

Trangen til at skaffe sit Hierte Luft nødte altsaa Prindsen til at tage sin Tilflugt til ham, derved sin uophørlige Fritten gav ham Anledning til at beklage sig, men denne som var hans Kammer-Tiener³⁾, havde ikke allene ingen Opdragelse havt, men var endog iblandt Skoebørstens Dyrkere een af de gemeeneste i sin Tænkemaade, og vante derfor Prindsen ved denne Fortroelighed til en Sladderagtighed, der har giort, at de, som har meent det best og redeligst med ham, aldrig har vovet at bringe en Sandhed for hans Öre, der skulde bevares.

Havde *Reventlou* endda søgt at bringe Prindsen til at elske Gud, saa havde den beklagelige Herre dog havt en sikker Tilflugt og et fast Skiold, men hvad enten han selv meere frygtede end elskede Gud, eller han troede at retfærdiggjøre sit Forhold ved at tale om Gud, som et Væsen, hvis Hævn og Straf ved den mindste Forseelse var uundgaaelig, saa tiente det Begreb, han fik, allene til at indjage den unge Herre samme Rædsel for

¹⁾ Joachim Otto Schack Rathlou, født 1728, Gesandt i Sverrig 1760, bekjendt som Statsminister fra 1772—1788, R. af E. 1773.

²⁾ Jævnfør S. 343.

³⁾ Her tænkes paa Kirchhof, jævnfør S. 343.

det høyeste Væsen, som han havde for sin barske Hovmester.

Det har stedse været umueligt for mig, min Ven, at giøre mig et Begreb om de Menneskers Følelser, der forestille sig Verdens Herre med et stedse opløftet Sværd over sine Skabninger til at lade dem føle Vægten af hans Vrede, i steden for i ham at kiende Kierlighedens Fader, der ikke befaler Mennesket andet end at elske, der ikke vil have andet end Kierlighed for alle sine utallige Velgierninger og som i sit aabenbarede Ord har givet det største og ufatteligste Beviis paa sin Kierlighed og Barmhiertighed, der aldrig bør skilles fra hans Retfærdighed, fordi det Offer som hans Barmhiertighed gjorde af hans eenbaarne Søn, forbinder hans Retfærdighed til at forlade dem, som elske og troe paa Christum. Men kan vi ikke nægte dem vor Medynk, der ved dette vrangte Begreb berøve sig den eneste sande Trøst i Livets Gienvordigheder, hvor mange Taare kræver da ikke det unge Menneskes Forfatning, som dette Rædselsfulde Begreb indpræntes ved Ord og Exempel, og som naar Ungdom og Overtalelser har forledt ham, og Hiertet og Samvittigheden anklager ham, ingen meere Redning veed, men er et ideligt Rov for den grummeste Siele Angst?

Desværre for den ynkverdige Herre og os blev dette Frugten af, at *Reventlou* var dagligen Lovens og dens Forbandelsers Forkynder, uden nogensinde at lade Evangelii søde Trøst komme af hans Mund. Han ansaae Frygten for et saa kraftigt Middel til at opfylde Pligterne, at han meere end engang, maaskee i en god Hensigt, lod sig forstaae med, at naar en Konge ikke gjorde, hvad han burde, saa løsede han derved ikke allene Undersaatterne af deres Troeskabs Eed, men efter hans Tanker, burde endog den,

der havde Moed nok til at lægge Haand paa ham, meere ansees for sit Fædrenelands Velgiörer end en Forbryder, siden han allene var Rædslandet i en hævnende Guds Haand.

Underkuet og opfyldt med den græsseligste Rædsel besteg han Thronen; *Reventlou* havde saa længe bleven ved at udøve sin Myndighed, at der ikke var mindste Rum imellem den haarde Tvang ikke at torde yttre et Önske og den yderste Grad af Selvraadighed; thi da *Reventlou* ansaae sig selv for umistelig i *Conseillet*, og i visse Maader maaskee ogsaa var det, saa var der i de Nie Maander, som hans Fader levede efter hans *Confirmation* ikke foregaaet den mindste Forandring i hans Forfatning; thi der kaap intet større Beviis gives paa, at *Reventlou* ikke havde formikdet sin Tone, end at den endog var lige bydende og barsk efter at han havde svoret ham Lydighed, som sin Konge. Men Prindsen mærkede ikke saa snart at Tugtemesteren ikke meere torde bruge Haanden, men allene Munden, förend han gav efter for unge Menneskers Forestillinger, om ikke meere at bryde sig om hvad han sagde, men viise, at han var Enevolds Herre, der kunde giöre og lade hvad han vilde.

Forestill dem nu min Ven en ung Herrre, der er fremmet for alt det der angaaer Rigets Vel og Forfatning; næsten fremme[de](t) for dem med, der skal hielpe ham at besörge det; siden det aldrig havde været ham tilladt at tale andet med dem, end hvad *Reventlou* lagde ham i Munden; de to Dage om Ugen overfuset af *Reventlou* naar han spurgte, om det dog ikke kunde skee paa en anden Maade, og de övrige Dage at höre Forestillinger og give Resolution til *Collegierne* om Ting han ikke vidste det mindste af. Paa den anden Side overhængt af de unge Mennesker, han begyndte at spøge og brydes med, om den Betiening

til den, og den til den, og som vidste at fatte ham ved hans svage Side: Forfængeligheden, ved at indpuste ham, at han gierne kunde gaae allene, og trængte ikke til de gamle Suurpotters Ledebaand, og naar han fyldestgjorde dem, da at blive overfuset og igiennemheglet af *Reventlou*.

Hvad var naturligere, end at han havde inderlig suk-
ket efter Befrielsen fra det grumme Aag, der havde tryk-
ket ham, men nu syntes Forretningernes Bestyrelse at true
ham med et, der ikke var ham mindre i Veyen til at nyde
hans saa høyt attraaede Frihed. Havde hans Siels Ævner
ikke været underkuet, havde en grum Medfart ikke berøvet
ham det kiekke Moed, der bestrider alle Vanskeligheder
for at bane sig Veyen til Æren, saa maaskee han havde
opoffret alleting for den; men i den Forfatning han var,
og uden Opmuntring af alle dem der vare om ham, *Re-
verdil* undtagen, og uden den behørige Understøttelse af
dem, der ved at give ham alle muelige Oplysninger, burde
giort ham Arbeydet let og behageligt, var det umueligt
andet, end at han maatte kiedes derved. *Reverdil*, som
vidste, at det ikke feylede ham paa Fornuft, og at han
havde megen Vid, indsaae tillige, at ingen af de, som han
forbandt sig med, kunde skaffe hans Siel Føde, og sætte
de underkuede Ævner i Drift og Virksomhed. Han søgte
altsaa at drage ham fra Drengle leeg ved at sætte ham i
Hovedet at efterabe Kongen af Preussen ved Aftens Maal-
tider, som Fortienester og ikke Værdighed gjorde berettiget
til, og hvor han ved at lægge den kongelige Høyhed fra
sig, kunde nyde Livets største Behagelighed i en munter
og underviisende Samtale og en behagelig Omgang.

Dette Forslag blev biefaldet, men nogle af de, som
deres Lærdom havde giort navnkundige, vare saa lidet be-
hagelige i Omgang, og saa stive og *ceremonielle* i Henseende

til Kongen, at Öyemeedet feylede, og det blev ligesaa hastig glemt, som besluttet. Imidlertid vare dog disse Aftens Maaltiider Anledningen til den Gunst som *Brandt* paa nogen Tiid stød i hos Kongen. *Reverdis* Venskab for ham gjorde at han blev ansagt; han havde god Forstand, havde læst meget og var tillige overmaade opvakt og moersom, uden at hans Munterhed var af det larmende og støyende Slags eller gik uden for Velanstændigheds Grændser; han taledede meget vel, og allermeest naar han havde Leylighed til at udlade sig over Venskabs Fordeele og Södheder, som han syntes at föle ved at tale om dem lige indtil Henrykkelse. I Fölge heraf udmærkede han sig stærk i dette Sælskab, og havde Aarsag til at smiggre sig med et stort Fortrin i Kongens Yndest; allerhelst da det lod, som om Kongen var eenig med ham i Henseende til hans Venskabs *Systeme* og udtrykkede sig med megen Veltalenhed over Cronens Byrde og Venskabs Husvalelse, hvorved *Reverdil* og *Brandt* fik begge Navn af hans Venner.

Et feigt og frygtsomt Hierte, min Ven, er ikke i Stand til at elske, det kan vel baade udtrykke og föle en slags Behag, men det er ikke sand Kierlighed. Den er Siælens ædelste Fölelse, den udfordrer en ædel og reen Grund om den skal voxe til Bestandighed uden hvilken den allene er en blot Flyve Lyst, og bestandig kan den aldrig være, som feyler Moed og Kiækhed til at vove alleting og trodse alleting for dens Skyld, som man elsker. Ved grum Medfart var Sæden til oprigtig Kierlighed ganske qvält i Kongens Hierte; Rædsel og Forfængelighed vare hans eneste Drivflædre og strede med hinanden om Fortrinet; af den sidste kunde en fornuftig Hovmester have draget store Fordeele, den kunde blevet en Spoere til store Tings Udförelse, men i stæden for at give den en rigtig Vendning

havde *Reventlou* nedtrykt og underkuet den med. Ganske at udrydde den havde han vel ikke formaaet, men Angsten var dog saa aldeles Herre over den, at alt det Gode den skulde frem bringe blev qvalt ved Rædselens Ukrud.

Han manglede Moed og Standhaftighed til at elske oprigtig og med Varme, og gav derfor skielvende efter det første man sagde ham: at det maatte saa være, og at det vilde blive ham til Skade og Fortræd, dersom det ikke skeedte. Han havde hørt og læst, at Regentere ingen Venner havde, den store Sandhed var heller ikke bleven skiult for ham, at de ingen fortiente, siden de sadte meere Priis paa en Hyklers Smigger og en Forførers Lokke Gift end en troefast Vens velmeente og alvorlige Forestillinger og at i Følge deraf Historien faa eller ingen Exempler havde at fremviise paa Konger der havde været Ven. Forfængeligheden at forøge disses Tal, drev ham altsaa til at kalde den sin Ven, han følede en slags Godhed for, men naar Öyeblikket kom, at han skulde viise sig Ven, saa manglede han enten Moedet dertil; eller og den samme Forfængelighed berövede Navnet, som havde givet det, for at undgaae Mistanken at have en *Favorit*, hvilket var forestillet og indpræntet ham, som en Regents største Skiendsel.

Forestillingen om, at *Reverdil* blev anseet derfor, foreenet med hans egen Følelse om, at han foragtede ham, siden han, som jeg har sagt Dem, vovede at *raillere* ham ¹⁾, udslættede med et al hans saa kaldte Venskab, og ved den Leylighed troede *Brandt* at trykke Stempleet paa sin Tænkemaade og giøre sig meere agtbar i Kongens Öyne ved at blive ved at viise sig sin faldne Vens Ven; og fulgte altsaa *Reverdil* paa hiin Side Roeskilde i det græsse-

¹⁾ See Side 369.

ligste Vey og Veyr. Men han tog sig ikke i Agt for at io meere han viiste sig Ven i sit Forhold io meere beskjemmede han derved Kongen, som ogsaa følede det og lod ham mærke sin Mishag derover; thi da *Brandt* med en slags Triumpf over sin udviste *Heroismus* vilde bringe Kongen *Reverdils* Tak for al beviiste Naade, spurgte Kongen ham med bitter Latter: Er nu deres Roman med *Msr. Reverdil* endt eller gaaer Deres *Sentiments* endnu længere? og dette lagde den første Grundvold til Kongens Modbydelighed for ham.

Naturen maatte have begavet ham med meget mindre Ild end den har, dersom han ikke skulde følt Tyngden af *Reventlous* græsselige Aag, som han havde baaret i Tolv Aar og i den Tiid sukket inderlig efter sin Forløsning og at komme i Frihed. Men da en Konge deels ikke kan siges at eye Friheden, og deels den Menneskelige Indbildnings Kraft stedse forestiller et ventet Gode langt hærligere end vi finde det ved Nydelsen, saa var det ogsaa umueligt, at hans Friheds Erholdelse forskaffede ham det; han ventede sig, allerhelst da Rædsel og Frygt vare blevne ham saa væsendtlige at han aldrig kunde blive dem qvit, de fulgte ham som hans Skygge og strøede Galde over alle de Fornøyer han haabede at nyde, Hvad var nu naturlige(re) i hans Forfatning end at troe, at han endnu ikke havde nydt Frihedens Sødhed i sin ganske Omkreds. Dette aabenbarer han for vilde og uregierlige Drenge, der maaskee mindre af Ondskab end Kaadhed, giver ham Anslag paa de nedrigste og skammeligste Udskeyelser. Misfornøyet med sin indere Forfatning, opirret ved en, med lige saa megen List som vidt udseende Hensigter, opvakt Misforstaaelse, og tilskyndet og forført af dem, der vare om ham, udkrævedes der meere Standhaftighed, og større

Siele Kræfter end hans Opdragelse havde lævnet hos ham, for at holde sig fra at giøre den uværdige Brug af sin Frihed, som alle har været Vidne til. Det brusende og vilde i disse Handlinger fortumlede ham, Svækkelse i Tænke Kraften antog han for Følelse af Frihedens Gode, og fortsatte den indtil den udtømmede Natur forbød det aldeles.

Frygten for Guds Straf havde i Begyndelsen af dette vilde Levnet holdt ham fra at forsømme sine Andagts Øvelser, men hvad Deel Hiertet har haft i dem er let at slutte; svækkede Nerver fører stedse en vis Ængstelighed med sig, der forøgede den, der var bleven ham naturlig, Samvittigheden, denne aarvaagne Irettesætter mindte ham om hvor høyligen han havde forgaaet sig imod Gud, sig selv og alle andre; men hans underkuede og frygtsomme Siel kunde ikke see Forbarmeren i Herren, men Hævneren og den strænge Dommer, hos hvilken der ligesaa lidet var Forladelse at vente, som hos *Reventlou*. Kan den, der hader sin Broder, som han seer, ikke elske Gud, som han ikke seer, saa ligger det og i Naturen, at giøre sig et Begreb om Gud efter det vi føler og erfarer af andres Forhold mod os; og Han som aldrig havde funden Barmhiertighed, han, som ved en grusom Medfart var bleven selv haard og umedlidende, hvorledes kunde han vente andet end Vrede og Straf af et retfærdigt Væsen, som han modtvillig havde fortørnet?

Havde han i denne ynkværdige Tilstand funden en medynksom Trøster, der havde veyledt ham til Guds Barmhiertighed ved at viise ham Guds ubegribelige Kierlighed til Mennesket, og hvor villig han er til at forlade naar han seer Bedring; saa kan man med Føye troe, at hans Haab og faste Tillid til Gud havde formindsket den Angst, der var bleven ham naturlig og gjort den hærligste Virkning;

men i det Sted fik til hans og vor Ulykke Grev *Smettau* ¹⁾ Adgang til ham, der gjorde det skiændigste Brug af sin Forstand ved at forestille ham Gud, som et Væsen, der var alt for uendelig stor til at agte paa Menneskets Handlinger eller fortørnes over dem; at Mennesket ikke var andet end det ædelste Dyr, der havde en større Virknings Kreds men ikke meere Ret til Udødeligheden, end Ormen, det knusede under sine Fødder, at det var noget, som alle store Siele længe havde været eenige om, og betiente sig allene af Religionen til en Tømme paa Almuen.

Sæt Dem nu, min Ven, for et Öyeblik i den beklagelige Herres Forfatning, et Rov for den græsseligste Angst, begierlig efter uindskrænket Frihed, der for ham var det høyeste Gode, og forføngelig nok at attraae, at nævnes iblandt de store Siele, og siig saa, om ikke Deres ved Legemet svækkede Siel, ikke med Begierlighed havde grebet efter et Middel, der lovede saa kildrende Fordeele? Den, der er i Havs Nød, griber io efter et Halmstraae til at holde sig ved, hvad Under da, at han søgte at bilde sig selv noget ind, hvor ved han kunde være roelig baade for det forbie gangne og tilkommende; han hverken vidste eller troede, at Naturen selv strider imod denne Overtydelse, at den bæver ved Tanken om at blive til Intet, og at om det end var mueligt at naae en fuldkommen Tryghed derom, saa kunde den dog ikke give Tröst, og ikke Tryghed, men Tröst var det eneste, der kunde læge hans saarede Siel.

¹⁾ Den omtalte Smettau formoder jeg, er Herman Woldemar Greve af Schmettau, der 1764—67 var commanderende General i Norge, hvis *«Blätter aus Liebe der Wahrheit»* 1772 bleve undertrykkede som ugudelige.

En bedrøved Erfaring har ogsaa lært ham, at et Begreb, der saa aldeles tillukker Sielen for alt Haab og Trøst, kan vel et Öyeblik drage en Hinde over Samvittighedens Saar, men at det bryder strax op igien med fordoblet Svie og Smerte. Hans Nærvers Svækkelse lærte ham, at man ikke ustraffet gör Vold paa Naturen, og Legemet og Sielen staaer i alt for nøye en Forbindelse at det første ikke skulde have en mægtig Indflydelse paa den sidste, og fölgelig en dobbelt, hvor den er saa undertrykket som hans. Vel kan jeg ikke nægte, at han har givet Kiendetegn paa Grumhed og et haardt Hierte, men har de været ham naturlige, eller ere de Virkningen af den ham paatvungne Fölelse? Jeg troer at have Grund for at ansee dem for det sidste; thi er det en fordærvet Natur eller Fölelsen af sin Afmagt der gör Barnet grumt i en vis Grad? Sikkert overtýdningen om dets Afmagt(;) den liden Modstand, det kan göre andres Villie bringer det til at lade de, som ikke kan göre det Modstand föle heele Vægten af sin Overmagt. Skulde ikke de af Kongen udövede Grumhed(er) [ikke] have samme Kilde, og være avlede af en heftig Forbittrelse i hans Siel over at föle, at han kun var Skyggen af det, han bar Navn af, og feylede Moed og Kræfter til at afkaste Aaget? og er det saa, da maa ogsaa hans Grumhed overgaae Barnets i samme Forhold, som Kundskaben om hans Kræfter overstiger Barnets. Kiendetegnene hos ham paa et haardt Hierte, har altsaa mindre forundret mig, end at han ikke har udövet större Gruesomheder; tusende Exempler af Historien, kan bevidne min Satz: at Frygt gör Tyranner; Skaansel og Sagtmødighed Menneske Venner. *Friderich* den Femte var ikke partiisk, men allene retfærdig, naar han sagde: at han skyldede *Rosenkrantz* alt det gode, der fandtes hos ham.

Hans Moder behandlede ham med Haardhed og Grumhed; hans Hovmester med Kierlighed og Sagtmodighed, og de forskiellige Indtryk denne forskiellige Behandling gjorde hos ham lærte ham Maaden at blive elsket og tilbedet. Naar man vil giøre den frommeste Hund bidsk, saa binder man ham; det er mindre hans Frieheds Forliis, der oppirrer ham, end Frygten, som hans Tilstand indjager ham; han føler, at han er meere i andres Vold end i sin egen, og da han ikke ved Flugten kan sætte sig i Sikkerhed om nogen vil giøre ham Ondt, saa søger han, ved at viise Tænder og snærre, at giøre sig frygtet og holde Folk fra sig.

Følg med et ynksomt Öyekast den beklagelige Herre i alle hans Handlinger fra Begyndelsen af og indtil nu, og de vil heele Veyen igiennem finde Virkningen af *Reventlous* umenneskelige Behandling og Savnet af en deeltagende Vens Ombue, der ved sin Hengivenhed og Ömhed kunde svækket dens farlige Indtryk. Hans vilde Udskeyelser avledes af hans umaadelige Begierlighed efter at nyde Friehedens Södhed og slette Menneskers Tilskyndelse; den Letsindighed, hvormed han overgav alle de, han syntes at elske, var Mangel paa Kiekhed og det svage Herredömmes Kierlighed har over en underkuet Siel; hans Mangel paa Medlidenhed reyste sig af det, at han ikke kiendte det mindste til den, hvorved Sindet var bleven forhærdet; hans Rædsel for Menneskene kom af den indere Overbeviisning om, at han hverken var det han burde være, eller det skeedte som burde skee, og gruede altsaa for at enhver der nærmede sig ham, maatte sætte *Reventlous* Trudsel i Værk, og blive Fædrenelandets Velgiörer paa hans Bekostning; hans Villighed til at forkaste Religionen var en ganske naturlig Følge af det, at man ikke havde vant ham

til at øse Tröst af den, men at skiælve for Straffen, den truede Overtræderen med.

Forestill dem engang hvad han dagligen maae føle og lide ved at forestille sig Følgerne af hans Forurettelse imod en elskværdig Dronning; hverken hans Siels eller Legems Kræfter ere stærke nok til at vælte den Deel fra sig, som andres Ondskab har deri og gjort ham til Redskab for. Overvey hvad han har lidt fra sit femte til sit Syttende Aar; det Onde hans uværdige Yndlinger drog over ham paa adskillige Maader inden han blev tree og Tyve, og saa hvad han har lidt og hvorledes han er bleven behandlet i de sidste Tolv Aar, og saa vil deres Siel bæve af Afskye og smelte af Medynk. Er det at undre over, at han som er bleven forraadt, forladt og Mishandlet af alle de, han har elsket saa høyt, som han havde Kræfter til at elske; som aldrig har hørt et tröstende Ord, som aldrig har funden nogen Deeltagelse eller Husvælelse i sine Lidelser, er det, siger jeg at undre over, om hans Hierte er tillukket for alle milde Følelser, at han, som man har tvunget til at fremme[t] sit Folks Ulykke i stæden for dets Vel, anseer sig for at være hadet af det, frygter for Menneskene, og troer, at Guds Hævn hviler over ham?

Har noget Menneske havt Føye til at fatte den rædsomme Tanke, at Gud var ham vred og kunde ikke forlade ham, saa har han det, naar han saae tilbage paa sin heele Leve Tiid, først en Martyr for en haardnakket Tyrans Egen-sindighed; dernæst, og i Følge af den, en Kasteboldt for letsindige og ugudelige Menneskers Sindslidelser og Forførelse, og tilsidst et lidende Redskab i Herskesygens Hænder, bestandig en Slave, der befaledes i Steden for at befale, og som hans dybt indpræntede Angst gjorde uskikket ved en Mandig og kiek Beslutning at afkaste Aaget,

siden Trudslar og övet Vold, ved den mindste Modsigelse, strax bragte ham bævende til at adlyde.

Naar jeg med saa sand en Glæde, at den drager Taa-rene i mine Öyne, siiger, hvad maae da ikké *Cron Prindsens* Hierte föle ved at vide: at med den 14de April tog hans Faders lykkeligste Dage sin Begyndelse. Maatte Overbeviisningen om den Bönhörelse, han har funden hos Gud, da han ved sin Söns Födsel önskede at have naaet den Tiid, da han til sin Lettelse kunde overdrage ham Regierings Byrden, bringe ham til Eftertanke om, at Gud ikke vredes bestandig; men den Forandring, der er foregaaet i hans Forfatning, oplive Haabet hos ham om Guds Naade, at ligesom hans Angst for Menneskene formindskedes, hans Troe og Tilliid til Guds Barmhiertighed maatte voxe, hans Siele Angst forsvinde og hans Hierte aabnes for Kierlighedens og Naturens milde Indtryk.

Jeg har det store Haab, min Ven, at det skeer, og min stærkeste Grund dertil er den, at endskiöndt vore bedste Handlinger ikke kan fortjene noget af Gud, saa vil hans Barmhiertighed dog belönne Prindsens ærbödige Kierlighed for hans Fader ved at lægge sin Velsignelse til det, han giör for ham, paa det Prindsen maae nyde Södheden af den fulde Overbeviisning om at være Redskabet i Forsynets Hænder, til at udbrede Hæld og Glæde over den sidste Deel af hans Faders Liv, og som, i Fald at dette store Öyemeed naaes, maaskee endog bliver den længste.

Hielp var ham ogsaa höyst nödvendig; thi naar jeg undtager at jeg anseer *Reventlous* Medfart imod ham, som Kilden og Grunden til alle ham tilstödte Ulykker, saa nægter jeg ikke at den i Tolv Aar af hans Navn og Myndighed tilsnegne og fordærvelige Misbrug io endnu var tusende Gange utaale(li)gere; thi vel er det haart for den

udviklede og daglig voxende Forstand at holdes i Uvirk-somhed, og føle Villien aldeeles underkuet; men der gav dog kun Ungdom og Uerfarenhed efter for en aldrende Mands Indsigter og Velbehag; da derimod i det sidste Til-fælde den yngre Brøder betog den ældere sin Ret; og forestillede i Løndom saa vel som offendtlig hans Formyn-der og Tugtemester, saa den udvortes Velanstændighed ikke engang blev iagttaget. I steden for, som man foregav at gaae ham til Haande og lætte ham Byrden, brugte man ham til Haandskriver, tvang ham til at give det dummeste Hvis Hvas og de fordærveligste Anlæg Kraft og Myndighed ved Stemplet af hans Haand, og nødte ham til at have Personer om sig, som han bar Afskye for. Det er næsten ubegribeligt at denne Omgangs Maade ikke udvirkede det, som man søgte at bilde Verden ind; og det var saa utroe-ligt, at Mennesker, som vidste at der var en Gud og Dom-mer, kunde handle saaledes som de gjorde, at deres Sik-kerhed udkrævede at opvække Mistanke om hans Forstand til at svække Indtrykket af hans Klagemaal, dersom For-tvivlelsen drev ham til at raabe om Hielp og Biestand imod hans — Jeg troer man med Føye kan kalde dem Bødler.

Her seer de, min Ven, hvorledes jeg betragter og stedse har betragtet den mishandlede Herre: En levende Forstand og stærk Indbildnings Kraft, der spoeret af en høylig krænket Forfængelighed arbejdede for at komme i Veyret, men blev idelig trykket ned igien ved indgroet Angst og Skræk, og som forleedt til Tøyleløshed ved en falsk Forestilling om Nydelsen af den saa høylig attraaede Frihed, forögede den Rædsel, der ved Vanen var bleven ham naturlig, ved indvortes Bebrejdelser og Hiertets Over-beviisning om at han hverken handlede, som han burde, eller var det, han skulde være. Hans, ved dette Vidnes-

byrd saarede Forfængelighed, indskiød ham Ulyst til det eneste Middel hvorved den kunde blive tilfredsstillet, nemlig: at arbejde og stræbe saa længe til han fortiente Høysagtelse og Kierlighed. Men hertil behövede han Opmuntring og Understøttelse, fordi hans Siel, ved udövet Tyrannie imod ham, var bleven berövet den mandige Kiekhed og Ufortrödenhed, som der udkræves til at arbejde sig frem paa en besværlig Bane uden at kiedes, men blive ved indtil man kommer til Maalet og naaer Seyers Krandsen.

Den 14de Januari 1785.

Jeg har det Haab, at det vil gaae bedre, sagde min bedste Ven, Himlen opfyldte hans Haab og mine Bønner, og lad ham endog her nyde al den Frugt af hans Omhue, som hans ædle Hierte kan ønske! Om det er Attraaen at kunde biedrage noget hertil ved at meddeele ham nogle Efterretninger, som jeg længe har gjort mig en lønlig Bebreydelse af at han ikke har faaet længe siden, eller Haab om at faae Forladelse for en Taushed som jeg troede at skyldte Eeden, jeg havde gjort en Ven, at det skulde döe med mig, det veed jeg ikke, men Tanken, at jeg maaskee kunde have forsynet Dem med Vaaben til at forebygge et Onde, der maaskee vil blive meget vanskeligere at udrydde, har i lang Tiid ængstet mig, og jeg kan ikke undskylde mig med andet, end at jeg aldrig kunde forestille mig, at det kunde giøre anden Nytte end at stille en blot Nysgierighed hos Dem, og foresatte mig altsaa at skrive det op og lægge det iblandt de Papiirer, der skulde gives Dem efter min Död¹⁾.

¹⁾ I et Brev af 15de Mai 1784 skriver hun blandt andet: Hvor vigtig det er mig at være kiendt af Dem kan jeg ikke give Dem et

Da jeg hørte, at en Herre, som jeg maaskee kiendte nøyere end nogen anden skulde nærme sig vort Haab og Tröst (Kronprindsen) faldt det mig vel ind at sige Dem, hvad jeg vedste, men da De syntes ganske roelig derved, og jeg tillige troede at Atten til Nitten Aar maatte have giort en stor Forandring hos ham, og at han snarere ved en Mentors end en Göglers Anseelse vilde viise sig for en ung Herres Öyne, som han vilde blinde, saa tav jeg endnu, tildeels maaskee af en falsk Skamfuldhed over at have dulgt det saa længe for ham, som jeg elsker og ærer over alle Dödelige.

Men skulde det Spörgsmaal giöres Dem igien: Hvad har Prinds *C(arl)* giort? Saa kan De dristig svare ham (Kronprindsen): at han har lagt Grunden til hans Faders Fordærvelse og hans Moders Ulykke, at han har et slet Hierte og fordærvede Sæder, at han beöldder den farlige Gave, at brænde sig ved sin Tunge hviid som en Lysens

bedre Bevils paa end at jeg har testamenteret Dem alle mine efterladte Papiirer; der indeholde en vidtløftig Correspondance med en Deel af de værdigste Mænd i Byen. Jeg havde glemt den, paa det Verden efter min Død kunde af den blive overbevilst om, at den havde giort mig Uret, men da min Bülow er mig meere end heele Verden, saa har jeg sagt og silger min Broder det ved alle Leyligheder, at om jeg skulde döe hastig, saa skulde han strax samle alle mine Papiirer og Breve sammen og sende dem til min Ven, skulde jeg derimod selv merke dens Komme, saa skal det være min sidste Jordiske Forretning; og da disse indeholder de vigtigste Begivenheder, af hvad der er mødt mig i næsten 36 Aar, saa kan mit Forhold af Dem ogsaa best forklares, og blive et uomstødeligt Bevilis at jeg har levet meere for andre end mig selv, og at ingen Efterstræbelse eller Uerkiendtlighed har giort mig lunken i det, jeg troede at skylde andre. — Af denne hendes Correspondance har Manuskriptsamlungen desværre kun saare lidet, 137. A. 2: 8te Breve fra Luxdorph og 3: et Brev fra Guldberg og fire fra C. T. Hahling.

Engel, naar hans Handlinger ere sorte som Afgrundens, at han kan smigre, berømme, ja endog slutte det nøyeste Forbund med dem, han i Sielen hader, saa snart de ere nødvendige til hans Hensigter og maae tiene til at fremme dem, men saa snart de ere opnaaede saa forfølger og styrter han dem, om det er mueligt, og til Bevlis herpaa kan De anføre dette:

I de tree til fiire første Maaneder efter at Kongen var kommen paa Thronen vedligeholdte han den ordendtlige Levemaade, som han havde været vant til, var strax efter tie i sit *Cabinet*, hvor *Nielsen*¹⁾ maatte holde hans Andagt med ham, og naar det om Morgenens var forrettet med, klædte han sig, og tog derpaa imod Ministeren, hvis Forestillings Dag det var; lod sig give en nøye Underretning om alleting, og syntes at vise en slags Attraae til selv at kunde indsee, hvad der burde være og ikke være. Dette var maaskee bleven ved, dersom Prinds *Carl* ikke havde funden Middel til et par Gange at snige sig ind hos Kongen efter Aften Taffelet, men efter at det var skeedt, fandt han saa stor Behang i hans Gøglerier at det blev en Sædvane, Pager og deres Drengs blev trukken med i denne Leeg, og man kunde høre dem lee og støye langt ud paa Gangene til Klokken Tolv og Eet. Derpaa blev Aften Bønnen afskaffet, under Forevendning, ikke at holde *Nielsen* fra sin Roelighed fik han Befaling ikke at bie længere paa Kongen end til Elleve; og til den Tiid kom han aldrig meer. Da han ingen ret Natte Roe nød, saa Sov han længere om Morgenens end sædvanlig, og da dette Galskab var ham langt behageligere end Forestillingerne, saa begyndte han at viise Ministerne til næste Forestillings Dag,

¹⁾ Se om ham S. 350 Note 2 og S. 356 Note.

eller og naar han tog imod dem, saa skyndte han sig at faae underskreven, uden at bryde sig om hvad det var, og endnu mindre at søge at faae Oplysning og Kundskab.

Da Prinds *Carl* var nogle Aar ældere end Kongen og *Koeller Banner* var hans *Mentor*, saa var han ikke allene bekiendt med Vellysterne, men endog med Midlerne, til at sætte Sandserne i Giering, især de Skrifter, som giør den Menneskelige Forstand saa megen Vanære; disse nævnede Prindsen ham og taledes om dem med Henrykkelse. Da Aften Bönnen med *Nielsen* var bleven afskaffet, skulde *Reverdil*, som havde læst for Kongen en Tiimes Tiid om Eftermiddagen og om Morgenens naar han blev friseret, læse for ham naar han havde lagt sig. Men hvor stor blev ikke hans Forundring, da Kongen en Aften nævnte ham een af de allerskammeligste og farligste Bøger, og befalede ham at skaffe ham den Dagen efter. *Reverdil* svarede ham, at han ikke vedste at faae den, og om han endog havde den, saa var den betegnet med saa dan et Skiendsels Mærke, at han vilde ansee sig selv for det nedrigste og sletteste Menneske, dersom han kunde giøre hans Mayestet bekiendt med de Afskyeligheder den indeholdt, og som var den farligste Gift og Smitte for et reent og uskyldigt Hierte. Kongen loe ham ud, sagde han skulde nok faae den uden ham, og endskiöndt han lovede *Reverdil* paa hans Forestillinger og Bönner, at lade den Nysgierrighed fare, saa viiste han ham den dog nogle Dage efter og sagde ham, at han havde faaet den af Prinds *Carl*, og da den ikke havde besmittet eller forgiftet ham, saa havde han ikke (h)eller været bange for Virkningen. *Reverdil* svarede ham, at der var megen Gift, som virkede langsom og bad ham indstændig at lade sig nøie med det Forsøg.

Da han nu til Trods for *Conseillets* Forestillinger og Bønner skulde være Kongens Svoger¹), betroede *Reverdil* mig under det helligste Tavsheds Løfte alt det anførte, saa vel som at han biebragte (Kongen) de meest *despotiske* Grundsætninger, at han var Herre over sine Undersaatters Liv, Ære, Kone, Børn og Alt, og kunde bruge, nyde, gjøre og lade med dem, alt hvad han vilde, og med Taarene ned af hans Kinder forsikkrede han, at han vilde blive Landets Ulykke og Tugtens Riis ved at fordærve Kongens Hierte og Sæder i Bund og Grund. De er det eeneste Menneske, som jeg i denne Post har aabnet mit Hierte for, man er misundelig over mig, som en fremmet for den Kierlighed Kongen bær for mig, den vil ved disse Omstændigheder ikke vare længe, og saa vil alle muelige Beskyldninger hvile paa mig, men ræd De saa min Ære, da De kan gjøre det med Overbeviisning.

Noget efter at Dronningen var kommen ind, havde han godt Haab, at Kongens *Attachement* for hende vilde bevare ham fra Udskeyelser (;) hans Lyst til et ordendtlig Liv var kommen igien, Samqvemmene i hans Værelser efter Taffelet bleve afskaffede og i Følge deraf Prinds *Carl* mindre om ham. Men dette varede ikke længe. Prinds *Carl* havde for megen Forstand til ikke at opdage de Grundsætninger Ober Hofmesterinden biebragte Dronningen og at irritere Kongen dobbelt. Han fik ham altsaa til at besøge alle Baller der bleve holdte i Byen, i hans og *Koellers* Følge. De kom gemeenligen imellem 11 og 12 og toge bort imod 4re og undertiiden sildigere; hvorved

¹) *Reverdil* siger selv pag. 54, at han fik Kongen til at underrette *Conseilet* om det paatænkte Giftermaal. *Bernstorff* fraraadede det i en Betænkning ⁵/₃ 1766, som findes i den *Bûlowske Samling* Pakke 82. G. 3.

Prindsen immer gjorde sig lystig paa Dronningens Bekostning og de gode Stunder hun havde til at spille *Schack* med *Madame Pless*. Og hans Gemal betiente han sig ved en falsk *Confidence* af til et Redskab at faae alt det sagt til Dronningen, som kunde krænke og opirre hende.

Om alle Kongens Historier har jeg hørt tale uden den jeg nu vil fortælle Dem; men jeg er saa fuldkommen overtydet om dens Sandhed, at De maae erkyndige sig hos Vedkommende derom, saa skal han ikke kunde nægte det. Paa en af disse Baller fik Kongen *Capitain Kragenskiolds* Kone at see, som var en Frøken *Eigtved* og berømt for sin Deylighed. Han blev dødelig forliebt og aabenbarede sig for *Prindsen* af *H(essen)*, som ingen Vanskelighed fandt deri, skyndte ham til at giøre hende sine Propositioner, og naar hun ikke godvillig samtykkede, saa var han Herre og kunde befale. Men hverken Bønner eller Befalninger hialp noget, hun aabenbarede sin Mand det, og formaaede ham til for at forskaffe hende Roe, at tage sin Afskeed og gaae til Falster hvor han var født og leve der med hende af det Lidet de havde af dem selv.

At han ikke lod sig bede to Gange begriber De lettelig, men da *Kragenskiolds* Ansøgning om Afskeed kom op til Forestilling, blev Kongen saa forvirret, at han hverken vidste ud eller ind, men befalede at Forestillingen skulde blive liggende, og da Generalen var borte, blev *Prinds Carl* kaldet og spurgt om hvad man skulde giøre? Det forstaaer sig selv at Afskeeden skulde nægtes ham, og enten giøres ham saa store Tilbud, at han fandt sig godvillig i Tingen, eller og han kunde faae Afskeeden, men forbydes ham at tage sin Kone med sig. Efter nogen Overveyelse faldt Beslutningen, at der skulde bydes ham hvilket Regiment han vilde have i Kiøbenhavns Guarnison,

men tillige gives ham at forstaae, at hans Famillie lige saa lidet, som han maatte forlade Byen. Der var nu ikke mindste Tvivl om, at dette vigtige Tilbud io maatte blive imodtaget, og det kom allene an paa hvem der skulde giøre det, hvortil da Prindsen ingen bekvemmere vidste end *Reverdil*, som Kongen ogsaa strax samtykkede, men overdrog Prindsen at sige ham det.

Det første Prindsen havde forkyndet ham Kongens Villie, mærkede *Reverdil* strax at Prindsen havde foreslaaet ham til Mellemand i den Sag for at giøre ham forhadet hos Kongen naar det ikke lykkedes; og yttrede saa vel sin Mishag over *Commissionen* selv, som og, at den ventelig blev frugtesløs. Hvorfor det, svarede Prindsen, synes De, at det ikke er Betaling nok for noget som maaskee mange andre nyder uden at det bringer ham det mindste ind? Belønningen er for stor, svarede han, for een, der kan sælge sin Ære, men tillige i mine Tanker slet valgt; thi Forestillingen om at have Folk under sin Befalning, som næsten allene tiener for Æren, bør allene være mægtig nok til at holde ham fra et Skridt, der giør ham uværdig til at befale over dem; og for tillige at viise Dem, at det ikke er min Skyld, at det ikke lykkes, saa vil jeg, giøre mine Forslag til hans Svigermoder og ikke ham selv, maaskee kan De snarere blende hende, og giør De det, saa kan hun kraftigst overtale sin Daatter og Svigersøn. Dette blev ham tilladt, foruden Regimentet var der endnu en vis aarlig Summa Penge og det Palais, som Fyrstinde *Anne Sophia* havde havt. Alt dette forestillede *Reverdil* Oberstinde *Eichtved* paa beste Maade, hun takkede for den høye Kongelige Naade, men beklagede tillige høylig, at hendes Svigersøn neppe kunde drage Fordeele af den, siden hendes Daatters Liv og Helbred krævede

Landluften, og han elskede hende for høyt til enten at forlade hende, eller at forkorte hendes Dage ved at tvinge hende til at blive her.

Dette Svar bragte han Kongen, og uagtet alle Prindsens Tilskyndelser om at bruge sin Myndighed, saa tillod hans Frygt for *Conseillet* det ikke. Ved *Koeller Banners* Hielp bragte han ham vel i Kiendskab med nogle andre, der havde været mindre vanskelige, men dem fandt Kongen ingen Behag i. Uagtet Prinds *Carl* havde været den, der først havde fordærvet Kongens Sæder, saa var han dog for listig til ikke at drage saadan et Dække over sine Handlinger, at de i sig selv kunde have Anseelse af uskyldige Forlystelser i hvad Følgerne end bleve; thi naar de havde giort Virkningen han søgte, saa trak han sig tilbage, og som Pilatus toede sine Hænder i Uskyldighed. Det første derfor Kongens Natte Expeditioner satte ham i den Yderlighed, at han maatte give sig tilkiende vilde Prindsen ikke meere være med; hvorover Kongen fandt sig fornærmet, og de som gierne vilde have Herredømmet over Kongen allene pustede saa vel til at han maatte reyse til Holstein förend Kongen gik Udenlands. Han har med alt det Onde han har giort, vidst at spille sit Kort saaledes, at han til Trods for hans Hiertes Vidnesbyrd kan sige: Hvad kan man beskylde mig for? siden Vidnerne der skulde beskiemme ham ikke meere ere at faae. Kongen mangler Forstand og Følelse til at anklage ham; den ulykkelige Dronning er ikke meere til; *Reverdil* borte, den gamle *Bernstorph*, der anvendte al sin Magt for at faae ham fra Kongen er død, [og har han end aabenbaret den nu levende noget deraf, saa forbyder hans Fordeele ham fra at aabenbare det, saa længe de ere eenige] ¹⁾.

¹⁾ [] har Bülow sat som Tegn paa sin Misbilligelse

Religionen, som var Aarsagen til hans Komme her, trykker ham ikke, endskiönt han stedse har taget det udvortes meget vel i Agt mod hans Gemalinde, har hans Forhold dog voldt hende megen Græmmelse. Foruden mange andre er der endnu to Fröken Piger i *Schlesvig*, som enhver veed ere hans *Maitraisser*, som stedse har havt alting i Overflödighed naar endog hans Gemalinde og Börn har manglet; men dette og meget meere ere saa almindelig bekiendte Ting, at det ikke er nödig at anföre dem. Aarsagen hvorfor han og Prindsessen maatte reyse herfra (17)73 over Hals og Hoved blev sagt at være et Anlæg mod Dronningens Person, hvori Kammer Fröken *Rabe*, *von Krohgen* og fleere vare i, og som blev forraadt af *Contesse Knuth*, som bar *Lövenskiold*²⁾, til *Guldberg*. |:Den Sag med *Bieringskiold* kan han med sit Mundlæder ogsaa let giöre sig reen for, men Beviiserne ere brændte:|; men hans heele Forhold viiser Herskesyge, *Intriguer* og *Cabaler*.

Meget nyt min beste Ven, vil De ikke finde heri, men maaskee kan de derved dog komme efter meere; og lad det i det mindste viise Dem, at mit Venskab til Dem er af den Beskaffenhed, at Jeg troer Dem berettiget til at vide alt hvad andre under Eed og Löfte har betroet mig; siden min Siel og Villie er ganske Deres.

¹⁾ [] det indklamrede var overstreget af Bülow og saa vidt mulig gjort ulæseligt, men at jeg har læst det rigtig troer jeg især paa Grund af et Sted i Beringschiolds Brev til hans Kone, hvor det hedder: den 1te Marts 1782 kom Commissionen, som bekiendt, da erfarede jeg først hvad der var foregivet imod mig, det var en Conspiracy tillige med Prints Carl-Hessel og fleere — jeg blev tilbuden Kongens Naade etc. om jeg vilde vidne mod Prindsen; jeg sagde Sandheden, og dermed var de ei tlente.

²⁾ M. H. Baron Lövenskjold, Kammerherre, Amtmand, R. af D., f. 1751
† 1807 * Frederikke Juliane Marie, Comtesse Knuth,

Tillæg.

*Pro memoria*¹⁾.

Da Ew. Mayestet Sich gegen Mich geäussert, wie Sie entschlossen wäre, meine Enkelin die *Princesse Louise* mit dem *Princen Carl* von *Hessen Cassel* zu vermählen, und ich meine Meinung hierüber zu unterschiedenen Mahlen mündlich eröffnet, so erfordert dennoch meine Grossmütterliche Pflicht, und mein Gewissen, Ew. Mayestet, nochmahls schriftlich vorzustellen, wie ich diese *Parthie* vor die *Princesse* gar nicht *Convenable* finde, keines weges in Ansehung dess *Princen* oder Seines fürstl. Hausses, sondern weil ich nicht einsehen kan, was vor ein *etablissement* gemacht werden könnte, davon Sie Standesmässig, und dem Königlichen Hauße zur Ehre leben könnten. Gesetz auch, dass Ew. Mayestet die einrichtung auf dass allervortheilhafteste, und wie es die umstände Dero Landes zulassen wollten, machten, so wäre dennoch die Frage, ob es Dero nachfolger halten würde indem man *Exempel* hat, dass die Söhne nicht immer wie die Vätter gedenken, folglich beiderseits, wie auch deren *Posteritet* darunter leiden könnten, dieses, und was die Welt dazu sagen wird überlasse Ew: Mayestet Eigenen Beurtheilung, und ich will von aller Verantworttung frey seyn.

*Hirschholm d. 14 Juny 1766.**Sophie Magdelene.*

Dette Brev viser, at Jfr. *Biehl* tager Feyl, naar hun siger, at Dronning *S. Magdelene* arbeydede paa at befordre Giftermaalet mellem *Printsesse Louise* og *Prints Carl* etc.

Afskriften har jeg nöye afskrevet efter *Original*:*Bw. (v: Billow).*¹⁾ See Side 350.

M. Hans Mikkelsen Ravn.

Et Bidrag til den danske Literaturhistorie i 17de Aarhundrede.

Af

Helger Fr. Rørdam.

I. Medens den danske Literatur i 17de Aarhundrede har yderst faa Forfattere at opvise, hvis Værker ere blevne uforgjængelig Folkeeje, fandtes der derimod i dette forøvrigt saare unationale Tidsrum adskillige Videnskabsmænd, som med Kjærlighed syslede med det danske Sprog og med Folkets forskjellige Minder fra Fædrene, idet de efter Ævne søgte at dæmme for den Strøm, som fra Sonden af væltede sig ind over Landet og truede med at tilintetgjøre dansk Sprog og Folkeejendommelighed. Blandt disse For kjæmpere for det Danske indtager den Mand, jeg her vil henlede Opmærksomheden paa, en hæderlig Plads. Han nød sin Samtids Agtelse som en udmærket Skolemand, en dygtig Skribent og en indsigtfuld dansk sproglærd, og hans Navn fortjener sikkert endnu at erindres af enhver, for hvem Fædrelandets Minder og dets bortgangne ædle Personligheder ere dyrebare, om vi end ikke tør henregne ham til de store Aander, der brød en ny Bane, eller hvis Virksomhed blev af afgjørende Betydning i Folkeudviklingen.

Hans Mikkelsen Ravn er født omtrent 1610 paa Gaarden Fævejle ved Kolindsund i Sønderherred, Aarhus Stift, et Sted, som allerede den bekjendte dansk-latinske

Digter og Historiker, Dr. Erasmus Lætus (Rasmus Glad), der var født paa den nærliggende Gaard Ingvorstrup, priser for dets skønne Beliggenhed¹⁾, og om hvilket Ravn selv har sunget:

Deylige Fæveil aldrig kand nogen nocksom dig lofve,
 Kolingsund løber dig nær, Marcken er frydelig grøn;
 Luften er sunder, herlig dig pryde grønneste Skofve,
 Fødested, aldrig jeg dig glemmer saa deylig oc kjøn.

Gaarden Fævejle ejedes, paa den Tid Ravn fødtes her, af Frants Rantzov, der ellers skrev sig til Rantzov i Holsten, og var Lensmand paa Silkeborg (siden paa Tranekjær), og faldt i Kampen paa Skjellinge Mark i Halland d. 21 Februar 1612. Efter dennes Død arvede hans Datter Helvig Gaarden, som hun ved sit Giftermaal 1616 bragte sin Mand Palle Rosenkrands til Krenkerup²⁾. Hans Ravens Fader, Mikkell Hansen, boede, sandsynlig som Forvalter eller i en lignende Stilling, paa Gaarden. Han levede med sin Hustru endnu 1646. Foruden Sønnen Hans havde Mikkell Hansen endnu to andre Sønner, hvoraf den ene, som hed Jens, døde 1662. I det nærliggende Feldballe levede hans Broder, Hr. Gregers Hansen, som Præst († 1630), en from og gudfrygtig Mand, hvis Minde Brodersønnen Hans Ravn har søgt at bevare i en Sonet³⁾.

¹⁾ Er. Lætus, Colloquia Moralia, Basil. 1573, p. 247:

Nullus in orbe locus *Kolingica* littora gratis
 Vincit aquls: ubi Castalides vel figere cultas
 Posse domus scires, vel non sprevisse putares..

Hic succincta latus placido *Fævelia* tractu
Inguorsdorppensis spectat nova culmina villæ (etc.).

N. M. Petersen tager fejl (Bidrag til den danske Lit. Hist. III, 541) ved at antage, at Fævejle ligger ved Kolding Fjord.

²⁾ Efter Meddelelse af afd. Prof. M. N. C. Kall-Rasmussen.

³⁾ Indført i Ravens Rhythmologia Danica.

Om Hans Ravn selv er at berette, at han blev sat i Slagelse Skole. Vi vide ikke, af hvad Grund hans Forældre sendte ham til denne fjernere Skole istedenfor til en af de nærmere; men det blev i alle Tilfælde neppe uden Betydning for hans Udvikling. Slagelse Skole var nemlig berømt for den Iver, hvormed man der lagde Vind paa Musikken, og de Slagelse Sangere eller Degne vare vidt bekjendte, saa at der endog 1631 blev sendt Bud efter dem, at de skulde møde i Vordingborg for at synge over Enkedronning Sofies Lig, da det blev ført fra Nykjøbing Slot til Gravkapellet i Roskilde¹⁾. Endnu højere steg deres Ry, da Hans Ravn senere selv blev Slagelse Skoles Rektor. Han har givet os et venligt Billede af Byen og dens Borgeres Gavmildhed mod de fattige Skolepeblinge i følgende Sonet²⁾:

Slagels' er en lystig By, oc en æld-gammel Stad,
 Næresom med Auling, fructbar ofvermaade,
 Hafver Kør og Øxen, Faar oc Svjn til baade,
 Jorder vjd' oc Marcke, hvoraf mangel blifver glad.

Udaf samme Marcke samle de sig megen Mad,
 Lefve saa i glæde, holde smuct til raade.
 Icke Patriarcker sligt Forraad forsmaade.
 Brød oc Suul med Dricke hafvis rundelig i Fad.

¹⁾ I et Udtog, som Wadskjær i sin Tid har gjort af »Vordingborg Skolebog« (Kallske Saml. 119 Fol.), findes følgende Bemærkning under Aaret 1631 af Skolens daværende Rektor, M. Søren Povlsen Gotlænder: »Der Dronningens Lig blev ført her igjennem Byen, da maatte Slagelse Degne her hid at synge for hende, og da de ikke kunde faae Losement her i Byen uden nogle faa, for den store Forsamlings Skyld, lod jeg kjøbe Mad og Øl til dennem og lod det opføre i Skolen.»

²⁾ Anført som Exempel i Ravns Rhythmologia Danica. Hermed

Husen' ere bygte tarfvelig med Sømme,
 Derfor monne mange hid til os indrømme,
 Borgern' ere fjne; Folcket ofvermaade fromt,
 Venligt, milt oc gafnligt, gierne gjør til goode;
 Gifve Gud at intet dennem gaar til moede,
 Men Gud lade deris Madskab aldrig blifve tomt.

I det Aar, Hans Ravn var i Skolens Mesterlektie, var M. Jakob Pedersen Spjelderup Rektor; ved sit hele ros-værdige Forhold vandt Ravn i høj Grad dennes Yndest, som han ogsaa i senere Aar kom til at nyde godt af. I Juni 1631 blev han Student; han indskrives i Universitetsmatriklen under det Navn, hvormed han senere gjerne nævnedes i den lærde Verden, Johannes Michaelius Corvinus. Til Privatpræceptor fik han Professor M. Hans Hansen Resen, og det kan vistnok anses som et godt Vidnesbyrd om hans Flid og Fremgang i de akademiske Aar, at Resen faa Aar efter nævnede ham som sin »Ven og kjære Discipel«¹⁾. Efter et treaarigt Ophold ved Universitetet fik han d. 3 Maj 1634 sin theologiske Attestats, og og kort efter (d. 20 Maj s. A.) erhvervede han Baccalaurgraden²⁾.

kunde sammenlignes Erik Eriksen Pontoppidans Digt om Slagelse, som har endel Lighed med Ravns Vers (Afskrift med Provst Zwergius's Haand i Thottske Saml. 1390. 4).

¹⁾ Ravns Stambog, Gl. kgl. Saml. 3649. 4.

²⁾ Universitetets Matrikel. Ved den theologiske Examen erholdt Ravn følgende Vidnesbyrd:

Johannes Corvinus Ita ad scientiam sacrarum literarum V. et N. Testamenti, pariter ac Articulorum Fidei profecit, ut iusto iure de eo æstimatum sit, haud ineptum eum esse, qui loco e superiore concionetur. Qvod munus, si iustis precibus Deum vo-

Imidlertid var Ravns tidligere Lærer, M. Jakob Spjelderup, bleven Rektor paa Herlufsholm, og da nu en Hørerplads blev ledig ved Skolen her, var det udentvivl efter Rektorens Ønske og ifølge hans anbefaling, at Ravn, et Halvaarstid efterat han havde taget Attestats, blev kaldet til Hører ved »den fri adelige Skole« Herlufsholm. Han kom herved ind i en Virksomhed, som han snart omfattede med en ualmindelig Kjærlighed, og hvori han har vundet sig et Navn som en af sin Tids fortrinligste Skolemænd. Herlufsholms Skole stod paa denne Tid i sin skønneste Blomstring. Begavede unge Mennesker ikke blot af Adelstanden men ogsaa af de borgerlige Stænder søgte herhen. Og netop i de Aar, Ravn var ansat her, sendte Skolen en Række Disciple til Universitetet, hvoraf mange siden vandt Berømmelse for Lærdom og Dygtighed¹). Opholdet og Virksomheden paa dette Sted maatte saaledes blive glædelig og opvækkende for Ravn. Dertil kom endnu andre Omstændigheder. Som sin nærmeste Foresatte havde han i Begyndelsen sin gamle Lærer og Velynder M. Jakob Spjelderup, og da denne 1635 blev Præst i Hyllested, blev M. Johan Didriksen Bartscher (død som Biskop i Viborg) Skolens Rektor, en Mand der ogsaa vidste at skønne paa Hans Ravns ypperlige Egenskaber. Det samme var Tilfældet med Stiftelsens Forstander, M. Christen Clemendsen, og dens Præst, den bekjendte Skribent M. Povl Jensen Kolding, der faa Aar tidligere havde været Forstander og

caverit, accuratamque diligentiam porro adhibuerit, qvin bene executurus sit, nulli dubitamus. Hauniæ 3 Maj 1634. Testamur

Nicolaus Petræus m. m.

J. Erasmi. Mppa.

Thomas Bangius. mpp.

¹) Melchior, Hist. Efterretn. om Herlufsholm. S. 105—11. 154.

ved sin udmærkede Bestyrelse mere end nogen anden havde bidraget til at hæve Skolen. Det var altsaa ikke uden Grund, at Ravn senere sang:

Ah ædle Herlufsholm, du frydefulde Sted,
Af mig oc med et Rhjm skalt du betenckis med,
Saa mangen deylig stund i dig jeg glædis ved,
Jeg lefvede med lyst, dig gifve Gud lang Fred.

Der Mester Jacob dig regerede med fljd,
Da vaarst du udi flor, oc leedst saa vel den tjd:
Der Mester Johan oc vaar Skolemester bljd,
Vaar alting udi fryd, da vaarst du svar vel ljd.

Thi under disse Mænd huert Aar til Kiøbenhavn
Discipler drog i flock, grundlærde med got safn¹⁾,
Oc du for Skoler her da barst et prjsligt Nafn,
Da tient' oc sammesteds for Hører dig Hans Ravn.

Blandt de Mænd, Ravn under sit Ophold paa Herlufsholm kom i Forbindelse med, maa ogsaa nævnes Digteren M. Anders Arrebo, der paa den Tid var Præst i Vordingborg. Denne havde indlagt sig et berømt Navn som religiøs Digter ved sin Bearbejdelse af Davids Psalter, og var nu beskjæftiget med en poetisk Skildring af Skabelsen og de skabte Ting. Hans Ravn opsøgte ham og stiftede snart Venskab med ham; den fælles Kjærlighed til den danske Digtekunst knyttede dem sammen, og det kan ikke betvivles, at Arrebo har haft en stor Indflydelse paa Retningen af Ravns senere literære Virksomhed. Vel døde han allerede 1637, men Ravn bevarede Kjærligheden til

¹⁾ s: Rygte.

hans Minde med en rørende Troskab, og lod siden ikke nogen Lejlighed gaa forbi til at minde om, hvor store Arrebos Fortjenester af den danske Digtekunst vare¹). — Det var imidlertid ikke alene Arrebo, som kunde give Hans Ravn Kjærlighed til dansk Sprog og Literatur, ogsaa den ovenfor nævnte M. Povl Jensen Kolding var en fortjent dansk Skribent, og hørte afgjort til den danske Skole, hvis Spor vi møde paa saa mange Punkter i den Tids Literatur, og hvis ivrige, jeg kan næsten sige begeistrede, Tilhænger Hans Ravn blev²). Med en for den Tid usædvanlig Iver fordybede han sig i den ældre danske Literatur. Alle danske, især poetiske, Skrifter, han kunde overkomme, vare ham Kilder, hvorfra han efter bedste Evne søgte at øse Kundskab om Modersmaalet og dets Udvikling. Han vandt herved ikke alene en dengang ualmindelig Indsigt i Literaturens Historie, men tillige en Kjærlighed til det danske Sprog og en Agtelse for det, der neppe er bleven uden Indflydelse paa de mange unge, som han i sin lange Skolevirksomhed kom til at staa i Forhold til.

2. Den første Frugt af Ravns Syslen med Modersmaalets Studium var en Afhandling om det danske Sprog (*Lingvæ Danicæ exercitatio Johannis Michaelii Corvini. Herloviæ*), som rigtignok aldrig er bleven trykt og, saavidt jeg ved, heller aldrig er omtalt af vore Literærhistorikere, men som ikke desto mindre fortjener Opmærksomhed som et efter Tidens Lejlighed og Indsigt i Sprogvidenskaben ikke ganske forkasteligt Forsøg af en ung Forfatter paa at eftervise de vigtigste Perioder i det danske

¹) Se forøvrigt mit Skrift, Arrebos Levnet S. 211. 219. 225—6.

²) Barfod antager, dog vistnok uden tilstrækkelig Grund, at Hans Ravn var en Slægtning af Povl Jensen Kolding (Fortæll. af Fædrel. Hist. 2den Udg. S. 484).

Sprogs Udviklingshistorie, og især paa Grund af den levende Kjærlighed til Modersmaalet, som udtaler sig derigjennem.

Ravn begynder efter den Tids Skik fra Begyndelsen, eller med den babyloniske Sprogforvirring, og søger, idet han gaar ud fra denne som Kilden til Sprogenes Forskjellighed, at bestemme, hvilket Sprog Menneskene tidligere havde talt, hvormange Hovedsprog der opstod ved Sprogforvirringen, og til hvilket af disse det danske Sprog maatte regnes. Naar han da efter en udførlig, men ikke meget bevisende, Undersøgelse af disse Spørgsmaal endelig kommer til sit egentlige Emne, søger han først at vise, at det danske Sprog kun ved en Dialektforskjellighed er skilt fra det norske og svenske, men at de ingenlunde i strængere Forstand kunne kaldes særskilte Sprog, ligesom han ogsaa gjør opmærksom paa det nære Slægtskab, hvori Tydsk, Hollandsk og Engelsk staa til det nordiske Sprog. Hvad det danske Sprog angaar, deler han dets Historie i tre Afsnit: det gamle, Middelalderens og det nyere Sprog. Det gamle søger han især i Runeindskrifterne, og Worms da nylig (1636) udkomne *Danica Literatura antiquissima* samt Arngrim Jonsens *Crymogæa* vare Hovedkilderne til hans Kundskab dertil. Dette Sprog, siger han, er »*Danis modernis obsoleta, Norvagus propemodum proscripta, in Islandia nostro ævo exulata*«. — Overgangen til Middelalderens Sprog, antager han, betegnes i ydre Henseende ved Indførelsen af de latinske Skrifttegn, medens Runerne gik af Brug, hvilket han betragter som et sørgeligt Tegn paa, at man alt dengang begyndte at vrage det hjemlige for det fremmede; og denne de Danskes daarlige Forkjærlighed for det fremmede indskrænkede sig ikke alene til Skrifttegnene, men udstrakte sig snart ogsaa til Sproget selv, hvorfor han sukkende udbryder:

Gallica lingua, Gallica vestis

Erit Dania tua pestis.

Som Tegn paa Overgangen fra Oldtidens til Middelalderens Sprog, anfører han ogsaa den større Bredhed i Udttrykket, som lidt efter lidt blev almindelig, medens det gamle Sprog udmærkede sig ved en syndig Korthed; endvidere Tillæget af Bogstavet *h* til visse Medlyd, f. Ex. oeh, then, brydher, helligh o. s. v. Som egent for Middelalderens Sprog, sammenlignet med den nyere Tids, anføres Brugen af *th*, hvor Ravens Samtid brugte *d*; han viser ved Exempler af Hans Mikkelsens Oversættelse af det Ny Test. 1524, at en saadan Brug af *th* endnu dengang var almindelig. Som et andet Skjelnemærke mellem Middelalderens Sprog og det nyere anfører Forf., at hans Samtid skrev: hand, end, mand o. s. v., medens disse Ord i ældre Tid skreves: han, en, man. Endvidere omtaler han Brugen af flere Ord, som paa hans Tid vare aflagte, f. Ex. börje for begynde, Værild for Verden, gen for imod (deraf Genbo, bemærker han). Da han imidlertid manglede Skriftprøver fra den tidligere Middelalder (han havde kun et Haandskrift af Jydske Lov), og hans Bekjendtskab med Oldsproget kun var ringe, ere hans Undersøgelser langt fra udtømmende, og de Resultater, han kom til, heller ikke altid rigtige han indrømmer selv, at meget endnu stod mindre klart for ham, og han beklager, at han ikke havde kunnet benytte Hovedstadens Bibliotheker og Arkiver, hvorfor han udbeder sig Oplysning af dem, der vare bedre inde i Sagen.

Sammenligningen mellem Middelalderens og det nyere Sprog fører Ravn til det Resultat, at Lovenes Fynd (*verborum ponderosa dignitas*) var bleven ombyttet med en kjedsommelig Vidtløftighed. Exemplerne, han anfører for at støtte denne Mening, ere imidlertid ikke meget oplysende.

Som Bevis paa den ældre Tids indholdsrige og concise Sprog anfører han ogsaa Peder Laales Ordsprog, i Anledning af hvilke han tilhige søger at oplyse Saxes Benyttelse og Omskrivning af de gamle danske Ordsprog. Han antager forresten, at en stor Del Ordsprog ere dannede i Middelalderen og ikke i Oldtiden (*non sub Runis, sed sub literatura Romana*). Som Bevis herpaa henviser han til saadanne Ordsprog, der kun lade sig forklare af Forholdene under Kristendommen, f. Ex. »Det er godt at være Præst om Paasken, Barn om Fasten, Bonde om Julen og Føl om Høsten.« Andre Ordsprog ere fra en endnu senere Tid, f. Ex. »han kom i Grevens Tid«. (Grevefejden). »Han drikker med Holger«, skal være opstaaet for ikke ret mange Aar siden. Ja hver Dag dannes ny Ordsprog; oprindelig er det enkelte Personers Mundheld, siden gaa de over i Folkemunde. I den Omstændighed, at det danske Sprog har saa mange Ordsprog, ser Ravn et Bevis paa Sprogets Adel; det stilles derved lige med det hebraiske, ja med Frelserens egen Tale, hvori mange Ordsprog forekomme. Og at den hyppige Brug af Ordsprog ikke er noget nyt her i Norden, det ser man af Saxes Fortælling om Erik den veltalendes Besøg hos Frode Fredegod. Ja hele den danske Historie viser, at Folket stedse har sat høj Pris paa, at man kunde fatte sin Tale i fyndige Kjærnesprog. De Danske behøvede i Henseende til deres Sprogs Forraad paa kjærnefulde Udtryk end ikke at vige for Grækerne, — »sint illi (Græci) rotundi, sint facundi, habeant quo jacent jucunde, at pares Dani, at rotundiorum vocum structuram, quam nobis Musa, vix illis elargita est.« — hvilket Forf. oplyser ved Sammenligning mellem endel græske og endel danske Ordsprog. Det have i alle Tilfælde mange danske Ordsprog forud for de græske, at de forbinde Ri-

mets Velklang med deres andre gode Egenskaber, som f. Ex.:

Regnetø oc Fruermø

tør ingen lide paa.

At vore Ordsprog, om nogen vilde tage sig paa at samle dem, vilde blive ligesaa mange om ikke flere end Grækernes, anser Ravn for utvivlsomt. Thi ikke nok med, at der er en stor Mængde almindelig gjængse: hvert Landskab, hver Egn, hver By, ja hvert Hus har sine Ordsprog, saa at samle dem alle vilde være at skrive »Chiliada post Erasmus».

Efter denne Excurs om Ordsprogene, ved Læsningen af hvilken man føler, at Ravn i Behandlingen af dette Emne befinder sig som Fisken i Vandet, vender han atter tilbage til Sammenligningen mellem det ældre og det nyere Sprog. Det er det ældre Sprogs Simpelhed, han søger at hævde, og det i Ord, der ofte hæve sig til Veltalenhed. »Simpelt», siger han, »kalder jeg det, ikke med Hensyn til de sammensatte Ord (s: Sprogets Evne til ved Ords Sammenføjning at danne ny Begreber), thi i den Henseende er det ikke fattigere end det græske eller latinske; men simpelt kalder jeg det med dyb Ærefrygt, fordi det, sammenlignet med Nutidens Sprog, staar klædt i hellig Enfold (sancte simplex existit). Simpelt maa det kaldes, fordi det ikke er hyllet i nogen fremmed Dragt, fordi det ikke er forvansket ved fremmede Ord eller saa forandret, at det skulde behøve at istemme Klagen:

Barbarus hic ego sum, quia non intelligor ulli.»

»Denne Simpelhed kan med Rette tillægges dette Sprog, og ved den blev det, lysende i sin ædle Højhed, store Bedrífers Moder. Ja lykkelige, tifold lykkelige, de Danske, dengang enhver talte sit eget Sprog, dengang alle

talte det gamle danske, mandige Tungemaal. Lykkelig den Tid, da man skrev Fædrenesproget uden at vrage de gamle Skriftegn. Da kunde vi stille os Side om Side med Hebræere, Grækere og Latinere, hvad Besiddelsen af egne Skriftegn angik, og i Tapperhed og Mod stod vi ikke tilbage for dem. Det var dengang, da vort Sprog kunde agtes lige med hvad man kalder Hovedsprogene, dengang man talte, sang, bad, alt i sit eget Modersmaal, medens man smukt føjede sine egne Skriftegn. Men fra den Tid Forandringen skete, da begyndte med Heltesproget og Helteskriften Fædrenes Manddom, Ærlighed og Sædelighed at bortvige. Hvis man overvejede dette nøjere, da vilde man ikke handle saa letsindig og i afsindig Skjedesløshed i den Grad forsømme det hjemlige Sprog, som mange nyere gjøre. Jeg ved ikke, hvorledes det er gaaet til, men efterhaanden er det blevet en indgroet Skik hos os at foragte vort eget og at ophøje det fremmede, som om vi vare mætte af Fædrelandets Sødme og imod vor Natur vilde paatvinge os selv det udenlandske. Vi have tydsket saa længe, at vi ere blevne halve Tydkere, og nu er man ej nøjet dermed, men vil endnu ovenikjøbet flikke dette Blandingssprog med franske Gloser. Forsent ville vi komme til at klage over, at med de fremmede Ord er fremmed Sæd og Tankegang trængt ind iblandt os, saa vi ikke engang kjendes ved vore ædle, simple Forfædre — men hvad hjælper det saa at kaste Brønden til, naar Baret er druknet.»

I Følelsen af at have talt stærke og varme Ord, som maaske kunde misforstaas, føjer Ravn til: »Dog maa ingen lægge den Mening i mine Ord, at jeg skulde foragte alle andre Sprog, eller at det skulde være min Agt at kalde Ungdommen til Vaaben imod dem. Ingenlunde, sligt er ikke engang i

Drømme faldet mig ind, jeg som har anvendt en god Del af min Ungdomstid paa at tilegne mig andre Folkeslags Sprog. Jeg ved meget godt, at uden dem vilde vi være ligesaa nær, som en Ko, der skulde tælle Stjernerne. Men min Mening er, at hver skulde sætte Pris paa sit eget Sprog og finde Behag i det fremfor i noget andet, og gjøre sig Umage for at bevare det rent for al fremmed Indblanding, saa at hver dansk Mand fremfor alt arbejdede paa at uddanne det danske Sprog uforvansket af noget andet, at Tydskeren drog Omsorg for det tydske Sprog, og Franskmanden for det franske, og saaledes enhver for sit Sprog. Men nu kommer man med den Indvending: ja saaledes burde det være, hvis et Sprog havde et saa stort Forraad af Ord, at man dermed kunde udtrykke alt, hvad man vilde nævne, saa vilde det være overflødigt at tage Ord af fremmede Sprog til Hjælp. Ja jeg indrømmer meget gjerne, at det gaar med Talen som med Klæderne. Thi ligesom ingen er saa tilfreds med sit eget Folks Klædedragt, at han skulde antage, at der var noget uskjønt i at iføre sig en fremmed Klædedragt, ja vel endog paa en unaturlig Maade at danne sig en Klædning efter forskellige Folkeslags Moder, saa man, naar man betragter ham lidt nøjere, maa udbryde: ja Ansigtet synes at tyde paa en Dansker, men den høje Hat forraader en Hollænder, det tilspidsede Skjæg en Franskmand, den bugede Vest en Spanier, de sludrende og vide Buxer atter en Franskmand, og de spidse Sko en Russer: saaledes gaar det efter min Mening ogsaa med Sproget. Hvormange er der, som have nok i deres Modermaal! Hvis Ønsker havde nogen Magt, da vilde jeg ønske, at alle vilde sammensvære sig med mig i al Venskabelighed om igjen at jage hine slet sammenhængende Ord, som ere slupne ind med vore Handels-

mænd, ud af Sproget. Jeg sigter her kun til de overflødigste og unyttige Ord, thi saadanne, der kun ere Benævnelser paa fremmede og indførte Gjenstande, dem ser jeg ingen Fare ved, og dem udtaler jeg selv, da jeg vel ved, at man ikke kan omgaas med Tingene uden at have et Navn paa dem. Men alle de andre, der ikke for saa farlig lang Tid siden have faaet Borgerret i Sproget, og frem for alt saadanne splinternye som *•Monsör, recommender, avu, habeligras, grammersys•*, driv dem ud, spark dem ud, jag dem ud værre end en Hund eller en Snog, haan dem, spot dem, raab dem ud og sky dem mere end den onde Syge. — Af de Exempler, Ravn her anfører, ligesom af Ytringer i hans andre Skrifter, ser man, at det især var de franske Ord, han frygtede for, medens de tyske ikke forekom ham at være slet saa farlige.

I Slutningen af Afhandlingen giver Ravn en Udsigt over de Kilder, man havde, naar man vilde gjøre sig bekendt med det ældre danske Sprog, idet han dog beklager, at han for Øjeblikket kun havde Adgang til de færreste af dem. Først nævner han kortelig de prosaiske Skrifter, som i Jydske, Sjælandske og Skaanske Lov, Byretterne, Rigens Ret, Sørensen, Kirkelovene, Vederlagsretten og Midtaldernes danske Brevskaber af forskjellig Art. I Omtalen af de poetiske Kilder til Sprogets Historie er han vidtløftigere. Han gaar, som man dengang gjerne gjorde, ud fra Hjarne Skjalds Mindekvad over Kong Frode, der, om det end ikke umiddelbart gav Bidrag til Sagens Oplysning, da man kun havde det i Saxes latinske Omskrivning, dog var af Vigtighed, da det gav en Forestilling om Skjaldenes Sang i Oldtiden. For ogsaa at give sine Læsere en Anskuelse af denne, meddelte Ravn M. Klavs Lyschanders heldige Oversættelse af Verset over Kong Frode, og tog

deraf videre Anledning til at udvikle, hvilken Betydning Skjaldene havde i Oldtiden, og hvorledes Skjaldekvadene afgave et godt Vidnesbyrd om det aandelige Stade, Folket indtog paa en Tid, da man almindelig ansaa det for ned-sunket i mørk Uvidenhed og Raahed. Han viser, at Norden har haft saa mange Skjalde i Oldtiden, at Grækerne og Latinerne vanskelig skulle kunne opvise et lignende Antal Digtere. Med Hensyn til de Talangivelser, han her meddeler, støtter han sig forøvrigt, ligesom i sine fleste andre Bemærkninger om de gamle Skjalde, til Worms Undersøgelser. Endelig besvarer han den Indvending, der almindelig hørtes mod Digtekunstens Betydning, at den ikke var Staten til nogen Nytte. Han paaviser først, at da ingen blev Digter for Nyttens Skyld, men fordi en indre uimodstaaelig Drift førte ham ind paa Digterbanen og gav ham Kraft til at overvinde alle de Vanskeligheder, som Tilvejebringelsen af den rette Form altid maatte lægge i Vejen for ham, var det ogsaa urigtigt at veje Digterens Betydning paa den umiddelbare Nyttes Vægtskaal. Men forøvrigt anser han det for ulvivlsomt, at Skjaldesangens Nytte ogsaa lader sig paavise, om det derpaa kommer an. Thi for det første hæver og opflammer den Sjælen hos Tilhøreren; den kan hærde den blødagtige (Ingels Opvækelse ved Stærkodders Kvad), den glæder Sindet, den støtter Erindringen, den tugter de slette, den forherliger de mandige, den løfter Sjælen op fra det jordiske og forener den med Guddommen, og endelig skaffer den sine Udøvere et udødeligt Navn. Aldrig vilde Hjarne have opnaaet en saa uforgjængelig Hæder, hvis han ikke havde haft Digtergaven. Stærkodder vilde ikke have opnaaet den Berømmelse, han har hos Efterverdenen, hvis han alene havde omgaaedes med Vaaben, men været ukyndig i Skjaldekun-

sten. Hvem vilde nu have mindedes Regner Lodbrog, hvis han ikke i Ormegraven med mandig Røst havde istemmet det Kvad om sine Bedrifter, der endnu lyder som en Mindesang til os om hans daadfulde Liv. Hvem kan tavs forbigaa dig Brage, dig Ulf, dig Sprageleg, dig Thoraren Loftunga, dig Thordur Kolbeinsson! I alle og mange flere, prydede med kongelige Æresgaver, I skulle være viede til Efterslægtens Ihukommelse! • For dog at komme til Ende med denne Lovtale over Skjaldekvadene, saa vil jeg minde om, hvad Tacitus fortæller om de gamle Germaner, at deres Sange tjente dem baade til at styrke Hukommelsen og som en Slags Aarbøger; det samme gjælder ogsaa vore Forfædre. Først hvad det angaar, at Sangene styrke Hukommelsen, da er det jo en bekjendt Sag, at vi langt lettere beholde det, som vi have tilegnet os i den bundne Stil end i den ubundne, det ene Vers bjælper ligesom det andet paa Glid. Herved blev vore Forfædre istand til at kunne opregne mangfoldige hedengangne Kongers og Kjæmpers Bedrifter. Jeg kan ikke tro, at det er gaaet anderledes til, at Svend Estridsen har kunnet bevare saa mange Kongers Navne og ærefulde Bedrifter i sin Hukommelse, uden ved Hjælp af disse Vers, og herved blev han jo istand til at meddele Adam af Bremen saadanne Oplysninger, at meget, Saxe ikke har kjendt eller har forbigaaet, og som ellers vilde have været overgivet til evig Glemsel, derved er bevaret indtil vore Dage. Saxe tilstaar jo ogsaa, at han ved Affattelsen af sin Historie har haft udmærket Hjælp af de gamle Sange. Selv de Sange, som vi pleje at kalde Kjæmpeviser, mener jeg, vi maa betragte som et Historiens Skatkammer. Thi hvorvel de indeholde meget, som blot er Forfatterens Hjernespinde, følger der dog ikke sjældent noget med, der ikke ganske savner Historiens Lys.

Fremfor alt vil jeg nævne den Vise: Hertugen red fra Kolding By¹⁾«.

Kaste vi et Blik tilbage paa det Skrift, hvoraf her er meddelt et Uddrag²⁾, da kan det ikke nægtes, at det røber en Forfatter baade med Aand og Liv. Hvad de sproglige Bemærkninger angaar, kan vor Tid jo i de fleste Tilfælde give meget fuldstændigere og nøjagtigere Oplysninger; men hvor Forfatteren taler om Ringeagten for Modersmaalet og Forsømmelsen deraf, der lyde hans Ord, som om de vare talte igaar og ikke for over 200 Aar siden. Afhandlingen er, underligt nok, skreven paa Latin, men saaledes gik det jo med saa mange af de Skrifter, vi have fra denne Tid handlende om den nordiske Oldtid, det danske Sprog o. desl., og som virkelig aande en varm Kjærlighed til det Danske: de ere skrevne i et Sprog, Folket ikke forstod. Man var saa fast bunden i det tilvante, at det vanskelig faldt nogen ind, at et Skrift, der i nogen Maade havde et videnskabeligt Præg, kunde forfattes i andet Sprog end i Videnskabens Universalsprog. Det latinske Sprog skrev man med Lethed og Frihed, Tankernes Udtryk havde, om jeg saa maa sige, et civiliseret Præg i dette Sprog, medens det Danske var knudret og haardt, ja tit latterlig barnagtigt. Det var lige langt fra Sagastilens ædle Simpelhed og vor Tids uddannede og bøjelige Sprog. Men hvorledes skulde det kunne være anderledes? Latin lærte man at skrive fra den Tid, man kunde sætte Pen til Papir; om at skrive Modersmaalet er der bogstavelig aldrig Tale i noget af den Tids Skoleregulativer. Derfor kan der mødes saadanne

¹⁾ Det bekjendte »Danske Kongetal« (se Sv. Grundtvig, Danmarks gamle Folkeviser. III, 1—5).

²⁾ Haandskriftet i Gl. kgl. Saml. Nr. 764. Fol. er benyttet.

Særsyn, som at to saa grunddanske Mænd som Hans Mikelsen Ravn og Peder Syv vexlede Breve paa Latin. Man havde endnu ikke noget ret Begreb om, hvorledes man skulde gribe Sagen an med at beskytte og hædre det Modersmaal, som man dog kunde sige saa smukke Ting om. Man betragtede det paa en Maade som en lærd Kuriositet, som man stillede frem for nysgjerrige Beskueres — sænderlig Udlændinges — Blikke, men ikke som den første Betingelse for Folkets aandelige Tilværelse, ikke som det rette Organ for Meddelelse om alle aandelige Ting. Det var først Holberg, som lærte os dette. Men Ravns Skrift viser dog, at den bevidste Kjærlighed til Modersmaalet var ifærd med at vaagne, og det var allerede et betydeligt Fremskridt.

3. Vi vende atter tilbage til Hans Ravns personlige Forhold. Efterat han i 5—6 Aar havde været Hører paa Herlufsholm, hvor han havde vundet baade sine foresattes og sine Lærlinges Yndest¹⁾, tænkte han paa at gjøre en Udenlandsrejse. Paa den Tid drog de danske Studenter, der til videre Uddannelse vilde besøge fremmede Højskoler, gjerne til Tydskland, hvorfra Rejserne ofte udstraktes til Frankrig, Svejts og Italien. Under Trediveaarskrigen søgte mange til Holland, navnlig til Universitetet i Franeker, da Forholdene i Tydskland paa den Tid kun vare lidet indbydende, og mange Universiteter næsten laa øde paa Grund af Krigsurolighederne. Ravn tænkte imidlertid paa at drage til England, der sjeldnere besøgtes af Danske.

¹⁾ Blandt Ravns Disciple var maaske ogsaa Jørgen Ejlersen, der senere blev Rektor ved Københavns Skole og Professor ved Universitetet; i alle Tilfælde gik han i Herlufsholm Skole, medens Ravn var Hører sammesteds. De sluttede et broderligt Venskab, som fortsattes lige til Ravns Død.

I Foraaret 1640 tog han Afsked fra Herlufsholm. Inden han drog bort, indrettede han sig efter den Tids Skik en Rejsebog (Stambog), hvori hans Venner og foresatte indskrev deres anbefalinger og gode Ønsker for ham. I Midten af April rejste han til Kjøbenhavn, hvor endel af Universitetets Professorer ligeledes forsynede hans Rejsebog med anbefalinger¹⁾. Ogsaa enkelte af Ravns tidligere Disciple, som den siden berømte Oluf Rosenkrands, og andre Velyndere gav ham et Mindeord med paa Vejen. Saaledes skrev Herlovianeren Niels Trolle til Trolholm (død 1669 som Statholder i Norge), hvis Venskab Ravn ogsaa senere kom til at nyde godt af:

Aut illam; aut super illam.

Helder will Jeg mitt liff ombere,

Helder will Jeg all werden vndvere,

End lide skade paa heder og æhre.

Jeg har anført dette Vers her, tildels fordi det er det eneste af Stambogsbladene, der er paa Dansk, og det var mig paafaldende, at Niels Trolle i den Henseende dannede en Undtagelse, da der fortælles om ham, at han under et femaarigt Ophold i Udlandet i sin Ungdom næsten fuldstændig havde glemt sit Modersmaal. Men rigtignok havde han senere været i Huset hos Biskop Jesper Brochmand²⁾.

¹⁾ I Stambogen findes saaledes Blade fra M. Povl Jensen Kolding (Præst paa Herlufsholm) og dennes Søn Peder Povlsen Vinding, fra Haqvinus Erasmus Ystadensis (tidligere Ravns Medlærer paa Herlufsholm, nu Præst i Lille Nestved), M. Jakob Pedersen Spjeldrup, M. Christen Clemendsen (Forstander for Herlufsholm), M. Joh. Didrichsen Bardscher (Rektor smst.), Hr. Niels Andersen (Præst ved S. Peders Kirke i Nestved), Biskop Dr. Jesper Brochmand, Professor Thom. Bang, Prof. Hans Hansen Resen, Niels Jørgensen (Regius Cerevisiæ Scriba) o. a.

²⁾ Ol. Rosenkrantz, Statua triumphalis Dn. Nicolai Trolle. 1669. Fol. D.

Bag i den omtalte Rejsebog finde vi med Ravns egen Haand indskrevet adskillige Sentenser, hvis Sum i Grunden er: naar alt er frist', er Hjemmet bedst. De kunne enten betragtes som alvorlige Betragtninger, Ravn anstillede, da han stod paa Springet til at forlade Fædrelandet, eller ogsaa som Trøstegrunde, han foreholdt sig selv, da der, som vi strax skulle se, ikke blev noget af Rejsen. De give i alle Tilfælde et ganske godt Indblik i Mandens Karakter¹⁾.

Skjønt alt saaledes var forberedt til Rejsen, blev Planen dog i det sidste Øjeblik opgiven. Aarsagen var denne: Sjælands Biskop, Dr. Jesper Brochmand, som var en saare nidkjær og dygtig Tilsynsmand ved Skolerne, havde under Visitatser paa Herlufsholm, hvor han selv omhyggelig undersøgte Disciplenes Flid og Fremgang, lagt Mærke til Hans Ravn og fattet stor Interesse for ham. Da nu Rektoratet i Slagelse blev ledigt, just som Ravn stod færdig til Rejsen, tilbød han ham dette Embede²⁾. Tilbudet var

¹⁾ Følgende Sentenser i Rejsebogen synes at have Hensyn til den paatænkte Rejse: Nusquam est, qui ubique est. In peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, ut multa hospitia habeant, nullas amicitias. Non convalescit planta, quæ sæpe transfertur. Cælum non animum mutant, qui trans mare currunt. Distrahit animum librorum multitudo, itaque enim legere non possis, quantum habueris, sat est habere, quantum legas. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebra medicamenta tentantur. Endnu et Par andre Sentenser har Ravn optegnet sammesteds, men de synes at skrive sig fra et senere Afsnit af hans Liv, da større Sorger trykkede, uden dog at kunne berøve ham hans Sindsroglighed og Tilfredshed med de smaa Kaar, hvorunder det blev hans Lod at virke de fleste Aar af hans Liv; jeg vil med det samme anføre dem her, de indeholde Summen af denne hæderlige Mands Livsfilosofi: Honesta res est læta paupertas. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Curæ leves loquuntur, ingentes stupent. (Rejsebogen findes i det kgl. Bibliothek, Gl. Kgl. Saml. Nr. 3649. 8vo).

²⁾ Dedikationen til Brochmand foran i Ravns Logistica Harmonica.

hædrende; det var kun ni Aar, siden Ravn havde været Discipel i den samme Skole, og den hørte til de større og anseeligere Skoler, hvor der foruden Rektoren var tre Hørere, — og Enden paa Sagen blev, at han opgav Rejsen og blev Rektor i Slagelse. Forinden maatte han dog erhverve sig et nyt Vidnedsbyrd fra Universitetet, idet han underkastede sig en Prøve i de Fag, der nærmest laa indenfor Skolens Omraade, saasom Latin, Græsk, Hebraisk, Arithmetik, Astronomi og Geografi, altsaa en Art Skoleembedsexamen. Prøven faldt heldigt ud, og det Vidnedsbyrd, han erholdt d. 21 Maj 1640, var i høj Grad ærefuldt for ham¹⁾. Et Aarstid efter (1 Juni 1641) tog han Magister-

¹⁾ Da dette Vidnesbyrd er af Vigtighed til Oplysning om de For-
dringer, som paa den Tid stilledes til Rektorerne ved de større
Skoler, saa hidsættes det efter Originalen i Gehejmearkivet:

Quamquam Johannes Corvinus jam pridem Collegio nostro tales in Artibus et lingvis progressus probavit, qui rariorum Ingeniorum censoribus de optima nota commendari debeant; cum tamen, Deo vocante, Magistratu jubente, denuo nobis eum in finem sese stiterit, ut etiamnum in eisdem inquireremus; non potuimus non insignia eorundem incrementa agnoscere, summoque applausu excipere. Præterquam enim quod exactam admodum lingvarum Latinæ, Græcæ, Hebrææ peritiam sit adsecutus, feliciter quoque et Arithmetices, Astronomiæ, Geographiæ etc., et aliarum Artium, disciplinarum studia coluit, quin et pleraque insigniter excoluit, in singulis versatissimus. Proinde quo pluribus nominibus nobis fuit probatissimus, eo majore vicissim ardore et contentione Virum hunc clarissimum et eruditissimum, cum alijs Bonarum Mentium et cultiorum Fautoribus, tum vero inprimis Rev. et Ampl. Viro Dn. Casparo Brochmanno S. S. Theol. D. celebratissimo, Professori ejusdem Regio, et Episcopo Selandiæ et adjacentium insularum spectatissimo, Collegæ et Fautori nostro honoratissimo, de nota interiore commendatum venimus: quippe qui certi simus, omnes bonos καὶ ἀναγινῶς Æstimatores literatissimum hunc summæ Laureæ Philosophicæ Candidatum uno hoc eodemque elogio nobiscum honestaturos: Dignissimum esse Dn. Corvinum, cujus, præ alijs plusculis, sit habenda ratio. Hanc

graden¹⁾), der gjerne forlangtes af dem, hvem Bestyrelsen af en saadan større Skole betroedes.

I de tolv Aar, Hans Ravn var »Skolemester« i Slagelse, erhvervede han sig en almindelig Anerkjendelse som en Mand, der med udmærket Dygtighed og Flid forestod sit Embede; de Forslag, han fremkom med til Skolevæsenets Forbedring, og som i det følgende nærmere skulle omtales, vise, at han stod langt over sin Samtid i naturlig og sund Betragtning af, hvad der var Hovedsagen i en god Skoleundervisning. I Januar 1641 skrev hans nærmeste foresatte, Provst Anders Jensen Aalborg, der var Præst ved St. Peders Kirke i Slagelse, til Biskop Brochmand: »Vor Skolemester, Hr. Hans Ravn, gjør sig elsket og afholdt af alle velsindede saavel ved sin alvorlige Guds-frygt som ved sin Udholdenhed, Nidkjærhed og Flid i sit Embede²⁾«. Mange Aar efter Ravns Død og endnu flere efterat han var ophørt at være Skolemand, omtaler Dr. Jens Bircherod ham som »en af sin ugemene Strænghed sær navnkundig Skolekarl«³⁾. Og der er ogsaa andre Omstændigheder, der vidne om, at Ravn har været en Mand, der med Strænghed har avet slette Subjekter, som enhver Skole i de Tider gjerne plejede at have rigeligt Forraad paa⁴⁾, ligesom det heller ikke kan betvivles, at han med Be-

autem nobis sententiam extorsere ipsa Fides et Veritas. Ex Consistorio XXI Majj Anni J. Chr. CIO IO CXL. Testamur

Johannes Christophorus	Christianus Thomas Bang
Græcarum Literarum P. P. et Fac.	Longomontanus M. m.
Phil. p. t. Decanus, manu teste.	m. ppa.

¹⁾ Universitetets Matrikel.

²⁾ Utrykt Brev i Gl. kgl. Saml. Nr. 3038. 4.

³⁾ J. Bircherods Dagbøger ved Molbech. S. 89. Bircherod havde selv i sin Ungdom nydt Ravns Undervisning i Herlufsholm 1635 og flg. Aar.

⁴⁾ Se det karakteristiske Testimonium af Ravn, Tillæg, Nr. 1.

stemthed har holdt enhver Discipel til med Flid at benytte den kostbare Skolegangstid; men alligevel vilde man vist tage meget fejl, om man antog ham for at have været en pryglelysten Orbilius. Dertil havde han Ungdommen for kjær. De fleste af de Vers, der ere indstrøede i hans Skrifter, navnlig i hans Rhythmologi, have paa en eller anden Maade de unge for Øje; mange af Versene have ligefrem til Hensigt at more, andre at opmuntre til Flid og Udholdenhed; idethele indgyde de en Følelse af, at Ravn i sin Skolevirksomhed søgte at gøre Studeringernes trange Vej saa let og saa glædelig for sine Disciple som muligt, uden at slaa af i det, han ansaa for at henhøre til en grundig Skoledannelse. — Som Vidnedsbyrd om den Agtelse, Ravn nød som Skolemand, kan anføres et Brev til ham (dat. 19 Marts 1647) fra den bekjendte Gunde Rosenkrands, hvori denne lærde og hæderlige Adelsmand anmoder ham om at optage et ungt Menneske, han ønskede at tage sig af, i Skolen. Alvor, Sædelighed og Gudsfrygt var det, Rosenkrands ventede at finde i Ravns Skole; thi fra mange Sider havde han hørt den Flid og Omhu rose, hvormed han tog sig af sine Disciple. Brevet er hædrende baade for den Mand, der har skrevet det, og for den, det er skrevet til¹⁾.

Det maatte være en god Støtte for Ravn, naar han havde Hørere, der kunde gaa ind paa hans Betragtningssmaade og arbejde i samme Aand som han. Vi se derfor, at han, naar en Hørerplads blev ledig (hvilket meget hyppig skete, da disse Bestillinger vare yderst slet aflagte), anvendte al mulig Flid for at faa de dygtigste Folk, der lod sig opdrive, til at udfylde de ledige Pladser. I denne

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 11.

Bestræbelse understøttedes han trolig af Biskop Brochmand, og vi have flere Breve vekslede mellem dem i denne Anledning¹⁾. Det var vel ikke altid, deres Bestræbelser lykkedes, men af og til havde Ravn dog Mænd om sig, der delte hans Kjærlighed til det danske Sprog, til Musikken og Versekunsten, og som tillige vare dygtige Lærere. Som saadanne kan nævnes Jens Terkelsen (1646), der skrev et begejstret Digt til Ravn i Anledning af hans »danske Tonkunst«, og især Jakob Clausen, der var Hører fra 1640 til 1642. Denne havde været Ravns Discipel paa Herlufsholm, og delte ganske sin Lærers Tankegang; derfor fik denne ham ansat som Hører i Slagelse; kort efter at han selv havde faaet Bestyrelsen af Skolen, og han havde ikke Skam af sit Valg; thi da Biskop Brochmand i Sept. 1641 besøgte Skolen, fandt han særdeles Behag i Jakob Clausens Undervisning, saa han sagde til Ravn, der stod hos: »*Hic potest habere idoneos discipulos*«, og idet han vendte sig om til Jakob Clausen, tog han Afsked fra ham med de Ord: »*Vale Dn. Jacobe, et noli nimis cito deserere hanc tuam stationem; ego enim faciam, ut non poeniteat te diuturnæ mansionis*« (»Farvel Hr. Jakob, og forlad ikke for snart denne Plads; jeg skal sørge for, at I ikke skal fortryde, om I bliver her i længere Tid« — paa denne Tid taltes der indenfor Skolens Vægge kun Latin). Senere blev denne Mand Præst paa Laaland; hans forøvrigt ikke betydelige

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 3. 7. 8. 16. 17. I Danske Selsk. Saml. i Geh.-Ark. findes et Brev (dat. 16 Novb. 1643) fra Johannes Jacobæus, der hidtil havde været Hører ved Slagelse Skole, til Ravn. Han havde opgivet sin Plads ved Skolen og var rejst ind til Kbhvn for at prædike til Dimis; men han kunde ikke blive stedet dertil, inden han fremlagde Vidnedsbyrd fra Skolens Rektor, hvorfor han udbeder sig et saadant.

Forfattervirksomhed viste endnu længe efter, hvor stor Indflydelse Ravn havde haft paa ham¹⁾).

4. Skjønt Arbejdet i Skolen maatte optage Ravns meste Tid, vedblev han dog flittig at beskæftige sig med sine egne Studier. Efterhaanden samlede han sig en god Bogsamling, og hvad han ikke selv kunde overkomme at købe, fik han tillaans hos sin Ven, den lærde Professor Stephan Hansen Stephanius i Sorø — saaledes havde han 1645 et Haandskrift af Snorres Edda tillaans fra denne, hvoraf vi kunne skjønne, at han har fortsat sit Studium af det nordiske Sprog²⁾. Han vexlede Breve med forskellige lærde Mænd om literære Sager; navnlig stod han i stadig Brevvexling med Stephanius i Sorø og især med Professor Thomas Bang i Kjøbenhavn, der med en levende Delta-gelse fulgte hans fremskridende Studier og nærede stor Agtelse for hans videnskabelige Indsigt og Dygtighed³⁾. Undertiden forhandlede Ravn ogsaa historiske Emner i sine Breve. Saaledes diskuterede han 1643 med M. Jakob Bing (siden Rektor i Landskrone) det vanskelige Spørgsmaal om Udvandringerne fra Norden i Oldtiden, idet han søgte at hævde fire Udvandringer: 1. Cimbrernes, 2. Gothernes, 3. Longobardernes og 4. Normannernes. Til-lige søgte han at bestemme, hvad Grundene til disse Ud-

¹⁾ Af Jak. Clausen har man bl. a. en Præstekronike for Ærindlev og Olstrup Sogne (trykt i Kirkehist. Saml. II, 156—204), hvoraf det ovenstaaende er taget, den udmærker sig ved et efter den Tids Lejlighed fortrinligt Sprog og en ypperlig Retskrivning. En Del indstrøede Vers ere dannede efter de Regler, Ravn har meddelt i sin Rhythmologia Danica.

²⁾ O. Wormii Epistol. I, 269.

³⁾ En lille Epistel fra Bang til Ravn angaaende den danske Komædie »Kortvending« er trykt i Nyerups og Rahbeks Bidrag til den danske Digtekunsts Hist. II, 109. Flere findes meddelte som Tillæg til denne Afhandling.

vandringer havde været, samt ad hvilke Veje de forskellige Folk havde forladt Danmark. Kunne hans Undersegelser paa dette Gebet end ikke have videre Betydning for vor Tid, saa have de dog Interesse som Vidnedsbyrd om den Kjærlighed, hvormed han syslede med Nordens Minder af enhver Art¹⁾.

Det første trykte Skrift, vi have fra Ravens Haand, er en lille Skolebog, kaldet *«Brevia et facilia præcepta componendi pro incipientibus Slaglosianis»*, trykt i Sorø 1644²⁾. Hele Skriftet er kun paa 26 Sider. Bogens første Afsnit, der har samme Overskrift som Hovedtitelen, udgjør en kortfattet dansk Grammatik paa Dansk, oplyst ved sammenlignende Exempler af den latinske Grammatik eller med latinsk Oversættelse af de danske Exempler. Men Forfatteren giver ved Siden af ogsaa Regler for Latinen, saa Skriftet paa en Maade kan siges at være en dansk og latinsk Grammatik paa en Gang. I den sidste Del ere Reglerne paa Latin, Øvelsesexemplerne paa Dansk. Da det hele imidlertid er saa kortfattet og baade omfatter Form- og Ordføjningslære, er det ufuldstændigt, hvad enten det skal gjælde som dansk eller latinsk Grammatik. Til Øvelsesexempler er gjerne valgt saadanne, som kunde mere Disciplene og derved være lettere for dem at huske. Jeg nævner dette som et Vidnedsbyrd om Ravens rigtige pædagogiske Takt. Det sidste Afsnit af Skriftet indeholder

¹⁾ Brevene, hvoraf Ravens udgjør et helt Skrift fuldt af historisk Lærdom, ere trykte i Westphalens Monum. inedita I, 1483—1516. En Afskrift, der findes i Gl. kgl. Saml. Nr. 2418. 4, er imidlertid at foretrække for Aftrykket.

²⁾ Ravens Navn findes ikke trykt paa Titelbladet, men i det eneste Exemplar, der nu kjendes af Bogen (paa Univ. Bibl.), er der skrevet: *«Autor Mag. Johannes Corvinus, Rector Scholæ Slaglosianæ»*. Indholdet efterlader desuden ingen Tvivl i denne Henseende.

dels Regler for den latinske Prosodi, dels Bemærkninger om Versearterne og Anvisning til, hvorledes man skulde lære Børn at gjøre Vers. Man skulde først begynde med adoniske Vers, saasom:

— — — —
 Vilt du Barn lille
 Gaa vel i Skole,
 Oc dig den mille
 Jesu befale:
 Da skall din Fader
 Elske dig saare:
 Skall oc din Moder
 Bære dig faare
 Mad oc god Dricke:
 Giffue dig Penge,
 Saa du skall icke
 For noget trenge.

— — — —
 Si tibi cura
 Docta Scholarum
 Limina obire,
 Numen amare:
 Diliget almus
 Te pater ipse.
 Et tua mater
 Suppeditabit
 Fercula, plenos
 Et dabit haustus,
 Atque crumenam
 Ære gravabit.

Naar Børnene en Tid flittig havde øvet sig i at gjøre saadanne Vers, skulde Læreren vise dem, at sammenføjede adoniske Vers danne et Hexameter, og paa denne Maade gradevis lede dem fremad.

Skjønt der i og for sig ikke kan tillægges dette lille Skrift stor Betydning, fortjener det dog nogen Opmærksomhed, fordi det er det første Forsøg paa en dansk Grammatik, vi kjende, og fordi det viser, at idetmindste i Ravn's Skole glemte man dog ikke ganske Hensynet til Modersmaalet paa en Tid, da ellers alt gik op i Latinen. Forøvrigt kunde muligvis dette lille Skrift være Grundlaget til den danske «Grammatica, begyndt af M. Hans Ravn, fuldkommeliger skreven paa Latin af Stephan Sprodsbjerg»,

som Peder Syv siger, at han har set, og som var omtalt for ham af M. Erik Pontoppidan¹).

Det var ikke alene Sprogvidenskaben, men de fri Videnskaber overhovedet i hele deres Omfang, M. Hans Ravn yndede og dyrkede, og hvori han søgte at indføre sine Disciple, saavidt det kunde ske inden Skolens snævrere Begrænsning. Af Dr. Johan Laurenberg i Sorø laante han mathematiske Instrumenter og af M. Stephan Stephanus Skrifter over Musikkens Theori²). Thi af alle de fri Kunster var der dog ingen, som laa Ravn nærmere paa Sinde end Tonekunsten. Den første Anledning til at beskæftige sig med denne havde han faaet, da M. Jakob Spjelderup paa Herlufsholm havde overdraget ham at undervise Disciplene i Sang. Utilfreds med den døde Mekanisme, hvormed Kantorerne ved Skolerne almindelig drev dette Fag, hvis Betydning for Ungdommens Uddannelse han erkjendte, og i Bevidsthed om, at hans egne Kundskaber ikke strakte sig vidt, begyndte han med Flid at studere alle de musikalske Skrifter, han kunde overkomme, paa samme Tid som han ogsaa praktisk øvede sig i at sætte Theorierne i Værk. Sagen blev endnu lagt ham nærmere, da han selv blev Skolemester i Slagelse; det var ham en Æressag, at det hæderlige Tilnavn for Skolens Disciple, »Slagelse Sangere«, ikke skulde tabe sig, og jo mere han beskæftigede sig med Tonekunsten, desto uundværligere forekom den ham at være som Led i Ungdommens Dannelse. Til Vejledning for andre og som Opmuntring til at drive denne vigtige Sag udarbejdede han (paa Latin) sin Danske Tonekunst (Hep-

¹) P. Syv, Nogle Betenktninger over det Cimbriske Sprøg. 1663. S. 30.

²) Brev til Ravn fra Laurenberg, dat. 18de Dec. 1646, og fra Stephanus, dat. 31te Jan. 1647 (Tillæg, Nr. 9. 10).

lachordum Danicum), der udkom i Aaret 1646¹⁾. Det er det første Skrift, der er udkommet i Danmark angaaende Tonekunstens Theori og Praxis, og, saavidt vides, savner det endnu sin Efterfølger, idetmindste i den Udførlighed, hvormed Ravn har behandlet Sagen.

Som Motto og tilføjelse paa en Maade som Forsvar for sit nødvendige Foretagende anfører Ravn Bestemmelsen af Kirkeordinansen om Øvelser i Skolerne: «Fra tolv indtil it år, skulle Børnene ickon siunge, at de maa lære alleniste ey aff en Vane at siunge, men aff ret Konst, ick heller under enfoldige Noder alleniste, men ocsaa Discant». Hertil føjer han et Sted af Jesp. Brochmands theologiske System, hvor den gudelige Samsang i Kirkerne anbefales, medens Syngningen af leilfærdige Sange, saavel privat som offentlig, misbilliges ligesaavel som Brugen i Kirkerne af verdslige Sange, om de end ere af alvorligt Indhold. — Skriftet er tilegnet Kongens Kansler, Hr. Christen Thomsen Sehested til Stovgaard, Universitetets Conservator og Videnskabernes erklærede Beskytter. I Tillegnelsen gjør Forf. opmærksom paa det Særsyn, at medens alle andre Videnskaber blomstrede hos os²⁾, var Tonekunsten alene Stifbarn, og det i den Grad, at man skulde tro, at de lærde vilde nægte den Plads i de fri Videnskabers Kreds; idet-

¹⁾ Skriftets udførlige Titel er: *Heptachordum Danicum seu Nova Solisatio, in qua Musicæ practicæ usus, tam qui ad canendum, quam qui ad componendum cantum, sive Choralem seu Planum, sive mensuralem seu Contrapunctum pertinet, dilucide, plane, et aperte ostenditur. Qui accessit Legistica Harmonica Musicæ Theoricæ vera et firma præstruens fundamenta. Philomusicis omnibus ac divinæ laudis amatoribus multo utilissimum, nec non lectu et scitu oppido necessarium, studio Johannis Michaelis Corvini. Hafniæ. Anno M. DC. XLVI. (41 Ark i 4to).*

²⁾ I denne Dom over det 17de Aarhundredes Videnskabelighed i Danmark vil man neppe nu være saa ganske enig med Ravn.

mindste var der ingen af dem, der værdigede den nogen Opmærksomhed, hvorfor der var saa meget desto større Anledning for Ravn til at tage sig af den forladte Sangma, da han havde faaet Øje for, hvor betydelig en Plads hun indtog i Musernes Kreds. Dette udvikler han nøjere i Fortællingen til Læseren, der indeholder en ret interessant Fremstilling af Tonekunstens Oprindelse, Fremskridt og stadige Brug saavel hos fremmede som her hjemme i Danmark, af hvilken idetmindste et kort Udtog her vil være paa sin Plads.

Forfatteren begynder med Bibelens Fortælling om Jubal, der blev Stamfader til alle, som spille paa Cithar og Hyrdefløjte, og gaar derfra over til Tonekunsten hos Oldtidens forskellige Folkeslag. Blandt disse dvæler han naturligvis med størst Kjærlighed ved de gamle Danske. Disse brugte, saalangt vi kunne gaa tilbage, Sange ved deres Gilder og Sammenkomster. Levninger af denne Skik mener Ravn at finde i Musikken ved Bøndergilderne og de omvandrende Spillemand paa Landet. Tacitus fortæller i sin Bog om Germanernes Skikke, at Kvadene ved Gilderne paa en Maade vare Folkets Aarbøger, og herpaa giver Saxe et utvivlsomt Bevis, da han har tilvejebragt en stor Del af sit historiske Materiale ved allestedsfra at sammensanke Kvad om Forfædrenes Bedrifter, der vare forplantede ved Skjaldenes Sang. Sangene handlede nemlig mest om Rigerne og Kongernes Krige, om Kjæmpernes Holmgange, om tapre Mænds berømmelige Gjerninger, om berømte Personers Ægteskab, Elskov, Sorg og Skjæbne, om forskellige Forvandlinger af den ydre Skikkelse, om Ulykker, om Misgjerninger og om Misdædernes Straf og Død. Af disse Sange have vi endnu mange Levninger tilbage, som hin meget yndede om Signe og Hagbur. Af saadanne har den

berømte og af vor Historie fortjente Mand M. Anders Vedel samlet og udgivet en hel Bog. Og de have endnu, naar de synges med en stærk Mandsrøst eller med en klar og klangfuld Kvinderøst, en forunderlig Evne til at henrive Sindet, saa at de let, som med en Tryllemagt, bøje det, hvorthen det skal være, Vi have mange Exempler af vor Historie paa Tonernes vidunderlige Magt, og om nogen alligevel vilde sige, at vi dog ikke have nogen Orphens eller Linus eller Amphion, saa hør et Bævis paa de nordiske Toners Magt:

Den ene begynte en Vjse at qvæde,
Saa faurt offver alle Qvinde:
Striden strøm den stiltis der ved,
Som føre vaar vaan at rinde.

Striden Strøm den stiltis der ved,
Som førre vaar vaan at rinde:
De liden smaa Fiske i Floden svam,
De legte med deris finde.

Alle de Fiske i Floden vaare,
De legte med deris Hale:
Alle smaa Fugle i Skoffuen vaare
Begynte at qvidre i dvale.

Vil nogen indvende, at dette jo kun er et Æventyr: saa sætte vi det ene Æventyr mod det andet; hvis Grækernes fortjener Tiltro, da gjør vores det med. At det dog ikke alt er løjet, hvad der fra gamle Dage fortælles om Tonernes Magt, men at endnu en Gnist ulmer af den gamle Ild, det maa vi tilstaa, siden der endnu er dem af vore Landsmænd, der kunne synge Kjæmpeviserne med en

saa sindsbevægende Røst, at Tilhøreren saaledes benrives af den Stemning, der er udbredt over Sangen, at der maatte en *Ødipus* til for at forklare den forunderlige Virkning.

„Dette nu nærmest om Sangen; vi vende os nu til de gamle Danskes Strængeleg, hvilken der ikke tillægges en ringere Virkning. Det var ved denne Kunst, at Folkvar Spillemand vandt sit Navn. Svend Vonved (som andre kalde Ormand eller Normand) har jo, ifølge hans Vise, ogsaa været en ypperlig Harpespiller. Selv Konger skulde jo have øvet denne Kunst, som Saxe fortæller om Kong Hother, der ved sit Spil kunde vække alle Sjæls Følelser, og afvejlende fylde Tilhørernes Sind med Glæde eller Sorg, med Kjærlighed eller Had, alt som han lystede. Han forstod altsaa ligesaa godt ja langt bedre sin Kunst, end den forunderlige Spillemand, som Saxe ogsaa melder om, der satte Erik Ejegod i et saadant Raseri med sit Harpespil, at han rev sig løs fra dem, der holdt ham, og greb et Sværd, hvormed han dræbte fire af sine Mænd. Denne Harpespiller har megen Lighed med Macedoneren Alexanders Fløjtespiller Antigenides, der først kunde opildne Kongen saaledes ved sit Spil, at han sprang op fra Bordet, greb sine Vaaben og var lige ved at lægge Haand paa de omstaaende; men som atter ved blidere Fløjte-toner kunde bringe Kongen til at sætte sig ned ved Bordet igjen. Forskjellen var kun, at denne atter kunde formilde Alexanders Sind, medens vor Harpespiller ikke kunde bringe Erik til Fornuft, efterat han engang havde sat ham i Raseri. Jeg skulde næsten tro, at denne Spillemand har spillet paa den Maade, som vore Landsmænd, især Skaaningerne, kalde at stemme en Elver dantz, hvorved der kom saadant et Raseri over Folk, at hverken Spillemanden kunde holde op med at spille eller de andre med

at dandse, inden man enten slog Fedelen istykker paa Spillemandens Hoved eller skar Strængene over med en Kniv. Man fortæller ogsaa, at Spillemanden undertiden ikke selv kunde stemme Strængene til denne Trolddomsdands, men at han dertil behøvede en andens Hjælp, og at han, da han vidste, at det vilde koste ham hans Instrument, ikke vilde begynde at spille, uden man forud betalte ham dets Værdi. Men naar Betalingen var erlagt, saa fortæller man, at Spillemanden steg sig bort i Tusmørket og lagde sit Instrument under en Bro med en Skilling ved Siden af, der ligesom skulde være Betaling til den, der stemte Strængene; derpaa gik han hjem, og om Natten bleve Strængene stemte, jeg ved ikke om af Elverpiger eller Trolde; men naar han saa ved Daggry hentede sit Instrument, saa maatte alle de, der hørte ham spille, dandse, enten de vilde eller ikke, og de kunde ikke holde op dermed, før de faldt til Jorden som døde af Træthed og Udmattelse. Paa denne Maade maa vistnok den Harpe have været stemt, der drev Kong Erik til et saadant Raseri, at han med Nød og neppe kunde komme til sig selv igjen. Det er altsaa aabenbart, at vore Forfædre, endnu inden de tog ved Kristendommen, ikke alene have kunnet synge ypperlig, men ogsaa have haft Strængelege af forskjellig Art. De havde nemlig Instrumenter med to, tre, fire og flere Strænge, der forskjellig stemte ikke gave nogen ensformig Lyd, men en sød og tiltalende Samklang. Endnu bruge Bønderne nemlig et aflangt Instrument, som kaldes Langleg, ikke uligt en Monochord. Da det er af simpel Form og Indretning, maa man antage, at det meget længe har været i Brug, ja vel endogsaa skriver sig fra Hedenskabets Dage. Jeg skal ikke her tale videre om forskellige andre gamle Instrumenter, som Skerre (sistrum) og

Hackebret (barbitum), der nu ere gaaede af Brug paa de fleste Steder; om disse indeholdes nemlig tilstrækkelig Oplysning i Anmærkningerne til Saxes Historie af min højt-ærede Velynder M. Stephan Stephanus, en Mand, der trods nogen er bevandret i hele vor Oldtid. Derimod skal her nævnes et Almue-Instrument, som endnu ikke er gaaet af Brug, det kaldes en Lire eller en Nøglefeile. Hertil kommer forskellige Slags Fløjter, som Børnene lave af udmarvet Hyld eller af Pilebark, ligesom den Slags Skalmeyer, som Hyrde drenge bruge. Hvorlænge Sækkepiben og den Slags Violiner, som vi kalde Gige, har været i Brug her-tilands, skal jeg ikke med Vished kunne sige.

Efterat Forf. saaledes har givet en Udsigt over Tonekunstens Betydning i Oldtiden og Hedenskabet, gaar han over til den kristelige Musik. Han begynder med en almindelig Indledning, der gaar tilbage til Kirkens første Tider, og behandler derpaa Musikkens Udvikling i Middelalderen og den nyere Tid i de forskellige Lande. Først omtaler han Italien, hvor han især dvæler ved Guido af Arezzos Opfindelse af vort Nodesystem, og nævner med Tak den Hjælp, han havde haft af et Værk af Franciscus Salinas, som hans fortrolige Ven M. Jørgen Ejlersen, Konrektor ved Københavns Skole, havde skaffet ham til- laans fra Rigsraad Jochum Gersdorfs Bibliothek. Ved Behandlingen af den franske Musiks Historie havde han især haft Hjælp af et Skrift af Fr. Marinus Mersennus Minimus (1644), som M. Hans Husvig, Slotspræst paa Frederiksborg, samme Aar havde medbragt som en Sjældenhed og Nyhed fra Frankrig, hvor han som Student havde opholdt sig en Tid. Under Tydskland omtales bl. a. den herlige Prose af Hermannus Contractus, Salve Regina, som Hans Tavsén havde omskrevet til en evangelisk

Psalm: Salve Jesu Christe Gud Faders Søn. Sluttelig ender Ravn med «sine Landsmænd, Danskerne, for hvis Skyld hele denne Undersøgelse var anstillet, at ikke brave Mænds Fortjenester af Tonekunsten skulde dækkes med Glemsel, og forat hans Landsmænd kunde have en historisk Udsigt over den kristelige Musik, der var forplantet til dem og lidt efter lidt havde udviklet sig iblandt dem, efterat den, baaren af Religionen, var kommen til dem især ved Guido af Arezzo, som naaede lige op til Hamborg paa den Rejse; han foretog for at udbrede Kundskab om Musikken ¹⁾».

Som Bevis paa, at Musikken har været yndet hertillands, anser han den Omstændighed, at selv Konger gav sig af med den, hvilket han finder udtrykt i den Spottesang over Kong Valdemar Atterdag, som Gotlænderne brugte ved deres Julelege, hvori det hed:

Bettere kand du leicke paa Lut,
 Waldemar med varum luff:
 End som du kand komme hier udt,
 Med varum Luff oc Møydum.

Forøvrigt er det mest Kirkemusikken, han dvæler ved, og han omtaler forskellige Efterretninger, som Krøniker fra Middelalderen indeholde om danske Bisper, der have fremmet Kirkesangen, ansat Kantorer ved Domkirkerne og skjænket dem Breviarier eller Messebøger. Derpaa gaar han over til Reformationstiden, idet han først giver en Udsigt over Psalmesangens mærkelige Fremskridt i Tydskland paa denne Tid. Han omtaler den Kjærlighed, de danske Konger viste for Musikken ved at oprette et Kapel ved Hoffet,

¹⁾ Denne Efterretning har Ravn fra Alb. Crantz's Metropolis, Lib. 4, Cap. 18.

hvilket han først daterer fra K. Frederik I.s Tid¹⁾. Derpaa nævner han de adelige Psalmedigtere, Knud Gyldenstjerne til Tøm, »som har skjenket den danske Kirke en meget lang Sang, i hvilken hele Lidelsens Historie er behandlet i skønne og følelsesfulde Vers«, Ejler Hardenberg til Matrup, Erik Krabbe til Bustrop, Herluf Trolle til Herlufsholm, »Guds Ven, Blønsten blandt den danske Adel, Guds frygts glimrende Ædelsten«, Hølgér Rosenkrands til Rosenholm og Christen Thomesen til Stovgaard. Af Adelskvinder omtales Fru Elsebe Krabbe til Urup og Mette Rosenkrands, Hr. Christen Thomesens afdøde Hustru. Derpaa opregnes tyve uadelige Psalmedigtere, af hvem Psalmer ere optagne i M. Hans Thomesens Psalmebog, der udkom 1569. Forrest i Rækken staar Klavs Mortensen, Prædikant i Malme, der i Forbindelse med Hans Spandemager udarbejdede den første danske Psalmebog. Af Forfattere, der have levet efter M. Hans Thomesens Tid, omtales M. Anders Arrebo, »Mesterskjalden blandt de danske Digtere«, Dr. Hans Povlsen Resen, »det danske Sprogs Fryd«, og M. Lavrids Pedersen, Præst i Nykjøbing paa Falster, der nylig havde omskrevet Højsangen paa danske Vers — »ikke at tale om andre grundlærde Mænd, som have gjort sig udødelig fortjente ved dels i Kirkerne dels i Skolerne at dyrke, oplyse og udbrede den helligere og højere Musik«. »Her til maa endnu føjes de berømte Syngemestere af det kongelige Kapel, Arnold de Fine, Gregorius Trehov, Melchior Borggrevinck, Mogens Pedersen, Jakob Ørn og andre. Imidlertid har jeg dog ikke fundet nogen dansk Mand, som har dyrket Musikken saa grundig, at han har skrevet noget

¹⁾ I denne Antagelse tager Ravn forøvrigt fejl, da allerede K. Christiern II havde et Sangerkor, se Handl. ror. Skandia. Hist. XXXII. 57 f. 64, Suhms Nye Saml. II. 2, S. 191.

udtømmende om Kunsten og Fremgangsmaaden, uden alene M. Hans Kraft, Rektor ved Københavns Skole, og M. Hans Staffensen (Stephanus) fra Laaland, der først var Professor i København, siden Forstander paa Sorø og efter Akademiets Oprettelse Kannik i Ribe og i Roskilde. Kraft dyrkede saavel den praktiske som den theoretiske Musik og har udgivet en Bog om Musikken, foruden at han har efterladt et Haandskrift om samme Emne. Stephanus har ikke udgivet noget om Musikken, men har efterladt flere haandskrevne Samlinger. Saa ofte jeg gennemlæser disse, opfyldes mit Sind med Ærefrygt og Bæundring for denne musikelskende og flittige Mand. Alle disse Haandskrifter har jeg nemlig haft tillaans fra Sønnen, den berømte kongelige Historiograf M. Stephan Stephanus, som ved den sjældne Velvilje, hvormed han har mødt mine Ønsker, har gjort det til Taknemmelighedspligt for mig at bidrage mit til, at hans afdøde Faders store Fortjenester af Musikken hos os kunne komme til at vise sig i det rette Lys. Jeg tilstaar nemlig rent ud, at jeg har haft stor Hjælp af hans Forarbejder, og havde han ikke haft visse gammeldags Anskuelser, vilde jeg endnu mere have kunnet slutte mig til ham. Det samme gjælder ogsaa Kraft, der fulgte Glareanus, og som stod i et meget nøje Forhold til Stephanus, med hvem han stedsom forhandlede tvivlsomme musikalske Spørgsmaal, som man ser af deres efterladte Brev. Ikke desto mindre sætter jeg dog stor Pris paa dem begge og ærer deres Minde med dyb Ærbødighed. Endnu er der en tredje Forfatter, men om ham ved jeg ikke stort mere end Navnet; det er Herman Jørgensen, der til Brug for Studenterne i København udgav Euclids Begyndelsesgrunde af Musikken 1596. Mulig kan han have været Rektor ved

Kjøbenhavns Skole¹⁾), da det er dennes Pligt at holde Forelæsninger over Musikken for Studenterne, hvorfor han ogsaa i Universitetets Fundats kaldes Lector eller Professor Mucices».

Dette er Hovedtrækkene af den indledende Udsigt over Tonekunstens Historie, som Ravn har forudskikket sit »Heptachordum Danicum«; han ender den med nogle Oplysninger om de Grunde, der havde bevæget ham til at tage det Værk for, idet han tillige angiver, hvorfor han havde givet Skriftet dette Navn: »Heptachordum« havde han nemlig kaldt det efter de syv gamle »voces musicales«, Navnet »Danicum« havde han brugt, fordi Værket var skrevet i Danmark og skulde tjene til det danske Navns Forherligelse og til den danske Ungdoms Nytte. Hvad Værket selv angaar, maa Bedømmelsen deraf, og den nøjere Redegjærelse for Indholdet overlades til de særlig musikkyndige; her skal kun fremdrages nogle faa Enkeltheder, der kunne antages at have mere almindelig Interesse.

Forfatteren begynder med en Definition, der strax synes at antyde den snævrere Begrændsning, inden hvilken han agtede at behandle Emnet, idet han siger: Musica est ars bene canendi; og det er ogsaa nærmest om Sangen, at hele Værket handler. Ved Siden af en udførlig Fremstilling af Syngkunstens Theori, indeholder Skriftet lejlighedsvis praktiske Regler saavel for Læreren som for Lærlingen. Disse vise Ravens eget Greb paa Sagen; undertiden meddeles saadanne Regler paa Dansk, f. Ex. »En Musicus skal vere dristig, oc haaffue en god Røst. Discantister skulle altid venne sig til at gaa op, siunge klingert oc høyt, ingen Octav tage under, at de

¹⁾ Denne Formodning er dog ikke rigtig.

icke aff en Discant skulle giøre sig en Tenor«. S. 92 ff. viser Forf., hvorledes man skal bære sig ad, naar man vil optegne og harmonisere en Melodi, som hidtil kun har gaaet i Folkemunde, og omtaler, at han oftere selv har optegnet saadanne Folkemelodier; som Prøver meddeler han Tonen til «Ravnen han flyver om Aftenen, om Dagen han ikke maa», og «Jeg takker dig ret hjærtelig, Fader naadig og milde». Sin Interesse for det Danske viser Ravn ved (S. 180 ff.) at give danske Forklaringer af de gængse italienske Benævnelser paa forskjellige Slags Sange, Musikstykker og Dandse og andre musikalske Kunstord. Som Prøve paa hans Forklaringer kunne følgende tjene: «Concerti, 1. All slags geistlig Harmonij, 2. Naar mange Chor saa got som med hin anden slaa sammen oc skermyssere. Muteta, En skøn gravitetiske, fuldstemmende oc præctig Sang, med synderlige og kunstelige Fugis beprydet. Adagio, langsom, imag. Basso, vnderste Stemme. Præsto, gesvindt, fast. Piano, fajn, stille« osv. — Ravn slutter sit Heptachordum med en indtrængende Opfordring til Sangerne — her nærmest Skoledisciplene — om at drive deres hellige Kunst rettelig, med Alvor og Gudsfrygt, idet han tillige skildrer dem som Personer, der fordetmeste udgjorde et uvidende, driksældigt og uforskammet Folkefærd, der i deres Udøvelse af Musikken vanærede Kunsten ved at udhvine Diskanten, skraale Tenoren, gjø Kontrapunkten, brøle Alten og udbrumme Bassen. Til gavnlig Paamindelse for dem aftrykte han derfor den kjøbenhavnske Rektor M. Oluf Tøstesens (Theophili) Regler (fra 1573) for Skolesangerne tilligemed nogle skarpe Ytringer af Dr. Jesp. Brochmand om den forargelige Misbrug af Musikken, hvorved den Kunst, der ligesom var givet for at forherlige det hellige, kun altfor ofte brugtes til at forhaane det.

Bag efter Heptachordum følger som et særskilt Skrift, tilegnet Ravns Velynder Biskop Brochmand, »Logistica Harmonica«, en Afhandling om Tonernes mathematiske Forhold indbyrdes. Efter Tidens Skik ledsagedes Bogen ud i Verden af en Række latinske Digte af Forfatterens Venner, M. Stephan Stephanius i Sorø, M. Jakob Pedersen Spjelderup i Hyllested, M. Peder Villadsen, Sognepræst i Slagelse, M. Jakob Bing, - Rektor i Landskrone, Hr. Mads Prom, Sognepræst i Sørbymagle og Kirkerup¹⁾, og Jens Terkelsen, Hører i Slagelse. I dem alle prises Ravns Foretagende og Musikkens Betydning, og Poeterne glæde sig over, at Danmark nu faar et Værk, der kan skaffe Syngeskunsten Indgang hos de mange af deres Landsmænd, for hvem den før har været en ubekjendt Sag. Stephanius slaar paa, at Forfatterens Navn ikke mere burde være Ravn men Nattergal, og Mads Prom siger, at nu først var Navnet »Slagelse Sangere« kommet til sin rette Betydning. — Den samme Tak bøstede Ravn, da han efter Værkets Trykning omsendte Exemplarer deraf til sine Venner²⁾. Stephanius lovede snart at besøge ham og tale nøjere derom, »imidlertid«, tilføjer han spøgende, »gjør Anstalter til et Gilde, fej Spindelvævene ned, og gjem i en Krog en lille Dunk med god Mjød, at du kan have noget at traktere mig med; thi Vin tillade mine Stensmerter mig ikke at drikke. Sørg ogsaa for, at vi faa en smuk Musik at høre, i den behageligste Toneart, ligemeget om i den lydiske eller doriske³⁾».

¹⁾ Et Brev fra denne til Ravn (dat. Sørbymagle festo Viridium 1646) findes i Danske Selsk Saml. i Geh.-Ark.

²⁾ Endnu har man flere Exemplarer (jeg har set tre) af Ravns Heptachordum med hans Tilskrifter i til forskjellige Personer.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 10.

5. Saasnart M. Hans Ravn var færdig med sit Værk om Tonekunsten, tog han fat paa et andet, hvortil han vistnok alt i længere Tid havde forberedt sig, og som i flere Henseender dannede et Supplement til det tidligere. Det var om Verselæren (Rhythmologia), et Emne, der siden Martin Opitz's Skrift »Von der deutschen Poeterey« (1624) havde tildraget sig almindelig Opmærksomhed hos alle literære Folk i Tydskland, hvorfra atter Interessen derfor forplantedes til vort Fædreland. Allerede i September 1647 var Ravns Arbejde saavidt fremmet, at han kunde sende Haandskriftet til Professor Thomas Bang, formodentlig for at det kunde blive underkastet den sædvanlige Professorcensur, inden det udgaves i Trykken. Bang svarede fuld af Glæde over Værket: »Det er utroligt, højtærede Magister Ravn, hvormeget Eders danske Verselære har fornøjet mig og i hvor behagelig en Stemning den har sat mig. Isandhed ligesom den er et Værk, som ingen før har forsøgt, saaledes er den fuld af Kunst, Flid og Fortjeneste, ja, jeg maa lægge til, af en forunderlig Kraft; thi jeg var syg, da jeg tog Værket ihænde, og jeg var næsten rask, da jeg lagde det fra mig. Jeg led af en stærk Tandpine, da Skriftet blev mig bragt; men jeg ved ikke, ved hvilken rhythmologisk Kraft Ondet blev betvunget, saa at det maatte vende Ryg i nogle Timer. Saa sød, saa kraftig er Ravnens Røst; i den er der intet ravneagtigt, intet skrigende, alt er nattergalagtigt«. Dette var det første Indtryk, som Ravns Verselære gjorde paa Th. Bang; senere synes Ravn at have anmodet ham om en Bedømmelse af Bogen, som gik mere ind paa Enkelthederne. Den 1 Januar 1648 skrev Bang nemlig et Brev til Ravn, hvori han, efterat have takket ham for et Sørgevers, han havde skrevet ved hans Søns Død, siger: »I forlanger Brev fra mig an-

gaaende Rhythmologien. O gid jeg blot kunde! Men min Søns Sygdom og Død har hidtil forhindret mig, og nu er jeg beskjæftiget med at skrive et Sørgedigt over ham, der skal trykkes som Tillæg til Svanings Tale eller offentlige Parentation. Hertil kommer Universitetets Regnskaber, denne tunge Sisyphus-Sten, som næsten tager Livet af mig. Hvis I altsaa blot vil give mig Tid — mig, som ikke er min egen Herre —, skal I faa baade det ene og det andet ved første Lejlighed. Der er kun lidt, som jeg kunde have at bemærke, selv om Tidens Knaphed og Budets Hast ikke nødte mig til at fatte mig i Korthed. Der findes nogle Exempler, som vel mere Eders Venner meget, men som dog maaske kunne støde Mænd af Alvor, Anseelse og Værdighed, især da Bogen ikke er skreven af en Lægmand, men af en offentlig ansat Lærer for Ungdommen i Dyd og gode Sæder. Men herom mere ved første Lejlighed..

Vi kunne ikke saa lige angive, hvad det var for Steder i Ravns Rhythmologi, Th. Bang sigtede til ved denne Bemærkning; maaske ere de udstregede i den trykte Udgave. Da Ravn imidlertid holdt meget af saadanne Exempler, som kunde belære og mere paa samme Tid, har han dog neppe strøget ret meget, af hvad man i denne Retning udpegede for ham. Vi finde derfor endnu saadanne Vers som:

Huor Katten er kranck, oc Hunden er mager,
Der lider ey Dreng, ey Pigen ret vel.

Huor Sultan er Hosbund, giffves der Kager,
Saa tynde som Løf, oc mindre end Skæl.

eller:

Den klogeste blant de Bønder i Skaane
Vaar Mickel, der Præstens Hane mon laane.

Men ved Siden af disse og andre lignende Skjemtevers, f. Ex. den ret karakteristiske Bondevise «Leuce tag Barnet, jeg dantzer ret nu»¹⁾, findes der ogsaa Øvelses-exempler af en alvorligere Karakter, blandt andet følgende Psalme, der vistnok maa anses for det bedste af Ravns Digte, og som synes at have givet Kingo Motivet til hans bekjendte Psalme, «Far Verden farvel»:

Far vel all Verden nu, jeg dig forlade vil,
 Jeg hafver lenge nock nu seet dit Daare-spil,
 Hvormed du hafver krencket
 Min Siæl, mit Hiert' oc Hu,
 Oc mig dit Onde skencket.
 Far vel all Verden nu.

Jeg vil nu vandre hen til mit forlengde Hiem,
 Hvor heden min attraa mig drifver frem oc frem,
 O JEsu mig annamme,
 Forskiud mig Synder ey,
 Lad mig ey gaa med skamme
 Fra dig den lede Vey.

Far vel all Verden nu, jeg dig forlade vil,
 Jeg hafver lenge nock nu seet dit Daare-spil,
 Hvormed du hafver krencket
 Min Siæl, mit Hiert' oc Hu,
 Oc mig dit Onde skencket,
 Far vel all Verden nu.

¹⁾ Denne Vise er paa Grund af det ejendommelige Versemaal (daktylisk Ringeldigt kalder Ravn det) optagen i Thortsens Metrik II, 211—14. Øllerup, som omtales i denne Vise, ligger i Nærheden af Herlufsholm.

Endskjønt Ravens Verselære, som det synes, altsaa var færdig fra Forfatterens Haand 1647, udkom den dog først paa Prent 1649, og endda ikke den hele, men kun en Del af den. Formodentlig har Hensynet til Skriftets Omfang og Trykkningsomkostningerne, som under de daværende Forhold neppe kunde ventes dækkede ved Salget, bevæget Forfatteren til at gjøre et Udtog¹⁾. Men heldigvis har han valgt at udgive den Del af sit Værk — om end noget forkortet — som maatte have størst selvstændig Betydning, nemlig Afsnittene om den nyere Tids Versekunst, medens han har forbigaaet dem, der angik Oldtidens og Middelalderens Verselære.

Skriftet er tilegnet tre adelige Ynglinger, Christian, Frederik og Hans Rotkirch, Sønner af Hr. Venzel Rotkirch til Krogsgaard, Lensmand paa Antvorskov, og det ledsagedes af et Epigram til Forfatteren fra dennes gamle Ven M. Jakob Pedersen Spjelderup. I Tilegnelsen udtaler Ravn sig omtrent paa samme Maade som i sin Afhandling om det danske Sprog. Han beklager bittert, at det ædle danske Tungemaal var saa foragtet af Landets egne Børn, at mangfoldige Mennesker ikke kunde skrive to Linier uden at synde imod Sprogets simpleste Regler. Uvidenheden viste sig især, naar Folk gav sig til at skrive Vers, da den danske Prosodi for de fleste var noget ganske fremmed og ubekjendt, og de dertil paa en latterlig Maade forkvaklede Sproget ved Anvendelsen af fremmede Ord, saa intet kunde være mere tilsudlet og unaturligt end visse Folks Dansk. Til at modarbejde denne Sprognød mente

¹⁾ Skriftets Titel er: *Ex Rhythmologia Danica msc. Epitome brevissima, sic selecta et digesta per Johannem Michaelium Corvinum (Heracletus: Introite nam hic Dii sunt). Soræ, Typis Henrici Crusii. Acad. Typogr. Anno M. DC. XLIX. (15½ Ark i Kvart).*

Ravn, at et dansk «frugtbringende Selskab», dannet i Lighed med det berømte tyske Selskab af dette Navn, vilde være af stor Betydning; et saadant Selskab vilde ikke alene være et Værn imod de fremmede Gloser, men det vilde sætte danske Mænd istand til at overgive Modersmaalet rent, ægte, ufordærvet, smukt og prydet til Efterslægten. Ravn opmuntrede derhos de unge Adelsmænd, som han tilegnede sin Bog, til selv at stille sig i Spidsen for et saadant Foretagende, naar de kom til moden Alder, forudsat da at ingen anden alt havde bragt Planen til Udførelse¹⁾. Det maa her erindres, at det tyske «fruchtbringende Gesellschaft» væsentlig bestod af Fyrster og Adelsmænd, det faldt derfor ikke Ravn ind, at han selv eller nogen af hans jævnlige kunde stille sig i Spidsen for et saadant Foretagende, hvis det skulde føre til noget. Om han havde Ret i denne Mening, bliver et andet Spørgsmaal; havde hans Evne svaret til hans Vilje, kunde han maaske ikke have udrettet saa lidt, ja formodentlig mere end et Selskab af Adelsmænd, udrustet efter det tyske Selskabs Mønster med Ordener og al den anden unyttige Stads, som dette saa rigelig var forsynet med²⁾.

Som vi ovenfor bemærkede, handler det af Ravn udgivne Skrift om den nyere Verselære (*Rhythmologia nova*); og de Vers, der henføres herunder, deler Forf. i de lyriske

¹⁾ Opfordringen til Rotkircherne om at værne om det danske Sprog falder forsaavidt noget besønderlig, som de vare af tysk Æt. Faderen Venzel Rotkirch var nemlig en indvandret Tydsker (forøvrigt en Dannemand, som han havde vist efter Slaget ved Lutter am Barenberg, da han havde frelst Christian IV fra Død eller Fangenskab; jfr. Erik Pontoppidans Ligtale over ham). Men Ravn havde især Øjet fæstet paa den truende Indtrængen af franske Ord.

²⁾ Se Barthold, Die fruchtbringende Gesellschaft.

og de heroiske. Alt oplyses ved Exempler, som dels ere af Ravens egne Fabrik, dels ere hentede fra forskjellige danske Forfattere, som Peder Jensen Roskilde, M. Thomas Villumsen, M. Anders Arrebo, Herman Veigeres Reinike Foss, Lavrits Pedersen Thuras Bearbejdelse af Højsangen (denne har især forsynet Ravn med mange Exempler), Jakob Madsens Oversættelse af Lyndsays Bog om de fire Monarkier, Søren Terkelsens Astræe Sjungechor, ikke at tale om Vedels Udgave af Kjempeviserne og Hans Thomesens Psalmebog. I et Tillæg til Skriftet behandler Ravn Kjempeviserne og flere andre ældre danske Digte, samt Hr. Miksels Rimværker, i hvilke intet regelmæssigt Fodmaal lod sig eftervise, og han søger at oplyse, ved hvilke andre Midler den poetiske Virkning da her frembragtes. Blandt disse fremhæver han især Omkvædet, der vel undertiden nærmest kun var af musikalsk Betydning, men ofte dog ogsaa var af stor Vigtighed i poetisk Henseende som Hvilepunkt og Overgang ved den slaaende Kraft, hvorimod det samlede hele Digtets Indhold i en kort Sum.

Ravn ender sit Skrift om Verselæren med den Opmuntring:

Køb dig dette Skrift, du som vilt rhyme med ære,
Dit velpyntede Rhjm skal Danske da kærere være,

og det maa vistnok indrømmes, at Værket for sin Tid ret vel svarede til sin Hensigt, og at det virkelig kunde tjene danske Forfattere til Vejledning ved Uddannelsen af den digteriske Form, der endnu som oftest stod paa et saa lavt Trin, at den digteriske Tanke kun alt for ofte satte Livet til i Kampen mod denne haardnakkede Modstander. Skriftets Hovedmangel ligger ikke saa meget i de Regler for Versebygningen, Ravn meddeler, skjønt ogsaa i denne

Henseende kan vor Tid have adskilligt baade at føje til og at tage fra, som deri, at den danske Literatur ikke frembød gode Exempler, han kunde fremstille som Mønstre til Efterlignelse; i mange Tilfælde var han henvist til sine egne ikke sønderlig rige poetiske Evner. Endelig savne vi det tilstrækkelige Hensyn til de forskjellige Digtarters og Verseformers indre Karakter; det gaar vel ikke saavidt, at Ravn slet ikke skulde have Øje, eller rettere Øre, herfor, undertiden gjør han opmærksom derpaa; men i det hele taget er dog denne vigtige Side af Metrikken kun lidet paaagtet af ham.

Til Bedømmelsen af Ravns Værk hører ogsaa Undersøgelsen af de Kilder, han har benyttet ved dets Udarbejdelse; thi det fremgaar af hans egne Henvisninger, at han har haft Hjælp af flere baade fremmede og hjemlige Skrifter over Verselæren. Blandt de fremmede indtager Martin Opitz's og Philip Cæsius's den vigtigste Plads, og de have vistnok idethele ydet Ravn god Vejledning, om det end undertiden kunde have været bedre for ham, hvis han ikke havde fulgt disse Forfatteres Theorier. Den danske Verselære eller «Rimekunst» var tidligere behandlet af M. Niels Halveg, Rektor i Roskilde, men dennes ikke meget betydende Arbejde, der ikke var trykt, fik Ravn først tillaans af Prof. Thomas Bang, da han alt var færdig med sit Skrift¹⁾; bedre Hjælp havde han derimod af et andet, ogsaa utrykt, Arbejde af Peder Jensen Roskilde († 1641 som Præst i Vesterhæsing i Fyn), kaldet: «Prosodia danicæ lingvæ, Det danske Sprogs Rimekunst, befattet i latinske Spørgsmaal og Regle, med hofølgende danske Exempler» (1627). Af de Uddrag, Nyerup har givet af

¹⁾ Bangs Brev til Ravn af 29 Jan. 1649 (Till. 15).

dette Skrift ¹⁾), ser man, at Ravn i flere Stykker slutter sig temmelig nøje dertil, medens han paa den anden Side ved en større Udførlighed og mere systematisk Fremstilling har oplyst Emnet i flere Retninger og paa en mere anskuelig Maade end hans Forgjænger. Da Peder Jensens Skrift desuden blot var til i Haandskrift, og altsaa kun kunde kjendes af meget faa, tilkommer Æren for først blandt danske Forfattere at have henledet den almindelige Opmærksomhed paa Verselærens Betydning aabenbart Ravn. I alle Tilfælde tilkommer der hans Skrift en større Aerkjendelse end den, der er ydet det af vor fortjente N. M. Petersen, hvis Literaturhistorie kun indeholder den lidet træffende Beskrivelse af det, at det «især gaar ud paa at ordne Versemaalet i Psalmerne»; en nærmere Undersøgelse, som vi dog af forskellige Grunde ikke her kunne indlade os paa, vil utvivlsomt vise, at Skriftet indeholder baade andet og mere ²⁾).

6. Vi have længe opholdt os ved M. Hans Ravns literære Virksomhed; vi vende os nu atter til hans Gjerning i Skolen. At den ofte kunde være trættende og lidet lønnende, med hvor stor Flid og Kjærlighed han end omfattede den, høre vi ham sukke over i følgende Vers ³⁾:

Ah hvad blant alle Ting kand saa besværligt være?

Blant alskens verdsens jd er intet nær saa tungt,

Som at oplære vel et daarligt Hiert' oc ungt.

Den møye, de udstaa', i Skoler skulle lære,

¹⁾ Nyerup og Rahbek, Bldr. til den danske Digtekunsts Hist. II. Fort. S. V—XXIV.

²⁾ I Nyerups og Rahbeks anf. Skr. II, Fort. S. XXIV—XXXII. findes nogle Uddrag af Ravns Rhythmologi.

³⁾ Indført i Rhythmol. Danica.

Kand aldrig nogen ret forstaae, som icke været
Før hafver i sligt kald, der nogle Aar fortæret.

Vanskeligheden ved at skaffe dygtige Mænd til de slet lønnede Hørerpladser ved Skolen gav ham ogsaa Bryderier nok. Alt dette Besvær skjærpede hans Blik for Manglerne ved den Tids Skolevæsen, og han udtalte disse paa en ligesaa fyndig som frimodig Maade i et Forslag til en forbedret Indretning af Skolerne, som han 1649 indgav til Biskop Brochmand, formodentlig i den Hensigt, at det skulde meddeles til den kongelige Kansler, hos hvem den øverste Styrelse af Skolevæsenet paa Tid hvilede. For at kunne bedømme Ravns Planer til Skolens Reform maa vi kaste et Blik paa Skolevæsenets Tilstand i hans Tid.

Reformationen havde, idetmindste hertillands, ikke givet Skolevæsenet noget mærkeligt Opsving; thi det gode, som dels den humanistiske Retning dels den lutherske Oplysning førte med sig, kom ikke ret til at udfolde sig, dels fordi man endnu var hildet i den gamle Mekanisme, dels fordi Reformatorerne, der havde hævdet Modersmaalets Ret i Kirken, manglede Blik for dets Betydning i Skolen, og endelig fordi Skolens Lærere vare saa slet aflagte (og i den Henseende forværredes Tilstanden snarere ved Reformationen end den forbedredes), at det ofte kun var maadelige Subjekter, Bisperne kunde skaffe til Tjeneste i Skolen. Først i K. Christian IV.s Tid begyndte man alvorlig at tage fat paa Forbedring af Skolevæsenet. Gjentagne Gange paalagdes det Bisperne at fjerne slette og uduelige Lærere. Det befaledes, at Rektorerne ved Stiftsskolerne og et Par andre større Skoler skulde bevise deres Dygtighed ved at tage Magistergraden; Rektorerne ved de mindre Skoler skulde idetmindste være Baccalaurer.

Der gjordes mange Anstrængelser for at skaffe bedre Skolebøger tilveje, og det bestemtes, at der skulde holdes tvende aarlige Skoleexaminer. Et nyt og forbedret Skole-regulativ gaves, og ny Fag (f. Ex. Historie) optoges, og endelig oprettedes der Gymnasier med udvidet Undervisning i Lund, Roskilde, Odense og Christiania¹⁾. Ikke destomindre vedblev dog Skolevæsenet at lide af store Mangler. Endnu maatte de ældre Disciple gjøre Tjeneste som Degne (Løbedegne) i de i to Miles Omkreds liggende Sogne. Den daglige Korsang i Kirkerne og Lærernes og Disciplenes Opvartning ved Begravelser og Bryllupper (med Sang paa Gaden) tog megen Tid bort fra Undervisningen. Man søgte at bøde derpaa ved at forbyde, at Skolerne maatte opgives i Hundedagene²⁾, men Hensigtsmæssigheden af denne Bestemmelse synes meget tvivlsom. Mangelen paa Enhed i Skolen, hvor hver Lærer havde sin «Lectie», saa at der altsaa igrunnen var lige saa mange Skoler som Lærere, vanskeliggjorde Rektorens Tilsyn og en ordnet, sammenhængende Undervisning. De fleste Disciples yderlige Fattigdom, Tidernes Raahed og den ofte barbariske Skoletugt, som temmelig vilkaarlig øvedes, gav hele Skolelivet et Trældomspræg, og maatte hindre og kue al sand aandelig Udvikling, især da en saadan var gjort i høj Grad vanskelig ved den enevældige Plads, der var anvist de gamle Sprog, og da navnlig Latinen, blandt Skolefagene, saa at det undertiden havde Udseende af, at det var Skolens Hovedopgave at bringe Disciplene til at glemme deres

¹⁾ Om disse Reformforsøg findes udførligere Efterretninger navnlig i Rietz's fortræffelige Værk: Skånska Skolväsendets Hist. S. 84 ff. Sml. Ny kirkehist. Saml. I, 129—32.

²⁾ Kongebrev til Danmarks og Norges Bisper af 15 Febr. 1621 (Sjæl. Tegn. XXI, 552).

Modersmaal, for at det fremmede, døde Sprog kunde træde i dettes Sted. Endelig var det store Antal Skoler — enhver Kjøbsted, selv de mindste, havde i Regelen sin egen Latinskole — til Skade for Skolevæsenet i det hele, thi den nærmeste Følge var, at det blev vanskeligt, ja ofte umuligt, at skaffe dygtige Lærere til det store Antal sædvanlig yderst slet lønnede Lærerposter.

Under disse Forhold var det, at M. Hans Ravn 1649 skrev sin Afhandling: *De scholis bene constituendis admonitio*. Da dette Skrift bærer Præg af at være forfattet af en Mand, der i sund Betragtning af, hvad Skolens Opgaver, stod højt over sin Samtid, maa vi her meddele et Udtog i Oversættelse af denne mærkelige Afhandling, der falder i tre Afsnit¹⁾:

I. Om Skolebøgerne.

«Hvad Bøgerne angaar, da ere de noksom bekjendte, og det er i sig selv ikke Umagen værd at opholde sig længe ved dem. De ere nemlig døde Redskaber (*mortui quippe sunt libri*), som af sig selv hverken fremhjælpe eller anspore Ungdommen, medmindre der lægges Haand paa Værket af flittige og forstandige Lærere, der forstaa den Kunst at faa noget godt for Ungdommen ud af Bøger, som ikke ere gode. Uagtet det altsaa mere kommer an paa de levende end paa de døde Læremestere, vil jeg dog ogsaa melde noget om disse».

¹⁾ En Afskrift af den latinske Original findes i Univ.-Bibl., Addit. Nr. 325. 4. Nyerup har meddelt en i det hele meget heldig Oversættelse (eller rettere et dansk Udtog) i sin Hist. om de latinske Skoler, S. 114—22. Denne er her benyttet ved Siden af Originalen.

Jersins Grammatik skulde man aldrig have udjaget af Skolerne, men beholdt den uforandret. Den er let, tydelig og kortfattat, og Dansken, som hist og her er indstrøet, gjør den desto fatteligere for Begyndere. Ogsaa Ordføjningslæren er heldig og passelig for Ungdommen. Denne Grammatik skulde man altsaa have beholdt, thi den, som nu bruges, er sammenstykket af Melanchthons og Jersins, den har derved mistet den sidstes Lethed og er blevet mere knudret end Melanchthons ¹⁾).

Det er til stor Hinder for Undervisningens Fremme, at Disciplene ikke have ens eller overensstemmende Sprog-lærer i de forskjellige Klasser. Nu læse de i første Klasse nogle Begyndelsesgrunde, som kaldes Donat, i anden et Udtog af Jersin, i tredie ogsaa noget andet forskjelligt fra det i de to foregaaende. Naar Børnene altsaa opflyttes fra en Klasse til en anden, maa de hver Gang begynde med en ny Methode. Man burde have Lærebøger, som vare uddragne af hinanden, den anden af den første, den tredie ogsaa af den anden osv., saa at Udtrykkene, Reglerne og Fremgangsmaaden altid blev ens.

Det synes at ville være til Videnskabernes Tarv og ikke unyttigt for Lærerne, om der blev udarbejdet en (latinsk) Grammatik paa Dansk; i alle Tilfælde vilde det være til stor Hjælp for Lærlingene. Lærerne vilde ogsaa ved Benyttelsen af det mere bekjendte Sprog og ved Samstilling af begge være istand til paa en klarere Maade og med mindre Tidsspilde at vejlede Ungdommen. Tydskerne have ogsaa for længe siden begyndt at anvende Modersmaalet paa denne Maade, og baade Lærere og Lærlinge befinde sig vel derved.

¹⁾ Denne Sammenarbejdelse var forevrigt af Prof. Th. Bang.

Jeg giver enhver Videnskabsmand at betænke, om ikke al den megen Udenadslæren, som Disciplene i de øverste Klasser besværes med, er skadelig. At «Artium præcepta», læres udenad, det er efter min Mening saare godt og en meget rimelig Fordring. Men at lære hele Forfattere eller hele Bøger af Forfatterne udenad, det erklærer jeg for unyttigt og umuligt. Unyttigt, fordi det glemmes saa snart det er lært, og tjener kun til at bebyrde Hukommelsen paa Dømmekraftens Bekostning. Det skulde hjælpe paa Stilen; men min Erfaring er det, at de, som bedst kunne opramse det udenadlærte, i Almindelighed allermindst forstaa at gjøre Anvendelse deraf. Umuligt er det ogsaa for mange, om ikke for alle Disciple. Og det skal nu en stakkels Lærer undgælde for, som det gik mig for nogle Aar siden, og det offentlig i Overværelse af adskillige Præster fra Landet, og dog har jeg hverken nogensinde kunnet, ej heller kan jeg endnu indgive mine Disciple Hukommelse eller Gaver til at lære udenad. Jeg har haft Disciple, som nu ere anseelige Mænd, der ikke engang have kunnet lære at opramse Katekismus udenad. Men derfor burde de dog ikke have været forviste fra Skolen, ligesaa lidt som Læreren derfor burde høre ilde. Istedensfor denne Pinebænk for Lærlingene foreslaar jeg, at man af Forfatterne samler «Flores, Sententiæ, Phrases», og saadanne Udvalg kunde Ungdommen øves i at lære udenad. (Efter endnu at have gennemgaaet de øvrige Fag og Skolebøger, gaar Forf. over til det andet Punkt).

2. Om Lærerne.

Hvad her er sagt eller hvad der kan siges om Bøger og Forfattere, betyder intet, med mindre hertil endnu kommer flittige og dygtige Kunstnere. Thi Bøgerne og

Kompendierne kunne af sig selv intet udrette, det er Lærernes Dygtighed det kommer an paa. Men dygtige, raske og frivillige Læremestere maa vi her længe vente paa. Og skal der være Udsigt til, at vi kunne faa dem, saa udfordres der to Ting, Belønning og Agtelse.

Belønning vedligeholder Munterheden. Tag den bort, saa blive Folk vrangvillige og ligegyldige. De, som længe have gaaet og slidt i Skolerne, have lige god Tak derfor. De forfremmes ikke til højere Embeder, som i forrige Tider, da de bleve Lektorer, Professorer osv. En Skolemand, som er udtjent, kan nuomstunder neppe faa et Præstekald paa Landet. Ofte, eller rettere altid, maa han, efter i mange Aar at have slidt i Skolens Tjeneste, overlade de gode Kald til en raa Student, der nylig er sluppen fra Skoleriset. Det er altsaa hen i Vejret, naar mange tale meget om Bøger, om Forfattere osv., som om man paa den Maade kunde læge Skolens Brøst. De glemme, hvad Sygdommens Aarsag er; lad dem hæve den, saa skal der snart vise sig en Fremgang i Tingene. Lønnede man bedre, vilde Lærerne ogsaa vise større Lyst og Iver i deres Gjerning. Men nu er det saaledes, at om en Mand ogsaa havde Lyst til at blive ved at være Rektor hele sin Tid, kan han det dog ikke, fordi Lønnen er saa usel, at det er umuligt for ham at leve anstændigt med Familie deraf.

Det andet, der fremkalder Skolemandens Flid, er udvortes Agtelse. Han har et fortrædeligt, uafbrudt og surt Trællearbejde, men derfor er han jo dog ikke en Træl, som mange agte ham for. «Det er Æren, Kunsten og Kunstnerne leve af», siger Ordsproget. Men Lærernes Myndighed og Iver maa tabe sig, naar de skulle staa tilbage for hvilkensomhelst Landsbypræst. Bisperne selv give ved deres Opførsel Anledning dertil. Og hvad kan mere ned-

slaa Sindet og kvæle al Iver, end allevegne at ringeagtes og behandles som Pedeller. Man burde agte og ære flittige Skolemænd, og hvad de kunde have fejlet burde med Sagtmodighed og Klogskab foreholdes dem af Bisperne selv under fire Øjne og ikke offentlig. Og ikke burde det tillades ufornuftige og i Skolesager ganske ukyndige Provster og Præster at overfuse dem og behandle dem paa den uværdigste Maade. Saadanne Folk have ofte ved deres indbildske Optræden og Dumhed tilintetgjort al Iver og Lyst hos Rektorerne, og isandhed været en Pest for Skolerne, især for de mindre.

Hvad Hørerne angaar, da faar man dem fra Universitetet, saasnart de have taget Attestats; men i Sprogene og Humaniora er de kun lidet øvede. Og naar de først er ansatte, studere de ikke videre, de leve alene i Forventningen om snart at faa Præstekald. De ville ikke forud gennemgaa og selv lære, hvad de skulle undervise i paa Skolen, og Tilrettevisninger og Paamindelser skjøtte de ikke om. Der er meget faa, hvem det virkelig er en Hjærtesag, hvorledes de bedst skulle undervise Ungdommen. De fleste skulde man antage snarere lagde an paa at ødelægge end paa at gavne Skolen. Men i Henseende til Belønningen have de Lærere, der ere tro i deres Kald, intet Fortrin for de forsømmelige eller andre Personer. Det sker meget hyppig, at ganske unge ulærde Studenter foretrækkes til Præstekald for flittige og af Skolerne velfortjente Mænd.

Da Øvrigheden saaledes intet Hensyn tager til Lærerne, er Følgen ganske naturlig den, at det staar meget slet til med Skolevæsenet her i Landet. Embeder og Belønninger uddeles her ikke i geometrisk men i arithmetisk Propor-

tion, saa det gaar efter det danske Ordsprog: En So finder her saa snart et Agern som en Galt.

3. Om Disciplene.

De Disciple, vi faa i Skolerne, ere gjerne daarlige Hoveder, som hverken føle Lyst eller Attraa til de boglige Kunster, derfor bider heller ingen Undervisning paa dem. Saadanne maa jo altid blive Stympere, hvem de saa end faa til Lærere. Derfor er der saa mange dørske, klødsede og dumme Mennesker, som have hørt gode Lærere, men uden nogensomhelst Frugt, ikke at tale om, at en god Del af dem er lastefulde Personer, hengivne til Drik og Spil og lignende. Var derfor end alle Danmarks Lærere samlede paa en Plet, saa kunde de dog ikke raade Bod paa dette Onde, thi Dumrianer er der ikke noget at stille op med.

Dog skal det indrømmes, at det staar sig bedre med Skolerne nu end i ældre Tid, og at der navnlig her i Sjælland viser sig glædelige Tegn til nogen Fremgang. Men hvorfra skulle vi, om vi ogsaa slide os ihjel, tage Palladier, Hemmingsener, Jakob Madsener, Pratenser, Resener, Brochmander og lignende. Det er ingen Sag at bygge Hus, naar man har godt Tømmer at bygge af. Saare faa ere de gode Hoveder, og naar de ere blevne oplærte i en af de mindre Skoler, sker det endda ofte, at de ødelægges eller forsømmes enten i de større Skoler¹⁾ eller ved Universitetet. De ødelægges ved Udsvævelser, slet Sel-

¹⁾ I Skolerne i Smaabyerne, hvor der foruden Skolemesteren ofte kun var en eneste Hører, førtes Undervisningen kun til et vist Punkt, den maatte da afsluttes i de større Skoler, der havde flere Klasser og Lærere.

skab, Svir og Drik. De forsømmes, idet de ikke anspores til at gaa videre paa Videnskabernes Bane. Deraf kommer det, at naar vi skulle skaffe Underlærere til Skolerne, træffe vi kun saare faa, der ere i Besiddelse af grundige Kundskaber. Det er ikke vanskeligt at finde Roden til dette Onde; men det er bedre her at tie og lade enhver selv tænke over Sagen.

Endnu maa jeg omtale en Omstændighed, der er til stor Skade for Disciplene, og det er, at de umodne og alt for tidlig forlade Skolerne. Alle hige de efter at komme til Universitetet, for at hedde Studenter; men om de kunne noget eller ikke, bryde de sig kun lidt om. Dette Ungdommens ufornuftige Hastværk burde der sættes en Bom for, at de ikke imod Lærernes Vilje skulle unddrage sig Skoleriset, før de ere modne.

Dette var, hvad jeg for Tiden havde at erindre; det grunder sig paa egen Erfaring.

«Unægtelig», siger Nyerup, «fortjener denne Afhandling et højt Sted blandt sin Tids Skoleforslag, og den indeholder Vink og Sandheder, som det ikke er længe siden vi kom ud over. Forresten er den skreven i saa djervt et Sandsigersprog, at den efter den Tids Tænkemaade ikke kunde være bleven trykt uden at have paadraget sin Forfatter Ulejlighed». Det var imidlertid langt fra, at den værdige Biskop Jesper Brochmand tog Ravn hans Skrivemaade ilde op, om han end foretrak en mindre skarp Form at fremsætte sine Tanker i. Den 22 Marts 1649 skrev han nemlig bl. a. til Ravn: «Eders Mening om Skoleungdommens Undervisning behager mig. Dette ene misbilliger jeg, at I hist og her har æret vel bidsk og bitter. Det er

den store Kunst at kunne sige skarpe Ting med milde Ord. Men herom mere, naar vi tales mundtlig ved¹⁾.

At Biskoppens Yndest for Ravn virkelig ikke formindskedes ved dette dristige Skrift, fremgaar ikke aléne af deres senere Brevvexling, men ogsaa af en Ytring i et Brev af 20 Maj 1650 fra Thom. Bang til Ravn, hvori han bl. a. skriver: «Biskoppen elsker og roser Eder højligen». Dette vilde han vel neppe have gjort, om han havde følt sig krænket ved Forslaget. Et andet Spørgsmaal er det, hvilken Frugt da Ravns Forslag har baaret. Og det er ganske vist vanskeligt at besvare; at Brochmand imidlertid i de Skoler, der laa under hans Tilsyn, har bestræbt sig for at afhjælpe de paapegede Mangler, kan neppe betvivles, naar man kjender den store Omhu, hvormed denne dygtige Biskop omfattede Ungdommens Undervisning.

Det vilde være interessant, om vi kjendte lidt nøjere til de personlige Forhold, hvorunder Ravn levede i Slagelse, men det er ikke meget, hvad der i denne Henseende kan oplyses. I Sognepræsten ved S. Mikkels Kirke i Slagelse, M. Peder Villadsen, der senere vandt sig et berømt Navn ved sin Deltagelse i Rigsdagen 1660, havde Ravn uidentvivl en god Ven og Aandsfrænde²⁾. Villadsen var nemlig en Mand, der med Forkjærlighed gav sig af med den danske Historie, hvorvel han, uagtet sin «sjeldne Lærdom», ingen trykte Skrifter har efterladt sig. Han havde i sin Tid været Amanuensis ved Jørgen Seefelds udmærkede Bibliothek i Ringsted³⁾, og havde nu selv en god Bog-

¹⁾ Tillæg, Nr. 16. Dette Brevs Datum, som Nyerup ikke har kjendt, viser altsaa ogsaa, paa hvilken Tid Ravns Forslag om en Skole-reform er indgivet.

²⁾ Se Tillæg Nr. 3.

³⁾ Jo. Meursii Opera, editio Florent. XI, 593.

samling; ved Hjælp af hans efterladte Samlinger udgav hans Søn, Niels Slange, sin «Christian den Fjerdes Historie»¹⁾. At Byens anden Sognepræst (ved S. Peders Kirke), Provst Anders Jensen Aalborg, varmt paaskjønnede Ravns fortræffelige Egenskaber, er alt tidligere berørt.

I Aaret 1649 blev den siden berømte M. Erik Eriksen Pontoppidan Slotspræst paa det tæt ved Slagelse liggende Antvorskov. Naar denne Mand, ved Siden af sine mange latinske Poesier, en Del Aar efter fremtraadte med den første danske Sproglære, der nogensinde er skrevet, naar vi undtage Ravns tidligere omtalte Smaaforsøg, saa ligger den Formodning meget nær, at Forbindelsen mellem ham og Ravn, der saa at sige var uundgaaelig, da Antvorskov jo laa lige udenfor Slagelse, har været af stor Betydning, og at det navnlig var den, der førte Pontoppidan fra den latinske over i den danske Lejr²⁾. — Med Professor Thomas Bang fortsatte Ravn en meget venskabelig Forbindelse. Bang forsømte ikke nogen Lejlighed til at omtale sin Ven, Skolemesteren i Slagelse, og hans grundige Indsigt i alt, hvad der hørte til dansk Sprog og Literatur, hvilket vel undertiden kunde give Anledning til Begjæringer til Ravn, som det kunde være vanskeligt nok for ham at opfylde. Saaledes skriver Bang 1649: »Jeg har en Venskabstjeneste

¹⁾ Se Histor. Aarbøger. III, 160—61. — Jeg har set flere Bøger og (historiske) Haandskrifter mærkede med Ped. Villadsens Navn («Petrus Wilhadus» skrev han sig gjerne). Blandt Ravns Breve i Rostgaardske Saml. 158. 4 findes et, forøvrigt ubetydeligt, fra M. Ped. Villadsen. I Haandskrift har man en ret interessant Viborg Skolehistorie af ham.

²⁾ Et dansk Brev fra en vis Basilius Chemnitz til Erik Pontoppidan (dat. Prag d. 24 Febr. 1651) slutter: »Helse paa mine wegne alle goede wenner, besynderlig Hr. M. Corvinum«. (Orig. i Kongl. Bibl.) Denne B. Chemnitz er, saavidt vides, ellers ikke bekjendt.

at bede Eder om. Skulde I i Eders Samlinger blandt andre Skatte ikke have M. Peder Hegelunds [utrykte] danske Komædie om Salomon, skreven i Anledning af Christian den Fjerdes Kroning? Har I den, vil jeg bede Eder om paa kort Tid at laane den til en fornem Mand, der staar i et nært Forhold til vor Konge. Da jeg engang berømede Eder for ham, maatte jeg nemlig love at anmode Eder om denne Tjeneste. Han ønsker denne Komædie til Kongen, som finder Fornøjelse i den Slags Skrifter. Hvis I ikke selv ejer den, saa se til, om I ikke kunde fiske den op, hvis den lader sig opstøve i en Krog af en eller anden Bogsamling, saa den kunde komme disse højere Yndere tilhænde¹⁾. Ogsaa andre Bøger anmodede Bang undertiden Ravn om at laane sig, skjønt det maatte synes at være den omvendte Verden, at Universitetsbibliothekaren laante Bøger af Rektoren i Slagelse. Imidlertid viser det, at Ravn har haft en god Bogsamling, hvor vel den danske Afdeling var bedst forsynet, uden at dog derfor andre Retninger vare forsømte.

7. Efterat M. Hans Ravn i tolv Aar med Hæder havde forestaaet Slagelse Skole, blev han d. 28de Marts 1652 af sin tidligere omtalte Velynder, Rigsraad Niels Trolle til Trolholm, kaldet til Sognepræst i Ørslev og Bjerre ved Skjelskør og indsat Søndagen Jubilate, d. 9 Maj s. A.²⁾. Da hans gamle Ven og Beskytter, Biskop Brochmand, døde d. 19 April s. A., efter længere Tids Svaghed, er Ravn neppe bleven ordineret af denne, men formodentlig af

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 15.

²⁾ Ifølge Meddelelse af Pastor Møllmark i Ørslev. Da Kirke- og Præstearkivet i Ørslev brændte 1821, lader der sig foreøvrigt ikke derfra hente videre Oplysninger.

Stiftsprovsten. Forresten vide vi kun lidet om hans Liv i Ørslev. Vi finde ham her som gift med Karen Andersdatter, med hvem han havde flere Børn, uden at det forresten er bekjendt, om han maaske alt havde været gift, medens han var Rektor¹⁾. Isaafald talte han maaske af egen Erfaring, naar han i sit Skoleforslag klagede over, at Rektorerne vare saa slet lønnede, at de vanskelig kunde leve anstændig med Familie.

Blandt de Mænd, Ravn i Ørslev kom i Forbindelse med, har man med Grund nævnet Præsten i det nærliggende Boslunde, den «for sin Lystighed vide kjendte» Hr. Iver Hansen. Denne var jævnaldrende med Ravn, og det har maaske ikke været uden Indflydelse fra dennes Side, naar Hr. Iver gjorde en Samling af danske Ordsprog, der var en af de Kilder, hvoraf Peder Syv øste, uden dog at udtømme den saaledes, at man ikke i vore Dage med Frugt har kunnet ty til den igjen²⁾. Forresten er Hr. Iver mest bekjendt af den snilde Maade, hvorpaa han bevægede Svenskerne, der under Krigen 1658 og flg. Aar havde røvet hans Sølvtoj, til at give det tilbage igjen, og han har, som det synes, i den Henseende haft bedre Lykke med sig end M. Hans Ravn, om hvem vi vide, at han ogsaa maatte lide meget af de ubudne Gjæsters Paatrængenhed, men uden at Historien melder om, at han igjen kom i Besiddelse af sine røvede Ejendele³⁾.

¹⁾ Se Treschow, Danske Jubel-Lærere. S. 188. Th. Bangs Brev af 20 Maj 1650 (Till. 18) gjør det forevrigt sandsynligt, at Ravn havde Bryllup i dette Aar.

²⁾ Se Barfods Fortæll. af Danmarks Hist. 2 Udg. S. 484. Molbechs Danske Ordsprog, Fort. S. 46. Kirkehist. Samlinger I, 535 ff. Paa sidstnævnte Sted er det klart bevist, at Mallings Fortælling i «Store og gode Handlinger» om Hr. Jokum i Boslunde og Svenskerne gjælder denne Hr. Iver.

³⁾ Se Tillæg, Nr. 22.

Med Herregaardsfolkene i Omegnen synes Ravn at have staaet i et godt Forhold. Paa Trolholm havde han jo gamle Venner og paa Basnæs fik han ny. Vi have et venligt Brev til ham fra Fru Marie Ulfeld paa Basnæs. Hun var en Søster til den bekjendte Rigshovmester Korfits Ulfeld og Enke efter Axel Arnfeld, og er især bekjendt af nogle kronologiske Optegnelser om hendes egen og hendes Mands Slægt, som Langebek har udgivet¹⁾.

Ingen af de Venner, Ravn vandt i de senere Aar af sit Liv, har dog vistnok været ham kjærere end den unge Peder Syv, der 1658 blev Rektor i Næstved. Han havde tidligere været Hører ved Københavns Skole under Ravns broderlige Ven, den udmærkede Skolemand M. Jørgen Ejlersen, gennem hvem maaske deres Bekjendtskab fra først af er stiftet. Syv var udentvivl den af det 17de Aarhundredes Mænd, hos hvem Kjærligheden til det Danske og Indsigt deri allerkraftigst aabenbarede sig; det kunde derfor ikke være andet, end at han med Ærbødighed maatte se op til en Mand som Ravn, der baade havde erhvervet sig et agtet Navn som Forfatter i dansk Retning, og som upaatvivlelig besad grundigere Indsigt i Literaturen end nogen dalevende. Og saaledes viser ogsaa Forholdet sig i de to Breve fra Syv til Ravn, der endnu ere os bevarrede. Det første af dem, som er udateret, indeholder Svar paa en Indbydelse fra Ravn til at staa Fadder ved hans lille Søns Daab. Syv kunde, som han højlig beklager, ikke komme, da der netop paa samme Tid skulde være et stort Bryllup i Næstved. Ved dette skulde han nemlig lede Musikken i Kirken, ligesom han Aftenen ifor-

¹⁾ Danske Magazin III, 362—65. Blandt Brevene til Ravn i Rostgaardske Saml. 158. 4 findes et Brev fra denne Dame.

vejen efter den Tids Skik tilligemed Hørerne og Disciplene skulde gaa omkring i Gaderne og musicere foran Borger-nes Døre. Det andet Brev (dat. 18 Avgust 1662) er mærkeligere. Heri skriver Syv: »Jeg sender Eder to Bøger af forskjelligt Indhold: den ene handler om, hvorledes man kan tjene Penge, den anden om, hvorledes Moders-maalet kan beriges. Den sidste, der er haandskreven, sender jeg efter Anmodning af Forfatteren, der, ligesaavel som jeg, er Eders Ven, med Begjæring om, at I vil bedømme den. Jeg skal nøjere forklare Eder hans Mening. Han, ligesom jeg selv, anser Eder for at besidde saagrun-dig en Indsigt i disse Ting, at ingen kan agtes for Eders Ligemand og neppe nogen for Eders Eftermand. Han underkaster sig fuldkommen Eders Dom. Hvis I anser Bogen for værdig til at se Lyset, vil den komme ud; hvis ikke, dømmes den til et evigt Mørke. I Forfatterens Navn (thi hans Undseelse gjør, at han ikke ønsker at være kjendt, forat I desto friere kan dømme) beder jeg derfor, at I vil gennemlæse hele Bogen, og lade alt, hvad der fortjener det, føle Kritikkkens Ris, uden at fortie noget og uden at lægge Fingrene imellem. Hvorledes skulde han nemlig i et saa nyt og saa vanskeligt Emne altid have truffet det rette? Afskriveren synes ikke altid at have været konsekvent, ikke sjælden har han nemlig i Retskrivningen fulgt Skik og Brug og ikke Forfatterens Grundsætninger. Et Anhang er tilføjet, som indeholder en Del Vers af forskjelligt Indhold; heriblandt er adskillige ungdommelige Forsøg, hvoraf udentvivl ikke faa ville blive udskudte, naar Forfatteren lægger sidste Haand paa Arbejdet. Men han ønskede gjerne, at I ogsaa skulde lade dem nyde godt af Eders Kritik, da I bedre end han selv vil kunne skjønne, hvad der duer og hvad der ikke duer. Især venter han,

at I, der er saa vel hjemme og besidder en saa grundig Indsigt i den Slags Ting, hjælper lidt paa Versemaalet, hvor det halter. Vi nære begge det Haab, at I saa snart som muligt vil svare og meddele Eders Dom, saa kunne vi med det første besøge Eder og mundtlig forhandle Sagen nærmere.»

Dette Brev viser, hvor stor Agtelse Peder Syv havde for Ravns Indsigt i det danske Sprog og Verselæren, og det bliver dobbelt interessant derved, at der neppe kan være Tvivl om, at Syv selv var Forfatteren til det omtalte Skrift, og det var hans »Betænkninger over det Cimbriske Sprog«, hvorom han paa denne Maade søgte at skaffe sig en uforbeholden Dom af en kyndig Mand. Hvorledes denne er bleven, kunne vi neppe tvivle om, saameget mere som Skriftet allerede udkom Aaret efter. Af de mange danske Bøger, Syv heri omtaler (S. 37), siger han, at han har faaet en Del tillaans af velb. Jomfru Anne Gøjes Bibliothek, »hvilket haver en stor Mangfoldighed af Danske Bøger, Nogle haver og dend højlærde Mand M. Hans Ravn, for sin Kiærlighed mod mig og disse Studeringer, godvil- ligen til dend Brug overladt.«

Peder Syv slutter sit ovenomtalte Brev med en hjærtelig Tak til Ravn, fordi han til Brug for Disciplene i Næstved Skole havde sendt ham 10 Exemplarer af sit »Heptachordum«; »hvormedet de«, siger Syv, »have opmuntret mine Disciple til med forøget Flid at lægge sig efter Tonekunsten, især Instrumentalmusikken, kan jeg vanskelig sige Eder; jeg bringer Eder herved deres varme Tak«¹⁾. — Vi se heraf, at Ravn endnu, efterat han selv havde trukket sig tilbage fra Skolevirksomhed, vedblev at interessere

¹⁾ Se Tillæg, Nr. 19 og 21

sig for Ungdommens musikalske Dannelse, og gjerne vilde skaffe Midler til dennes Fremme, hvor han vidste, der var en Skolemester, som vilde gaa frem i hans Aand.

Med Forfattervirksomheden synes Ravn at have standset, fra den Tid han blev Præst. Idetmindste udgav han ikke noget i Trykken, uden at man derfor behøver at antage, at han aldeles opgav sine gamle literære Sysler. Det eneste Livstegn fra ham i denne Henseende, vi have truffet paa, er de Vers, hvormed han ledsagede Arrebos Hexaameron, da det endelig efter en lang Hvile 1661 kom for Lyset. Ravn satte jo, som før er berørt, overordentlig stor Pris paa dette Digterværk, og han havde gjort sit til, at det ikke skulde hensynke i Forglemmelse. Nu da det endelig udkom, ytrede han en levende Glæde, og ledsagede det blandt andre Vers ogsaa med en rimet Udsigt over den danske poetiske Literatur, der, om den end ikke i poetisk Henseende har nogen Betydning, dog i andre Henseender ikke er uden Mærkelighed, som det første Forsøg i sin Art, og derfor fortjener en Plads her. Forfatterens Randbemærkninger ere satte under Texten.

At dict' oc rhyme vel, det er en Kunst paa lofve,
 Naar det er artigt giort, saa hver mand kand det hofve,
 At det er Kunst, mand seer der af, at mangel Mand,
 Som gierne vilde det, dog ick' udføre kand.
 Paa Tysk det haer stor fynd, naar Rhimen' hyrtigt giøris,
 Thi alting kand ret vel paa Tyskemaal udføris :
 Dog er det Danske Sprock ey ubeqvemt til sligt,
 Naar det en Mester faaer, som det kand bruge dict.
 Det sees oc kiendis klart af ny oc gamle Skrifter,
 Som sætte for en dag baad' ond' oc gode Drifter.

Her Mickel skref med Lof Fru Mari Psalterbog,
 Paa gammel Viis oc Stiil, en skøn Poet oc klog¹⁾.
 Af hannem grebbet tog den Talende Lyscander,
 Som skref om Grønland saa, at ryctet vide stander²⁾.
 Læs Rimekrønicken, som Mester Christen skref,
 .Der finder du, hvad hver en Danske Konge dref³⁾.
 Der finder du forvist en kreng oc zierlig Tunge,
 Som kand stafferlig viis hin gamle Dansk' udrunge.
 Foruden Lyst oc Gafn du det ey læse kand,
 Oc undre maat, at sligt er giort af Danske Mand.
 Den Bog om Monarchier, som Jacob Matzsen hafver
 Af Skotsk paa dansk udsat, med grundig' Ord oc gafver,
 Udvjser oc, hvad Kraft der boer i Danske Maal,
 Naar Dicteren med fljd vel pryder eget skraal⁴⁾.
 Se disse, kund' ey de alt Prjs oc Lof hiembære,
 Da skal dig Ræfvens Bog det alt liflystig lære,
 Som Hermand Weygere, der boed' i Kiøbenhafn,
 Udgiorde mesterlig til alle Stænders Gafn⁵⁾.
 I Rhjm var Hægelund veltalend' oc nafnkundig⁶⁾,
 Oc Pavekrønicken den fine Bog oc fyndig

¹⁾ Rosarium Mariæ, cujus Author Rhythmicus est Dn. Michael, Pastor Ecclesiæ Otthoniensis S. Albano sacræ.

²⁾ M. Claudius Lyscander, Historicus et Danicus Poeta.

³⁾ Rhimekrønicken skref M. Christen Pederssen, ut putatur, bene meritis de historia patria. (At denne i ældre Tid almindelig gjængse Antagelse om Rimkrønikens Forfatter er urigtig, er nu en vitterlig Sag).

⁴⁾ Bog om de 4. Monarchier David Lynsays med andre tractater fordansket af Jacob Mathsen, Kiøbenhafn. Anno 1591.

⁵⁾ Reinicke Fosz 1554.

⁶⁾ M. Petrus Hægelundius Episcopus Ripensis scripsit de Calumniis, Comœdiis et alia.

Kand undervise dig, at Mester Anders Weyl'
 I Moders Tal' oc Maal slet intet monne feyl'¹⁾.
 I Danske Psalmebog, som er i hver mands Hænder
 Indholdes skønne Rhjm, udgiord' af alle Stænder²⁾,
 Men lystigst' iblandt dem, der jeg opregne kand,
 Er meest Hieronymus den gild' oc moersom Mand³⁾.
 Hand Aristophanes den Dansk' at kaldis burde,
 Det kand forfare den, hans Skrifter høyt mon vurde.
 Sæt Magnum Bancke hos paa denne Rhjmebenck⁴⁾,
 Tag Jødekrønicken til tacke for en Skenck⁵⁾.
 See disse rhimede fast alle paa en maade,
 Dog alt paa Gammelvjs saa tarfvelig fremtraade,
 Men dog med saadan fynd, med slig en drablig dict,
 At intet udaf vort kand være deris ligt.
 Blant dem var dog forskel, de ældst' er' alt de beste,
 Des mand sig undre maa, at Kunsten af de fleste
 Blef efter haanden saa forsmaad oc fast forglemt,
 At hvad der rhjmedes, var mod det gamle slemt.
 Imedens Rhjm her saa ret ild' oc plumpe lagdis,
 Da saae mand uden Lænds, at de fast bedre magdis,
 Saa kom her for en Dag en Mester vjs oc klog,
 Hand langt en anden Kunst at rhjme strax fremdrog,
 Han skref, som før er sagt, den Jomfru Psalter zierlig,
 Men Davids Psalterbog⁶⁾ tog denn' i Haand begiærlig,

¹⁾ M. Andreas Wellæjus, Historicus et Poeta Danicus.

²⁾ Psalterium Danicum, Collectore et Auctore M. Johanne Thomæo, in quo plures Danici Poetæ, Petrus Palladius alique quam pluri.

³⁾ M. Hieronymus Justus Ecclesiastes Viburgensis lepidus Poeta et festivus.

⁴⁾ Magnus Bancke Ecclesiastes Bornholmensis.

⁵⁾ M. Jacob Jacobsen Lector i Odensee skref Jødekrønicken.

⁶⁾ M. Anders Arrhebo author Psalterii Rhythmici et Hexaemeri.

Udsatte dem paa Rhjm med slig høytrafvend' art,
 Som udaf Danske Mand før aldrig vaar forfart.
 Med dyb Forstand oc Grund hand det i verk saa førde,
 At aldrig slige Rhjm før nogen Danske hørde.
 Hand klemte Rhjm oc Ord med visse Tal oc Maal,
 Saa Rhjm de raad' ey selv', et hvert ord falt i taal.
 Om Rhjmekonsten først blant os i vore Lande
 Halveggius skref lidt¹⁾, men siden gaf for sande
 Her Peder Præst af Fyn en bedre smag der paa,
 Saa mand den Rhjmekunst kand rettere forstaa.
 Den Høyesang, som haer vist Salomon til Mester,
 Sang meget artig ud Een af Nykiøbings Præster²⁾.
 Saa kom her ocsaa frem, dog paa Lobwassers viis,
 En ny ukiend Poet, som vild' indlegge Prjs,
 Oc paa den Psalterbog giord' oc sit Mesterstycke³⁾,
 Men dog mod Arrebo med tynd oc liden Lycke.
 Som Dagen er mod Nat at regn', er' alle de⁴⁾
 Mod Arrebo, naar mand vil det ved Lius bese.
 Blandt slig' er Gullandsfar⁵⁾ oc fler' i vore Dage,
 Som kunde leggis til, om det skuld' ey mishage.
 Dog mue vi alle vist for Mester Arbo kiend',
 Ham gifvis uden tvil den roos af Frynt oc Fiend'.
 Ja Kunsten om vi end lidt vittigre forstande,
 Saa er hand ligevel høysvingende for sande,

¹⁾ Esbernus Nicolai Halveggius, Rector olim Roeschildensis et Præceptor Dn. Petri Jani Pastoris Fionensis, qui scripsit Prosodiam Danicam. (Se nedenfor S. 576, Not. 1).

²⁾ M. Lauritz Pedersen Sognepræst udi Nykiøbing i Falster.

³⁾ Udentvivl er det M. Thomas Villumsen, her menes. Hans Psalter udkom 1641 (jfr. Ny kirkehist. Saml. I, 540).

⁴⁾ Slige D. Johannes Resenius allique.

⁵⁾ M. Søren Gullandsfar Sognepræst i Slangørup.

Saa vi hans Maal ey naar, ham ick hæffe nær,
 Hand derfor sandelig for alle prisen bær.
 Men lad saa vær', at hand i Lyricis vel mage
 Kand faae, som med ham tør i Vognen jefnsids age:
 Blant andre gifvis for den Tørkelsen, som var
 Poet, hans Vjsebog der om klar vidne bar¹⁾):
 Men hvad er det imod Hexameron at regne?
 Thi Vjser oc sligt smaat mand finder allevegne.
 Men Anders Sunesen skref paa Latine Vers
 Oc en Hexameron, ja baade næt, oc tærs²⁾,
 Hand var en Danske Mand, men dog paa slig Latine
 Skref hand Hexameron, saa Valsk' af sligt fast grine.
 Hand skref herømmelig til sine Landsmends roos,
 Dog ere de nu faa, 'som dette Skrift er hoos.
 Nu haer paa Danske Rhjm en anden Anders siungen
 Det skønn' Hexameron, i Pennen oc i Tungen
 En præctig færdig Mand, som du skalt gifve mact,
 Der alting hafver vist med faure Rhjm betact.
 Jeg derfor fryder mig, at jeg den Dag maa lefve,
 Det Skrift at see, som jeg forlangen mon fortøfve.
 Kom du begiærlig Bog, med Læsning qveg mig før,
 Før jeg her vandrer fra, gaaer inden Pardjs Dør,
 Hvor jeg det seer i flor, hvad Moses haer omskrefvet,
 Hvor jeg det faaer, hvad Gud mig haer med Skrift bebreft.
 Der efter Sexdags Verk jeg finder Arrebo,
 Der ville vi Gud høyt prjs' i evig Roo.
 O Jesu al min Trøst, mig fær hen til din Hvile,
 Til Helgens Samfund fær mig Jesu, kom oc jle,
 Saa jeg kand sødelig der efter al Uroo
 Hos Fader oc din Aand evindeligen booe.

¹⁾ Sæfren Tørkelsen, Voigtlanders Fortolcker.

²⁾ Andreas Sunonis Archiepiscopus Lundensis, Author Hexameri.

Tack hafv' i fromme Søn, mand eder maa ej glemme,
 Det I edr's Faders Skrift til træcken vilde fremme,
 Saa det ey skuld' af Møl oc Orm fortæris bort,
 Oc delligt ædelt Skrift forgaa' af 'Tiden kort.

Det Ønske, Mester Hans Mikkelsen Ravn fromt udtaler mod Slutningen af dette Rim, gik snart i Opfyldelse; thi den 10de Avgust 1663 døde han, endnu i sin kraftige Manddomsalder¹⁾. — Der kan være forskellige Meninger om de Evner, han besad til at virkeliggjøre de Planer, han gennem hele sit Liv nærede, om atter at bringe Modersmaalet i Agt og Ære, men ikke om hans redelige og faste Vilje. I alle de Forhold, hvori vi kjende ham, viser han sig som en hæderlig Personlighed, hvem ikke faa af Samtidens bedste Mænd elskede som en kjær Ven. Endelig — og det er ikke hans mindste Ros — var han en Ungdomslærer af den Slags, som Danmark altid maa ønske sig mange af, men som det kun alt for ofte haardt har maattet savne.

Vi vide ikke, hvad der er blevet af Ravns Børn; hans Enke, Karen Andersdatter, ægtede efter den Tids Skik Eftermanden, den hæderlige Hr. Niels Holgersen Olivarius, gennem hvem (eller rettere gennem hvis Søn og Efterfølger, Hr. Holger Olivarius) en Del af Hans Ravns skriftlige Efterladenskaber ere komne til os²⁾; men hun levede

¹⁾ Bircherods Dagbøger udg. ved Molbech. S. 89.

²⁾ Om Niels Holgersen Olivarius se Treschows Jubell. S. 185—89, Gjessings Jubell. III, 301—09. Hans Søn Holger Olivarius rejste udenlands som Præceptor for den unge Frederik Rostgaard, og i Rostgaards Mnskr.-Saml. paa Univ.-Bibl. findes de Breve til Ravn, der have været en væsentlig Kilde for det foregaaende, tilligemed en Del andre Papirer, der ogsaa skrive sig fra Olivarius.

kun med ham i to Aar, da hun saa fulgte sin første Husbond i Graven. Vi kjende kun det ene Træk af hende, at hun satte saa stor Pris paa sin afdøde Mands danske Bøger, at hun stod i den Formening, at de kunde lignedes ved det berømte Seefeldske Bibliothek i Ringsted, som Korfits Ulfeld 1658 ødelagde¹⁾. Dette viser aabenbart, hvor meget M. Hans Ravn selv maa have elsket sin danske Bogskat, siden hans Hustru nærede en saa høj Forestilling om dens Værd.

Tillæg²⁾.

1.

Et Testimonium af Ravn for en slet Discipel.

Musis nostris continuum triennii bellum fecit Johannes hic, Palæmonis cognomine, à quibus non est benevole neque precario manumissus, sed fuga et morum pervicacia otium nactus; qui nunc tandem post aliquot rogationes rediit, futurum se Diaconi cujusdam substitutum, præfatus. Ego ambigo certus, ad veritatem non propius hunc accedere, quam dæmona ad crucem. Quicquid sit: abeat, valeat, vivat, quicum voluerit, fiatque quicquid libuerit, non repugno. Id saltem do-

Ved denne er ligeledes Ravns »Præcepta componendi« bleven opbevaret (se Langebeks Antegnelse i Univ.-Bibl.s Exemplar).

¹⁾ Se det karakteristiske Brev fra M. Foss til Hr. Niels Holgersen, Tillæg, Nr. 22.

²⁾ Nr. 1 og 8 meddeles efter Afskrifter i Kongl. Bibliothek, Nr. 11 efter Originalen i Gehejmearkivet, de øvrige Breve efter Originalerne i Rostgaardske Saml. Nr. 158. 4 i Univ. Bibl.

cuisse sufficiat: caveas, lector, tibi, ne verba det vel hic, vel quisquam alius, vel qui venit; ecce Palsæmon!

Scribebam Slaglosiæ
ipso die Joh. Bap. Ao. 1641.

Joh. Mich. Corvinus.

2.

Fra Professor M. Thomas Bang i Kjøbenhavn til Ravn.

Salutem et benedictionem!

Clarissime vir!

Verè Homerus: Πολλὰ μεταξὺ πέλει κύλικος καὶ χεῖλος ἀγροῦ. Imo nostro instituto congruenter. Qvippe futurorum nulla fiducia, adeò versatilis est rerum humanarum cardo. Sed nolo circuitione uti. Frater neqvit expectari hoc adultò autumnò. Non penes patrem, me, aut fratrem culpa. Nosti matrum teneriores affectus, quæ filios à suò sinu non patiuntur avelli. Gratias itaqve quam possum maximas ago Tuae humanitati, quod non modo mensam honesti civis procurare, sed etiam tuimet Musæi quotamcunqve partem fratrem esse volueris. Hujus beneficii memoriam gratus conservabo, ac sedulam operam navabo, ut proximo vere vobis adesse poterit. Tuâ enim operâ citius tunc publicâ victitârit quadrâ, non sine sumptuum levamine. Deus tuo labori benedicat, teqve juventutis ac patriæ bonò diu sospitet. Hauniæ 12 Septembr. 1641.

T. T.

Thomas Jo. Bangius.

Udskrift: Clarissimo Viro, Dn. M. Johanni Corvino, Scholæ Slaglosianæ Rectori solertissimo, amico longe carissimo.

3.

Fra Biskop Dr. Jesper Brochmand til Ravn.

Cl. Vir, Dn. M. Corvine:

Scholam vestram florere lætor: precatus Deum, velit hanc

felicitatem scholæ vestræ perpetuam esse. Ne vero nescias, qvi dies dictus sit Examini Academico: comparebunt tui discipuli Hafniæ XVI. Maji. Nam Decanus philosophiæ argumentum Danicum, in lingvā latinā transfundendum, die XVIII. Maji præscribet: sistentur vero Professoribus in Consistorio XX Maji, ut inibi suum illis probent profectum. Qvi se tuæ subduxere disciplinæ, Lundam Scanorum profugi, civitate Academica non donabuntur. Spem esse, nostrum Wilhadum brevi convaliturum, libens et lætus audio. Servet ipsum Jesus bono Ecclesiæ. Vale, et præposito vestro, viro optimo, pariter et Dn. M. P. Wilhado salutem meis verbis nuntia. Festinantissime 28. April. 1642.

T.

G. E. Brochmand. D.

m. m.

Udskrift: Doctrina, pietate et virtute præstantissimo viro, Dn. M. Johanni Corvino, Scholæ Slaglosianæ Rectori industrio, S.

4.

Fra Professor M. Thomas Bang til Ravn.

Salutem et bene merendi studium.

Clarissime vir, amice integerrime:

Singularem tuum erga fratrem affectum nunquam satis qveo deprædicare. Divinô quodam munere successisti in locum parentis, quem coelitibus ascriptum frustra in terris desiderat et ejus opem implorat. Ingenium indole et arte rude polire haut desinas, donec ad illam perfectionem perducatur, quam patres et Prof. Academici desiderant. Qvicquid tuô beneficiô ac benivolentiâ contigerit, mihi seritur ac metitur. Quamobrem multis nominibus me tibi jam obstrictum habes. Qvod si vero reliquis tuis beneficiis hæc coronis accesserit, ut Nicolai studia redditibus parochialibus auctioribus tuâ benignitate juvari possent, in primis cum orphanus sit: conabor efficere, ne hujus beneficii memoria animo meo excidat. Gratum enim tandem et fidum ero nomen, uti par est et æqvum. Discipulis tuis,

crede mihi, haut defuturus sum. Vale, mi optime Corvine, et
salve plurimum a

Haun. 9 April. 1644.

T.

Th. Jo. Bangio.

Soror Nicolai, qvæ Ripis est, adhuc vivit et valet. Hôc
nunciô frater lætabitur.

Udskrift: Viro Clarissimo Dn. M. Johanni Corvino, scholæ
Slaglosianæ Rectori solertissimo, amico desideratissimo S. et O.
Til M. Hans Raun, Skolemester i Slagelse.

5.

Fra Professor M. Stephan Stephanius i Sorø til Ravn.

Salutem et incolumitatem à Deo Opt. Max. perpetuam!

Clarissime Dn. M. Johannes Corvine, Amice sincerâ bene-
volentiâ conjunctissime, Sender Jeg Eder effter tilsagn eet Ex-
emplar Saxonis mei nuper editi: bedendis venligen, at I vilde
tage det saa til tacke denne gang. Jeg skulle vel haffue sendt
Eder den i bunden: mens ieg meente, at I selff helst vilde
lade den binde paa eders maneer: thi een huer haffuer forskel
paa sine Bøger, at lade indbinde. Dog vil Dñs Magister
haffue den indbunden hos os (efftersom vor Bogbinder er god
paa sit Handværk) da kand hand sende den hid med første
Bud, saa vil ieg lade den binde for hannem. Huad ellers
anlanger de 10 Rigsdaler, som I effter min begiering mig ny-
ligen forstrachte: da beder ieg Eder gandske venligen, at I
vilde vel giøre, och haffue Gedult med mig, och icke forteneke
mig, at ieg saa lenge opholder Eder med Eders betaling.
Thi her haffuer ingen Penge været at bekompe, som de os
skyldig vare til Besoldning, och vi visseligen forhaabtis, at os
skulle bleffuet erlagt nu til Calendas Maji: Men os er loffnet
Penge aff Her Hoffmester med det første: saa skal ieg til al
tacke betale Eder. Vale et Salve, Amicissime Dñe M. Cor-

vine, et ignosce tam lento debitori. Soræ, *τάχιστα*, Die 12 Junii 1645.

Tui amantissimus

Stephanus Johannis Stephanus.

Udskrift: Clarissimo Doctissimoque Viro Dn. M. JOHANNI CORVINO, Scholæ Slaglosiensis Rectori fidelissimo, Amico sincere dilecto S. P.

6.

Fra Professor M. Stephan Stephanus i Sorø til Ravn.

S. P. Clarissime Dn. M. Corvine, Amice fidelissimâ gratiâ conjunctissime, de promissis libellis avrem tibi vellico. In primis, omnibus abs te precibus contendo, ut Tractatum istum de Religionis negotio, à Senatoribus Regni Frederico Regi olim oblatum (si recte memini) ad exiguum temporis spatium mecum communices, eiqve des comites cæteros de Bildorum familia, de Nobilitate Danica, et si quos alios nosti meis inservire posse studiis. Me vicissum in tua vota facilem experieris. Vale charum caput, et me ama. Soræ, Die 16 Septembr. 1641.

Tui amantissimus

Stephanus Johannis Stephanus.

Udskrift: Suo M. Johanni Corvino S. P.

7.

Fra Biskop Dr. Jesp. Brochmand til Ravn¹⁾.

Qvem Tibi commendavi Michaellem promotum cupio ob singularem in lingua latina profectum et vitam integram. Sed si alius adhuc in schola vestra vacat docentium locus, non impedio, quò minus Børnønis rationem habeas, sed hac lege, si id scholæ indicaveris salutare. Hafniæ 5 Dec. 1645.

G. E. Brochmand. D.

m. m.

¹⁾ Denne Skrivelse findes som Paategning paa en Ansøgning fra Bjørn Andersen Lundforlund om en Hørerplads ved Slagelse Skole.

8.

Fra Ravn til Biskop Dr. Jesper Brochmand.

Admodum Reverendo, Clarissimo Excellentissimoque Viro Dño
 Doctori Casparo Brochmanno, Episcopo Siælandiæ vigilan-
 tissimo, Domino ac Patrono suo perbenigno, S. P.

Reverendissime Dñe Episcope. Exiit e nostro ordine Col-
 lega secundanorum, Biorno nomine, ducturus in matrimonium
 uxorem, ut se rebus secularibus sustentet, qvi de suo in literis
 successu desperavit. Hunc igitur præsentem, nomine Andreæ
 Matthæi, Tibi sisto, Reverende Dn. Pater, cui antehac promis-
 sum fecisti, futurum, ut vacanti aliquando classi præficeretur.
 Commendaveram enim T. R^{l^{ie}}, utpote sobrium, bene doctum,
 moratum et honestis oriundum Parentibus juvenem. Nunc
 igitur de eodem T. Dign. sollicite, iisdem de causis, oro sub-
 misse, ut tua Authoritate confirmatus primanos docendi provin-
 ciam suscipiat, translato, qvi primam classem hactenus docuit,
 virtutis et diligentiaæ suæ meritô, in secundam. Hoc autem
 Tua si Reverentia nobis indulseris, nulli dubitamus, qvin Scholæ
 bene consulueris, nobisque rem feceris longe gratissimam. De
 quo beneficio aliisque quam plurimis humillimas T. R^{l^{ie}} gratias
 ago, et me deinceps ipsum Tuo patrocinio commendo. Vale
 Vir admodum reverende et religiosissime, et Scholarum bono
 perenna.

Slaglosiæ d. 18 Augusti Anno 1646.

Rev^{l^{ie}} Tuæ subjectissimus cliens
 Johan. Corvinus
 m. m.

9.

Fra Professor Dr. Johan Laurenberg i Sorø til Ravn.

Salutem plurimam. Clarissime Vir, Amice benevole, Mitto
 tibi sphæram armillarem, vnaque circinum proportionis, et pla-
 num proportionale, quorum vsum propediem daturus sum exiguo
 scripto. Libellus sphæricus in vsum scholæ Soranæ scriptus
 si ex usu vestratium esse potest, exemplaria apud me præsto

sunt. Pretium vniversum est 4 thal. Si nimium esse arbitra-
ris, tuæ voluntati relinqvo. Salutant te nostri. Bene vale.

Sora d. 18 Dec. 1646.

T. observantissimus

Jo. Laurenberg.

Udskrift: Cl. Viro Domino M. Johanni Corvino, Scholæ
Slaglosianæ Rectori, amico meo honorando.

10.

Fra Professor M. Stephan Stephanus i Sorø til Ravn.

Χαίρειν, ὑγιαίνειν, εὐπράττειν.

Clarissime Vir, Amicissime Dñe M. Johannes Corvine. De
transmisso Heptachordo tuo uberrimas tibi gratias ago: coram
propedem relaturus, ubi nos Deus et dies conjunxerit in
Nuptiali festivitate Oenopolæ vestri, qvod intra geminatum oc-
tiduum futurum speramus. Qvos petis libros en unâ hic re-
præsento, præter Psellum, qvi in meis non extat forulis. Ad
calcem Martiani Capellæ invenies qvædam notata manu τοῦ
μακαρίτου Parentis mei, de qvarta parte Toni etc., ut de-
mirari satis neqveam stupendam industriam magni Viri et
vere Musici peritissimi. Chronici Rhythmici tres impertio Edi-
tiones: sed hac lege, ut omnia qvæ à me commodata habes,
de manu in manum restituas ad statutum diem genialem. In-
terim adorna pulvinaria tua, dejice telas araneorum, doliolum
optimi Medonis, qvem alii Mulsum vocant, in angulo qvodam
reconde, ut habeas, qvo me lavte excipias. Nam vinum cal-
culi mei renuunt. Musicam item svavissimam in svavissimo
Modo, Lydio an Dorio, fac avdiamus. Interim Vale et Bono
publico diu superstes vive, vige, flore. Soræ, raptim, Prid.
Calend. Febr. 1647.

Tui amantissimus

Stephanus Johannis Stephanus.

Mantile hoc qvæsumus, qvod uxor communicavit, intra
pavcos ut remittatur dies, idem numero, materiâ et formâ.

Udskrift: Clarissimo Doctissimoqve Viro, Dn. M. Johanni

Corvino, Scholæ Slaglosianæ Rectori eminentissimo, Amico sincerâ benevolentiaâ conjunctissimo S. P.

Herhos eet Packet med Bøger.

11.

Fra Gunde Rosenkrands til M. Hans Ravn.

Magistro Johanni Corvino S.

Clarissime Domine Magister. Amicitiae ratio desposcit, ut amicorum negotia assiduis iuvemus officijs: In rem præsentem spectat præfata sententia. Domini Jani Severini Montani, probi ac pie-docti viri, filium adhuc pueritiæ ratio intra contrubernium patris tenuit, præceptores domi et in patria habuit. Jam cum studia eius extra limen præferenda sunt, circumspiciendus omnino præceptor, cuius scholæ severitas, pudor imprimis et pietas, constet. Cum vero nullus dubitem, quin et ipse parenti suo doctrina et pietate similis adolescat, si imbutus honestis artibus fuerit, quas cum plurimum referat, a quo et quomodo accipiat, hanc unicam, qua hac eius ætate ipsi prodesse possim, agnosco viam, si eum in clientelam tuam sub te informandum inducam. Ut igitur mihi religio fuit, non negari verba tam iusta poscenti, sic tu fac¹⁾ officio tuo dignam, si consilio, ope atque humanitate, fort gentis adiuveris. Pro quo etsi non arbitror longæ orationis ambitu utendum, quæso tamen votis boni illius viri promptus arrideas, ne aut mea intercessio pro nihilo habita iudicetur, aut spei eius exitus inanis illudat. Reddam vicem, si reposces, reddam, si non repósces, ut aliquando, si occasio ferat, laboris tui, quem tam sedulum iuventuti informandæ et formandæ te impendere a multis accepi, præmium largius aliquod me intercedente habeas. Sicut enim æquum est desidiosis laborantium

¹⁾ Her er et Hul i Brevet.

præmia denegari, ita Reipublicæ interest excubantibus optata concedi. Vale.

Vinding. 19 die Martij

T.

Anno 1647.

Gundæus Rosencrantzius
manu mea.

Udskrift: Clarissimo Domino Magistro Johanni Corvino
scholæ Schlagloviensis Rectori solertissimo, dentur.

12.

Fra Professor M. Stephan Stephanus i Sorø til Ravn.

Salutem à Deo Opt. Max. perpetuam!

Clarissime Dñe M. Johannes Corvine, Amice fidelissimâ
gratiâ conjunctissime. Er min gandske venlig og inderlig Bøn
och begiering til Eder, at I vilde vel giøre, som min fortrode
Gode Ven, och paa een kort tid, paa eet venligt Laan, for-
strecke mig 30 Rigs Daler, til de 10, som I laante mig for
nogen tid siden, som ieg nu haardelig trenger til. Paa huilcke
40 Rigs daler ieg nu haffuer skreffuet een Bewiis, som ieg
troligen och fast skal holde, nest Guds hielp. Jeg trenger
haardelig til nogen Vdgift til D. Claus Plums Daatters Bryllup,
som nu skal staa paa Søndag førstkommendis. Och ieg achter
mig, vil Gud, nu paa Fredag der ud. Huorfor ieg beder
eder gandske venligen, at I vilde hielpe paa mig denne gang:
och dersom I kand icke med den heele Sum, I da vilde hielpe
paa mig endelig med de 20. I tør slet intet tuiffle paa, at
ieg io med det allerførste, naar ieg faaer min Besoldning enten
her, eller paa Renteriet, skal med al tacksigelse betale Eder,
och holde eder skadesløs udi alle maade. For Guds skyld
fortoncker mig icke, at ieg saa tit och ofte besuærer eder.
Jeg vil altid findes eders villig och redebond Tiener, i huis
maade ieg kand igien være Eder til ære och tjeneste. Vale
charum caput, et me ama, qvi te æternum. Sorø, ταχιστα,
Postrid. Cal. Avgusti 1647.

Tibi ex toto animo deditissimus

Stephanus Johannis Stephanus.

Udskrift: Hederlig og Höilerd Mand, M. Hans Ravn, Rec-

tori Scholæ Slaglosiensis, Min Synderlig tilforladendes Gode Wen, gandske venligen tilskreffuett.

13.

Fra Professor M. Thomas Bang til Ravn.

Salutem, benedictionem, Amorem!

Incredibile dictu est, Clarissime Domine Magister Corvine, quantopere me recrearit et suaviter affecerit Rythmologia Tua Danica. Opus sane ut a nemine tentatum, ita artis, laboris et laudis plenum. Imò addo, miræ virtutis. Æger enim in manus sumsi: et pæne sanus deposui. Humorū acris et penetrans vis dentium vallum perfodere coepit, cum exhiberetur opus: sed nescio quā rythmologicā virtute perdomitum malum aliquot horas terga vertit. Tam savavis, tam efficax Corvi sonus: in quo nihil corvinum, nullus crocitus: cuncta Lusciniæ. Non igitur posthac mihi Corvinus eris, sed Luscinius; totus graciosus, et verè Johannes. Sic malum pello. Sed jocis accinat Philomela et acquiescat. Spectabili Philosophiæ Decano tanquam Facultatis capiti et ejusdem censori debebatur hoc opus: retinebo tamen, tuā pacē, donec aliter monueris. Rosas non amat ingruens hyems. De affectu Tuo maximas ago gratias. Sed chartæ angustia debita gratiarum actio velut abrumpitur. Vale mi dulcissime Corvine, et patriæ bonò feliciter vive. Havnæ 22 Sept. 1647. T.

Th. Bangius.

14.

Fra Professor M. Thomas Bang til Ravn.

Clarissime vir, amice carissime!

Veluti omnium primus es, ad quem sub auspiciū hujus novi anno scribo: ita omnium prima tibi debetur benedictionis apprecatio, et pro pio officio gratiarum actio. Initio itaque gratissimā mente complector Threnodiam tuam, memoriæ dilecti filii, qui nupere animam deo reddidit, a quo accepit, consecratam. Ex hac animus erga me tuus ante cognitus, nunc novò velut experimentò plane innotescit. Nihil verò hac vice aliud rependo, quam tabulas votivas; Deumque ex animo ve-

neror, velit te ut toto annô sequenti, ita totius vitæ tuæ periodo quovis benedictionis genere mactum reddere, privata studia et publicos labores secundare in nominis sui gloriam, et juventutis commodum, nec non orbis emolumentum et patriæ emolumentum. Literas meas de Rythmologia petis. O quam vellem! Sed morbus et obitus filii me hactenus occupavit: et jam in lugubri carmine scribendo versor, quod appendicula erit Orationis Svaningianæ, seu publicæ parentationis. Accedit darum illud Sisyphei saxum, Rationum Academicarum moles, quæ me pæne exanimat. Quod si igitur mihi moræ veniam dederis, et ultima et prima, prima quaque oportunitate, habebis: Mihi, inquam, qui meus non sum. Pauca sunt, de quo candor aliquid moneret, licet prohibeat amor vel tantillum tetigisse, si temporis angustia et hujus abiturientis festinatione non excluderetur. Occurrunt nonnulla exempla, quæ nos quidem tuos amicos valde recreant, sed viros gravitate, auctoritate et dignitate spectabiles forte offenderint, in primis non profecta à Laico, sed juventutis et morum publico magistro. Sed de his plura propediem. Interea Ostrofrancum et Oelingenum mitto: siquid adjumenti tuis hypomnematis Grammaticis attulerint, pergratum mihi accidet: Cæsium profuisse tibi non unô nomine gaudeo. De coetero vale, mi opt. Corvine, et à tui amatissimo

Th. Bangio

Kalend. Jan. 1648.

salve.

Udskrift: Suo M. Joh. Corvino, Rect. Sch. Slaglos. laudatissimo, amico cariss. S.

15.

Fra Professor M. Thomas Bang til Ravn.

Salutem et benedictionem IHVH in Dño N. J. Ch.

Clarissime et doctissime Vir, amice carissime!

Ecce tibi Phosphorum meum¹⁾: quem Tibi muneri mitto. Hunc eô, quô mea soles, oculô, h. e. benignô, ut tueri velis,

¹⁾ Et Skrift af Bang: Phosphorus Inscriptionis hierosymbolicæ, quo Stelleburgum Havniense illustratur. 1648. Fol.

amice rogo. Non aurô, nec argentô, et ne quidem coriô tectus ad te venit: quia talem angustum perferentis sacciperium viatorium admittere recusabat. Huic adjunxi Excerpta quædam Danicæ Poeticæ, quam D. Esbernus¹⁾ aut ipse collegit aut exscripsit. Porro pro fiducia nostræ amicitie Tuam fidem et curam imploratum venio, ut, si Museum tuum inter suas Musas numeret Comoediam Danicam M. Petri Hegelundi de Salomone concinnatam in honorem coronationis Regis b. m. C4, summo viro et Regi nostro intimo paulisper concedas²⁾. Ab eo enim ad ipsum Regem Sereniss., qui hîc scribendi genere delectatur, hæc Comoedia expetitur. Quod si vero ipse haut possideas: haut grave ducas expiscari, si ex alicujus librario angulo possit erui, tantisque æstimatoribus destinari. Sed non desino molestiarum. Utinam antiquum Bibliorum Lat. exemplar in 4to (an sit Isidori Clarii, nescio) quod mihi ostenderas, meis usibus bimestri spatiô utendum dares, magnô hoc pectus gaudiô delibutum redderes. Cavebo tibi syngraphâ illud illæsum a grato ad tuas redditurus manus. Parturit enim animus aliquid, cujus nisui commode obstetricabitur. — Dic mi sodes! quæ tuarum Musarum savæ deliciæ streperos nostros typos adversantur, quæ portus vitant? An ibi trilevis Neptuni? An ibi turbines et vortices? Imò et halcyonia in medio æqvoris congelati. Sed suspicor, si liceat joculari, Corvos in silvis nidulari, ibi ovis incubare, et foetus excludere. Cæterum quocunque locô videro tui ingenii Musicam sobolem, eam deperibo, exosculabor: quia ejus parentem, ipsumque Musagetem seriô amo. Vale mi Corvine, eumque, qui te ex animo amat, redamare perge. Hanniæ
29 Jan. 1649. T. T.

Th. Bang m. s.

¹⁾ Dr. med. Esbern Nielsen (Halveg), praktiserende Læge i Kjøbenhavn. Denne var dog ikke Skriftets Forfatter, men hans Fader, M. Niels Olufsen Halveg (se foran S. 541).

²⁾ I Randen er tilføjet: Cum honorificam tui apud ipsum feci mentionem, promisi me velle Te hîc nomine compellare. Rogo itaque, matures responsum. Exemplar etiam Biblicum in dies, imo horas exspecto.

Num filius Senatoris Asnensis Dn. Georgii Bangii futurò vere ad nos sit venturus, nec ne, scire aveo.

Aliquando quidam mihi scripsit: Nuncius satisfactus est. Ego vero: Nuncio satisfactum est.

Udskrift: Clarissimo et doctissimo Dn. M. Johanni Corvino, scholæ Slaglosianæ Rectori laudatissimo, Amico ut honoratissimo, ita carissimo S.

Til M. Hans Ravn, Skolemester i Slagelse.

16.

Fra Biskop Dr. Jesper Brochmand til Ravn.

Doctrina et virtute præstantissime vir, Dn.

M. Corvine.

Doleo, rudiores esse hominem, quem mihi vester Præses commendavit, quam ut par esse possit instituendis supremæ classis discipulis. Testis incorruptus ruditatis erit specimen styli, quod mitto, indignum vel juvene, qui ad civitatem Academicam viam affectet. In unâ periodo, quam ductâ lineolâ significavi, plures sunt a tritis Grammatices regulis aberrationes quam sunt voces: quod nec ipse diffiteri potuit. Scribo Domino Præsidi, impediri me hominis ruditate, quo minus promissis stare possim: quin et addo, certum esse me, quod Dn. Præses nolit, ut commodum hominis, mihi commendati, incommodo juventutis quærat. Aptus an sit, qui inferiori in vestrâ scholâ classi præficiatur, tu judica: nam supremæ imparem esse, ipsum habemus confitentem.

Tua de juventutis scholasticæ institutione sententia placet: hoc unum displicet, Te uno et altero loco paulo mordaciorem esse et iratiorem. Magna laus est, *σκληρὰ μαλακῶς λέγειν*. Sed hoc in præsens colloquium differo.

Nolo, ut ullum e discipulis rude scholasticâ dones ante meum ad vos accessum: dabo operam, ut primâ commoditate vobis adsim.

Vale et Scholæ vestræ prodesse perge.

Hafniæ 22. Mart. 1649.

Qvi te amat

G. E. Brochmand. D.

m. m.

17.

Fra Biskop Dr. Jesper Brochmand til Ravn.

Præstantissime Vir, Dn. M. Corvine, Scholæ

Slaglosianæ Rector industrie:

Non invitus concedo, ut qvi Tertianis in hunc usque diem cum laude præfuit, in classem evehatur quartam: cui in officio succedet Johannes Chiliani f., juvenis probissimus et ab ingenio paratissimus: qvi uti tibi obsequium suum, ita scholasticæ juventuti dexteritatem docendi abunde probabit. Vale, et juventutem, tuæ fidei commissam, ad artem pietatis et bonarum disciplinarum manuducere perge. Hafniæ 23 Junij 1649.

T.

G. E. Brochmand. D.

m. m.

18.

Fra Professor M. Thomas Bang til Ravn.

Salutem et benedict. Jehovæ in d. N. I. Ch.

Accessi venerab. dn. Episcopum Brochmannum: Exoravi, Tristis noster dimittendus est, sed hōc observatō, ut nemo ex reliquis discipulis resciscat. Veteres mysteriorum fuerant observantissimi. Nec ipse dicturus est, atqve qvi devictâ Româ triumphaturus. Vultus induet tristes etc. Ne aliis exemplo sit etc. Tu amicorum constantium optime vale, et his, quas mitto curas¹⁾, legendis nonnihil tribue curæ et temporis, quod angustum reddunt pulveres, examina apicularum novos nidos et latebras respectantium, Hymenæi, sagittæ saccharitæ etc. Die Lunæ Deō juvante, horâ solitâ argumentum stili excipient Candidati Civitatis Academicæ. Totum et solidum 12 horarum diem eis donabo. Librent heic ingenii et calami vires. Sed

¹⁾ Bangs Skrift: De decem boni auditoris curis. 1650.

meus calamus expediri novit, condi nescit, ubi ad te itur. Totus enim jam fervet in persuadenda bona fama, et eliminanda mala. Qvod est argumentum crastinæ mæse inaugurationis, quæ Baccalaureis est decreta. Vale iterum et ut decet Herculem in castris Veneris pariter ac Musarum pancratice vive. Ocissime e Museo 20 Maji 1650.

T. ex animo Th. Bangius m. s.

P. S. Valdè te amat et commendat dominus Episcopus.

Udskrift: Clarissimo et doctissimo viro, Dn. M. Johanni Corvino, Sch. Slaglos. Rectori laudatissimo, amico meo carissimo S.

19.

Fra Rektor M. Peder Syv i Næstved til Ravn.

Vir Clarissime,

Impendio mihi animus gaudet, quod sic in gratia me reponas, ut inter amicos numeres, ut testem baptismi, quod filiulus tuus tingendus est, me adsciscere dignatus sis. Sed quando considero, quam infelix sim ego, qui propter negotia publica argentia ad dictum diem me sistere nequeam, magno afficior dolore. Tam enim alienum et incommodum est mihi illud tempus, quam vix ullum aliud. Celebrabuntur enim hic ad 11 Nov. nuptiæ Mauritiæ Eschildi et Annæ Jani Christierni, Consulis filię, quibus addixi meam operam in templo, ut Musicam et eo spectantia recte curem; condixi etiam iisdem, in sedibus scilicet me affuturum convivam. Præterea ipso vespere præcidaneo ejus diei, hic in plateis ante fores civium a me, collegis et discipulis itidem, ut novit tua Reverentia, exercebitur Musica. Quæso te obtestorque, Vir Clarissime, ut, quæ tua est humanitas, hæc in meliorem interpretere partem; ne hæc absentia mea offendat animum tuum, aut gratiam, quam apud Te collegisse videor, effundat. Mitto pavlulum quid, pro re nostra, quod si quis apud vos, filiolo tuo offerre meo nomine vellet, mihi esset gratissimum. Deus benignè conservet Te, Uxorem dilectissimam et liberos charissimos, pro quorum salute

votis meis apud Deum excubare non desinam, qvi Tibi tuus
qve sum

Addictissimus

Petrus Petri Septimius.

Udskrift: Hæderlig og Højlærd Mand, M. Hans Ravn,
Sognepræst til Ørslev og Bierre, min Højsædede Ven og Vell-
yndere g(anske) villigen.

20.

Fra Professor M. Jørgen Eilersen i Kjøbenhavn til Ravn.

Υγιαλνςν καὶ χαλρςν.

Gode Broder M. Hans Ravn, din vidtløftige tacksigelse, du for den ringe ting gør, vaar i alle maade uforvunden, og det havde kommet mig til for din gode Kalf der med dig at forekomme; mens Jeg forladendis mig paa vor broderskab bemøjer mig iche gierne med saadant, forhaabendis vi kiender hver andre. Din Broders, Jens Michelsens, degent(!) anlangende, da haffuer det behaget vor Herre der udi ved den timelig død forandring at gøre, efftersom hand 8 Pintsedag udi Gimse er bortkaldet fra den besvering og majsomhed, hand her havde med at dragis. Gud glæde hans siel. Jeg sender dig nogen breffue fra din anden broder og andre venner, der af du hans og deris tilstand videre haffuer at erfare. Dit bref haffuer Jeg ved denne forandring iche villet afflevere til Mogens Friis, helst efftersom din Broders Kone Broder, Oluf Del, formeente, dig sielf for hans Systers, din Broders Enchis, skyld, at skulle hid komme, hvilchet vel vaar det beste, om ellers noget forrettis skulle. Mogens Friis ligger nu ved sengen upasselig af sin reise, hand kom hiem fra Jylland, hand lader ingen nu komme til sig. Jeg raader din Sl. Broders Kone Broder, hand skulle sielf reise til dig og med dig consulere om alting, efftersom dens beskaffenhed er ham best bekient. Hvad Jeg dertil kand contribuere veedst du vel, Jeg hiertelig gierne gør, men Gud bedre det, her er ingen resolution at erlange. Det negocium med Prestegaardene ligger gandske stille, og frøcter Jeg vel for, at det formedelst nogle malignanter skyld bliffuer

bestichende til en verre résolution for Presterne i sin tid. Buddet haster, oc intet skrifverdigt nu forfalder, du skal nest Guds hielp med Oluf Del faa videre. Dig med din Kieriste, Børn oc gandske huus Gud befallet.

Kiøbenhafn den 18. Junii 1662.

Jørgen Eilersøn.

Udskrift: Hæderlig og høilærd Mand M. Hans Ravn, min kierre Broder, huldelig.

21.

Fra Rektor M. Peder Syv i Næstved til Ravn.

Vir clarissime!

Quoniam aliqua offertur mihi ad te scribendi occasio, nolui eam prætermittere. Libellos simul mitto duos diversæ materiæ. Alter enim, quomodo quis pecunia, alter quomodo lingua patria ditescere possit, docet. Hunc igitur, qui manuscriptus est, mitto, et permitto tuo judicio, rogatus ab auctore, qui sequens tuus est amicus, atque ego. Sensum animi ejus omnem tibi aperiam. Ille, ut et ego ipse, existimat te adeo esse harum rerum gnarum, ut neminem habeas parem, vix quenvquam secundum. Voluit ergo tuo imprimis judicio aut stare aut cadere. Si tu judicaveris librum dignum, qui videat lucem, videbit; sin minus damnabitur ad æternas tenebras. Auctoris ergo nomine (nam, qui pudor hominis est, adhuc vult delitescere et tibi ignotus esse, ut tanto liberius judices) Te iterum rogo, ut totum librum perlegas, et censoria virgula, quæ merentur, notes omnia, nihil reticens, ad nihil connivens. Quomodo enim in re tam nova tamque difficili omnia recto stare talo aut ubique mereri assensum possunt? Exscriptor autem non videtur sibi ubique hic constare, cum non raro consuetudinem non vero auctoris mentem in orthographia sit secutus. Addita est appendix, quæ multiplicis materiæ versus continet, in quibus sunt juvenilia quædam, quorum non pauca sine dubio tollet, cum ultimam manum operi imposuerit. Sed et Te hac in

parte Aristarchum sibi cupit, cum tu melius, quam ipse, quid deceat, quid non, videre possis. Imprimis vero expectat, ut si nonnulla litura a te inducta fuerint, tu tamen hos hiatus de tuo locuplete hujus scientiæ penu impleas, et quæ desiderantur, de proprio restituas. Uterque vero nostrum sperat brevi te hæc remissurum et rescripturum, quæ tua sit hac de re sententia, ut sic habeamus occasionem te quamprimum invisendi et ulterius ibi coram totam rem decidendi. Nec in omnibus locis in eisdem versibus observata est elisio, quæ vocalis finalis brevis in vocibus plusquam monosyllabis debeat ante vocalem initialem sequentis dictionis abjici, quod facile postest mutari, si necessum fuerit. Nova hic nulla sunt, nisi quod Rex dicitur ad hæc loca appropinquare, ut venationi circa Slaglosiam vel Soram det operam. Catalogus librorum D. Thomæ Bangii jam impressus est, tantæ quidem prolixitatis, ut alphabetum unum cum dimidio papyri puræ absolvat. Sunt in illo pauciores libri danici, quam putaram, sed plurimæ conciones funebres nostræ lingvæ. Avotio autem librorum incipiet ad Cal. Septembris. Est et aliud, quod te volo, ut gnaviter molestus tibi esse pergam. Est mihi cognatus aliquis, qui non satis bene usus est tempore suo, adeoque ad nulla alia negotia procuranda videtur aptus, nisi ut possit fungi avrigæ vel Extractoris (Udrider vocant) partibus. Si ad tale munus posset ipsi patere aditus vel Trolholmisæ vel in vicinia, per te quidem fieri possit, modo tibi hoc facessere negotium avderem. At dices, cur non ipse hæc apud tuos amicos, qui propriores sunt, efficias? illud ipsum in causa est, cur eorum opera uti nolum, quod prope sint. Vix enim hominem illum pro meo agnosco, nisi melioribus rebus impendisset tempus suum. Hoc tamen de illo tibi polliceor, futurum nempe industrium, frugi et fidum imprimis. Veniet autem intra festum D. Michaelis, si quam spem manendi istis in locis habere queat. Ad ultimum gratias ago tibi summas habeoque de transmissis 10 Exemplaribus Musicæ tuæ, quæ quam accenderint discipulos meos, ut majorem industriam Musicæ præsertim instrumentali adhiberent, vix

dicere possum; qvi etiam hoc nomine gratias tibi agunt maximas et quævis favsta precantur. Vale igitur vir clarissime et audaci petitioni ignosce ejus, qui tibi est

Nestvedia 18 Aug. 1662.

Addictissimus

P. P. Septimius.

Udskrift: Hæderlig og Højlærd Mand M. Hans Ravn, Sognepræst til Ørsløff og Snedinge, min gode Ven og Velyndere g(anske) venligen.

22.

Fra Hofprædikant M. Matthias Foss i Kjøbenhavn til Præsten Hr. Niels Holgersen Olivarius i Ørsløv.

Kiære Hr. Niels Holgersen, Altiid ærede Wenn,
Eders Welstand oc lychelig Ankomst til Eders anbetroede Embede waar mig kiært aff Eders indhændigede Skriffvelse att fornemme, ønskendis, at I med bestandig helbred oc een god Samvittighed maa fuldende eders lob, oc fortisæne Eders Gud paa sitt pund mange pund. Jeg tacher oc tjenistvilligen her hos for meddeelte instructs om eders Sl. formands bibliothec, uanseett Jeg iche uden aff Catalogo kand haffve den vjden-skab, Jeg søger, oc beder derfaare, att enten om der Nogen vorder funden, eller een Nye blifver giortt, den mig da maa mature meddeelis, besynderligen vjste Jeg.gierne, hvad Auctores Græci der monne findis, thi Jeg haffver affsagn paa nogle; samptt oc hvad lexica der ere; endog Jeg noch er temmelig vel forsørgett med slige materier, men for een curiositet haffde Jeg gierne notitiam paa dem, der findis. Particulierement tacher Jeg for de danske bøger, s[om I] loffvede att holde mig til beste, om der waar nogett, som I iche s[elf kun]de behøffve. Men som Enchen setter saa stor priis paa dem, att [hun] er i Tanche, att de skulde kunde lignis ved bibliothecam Seefeldianam, da waar det iche uraadeligtt, att de auctioneredis, saa gaff deris verd sig kunt strax. Oc waare der end iblantt dem, som Eder kunde lyste, dem kunde I enten seqvestrere tilforn, eller binde blantt kiøbmendene det høyeste bud, saa

skulde iche børnenis wanner tyckis heller, att dem i deris portion skede for kortt. Den anden halffve part kand Jeg vel troe eder med Enchen tilfalder. Oc som Gud haffver ordineret Eder Eders station paa det aabne land, saa befitter Eder ichun paa nødvendig oc gaffnlig boskap, saa vell i bøger som i andre døde wahre, mens hvad I kand erwerbe ved Guds velsignelse, dett legger hen i Sølf og guld til Nødens dag, lærendis aff. Eders Salig formands skade vis att være, att megen boskap, som iche kand i smaa huller bevaris, er ichun for een fiende ett rede bytte. Thj siden vj haffve faaet woris Naboer saa nær, maa vj altid være beridde paa at tage mod slige farligheder. Dett Seyerwerch, I begiærer, skal I gierne bekomme, naar nogen leylighed falder for, som kand affhente dett, saa skal Jeg dett strax indpachett frembsende; Och ellers gjør gierne alt det Eder til tæeniste kand være, som den, der nest venlig helsen til Enchen och Eder fra mig, min Hustrue oc børn, forbliffver indtil døden

Eders beredvillige Ven oc tæenere

M. Foss.

Kiøbenhavn d. 1 Decembr. 1663.

Udskrift: Hæderlig oc Wellerd Mand, Her Niels Holgersøn, Sognepræst till Ørsløff etc. Sogne, min Altiid-Ærede Wenn tæenistvilligen. — Ørsløff.

AKTSTYKKER,

vedkommende

den dansk-tydske Strid.

II.

Aktstykker vedkommende Londonerconferencen.

- A. Aktstykker vedkommende de af den storbritanniske Regjering
efter Krigens Udbrud gjorde Forsøg paa at tilvejebringe en
Conference, sigtende til Gjenoprettelse af Freden mellem
Preussen-Østerrig og Danmark.**
- B. Protokoller over Londonerconferencens Møder.**

A.

1.

8de Febr. 1864. Lord Bloomfield (den storbritanniske Ambassadeur i Wien) til den storbritanniske Udenrigsminister Earl Russell.

My Lord, — I found Count Rechberg quite willing to entertain the proposal contained in your Lordship's telegram of this day, respecting the conclusion of an armistice upon the condition that the Danish army should retire to the Island of Alsen. His Excellency evidently considers it desirable to bring the military operations to an end as soon as practicable, and observed to me that it would be utterly impossible to make any calculation as to their termination if the Danish army were to be dislodged from the strong position in Alsen. As far as Count Rechberg himself was concerned, he approved of your Lordship's project, but could give no definitive answer without consulting M. de Bismarck, and said that he would immediately take the Emperor's pleasure on the subject, and telegraph to Berlin. I have, &c.

2.

9de Febr. Lord Napier (den storbritanniske Ambassadeur i St. Petersborg) til Earl Russell.

My Lord, — In conformity with the sense of your Lordship's telegraphic instructions of yesterday's date, I waited on Prince Gortchakoff this forenoon and stated to his Excellency that the Danish Government had resolved to apply to the Governments of England, France, Russia, and Sweden, for assistance, and that Her Majesty's Government were anxious to

learn what course the Cabinet of St. Petersburg was disposed to embrace with a view to the preservation of the general peace. The Vice-Chancellor informed me in reply that our first aim ought to be the assembly of the Conference of the Powers who signed the Treaty of London with the least possible delay. The official proposal of the Danish Government to that effect had been retarded, but would shortly be received by the parties interested. He had already supported that overture by anticipation at Vienna, Paris, and Berlin. He would continue to do so, and he hoped Her Majesty's Government would act in the same sense. I asked Prince Gortchakoff whether he insisted on the cooperation of the German Diet. The Prince answered that he had not thought it necessary to address the Diet on the subject, and he did not contemplate doing so. If the Germanic Confederation, however, chose to name a Representative to the Conference, such a step would not meet with any opposition on his part. I have, &c.

3.

10de Febr. Lord Napier til Earl Russell.

My Lord, — I called on Prince Gortchakoff this forenoon in consequence of his Excellency's invitation. The Prince told me that after I had left him last night he had telegraphed to the Emperor for orders to support the proposal for an armistice at Berlin with the full weight of His Majesty's personal authority. The Emperor replied immediately, enjoining him to do so. The telegraphic instructions had therefore been forwarded to M. de Mohrenheim in the sense which I reported yesterday, but with the distinct sanction of the Emperor. In the same telegram Prince Gortchakoff represents to the Prussian Cabinet in pressing terms the expediency of joining in a Conference, without delay, of the Powers signatories of the Treaty of 1852. I have, &c.

4.

10de Febr. *Earl Russell til Sir Andrew Buchanan (den storbritanniske Ambassadeur i Berlin).*

Sir, — Her Majesty's Government being anxious to omit no opportunity for bringing to an early settlement the differences between Denmark and Germany which have led to hostilities now unhappily in progress, and being of opinion that the time has arrived when an armistice may reasonably be agreed to by the contending parties; and Her Majesty's Government having been moreover informed by Her Majesty's Ambassador at Vienna that the Cabinet of Vienna has made a communication to the Prussian Government on the subject, and by Her Majesty's Ambassador at St. Petersburg that the Russian Government are prepared to advocate at Berlin the establishment of such armistice; I have to instruct you at once to place yourself in communication with the Representatives of Austria and Russia at Berlin, and ascertain from them whether they have received instructions from their respective Courts to support a proposal for an armistice, the bases of such armistice to be that the Danes should be left in possession of the Island of Alsen, and should on the other hand be required to withdraw their military forces from the mainland of Schleswig. If the two Ministers should reply that they are authorized by their instructions to take this course, you will at once make verbally to Count Bismarck the proposal on the part of Her Majesty's Government, and acquainting the Austrian and Russian Ministers that you have done so, you will invite them to support your proposal in conformity with their instructions. You will also acquaint the French Ambassador with the communication you have made to the Prussian Government, and with the invitation you have addressed to the Austrian and Russian Representatives, and you will request his Excellency to lend his assistance to induce the Prussian Government to accede to the proposed armistice. I am, &c.

5.

10de Febr. Lord Bloomfield til Earl Russell.

My Lord, — When I called to-day on Count Rechberg, his Excellency told me that he had received an answer from Berlin on your Lordship's proposal respecting an armistice, to the effect that M. de Bismarck was willing to enter into a Conference on the Dano-German conflict, but considered that so long as the Island of Alsen is occupied by a Danish force military operations must not be suspended. Count Rechberg observed that the Emperor his Imperial master cannot separate from Prussia or take a step at this moment except in union with her, and therefore, though His Imperial Majesty ardently desires an end of the war, he could not but admit the justice of M. de Bismarck's reasoning on the proposal which had been submitted to him. Count Rechberg then said there was, he thought, but one means of stopping the effusion of blood—the evacuation of Alsen by the Danish forces. I told him that I was sorry to find the advices which he had received from Berlin had produced such a change in the personal opinions he had expressed to me, which appeared at first to have been favourable to your Lordship's project. He reiterated his desire that the war should be concluded as soon as possible; and observed that, judging from the large number of prisoners who had surrendered in the course of the last few days, there appeared to be considerable demoralization in the Danish army. I have, &c.

6.

11te Febr. Lord Bloomfield til Earl Russell.

My Lord, — When I was with Count Rechberg to-day, I inquired whether he had heard anything further from Berlin, connected with the proposal for an armistice, conditionally on the retreat of the Island of Alsen, and I expressed my regret that the impression he had apparently received on my first

communication with his Excellency on the subject had been overruled by the decision of the Prussian Government not to entertain the question of an armistice so long as any part of Schleswig was occupied by the forces of Denmark. Count Rechberg said, that after an examination of the reasons put forward by the Prussian Government for declining the proposal he could not do otherwise than agree to them, and that the Emperor had fully admitted their justice and cogency. He added that he had just informed Count Apponyi by telegraph that the Austrian Government could not consent to the proposed arrangement, but earnestly desired that a Conference should be opened as soon as possible; a desire which he said was felt equally by the Cabinet of Berlin. His Excellency alluded also to a communication he had received from M. de Quaade, of an old date it was true, the 30th ultimo, in which the Danish Government proposes the meeting of a Conference in London, and he said that he should reply to it by expressing his entire acquiescence in this opinion. I have, &c.

7.

11te Febr. Sir Augustus Paget (den storbritanniske Gesandt i Kjøbenhavn) til Earl Russell.

My Lord, — I have heard, on reliable authority, that the Danish Government are led, by information received from their Secretary of Legation at Berlin, to expect a proposal to negotiate the conditions of peace without a previous cessation of hostilities. In a Council of Ministers held this morning it has been decided, if such a proposal is really made to Denmark, to state, in reply, that the Danish Government are ready to enter into negotiations as soon as Schleswig has been evacuated by the German troops. But I have reason to believe that, if pressed to do so by other Powers, the Danish Government will be prepared to carry on negotiations for peace even while hostilities continue; but they will not

treat on any other basis but that of the arrangement of 1851-52. I have, &c.

8.

12te Febr. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

(Extract.) I have seen M. Quaade to-day, but his Excellency gives me no hopes that the Danish Government will treat at present on any basis whatever. He says that the only answer which will be given to any proposal for negotiation or Conference will be that Denmark will not treat as long as Schleswig is in possession of the enemy. He also informed me that it had been decided to prosecute the war with the utmost vigour. &c.

9.

13te Febr. Sir Andrew Buchanan til Earl Russell.

My Lord, — On my calling upon M. de Bismarck this morning his Excellency referred to the proposal for an armistice between the allied forces of Austria and Prussia and the Danish army, and he repeated his objections to leaving the Island of Alsén in the possession of the Danish army, which might cut asunder the forces of the allies. I replied that the present force in Alsén could not be dangerous to the allied army, and that if the armistice was accepted by Denmark a stipulation might be made against reinforcements being introduced into the Island. His Excellency said the military authorities were the best judges of that question, and they had already decided against the proposal of Her Majesty's Government, but he had spoken to the King of my suggestion that time and facilities should be afforded to the Danes to evacuate the Island, and he believed His Majesty would not object to such an arrangement, though it would be necessary to leave the details of it to the Commanders of the two armies. I replied that he must be aware that I had made no

proposal whatever to him, except that which I had told him I was instructed to do, and that I had merely suggested that he might perhaps mitigate the effect which his refusal of that proposal was likely to produce on the opinions of Her Majesty's Government, if it were accompanied by an offer to allow the Danish army a certain time to effect the evacuation of Alsen, which the Prussian military authorities considered necessary for the security of the allied army. As M. de Bismarck also said he had spoken to the Austrian Minister of my suggestion, I have taken an opportunity of explaining to Count Karolyi the nature of the observations which I made to his Excellency, and I have stated to both of them that I thought it very improbable that the Danish Government would agree to surrender Alsen to the allies if they have the means of defending it, which I believe them to possess. Her Majesty's Government will doubtless learn from Sir Augustus Paget how far these means may be adequate; but as the Prussian Government have rested their refusal to accept the armistice on the ground that the presence of Danish troops in Alsen would be a danger for the allied army, might not a compromise be come to, according to which the Island should be held by neither party during the proposed Conferences, and that a Danish force equal to that removed should be allowed to re-occupy it, and the entrenchments of Düppel be restored to the Danish army in their present state, if the proposed Conferences should not end in a pacific arrangement? I have, &c.

10.

13de Febr. Lord Cowley (den storbritanniske Ambassadeur i Paris) til Earl Russell.

(Extract.) M. Drouyn de Lhuys made some remarks respecting the composition of the Conference, which he supposed, he said, would consist of Plenipotentiaries of the Powers who

signed the Treaty of 1852, and of a Plenipotentiary from the Germanic Confederation. I asked his Excellency whether he insisted on this latter point, observing that although Her Majesty's Government included a Plenipotentiary from the Diet when proposing a Conference some weeks ago, I did not know what their opinion might be at the present moment. M. Drouyn de Lhuys replied that he thought that no arrangement would be satisfactory or lasting which should not be accepted by the Diet; that no doubt a Plenipotentiary from that Body would cause a great deal of trouble, still he should be loath to enter into a Conference from which the Diet would be excluded. He requested me to represent this to your Lordship. &c.

11.

20de Febr. Lord Napier til Earl Russell.

My Lord, — The Swedish Minister was informed by telegraph last night that the Austro-Prussian forces had entered Jutland. His Excellency was desired to ascertain the view taken by Prince Gortchakoff of this incident. I saw the Vice-Chancellor this forenoon. He told me that he regarded the invasion of Jutland merely in the light of a military operation which did not invalidate in the least degree the political pledges given by the Governments of Austria and Prussia in regard to the integrity of the Danish Monarchy. I have, &c.

12.

20de Febr. Earl Russell til Sir Andrew Buchanan.

Sir, — The intelligence of the entrance of German troops into Jutland has been received by Her Majesty's Government with surprise, for no previous intimation had been conveyed to them of such an extension of the field of hostilities being contemplated by the Austrian and Prussian Governments. You

will not disguise from M. Bismarck that this proceeding is looked upon in a very serious light by Her Majesty's Government. I have to instruct your Excellency to ask M. Bismarck to inform you whether or no the Prussian Government are desirous that a Conference should meet at the present time with a view to the re-establishment of peaceful relations between Austria and Prussia on the one part and Denmark on the other. I am, &c.

13.

21de Febr. Earl Russell til Sir Andrew Buchanan.

Sir, — I have received your telegram reporting the explanation given of the entrance of the German troops into Jutland, which is stated to be based on strategic necessity; while it is declared that they would be withdrawn if the Danes would accept an armistice, the bases of which should be the occupation of Schleswig by the German forces, and the restoration of the ships captured by the Danes. The Prussian Embassy made to me to-day a communication to the same effect as regards the withdrawal of the Danish troops from Schleswig, but making no allusion to the restoration of the captured vessels. It appears from your telegram that the French Ambassador at Berlin conceives that the arrangement most beneficial to Denmark, and to which the Prussian Government are willing to assent, would be the immediate assembling of a Conference, without insisting upon an armistice as a preliminary condition of its meeting. Her Majesty's Government are informed by the Danish Government that they will not agree to an armistice which should involve the continued occupation of the Duchy of Schleswig by the German forces, and withdrawal of the Danish forces from the Island of Alsen. Her Majesty's Government are disposed to think that in this state of things the immediate meeting of a Conference might be determined upon, without insisting upon a cessation of

hostilities as a preliminary measure, or as one without which the deliberation of a Conference could not be continued. But the assent of the Prussian Government must necessarily be a condition to any such Conference being proposed or held. I am, &c.

14.

23de Febr. Lord Napier til Earl Russell.

(Extract.) Prince Gortchakoff informed me this forenoon that his intelligence both from Vienna and Berlin was of the most satisfactory character. The Austrian Cabinet had given renewed assurances in London that it adhered to the engagements of 1852, and had no designs inconsistent with the integrity of the Danish Monarchy. M. de Bismark, on the other hand, had held language of the same character, and had formally intimated his readiness to meet the other Powers in Conference. &c.

15.

23de Febr. Earl Russell til Lord Bloomfield.)*

Sir, — I have to instruct your Excellency immediately to address to the Austrian Minister for Foreign Affairs a note to the following effect. You will state that Her Majesty's Government witness with the deepest concern the calamities of the war now existing between Austria and Prussia on the one side and Denmark on the other, and are most anxious to contribute to the utmost of their ability to the re-establishment of friendly relations between those Powers. With this view Her Majesty's Government propose to the three Powers to authorize their Plenipotentiaries at once to meet the Plenipotentiaries of the non-German Powers and of the German

*) Paa lige Maade til Sir Andrew Buchanan og Sir Augustus Paget.

Diet in a Conference to be held in London, the deliberations of which should have for their object the restoration of peace in the north of Europe. Such Conference might, Her Majesty's Government consider, hold its sittings without any suspension of the hostilities now in progress, and accordingly they do not propose such suspension as a condition of its being assembled. If the Powers engaged in hostilities agree to this proposal, Her Majesty's Government will invite the Governments of France, Russia, and Sweden, as well as the Diet of the German Confederation, to name Representatives to take part in the proposed Conference. I am, &c.

16.

24de Febr. Sir Andrew Buchanan til Earl Russell.

My Lord, — With reference to instructions which I received yesterday from your Lordship by telegraph, I have the honour to inform you that I lost no time in addressing a note to M. Bismarck, of which I inclose a copy, conveying to the Prussian Government an invitation from Her Majesty's Government to send a Representative to a Conference, which Her Majesty's Government propose should be held in London, to devise means for the restoration of peace between Denmark and the Governments of Austria and Prussia. I have been informed that an answer of the Prussian Government, accepting the invitation of Her Majesty's Government, will be addressed by Count Bernstorff to your Lordship. I have, &c.

17.

25de Febr. Lord Bloomfield til Earl Russell.

(Extract.) Count Rechberg has expressed to me his highest satisfaction at the prospect of Conferences being held in London to consider the means of restoring peace, and settling

the differences between Germany and Denmark, and he trusts there will be no delay in carrying into effect the proposal of Her Majesty's Government. I told his Excellency that I thought it was to be regretted the Conferences could not be preceded by an armistice; and he replied that this point was the first which must naturally be brought under consideration, and that he had been glad to hear from Berlin that the Prussian Government appeared no longer to insist on military possession being given of the Island of Alsen, and would be satisfied with its neutralization during the Conferences. He quite approved of this project, and is evidently desirous that an end should be put to the war as soon as practicable. &c.

18.

25de Febr. Earl Russell til Lord Cowley.)*

My Lord, — The Ambassador of France has read to me a passage in a despatch, in which M. Drouyn de Lhuys

**) 3die Jan. 1864. Lord Cowley til Earl Russell.*

(Extract.) The Marquis de Banneville, Under-Secretary for the Foreign Department, called upon me yesterday afternoon, by the desire of M. Drouyn de Lhuys, his Excellency being still too unwell to receive me, and I communicated to him your Lordship's despatch of the 31st ultimo, proposing the immediate assembling of a Conference either in London or at Paris, upon the affairs of the Duchies. I gave M. de Banneville a copy of the despatch in order that he might place it in M. Drouyn de Lhuys' hands. M. de Banneville having said that M. Drouyn de Lhuys hoped to be able to receive me to-day, I called this afternoon at the Ministry for Foreign Affairs and was admitted. His Excellency said that he had read your Lordship's despatch and that he could only repeat what he had stated to me on the last occasion when I had seen him, that if the French Government could entertain any hope that a Conference would lead to a solution of the Danish question, they would not refuse to appear at one. He continued to think, however, that the admission of a Plenipotentiary on the part of the Confederation was more

informs him that he has assured your Excellency the Government of France will, in all its negotiations, whatever shape

likely to confuse than to smooth matters, while it would certainly tend to embarrass the Governments of Austria and Prussia. On the other hand I observed that many of the present difficulties arose from the Germanic Confederation not having taken any official part in the discussions of 1851-52. It would be hardly fair, moreover, that Germany should not be heard for herself before any further decision bearing on the interest of the Confederation should be taken. M. Drouyn de Lhuys said that he was willing to admit that an arrangement would have greater chance of stability if agreed to by a Plenipotentiary of the Diet. Reverting again to your Lordship's despatch, I asked M. Drouyn de Lhuys what answer I was to return to it. Might I say that if the other parties invited expressed their assent to the proposal contained in it, France would not withhold hers? His Excellency replied, that he was convinced that a Conference would lead to no practical result, and that matters were too far advanced to be arranged peaceably. I said that was no reason why the attempt should not be made. Let the great Powers have at least the consolation of feeling that no means of preventing war had been left untried. M. Drouyn de Lhuys finally assented to my giving your Lordship the assurance that if the other parties invited agreed to the proposal of a Conference, France would not refuse, though he must continue to maintain his opinion of its inutility. I then asked his Excellency whether he continued to desire that Paris should not be the seat of Conferencs, and on his replying affirmatively I inquired whether he had any objection to London. None whatever, he answered; but he expressed doubts whether London would be agreeable to the Diet as having been the place where the Treaty of 1852 was signed. &c.

4de Jan. 1864. Circulairdepeche fra den franske Udenrigsminister til de Kaiserlige Gesandter ved de tydske Hoffer.

Monsieur — Le Gouvernement anglais nous a fait parvenir une communication en date du 31 décembre, par laquelle il propose de réunir, soit à Paris, soit à Londres, une conférence qui serait appelée à délibérer sur les affaires des Duchés. Elle serait formée des représentants des Puissances signataires du traité de 1852, auxquels s'adjoindrait un plénipotentiaire de la Confé-

they may take, maintain the principle of the integrity of the Danish Monarchy. I am, &c.

dération Germanique. Lorsque nous avons été pressentis pour la première fois à ce sujet, nous avons dû, pour écarter toute confusion, bien établir la différence essentielle qui existerait entre une conférence discutant une question spéciale et le congrès général ou restreint dont l'Empereur avait conçu la pensée. Un congrès ayant à régler les intérêts les plus divers eût offert des éléments de transaction qui feront nécessairement défaut si la délibération demeure circonscrite à un intérêt isolé. Guidés par cette considération et ne voulant pas d'ailleurs prendre sous nos auspices une négociation dont nous serions obligés d'exclure plusieurs des Puissances qui ont adhéré à l'idée d'un congrès, nous ne pouvions que décliner la proposition de réunir la conférence à Paris. Nous n'en avons pas moins le désir de seconder les efforts qui seraient tentés pour prévenir de plus graves complications. C'est en vue du maintien de la paix que l'Empereur a convié les souverains à s'entendre pour raffermir le système politique de l'Europe. Le but de Sa Majesté est resté le même, et, tout en demeurant convaincus qu'une seule voie peut y conduire sûrement, nous n'avons pas d'objections absolues contre la combinaison indiquée par le Gouvernement anglais. Nous aurions besoin toutefois de quelques éclaircissements préalables que nous avons cru devoir demander aux Puissances. La conférence de Londres, ainsi que l'état présent des choses le prouve surabondamment, n'a fait qu'une œuvre impuissante. Ses actes sont contestés aujourd'hui par la plupart des États secondaires de l'Allemagne, par quelques-uns de ceux même qui y avaient adhéré. Il serait essentiel, en se réunissant aujourd'hui, de se placer dans des conditions propres à donner l'espoir d'un résultat plus satisfaisant. Il importe, en premier lieu, de ne pas mettre la conférence en conflit avec l'assemblée de Francfort, en invitant les plénipotentiaires à délibérer sur des questions qui auraient été déjà tranchées en fait, et nous nous sommes adressés aux Puissances, afin de savoir si elles étaient disposées à prendre pour point de départ le *status quo* actuel dans le Holstein et le Slesvig, c'est-à-dire à réserver les questions pendantes. Nous nous sommes préoccupés en même temps d'un point qui nous paraît d'un grand intérêt pour l'Allemagne. Nous sommes de même avis que le Gouvernement anglais sur l'utilité qu'offrirait le concours de la Confédération Germanique aux actes qui pourraient

19.

25de Febr. Fyrst Gortchacow (den russiske Vicecantsler) til den russiske Gesandt i Kjøbenhavn, Baron Nicolay.

L'Autriche, la Prusse et nous acceptons la conférence immédiate proposée par l'Angleterre. L'Empereur désire vive-

intervenir. Nous considérons comme regrettable que l'Allemagne n'ait pas pris une part directe aux arrangements conclus en 1852 pour l'établissement du nouvel ordre de succession en Danemark. Mais nous nous demandons si la Diète de Francfort serait décidée à entrer dans cet ordre d'idées. Au sein d'un congrès général ou restreint discutant des questions autres que celles des Duchés, la Confédération Germanique n'aurait, nous le croyons, éprouvé aucune hésitation à déférer sa cause à un tribunal européen. L'un des avantages de ce plan de conciliation était de faire une juste part aux susceptibilités comme aux intérêts de chacun. Mais l'assemblée fédérale ayant, en plusieurs circonstances antérieures, décliné toutes les suggestions qui tendaient à saisir de son différend avec le Danemark les Cours signataires du traité de Londres, nous devons, avant d'accepter nous-mêmes la proposition du Cabinet anglais, nous assurer que la manière de voir des États allemands s'est modifiée à cet égard. Je vous serai donc obligé de me faire connaître si le Gouvernement auprès duquel vous êtes accrédité serait dans l'intention de se prononcer en faveur d'une conférence pour l'affaire des Duchés, et s'il voterait à Francfort pour que l'Allemagne fût représentée dans cette réunion par un plénipotentiaire spécial. Agréez, etc.

23de Febr. 1864. Den franske Udenrigsminister til Mr.

Dotézac (Kaiserlig Gesandt i Kjøbenhavn).

Monsieur, j'ai l'honneur de Vous envoyer ci-joint copie de la note qui m'a été adressée par M. le Comte de Moltke en date du 11 de ce mois. Ainsi que Vous le savez déjà, le cabinet de Copenhague, dans cette communication, réclame l'assistance de la France, en s'appuyant sur la garantie qu'elle a accordée en 1720 à la cour de Danemark pour la possession du Slesvig.

Vous connaissez, Monsieur, l'intérêt qui anime le gouvernement de l'Empereur à l'égard du Danemark et le vif désir que nous avons de pouvoir lui en donner de nouveaux témoignages: c'est dans cette disposition que nous avons accueilli la communication qu'il nous a fait parvenir.

ment que le Gouvernement Danois ne décline pas cette combinaison. Les intérêts vitaux de la Monarchie sont en jeu. C'est le moment d'écarter les illusions et de savoir restreindre même les aspirations d'un sentiment national, que nous comprenons, pour sauvegarder le présent et un avenir de paix. Le Roi peut être persuadé que, dans cette conférence, il trouvera de chaleureux défenseurs de Son honneur, de l'intégrité de la Monarchie et des intérêts de la dynastie. Nous

Avant d'examiner les titres invoqués par la cour de Copenhague, nous avons dû, toutefois, nous demander si vous étions en droit de considérer l'invasion du Slesvig par les troupes de l'Autriche et de la Prusse comme mettant en péril la souveraineté du Roi Chrétien IX sur ce duché. Les deux grandes puissances allemandes ne sont point entrées dans le Slesvig sans s'expliquer sur leurs intentions avec les autres gouvernements signataires du traité de Londres. Elles ont résumé ces explications dans leur déclaration officielle du 31 Janvier qui a été rendue publique. D'après leurs assurances antérieures, leur but unique en passant l'Eider, était d'avoir entre les mains un gage de l'exécution des obligations contractées par le gouvernement danois en 1851-52. Dans leur déclaration du 31 Janvier, elles se reconnaissent comme toujours liées par les stipulations sur lesquelles repose l'intégrité de la monarchie danoise, et elles s'engagent à appeler toutes les cours qui ont été représentées dans la conférence de Londres à délibérer sur les arrangements définitifs. Nous devons donc penser que la volonté des cabinets de Vienne et de Berlin n'est pas de contester à la couronne de Danemark la possession du Slesvig et nous sommes, en conséquence, d'avis qu'il n'y a pas lieu pour nous, quant à présent, de rechercher la portée de la garantie à laquelle le gouvernement danois se réfère.

Je Vous invite à présenter cette considération à M. de Quaade et il ne se méprendra pas, j'en ai la persuasion, sur le sentiment qui nous porte à éviter de paraître mettre en doute la valeur des assurances que nous avons reçues de l'Autriche et de la Prusse.

Vous êtes autorisé à donner lecture de cette dépêche à M. le Ministre des Affaires Etrangères de Danemark et à lui en laisser copie, s'il Vous en exprime le désir.

Recevez etc.

regretterions profondément, si notre voix amie n'était pas écoutée. Nous renouvelons instamment le conseil de révoquer l'ordre de saisie des navires allemands.

20

25de Febr. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

Sir, — In compliance with your Lordship's instructions I addressed a note yesterday to the Danish Minister for Foreign Affairs, proposing a Conference in London without a previous suspension of hostilities. I have now the honour to inform your Lordship that I have since seen Bishop Monrad and M. Quaade, who stated to me that such is at present the state of feeling in Denmark that the accepting of negotiations at this moment might not only be fatal to the Ministry, but even have yet more serious consequences. On the other hand the Danish Cabinet would be extremely sorry to have to refuse a proposal of such a nature coming from Her Majesty's Government, but under the present circumstances, if forced to give an answer, they can have no option but to refuse. Such being the state of the case, the Danish Government would be very glad if Her Majesty's Government would not insist on an immediate reply being given to this proposal. Later events may perhaps enable the Danish Government to take advantage of it. I have, &c.

21.

26de Febr. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

My Lord, — After seeing Bishop Monrad and M. Quaade yesterday I called upon my French and Russian colleagues to inquire if they had received any instructions to advise the Danish Government to accept the Conference proposed by Her Majesty's Government. Neither of them had at that time

received any orders to this effect, but Baron Nicolay's arrived this morning by telegraph, and he lost no time in communicating them to M. Quaade, who has since brought them before his colleagues. The Russian Government state that they as well as Austria and Prussia have accepted the invitation to the Conference, and that the Emperor ardently hopes that Denmark will not decline it; and a promise is given that if it is accepted, the Emperor will warmly support the integrity of the Danish Monarchy as well as the honour and interests of His Danish Majesty. Baron Nicolay, who has again seen M. Quaade since the meeting of the Cabinet, has just been to tell me that his Excellency referred him to the answer he had given to me yesterday, but appears to think there is a better chance to-day of the proposal being accepted if a little time is given for reflection, and an answer is not pressed for immediately. I have, &c.

22.

26de Febr. Sir Augustus Paget til Earl Russell

(Extract.) M. Quaade called upon me shortly after receiving the note which, in compliance with your Lordship's instructions, I addressed to his Excellency on the 24th instant, proposing a Conference of the Powers who signed the Treaty of London, with a Representative of the Diet, to be held in London without a suspension of hostilities, in order to devise means for restoring peace between Denmark, Austria, and Prussia. His Excellency had received my communication at the Council of State, and was then on his way to a Conference of Ministers, where he intended to submit the proposal of Her Majesty's (

Excell
Govern
feeling
Govern

would arise if they were to consent to negotiations at this moment. It was not only the existence of the Government which would be menaced, he said, but other questions and interests of far more serious importance, in short the dynasty, which might be involved. For himself, he said, he should not be disinclined to agree to the present proposal, but he thought it right to tell me at once the objections with which it would probably be met, and he must acknowledge they were well founded, on the part of the President of the Council and the rest of his colleagues. In regard to the objections mentioned by his Excellency they are too patent to admit of dispute, but I said that I trusted they would not be the sole considerations on which the Government would take their decision. Every country, I said, was subject to moments of excitement, but it was the duty of the Governments to place themselves above the popular enthusiasm, and to take a calm and dispassionate view of the general interests of the nation, and that if the Danish Government did this I could not believe they would come to the conclusion that they had anything to gain by a prolongation of the war. M. Quaade, on leaving me, promised to come back after the sitting of the Cabinet. He accordingly did so; and said that the result had been as he had anticipated, but as yet no formal decision had been taken, and he expressed a desire that I should see the President of the Council, and I accordingly called on Bishop Monrad yesterday morning. His Excellency begged that I would take all he was about to say as preliminary, for no decision had been come to by the Cabinet, nor was the King's pleasure known. His Excellency then spoke of the internal situation of the country, the state of public feeling, and the position of the King. I said his Excellency appeared to me to attach too much importance to the chances of outward support. I submitted, therefore, to his Excellency that the prospects of foreign support were by no means certain, and that if such was not forthcoming, Denmark, at the end of a longer or a shorter period, would have to

received any orders to this effect, but Baron ^{they were to consent to negotiations at this}
 this morning by telegraph, and he lost ^{only the existence of the Government}
 cating them to M. Quaade, who has ^{ed, he said, but other questions and}
 fore his colleagues. The Russian G ^{importance, in short the dynasty.}
 as well as Austria and Prussia have ^{himself, he said, he should not}
 the Conference, and that the ^{present proposal, but he thought}
 Denmark will not decline it; ^{previous with which it would}
 it is accepted, the Emperor ^{knowledge they were well}
 of the Danish Monarchy ^{at the Council and the}
 of His Danish Majesty. ^{previous mentioned}

M. Quaade since the
 to tell me that his F
 given to me yester
 chance to-day of
 is given for ref
 diately. I ha

at Vienna during
 had was convinced, he said,

Germany would consent could be ac

26 mark now, and he did not therefore see the
 ering a Conference for the purpose of leaving it.

and too, with reference to the negotiations which had
 ceir en place at Vienna, that the case was quite different. None
 ir of the Powers there represented were engaged in the struggle
 for life or death, like Denmark at the present moment; and
 the fact of negotiations for peace going on during hostilities
 was not calculated to produce the same effect on the public
 mind, because no national existence was at stake. Bishop
 Monrad added, however, that it would be with extreme regret
 he should decline the proposal of Her Majesty's Government,
 and asked whether it might not be possible to avoid insisting
 upon a reply. If the question was left open events might
 occur which might possibly enable the Danish Government to
 take advantage of the proposal later. M. Quaade expressed
 to me the same wish, and stated that my insisting upon an

A Londonerconferencen Tilhørende.

605

answer might be a serious cause of embarrassment to the Government. &c.

23.

26de Febr. Earl Russell til Sir A. Buchanan og Lord Bloomfield.

My Lord, — It appears from Sir Augustus Paget's report of what has passed between himself and the Danish Minister with reference to the proposal for an immediate Conference without an armistice, that the Danish Government, although not indisposed to agree to it, are nevertheless desirous to postpone an immediate decision in consequence of the prevailing excitement at Copenhagen. Her Majesty's Government cannot deny that the request for delay may be well founded and they are for themselves inclined to defer pressing the Danish Government for a decision until a fortnight from the present time shall have elapsed. Before, however, they reply to this effect, Her Majesty's Government would wish to learn whether the Austrian and Prussian Governments acquiesce in the delay for the meeting of the Conference which would result from yielding to the wishes of the Danish Government, and you will accordingly ascertain Count Rechberg's opinion on that point, and inform me of it without delay. I am, &c.

24.

27de Febr. Earl Russell til Lord Cowley, Lord Napier og Mr. Jerningham (den storbritanniske Gesandt i Stockholm).

My Lord, — Her Majesty's Government being anxious to neglect no chance for restoring peace to the North of Europe, have proposed to the Governments of Austria, Prussia, and Denmark, to agree to a Conference without a previous armistice, but the Danish Government have represented that in the present state of public feeling at Copenhagen it is impos-

sible for them at once to assent to this proposal, and they have requested that they may not be pressed for an immediate answer. Before Her Majesty's Government could reply to this request for delay, the reasonableness of which, however, they were not prepared to contest, they thought it necessary to ascertain whether the Governments of Austria and Prussia would offer any objection to a term of a fortnight being allowed to the Danish Government within which they should not be pressed for a decision. If at the expiration of that time the Danish answer should be given in the affirmative, Her Majesty's Government would then invite the Governments of France, Russia, and Sweden to consent to take part in such Conference to be held in London, and they would also invite the Diet at Frankfort to appoint a Plenipotentiary for the same purpose. You will inform [M. Drouyn de Lhuys]. I am, &c.

25.

27de Febr. Grev Bernstorff (den preussiske Ambassadeur i London) til Earl Russell.

Le Soussigné, Ambassadeur Extraordinaire et Plénipotentiaire de Sa Majesté le Roi de Prusse, a l'honneur d'informer son Excellence M. le Comte Russell, Principal Secrétaire d'État de Sa Majesté Britannique pour les Affaires Étrangères, que le Gouvernement du Roi son auguste Maître, désirant mettre le plus tôt possible fin à la guerre avec le Danemark, n'hésite pas à accepter la proposition que le Gouvernement de la Reine lui a fait faire par la note de Sir Andrew Buchanan, en date du 23 de ce mois, ainsi qu'aux Gouvernements d'Autriche et de Danemark, de se réunir, sans suspension des hostilités, en Conférence avec la Diète de la Confédération Germanique et les Gouvernements de France, de la Grande-Bretagne, de Russie et de Suède, afin de délibérer sur les moyens de rétablir la paix. En portant ce qui précède à la connaissance

de M. le Comte Russell, le Soussigné est chargé de lui exprimer en même temps le désir du Gouvernement du Roi de connaître l'époque où le Cabinet Britannique croit que la Conférence pourra se réunir. Il saisit, &c.

26.

27de Febr. Sir Andrew Buchanan til Earl Russell.

(Extract.) In my despatch of this morning, I reported to your Lordship a conversation which I had had with M. de Bismarck, as to the wish of Her Majesty's Government to allow the Danish Government a fortnight to decide whether they can accept the invitation of Her Majesty's Government to a Conference to be held in London for devising means for the restoration of peace. As I had reason to believe that M. de Bismarck had an opportunity, after my interview with him, of speaking to the King on the subject, I have since inquired of his Excellency whether I might inform your Lordship that the Prussian Government had no objection to the proposed delay being allowed to Denmark, and he replied that the Prussian Government are ready now for a Conference, and it may be that they will be so in a fortnight hence, but that he is unable to enter into any engagement as to the latter term. &c.

27.

27 Febr. Lord Bloomfield til Earl Russell.

My Lord, — When I communicated to Count Rechberg the wish of Her Majesty's Government that a fortnight should be allowed to the Danish Government, on account of the excited state of public feeling at Copenhagen, to decide as to their answer to the invitation to attend a Conference in London, his Excellency said that he made no objection to

the delay, but he deeply regretted it because the question of an armistice would be thereby postponed, and the difficulties at Frankfort further increased. I have, &c.

28.

27de Febr. Earl Russell til Sir Augustus Paget.

Sir, — Since the receipt of your telegram stating that the Danish Government were desirous of deferring for time their answer to the proposal which you were instructed by my telegram to make to it for the immediate meeting of a Conference, I have been in communication with the Governments of Austria and Prussia, and have explained to them the reasons, founded on the state of public feeling at Copenhagen, which induced Her Majesty's Government to consider that the Danish Government should not be pressed to give a definitive answer for a fortnight to come. The two Powers have assented to this delay, while professing their own readiness to enter into the Conference immediately. But while apprizing M. Quaade of the unwillingness of Her Majesty's Government to add to the embarrassments of the Cabinet of Copenhagen, of the difficulties of whose position they are well aware, by urging him at once to accept the proposed Conference, you will point out to that Minister that it is very desirable that the delay thus accorded to Denmark should be abridged as much as possible, lest fresh complications should arise which might render the labours of the Conference for the restoration of peace more difficult, if not altogether unavailing. I am, &c.

29.

28de Febr. Lord Napier til Earl Russell.

My Lord, — I conformity with the sense of your Lordship's telegram, I waited on Prince Gortchakoff this forenoon

and stated to his Excellency that the Cabinet of Copenhagen desired to defer for a time their reply to the overture of Her Majesty's Government for a Conference in London, in consequence of the excitement prevailing among the people of Copenhagen. I added, that Her Majesty's Government had charged Her Majesty's Ambassadors at Vienna and Berlin to ascertain whether there would be any objection to postpone any demand for a decision on the part of the Danish Government for the period of a fortnight. Prince Gortchakoff remarked on this subject that his cooperation was not required by Her Majesty's Government; he had, therefore, merely an expression of opinion to make. His impression was that the delay desired by the Danish Cabinet, and advocated by Her Majesty's Government, was impolitic. The meeting of the Conference might be an unpalatable remedy, but it was necessary for the welfare of Denmark. That remedy ought to be taken at once by a bold resolution; if deferred, its acceptance might be rendered more difficult. Time in this matter was more than usually precious, and every delay exposed us to the hazards of some unknown contingency. In his opinion the Cabinet of Copenhagen ought rather to have been pressed to assent at once. I have, &c.

30.

2den Marts. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

(Extract.) On the receipt of your Lordship's telegram I immediately informed M. Quaade that Her Majesty's Government, unwilling to cause embarrassment to the Danish Government, and sensible of the difficulties by which that Government is surrounded, will not press for an answer to the proposal for a Conference for a fortnight from the 27th ultimo, and I have also communicated to his Excellency the purport of your Lordship's further telegram on this subject. I have urged upon both M. Quaade and Bishop Monrad how very

desirable it is that the Danish Government should lose no time in notifying their acceptance of the proposed Conference, pointing out to them how much more difficult complications in Germany might make it for Austria and Prussia to treat upon reasonable terms. I have informed their Excellencies that Austria, Prussia, and France, were now quite ready to come to the Conference, but I did not think it necessary to allude to Russia, as your Lordship is aware that the Imperial Cabinet has already made a representation to the Danish Government in support of the Conference. &c.

31.

7de Marts. Grev Bismarck (den preussiske Udenrigsminister) til Grev Bernstorff.

M. le Comte, — Le Gouvernement du Roi notre auguste Maître avait espéré que des dispositions plus conciliantes seraient manifestées par le Gouvernement Danois. Les deux grandes Puissances Allemandes se seraient empressées dans ce cas de suspendre leur action militaire et de se prêter à des négociations. Nous devons constater avec regret que notre attente a été déçue. L'attitude de la Cour de Copenhague, son refus de participer aux Conférences proposées par l'Angleterre, nous impose le devoir de persévérer dans l'emploi des mesures coercitives auxquelles nous avons eu recours. D'importantes considérations stratégiques ont motivé l'autorisation donnée au Commandant-en-chef de l'armée austro-prussienne d'avancer dans le Jütland pour assurer la position de ses troupes et pour tenir en échec les Danois rassemblés à Frédéricia, en les empêchant de menacer les flancs de l'armée ou de consacrer toutes leurs forces à la défense des lignes de Düppel. Les deux Puissances ont d'autant moins hésité à permettre ce mouvement stratégique, qu'elles étaient en droit d'exercer des représailles pour la détermination prise par le Gouvernement Danois de capturer sur mer les navires appartenant non-seule-

ment aux belligérants, mais aussi aux autres États de la Confédération Germanique. L'extension donnée aux opérations militaires ne change d'ailleurs rien aux déclarations antérieures du Gouvernement du Roi sur son attitude dans le conflit actuel. Afin de mieux prouver que ses dispositions conciliantes sont sincères, et que ses intentions n'ont pas varié, le Gouvernement du Roi se déclare en même temps prêt à conclure avec le Danemark un armistice sur la base, soit de l'évacuation réciproque de Düppel et d'Alsen par les troupes danoises et du Jütland par l'armée austro-prussienne, soit de *l'uti possidetis* militaire. Dans l'un et l'autre cas, le Gouvernement du Roi met aussi comme condition à cet armistice la suspension des hostilités sur mer, avec la restitution des prises faites de part et d'autre, ainsi que la levée de l'embargo mis sur les bâtiments qui se trouvent dans les ports. De plus, le Gouvernement du Roi se déclare également prêt à entrer en Conférences avec les Puissances intéressées, pour aviser aux moyens de rétablir la paix. Je vous invite à donner lecture de la présente dépêche à M. le Comte Russell. Recevez, &c.

32.

8de Marts. Earl Russell til Sir Augustus Paget.

Sir, — The Governments of Austria and Prussia, according to the accounts which have reached Her Majesty's Government from Berlin and Vienna, are willing to agree to an armistice on one of the following bases, either —

1. That the military *status quo* should, during the armistice, be maintained in Schleswig and in Jütland; or,
2. That the Danish troops should evacuate Schleswig, and the German troops should evacuate Jutland.

In either case hostilities by sea to be suspended. It appears to Her Majesty's Government that if the Cabinet of Copenhagen would accept either of the proposed bases and agree at the same time to enter into a Conference

for the adjustment of pending differences with the German Powers, the result would probably be the conclusion of a peace on very fair and reasonable conditions. It is not, however, desirable that you should press the Danish Government for a final answer to the proposal which you have already made to it for a Conference, until you shall have received the detailed instructions for the guidance of your language which I propose to send to you by messenger to-morrow. I am, &c.

33.

9de Marts. Earl Russell til Sir Augustus Paget.

Sir, — I am sorry to find that M. Quaade thinks the chance of the Conference being accepted is very small. I must request you, before you require on the 12th instant that the answer should be given on that day, to state to M. Monrad and M. Quaade the very great imprudence, in the opinion of Her Majesty's Government, of throwing away a fair chance of settling a question in regard to which the whole of the Powers of Germany are ready to contend in arms against Denmark, and neither France, nor Great Britain, nor Russia, nor Sweden are ready, in present circumstances, to fight in her support. It seems scarcely possible that at a later period Denmark would have a better opportunity of making peace. As matters stand at present, Austria and Prussia are ready to abide by the notes of the 31st of January*), and to main-

*) *Depeche fra den østerrigske Udenrigsminister Grev Rechberg til den østerrigske Ambassadeur i London, Grev Appony.*

Le Gouvernement Impérial, en basant sur les stipulations de 1851-52 les droits que, de concert avec la Prusse, il se dispose à faire valoir contre le Danemark, a reconnu par ce fait même le principe de l'intégrité de la Monarchie Danoise, établi par les transactions de 1851-52. Le Gouvernement Impérial, en procédant à l'occupation du Slesvig, n'a pas l'intention de se départir

tain the integrity of the Danish Monarchy. It is to be expected, certainly, that Austria and Prussia will propose the union of Holstein and Schleswig, and will argue that the war, which both parties have now accepted, has cancelled the engagements of 1851-52. It will be for the neutral Powers to support those engagements with modifications adapted to present circumstances and to suggest such an organization of the Monarchy as may tend to permanent peace and the strength of Denmark as an independent State, together with the contentment of the German subjects of the King. The Danish Ministers must recollect that when war is once made the terms of peace must depend on the events of war, and it is not to be expected that the Danish portions of the Monarchy will be able long to sustain a contest against the 40,000,000 of Germany who may soon be combined against them. But even the forces of Austria and Prussia alone would be found more than a match for any army which Denmark can furnish. At sea, indeed, the Danish navy may harass the commerce of Germany, but it is not likely a country so extensive and so

de ce principe. Si néanmoins, à la suite de complications que pourrait amener la persistance du Gouvernement Danois dans le refus d'accomplir ses promesses de 1851-52, ou de l'intervention armée d'autres Puissances dans le conflit Dano-Allemand, le Gouvernement Impérial se voyait forcé à renoncer à des combinaisons qui n'offriraient plus un résultat proportionné aux sacrifices que les événements imposeraient aux Puissances Allemandes, les arrangements définitifs ne sauraient être arrêtés sans le concours des Puissances signataires du Traité de Londres. Le Gouvernement Britannique trouverait alors le Gouvernement Impérial prêt à se mettre d'accord avec lui sur l'arrangement définitif de la question Dano-Allemande. Votre Excellence est invitée à donner lecture et à laisser copie de la présente dépêche à M. le Comte Russell. Recevez, &c.

En tilsvarende Note sendtes samme Dag fra den preussiske Udenrigsminister til den preussiske Ambassadeur i London.

rich as Germany would long suffer an inferiority at sea which would lower her in the eyes of Europe. The Danish Government may perhaps think that Austria is likely to be compelled by her own embarrassments to withdraw from operations against Denmark, but even if she were to do so, and if Prussia were left to act alone, Prussia would be too strong for Denmark. But the chances are that, if Prussia found herself in want of assistance, the smaller German States would go and help her, and if they did, it would be for objects beyond those of Austria, and Denmark would gain nothing by such a change. On a calculation of chances then, it appears to Her Majesty's Government to be the interest of Denmark to accept a Conference and to agree to an armistice, which might now be obtained, founded on the present military *status quo*. At the same time Her Majesty's Government do not pretend to dictate any course to an independent State like Denmark, which that State is not willing to follow. Had Her Majesty's Government been willing to bind Great Britain to afford material assistance to Denmark, Her Majesty's Government would have had the right, in return for that assistance, to prescribe the manner in which Denmark should fulfil her engagements to Germany. But, as Her Majesty's Government have never offered material aid, so, on the other hand, they have never gone beyond offering advice to Denmark with the most sincere desire to enable her to maintain her integrity and independence, but without any promise of material support. It will be for the Councillors of the King of Denmark to consider whether the present advice of the British Government shall be accepted. If accepted, France, Russia, and Sweden, certainly, and Germany probably, will accept the proposal of a Conference. If refused, Her Majesty's Government cannot feel any confidence that a condition of things equally good for Denmark can be looked for at a future time. I am, &c.

34.

10de Marts. Earl Russell til Sir Augustus Paget.

(Extract.) You appear, from your telegram, to be inclined to think that the Danish Government might accept, as the basis of an immediate Conference, the arrangements with Austria and Prussia, set forth in the correspondence of 1851-52, and might also agree to an armistice on the basis of the military *status quo*. The proposal which Her Majesty's Government have desired you to submit to the Cabinet of Copenhagen is, that Conferences should be held, to which Denmark would be party, in order to devise means for bringing the war to a conclusion; but if the reply of the Danish Government should be such as you think possible, Her Majesty's Government will not object to recommend the Governments of Austria and Prussia to accept the counterproposal. &c.

35.

11te Marts. Earl Russell til Sir Augustus Paget.

Sir, — I have to instruct you to point out to the Danish Minister that an early acceptance of a Conference, and also of an armistice, would, under existing circumstances, be the most advantageous course for Denmark to adopt; and you will say that it appears to Her Majesty's Government that Denmark would do well, in accepting the Conference, not to put forward any specific basis, but merely agree to take part in a Conference having for its object, as suggested by Her Majesty's Government, to devise means for putting an end to the war. From communications which have been made to me in identic terms by the Ambassadors of Austria and Prussia, and which purported to explain the position of the two Powers in respect to the war, I gather that their decision to advance further into Jutland is sought to be justified on military grounds, which are alleged to render such a measure necessary for the

protection of the flank of the force engaged in besieging Düppel; but that, in other respects, and notwithstanding the maritime operations of Danish cruisers against German shipping, the two Powers still maintain the position which they announced in the declaration made on the 31st of January last to the British Government. It appears from the same communication that the two Powers are still prepared to enter into Conference, and that they are willing to agree to an armistice, on either of two bases, one of which is: that Schleswig should be evacuated by the Danish forces, and Jutland by those of Austria and Prussia; the other is that, pending the duration of the armistice, the military *status quo* should be maintained on both sides. The acceptance, however, of an armistice on either of these bases is contingent on its being extended to the sea as well as to the land, and on the mutual restoration by the belligerents of vessels captured by them previously to the commencement of the armistice. I am, &c.

36.

11te Marts. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

(Extract.) I have the honour to inform your Lordship that I have just had a visit from Bishop Monrad and M. Quaade, who came to inform me that the Danish Cabinet has decided to accept the Conference on the basis of the arrangements of 1851-52, and on condition that they know positively that France will join the Conference, with or without a Representative of the Diet. &c.

37.

12te Marts. Lord Cowley til Earl Russell.

(Extract.) According to the intention which I expressed in my despatch of yesterday's date I called this afternoon on M. Drouyn de Lhuys, for the purpose of obtaining some more

definite knowledge of the nature of the instructions which he had promised to send to Copenhagen. I found that he had simply conveyed to the knowledge of the Danish Government the substance of the communication lately made to him by the Austrian and Prussian Ambassadors, with a general vague assurance that the French Government would always be ready to co-operate in the work of restoring peace, and, moreover, that the despatch to M. Dotézac embodying this intelligence would not be sent off before to-morrow. Under these circumstances I did not hesitate to tell M. Drouyn de Lhuys that one cause of hesitation on the part of the Danish Government to accept a Conference was the uncertainty whether a Conference was desired by the French Government, and I asked him whether he would not take measures to put an end to this uncertainty. His Excellency replied that there ought to be no doubt in the mind of the Danish Ministers of the sincere desire of France to assist by means of a Conference, or in any other way, to re-establish peace, and if he had not pressed the acceptance of a Conference on the Danish Government, it was because he would not take upon himself the responsibility of advising a measure which might not eventually be attended with success. I had taken with me a copy of your Lordship's despatch of the 9th instant to Sir Augustus Paget, meaning to make use of it if I should find that the communication of it to M. Drouyn de Lhuys would be productive of any good, and hoping that I might induce him to concur in it. I read it to him. He said that his despatch to M. Dotézac was very much in the same sense. I then observed that time was very precious, as to-day was the day on which the answer of the Danish Government was to be given, and his despatch would evidently not reach its destination for several days. Would he, I added, telegraph to M. Dotézac that he had seen the instructions to Sir Augustus Paget, that he concurred in them, and that if Sir Augustus Paget would show them to him (M. Dotézac) he was to speak to the Danish

Ministers in the same sense? In that case I said I would take upon myself to ask Sir Augustus Paget by telegraph to communicate his instructions to his French colleague. M. Drouyn de Lhuys having readily consented to take this step, I returned home and sent a telegram to Copenhagen. I hope that your Lordship will approve what I have done in the desire to save as much time as possible. &c.

38.

12te Marts. Lord Napier til Earl Russell.

My Lord, — Prince Gortchakoff asked me to call on him this forenoon, when his Excellency acquainted me that the Governments of Austria and Prussia had imparted to him, in language almost identical, that they were prepared to accede to a suspension of hostilities with Denmark on the terms embodied in the following alternative. They would accept an armistice on the basis that the Danish forces should evacuate the entrenchments of Düppel and the Island of Alsen, and that the Austro-Prussian forces should evacuate the province of Jutland; or on the basis of the *uti possidetis*, the military *status quo* at the moment of the signature of the armistice. In either case the prizes made at sea should be reciprocally restored, and the embargo should be removed. Prince Gortchakoff informed me that he had at once communicated the overture of the German Powers to the Danish Cabinet without any expression of opinion. In his judgment, however, the alternative which would probably be most acceptable to Denmark was that of the *uti possidetis*. If Her Majesty's Government would immediately strongly recommend at Copenhagen the conclusion of an armistice on this basis, he was prepared to act in the same sense. I stated to the Vice-Chancellor that in my humble judgment, subject to the decision of Her Majesty's Government, the basis of the *status quo* was certainly most consistent with precedent and with honour, and

that the Danish Cabinet would do well to close with terms involving no sacrifice of which the most jealous Government need be ashamed; terms, however, which every successive day would probably render less favourable to Denmark. I have, &c.

39.

12te Marts. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

(Extract) Although it appeared to me undesirable to remove the impression which the Danish Government was under, that their answer respecting the Conference was expected by this day, it was nevertheless of infinitely more importance of course to prevent any decision being taken, if it was likely to be unfavourable, when by waiting a few days longer for the despatch announced to me by telegraph, I might have it in my power to make use of such arguments on the part of Her Majesty's Government as would increase the prospect of a reply in accordance with their wishes. I accordingly went to M. Quaade after the departure of the messenger the day before yesterday, and said that supposing the Cabinet should not at this moment be disposed in favour of the Conference, and that he thought anything might be gained by putting off the final discussion and decision upon the proposal of Her Majesty's Government for a few days, I was perfectly prepared not to press for an answer on the day when the fortnight would expire. I felt entire confidence from my previous conversation with M. Quaade that his Excellency would only make a judicious use of this latitude. His Excellency replied that he must remind me that it was not the Danish Government which had asked for a delay of fourteen days to make up their mind, but that the term had been fixed by Her Majesty's Government: he was nevertheless obliged to me for what I had just said; but he did not think he should have to avail himself of it, for there was to be a Ministerial Council the next day (yesterday) on the subject of

the Conference, and a decision would then probably be taken. I replied that if the decision was likely to be favourable I should be glad to receive it, but if the reverse, I trusted the Danish Government would take further time for reflection. &c.

40.

13de Marts. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

My Lord, — I have the honour to inform your Lordship that if I were enabled to state positively to the Danish Government the terms on which the French Government have agreed to the Conference, whether they accept it unconditionally, or on the condition of the Diet sending a Representative, it would greatly aid me in obtaining the formal consent of the Danish Government to the Conference before next Friday. I have, &c.

41.

15de Marts. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

My Lord, — I received last evening a telegram from Earl Cowley stating that the French Minister had orders to speak to the Danish Government in the sense of your Lordship's despatch to me of the 9th instant, and recommending me to show him this instruction. I have accordingly done so, and M. Dotézac, who received his instructions this morning, has been to me this evening to inform me that he has seen M. Quaade, and has supported the arguments in your Lordship's despatch in favour of a Conference composed of England, France, Russia, Sweden, and Germany, by which denomination he understood not only Austria and Prussia, but the Diet, to be included. He stated to M. Quaade that the French Government not only accepted the Conference thus composed, but recommended the Danish Government to accept it likewise. I have, &c.

42.

16de Marts. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

(Extract) I have the honour to inform your Lordship that I have been promised the final answer of the Danish Government to the proposal of a Conference to-morrow. I have every reason to believe that they will accept it on the basis of the transactions of 1851-52, but that they will refuse to agree to an armistice. I am at present directing all my endeavours towards inducing them to agree to the armistice, and to accept the Conference without any basis being fixed beforehand. &c.

43.

16de Marts. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

My Lord, — I have the honour to report, with reference to my despatch of this date, that M. Quaade has just called to state that the final answer of the Danish Government to the proposal of Her Majesty's Government is, that they accept the Conference on the basis of the arrangements of 1851-52, without an armistice. I have, &c.

44.

16de Marts. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

(Extract.) I had the honour to receive yesterday afternoon your Lordship's despatch of the 9th instant, and I immediately went to M. Quaade, and read it to him. When I had done so, I said that this despatch removed all doubts upon one of the points insisted upon in the interview I had had with him and the President of the Council, viz., the consent of France to the Conference; I could moreover inform his Excellency, I said, that my French colleague had instructions to support the views of Her Majesty's Government as related

in this despatch, and that I therefore trusted that no further delay would now take place in formally accepting the Conference. M. Quaade said he would lose no time in communicating to the President of the Council the substance of the despatch I had just read to him, but he expressed a desire that I would meet Bishop Monrad with him this morning, and read the despatch in the presence of them both. I, of course, consented to his, and I accordingly waited on their Excellencies this morning at the Presidency of the Council soon after 11 o'clock. When I had ended reading M. Monrad asked if I could not communicate a copy of the despatch. I said I was not authorized to do so, but I would apply to your Lordship on the subject. His Excellency asked me if I remembered the conditions on which he had said the Conference would be accepted. I said that there were two: one of which, the adhesion of France, had been filled; the other, that the arrangements of 1851-52 should be taken as a basis. He replied that it was still intended to accept the Conference on these terms, and that therefore the observations he had made respecting the military position of Denmark applied to the armistice. The armistice would be refused, in the first place, because, with a flying corps going in all directions over Jutland, he defied any one to say what the military *status quo* was. Some places in Jutland were held by as few as 20 or 30 Austrian soldiers, some by 100. It could not be said, however, that because of these partial occupations the country to that extent was in the possession of the enemy; yet such would be the *de facto* result if the armistice was concluded on the basis of the *uti possidetis*. I replied that I was astonished to hear that the Danish Government had any objections to offer to an armistice, for at the time when there was a question of a Conference without a cessation of hostilities, I had understood that if an answer to the proposal had been pressed for it would have been a refusal, because an armistice was

considered indispensable. M. Monrad and M. Qnaade both exclaimed that an armistice would have been much more favourable to Denmark then; at that moment the only place in Jutland held by the enemy was Kolding, whereas an armistice now on the basis of the *status quo* would fix him in possession of the greater part of that province. Their Excellencies were also evidently thinking of the blockade. The conversation then turned again upon the Conference, and M. Monrad said it must be distinctly understood (and he hoped I would make this point quite clear) that it was on the basis only of the transactions of 1851-52 that the Danish Government accepted the Conference. He was the more anxious upon this subject, because in the case of the last proposal of the Danish Government in the interests of peace (that with reference to the withdrawal of the Constitution)*) one point, the condition that a new organization for the Monarchy should be previously agreed upon, was omitted in your Lordship's statement in the House of Lords. He trusted that no omission would take place in regard to the acceptance of the Conference: that the Da-

*) *Den danske Regjerings Erklæring (i Depeche af 21de Jan. 1864 til de Kgl. Gesandter i London, Paris, St. Petersborg og Stockholm) lød saaledes:*

Le cabinet actuel est prêt à convoquer le Rigsraad dans le plus bref délai, pour lui soumettre un projet de loi tendant à abolir la constitution du 18 Novembre. En même temps cette constitution sera remplacée par un ordre de choses conforme aux dispositions du 28 Janvier 1852, telles que ces dispositions auront été interprétées d'avance de concert avec le Gouvernement du Roi dans des négociations à poursuivre sous les auspices des puissances étrangères. Si cette idée est accueillie, le cabinet procédera immédiatement aux élections, il appuiera de toute son influence le projet de loi au sein du Rigsraad, et il engage dès-à-présent sa propre existence à la faire voter. Si le cabinet échoue dans cette tentative, il se retirera, en remplissant par sa démission l'engagement pris par cette déclaration.

nish Government in short would not be held to have accepted the Conference, and the condition or basis on which they did so be lost to view. I replied that as regarded the omission to which he alluded in the former case, his Excellency had seen that your Lordship had taken the earliest opportunity of setting this right, but since his Excellency had made this observation, I must on my side remind him (for I was equally anxious with himself that there should be no misunderstanding, as far at least as I was concerned) that in the conversation we had had respecting the Conference two days previous to his coming with M. Quaade to announce the decision of the Cabinet, he had distinctly said, while insisting on the basis of 1851-52, that its adoption would not preclude the discussion of other modes of arrangement, if an agreement could not be come to on the basis in question. M. Monrad acknowledged the correctness of this. I then said that I trusted that at all events if the basis of 1851-52 was insisted upon by the Danish Government as a condition of their accepting the Conference, they would not require any formal recognition of this basis on the part of Austria and Prussia. It would be sufficient for their purpose, and would completely shield them from responsibility before the country, if they stated that it was on this basis that they entered the Conference. Bishop Monrad's reply was that he did not see how Austria and Prussia could object to adopting this basis. It was the one which furnished the motives for their invasion of Schleswig. If these motives were merely put forward as a pretext to conceal other designs and objects, then the invasion of Schleswig assumed an entirely new shape. To sum up this despatch, I believe I may say with confidence, that the Danish Government will not refuse in Conference such modifications of the arrangements of 1851-52 as may be thought necessary to give every security for the interests and protection of His Danish Majesty's German subjects in Schleswig. &c.

45.

17de Marts. Sir Augustus Paget til Earl Russell.

(Extract.) It was agreed on my leaving Bishop Monrad and M. Quaade that I should go to the latter in the afternoon, for the purpose of receiving the formal reply of the Danish Government respecting the Conference. His Excellency, however, called upon me before the time appointed, to say that he would not be prepared to give me this answer till the evening, or perhaps this morning. Your Lordship's telegram had in the meantime reached me, stating that Her Majesty's Government thought they might be of great assistance to Denmark in the Conference; that if the Conference was accepted in principle, Her Majesty's Government would recommend that the engagements of 1851-52 should be taken as a basis, but that if those engagements should not be found sufficient, the Conference should have the power to modify them so as to make them suitable to the present time. I made use of this telegram as an additional argument why the engagements of 1851-52 should be touched upon as lightly as possible in the reply which his Excellency contemplated addressing to me notifying the acceptance of the Conference. M. Quaade said he considered it absolutely necessary that specific mention should be made of the arrangements of 1851-52 as the basis of the Danish Government; but he was quite willing, for his own part, to write the note he would have to address to me in the terms which would be the least likely to raise difficulties on the part of the other belligerents, and he would talk this matter over again with his colleagues. When I saw M. Quaade last night no such effect had been produced, and his Excellency gave me the reply of the Danish Government in the following words: — „Le Gouvernement accepte la Conférence sur la base des arrangements de 1851-52, sans armistice;” and he said he should write me a note to this effect either this day or to-morrow. At the same time it is

M. Quaade's intention to address an explanatory despatch to M. Bille respecting the motives and position of the Danish Government on this question, for communication to Her Majesty's Government. &c.

46.

17de Marts. Earl Russell til Lord Bloomfield (Sir Andrew Buchanan).

My Lord, — Her Majesty's Government, in proposing that a Conference should be held in the German and Danish war, were of opinion that it was not necessary to lay down any specific basis for such Conference, but simply to announce that the object of it was to restore peace to the north of Europe. The Danish Government, as I learn from Sir Augustus Paget, agree to accept a Conference, but on the basis of the transactions of 1851-52, and they will not agree to an immediate armistice. In this state of things Her Majesty's Government now recommend, — and they trust that the Governments of Austria and Prussia, desirous of the restoration of peace, will agree, — that the transactions or engagements of 1851-52 shall be recognized as the point of departure for the deliberations of the Conference, but that they should not be restricted to those transactions. The Conference on its assembling should, in the opinion of Her Majesty's Government, direct its attention to the consideration in what way an armistice may at once be established between the belligerent parties. I am, &c.

47.

17de Marts. Lord Cowley til Earl Russell.

(Extract.) I have stated to M. Drouyn de Lhuys that the Danish Government were anxious to know whether the Imperial Government would take part in a Conference with or

without a Plenipotentiary from the Diet, and I inquired of him the intentions of the Imperial Government. His Excellency said that he had taken the Emperor's orders, and had communicated them to the Prince de la Tour d'Auvergne in a despatch which had been sent on the previous evening to that Ambassador. They were to the effect that, notwithstanding the difficulties to negotiation which the presence of a Plenipotentiary from the Germanic Confederation would, without doubt, bring with it, the Imperial Government was of opinion that the Confederation should be invited to take part in any Conference which might be established on the affairs of the Duchies, because no arrangement would be satisfactory or lasting which should not be concurred in by the Diet. If, however, the Diet should decline the invitation, the Imperial Government would not refuse to take part in a Conference, but would propose that the Protocol recording the decisions at which the Conference might arrive should be left open for future acceptance by that Body. I said that, as I had already had the honour to state to his Excellency, it was the intention of Her Majesty's Government, should a favourable answer to the proposal of a Conference be received from Copenhagen, to ask the Germanic Confederation to send a Plenipotentiary to London. &c.

48.

17de Marts. Sir Andrew Buchanan til Earl Russell.

My Lord, — On the receipt of your Lordship's telegram, I requested an interview with M. de Bismarck, and communicated to his Excellency the condition on which the Danish Government have accepted a Conference; and the recommendations which Her Majesty's Government have consequently made that the Conference which they have proposed should take the transactions and engagements of 1851 and 1852 as a starting-point, or point of departure, and that the establish-

ment of an armistice should be the first subject taken into consideration. M. de Bismarck said that Prussia had already expressed her readiness to meet Denmark in a free Conference, but the basis now put forward by Denmark, which might be considered a counter-proposal, was quite inadmissible. The proposal of Her Majesty's Government might, however, be so explained as to render it less open to objection, although any reference to the engagements of 1851-52 would be looked upon unfavourably by Germany. I said I did not believe Her Majesty's Government intended that the final arrangement which might be agreed upon was to be restricted by the engagements of 1851-52 to any particular system; and that I felt assured he might safely agree to the proposal which I had made to him. It would be necessary, however, he said, in the first place that he should see the precise terms to which Her Majesty's Government wished him to agree, and that he should take the orders of the King upon the subject. Although, therefore, I cannot state positively that his Excellency will comply with the wishes of Her Majesty's Government, I do not think there is any reason to be dissatisfied with his observations respecting them. I have, &c.

49.

18de Marts. Den danske Udenrigsminister (Quaade) til den danske Gesandt i London (Bille).

Monsieur, — Vous connaissez déjà le projet de Conférence que Sir A. Paget m'a communiqué sous la date 24 du passé, ainsi que les motifs qui jusqu'ici avaient empêché le Gouvernement du Roi de donner une réponse définitive à cette proposition. Aujourd'hui ces motifs n'existant plus, je vous autorise à déclarer à son Excellence le Principal Secrétaire pour les Affaires Étrangères de sa Majesté Britannique que le Gouvernement du Roi accepte en principe la proposition susmentionnée, telle qu'elle a été formulée dans la note de Sir

A. Paget. Dans des communications ultérieures Lord Russell a modifié ce projet, il est vrai, en y ajoutant la proposition de l'adoption immédiate d'un armistice qui aurait pour base le *status quo* militaire; mais dans l'état actuel des choses le Gouvernement du Roi croit devoir préférer l'idée primitive du Cabinet Anglais. Cependant, en même temps qu'il adopte le projet d'une Conférence ayant pour but de mettre un terme au conflit dano-allemand, le Gouvernement du Roi croit devoir indiquer la base sans laquelle la Conférence ne saurait, d'après notre conviction, arriver à un résultat quelconque. En acceptant la Conférence, le Gouvernement du Roi suppose qu'il est bien entendu que les négociations de 1851 et 1852 formeront la base des délibérations, et il aime à espérer qu'en faisant dépendre son adhésion de cette condition, sa manière de voir ne soulèvera aucune objection. Car c'est dans les dites négociations que la Diète de Francfort d'abord et plus tard les grandes Puissances Allemandes ont cherché le titre de leur action commune contre la Monarchie Danoise. D'après l'appréciation des Puissances neutres cette base, concertée autrefois entre nous et la Confédération, semble aussi s'offrir comme la plus naturelle pour toute négociation ultérieure. Ainsi je suis heureux de constater que Sir A. Paget m'a fait pressentir que son Gouvernement serait tout disposé à reconnaître l'opportunité de la base que nous venons d'indiquer. Pour nous et pour le succès des négociations éventuelles, il est absolument indispensable enfin que tout projet de solution soit écarté d'avance qui semblerait impliquer directement ou indirectement une influence quelconque de la part de la Diète Germanique sur des territoires n'appartenant pas à la Confédération. Je vous prie de lire cette dépêche à son Excellence le Comte Russell et de lui en laisser copie, en lui exprimant notre espoir que le Gouvernement Anglais ne manquera pas de nous prêter son appui efficace dans des négociations qui n'auront lieu que grâce à sa puissante initiative. J'ai, &c.

50.

18de Marts. Lord Bloomfield til Earl Russell.

(Extract.) I had just had an interview with Count Rechberg, when I stated to his Excellency the substance of your Lordship's telegram of yesterday, in which you inform me that the Danish Government are willing to accept a Conference on the basis of the negotiations of 1851-52, but without an armistice. Count Rechberg said that he would immediately communicate with the Prussian Government, but could not give any definite answer until he became acquainted with the opinions of the Cabinet of Berlin. He felt, however, assured that neither Prussia nor Germany would agree to enter into Conference on the basis of the negotiations of 1851-52. Austria and Prussia, he observed, agree to the basis of the Treaty of London, and were, moreover, bound by their declaration to maintain the integrity of the Danish Monarchy; he himself would be willing to negotiate on the above basis, but Her Majesty's Government must be aware that he could not separate from Prussia, and it was useless to think of arriving at a settlement without the acquiescence of Germany in the final arrangement. In order, therefore, to obtain her assent, as well as that of Prussia, to attend the Conference, he thought it would be advisable to avoid defining any basis, and simply to invite the Powers to meet in Conference for the purpose of effecting the restoration of peace. His Excellency went on to say that Austria could no longer be satisfied with the mere fulfilment of the engagements of 1851 and 1852, as demanded before the commencement of hostilities; more would now be required. He regretted to say that the opinions in Germany were as much opposed as ever to the Treaty of London, and that in spite of the efforts of Austria and Prussia, no serious impressions had yet been made, and without the concurrence of the Confederation a permanent settlement of the Danish question was impossible. With a view, therefore,

to set the question at rest, it would be essential to frame the invitation to a Conference in such general terms as to insure the attendance of a Representative of the German Diet. The foregoing was the answer given by Count Reeb-berg, and I told his Excellency that I should hasten to report it to your Lordship. &c.

51.

19de Marte. Sir Andrew Buchanan til Earl Russell.

(Extract.) I had some further conversation with M. de Bismarck this morning, relative to the recommendations of Her Majesty's Government that the transactions of 1851-52 should be taken as a point of departure in the Conference which Her Majesty's Government have invited to meet in London for the restoration of peace in the north of Europe. His Excellency began our conversation by stating that he had taken the King's orders on the subject, and that His Majesty and the Government were of opinion that it was impossible for Prussia to go into a Conference on the basis of 1851-52, and he said that the Austrian Government, to whom a proposal to that effect had been made, had at once telegraphed to Berlin that they considered it inadmissible. He said Denmark had refused to fulfil the engagements of 1851-52 for twelve years, on the ground that it was impossible to do so, and now when Her Majesty's Government proposed a free Conference for the restoration of peace, and Austria and Prussia were ready to attend it, the Danish Government pretended to dictate the conditions on which the Conference should meet, and proposed, as a basis for its discussions, engagements upon which it had been found impossible during twelve years to establish an arrangement of the differences of Germany and Denmark. I replied that the proposal of the Danish Government was however a logical consequence of the declaration which Austria and Prussia had made on the 31st of January

last as to the intentions with which they had entered Schleswig. They then said that they were about to enter the Duchy to enforce the engagements of 1851-52; and Denmark, finding that she could no longer withstand the pressure which they had applied for the purpose, now declared herself ready to enter into a Conference with them to seek for an arrangement. M. de Bismarck said, that the Danish Government ought, however, to understand that the events of the war had abrogated the engagements of 1851-52, and that they could not expect to obtain the same conditions of peace in 1864 which had been granted to them at the termination of the war of 1848. I replied that I was not contending for any particular condition of peace. &c.

52.

19de Marts. Lord Bloomfield til Earl Russell.

(Extract.) With reference to my despatch of yesterday, Count Rechberg has informed me that he has heard from Berlin on the subject of the Conference proposed by Her Majesty's Government, and that his anticipations as to the objections that would be raised by M. de Bismarck have been fully realised. The Prussian Minister, he said, was unwilling to adopt the engagements of 1851 and 1852, as the point of departure of future negotiation, but Count Karolyi seemed, nevertheless, of opinion that Mr. de Bismarck's objections might be overcome by the employment of more general terms in the wording of the invitation. His requested me again to represent to your Lordship the earnest desire of the Austrian Government to enter into Conferences, with a view to putting an end to the war as soon as possible and he remarked again also on the inutility of framing the invitation in any but the most general terms. &c.

53.

20de Marts. Earl Russell til Lord Bloomfield.

My Lord, — It appears from your telegram that Count Rechberg has learned that the Prussian Government will not accept the basis on which the Cabinet of Copenhagen agree to enter into Conference, and that his Excellency hopes that Her Majesty's Government will propose a Conference, without any specific basis other than that its object is to restore peace. I have to state to your Excellency that Her Majesty's Government will adhere to their proposal to that effect. The consent of Austria and Prussia to accept the arrangements of 1851-52 as a point of departure for future negotiation would have made it easier for Denmark to agree to the Conference, but as the two German Powers object to doing so, Her Majesty's Government revert to their original proposal. Her Majesty's Government will accordingly propose without delay to the Governments of France, Russia, and Sweden, to meet the belligerent Powers in Conference, with a view to devise means for the restoration of peace; and they will make the same proposal to the Diet at Frankfort. But, in order that such a Conference may lead to the desired result, it is most important that the Governments of Austria and Prussia should frame the conditions by which they propose to restore peace, and which should not only be moderate but should also be such as shall secure the integrity and independence of Denmark, and such as on that ground can be recommended by the non-German Powers for the acceptance of the Danish Government. Count Rechberg has it in his power, by the exercise of his influence with the Prussian Government, to contribute greatly to this end; and Her Majesty's Government trust that his Excellency, who from your report seems to be fully alive to the danger of the present state of affairs, will direct his special attention to this point. I am, &c.

54.

20de Marts. Mr. Drouyn de Lhuys til Fyrst Latour d'Auvergne.

Prince, — Le Gouvernement Britannique fait en ce moment de nouvelles démarches pour provoquer la réunion d'une conférence et les Puissances belligérantes ne paraissent plus aussi opposées qu'elles l'étaient précédemment à l'ouverture des négociations. Vous savez, que nous n'avons point d'objections à participer, si elles sont acceptées par toutes les autres Cours et je vous ai fait connaître à ce sujet les intentions du Gouvernement de l'Empereur par ma dépêche du 14 de ce mois. Mais avant de prendre place dans la conférence, je désire que vous fassiez part au Cabinet de Londres des idées et des sentiments que nous y apportons. Cette communication toute amicale expliquera peut-être mieux que nous n'avons en l'occasion de le faire jusqu'ici la ligne de conduite suivie par le Gouvernement Impérial dans le différend dano-allemand. Elle contribuera aussi, je l'espère, à faire cesser les suppositions d'arrière pensée, qu'on nous a si gratuitement prêtées. En nous associant à cette tentative de pacification, nous nous trouverons en présence de deux grands intérêts. D'un côté nous avons à tenir compte de stipulations arrêtées dans des vues d'équilibre européen et revêtues de la signature de la France. De l'autre, il est impossible de méconnaître les sentiments de répulsion, qui s'élèvent contre l'oeuvre des Plénipotentiaires de 1852. Nous sommes loin de contester la sagesse de la combinaison, que le traité de Londres a eu pour objet de placer sous la sauvegarde du droit public de l'Europe, et si, faisant abstraction de l'opposition de l'Allemagne et des manifestations des Duchés, nous étions libres d'obéir à la seule inspiration de nos sympathies traditionnelles pour le Danemark, tous nos efforts seraient consacrés à maintenir cette transaction. Mais il ne nous est pas permis de méconnaître les obstacles qui s'opposent à l'exécution pure et simple du traité de 1852.

Si pour quelques Puissances le traité de Londres a une existence séparée et une autorité, qui lui est propre, indépendamment des engagements conclus à la même époque entre l'Allemagne et le Danemark, pour d'autres au contraire il est subordonné à ces mêmes engagements, dont on ne saurait le séparer. Parmi les États allemands les uns ont refusé leur adhésion ou ne l'ont accordé que sous une forme restrictive, les autres, après y avoir adhéré naguère, s'en déclarent affranchis maintenant. Enfin, la Confédération Germanique semble contester la valeur d'un acte auquel elle n'a pas concouru. En présence de cette diversité d'appréciations qui fera naître d'insurmontables difficultés, il me paraît indispensable d'examiner les intérêts impliqués dans la guerre actuelle, sans se préoccuper exclusivement de la lettre du traité. La cause comme le caractère distinctif de cette lutte est évidemment la rivalité des populations, qui composent la monarchie danoise. Il existe chez chacune d'elles un sentiment national, dont la force ne saurait être mise en doute. Quoi donc de plus naturel, à défaut d'une règle unanimement acceptée, que de prendre pour base le vœu des populations? Ce moyen conforme aux véritables intérêts des deux parties, nous paraît le plus propre à amener un arrangement équitable et offrant des garanties de stabilité. En demandant l'application d'un principe fondamental de notre droit public, et en réclamant pour le Danemark comme pour l'Allemagne le bénéfice de ce principe, nous croyons proposer la solution la plus juste et la plus facile de cette question, qui excite dans toute l'Europe une si vive inquiétude. Agréez, etc.

55.

21de Mars. Earl Russell til Lord Cowley.

Sir, — Her Majesty's Government has viewed with great concern the breaking out of hostilities in the north of Europe. Her Majesty, while she is deeply interested in the welfare of the

inhabitants of the Duchies of Holstein, of Lauenburg, and of Schleswig, deprecates the continuance of a conflict which may threaten the independence of a State forming part of the general system of Europe, and contributing to the balance of power. On grounds of humanity also Her Majesty would deplore the sacrifice of life which a prolonged war would occasion. Upon these grounds Her Majesty has invited the Courts of Austria, Prussia, and Denmark to empower their Representatives to attend a Conference to be assembled in London for the purpose of devising means of restoring the blessings of peace. The Governments of Austria and Prussia have signified their readiness to direct their Representatives to attend such a Conference. The Government of Denmark have also signified their acceptance of a Conference, provided it should be called to deliberate on the basis of the transactions of 1851-52. As these transactions took place under the auspices of Austria and Prussia, and the arrangements then concluded with Denmark had the sanction of the German Confederation, Her Majesty's Government would be very willing to take these transactions or engagements as the starting-point of the deliberations of the Conference of 1864. But as it is desirable to avoid controversy and the delay that might arise therefrom, Her Majesty's Government propose that the basis of the Conference should be simply to find the means of restoring to the north of Europe the blessings of peace. Your Excellency will give a copy of this despatch to M. Drouyn de Lhuys. I am, &c.*)

56.

21de Marts. Earl Russell til Lord Cowlay.

My Lord, — I have to state to your Excellency that Her Majesty's Government understand that M. Monrad will

*) Lignende Depecher sendtes fra det brittiske Udenrigsministerium til St. Petersborg, Stockholm og Frankfurt.

not refuse to discuss in Conference other arrangements, if no agreement can be arrived at on the transactions of 1851-52. I am, &c. *)

57.

21de Marts. Earl Russell til Sir Augustus Paget.

Sir, — I have received this morning your despatches to the 18th instant. Her Majesty's Government are glad to find from these despatches, as well as from M. Quaade's despatch of the 18th instant to the Danish Minister in London, of which a copy is inclosed in your despatch of that date, that the Danish Government accept the proposal for a Conference which you were instructed to make to them, and do not insist upon the formal recognition by the Governments of Austria and Prussia of the arrangements of 1851-52, as the basis on which the Conference is to deliberate. Under these circumstances I have lost no time in sending to the Governments of France, Russia, and Sweden, the invitation to meet in Conference, which has only been delayed until the answer of the Danish Government was received. The Conference, when assembled, can fully discuss the transactions of 1851-52, and their bearing on the present state of things. I am, &c.

58.

21de Marts. Earl Russell til Sir Augustus Paget.

Sir, — I have received and laid before the Queen your interesting despatches relating to the questions of armistice and Conference. I have no need to discuss the question of an armistice. The proposal was made by Austria and Prussia, and it has been supported by Her Majesty's Government as a proposal advantageous to Denmark, and as a proposition

*) Ligeledes til Wien, Berlin, St. Petersburg, Stockholm og Frankfurt.

tending to spare the shedding of blood. In respect to the Conference, M. Monrad and M. Quaade are aware that Her Majesty's Government proposed to Austria, Prussia, and Denmark to enter into Conference with a view to restore peace to the North of Europe, without fixing any basis. Austria and Prussia accepted the proposal in that shape. Denmark now proposes to accept a Conference on the basis of the transactions of 1851-52. Austria and Prussia will not accept that, nor probably any other basis by which the free deliberations of the Conference would be, at least apparently, limited and confined. But M. Monrad himself says, while insisting on the basis of 1851-52, that its adoption would not preclude the discussion of other modes of arrangement, if an arrangement could not be come to on that basis. This fair and practical admission seems to reduce the difference to one of form rather than of substance. Austria and Prussia, while not admitting a basis, cannot refuse to discuss in the Conference the transactions of 1851-52, and Denmark, while insisting on her proposed basis, would not refuse to discuss other arrangement should an agreement on the basis in question be found impracticable. The term „personal union” seems to have been introduced into these discussions solely to create fresh difficulties and excite more ill-will. Denmark cannot deny the obligation of the Article of the Treaty of May 1852 regarding Holstein and Lauenburg, and thus the King of Denmark may be said to hold Holstein and Lauenburg already by the tie of a personal union. But it will be better to avoid altogether any reference to this obnoxious term. Her Majesty's Government, therefore, will proceed to propose to France, Russia, and Sweden, and the German Confederation, a Conference with a view to restore peace; and Her Majesty's Government will state at the same time that Denmark couples her assent to the Conference with the condition that the transactions of 1851-52 should form the basis of its deliberations. I am, &c.

59.

*24de Marts. Sir Alexander Malet til Præsidiets for den
tydske Forbundsforsamling.*

The Undersigned, Her Britannic Majesty's Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary has the honour, by order of his Government, to make the following communication to his Excellency Baron Kübech, actual Privy Councillor, Ambassador, and Minister Plenipotentiary of Austria, President of the High Diet, and to beg his Excellency to lay this communication before the High Assembly over which he presides. Her Majesty has viewed with great concern the breaking out of hostilities in the north of Europe. Her Majesty, while she is deeply interested in the welfare of the inhabitants of the Duchies of Holstein, of Lauenburg, and of Schleswig, deprecates the continuance of a conflict which may threaten the independence of a State forming part of the general system of Europe, and contributing to the balance of power. On grounds of humanity, also, Her Majesty would deplore the sacrifice of life which a prolonged war would occasion. Upon these grounds Her Majesty has invited the Courts of Austria, Prussia, and Denmark to empower their Representatives to attend a Conference to be assembled in London for the purpose of devising means of restoring the blessings of peace. The Governments of Austria and Prussia have signified their readiness to direct their Representatives to attend such a Conference. The Government of Denmark have also signified their acceptance of a Conference, provided it should be called to deliberate on the basis of the transactions of 1851-52. As these transactions took place under the auspices of Austria and Prussia, and the arrangements then concluded with Denmark had the sanction of the German Confederation, Her Majesty's Government would be very willing to take these transactions or engagements as the starting-point of the deliberations of the Conference of 1864. But as it is desirable to avoid controversy and the delay that might arise

therefrom, Her Majesty's Government propose that the basis of the Conference should be simply to find the means of restoring to the north of Europe the blessings of peace. The Undersigned, &c.

60.

24de Marts. Earl Russell til Lord Cowley.

My Lord, — I have to instruct you to ask M. Drouyn de Lhuys whether the 12th of April would suit the the French Government as the day upon which the Conferences on the Danish question should be opened in London. I am. &c.

61.

26de Marts. Earl Russell til Sir Alexander Malet.

Sir, — I have to instruct you to address a note to the President of the Diet to send a Representative to the Conferences which are to be opened in London on the Danish question. You will inform his Excellency that it is proposed that the Conference should meet on the 12th of April, and Her Majesty's Government hope that time will suit the convenience of the Diet. I am, &c.

62.

30te Marts. Den danske Udenrigsminister (Quaade) til den danske Gesandt i London (Bille).

Monsieur,

Sir Augustus Paget m'a fait lecture confidentiellement d'une dépêche qu'il venait de recevoir de son Gouvernement au sujet de la Conférence. Je vais tâcher d'en reproduire ici la substance aussi complètement que j'ai pu la retenir après cette lecture.

Après avoir constaté que la proposition d'un armistice n'était pas venue de la part de l'Angleterre et qu'elle lui

avait été suggérée par les grandes Puissances Allemandes, Lord Russell s'exprime à peu près en ces termes: „Le Gouvernement Danois n'entend adhérer au projet de conférence qu'à la condition que les transactions de 1851-52 seraient prises pour base des négociations. Mais en même temps Mr. Monrad a fait comprendre au Ministre de la Reine que le Gouvernement Danois, en formulant cette condition, n'a pas voulu exclure par là la possibilité que dans le cours des négociations on arrivât à tomber d'accord avec les autres Puissances sur une solution trouvée en dehors de cette base — base, que les deux grandes Puissances Allemandes ne seraient pas disposées à admettre”.

„La question de l'union personnelle”, continue Lord Russell; „n'a pas été touchée d'une manière officielle, et il vaudrait mieux par conséquent de n'y point faire allusion. Au reste, l'idée de l'union personnelle se trouve déjà en germe pour ainsi dire dans l'article III du traité de Londres”.

La dépêche termine en disant que le Cabinet Anglais a invité les autres Puissances à prendre part à la Conférence éventuelle, en leur annonçant que le Danemark a accepté la proposition Anglaise à condition que les transactions de 1851-52 forment la base des négociations.

Je suis d'autant plus reconnaissant de la communication que Sir Augustus Paget m'a faite de cette dépêche, que j'ai cru un instant pouvoir comprendre un passage de Votre rapport No. 35 comme si Lord Russell était disposé à nous recommander l'abandon de la condition dont nous avons fait dépendre notre adhésion. En effet, le Gouvernement se trouverait dans l'impossibilité d'aller au delà de la limite que le Président du Conseil a indiquée dans la conversation avec Sir Augustus Paget dont Lord Russell fait mention dans sa dépêche. Le Gouvernement Danois peut en effet renoncer à voir accepter d'avance par les Puissances Allemandes la base sur laquelle il insiste, et il peut se déclarer prêt à la remplacer dans le cours des négociations par une autre combinai-

son dont il arriverait à tomber d'accord avec les autres Gouvernements, mais en attendant il doit maintenir comme base des négociations à ouvrir les transactions autrefois intervenues entre lui et les Cabinets de Vienne et de Berlin, et qui ont été expressément mises en avant comme le motif de l'action hostile de ces derniers.

J'ai l'honneur d'être &c.

63.

26de Marts. Sir Alexander Malet til Præsidiets for den tydske Forbundsforsamling.

The Undersigned, &c., in referring to his note of the 28rd instant, has the honour of stating to his Excellency the President of the Diet that it is the wish of Her Majesty's Government that the proposed Conferences should be opened at London on the 12th of April, and in renewing to the High Diet the invitation of Her Majesty's Government to partake in that endeavour to restore the blessings of peace in the north of Europe, by naming Representatives to this Conference, the Undersigned is instructed to inquire whether the period fixed by Her Majesty's Government suits the High Assembly presided over by his Excellency. The undersigned, &c.

B.

Protokoller over Londonconferencens Møder

fra den 20de April til den 25de Juni 1864.

Protocole d'une Conférence tenue à Londres dans Downing Street, le 20 Avril, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires du Danemark;

M. le Plénipotentiaire de France;

MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;

M. le Plénipotentiaire de Russie;

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

M. le Principal Secrétaire d'Etat de Sa Majesté Britannique pour les Affaires Etrangères a pris la parole pour constater que la Conférence, annoncée pour le 20 Avril, était ouverte.

Il a fait part ensuite à MM. les Plénipotentiaires des motifs qui avaient empêché M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique de se rendre à Londres pour l'ouverture de la Conférence.

A la suite de cette communication, il a donné lecture des lettres, annexées sub litt. A et B, par lesquelles MM. les Ambassadeurs de l'Autriche et de la Prusse motivent leur absence par celle du Représentant de la Confédération Germanique.

Les Plénipotentiaires du Danemark, de la France, de la Grande Bretagne, de la Russie, et de Suède et Norvège, prenant ces circonstances en considération, décident, qu'après avoir constaté l'ouverture de la Conférence, il convient de différer l'examen des questions devant former l'objet de leurs délibé-

rations, jusqu'au moment où MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche, de la Prusse, et de la Confédération Germanique, se trouveront en mesure de prendre part à leurs travaux. Ils fixent en conséquence leur prochaine réunion au 25 de ce mois.

(Signé)

G. Quaade. Bille. Krieger. La Tour d'Auvergne. Russell.
Clarendon. Brunnow. Le Cte. Wachtmeister.

Annexe A.

Chandos House, le 19 Avril, 1864, minuit.

L'ambassadeur d'Autriche présente ses compliments à M. le Comte Russell et a le regret d'informer son Excellence que conformément aux ordres qu'il vient de recevoir de Vienne à l'instant même, il ne pourra pas avoir l'honneur de se rendre demain à l'invitation d'assister à la première séance de la Conférence sur les affaires Danoises.

L'Ambassadeur de Prusse ayant reçu l'ordre positif de s'abstenir à cause de l'absence du Représentant de la Diète Germanique, le Gouvernement Impérial n'a pas cru pouvoir se séparer du Cabinet Prussien dans cette question.

Annexe B.

Prussia House, le 20 Avril, 1864.

Le Comte de Bernstorff a eu l'honneur de recevoir la note verbale, en date d'hier, par laquelle M. le Comte Russell a bien voulu lui faire connaître que la première réunion de la Conférence sur les affaires Danoises aurait lieu aujourd'hui à une heure. En se référant à la correspondance particulière qu'il a eue à ce sujet avec M. le Principal Secrétaire d'Etat pour les Affaires Etrangères, et dans laquelle il a eu l'honneur d'informer son Excellence qu'il ne serait point autorisé à prendre part à une Conférence pour le rétablissement de la paix avec

le Danemark, avant que le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique eût eu le temps d'arriver, le Comte de Bernstorff regrette vivement de se trouver placé par la note de M. le Comte Russell dans la nécessité de décliner de se rendre à la Conférence qui doit avoir lieu aujourd'hui.

Protocole No. 1. — Séance du 26 Avril, 1864.

Présent:

Pour l'Autriche— M. le Comte Apponyi, &c., et M. de Biegeleben, &c.;

Pour le Danemark— M. de Quaade, &c., M. de Bille, &c., et M. de Krieger, &c.;

Pour la France— M. le Prince de la Tour d'Auvergne, &c.;

Pour la Confédération Germanique— M. le Baron de Beust, &c.;

Pour la Grande Bretagne— M. le Comte Russell, K. G., &c., et M. le Comte de Clarendon, K. G., &c.;

Pour la Prusse— M. le Comte de Bernstorff, &c., et M. de Balan, &c.;

Pour la Russie— M. le Baron de Brunnow, &c.;

Pour la Suède et Norvège— M. le Comte Wachtmeister, &c.

Avant l'ouverture de la séance M. le Comte Apponyi propose de confier à M. le Comte Russell la présidence et la direction des travaux de la Conférence. «J'ai l'honneur,» dit-il, «de vous faire une proposition qui, j'en suis sûr, réunira l'unanimité de tous les Membres de la Conférence. C'est de confier la présidence et la direction de nos travaux à M. le Principal Secrétaire d'Etat de Sa Majesté Britannique. L'usage établi par les précédents désigne Lord Russell à notre choix et l'initiative prise par le Gouvernement Britannique pour arriver à la réunion de la Conférence donne à son Excellence un nouveau titre à nos suffrages. J'ai donc l'honneur de proposer son Excellence M. le Comte Russell comme Président de la Conférence.»

Cette proposition ayant été adoptée à l'unanimité M. le Comte Russell prend la présidence et remercie la Conférence en ces termes: —

«Je vous remercie, Messieurs, de l'honneur que vous avez bien voulu me faire en me proposant de présider aux travaux de cette Conférence. J'accepte volontiers cette proposition, d'autant plus que je la regarde comme une preuve de la confiance que vous placez dans les intentions de la paix. Puissent nos délibérations être conduites par un esprit de conciliations et de justice! Puissent-elles réaliser ce but!

«Permettez-moi, Messieurs, de recommander qu'à l'exception des communications que chaque Représentant croira devoir faire à son propre Gouvernement, le secret le plus inviolable soit observé. Je m'efforcerai, Messieurs, de mériter l'honneur que vous me faites.»

Sur la proposition de M. le Comte Russell, la Conférence décide de confier la rédaction des Protocoles à l'Honorable William Stuart, qui est introduit.

MM. les Plénipotentiaires procèdent ensuite à la vérification de leurs pouvoirs respectifs, qui sont trouvés en bonne et due forme.

M. le Comte Russell faisant observer que tous les Plénipotentiaires doivent également désirer le rétablissement de la paix, et qu'il serait bien difficile d'y parvenir sans une suspension d'hostilités préalable, propose qu'une telle suspension soit décidée.

Cette proposition est appuyée par MM. les Plénipotentiaires de la France et de la Russie dans l'intérêt de l'humanité aussi bien que dans celui des négociations.

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse déclarent qu'il n'ont pas de pouvoirs suffisants pour accepter la proposition sans en référer à leurs Cours respectives.

M. le Baron de Brunnow et M. le Prince de la Tour d'Auvergne expriment l'avis qu'il s'agit surtout de mettre un terme à l'effusion de sang, et Lord Clarendon explique que

cet objet serait atteint si l'ordre pouvait être donné de suspendre immédiatement les hostilités.

M. de Biegeleben fait observer qu'il s'agirait également de sauvegarder les intérêts du commerce, qui seraient mis en souffrance par la continuation du blocus.

M. le Comte de Bernstorff voudrait savoir si le Gouvernement de Danemark donnerait son adhésion à la proposition et s'il serait prêt à suspendre les hostilités de tout espèce sur mer, nommément aussi les blocus.

A cette question M. de Quaade répond que, si l'armée Austro-Prussienne s'abstenait de lever des contributions de guerre dans les territoires Danois qu'elle occupe, le Gouvernement de Danemark consentirait peut-être à faire cesser les hostilités sur mer aussi bien que par terre, à l'exception toutefois du blocus déjà établi.

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège appuie l'idée d'une suspension d'hostilités provisoire, pour donner le temps nécessaire pour la conclusion d'un armistice.

M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique s'associe au vœu généralement exprimé qu'un terme soit mis à l'effusion du sang, en faisant observer que dans le cas où les hostilités sur mer se prolongeraient, il y aurait impossibilité pour la Confédération de rester en dehors des opérations militaires. Il demande donc que l'armistice soit étendu aux hostilités sur mer.

M. le Comte Apponyi insiste également sur ce dernier point et sur la nécessité d'y comprendre la suspension des blocus.

M. le Comte de Clarendon rappelle que lors de l'armistice conclu par le Congrès de Paris, le blocus n'a pas été levé, et pense que le blocus dont il est actuellement question pourrait être maintenu tel qu'il existe.

MM. les Plénipotentiaires du Danemark, avant d'entrer en discussion sur l'armistice, désiraient connaître les bases

préliminaires de la paix, mais ils seraient disposés à s'entendre sur une suspension des hostilités.

Après un échange d'idées auquel prennent part tous les Plénipotentiaires, ceux des Puissances neutres, guidés par un sentiment unanime d'humanité, invitent les Représentants des Puissances belligérantes à transmettre à leurs Cours la proposition de suspendre les hostilités par terre et sur mer pendant la durée d'un mois, en différant l'examen de la question du blocus jusqu'au moment où l'on s'entendra définitivement sur la conclusion d'un armistice formel.

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse, tout en insistant de nouveau, de concert avec M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique, sur la nécessité de suspendre les blocus en même temps que les hostilités par terre et sur mer, se chargent, ainsi que MM. les Plénipotentiaires du Danemark, de faire connaître sans retard à leurs Cours les vœux des Puissances neutres.

M. le Principal Secrétaire d'Etat de Sa Majesté Britannique prie MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes de hâter, autant que possible, l'envoi des instructions qu'ils sollicitent de leurs Cours.

Il est convenu que la prochaine réunion aura lieu après la réception des réponses attendues de Vienne, de Berlin, et de Copenhague.

(Signé)

Apennyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} .	Wactmeister

Protocole No. 2: — Séance du 4 Mai, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;

MM. les Plénipotentiaires du Danemark;

M. le Plénipotentiaire de France;

M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;

MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;

MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;

M. le Plénipotentiaire de Russie; et

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte Russell demande à MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse s'ils ont reçu les instructions qu'ils s'étaient engagés à demander à leurs Cours, au sujet de la proposition de suspendre les hostilités par mer et par terre.

M. le Comte de Bernstorff répond que ces instructions sont en effet arrivées, et que les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse sont autorisés à donner la déclaration suivante: —

1. Si le Danemark refuse la levée du blocus, toute discussion sur la suspension des hostilités sur terre et sur mer devient impossible et infructueuse; car les Cabinets Allemands sont fermement décidés à ne point consentir à cette suspension sans la levée simultanée du blocus.

2. Si le Danemark accepte la levée simultanée du blocus, les Cabinets Allemands s'engagent, comme équivalent, à ne point entraver, dans les parties du Jutland occupées par leurs armées, le commerce ni les communications, ni la marche régulière de l'administration; à ne point lever de contributions de guerre, mais à payer au contraire tout ce qui serait fourni aux troupes Allemandes, qui continueraient seulement à occuper leur positions stratégiques actuelles.

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche adhèrent expressément à cette déclaration.

M. de Quade fait observer que son Gouvernement ne pourrait pas regarder la renonciation aux contributions de guerre comme une compensation suffisante pour la levée du blocus; et une discussion s'engage entre lui et MM. les Plé-

préliminaires de la paix, mais ils seraient disposés à s'entendre sur une suspension des hostilités.

Après un échange d'idées auquel prennent part tous les Plénipotentiaires, ceux des Puissances neutres, guidés par un sentiment unanime d'humanité, invitent les Représentants des Puissances belligérantes à transmettre à leurs Cours la proposition de suspendre les hostilités par terre et sur mer pendant la durée d'un mois, en différant l'examen de la question du blocus jusqu'au moment où l'on s'entendra définitivement sur la conclusion d'un armistice formel.

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse, tout en insistant de nouveau, de concert avec M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique, sur la nécessité de suspendre les blocus en même temps que les hostilités par terre et sur mer, se chargent, ainsi que MM. les Plénipotentiaires du Danemark, de faire connaître sans retard à leurs Cours les vœux des Puissances neutres.

M. le Principal Secrétaire d'Etat de Sa Majesté Britannique prie MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes de hâter, autant que possible, l'envoi des instructions qu'ils sollicitent de leurs Cours.

Il est convenu que la prochaine réunion aura lieu après la réception des réponses attendues de Vienne, de Berlin, et de Copenhague.

(Signé)

Aponnyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernsterff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} .	Wactmeister

Protocole No. 2. — Séance du 4 Mai, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;

MM. les Plénipotentiaires du Danemark;

M. le Plénipotentiaire de France;

M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;

MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;

MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;

M. le Plénipotentiaire de Russie; et

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte Russell demande à MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse s'ils ont reçu les instructions qu'ils s'étaient engagés à demander à leurs Cours, au sujet de la proposition de suspendre les hostilités par mer et par terre.

M. le Comte de Bernstorff répond que ces instructions sont en effet arrivées, et que les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse sont autorisés à donner la déclaration suivante: —

1. Si le Danemark refuse la levée du blocus, toute discussion sur la suspension des hostilités sur terre et sur mer devient impossible et infructueuse; car les Cabinets Allemands sont fermement décidés à ne point consentir à cette suspension sans la levée simultanée du blocus.

2. Si le Danemark accepte la levée simultanée du blocus, les Cabinets Allemands s'engagent, comme équivalent, à ne point entraver, dans les parties du Jutland occupées par leurs armées, le commerce ni les communications, ni la marche régulière de l'administration; à ne point lever de contributions de guerre, mais à payer au contraire tout ce qui serait fourni aux troupes Allemandes, qui continueraient seulement à occuper leur positions stratégiques actuelles.

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche adhèrent expressément à cette déclaration.

M. de Quade fait observer que son Gouvernement ne pourrait pas regarder la renonciation aux contributions de guerre comme une compensation suffisante pour la levée du blocus; et une discussion s'engage entre lui et MM. les Plé-

préliminaires de la paix, mais ils seraient disposés à s'entendre sur une suspension des hostilités.

Après un échange d'idées auquel prennent part tous les Plénipotentiaires, ceux des Puissances neutres, guidés par un sentiment unanime d'humanité, invitent les Représentants des Puissances belligérantes à transmettre à leurs Cours la proposition de suspendre les hostilités par terre et sur mer pendant la durée d'un mois, en différant l'examen de la question du blocus jusqu'au moment où l'on s'entendra définitivement sur la conclusion d'un armistice formel.

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse, tout en insistant de nouveau, de concert avec M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique, sur la nécessité de suspendre les blocus en même temps que les hostilités par terre et sur mer, se chargent, ainsi que MM. les Plénipotentiaires du Danemark, de faire connaître sans retard à leurs Cours les vœux des Puissances neutres.

M. le Principal Secrétaire d'Etat de Sa Majesté Britannique prie MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes de hâter, autant que possible, l'envoi des instructions qu'ils sollicitent de leurs Cours.

Il est convenu que la prochaine réunion aura lieu après la réception des réponses attendues de Vienne, de Berlin, et de Copenhague.

(Signé)

Aponnyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} .	Wactmeister

Protocole No. 2: — Séance du 4 Mai, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;

MM. les Plénipotentiaires du Danemark;

M. le Plénipotentiaire de France;

M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;

MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;

MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;

M. le Plénipotentiaire de Russie; et

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte Russell demande à MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse s'ils ont reçu les instructions qu'ils s'étaient engagés à demander à leurs Cours, au sujet de la proposition de suspendre les hostilités par mer et par terre.

M. le Comte de Bernstorff répond que ces instructions sont en effet arrivées, et que les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse sont autorisés à donner la déclaration suivante: —

1. Si le Danemark refuse la levée du blocus, toute discussion sur la suspension des hostilités sur terre et sur mer devient impossible et infructueuse; car les Cabinets Allemands sont fermement décidés à ne point consentir à cette suspension sans la levée simultanée du blocus.

2. Si le Danemark accepte la levée simultanée du blocus, les Cabinets Allemands s'engagent, comme équivalent, à ne point entraver, dans les parties du Jutland occupées par leurs armées, le commerce ni les communications, ni la marche régulière de l'administration; à ne point lever de contributions de guerre, mais à payer au contraire tout ce qui serait fourni aux troupes Allemandes, qui continueraient seulement à occuper leur positions stratégiques actuelles.

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche adhèrent expressément à cette déclaration.

M. de Quade fait observer que son Gouvernement ne pourrait pas regarder la renonciation aux contributions de guerre comme une compensation suffisante pour la levée du blocus; et une discussion s'engage entre lui et MM. les Plé-

nipotentiaires de la Prusse et de l'Autriche, qui soutiennent que la levée du blocus serait une compensation équitable pour la suspension des hostilités par terre et la cessation des contributions de guerre.

M. le Comte Wachtmeister comprend que puisqu'il s'agit d'une simple suspension d'hostilités, les Puissances Allemandes ne consentiraient pas à perdre les avantages qu'elles ont gagnés par terre. Il soutient que comme compensation il serait juste et équitable de laisser les vaisseaux Danois devant les ports Allemands, le blocus constituant, dans son opinion, un équivalent de l'occupation du Jutland.

MM. les Plénipotentiaires de la Prusse et de l'Autriche signalent les torts faits au commerce en général par le blocus, en faisant valoir la différence entre le blocus et une occupation de territoire.

M. de Quaade, répondant à une question qui lui est adressée par M. le Comte Russell, déclare que son Gouvernement ne saurait consentir à la levée du blocus, dont il regarde le maintien comme l'équivalent de l'occupation du Jutland.

M. le Comte de Bernstorff dit que, puisque M. le Plénipotentiaire de Danemark insiste sur le maintien du blocus, il se voit obligé d'appeler l'attention de la Conférence sur le fait que le blocus n'est nullement effectif, et qu'il est par conséquent illégal et non conforme à la Déclaration du Congrès de Paris de 1856.

M. le Baron de Brunnow exprime l'avis que la Conférence devrait chercher les moyens d'arriver à la conclusion d'un armistice; et M. le Comte de Clarendon demande sur quelles conditions le Gouvernement de Danemark y donnerait son consentement.

M. de Quaade explique que depuis la dernière séance de la Conférence, il n'a reçu de Copenhague que des dépêches télégraphiques, mais il répète que son Gouvernement consentirait à une suspension d'hostilités par terre et à s'entendre égale-

ment tout acte d'hostilité contre les navires Allemands, pourvu que le blocus soit maintenu.

Après une discussion entre MM. les Plénipotentiaires de la France, de la Grande Bretagne, de la Prusse et de la Russie, au sujet de la proposition de conclure un armistice fondé sur un système de compensations, M. de Quaade dit qu'il serait possible de lever le blocus si le Jutland était évacué, et M. de Krieger ajoute qu'il voudrait envoyer des renseignements plus précis à son Gouvernement, qui n'a pas eu le temps de délibérer sur l'idée d'un système de compensation.

M. le Comte Wachtmeister exprime l'avis qu'en présence d'opinions aussi divergentes il serait mieux de procéder à formuler de part et d'autre des conditions d'armistice.

Cette idée est appuyée par M. le Baron de Brunnow, qui la considère comme le meilleur moyen d'arriver à un but pratique. Le devoir des Puissances neutres est de concilier les opinions extrêmes, et de conseiller un système de compensation équitable.

M. le Comte de Bernstorff déclare alors que, si le Danemark ou les Puissances neutres demandaient l'abandon partiel des positions occupées par les armées alliées dans le Jutland, les Puissances Allemandes seraient encore prêtes à s'entendre sur un système de compensations à cet égard, sous la condition: (a) que toutes les parties du Slesvig occupées encore par les Danois, y compris notamment toutes les Iles qui y appartiennent, et qui sont situées à l'est et à l'ouest de ce Duché, seront évacuées par les Danois et occupées par les armées alliées; et (b) que tous les navires Prussiens et Allemands capturés par les Danois seront restitués avec leurs cargaisons.

M. le Comte Apponyi fait l'observation qu'une évacuation partielle du Jutland par l'armée alliée, proportionnée au territoire dans l'île d'Alsou occupé par l'armée Danoise, pourrait peut-être être convenue.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne signale la difficulté qu'il y a de définir exactement la valeur relative des compensations, et exprime l'opinion qu'une évacuation complète du Jutland serait un juste équivalent de la levée du blocus, et de l'abandon d'Alsen par les Danois.

M. le Baron de Brunnow pense également qu'il faudrait tenir compte du sacrifice que ferait le Danemark en se désistant du blocus, et que les compensations devraient être plus larges.

M. le Baron de Beust rappelle que l'Autriche et la Prusse ont déjà fait preuve de leur désir d'arrêter l'effusion de sang en faisant cesser de fait les hostilités, et qu'il faut prendre en considération qu'en poursuivant les opérations militaires elles pourraient contraindre le Danemark à lever le blocus qui pèse sur le commerce Allemand. L'équivalent lui paraît constaté par la proposition faite par M. le Comte de Bernstorff. La Confédération n'est pas désintéressée dans la question, les ports du Holstein étant bloqués.

M. le Comte Russell propose alors à la Conférence, comme conditions d'armistice équitables: —

1. La levée du blocus.
2. L'évacuation de toutes les parties du Duché de Slesvig par les Danois.
3. L'évacuation du Jutland par l'Autriche et la Prusse.

MM. les Plénipotentiaires de la France, de Suède et Norvège, et de la Russie, donnent leur adhésion à cette proposition.

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse croient que l'évacuation entière du Jutland serait plus qu'une compensation et qu'il pourrait y avoir des points stratégiques que l'armée alliée ne saurait abandonner.

M. de Krieger fait observer que les Puissances Allemandes demandent l'occupation de toutes les îles qui dépendent du Duché de Slesvig, ainsi non seulement de celle d'Alsen, mais aussi de celle d'Aerøe et de toutes les îles sur

la côte occidentale du Duché, et une discussion s'engage, à laquelle prennent part tous les Plénipotentiaires, au sujet de l'importance de ces Iles, et sur le système d'équivalents proposé.

M. le Comte de Clarendon résume alors en peu de mots ce qui s'est passé pendant la séance. Il est d'avis que les conditions proposées par M. le Comte Russell sont justes et équitables, mais puisque les instructions de MM. les Plénipotentiaires du Danemark d'un côté, et de l'Autriche et de la Prusse de l'autre, ne peuvent pas se concilier, il prie ces Plénipotentiaires, au nom des Plénipotentiaires des Puissances neutres, d'en référer au plus tôt à leurs Cours respectives.

Les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes consentent à faire cette démarche. Les Plénipotentiaires du Danemark se réservent de prendre également les ordres de leur Cour au sujet des conditions d'une simple suspension d'hostilités indiquées au commencement de la séance par M. le Comte de Bernstorff.

Il est convenu que la Conférence se réunira de nouveau le Lundi 9 Mai à 1 heure, quand les réponses attendues de Vienne, de Berlin, et de Copenhague, auront eu le temps d'arriver.

(Signé)

Apponyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} .	Wachtmeister.

Protocole No. 3. — Séance du 9 Mai, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;
 MM. les Plénipotentiaires du Danemark;
 M. le Plénipotentiaire de France;

M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;

MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;

MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;

M. le Plénipotentiaire de Russie; et

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte Russell rappelle l'engagement pris par MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes de prendre les ordres de leurs Cours respectives au sujet de la proposition d'armistice dont les conditions sont indiquées dans le Protocole No. 2, et il prie MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse d'informer la Conférence du résultat de leur démarche.

M. le Comte Apponyi répond que les Gouvernements de l'Autriche et de la Prusse sont prêts à accepter l'armistice sous les conditions proposées par M. le Comte Russell, et à en discuter les détails.

Lord Russell demande alors à MM. les Plénipotentiaires du Danemark s'ils ont reçu des instructions à cet égard.

M. de Quaade répond qu'à la dernière séance M. le premier Plénipotentiaire de la Prusse avait fait la déclaration suivante: «Si le Danemark accepte la levée simultanée du blocus, les Cabinets Allemands s'engagent, comme équivalent, à ne point entraver, dans les parties du Jutland occupées par leurs armées, le commerce ni les communications, ni la marche régulière de l'administration; à ne point lever de contributions de guerre, mais à payer au contraire tout ce qui serait fourni aux troupes Allemandes, qui continueraient seulement à occuper leurs positions stratégiques actuelles;» et que «MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche ont adhéré expressément à cette déclaration.»

M. de Quaade annonce que le Danemark accepte la levée du blocus aux termes précités, à condition, (a) que tous les navires de guerre Prussiens se trouvant actuellement dans les ports Prussiens de la Baltique restent dans ces ports pendant

toute la durée de la suspension des hostilités; (b) que tous les otages et tous les prisonniers civils détenus, à quelque titre que ce soit, dans ce moment par les autorités des Gouvernements de l'Autriche et de la Prusse soient remis en liberté. A ces conditions le Gouvernement Danois donne son assentiment à une suspension d'armes pour la durée d'un mois.

M. le Comte de Bernstorff fait observer que le Danemark fait dépendre l'acceptation de la suspension d'hostilités proposée par les Plénipotentiaires des Puissances Allemandes de conditions nouvelles qu'il ne saurait accepter sans en réserver à son Gouvernement. Il combat notamment la première condition (a), comme manquant absolument de réciprocité.

Une discussion générale s'engage sur la nature et le but de ces conditions, MM. les Plénipotentiaires des Puissances neutres s'efforçant, de concert avec MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes, de trouver une formule de rédaction qui pourrait réunir une adhésion unanime.

La Conférence finit par tomber d'accord sur une suspension d'hostilités, dont les termes sont rédigés de la manière suivante: —

«Il y aura suspension d'hostilités, sur mer et par terre, à dater du 12 Mai, pour l'espace d'un mois;

«Le même jour le Danemark levera les blocus.

«La Prusse et l'Autriche s'obligent, pendant la suspension des hostilités, à ne pas entraver, dans les parties du Jutland occupées par leurs armées, le commerce, ni les communications, ni la marche régulière de l'administration; à ne point lever de contributions de guerre, mais à payer au contraire tout ce qui serait fourni aux troupes Allemandes, qui continueraient seulement à occuper leurs positions stratégiques actuelles;

«Les parties belligérantes conviennent qu'elles conserveront leurs positions militaires respectives sur terre et par mer; et s'interdisent de les renforcer, pendant la durée de la suspension des hostilités;

« Notification officielle en sera faite aux Commandants des forces belligérantes de terre et de mer par leurs Gouvernements respectifs. »

MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes s'engagent à transmettre par le télégraphe l'avis de cette décision de la Conférence à leurs Cours.

M. de Quaade exprime la pensée qu'il sera laissé aux Commandants respectifs des forces Danoises et Allemandes dans le Jutland de fixer les limites jusqu'auxquelles s'étend l'occupation du territoire Jutlandais.

Il est convenu en effet que tous les autres détails se rattachant à la suspension d'hostilités seront réglés par les Commandants respectifs.

A l'invitation de MM. les Plénipotentiaires des Puissances neutres, MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse s'engagent à recommander à leurs Gouvernements la mise en liberté des prisonniers civils qui avaient été arrêtés par les autorités des Puissances alliées.

M. de Balan demande si la suspension d'hostilités ne pourrait pas être prolongée pour plus d'un mois. Il rappelle que les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse avaient été autorisés à conclure non seulement une simple suspension d'hostilités, mais même un armistice selon la proposition de M. le Comte Russell.

M. de Quaade répond que les Plénipotentiaires du Danemark n'ont été autorisés à accéder à une suspension d'hostilités que pour le terme d'un mois. Il leur est donc impossible dans ce moment de consentir à une prolongation de ce terme.

Tous les Plénipotentiaires expriment l'espoir qu'il sera bientôt possible d'en étendre la durée.

En se référant à une observation faite par M. le Comte de Bernstorff à la séance précédente suivant laquelle le blocus devant les ports Prussiens ne serait pas conforme à la Déclaration du Congrès de Paris de 1856, M. de Quaade rappelle qu'il a déclaré à la même séance que cette observation n'était

pas conforme aux informations qu'il possédait lui-même à ce sujet.

M. le Comte de Bernstorff déclare qu'il doit soutenir son opinion antérieurement énoncée.

Plusieurs Plénipotentiaires leur représentent que puisque les blocus doivent être levés, la question a perdu toute importance.

MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne, après avoir rappelé que l'objet de la Conférence est de rétablir la paix, proposent, puisqu'une suspension d'hostilités provisoire est maintenant décidée, de procéder dans la prochaine séance à la discussion de Préliminaires de Paix.

La Conférence décide en conséquence qu'elle se réunira le Jeudi, 12 Mai, pour la discussion de cette question.

(Signé)

Apponyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le Comte Wachtmeister.	

Protocole Nr. 4. — Séance du 12 Mai, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;
MM. les Plénipotentiaires du Danemark;
M. le Plénipotentiaire de France;
M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;
MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;
MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;
M. le Plénipotentiaire de Russie; et
M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte de Bismarck annonce qu'il a été informé par le télégraphe que Sa Majesté le Roi de Prusse a accepté la suspension des hostilités sur terre et sur mer, à dater du 12 Mai, et a donné des ordres télégraphiques en conséquence aux Commandants de ces forces respectives. Il ajoute qu'il ne se trouve point d'otages entre les mains des autorités Prussiennes, mais que son Gouvernement a consenti à mettre en liberté, suivant la recommandation de la Conférence, les prisonniers civils dont il a été question dans la dernière séance, à l'exception toutefois des espions.

M. le Comte Russell émet l'avis que la Conférence, étant parvenue à établir une suspension d'hostilités, devrait maintenant se mettre à l'œuvre afin d'arriver à l'objet principal de sa convocation. Il donne lecture de la note en date du 25 Février, 1864, par laquelle M. le Ministre des Affaires Etrangères de Sa Majesté Impériale et Royale Apostolique a accepté l'invitation faite au Gouvernement d'Autriche par celui de la Grande Bretagne d'assister à la Conférence.

Cette note est conçue dans les termes suivants:

«Le Soussigné, &c., a eu l'honneur de recevoir la note par laquelle son Excellence Lord Bloomfield, &c., l'informe que son Gouvernement propose aux Gouvernements d'Autriche, de Prusse, et de Danemark, de se réunir en Conférence à Londres, sans suspension d'hostilités, pour aviser aux moyens de rétablir la paix, et que la France, la Russie, et la Suède, ainsi que la Confédération Germanique, seront invitées à prendre part à ces Conférences.

«Le Gouvernement Impérial partage entièrement le désir du Gouvernement Britannique de mettre fin le plus tôt possible aux calamités de la guerre.

«Le Soussigné s'empresse en conséquence de porter à la connaissance de Lord Bloomfield que le Gouvernement Impérial accepte la proposition de la Cour de Londres, et se déclare prêt à entrer dès à présent dans des Conférences auxquelles

participeraient les Puissances signataires du Traité de Londres du 8 Mai 1852, et la Confédération Germanique.

«Le Soussigné, &c.

(Signé)

«RECHBERG.»

M. le Comte Russell rappelle que la base sur laquelle la Conférence s'est réunie est celle d'aviser aux moyens de rétablir la paix. Il croit qu'il appartient à MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse d'exposer les motifs qui ont engagé leurs Gouvernements à occuper une grande partie du territoire Danois, et de faire connaître les intentions de leurs Cours. Il espère qu'une paix solide sera le résultat de leurs délibérations.

M. le Comte Apponyi dit que dans son opinion il serait inutile et trop long d'exposer à la Conférence les motifs qui ont amené l'occupation du Slesvig et du Jutland par les Puissances alliées. Ces motifs du reste sont constatés dans des dépêches qui ont été publiées.

M. le premier Plénipotentiaire de la Prusse donne lecture alors de la déclaration suivante: «Avant de pouvoir entrer en discussion sur les conditions du rétablissement de la paix avec le Danemark, les Plénipotentiaires des Puissances Allemandes croient devoir faire observer qu'ils regardent le terrain de la discussion comme entièrement libre de toute restriction résultant d'engagements qui peuvent avoir existé avant la guerre entre leurs Gouvernements et le Danemark, et que la base sur laquelle de nouvelles combinaisons pourront être trouvées, formera, à leur point de vue, un des principaux objets de la négociation à ouvrir. En revendiquant ainsi pour elles-mêmes une entière liberté de discussion et la faculté de faire telles propositions qu'elles jugeront de nature à assurer une pacification solide et durable, les Puissances Allemandes n'entendent exclure aucune combinaison qui pourra servir à faire atteindre ce but, sans porter préjudice à des droits acquis.»

M. le Comte de Clarendon demande à M le Comte de Bernstorff si par les engagements dont il a parlé, il a voulu comprendre tout Traité ou autre engagement, faisant observer que quoique la guerre puisse à la rigueur dissoudre un Traité entre deux Puissances devenues belligérantes, elle ne saurait dégager ces Puissances de leurs obligations envers les autres Puissances co-signataires du même Traité.

M. le Comte de Bernstorff répond que c'est là une question à laquelle son Gouvernement lui semble avoir répondu d'avance en se déclarant prêt à traiter avec les autres Puissances.

M. le Comte de Clarendon cite la dépêche suivante qui avait été adressée à M. le Comte de Bernstorff par M. le Ministre des Affaires Etrangères de Sa Majesté le Roi de Prusse en date du 31 Janvier, 1864 : —

« M le Comte,

« Le Gouvernement du Roi, en basant sur les stipulations de 1851-52 les droits que, de concert avec l'Autriche, il se dispose à faire valoir contre le Danemark, a reconnu par ce fait même le principe de l'intégrité de la Monarchie Danoise, établie par les transactions de 1851-52. Le Gouvernement du Roi, en procédant à l'occupation de Slesvig, n'a pas l'intention de se départir de ce principe. Si néanmoins, à la suite de complications que pourrait amener la persistance du Gouvernement Danois dans le refus d'accomplir ses promesses de 1851, ou de l'intervention armée d'autres Puissances dans le conflit Dano-Allemand, le Gouvernement du Roi se voyait forcé à renoncer à des combinaisons qui n'offriraient plus un résultat proportionné aux sacrifices que les événements imposeraient aux Puissances Allemandes, les arrangements définitifs ne sauraient être arrêtés sans le concours des Puissances signataires du Traité de Londres. Le Gouvernement Britannique trouverait alors le Gouvernement du Roi prêt à se mettre d'accord avec lui sur l'arrangement définitif de la question Dano-Allemande. »

M. le Comte de Bernstorff, en disant que le moment indiqué dans la dépêche est arrivé, lit l'extrait d'une autre dépêche, datée de la veille de celle citée par Lord Clarendon, dans laquelle M. de Bismarck l'informa que «dans le cas où le Danemark s'opposerait à main armée à cette occupation, il doit en résulter des événements belliqueux dont les conséquences influeraient d'autant plus profondément sur le développement ultérieur des relations réciproques entre l'Allemagne et le Danemark que par-là les Traités existants entre les deux pays cesseraient d'être en vigueur. Ce ne serait qu'à ce moment là que la question de l'intégrité de la Monarchie Danoise demanderait une solution. Nous ne doutons pas qu'alors cette question ne soit examinée par toutes les grandes Puissances avec la sagesse sérieuse et prévoyante qui est due à une question aussi importante», &c.

En réponse à une question qui lui est adressée par M. le Comte de Clarendon, qui voudrait savoir si la Prusse considère le Traité de 1852 comme ayant cessé d'exister en ce qui concerne le Danemark, tout en conservant sa valeur vis-à-vis des autres Puissances co-signataires, M. le Comte de Bernstorff exprime l'avis que ce Traité, qui d'ailleurs n'a jamais été parfait, lui semble avoir perdu sa valeur, et qu'il vaudrait mieux recourir à de nouvelles combinaisons que de renfermer la discussion dans d'aussi étroites limites.

M. le Baron de Brunnow maintient qu'avant d'abandonner un Traité qui a été ratifié par les Puissances signataires dans l'intérêt général de l'Europe, il faudrait donner des raisons jugées satisfaisantes d'un commun accord. Ces raisons devraient être bien graves. Le Traité de 1852 a eu pour objet de consolider la paix du Nord et de sauvegarder l'équilibre Européen. Il a été conclu non seulement entre les Puissances actuellement en guerre, mais entre toutes les Puissances qui y ont participé. Leurs Représentants, réunis aujourd'hui en Conférence, sont libres assurément d'échanger leurs idées sur de nouvelles combinaisons à adopter, pourvu qu'elles soient de

nature à offrir à la paix de l'Europe des garanties équivalentes à celles sur lesquelles repose aujourd'hui le système de l'équilibre général.

M. le Comte de Bernstorff voudrait commencer par établir les bases sur lesquelles la discussion doit s'engager, pensant qu'avant que cette question préliminaire ne soit vidée, il serait inutile d'entrer en matière sur les préliminaires de paix.

M. le Baron de Brunnow fait observer qu'il n'a pas parlé de bases, mais que selon lui le principe du Traité de 1852 subsiste toujours, car l'intérêt général, dans lequel cet Acte a été conclu, reste le même.

M. le Comte de Bernstorff trouve qu'il est difficile d'admettre que l'équilibre Européen dépende du maintien du Traité de Londres, et pense que les événements ont suffisamment prouvé que c'est précisément l'existence de ce Traité impossible à exécuter qui a mis l'équilibre en danger.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne pense que la Conférence aurait intérêt à savoir si, dans la pensée de MM. les Plénipotentiaires Allemands, les arrangements de 1851 et de 1852, qui paraissent avoir été la cause de la guerre, ne pourraient pas être complétés et entourés de garanties qui les rendraient acceptables pour les deux grandes Puissances Allemandes et pour la Confédération Germanique.

M. le Comte de Bernstorff déclare qu'il serait impossible aux Puissances Allemandes de prendre pour base de la pacification les arrangements de 1851-1852, que le Danemark a non seulement continuellement refusé de remplir, mais qu'il n'a même jamais voulu reconnaître comme des engagements qui le liaient.

Cette observation est contestée par M. de Quaade, qui soutient que le Danemark a tout fait pour remplir ses engagements.

M. de Krieger, en relevant le caractère absolu et solidaire des engagements pris par le Traité de Londres de 1852, explique pourquoi le Gouvernement Danois ne saurait reconnaître que l'Autriche et la Prusse soient déliées de ces enga-

gements par le seul fait de la guerre élatée entre ces Puissances et le Danemark, et ajoute plusieurs observations sur le véritable sens des transactions de 1851 et 1852, et sur la marche des négociations subséquentes.

M. le Comte de Bernstorff répond que le Traité de Londres n'a pas été conclu, à proprement parler, entre toutes les Puissances qui l'ont signé, mais entre le Danemark et chacune des autres Puissances, qui, par cette raison, n'ont échangé de ratifications qu'avec le Danemark. Il demande quel est donc l'engagement que les Puissances ont pris envers le Danemark? C'est de reconnaître à l'avenir un nouvel ordre de succession que Sa Majesté le Roi de Danemark avait l'intention d'introduire. Mais cet ordre de succession n'a point été introduit d'une manière légale pour les Duchés, puisque ni les Etats des Duchés, ni les Agnats, ni la Confédération Germanique n'y ont consenti. L'objet de l'engagement n'existe donc point en réalité, puisqu'on ne peut supposer que les Puissances ne soient engagées à reconnaître à l'avenir quelque chose d'illégal.

Une discussion a lieu entre les Plénipotentiaires de la Prusse, d'un côté, et ceux du Danemark, de l'autre, tant au sujet du Traité de 1852, que par rapport aux transactions de 1851 et 1852 et aux négociations qui s'y rattachent.

M. le Baron de Brunnow intervient, en disant que la discussion s'écarte de son but. Il demande à connaître les conditions quel l'on se propose de mettre en avant.

M. le Baron de Beust ne peut passer sous silence une expression par laquelle M. de Krieger a contesté la compétence de la Confédération Germanique. La Confédération, dit-il, protesterait contre tout arrangement fait sans son consentement. Il rappelle que le Traité de 1852 n'a pas été soumis à la Confédération, et qu'il ne peut pas en être question pour la Diète, celle-ci l'ayant de plus rejeté indirectement dans sa séance du 25 Février dernier. La Confédération ne peut pas cependant rester étrangère à la manière dont ce Traité, qui

est devenu un germe de guerre et de perturbation, au lieu d'un gage de paix, sera envisagé par la Conférence. Plusieurs conditions indispensables pour assurer la validité de ce Traité n'ont pas été remplies. Il est d'avis que les autres Puissances ne peuvent pas exiger que les Puissances Allemandes présentent de nouvelles combinaisons à la place d'un Traité, avant que la question de sa validité ne soit vidée.

M. le Baron de Brunnow admet que quoique la Russie soit liée par le Traité, la Confédération ne l'est pas. Ayant pris part au Traité, il peut dire qu'il a regretté dans le temps qu'il n'ait pas été communiqué à la Confédération, mais il constate qu'un Article du Traité a expressément réservé les droits et les obligations établis par l'Acte Fédéral.

M. le Comte de Clarendon rappelle qu'en ce qui concerne la Grande Bretagne, et M. le Baron de Brunnow confirme pour ce qui concerne les autres Puissances co-signataires du Traité, que tous les membres de la Conférence d'alors sans exception ont observé les égards dus à la Confédération Germanique. M. le Plénipotentiaire de Russie rend hommage à la mémoire de feu Sa Majesté le Roi de Prusse. Bien que son Ministre ait éprouvé de l'hésitation à signer le Traité du 8 Mai, ce Monarque a daigné y accorder sa sanction, afin de donner un nouveau gage au maintien de l'équilibre Européen.

M. le Baron de Beust ne nie pas les bons procédés des Puissances envers la Confédération, et dit que le but de l'invitation adressée à la Confédération ayant été d'empêcher qu'une décision ne fût prise qu'elle pourrait mettre en question il a jugé de son devoir de ne pas laisser subsister de doutes sur ses dispositions.

M. le Comte Russell rappelle que les Puissances Allemandes ont adhéré au Traité de Londres.

M. de Biegeleben fait remarquer que l'Autriche ayant, de concert avec la Prusse, déclaré que les Puissances Allemandes sont déliées par le fait de la guerre de toute obligation con-

tractée antérieurement envers le Danemark, il n'a pas cru pouvoir discuter avec MM. les Plénipotentiaires Danois la valeur primitive et l'exécution des arrangements de 1852; qu'une expérience de douze années a d'ailleurs prouvé que ces arrangements n'ont pas rempli leur but, qu'ils n'ont satisfait aucune des parties intéressées, et qu'on n'a jamais pu s'entendre sur leur véritable sens. Il croit que l'on devrait s'écarter du terrain de l'interprétation des anciennes stipulations pour arriver au but.

M. le Comte Russell fait l'observation qu'il ne suffit pas de détruire, mais qu'il faut construire.

M. le Comte Wachtmeister, en adhérant au point de vue développé par M. le Baron de Brunnow, qui ayant été lui-même un des signataires du Traité de Londres est à même d'en apprécier plus que personne toute la portée, observe que comme Plénipotentiaire d'une des Puissances signataires de ce Traité il doit maintenir cette base des négociations jusqu'à ce qu'il soit prouvé qu'elle est insuffisante pour atteindre le but de la Conférence actuelle, et qu'avant de l'abandonner il faut tout au moins connaître la nature exacte des arrangements que l'on propose d'y substituer.

M. le Baron de Brunnow se prononce de nouveau dans le même sens.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne renouvelle l'interpellation qu'il a déjà adressée à MM. les Plénipotentiaires Allemands, et leur demande si, dans le cas où les arrangements de 1851 et de 1852 ne seraient pas susceptibles d'être maintenus, ils ne croiraient pas possible d'y substituer de nouvelles combinaisons sans s'écarter du cercle tracé par les stipulations du Traité.

M. le Comte de Bernstorff répond qu'avant d'énoncer des propositions positives, il désire que la question préalable soit décidée.

M. le Comte de Clarendon fait observer que la Prusse

a déclaré que la guerre a été faite par suite de la non-exécution de quelques-uns de ses engagements par le Danemark, et que si ces engagements sont devenus impossibles il voudrait savoir ce qu'il y aurait à y substituer, et quel arrangement pourrait paraître suffisant. Il ajoute que la proposition d'abandonner le Traité a été faite, mais que des raisons suffisantes n'en ont pas été fournies.

M. le Comte de Bernstorff répète qu'avant de décider la question préalable, il serait difficile de faire des propositions positives; et répondant à M. le Prince de la Tour d'Auvergne, qui lui demande si les Puissances Allemandes ont de combinaisons arrêtées, il dit que oui, mais qu'il faut que la question préjudicielle soit décidée et que le terrain soit libre.

M. le Baron de Brunnow insiste de nouveau sur l'intérêt de l'équilibre Européen, qu'il n'est pas autorisé par son Gouvernement à abandonner. Il se croit obligé de rappeler que l'Autriche et la Prusse, aussi bien que les Puissances neutres, sont signataires du Traité de Londres, et que les engagements des Puissances Allemandes ne se bornent pas à leurs intérêts Allemands, mais qu'ils s'étendent à leurs intérêts Européens.

M. le Comte de Bernstorff déclare que la Prusse a des engagements envers la Confédération, aussi bien qu'envers les Puissances co-signataires, et qu'elle ne pourrait pas plus se dégager des uns que des autres.

MM. les Plénipotentiaires Allemands ayant fait observer que le Gouvernement Danois s'était refusé à soumettre le Traité de 1852 à la Confédération, MM. les Plénipotentiaires Danois contestent ce fait en ajoutant que si l'accession de la Confédération à ce Traité n'a pas été demandée, cela n'a pas tenu au Gouvernement Danois, qui d'ailleurs soutient l'opinion généralement reçue alors qu'il n'y avait aucune nécessité légale pour cette démarche.

M. le Comte Russell relit la note de M. le Comte de Rechberg, en date du 31 Janvier, en faisant remarquer qu'à

cette époque les Gouvernements de l'Autriche et de la Prusse n'avaient pas renoncé au principe de l'intégrité de la Monarchie Danoise.

M. le Comte Apponyi, en se référant à la déclaration commune, lue au commencement de la séance, répond que la question de l'intégrité n'est pas exclue des délibérations, mais que, la situation étant changée depuis, les Puissances Allemandes doivent se réserver toute liberté quant aux bases de la discussion.

M. le Baron de Brunnow dit que Sa Majesté l'Empereur de Russie, en l'autorisant à prendre part à la présente délibération, a placé une entière confiance dans les intentions qui lui ont été manifestées par les Cours de l'Autriche et de la Prusse. Il constate que les instructions dont il est muni sont conçues dans un esprit de conservation. Il rappelle enfin que c'est dans ce but et en vue du rétablissement de la paix que la Conférence s'est réunie.

M. le Comte de Bernstorff soutient que le but de la Conférence doit être de faire une paix solide et durable, et il répète la première partie de la déclaration qu'il a faite vers le commencement de la séance.

M. le Comte de Clarendon, en s'abstenant d'aborder la question de déterminer si la guerre a mis fin aux engagements entre les Puissances Allemandes et le Danemark, tient à constater que la guerre n'absout point les Puissances Allemandes de leur responsabilité envers les autres Puissances co-signataires, et que toute discussion deviendrait impossible à moins que la validité de ces obligations réciproques ne soit reconnue.

M. le Comte de Bernstorff dit que les Gouvernements de l'Autriche et de la Prusse reconnaissent les engagements qu'ils ont pris envers les autres Puissances signataires du Traité, en ce sens qu'ils sont prêts à s'entendre avec elles sur les bases de la pacification. Les Plénipotentiaires seront prêts, en conséquence, à aborder ce sujet dans la prochaine

séance de la Conférence, qui est fixée pour le **Mardi 17 Mai**, à 1 heure.

(Signé)

Apponyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} Wachtmeister.	

Protocole No. 5. — Séance du 17 Mai, 1864.

Présents :

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;
 MM. les Plénipotentiaires du Danemark;
 M. le Plénipotentiaire de France;
 M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;
 MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;
 MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;
 M. le Plénipotentiaire de Russie; et
 M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

LE Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte Russell rappelle l'engagement pris par M. le Comte de Bernstorff d'annoncer dans la séance d'aujourd'hui les bases de pacification que les Cours de l'Autriche et de la Prusse se proposent de soumettre à la Conférence.

M. le premier Plénipotentiaire de la Prusse répond à l'invitation de M. le Comte Russell en donnant lecture de la déclaration suivante: —

« Dans la dernière séance les Plénipotentiaires Allemands ont signalé comme le principal objet des délibérations de la Conférence de trouver la base de nouvelles combinaisons qui soient de nature à assurer une pacification solide et durable. Ils croient devoir expliquer aujourd'hui ce qu'ils entendent sous une pacification solide et durable. C'est une pacification qui assure aux Duchés des garanties absolues contre le retour

de toute oppression étrangère, et qui, en excluant ainsi pour l'avenir tout sujet de querelle, de révolution, et de guerre, garantisse à l'Allemagne la sécurité dans le Nord, dont elle a besoin pour ne pas retomber périodiquement dans l'état de choses qui a amené la guerre actuelle. Ces garanties ne sauraient être trouvées que dans l'indépendance politique complète des Duchés étroitement unis par des institutions communes».

M. de Quaade, en prenant toutes les réserves nécessaires contre les motifs sur lesquels sont fondées les propositions Allemandes, demande en quoi consisterait l'union entre les deux Duchés, et par quel lien ils seraient rattachés à la Couronne Danoise.

M. le Comte de Bernstorff répond qu'il s'agirait d'une union constitutionnelle complète, avec des institutions et une représentation communes, et il rappelle cette partie de sa déclaration insérée dans le dernier Protocole, par laquelle les Puissances Allemandes n'entendaient exclure aucune combinaison de nature à assurer une pacification solide et durable, «sans porter préjudice à des droits acquis». Il s'agirait d'établir d'abord quel serait le Souverain légitime de ces Duchés.

M. le Comte de Clarendon fait observer que les droits de Sa Majesté le Roi de Danemark dans les Duchés ont été reconnus par le Traité de 1852 dans un intérêt Européen, et que quoique les Puissances Allemandes ne considèrent plus ce Traité comme valide entre elles et le Danemark, les autres Puissances signataires le regardent toujours comme réciproquement obligatoire. Il serait important de savoir quel serait l'état futur des Duchés, selon les idées de MM. les Plénipotentiaires Allemands, et quelle en serait la position vis-à-vis du Roi de Danemark. Il suppose que les Puissances Allemandes n'ont point perdu de vue ni l'avenir stable qu'elles désirent pour les Duchés, ni leurs obligations envers les Puissances co-signataires du Traité.

M. le Comte de Bernstorff croit avoir expliqué dans la

dernière séance que les stipulations du Traité n'ont pas été exécutées, et que la Succession n'a pas été régulièrement établie dans les Duchés.

M. le Comte de Clarendon exprime l'avis qu'avant de déchirer un Traité, il faudrait en donner des raisons très complètes et satisfaisantes, et même alors ne s'en écarter que le moins possible.

M. le Comte de Bernstorff ne saurait admettre que le Traité de 1852 puisse se comparer avec des Traités dont l'exécution a été complète et généralement reconnue depuis longtemps. Les Gouvernements Allemands n'ont pas pu prévoir que l'ordre de Succession serait introduit dans les Duchés par l'omnipotence du Roi de Danemark.

Une discussion s'engage entre MM. les Plénipotentiaires du Danemark et ceux de la Prusse et de la Confédération Germanique sur le droit de Succession dans les Duchés, et sur la compétence de la Confédération.

En ce qui concerne la question du Traité de 1852, M. de Quaade soutient que son Gouvernement le regarde comme étant toujours en vigueur, et M. le Baron de Beust rappelle que sa validité n'a jamais été reconnue par la Confédération.

M. le Comte Russell cite la dépêche de M. de Bismarck, dont M. le Comte de Clarendon a donné lecture dans la dernière séance, comme preuve que jusqu'au 31 Janvier dernier les Puissances Allemandes reconnaissaient la validité du Traité, aussi bien que le principe de l'intégrité de la Monarchie Danoise.

M. le Comte Apponyi rappelle les réserves faites dans cette dépêche en vue d'éventualités qui pourraient exiger des combinaisons nouvelles.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne demande s'il ne serait pas possible de donner une forme plus précise à la proposition faite par MM. les Plénipotentiaires Allemands

M. le Comte Apponyi répond que la proposition comprend l'autonomie complète des Duchés, avec des institutions communes

et une entière indépendance sous le rapport politique et administratif, afin d'éviter les complications qui ont eu lieu jusqu'à présent. Quant à la question de la Succession, elle est restée ouverte, la Diète n'ayant fait qu'en suspendre la solution sans se prononcer sur les droits du Roi de Danemark.

M. le Comte de Clarendon regarde la proposition comme tendant à effectuer une séparation complète entre les Duchés et la Couronne de Danemark, malgré les réserves faites sur la question de la Succession. Ce serait l'abrogation complète du Traité. Il est d'autant plus nécessaire de comprendre la portée de la proposition, puisque M. le Comte Apponyi a fait entrevoir la possibilité que la question de Succession ne soit pas décidée en faveur du Roi Chrétien.

M. de Krieger ne comprend pas non plus que la question dynastique puisse rester ouverte; il lui semble que l'idée de MM. les Plénipotentiaires Allemands est d'effectuer une séparation complète et absolue du Holstein et du Slesvig de la Couronne Danoise.

M. le Comte Wachtmeister comprendrait qu'en délibérant sur l'état d'un pays comme la Grèce une question comme celle de la Succession pourrait être laissée ouverte, mais quand il s'agit de deux pays qui ont été réunis depuis des siècles la question dynastique est d'une trop haute importance pour être mise en doute.

M. de Biegeleben est d'avis que la question devrait être décidée d'après les lois Fédérales, et il expose que la Diète Germanique ne pourrait pas disposer du vote, actuellement suspendu, du Holstein, sans que le point de droit fût éclairci dans les voies légales.

M. le Comte Russell rappelle que lors de la Succession du Roi actuel, la Diète a ordonné une exécution dans le Holstein, et que la Prusse et l'Autriche ont occupé le Slesvig, sans faire des réserves sur la question dynastique.

M. le Comte de Bernstorff fait remarquer qu'au contraire des réserves ont été faites.

M. le Comte Russell soutient que ces réserves n'ont jamais été communiquées officiellement à la Grande Bretagne.

M. le Comte Apponyi émet l'avis que la Confédération est plutôt appelée à considérer cette partie de la question que la Conférence, qui n'est pas un tribunal compétent.

M. le Baron de Beust insiste sur le droit de la Confédération de régler la Succession dans le Holstein. La Confédération ne saurait permettre que la question soit préjugée.

M. le Comte de Clarendon ne conçoit pas que la Confédération puisse avoir une prétention pareille quant à la Succession dans le Slesvig; elle lui semble n'avoir jamais réclamé le droit d'ordonner une exécution dans ce Duché.

M. de Balan dit que les droits de la Confédération dans le Slesvig ne s'étendent pas en effet jusque là, mais qu'elle a des droits plutôt internationaux dans ce Duché.

M. le Baron de Brunnow constate qu'il n'a été question que du Holstein dans les Actes Fédéraux, qu'il s'est fait un devoir de consulter, et que ces actes ne s'étendent nullement au Slesvig.

M. de Balan explique qu'il a voulu parler des stipulations faites plus tard en 1851 et 1852.

M. le Baron de Beust soutient que la Confédération est intéressée dans la question de la Succession dans le Slesvig, d'abord par rapport à l'union constitutionnelle avec le Holstein, ensuite en vue des prétentions que le Duc de Holstein aurait à élever à titre d'hérédité.

Pendant une discussion qui a lieu entre MM. les Plénipotentiaires de la Prusse et ceux du Danemark, M. de Quade, pour répondre à une observation dans laquelle M. le Comte de Bernstorff avait parlé d'une déclaration faite par le Ministre du Roi de Danemark à la Diète en 1846, au sujet de l'union des Duchés, donne lecture d'un extrait de l'annexe à la dépêche du Ministre Président d'Autriche à l'Envoyé d'Autriche à Copenhague, datée du 26 Décembre, 1851, dans laquelle le Cabinet de Vienne a déclaré que «quant aux autres

déclarations que dans la séance du 7 Septembre, 1846, le Roi Christian VIII a données, *motu proprio*, à la Diète, que celle-ci a reconnues pour satisfaisantes, et suivant lesquelles il n'était pas dans la pensée du Roi d'apporter aucun changement aux rapports qui reliaient alors le Holstein au Duché de Slesvig, le Gouvernement actuel estime qu'elles ne conviennent plus sous tous les rapports à l'état de choses actuel; il est convaincu que la communauté des deux Duchés relativement à l'administration et au tribunal suprême, qui avait existé depuis 1834, et que les événements récents ont abolie par le fait, doit rester abolie à l'avenir. A l'égard de ces points la Cour Impériale reconnaît que les déclarations [citées du 7 Septembre, 1846, avaient pour base la situation qui existait à cette époque, et n'avaient point pour effet légal de faire dépendre de l'assentiment de la Confédération les résolutions que des circonstances modifiées pouvaient amener le Roi à prendre en vertu de ses droits souverains à l'égard de la connexité en question, attendu que ces résolutions n'intéressaient pas la compétence légale de la Confédération Germanique. Le Gouvernement Impérial, pour sa part, n'élèvera donc pas d'objections à l'abolition de la dite communauté, et il emploiera même son influence pour que la dite mesure ne rencontre pas de difficultés de la part de la Diète Fédérale».

M. de Balan ayant fait observer que cette dépêche n'est qu'une preuve des ménagements que les Cours de l'Autriche et de la Prusse ont témoignés alors envers le Roi de Danemark, M. de Krieger donne lecture de l'extrait d'une dépêche adressée en date du 18 Mars dernier au Ministre de Danemark à Londres, pour faire voir combien il est impossible aux Plénipotentiaires Danois d'admettre la compétence de la Diète dans les affaires du Slesvig. Cette dépêche, qui annonce au Gouvernement Anglais l'adhésion de celui du Danemark au projet d'une Conférence, dit expressément: «Pour le succès des négociations éventuelles, il est absolument indis-

pensable enfin que tout projet de solution soit écarté d'avance qui semblerait impliquer, directement ou indirectement, une influence quelconque de la part de la Diète Germanique sur des territoires n'appartenant pas à la Confédération».

A l'invitation de M. le Comte Russell, M. le Comte de Bernstorff relit la déclaration contenant la proposition qu'il avait faite au commencement de la séance.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne constate que quelles que soient les précautions de forme qui ont été observées, la proposition tend à établir l'indépendance complète des Duchés.

M. de Quaade soutient que la discussion devient inutile, si elle n'a pas pour base que les Duchés sont attachés à la Couronne Danoise. Si ces pays n'appartiennent pas au Roi, comment expliquer la présence des Plénipotentiaires Danois à la Conférence? D'ailleurs, quand est-ce que la Diète arriverait à une décision? Il a tant de confiance dans les sentiments de justice qui animent la Confédération, ainsi que dans la justice de la cause du Danemark, qu'il ne craindrait nullement un examen de la Succession Holsteinoise par la Confédération; mais il ne saurait admettre la compétence de ce corps politique sur ce point, et en tout cas, pour que la Conférence aboutisse, il est indispensable qu'aucun élément essentiel ne soit soustrait à son appréciation.

M. de Bille relève une expression dans la déclaration de M. le Comte de Bernstorff qui fait mention de l'oppression étrangère dans les Duchés. Il la trouve blessante pour le Danemark.

M. le Comte de Bernstorff donne l'assurance qu'il n'y a aucune intention blessante dans l'expression, et que c'est au contraire par égard pour MM. les Plénipotentiaires Danois que les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse ont cru devoir choisir cette expression générale au lieu de la préciser.

M. de Krieger rappelle que M. de Quaade a déjà pris

les réserves nécessaires contre les motifs des propositions Allemandes.

M. le Baron de Brunnow ne comprend pas le sens de la proposition. Il s'attendait à un Programme qui pourrait amener à une paix solide et durable.

M. de Biegeleben ayant demandé pourquoi la question de la Succession ne pourrait pas être laissée à la Diète, M. le Comte de Clarendon répond qu'il faudrait au moins deux ans pour en référer à la Diète, et que l'occupation de Slesvig durerait pendant tout ce temps; et M. le Comte Russell ajoute qu'il y aurait beaucoup de danger dans cette occupation presque permanente. MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne ne doutent pas que la Diète ne donnât un verdict juste et équitable; mais ce serait dépouiller le Danemark de ses droits d'une manière indirecte, et la Conférence s'est réunie pour mettre fin au *status quo*, et non pas pour le prolonger.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne répète qu'il faudrait préciser la proposition, et demande si les Gouvernements alliés ont en vue la séparation complète.

M. le Comte de Bernstorff répond que ce serait ainsi dans le cas où la question serait décidée contre le Roi de Danemark.

M. le Comte de Clarendon fait observer que la proposition est tellement vague qu'aucun Membre de la Conférence ne peut en saisir la portée.

M. le Baron de Brunnow s'exprime dans le même sens, et dit que l'on ne peut pas consentir à apporter un changement au Traité sans savoir en quoi ce changement consisterait.

M. le Comte de Bernstorff assure qu'il n'a eu aucune intention de rester dans le vague, et explique que l'Autriche et la Prusse demandent pour les Duchés une complète indépendance de toute influence Danoise.

A une question par laquelle M. le Comte Russell demande si MM. les Plénipotentiaires du Danemark ont des conditions

de paix à proposer, M. de Quaade répond en rappelant qu'en acceptant la proposition d'une Conférence pour aviser aux moyens de rétablir la paix, le Gouvernement Danois n'a pas cessé de supposer que les transactions intervenues pendant l'hiver de 1851—52 entre le Danemark et les deux Grandes Puissances Allemandes formeraient la base des délibérations de la Conférence.

M. le premier Plénipotentiaire du Danemark ajoute qu'il est vrai qu'en faisant dépendre de cette condition son adhésion au projet d'une Conférence, le Gouvernement Danois n'a point insisté pour que la base indiquée par lui fût acceptée par les Puissances Allemandes avant la réunion de la Conférence, et il n'a donc pas absolument exclu des délibérations un arrangement reposant sur une autre base. Mais la base de l'arrangement proposé par MM. les Plénipotentiaires des Puissances Allemandes s'écarte tellement de la base indiquée par le Cabinet de Copenhague que les Plénipotentiaires Danois doivent la considérer comme entièrement inadmissible.

La question de M. le Comte Russell ayant été répétée par M. le Baron de Brunnow, M. de Quaade déclare de nouveau que le Danemark maintient toujours la base des arrangements de 1851 et 1852; et que de là découle pour les Duchés une organisation politique qui leur assure, à chacun d'eux, l'indépendance et l'autonomie qui leur reviennent de droit.

M. de Biegeleben demande pourquoi les Duchés ne jouiraient pas de la même indépendance vis-à-vis du Danemark dont jouit la Norvège vis-à-vis de la Suède.

M. de Quaade soutient que, même abstraction faite du Traité de 1852, les Duchés, au moins celui de Slesvig, font partie intégrante de la Couronne Danoise; et M. de Krieger signale parmi les raisons nombreuses qui s'opposent à l'établissement de ce parallèle, la différence évidente dans les positions géographiques respectives du Slesvig et de la Norvège.

M. de Krieger continue en disant qu'ainsi que M. de

Quaade l'a rappelé, le Gouvernement Danois a toujours supposé que les transactions de 1851 et 1852 formeraient la base des délibérations de la Conférence. Mais MM. les Plénipotentiaires Autrichiens et Prussiens n'ayant voulu donner aucune explication sur la portée qui, à leur point de vue, revient de droit à ces transactions, les Plénipotentiaires Danois ne sauraient faire aucune proposition utile, puisqu'ils ignorent à présent, comme par le passé, s'il serait possible d'écarter les obstacles que les Puissances Allemandes opposent à la liberté d'action du Gouvernement Danois.

M. le Comte de Bernstorff déclare que ses instructions ne lui permettent pas de discuter les transactions de 1851 et 1852.

M. de Biegeleben ne voit pas pourquoi MM. les Plénipotentiaires Danois ne prendraient pas la proposition des Puissances Allemandes *ad referendum*.

Ces Plénipotentiaires affirment que la proposition serait entièrement inadmissible, même dans la supposition qu'une décision de la Diète admett les droits de Sa Majesté le Roi de Danemark.

M. le Baron de Beust croit devoir constater que les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse sont de l'avis qu'en faisant leur proposition, ils ne songent nullement à remettre les Duchés entre les mains du Danemark, avant que la question de droit ne soit jugée par la Confédération Germanique.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne fait observer que ce ne serait pas alors une solution, et quant à la combinaison de l'union personnelle en elle-même, il la considère également comme n'étant pas une solution. Elle laisse subsister entièrement l'antagonisme qui existe entre les deux populations, et n'écarte nullement pour l'avenir les complications auxquelles l'état de choses actuel a donné lieu.

M. le Plénipotentiaire de Russie s'est exprimé en ces termes: —

«L'Empereur en m'appelant à l'honneur de le représenter dans cette réunion, a daigné me confier le soin d'amener entre le Danemark et l'Allemagne une réconciliation sincère et durable, dans l'intérêt général du rétablissement de la paix.

«Ce but ne saurait être atteint que par une transaction honorable, librement consentie par les deux parties.

«Le devoir qui m'est imposé, d'ordre de l'Empereur, consiste à contribuer à accomplir ce résultat dans un véritable esprit de conciliation et de concorde. Les instructions dont je suis muni me prescrivent d'écarter les résolutions extrêmes et de tâcher d'ouvrir la voie à une entente à l'amiable. Dans cette intention je désire d'une part que l'arrangement qui interviendra soit placé sous la protection de garanties efficaces, satisfaisantes pour l'Allemagne, et destinées à prévenir le retour de nouvelles complications; de l'autre je dois veiller à ce que la Monarchie Danoise conserve parmi les Puissances de l'Europe le rang, la dignité, et l'indépendance nationale que la Cour de Russie regarde comme un élément nécessaire de l'équilibre général et du maintien de la paix du Nord.

«La question qui nous occupe se résume à savoir quelles garanties seront jugées de nature à satisfaire à la fois aux réclamations de l'Allemagne, aux droits du Danemark, aux intérêts de l'Europe.

«Nous venons d'entendre les propositions de MM. les Plénipotentiaires des Cours d'Allemagne. Elles seront consignées dans le Protocole de la présente séance.

«Je m'abstiendrai d'entrer en examen de leur portée et de leur mérite, avant de connaître la pensée de la Cour de Danemark. La confiance que j'ai dans les sentiments élevés de Sa Majesté le Roi me dit que ce Souverain, inaccessible à toute considération personnelle, prendra uniquement conseil des vrais intérêts de son pays. Il ne m'appartient point de préjuger les déterminations du Gouvernement Danois. Je respecte la liberté des décisions qu'il arrêtera dans sa sagesse.

«Lorsqu'elles auront été portées à la connaissance de

l'Empereur, Sa Majesté daignera me transmettre les ordres qui serviront de règle à ma conduite.

«Jusque là je m'abstiens d'une discussion, à mon avis, prématurée, et je me borne à réserver l'opinion de ma Cour.»

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège annonce que ses instructions lui prescrivent de déclarer que son Gouvernement considère la solution qui consisterait dans l'autonomie absolue des Duchés, même sous une union personnelle sous le Roi de Danemark, comme inadmissible et destructive de l'intégrité de la Monarchie Danoise.

M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique croit devoir rappeler qu'il ne s'est pas associé à la proposition faite par les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse; et que, sans en être chargé par ses instructions, il ne peut s'empêcher d'affirmer officieusement que la majorité de la Diète ne consentira point à un arrangement qui, même sous une forme éventuelle ou conditionnelle, rétablirait une union entre les Duchés et le Danemark.

MM. les Plénipotentiaires conviennent de remettre la prochaine réunion de la Conférence au Samedi 28 Mai, à 1 heure.

(Signé)

Apponyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} .	Wachtmeister.

Protocole No. 6. — Séance du 28 Mai, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;

MM. les Plénipotentiaires du Danemark;

M. le Plénipotentiaire de France;

M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;

MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;

MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;

M. le Plénipotentiaire de Russie; et

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

LE Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte Russell demande à **MM. les Plénipotentiaires Allemands** s'ils ont des propositions à faire à la Conférence.

M. le Comte Apponyi répond en donnant lecture d'une proposition conçue en ces termes: —

«Après que les demandes de l'Autriche et de la Prusse, présentées dans la dernière séance de la Conférence, ont été déclarées entièrement inadmissibles par **MM. les Plénipotentiaires Danois**, même dans la supposition qu'une décision de la Diète admît les droits de Succession de Sa Majesté le Roi de Danemark dans les Duchés, les Plénipotentiaires de Puissances Allemandes ont reçu l'ordre de demander, de concert avec le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique, la séparation complète des Duchés de Schleswig et de Holstein du Royaume de Danemark, et leur réunion dans un seul Etat sous la souveraineté du Prince Héréditaire de Schleswig-Holstein-Sonderburg-Augustenburg, qui peut non seulement faire valoir, aux yeux de l'Allemagne, le plus de droits à la Succession dans les dits Duchés, et dont la reconnaissance par la Diète Germanique est assurée en conséquence, mais qui réunit aussi les suffrages indubitables de l'immense majorité des populations de ce pays.»

M. le Comte Russell donne lecture ensuite de la déclaration suivante: —

«Les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne ont vu avec un vif regret que la dernière séance de la Conférence n'a pas eu pour résultat d'établir les bases d'un accord entre l'Allemagne et le Danemark.

«Selon nous on ne saurait pas trouver les éléments d'une paix solide et durable, ni dans les engagements de 1851, lesquels pendant douze ans n'ont porté d'autre fruit

que dissentiments et troubles, ni dans l'analyse d'un droit obscur et compliqué.

«Mais à moins de pouvoir poser les bases d'une paix solide et durable, il n'est pas de la compétence des Puissances neutres de renoncer au Traité solennel par lequel elles ont reconnu l'intégrité de la Monarchie Danoise, et elles ne pourraient non plus concourir à un nouvel arrangement qui serait insuffisant pour l'Allemagne, ou humiliant pour le Danemark.

«Il faut donc chercher ailleurs les éléments d'une paix solide et durable.

«Depuis de longues années une vive sympathie envers leurs frères sujets du Roi de Danemark anime les Allemands de la Confédération Germanique. Les Danois, de leur côté, sont inspirés par l'amour de l'indépendance et le désir de maintenir leur ancienne Monarchie. Ces sentiments, de part et d'autre, méritent le respect de l'Europe.

«Pour prévenir une lutte future, et pour satisfaire à l'Allemagne, il faudrait, selon nous, séparer entièrement de la Monarchie Danoise, le Holstein, le Lauenborg, et la partie méridionale du Slesvig.

«Pour justifier un sacrifice aussi vaste de la part du Danemark, et pour maintenir l'indépendance de la Monarchie Danoise, il est à désirer, selon nous, que la ligne de la frontière ne soit pas tracée plus au nord que l'embouchure de la Sleï et la ligne du Dannewirke.

«Il faut aussi pour la sécurité du Danemark que la Confédération Germanique n'érige et ne maintienne pas des forteresses, ni n'établisse pas des ports fortifiés, dans le territoire cédé par le Danemark.

«Un arrangement équitable de la dette publique, et la renonciation par l'Autriche, la Prusse, et la Confédération Germanique, à tout droit d'ingérence dans les affaires intérieures du Danemark, serviraient à compléter les relations amicales entre l'Allemagne et le Danemark.

«Il reste une question qui ne serait pas l'objet du Traité de Paix, mais qui intéresse l'Allemagne et ne peut pas être passée sous silence. Dans l'opinion des Plénipotentiaires de la Grande Bretagne, il doit être entendu que la destinée future du Duché de Holstein, du Duché de Lauenbourg, et de la partie méridionale du Duché Slesvig qui sera annexée au Duché de Holstein, ne sera pas réglée sans leur consentement.

«Si le Roi de Danemark consent aux sacrifices de territoire qu'au nom de la paix on lui demande, il sera juste que l'indépendance de son Royaume soit garantie par les Grandes Puissances Européennes.»

M. le Baron de Brunnow, répondant d'abord à la proposition de MM. les Plénipotentiaires Allemands, exprime le sentiment de regret que lui fait éprouver cette proposition, à laquelle il ne s'attendait nullement. Ce plan aurait pour objet de détacher de la Monarchie Danoise le Holstein et le Slesvig en entier, et de placer cet Etat sous une Dynastie nouvelle. D'abord, en ce qui regarde l'arrangement territorial projeté, de quel droit disposerait-on de ces contrées? Elles sont occupées de fait par les alliés, mais de droit elles ne leur appartiennent point.

M. le Plénipotentiaire de Russie ne saurait donc se persuader qu'il soit de l'intention des Cours d'Autriche et de Prusse de disposer de ces territoires, et cela sans une entente préalable avec les autres Puissances. Il rappelle l'engagement que les deux Cours ont pris envers les Puissances signataires du Traité de Londres, de s'entendre avec elles sur les bases de la pacification. Il constate que cet engagement a été reconnu de nouveau dans l'une des séances précédentes. La confiance qu'il place dans les intentions des deux Cours lui donne la ferme assurance que cet engagement sera rempli.

Quant à la combinaison dynastique dont la proposition des Cours d'Allemagne fait mention, M. le Plénipotentiaire de Russie fait observer qu'elle préjugerait une question qui ne

saurait être résolue isolément. Elle n'est pas encore ouverte pour celles des Puissances qui tiennent le Traité de Londres pour obligatoire. A l'appui de cette vérité, il cite les paroles de M. le Comte de Clarendon, que le Protocole de la dernière séance rapporte en ces termes: —

«M. le Comte de Clarendon fait observer que les droits de Sa Majesté le Roi de Danemark dans les Duchés ont été reconnus par le Traité de 1852 dans un intérêt Européen, et que quoique les Puissances Allemandes ne considèrent plus ce Traité comme valide entre elles et le Danemark, les autres Puissances signataires le regardent toujours comme réciproquement obligatoire.»

De plus, pour démontrer que la question dynastique reste encore ouverte et qu'elle ne saurait être préjugée, M. le Baron de Brunnow rappelle un autre passage du Protocole de la séance précédente, qui rapporte l'opinion de M. le second Plénipotentiaire de l'Autriche. Ce passage est conçu en ces termes: —

«M. de Biegeleben est d'avis que la question devrait être décidée d'après les Lois Fédérales, et il expose que la Diète Germanique ne pourrait pas disposer du vote actuellement suspendu du Holstein, sans que le point de droit fût éclairci dans les voies légales.»

M. le Plénipotentiaire de Russie constate que cette opinion a été confirmée d'ailleurs par M. le Baron de Beust, qui a insisté «sur le droit de Confédération de régler la Succession dans le Holstein,» et qui a ajouté: «que la Confédération ne saurait permettre que la question soit préjugée.»

A l'avis du Plénipotentiaire de Russie, Monseigneur le Prince d'Augustenbourg n'est pas le seul qui ait des prétentions à élever. Lorsque la question de Succession dans le Holstein viendrait à s'ouvrir, d'autres droits réclameraient un examen sérieux. Notamment Monseigneur le Grand Duc d'Oldenbourg aurait à faire valoir de justes titres. Le Plénipotentiaire de Russie s'est fait un devoir de les réserver.

Après avoir exposé ces considérations, il déclare qu'à son vif regret il se trouve dans l'obligation de manifester son dissentiment à l'égard de la proposition que MM. les Plénipotentiaires des Cours d'Allemagne viennent d'émettre.

Passant ensuite à l'appréciation de la proposition de M. le Comte Russell, M. le Baron de Brunnow dit que c'est pour lui un devoir agréable de rendre une entière justice aux intentions qui inspirent à MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne le désir d'ouvrir la voie à une transaction destinée d'une part à assurer à l'Allemagne une paix durable, de l'autre à sauvegarder l'indépendance et la sécurité de la Monarchie Danoise.

Dans l'opinion du Cabinet de Russie, il appartient à Sa Majesté le Roi Chrétien IX de se prononcer le premier sur ce qui convient aux intérêts de son pays. Si cet auguste Souverain approuvait les bases de la pacification à conclure, le Cabinet Impérial ne refuserait point son assentiment à une transaction que la Cour de Copenhague aurait librement acceptée.

Mais, aussi longtemps que la stipulations du Traité de Londres conservent pour le Danemark, comme pour les Puissances neutres, leur force obligatoire, le Plénipotentiaire de Russie doit décliner une délibération, selon lui, prématurée, sur le sort futur de territoires dont Sa Majesté le Roi de Danemark n'a pas fait abandon.

Si, par la suite, Sa Majesté le Roi Chrétien IX renonçait au Duché de Holstein, la question de la Succession serait ouverte. A l'avis du Plénipotentiaire de Russie, elle ne pourrait recevoir une solution légale qu'en portant respect à la justice de la cause des parties intéressées, qui auraient à faire valoir leur titres, conformément aux principes du droit public.

Le Plénipotentiaire de Russie, dans l'attente des instructions qui lui sont annoncées, réserve expressément l'opinion de sa Cour.

M. le Plénipotentiaire de France s'exprime en ces termes: —

«Les idées que M. le Principal Secrétaire d'Etat vient d'exposer, relativement aux principes d'après lesquels devrait être réglée l'affaire Dano-Allemande, s'accordent pleinement avec les vues que j'étais chargé moi-même de soutenir dans la Conférence. Après avoir étudié les causes du conflit actuel, mon Gouvernement est demeuré convaincu qu'elles résidaient dans la mauvaise distribution des différentes groupes de population dont la Monarchie Danoise est composée, ainsi que dans leurs rivalités incessantes, et qu'il était, dès lors, nécessaire de rechercher les bases d'une entente dans des dispositions nouvelles plus en harmonie avec le sentiment national des deux peuples. L'Arrangement dont M. le Principal Secrétaire d'Etat nous indique les bases, consistant à départager, autant que possible, les deux nationalités dans le Slesvig, en incorporant les Danois au Danemark, et en reliant plus étroitement les Allemands au Holstein et au Lauenbourg, ne pouvait donc manquer de rencontrer l'adhésion du Gouvernement de l'Empereur. L'application de ce principe ne semble pas, au surplus, devoir donner lieu à aucune difficulté pour les deux parties extrêmes du Slesvig, où la nationalité se trouve nettement déterminée. Quant aux districts mixtes du centre, de quelque manière que l'on décide de leur sort, il y aura toujours là des Danois soumis à un pays Allemand ou des Allemands soumis au Danemark. Devant l'impossibilité absolue de prendre, sur ce point, la nationalité pour règle, nous pensons qu'il serait juste de trancher le différend en faveur de la plus faible des parties, surtout quand elle subit déjà les sacrifices que cette règle lui impose sur tous les points où elle est manifestement contre elle. Mon Gouvernement considère également comme essentiel que la frontière soit tracée conformément aux nécessités de la défense du Danemark, car ces nécessités doivent être prises en considération par la Conférence, dont la mission est, en donnant satisfaction aux légi-

times réclamations de l'Allemagne, de veiller à ce que les arrangements nouveaux garantissent suffisamment l'indépendance du Danemark et les intérêts de l'équilibre Européen dans le Nord.

«Quant à la désignation du Souverain sous l'autorité duquel le nouvel Etat devrait être placé, le Gouvernement de l'Empereur n'a aucun parti pris. Il donnerait volontiers son appui à toute combinaison qui serait conforme au vœu des populations consultées.»

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège annonce que ses instructions lui défendent d'entrer en discussion sur la proposition émise par MM. les Plénipotentiaires Allemands, comme tendant à séparer les Duchés de Slesvig et de Holstein du Danemark.

En ce qui concerne la proposition dont M. le Comte Russell a donné lecture, il doit déclarer que, comme la Grande Bretagne, son Gouvernement reconnaît que si les Traités de 1852 doivent être abandonnés, on ne saurait trouver une solution en dehors du principe de la séparation des deux nationalités Danoise et Allemande. Partant de ce point de vue, son Gouvernement aurait trouvé plus naturel que la frontière nouvelle du Danemark fût établie sur l'Eider, parceque ce fleuve a de tout temps séparé le Danemark et l'Allemagne.

Il est toutefois autorisé à adhérer à la proposition émise par M. le Comte Russell, à condition que la frontière du Danemark ne soit pas placée plus au nord que la Sleï et le Dannewirke, que la partie du Slesvig située au nord de cette ligne soit complètement incorporée au Danemark, que l'Allemagne n'ait à l'avenir aucun droit d'immixtion dans les affaires intérieures de cette Monarchie, et que la nouvelle frontière à établir soit placée sous une garantie Européenne.

Quant aux provinces, qui dans l'éventualité susdite seraient cédées par le Roi de Danemark, son Gouvernement entend que leur sort futur ne soit point réglé sans leur consentement,

et que la liberté du choix des populations soit entourée de garanties suffisantes.

M. le Comte de Bernstorff prenant alors la parole, déclare que les Plénipotentiaires Allemands n'ont comme de raison pas d'instructions pour se prononcer d'une manière définitive sur les détails de la proposition qu'ils viennent d'entendre de la part de MM. les Plénipotentiaires de Sa Majesté Britannique. Mais connaissant l'esprit de conciliation qui anime leurs Gouvernements respectifs, et qui répond à celui qui a guidé le Gouvernement Anglais dans son désir de trouver une base qui puisse servir de compromis entre les points de vue opposés des Puissances belligérantes, ils croient pouvoir déclarer dès-à-présent que ni l'Autriche et la Prusse, ni la Confédération Germanique, ne se refuseront à prendre en sérieuse considération un projet de transaction qui puisse servir à faire atteindre le but que leurs Plénipotentiaires ont désigné dès le commencement comme celui qu'ils ont à vue, c'est-à-dire, d'assurer une pacification solide et durable. Sous ce rapport, la ligne de démarcation proposée ne saurait cependant remplir le but, puisque le principal sujet de plainte et d'agitation pour la plus grande partie des populations du Schleswig continuerait non seulement de subsister, mais serait même infiniment aggravé par leur séparation d'avec le reste des Duchés, et leur incorporation dans le Royaume de Danemark.

Les Plénipotentiaires Allemands doivent donc réserver à leurs Gouvernements de faire des contrepropositions à cet égard.

Pour ce qui concerne le Duché de Lauenbourg, ils se permettent de faire observer que la question de la Succession y est également regardée comme douteuse. Mais, comme en effet les droits que la Couronne de Danemark peut y faire valoir sont moins contestés que dans les deux autres Duchés, les Puissances Allemandes seraient probablement disposées à le considérer comme un objet de compensation pour une partie du territoire septentrional du Duché de Schleswig.

Les Plénipotentiaires Allemands ne peuvent se croire autorisés à discuter la question de fortifications à ériger éventuellement sur tel ou tel point du territoire Fédéral, question qui touche à la compétence intérieure de la Diète et au système défensif de la Confédération Germanique.

Interpellé par M. le Comte Russell, M. le Baron de Beust se réfère à la déclaration dont M. le Comte Apponyi a donné lecture, et où il est dit que la proposition des Puissances Allemandes est faite de concert avec le Plénipotentiaire de la Confédération.

M. le premier Plénipotentiaire du Danemark ne se trouve pas à même de s'engager dès-à-présent dans la discussion de la proposition de M. le Comte Russell, qui non seulement abandonne la base des transactions de 1851, mais s'écarte aussi du principe du Traité de Londres, dont la validité ne saurait être mise en question. Il s'engage toutefois à la porter à la connaissance de son Gouvernement. Quant à la proposition de MM. les Plénipotentiaires Allemands, si le Gouvernement Danois a trouvé que celle de la séance précédente était inadmissible, à plus forte raison lui est-il impossible de discuter celle-ci.

M. le Comte de Clarendon croit que MM. les Plénipotentiaires Danois ayant eu connaissance préalable de la proposition Anglaise, doivent être plus ou moins munis d'instructions à cet égard.

M. de Quaade répond que M. le Comte Russell lui a fait part de cette proposition dans ses termes généraux en temps utile pour que son Gouvernement en ait connu le sens; mais il fait observer qu'elle n'a pas encore pu être soumise au Cabinet de Copenhague avec tous les éclaircissements nécessaires, et dans une forme qui permit d'en apprécier toute la portée, et de juger si l'adhésion du Danemark offrirait des chances sérieuses pour une solution.

M. de Krieger soutient également que les Plénipotentiaires Danois entendant aujourd'hui pour la première fois les termes

précis de la proposition dont il s'agit, et explique combien il importe au Gouvernement Danois de connaître, avant de se prononcer, non seulement la manière de voir des autres Puissances neutres, mais aussi, s'il est possible, celle des Puissances Allemandes. Il fait observer qu'il a déjà entendu les objections de ces Plénipotentiaires sur deux points très importants de la proposition, dont l'une se rapporte à la frontière, et l'autre à l'établissement de forteresses et de ports fortifiés sur le territoire qui serait cédé à la Confédération.

M. de Balan relève qu'il ne lui paraît point équitable de réserver à MM. les Plénipotentiaires Danois toute déclaration, jusqu'à ce que ceux de l'Allemagne aient encore davantage précisé l'adhésion de leurs Gouvernements au principe de la proposition Anglaise.

M. le Prince de la Tour de l'Auvergne rappelle que MM. les Plénipotentiaires Allemands ont déclaré que la proposition sera prise en sérieuse considération par leurs Gouvernements, et demande si MM. les Plénipotentiaires Danois ne se croiraient pas autorisés à faire une déclaration semblable.

M. de Quasade exprime la conviction que son Gouvernement vouera à cette proposition comme à toute proposition faite par les Puissances neutres, l'attention la plus sérieuse; il s'empressera de faire connaître à Copenhague ce qui s'est passé dans la Conférence, et il est sûr de recevoir des instructions définitives dans le plus bref délai.

M. le Comte de Bernstorff fait observer que les Plénipotentiaires Allemands ont accepté le principe de la proposition de M. le Comte Russell, et qu'il faut, par conséquent, que MM. des Plénipotentiaires Danois déclarent, de leur côté, s'ils acceptent le principe de cette proposition.

M. de Krieger signale la difficulté de parler du principe d'une proposition, quand cette proposition embrasse plusieurs éléments également importants. Des réserves ayant été faites sur des points de la plus haute importance, il ne saurait admettre que le principe ait été accepté.

Après une discussion sur la nécessité d'en référer à Copenhague, M. le Comte de Clarendon répète que MM. les Plénipotentiaires du Danemark auraient déjà pu recevoir les instructions de leur Gouvernement au sujet de la proposition Anglaise, dont ils ont eu connaissance préalable. Il s'explique la position de ces Plénipotentiaires, en supposant qu'ils ne se trouvent pas à même de consentir à un sacrifice aussi considérable que celui qui leur a été proposé, sans être assurés d'avance qu'il serait accepté par les puissances Allemandes et qu'il aurait pour résultat le rétablissement de la paix.

MM. les Plénipotentiaires du Danemark se réfèrent à leurs déclarations précédentes, en ajoutant que pour leur part ils ne demandent aucun délai pour la prochaine réunion au delà du jour qui conviendrait à Messieurs les autres membres de la Conférence.

M. le Comte Apponyi tient à constater que les Plénipotentiaires Allemands ont fait un grand pas dans la voie de la conciliation en modifiant leur proposition par l'acceptation de la proposition Anglaise.

M. de Quaade fait observer que la question de frontière est un point capital.

M. le Comte Russell espère que MM. les Plénipotentiaires se trouveront en mesure de discuter la question de la frontière dans la séance prochaine.

M. le Comte Apponyi rappelle que la question des forteresses dans le territoire qui serait cédé est une affaire intérieure de l'Allemagne, et que comme telle elle est de la compétence de la Diète Germanique.

M. le Comte de Clarendon fait alors remarquer que quand il s'agit de s'écarter du Traité de Vienne, ainsi que du Traité de 1852, et de créer un état de choses nouveau dans les Duchés, il lui semble que les Puissances signataires de ces deux Traités ont bien le droit de donner leur avis sur ce point, et d'y poser les conditions qu'elles puissent juger nécessaires.

M. le Comte Wachtmeister dit que le changement de frontière est le point principal à prendre en considération; que les positions respectives du Danemark et de la Confédération Germanique s'en trouveront profondément changées; que le Danemark, en perdant une partie si considérable de son territoire, a besoin de garanties plus fortes contre toute agression possible dans l'avenir, et que la Confédération Germanique en recevant un accroissement de territoire pourrait bien consentir à certaines conditions.

M. le Plénipotentiaire de la Confédération fait observer que les conditions qui défendent à une Puissance d'avoir des places fortes sur tel ou tel point de son territoire ont été en effet souvent imposées après une campagne désastreuse, mais jamais dans le cas inverse.

M. le Baron de Beust, répondant ensuite à une observation de M. de Krieger sur la validité du Traité de 1852, dit qu'il lui est impossible de le suivre sur ce terrain; qu'une politique agressive n'est pas dans les tendances de la Confédération, mais qu'elle ne saurait consentir à accepter des conditions qui limiteraient d'avance son action politique et militaire. Passant à la critique à laquelle M. le Plénipotentiaire de Russie a soumis la proposition des Puissances Allemandes, il fait remarquer d'abord que lors même qu'une Puissance belligérante ne considère pas un territoire occupé par elle comme lui appartenant, elle a incontestablement le droit de se prononcer sur la question de savoir à qui ce territoire doit être remis, et en le faisant dans la Conférence on n'a pas manqué aux égards dûs aux autres Puissances.

En ce qui regarde l'objection faite au sujet des questions encore pendantes à la Diète et qu'aujourd'hui elle semble préjuger, la question de la voix pour le Holstein est résolue en ce sens, que les pouvoirs du Baron Dirckinck-Holmfeld, Ministre de Danemark, ont été reconnus inacceptables. La question de la Succession est en effet pendante, mais elle est résolue matériellement depuis longtemps par la plupart des

Gouvernements; les retards apportés jusqu'ici à une décision formelle cessent du moment où les deux Grandes Puissances se déclarent en faveur du Duc d'Augustenbourg. M. de Krieger ayant dit ne pas considérer la proposition comme sérieuse, M. le Baron de Beust le prie de la regarder comme très sérieuse.

M. de Krieger fait observer que ne pouvant pas aujourd'hui entrer dans la discussion de la proposition Anglaise, qui va jusqu'à demander au Danemark la résolution pénible et grave de sacrifier le Traité de 1852, il ne saurait suivre M. le Baron de Beust sur le terrain qu'il vient de choisir. Mais il doit pourtant, par rapport à l'observation faite en premier lieu par M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique, relever expressément qu'il ne pense pas que la Conférence ait précisément pour tâche, de mesurer les forces matérielles des deux parties respectives, mais qu'elle est plutôt appelée à soutenir des principes d'une portée plus élevée, à sauvegarder des intérêts d'un ordre Européen.

En réponse à une question qui lui est adressée par M. le Baron de Brunnow, M. le Comte Apponyi explique comment les Plénipotentiaires Allemands croient avoir fait une importante concession en modifiant leur première proposition, qui insistait sur l'intégrité du Schleswig, et en acceptant le principe de la division de ce Duché.

M. le Baron de Brunnow fait observer qu'il doit être entendu, selon l'avis de son Gouvernement, que la question de la Succession n'est pas préjugée. Certains droits doivent être pris en considération, et la Famille d'Oldenbourg peut faire valoir les siens. Il maintient toujours la validité du Traité de Londres, et ne peut pas reconnaître d'autre Souverain dans les Duchés que le Roi de Danemark. Il croit qu'un arrangement qui créerait un nouvel Etat exige une entente entre les Puissances. Il doit prendre à cet égard ses réserves.

M. de Biegeleben se rapportant à une observation par laquelle M. le Baron de Brunnow avait reproché à la proposition

Allemande un manque de respect pour les droits acquis, rappelle que l'Autriche et la Prusse avaient proposé de laisser la question dynastique ouverte jusqu'à ce qu'elle ait été résolue dans les voies légales, mais que la Conférence n'avait pas paru considérer cette proposition comme un moyen pratique de solution. La réserve de l'examen de la question de droit n'ayant pas été jugée admissible, et le Danemark ayant rejeté l'union personnelle, les Puissances Allemandes devaient se prévaloir des droits qui dérivent pour elles des événements de la guerre pour former d'autres conditions de la pacification.

M. le Plénipotentiaire de Russie résume la discussion, et appelle l'attention de la Conférence sur l'importance qu'il y aurait à convenir dans la prochaine séance d'une prolongation de la suspension d'hostilités.

M. de Balan déclare que les Plénipotentiaires Allemands ont déjà été mis en état d'accéder à une telle prolongation aussi étendue que possible.

M. de Quaade dit qu'il serait difficile pour son Gouvernement d'y consentir, à moins qu'il ne fût probable que la paix résulterait de la négociation. Il ne paraît pas du reste que les clauses de la suspension d'hostilités actuelle aient été exécutées par les Puissances alliées.

M. le Comte de Bernstorff répond que d'après ses informations les clauses en ont été au contraire parfaitement exécutées.

M. le Comte Russell exprime l'espoir que M. le Plénipotentiaire de Russie s'adjoindra aux Plénipotentiaires des autres Puissances neutres en appuyant la proposition des Plénipotentiaires Anglais.

M. le Baron de Brunnow se dit prêt à y adhérer si le Danemark consent à l'accepter; et répondant à M. le Comte Apponyi, qui lui demande comment il peut adhérer également au Traité de Londres et à la proposition Anglaise, il cite le texte de la déclaration de M. le Comte Russell, dans laquelle il est expressément affirmé «qu'à moins de pouvoir poser les

bases d'une paix solide et durable, il n'est pas de la compétence des Puissances neutres de renoncer au Traité», &c.

La discussion ultérieure de la proposition est renvoyée au Jeudi, 2 Juin, à 1 heure.

(Signé)

Apponyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Benst.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} .	Wachtmeister.

Protocole Nr. 7. — Séance du 2 Juin, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;
 MM. les Plénipotentiaires du Danemark;
 M. le Plénipotentiaire de France;
 M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;
 MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;
 MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;
 M. le Plénipotentiaire de Russie; et
 M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

Sur l'invitation de M. le Comte Russell, M. de Quaade donne lecture de la déclaration suivante:

«Lorsque, à l'époque de la conclusion de Traité de Londres, le Roi actuel de Danemark accepta le choix qu'on avait fait de sa personne pour succéder éventuellement au Roi régnant alors, la résolution de Sa Majesté avait pour motif principal et décisif le ferme espoir que l'Europe saurait maintenir ce qu'elle avait reconnu et arrêté par ce Traité solennel. Sa Majesté ne voulut point par son refus mettre obstacle à ce que l'intégrité de la Monarchie Danoise reçût un gage ultérieur de stabilité, et elle savait, grâce aux renonciations et aux sacrifices faits par les ayant-droit, qu'elle ne lésait les droits de personne, en acceptant l'offre qu'on lui avait faite.

« Depuis lors les choses ont changé, et Sa Majesté a dû subir un désappointement des plus cruels; malgré ses propres efforts et ceux de son peuple dévoué, son seul soutien pour faire aboutir une œuvre à laquelle presque toute l'Europe avait concouru, Sa Majesté a dû prendre en considération la possibilité que ses espérances ne seront pas réalisées.

« S'il en devait être ainsi, si réellement les Puissances de l'Europe veulent abandonner le Traité de Londres, Sa Majesté, pour éviter la reprise des hostilités, ne s'opposera pas à une cession territoriale, pourvu toutefois qu'elle obtienne par là non seulement la paix, mais aussi une existence indépendante et parfaitement autonome pour ce qui lui restera de ses Etats, et à la condition que la destinée future des territoires cédés ne soit pas réglée sans leur consentement.

« Le Gouvernement Danois accepte donc en principe la proposition faite à la dernière séance par M. le Comte Russell pour le rétablissement de la paix entre le Danemark et les deux Grandes Puissances Allemandes.

« Mais pour que la paix que nous appelons de tous nos vœux apporte une véritable pacification, il faut qu'elle soit sous tous les rapports propre à assurer au Danemark l'indépendance qui lui revient de droit, l'indépendance politique que le Traité de Londres devait lui garantir, et pour la conservation de laquelle le peuple Danois n'a pas hésité à s'engager seul dans une lutte sanglante avec des forces bien supérieures aux siennes.

« Les Plénipotentiaires Danois doivent donc faire observer dès-à-présent qu'il y a dans les sacrifices que l'on veut imposer au Danemark des limites que le Gouvernement Danois ne saurait dépasser.

« Ainsi la nouvelle frontière du Danemark est une question capitale pour ce pays. Il lui faut une frontière qui tienne compte et de ses intérêts militaires et de ses intérêts commerciaux, et cette frontière doit être entourée de garanties suffisantes.

«Il est un autre point sur lequel le Gouvernement Danois se réserve toute sa liberté.

«Ce n'est qu'à des conditions toutes spéciales que Sa Majesté le Roi de Danemark consentira à la cession du Duché de Lauenbourg. Ce pays fut acquis en son temps par le Roi de Danemark, en échange d'une partie de la Poméranie, pour servir d'équivalent du Royaume de Norvège sacrifié pour le rétablissement de la paix de l'Europe, et il est essentiellement étranger au différend qui a causé la guerre actuelle.

«Finalement, les Plénipotentiaires Danois doivent revendiquer pour leur Gouvernement la pleine liberté de reprendre la position qu'il a invariablement maintenue jusqu'à présent sur le terrain du Traité de Londres, aussitôt qu'il verra que l'abandon provisoire et conditionnel de cette position ne conduira pas à un arrangement juste et équitable, propre à remplacer les dispositions de ce Traité.»

M. le Comte Russell rappelle que M. le Baron de Brunnow avait réservé l'opinion de sa Cour sur la proposition Anglaise. Il prie ce Plénipotentiaire de vouloir bien faire connaître son opinion.

M. le Baron de Brunnow donne l'assurance que si la proposition est acceptée par le Danemark, il se trouve parfaitement autorisé à adhérer à une transaction convenue dans ce sens.

M. le Comte Russell se référant alors à l'objection faite par M. le Comte de Bernstorff dans la séance précédente sur la ligne de frontière proposée, demande à MM. les Plénipotentiaires Allemands s'ils sont préparés à présenter à la Conférence les contre-propositions qu'ils se sont réservé de faire à cet égard.

M. le Comte de Bernstorff répond que les Plénipotentiaires Allemands n'ont eu connaissance qu'à présent de l'acceptation du principe de la proposition par le Danemark. Ils n'ont donc pas encore des contre-propositions détaillées à présenter.

Ils sont d'avis qu'il est avant tout nécessaire de convenir d'une prolongation de la suspension d'hostilités.

M. le Comte de Clarendon croit que cette prolongation doit être désirée par tout le monde. A la dernière séance MM. les Plénipotentiaires Danois ne pouvaient y consentir sans savoir d'avance s'il y aurait chance sérieuse de parvenir au rétablissement de la paix; mais cette chance n'existerait pas, si on ne tombait pas d'accord sur un point aussi capital que celui de la frontière.

M. le Comte Apponyi dit que puisque les Puissances belligérantes ont de part et d'autre accepté le principe de la proposition Anglaise, ce serait maintenant le moment de s'entendre pour prolonger la suspension d'armes. Si les vues des Puissances diffèrent sur la question de la frontière, il leur faut plus de temps pour en délibérer. Il ne leur reste maintenant que dix jours jusqu'à l'expiration de la suspension d'hostilités.

Sur une observation de M. le Comte Russell, M. le Comte de Bernstorff rappelle que MM. les Plénipotentiaires Allemands se sont déjà prononcés à la séance précédente sur la frontière proposée, et il cite une partie de la déclaration qu'il avait alors faite au nom de ces Plénipotentiaires sur ce point. Il croit pouvoir annoncer cependant que leurs instructions les autorisent à proposer une ligne de démarcation qui serait à tracer entre Apenrade et Tondern.*)

*) Jfr. den i Pr. Staats-Anzeiger i Juli 1865 meddeelte Optegnelse af Grev Bismarck om hans d. 1. Juni 1864 havte

Unterredung mit Sr. Durchlaucht dem Erbprinzen von Augustenburg.

Ich hatte gehofft, den Erbprinzen von Augustenburg in der Stimmung zu finden, unsere sehr mässigen Forderungen dankbar zu acceptiren, und kam ihm in diesem Sinne entgegen, als er mich am 1. d. M. Abends gegen 9 Uhr besuchte. Ich sagte, wir wünschten eine Verständigung mit ihm für den Fall, dass wir seine Ansprüche zu allseitiger Anerkennung zu bringen vermöchten. Unser Hauptinteresse sei das deutsche, nicht das dy-

M. de Quaade ne saurait accepter la discussion d'une ligne pareille, et fait valoir l'impossibilité dans laquelle il se trouve de la prendre en considération.

nastische; möglichst grosse Abtretungen von Dänemark; dasz wir unsere Bemühungen ihm zu widmen bereit wären, unter den Bedingungen, welche die Rücksicht auf das eigene Volk erheische, vor das wir nach einem blutigen Feldzuge nicht mit leeren Händen hintreten könnten. Er fragte, welches unsere Forderungen seien.

Ich bezog mich auf die sechs Punkte in dem Briefe an Se. Majestät den König, indem ich hinzufügte, sie lieszen sich vielleicht vereinfachen, „Marine-Etablissements“ und „Befestigungen“ zusammenzuziehen in Gestalt eines Schifffahrts-Canals von Eckernförde nach Brunsbüttel mit zwei befestigten Endpunkten an beiden Meeren; eine technisch-militärische Frage sei, ob das befestigte Eckernförde den kostspieligen Bau noch einer Bundesfestung bei Rendsburg ersetzen könne. •

Hinzuzufügen hätte ich nur:

1) dasz für den Fall die beabsichtigten Etablissements als Bundesinstitutionen nicht rechtzeitig zu Stande zu bringen wären, der Herzog sich bereit erkläre, die bezeichneten Endpunkte des Canals an Preuszen zu überlassen, nach Analogie des Jahdebusens, in welchem Falle wir uns dann mit dem Bunde über das Gesamtsystem des Küstenschutzes verständigen würden; ebenso das Aufsichtsrecht über den Canal, nach Analogie einer Staats-Eisenbahn;

2) eine Militair-Convention, eine Marine-Convention einschliessend, so, dasz die Zahl der zur preuszischen Flotte zu stellenden Mannschaften von dem Landcontingent in Abzug käme.

Der Erbprinz machte in allen Punkten Schwierigkeiten. Das Aufsichtsrecht über den Canal sei ihm in seiner Ausdehnung nicht klar. Landabtretungen an Preuszen werde er vor dem Landtage schwer verantworten können. Jedenfalls müssten dieselben gering und genau begrenzt und vorher annehmbare Grenzen der Herzogthümer gesichert sein. Als solche bezeichnet er die Linie der Gjenner Bucht. Ich drückte meine Verwunderung aus, da er doch bereit gewesen sei, Glückstadt mit einem dem Hamburger Landgebiete entsprechenden Areal abzutreten. Der Herzog bestritt jede Kenntniz eines solchen Plans, war erstaunt über eine so grosse Abtretung; das Hamburger Landgebiet betrage mehrere Quadratmeilen. Er müsse auch wissen, ob bei Eckern-

M. le Comte Apponyi explique que le point de départ des Puissances Allemandes avait été la séparation du Duché

förde etwa die Stadt gemeint sein solle, oder ein unbebauter Fleck; welches die Grösze sei, genau definirt; und die specielle Lage. Etwaige wirkliche Abtretungen schien er sich höchstens in der Ausdehnung des Jahdegebiets zu denken. In Betreff einer Militair-Convention sagte er, die mit Koburg abgeschlossene gehe in manchen Punkten zu weit; es würden daher seinerseits Abänderungen einer gleichartigen Convention gewünscht werden. Er könne überhaupt mit dergleichen Bedingungen nur vor den Landtag treten, wenn er die vollen Herzogthümer oder doch wenigstens die Grenze von der Gjenner Bucht ab, nördlich Apenrade, erhalte, sonst nicht. Schimpfliche Bedingungen könne er nicht annehmen. Als solche bezeichnete er: eine südlichere Grenze als die genannte; Schulden für Kriegskosten zu übernehmen und dann noch Landabtretungen; — mit einem solchen System könne er nicht vor den Landtag und vor das Volk treten. In der Discussion hob er hervor, wir möchten mehr darauf hinwirken, sein Herz zu gewinnen, als ihn durch feste Abmachungen zu binden; dann werde er preussische Politik machen. Ich entgegnete, wir hätten gehofft, sein Herz schon gewonnen zu haben. Er sagte, die Herzogthümer hätten Preussen nicht gerufen; ohne uns würde der Bund die Befreiung der Herzogthümer mit mehr Leichtigkeit unter weniger lästigen Bedingungen bewirkt haben. Er fragte auch, ob wir über die ihm zu machenden Zumuthungen mit Oesterreich einig wären, und hob hervor, dass dies erforderlich sei. Ich verneinte Ersteres, mit dem Zusatze, dass wir unter allen Umständen unsere Forderungen aufrecht hielten und mit Oesterreich darüber einig zu werden glaubten. Gegen zweiseitige, zu unterzeichnende Abmachungen war offenbare Abneigung vorhanden. Er wollte nichts versprechen, was er nicht halten könne, also keine Zusagen machen, deren Genehmigung durch die Stände er nicht versichert sei. Letztere werde von dem Umfang der Herzogthümer abhängen: bei Integrität derselben werde sich Manches erreichen lassen, sonst nicht. Ein Vorgefühl der Bereitwilligkeit, sich durch das Votum der Stände von gemachten Zusagen entbinden zu lassen, war unverkennbar. Schliesslich erklärte er einlenkend, er wolle sich die Sache in Dolzig überlegen, und betrachte diese Unterredung nur als eine zu gegenseitiger Aufklärung über die Auffassung bestimmte.

Den Gesamteindruck der dreistündigen Unterredung musz ich

de Schleswig tout entier, et que la proposition de la ligne d'Apenrade est par conséquent déjà une concession.

M. le Comte Russell rappelle que MM. les Plénipotentiaires Allemands n'avaient pas compris la cession de Lauenbourg dans leur première proposition, mais seulement la séparation complète des Duchés de Slesvig et de Holstein d'avec le Danemark.

M. le Comte Apponyi rappelle qu'en effet la cession du Lauenbourg n'était pas mentionnée dans la première proposition des Plénipotentiaires Allemands, et que ce n'est qu'à la suite de la proposition Anglaise qu'ils ont consenti à accepter le Duché de Lauenbourg comme une compensation pour une partie du Schleswig Septentrional.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne exprime l'opinion que la cession de Lauenbourg devrait être regardée comme un objet d'échange pour la partie mixte du Slesvig.

M. de Krieger soutient que le principe de nationalité est un élément très essentiel de la question, mais non pas le seul à être pris en considération.

M. le Comte de Bernstorff répond qu'il en a été précisément tenu compte dans la proposition Allemande; et M. de Biegeleben fait observer que d'après la déclaration de MM. les Plénipotentiaires Danois eux-mêmes, ce sont les intérêts militaires et commerciaux du Danemark qui devraient déter-

dahin zusammenfassen, dass der Erbprinz uns nicht mit dankbaren Gefühlen betrachtet, sondern als unwillkommene Mahner, zu deren möglichst unvollständiger Befriedigung er bereit ist, den Beistand der Stände und auch Oesterreichs in Bewegung zu setzen. Auf meine Andeutung, dass unser Eifer in Förderung der Candidatur des Prinzen einigermaßen von dem Verhalten Sr. Durchlaucht gegen uns abhängt, erwiederte er mir, dass er in dieser Beziehung keine Besorgnisz hege, da die Sache schon zu weit gediehen sei, um noch rückgängig gemacht werden zu können.

miner le tracé de la frontière sans que dans cette déclaration il ait été fait mention du principe de nationalité.

M. le Baron de Brunnow dit que ses instructions lui prescrivent d'appuyer les opinions émises par MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne au sujet de la ligne de démarcation, c'est-à-dire, qu'elle ne devrait pas être tracée plus au nord que la ligne de la Sleï et du Dannewirke.

M. le Comte Wachtmeister demande à faire observer que le point, qui dans le projet d'arrangement dont il s'agit préoccupe le plus son Gouvernement, est la nécessité d'obtenir une bonne frontière pour le Danemark. Cette frontière, destinée à séparer pour des siècles le Danemark de l'Allemagne, devrait dans sa pensée offrir des garanties sérieuses pour la sécurité future du Danemark; et comme il l'a déjà fait observer dans la séance précédente, il ne saurait trouver ces conditions dans aucune ligne de frontière tracée plus au nord que celle de Dannewirke et de la Sleï, qu'il est par conséquent chargé de soutenir comme la seule compatible avec l'indépendance et la sécurité futures du Danemark.

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège demande à ajouter quelques mots en ce qui concerne le Lauenbourg. Cette province ayant été acquise par le Danemark en échange d'une partie de la Pomeranie qui lui avait été cédée par la Suède, son Gouvernement est particulièrement intéressé à ce que l'union de ce Duché avec le Danemark soit laissée intacte. De plus, il n'est jamais revenu au Gouvernement Suédois que les habitants du Lauenbourg avaient formulé contre le Gouvernement Danois des griefs analogues à ceux du Holstein et d'une partie de Slesvig. Il espère donc que si, par des considérations d'une haute gravité, le Roi de Danemark se trouve amené à céder le Lauenbourg, ce sera contre une compensation équitable; et il pense que cette compensation pourrait être trouvée dans la partie mixte et Allemande du Slesvig, qui selon le projet proposé par Lord Russell resterait

au Danemark, dont la frontière serait ainsi établie le long de la Sleï et du Dannewirke.

M. le Comte de Clarendon demande en quel sens M. le Comte de Bernstorff a voulu parler de la Succession dans le Lauenbourg comme douteuse. Ce ne serait qu'en déchirant les Traités en vertu desquels le Lauenbourg fait partie du Royaume de Danemark, que des doutes pourraient s'élever à cet égard.

M. le Comte de Bernstorff répond que beaucoup de juriconsultes Allemands la regardent comme douteuse. Ce Duché a été cédé en 1816 par le Hanovre à la Prusse, et par celle-ci au Danemark, et ses anciens privilèges et sa Constitution, dont on peut regarder comme partie intégrante l'ordre de Succession de mâle en mâle, ont été expressément garantis par les trois Puissances.

M. le Baron de Brunnow dit qu'il faut envisager la situation dans son actualité. Le Danemark a bien le droit de demander des compensations reconnues comme étant acceptables par les Puissances neutres. Toute la Conférence doit être d'accord sur ce point.

M. le Comte de Clarendon croit que M. le Comte de Bernstorff a voulu mettre trop peu de prix à la cession de Lauenbourg, qui selon M. de Quaade a une population de 50,000 habitants, et des revenus s'élevant à une moyenne de 30,000 livres (sterling) par an.

M. le Comte de Bernstorff, se référant à une observation de M. le Comte de Wachtmeister, tient à constater que le Lauenbourg a réclamé, comme les autres Duchés, auprès de la Diète contre le Gouvernement Danois, et que les Etats de ce Duché ont également protesté en 1846, par suite des lettres patentes du Roi Christian VIII, contre l'introduction de la Succession féminine comme étant contraire à leur constitution.

M. de Quaade fait remarquer que le grief dont il s'agissait n'était que d'une importance très minime, et que dans

sa déclaration il ne s'est servi que du mot «essentiellement» étranger.

M. le Baron de Brunnow demande la permission de placer une observation. Il dit que MM. les Plénipotentiaires du Danemark viennent de manifester par leur déclaration faite au nom de Sa Majesté le Roi des intentions si nobles et si élevées qu'il doit rendre hommage à l'expression de ces sentiments. Il est convaincu que tous les Plénipotentiaires partagent son avis sur ce point. Les plaintes formées de la part du Holstein, du Lauenbourg, &c., de quelle époque datent-elles? Certes ce n'est pas du règne actuel, mais d'une époque antérieure. A peine le Roi Chrétien IX est-il monté sur le trône qu'il s'est vu environné de difficultés, devenues plus graves de jour en jour. On ne lui a pas laissé le temps de réparer les fautes du passé, ni de calmer des ressentiments qui datent de fort loin. Il serait donc injuste de faire retomber sur son règne la responsabilité de griefs qui ne sont nullement son ouvrage. L'Ambassadeur de Russie ne fait qu'interpréter l'opinion des autres Plénipotentiaires des Puissances neutres, en rendant justice aux sentiments et aux intentions de Sa Majesté le Roi.

M. le Comte Apponyi fait observer qu'il ne s'agit nullement de la personne du Roi, mais seulement du système poursuivi par le Gouvernement Danois dans les Duchés; et M. le Comte de Bernstorff ajoute que l'incorporation du Schleswig a été sanctionnée sous le règne actuel.

M. de Krieger ne pense pas qu'il y ait lieu à présent de démontrer d'une manière plus détaillée combien sont mal fondés les griefs allégués, mais il doit relever que le Duché de Slesvig, incorporé depuis longtemps à la Couronne Danoise, n'a point été incorporé au Royaume de Danemark, ni sous le règne du Roi défunt, ni sous celui du Roi actuel; et il soutient que le seul point qui ait causé des préoccupations sérieuses dans le Lauenbourg, a été la question du droit d'aliénation des domaines dans ce Duché.

M. le Comte de Bernstorff répond qu'au contraire la plainte portée devant la Diète Germanique concerne la question constitutionnelle.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne signale la différence qui existe entre la situation de Lauenbourg et celle des autres Duchés vis-à-vis de la Monarchie Danoise. Dans la déclaration de MM. les Plénipotentiaires Allemands, il n'a pas été question de Lauenbourg, mais seulement des autres Duchés. Dans le premier les droits du Roi de Danemark sont incontestables. La cession de ce Duché peut donc être considérée comme un objet sérieux de compensation.

M. de Biegeleben regarde la compensation comme ayant été offerte par MM. Plénipotentiaires Allemands.

M. le Comte de Clarendon insiste sur la nécessité de trouver une bonne frontière tant militaire que commerciale pour le Danemark. Selon lui, il ne doit pas y avoir grande difficulté de tomber d'accord là-dessus. Le tiers du Duché de Slesvig ne serait pas une compensation suffisante pour le Lauenbourg.

M. le Baron de Beust dit qu'il n'a pas voulu intervenir dans la discussion des anciens griefs du Schleswig et du Holstein; elle lui a paru oiseuse, puisque la Confédération regarde leur union avec le Danemark comme ayant cessé depuis la mort du feu Roi de Danemark. En ce qui concerne la question de Succession dans le Lauenbourg, elle est regardée comme douteuse et en suspens. La proposition Allemande a été faite de manière à dire que le Lauenbourg serait un objet de compensation, la question de droit y étant moins contestée que dans les autres Duchés.

A l'invitation de M. le Comte Russell, M. de Quaade propose alors pour frontière une ligne qui serait tracée au sud de la ville d'Eckernförde et au sud de la ville de Slesvig, suivant la ligne du Dannevirke jusqu'à Friedrichstadt.

Une carte indiquant les principaux points par lesquels

cette ligne devrait passer est annexée au présent Protocole sous la lettre A.

L'examen en ayant été fait par MM. les Plénipotentiaires, M. le Comte Russell croit qu'il devient utile de constater les points sur lesquels la Conférence pourrait peut-être tomber d'accord : —

1. Le Roi de Danemark ne s'opposera pas à une cession territoriale, pourvu qu'elle assure au Danemark non seulement la paix, mais aussi une existence indépendante et parfaitement autonome;

2. Et à condition que la destinée future des territoires cédés ne soit pas réglée sans leur consentement.

3. Il faut au Danemark une frontière qui tienne compte à la fois de ses intérêts militaires et de ses intérêts commerciaux.

4. Cette frontière devrait être entourée de garanties suffisantes.

Dans cet état de choses, il semble à M. le Comte Russell qu'il conviendrait peu à l'honneur des Puissances Européennes de ne pas réussir à trouver la solution des difficultés qui restent à régler, sans le recommencement de la guerre, qui serait la plus déplorable de toutes les solutions. Les Plénipotentiaires des Puissances neutres regardent les conditions dont il est question comme parfaitement justes et raisonnables. Il serait donc bien à regretter dans l'intérêt de l'Europe que la guerre vint à recommencer, et dans ce cas il serait vraiment difficile de prévoir où et quand elle s'arrêterait.

M. le Comte Apponyi croit devoir faire ses réserves quant au point 2, en tant qu'il implique un appel direct au suffrage des populations. Il ne saurait accepter cette modalité, ni en principe, ni comme un moyen de solution pratique, à cause de la difficulté d'obtenir dans les districts mixtes une frontière acceptable et répondant en même temps, dans chaque localité, aux vœux de deux nationalités aussi mélangées.

A cette occasion M. de Biegeleben rappelle que M. le

Plénipotentiaire de France a reconnu dans la dernière séance l'impossibilité absolue de prendre sur ce point la nationalité pour règle.

M. le Baron de Beust est d'avis qu'une consultation des populations serait susceptible d'amener un résultat pratique. Il n'entend pas qu'on demande à chaque bourg et à chaque village s'il veut être Allemand ou Danois, et qu'on en dispose en conséquence, mais que dans tel ou tel district, qui serait destiné à être détaché du Schleswig on constate si la majorité de la population est vraiment Danoise.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne fait remarquer que la Conférence ayant posé le principe de la séparation du Slesvig, et ce principe ayant été admis aussi bien par MM. les Plénipotentiaires Allemands que par MM. les Plénipotentiaires Danois, le mode de procéder indiqué par M. le Baron de Beust pourrait amener un résultat tout différent de celui que la Conférence a en vue. Dans la pensée du Gouvernement de l'Empereur, c'est principalement dans les territoires qui seraient détachés de la Monarchie Danoise, et où il s'agit d'établir un état de choses nouveau, qu'il est indispensable de consulter les populations.

M. le Baron de Beust persiste à soutenir que le même principe est applicable aux districts qui doivent être séparés du Schleswig.

M. le Comte Russell demande si MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes ne pourraient pas conférer ensemble avec quelque chance de se mettre d'accord sur la nouvelle frontière, sans perdre de vue les vœux des populations.

M. le Comte de Bernstorff se déclare prêt à conférer avec MM. les Plénipotentiaires Danois dans ce but, et à adopter tous les moyens qui puissent conduire à une entente, nommément celui de consulter les vœux des populations.

Les Plénipotentiaires Danois se déclarent également prêts à conférer avec les Plénipotentiaires Allemands dans le cas

où il y aurait probabilité de pouvoir s'entendre sur la frontière à tracer.

Vu la différence entre les deux lignes proposées, ainsi que la difficulté d'en tracer une qui combinerait l'avantage d'obtenir les suffrages des populations et celui de sauvegarder les intérêts tant militaires que commerciaux du Danemark, il semble douteux qu'une pareille consultation offrit pour le moment une chance sérieuse d'une solution.

Pendant une discussion à laquelle prennent part tous les Plénipotentiaires, sur les difficultés que se rattachent à cette question et sur les moyens d'y obvier, M. le Comte de Bernstorff dit qu'il n'est pas autorisé à proposer d'autre ligne que celle d'Apénrade dont il a déjà fait mention, mais que lui et son collègue, désirant faire leur possible pour arriver à une solution, seraient disposés à recommander à leur Gouvernement l'adoption d'une ligne qui partirait de la Baie de Flensbourg au nord de la ville de ce nom, et aboutirait à Hoyer en passant au nord de Tondern, et qui comprendrait les Iles Frisones dans la partie du Duché à réunir à l'Allemagne.

MM. les Plénipotentiaires Danois trouvent cette ligne également inadmissible.

M. le Comte de Bernstorff rappelle qu'il est surtout important de savoir si MM. les Plénipotentiaires Danois peuvent consentir à une prolongation de la suspension d'hostilités.

M. de Quaade répond qu'il a déjà exprimé l'opinion que son Gouvernement ne consentirait pas, à moins qu'il n'y eût probabilité d'une solution pacifique. Mais jusqu'à présent cette probabilité n'est pas à entrevoir. Il doit déclarer du reste que les stipulations de la suspension d'hostilités actuelle n'ont pas été mises à exécution par les autorités militaires alliées.

MM. les Plénipotentiaires Allemands soutiennent le contraire, et M. de Balan donne lecture de la déclaration suivante: --

«Les Plénipotentiaires de Prusse sont autorisés à adhérer à une prolongation de la suspension des hostilités. Ils ont reçu l'ordre de demander que cette prolongation soit aussi étendue que possible, et qu'à cet effet elle ne soit pas limitée par un terme fixé d'avance, mais par une dénonciation qui le précéderait de quatre semaines.

«Les Plénipotentiaires sont en outre chargés par leurs Gouvernements d'appeler l'attention de la Conférence sur la différence qui existe entre une suspension d'hostilités et un armistice. Les Plénipotentiaires de Prusse étaient autorisés en son temps à consentir à un armistice sur la base proposée par M. le Comte Russell. MM. les Plénipotentiaires Danois, bien qu'ils eussent pris cette proposition *ad referendum*, ne s'y sont point arrêtés plus tard, mais sont au contraire revenus sur les modalités d'une suspension d'hostilités qu'ils avaient rejetée dans la séance précédente. Or il est évident qu'un des caractères distinctifs de la simple suspension d'hostilités, qui laisse les armées respectives dans les pays qu'elles continuent à occuper, est que le logement des troupes est obligatoire.

«Les armées alliées ont lieu de se plaindre à ce sujet du mauvais vouloir qu'elles ont rencontré de la part des autorités et des populations dans le Jutland, et les Plénipotentiaires de Prusse doivent en conséquence pour l'avenir demander des arrangements qui assurent aux armées alliées les voitures et les chevaux indispensables pour l'administration militaire, qui en règlent les fournitures d'une manière équitable, qui mettent les troupes alliées à l'abri d'un refus de logement, et qui écartent en général toute interprétation des termes de la suspension d'hostilités du 9 Mai incompatibles avec les exigences d'une occupation militaire.

«Les Plénipotentiaires de Prusse s'abstiennent d'entrer à ce sujet dans les détails. Ils se réservent toutefois d'y revenir et de préciser, en cas de besoin, les différents objets de plainte.»

M. de Quaade, sans vouloir entrer dans des appréciations rétrospectives, se permet de faire observer que la différence entre une suspension d'hostilités et un armistice consiste essentiellement en ce que la première cesse par le fait qu'elle n'est pas renouvelée, tandis qu'un armistice ne cesse qu'après avoir été dénoncé. Il conteste les faits dont M. de Balan vient de parler, et soutient que les clauses de la suspension d'hostilités actuelle n'ont pas été exécutées par les armées alliées, que notamment les habitants n'ont pas été payés, comme il avait été convenu.

M. le Comte de Bernstorff déclare qu'au contraire tout a été payé en argent tous les Samedis, depuis le commencement.

M. de Krieger place sous les yeux de MM. les Plénipotentiaires de la Prusse la lettre d'un Général Prussien en date du 13 Mai, dans laquelle cet officier s'est refusé de faire aucun paiement.

M. le Comte de Bernstorff explique ce fait en supposant que le Général en question ne connaissait pas encore les clauses de la suspension d'armes. Tout a été payé depuis, ajoute M. le Comte de Bernstorff, et son Gouvernement continuera à tout payer.

M. de Bille dit qu'il a adressé un Memorandum à M. le Principal Secrétaire d'Etat de Sa Majesté Britannique, dont il est disposé à demander la présentation à la Conférence, au sujet de la violation des clauses de la suspension d'hostilités.

M. le Comte de Bernstorff répond que les Plénipotentiaires Prussiens ne pourront s'empêcher de présenter de leur côté un Memorandum pour prouver le contraire.

Les renseignements reçus par MM. les Plénipotentiaires du Danemark et ceux de la Prusse ne s'accordent pas sur ce point.

Sur la question de la prolongation, MM. les Plénipoten-

tiaires Danois répètent que tout dépendrait de la probabilité d'un rapprochement, et que dans ce cas la prolongation ne pourrait être que de très-courte durée jusqu'à ce qu'il y eût certitude d'une pacification. Il y aurait toujours le temps avant le dernier jour de convenir d'une prolongation, s'il y a lieu, et de donner des ordres par le télégraphe à cet effet.

M. de Biegeleben signale les torts qu'en subira le commerce, si l'incertitude au sujet du blocus doit durer jusqu'au dernier moment.

M. de Krieger fait observer que le blocus n'a cessé que provisoirement.

M. le Baron de Brunnow demande en quoi consisterait la persuasion de MM. les Plénipotentiaires Danois qu'ils arriveraient à la paix.

M. de Quaade répond en rappelant que le Danemark a accepté en principe la proposition de M. le Comte Russell, reposant sur la base du partage du Duché de Slesvig moyennant une ligne qui ne fût pas tracée plus au nord que l'embouchure de la Slei et la ligne du Dannewirke; tandis que MM. les Plénipotentiaires Allemands disent que leurs Gouvernements consentiraient peut-être à une ligne prenant son point de départ au nord de Flensbourg. Dans cet état de choses on est si loin de s'entendre que le Gouvernement Danois ne saurait consentir à la prolongation demandée.

M. le Comte Russell, parlant au nom de MM. les Plénipotentiaires des Puissances neutres, rend justice à Sa Majesté le Roi de Danemark et à l'esprit de conciliation dont Sa Majesté s'est montré animée en acceptant les conditions proposées. De concert avec M. le Baron de Brunnow, il prie MM. les Plénipotentiaires du Danemark de demander à leur Gouvernement une prolongation, afin de donner le temps nécessaire pour continuer les négociations.

M. le Baron de Brunnow, s'adressant ensuite à MM. les Plénipotentiaires Allemands, rappelle que la ligne acceptée

par le Danemark est celle qui a obtenu l'appui des Puissances neutres. Il prie ces Plénipotentiaires de s'en rapprocher le plus possible, afin d'empêcher que les hostilités ne soient reprises.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne et M. le Comte Wachtmeister s'expriment dans le même sens.

M. de Quaade répète qu'il serait difficile pour son Gouvernement d'accéder à une prolongation dans l'état actuel des négociations, mais il s'engage à recommander au Cabinet de Copenhague de prendre la question en sérieuse considération, en lui faisant connaître par le télégraphe ce qui s'est passé à la Conférence.

M. le Comte de Clarendon fait observer que même si le blocus doit être rétabli, il serait bon dans l'intérêt du commerce de le faire savoir le plus tôt possible. Son rétablissement mettrait fin à la Conférence, ce qui serait un résultat bien regrettable.

M. de Bille rappelle qu'il y a dissentiment sur la question des forteresses aussi bien que sur celle de la frontière. Il tient à ne pas laisser croire qu'en recommandant la prolongation de la suspension d'hostilités à la considération de leur Gouvernement, les Plénipotentiaires Danois regardent la ligne proposée par MM. les Plénipotentiaires Allemands comme acceptable.

M. de Balan dit que la dernière proposition des Plénipotentiaires Prussiens constitue toujours un rapprochement entre les deux lignes proposées.

M. le Baron de Brunnow, d'ordre de sa Cour, fait part à la Conférence de la communication suivante: —

«L'Ambassadeur de Russie a annoncé que l'Empereur, désirant faciliter, autant qu'il dépend de lui, les arrangements à conclure entre le Danemark et l'Allemagne, en vue du rétablissement de la paix, a cédé à Monseigneur le Grand Duc d'Oldenbourg les droits éventuels que le § 3 du Protocole de

Varsovie du $\frac{24 \text{ Mai}}{5 \text{ Juin}}$ 1851, a réservés à Sa Majesté comme chef de la branche aînée de Holstein Gottorp.*)

Après avoir fait cette déclaration, d'ordre de sa Cour, l'Ambassadeur de Russie a déposé le dit Protocole aux actes de la Conférence.

Une copie en est annexée au présent Protocole sous la lettre B.

M. le Comte de Bernstorff s'exprime alors en ces termes: —

« Nous nous faisons un devoir, mon collègue et moi, de rendre hommage aux sentiments élevés qui ont dicté à Sa Majesté l'Empereur de Russie la résolution dont M. le Baron de Brunnow vient de nous donner connaissance, et qui est destinée à faciliter l'œuvre de la paix qui fait l'objet de nos délibérations.»

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche s'associent entièrement aux paroles prononcées par M. le Comte de Bernstorff.

M. le Baron de Beust s'est exprimé ainsi: « Tout en m'empressant de rendre hommage aux sentiments de générosité et de désintéressement dont Sa Majesté l'Empereur de Russie

*) Skrivelse fra Keiseren af Rusland til Storhertugen af Oldenburg, dat. 7/19 Juni 1864. Kissingen.

Monsieur mon Frère et Cousin, — Je saisis avec empressement cette occasion pour réitérer explicitement à Votre Altesse Royale que je confirme en tous points la déclaration de mon Ambassadeur près Sa Majesté Britannique, consignée dans le Protocole de la séance du 2 Juin de la Conférence de Londres, c. à d. que, désirant faciliter autant qu'il dépend de moi les arrangements à conclure entre le Danemark et l'Allemagne, en vue du rétablissement de la paix, je Vous ai cédé, comme Chef de la branche aînée de la Maison de Holstein-Gottorp, tous mes droits de succession dans les Duchés de Holstein et de Slesvig, droits expressément réservés par le Protocole de Varsovie du 24 Mai / 5 Juin 1851 et qui me reviennent, vu que les bases essentielles du Traité de Londres de 1852 sont invalidées. Aussitôt revenu dans mes États je me réserve de Vous transmettre à cet effet un acte revêtu de toutes les formalités d'usage. Je prie Votre Altesse Royale de recevoir l'assurance, &c.

a donné une nouvelle preuve par la déclaration que son Ambassadeur vient de porter à notre connaissance, je ne puis pas me dispenser de faire, au nom de la Confédération, les réserves que la Diète jugera nécessaires relativement à l'effet du Protocole de Varsovie et aux prétentions qui pourraient être fondées sur ce document.»

M. le Prince de la Tour d'Auvergne dit qu'il doit profiter de l'occasion qui lui est offerte par M. l'Ambassadeur de Russie, pour maintenir formellement le point de vue de son Gouvernement, d'après lequel aucun état de choses nouveau ne saurait être établi dans les territoires détachés de la Monarchie Danoise, sans le concours et le consentement des populations loyalement consultées. Il est heureux d'ailleurs de pouvoir rendre hommage à l'esprit de conciliation qui a dicté la déclaration de la Cour de Russie.

M. le Comte Wachtmeister s'exprime de la manière suivante :

«Je dois rendre hommage à la haute preuve d'intérêt à la réussite des travaux de cette Conférence donnée de la part de Sa Majesté l'Empereur de Russie par la déclaration dont M. le Baron de Brunnow vient de donner lecture. Cette renonciation de l'Empereur aux droits qui pourraient revenir à Sa Majesté dans certaines éventualités sur une partie du Holstein ne peut que faciliter à un haut degré l'arrangement final qui disposera du sort du Holstein. En même temps je dois rappeler ma déclaration antérieure, que dans la pensée de mon Gouvernement la destinée future des pays qui pourront être cédés par le Danemark ne pourrait être définitivement arrêtée sans le consentement de leurs habitants.»

M. de Quaade tient aussi à rendre hommage à l'intérêt que Sa Majesté l'Empereur de Russie voue au rétablissement de la paix, mais croit en même temps devoir faire observer que son Gouvernement regardant le Traité de Londres comme étant toujours en vigueur, la combinaison arrêtée par ce Traité n'est pas encore venue à manquer.

M. le Comte Russell rend justice également aux sentiments désintéressés dont Sa Majesté Impériale a fait preuve dans cette circonstance, afin de faciliter les négociations dans le cas où la Conférence ait à s'écarter du Traité de Londres.

M. le Baron de Brunnow a répondu; —

«Je remplirai un agréable devoir en rendant compte à l'Empereur de l'accueil que MM. les Plénipotentiaires, réunis en Conférence, ont bien voulu faire à la communication dont j'ai eu l'honneur de m'acquitter, d'ordre de Sa Majesté. Je suis certain de la vive satisfaction avec laquelle l'Empereur appréciera les sentiments manifestés par les Représentants des Puissances amies qui ont rendu à ses intentions pacifiques un hommage unanime.

«De mon côté, je reconnais les motifs qui ont engagé M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique, ainsi que M. l'Ambassadeur de France, à ne pas émettre leur opinion sans y joindre les réflexions et les réserves qui leur sont prescrites par leur instructions et par le sentiment de leur devoir. Chacun de nous doit maintenir les principes dont il est l'organe. Chacun doit signaler le point de vue sous lequel nos Gouvernements envisagent les questions qui forment l'objet de nos délibérations. Dans cette réunion nous sommes tous appelés à échanger nos idées avec franchise, avec cordialité, sans irritation. Pour ma part, j'ai exprimé avec une entière sincérité les principes du Cabinet de Russie. Le Protocole de la séance précédente les constate en ces termes: —

«Si, par la suite, Sa Majesté le Roi Chrétien IX renonçait au Duché de Holstein, la question de la Succession serait ouverte. A l'avis du Plénipotentiaire de Russie elle ne pourrait recevoir une solution légale qu'en portant respect à la justice de la cause des parties intéressées qui auraient à faire valoir leurs titres, conformément aux principes du droit public.»

Après avoir donné lecture de ce passage du Protocole No. 6, de la séance du 28 Mai, M. le Baron de Brunnow a

résumé les considérations sous l'influence desquelles l'Empereur de Russie a résolu de transférer les droits éventuels de la branche aînée de Holstein-Gottorp, dont il est le Chef, à la branche cadette, représentée par Monseigneur le Grand Duc d'Oldenbourg. Sa Majesté a réservé à ce Souverain de faire valoir ces titres réunis, lorsqu'il jugerait que le moment en serait venu. Membre de la Confédération Germanique, ce Prince serait appelé à élever ses réclamations lui-même dans les voies légales, devant l'autorité Fédérale, dont il relève. L'Empereur de Russie restera étranger à ce litige. Il demeure dégagé désormais de toute intervention directe dans une question de Succession contestée dans le Holstein — question qu'il tient à ne point compliquer. Loin de vouloir aggraver des difficultés qui peuvent retarder le rétablissement de la paix, Sa Majesté cherche à les aplanir.

M. le Plénipotentiaire de Russie, après avoir exposé ces vues, d'ordre de l'Empereur, a ajouté : —

« Je me félicite d'avoir été appelé à exprimer, comme je viens de le faire, les sentiments de Sa Majesté, en déposant aux Actes de la Conférence le Protocole de Varsovie, de l'année 1851. Ce document a donné lieu, plus d'une fois, à fausses interprétations. Elles seront démenties par la publicité que ne tardera pas à acquérir la déclaration que je viens d'émettre, au nom de l'Empereur. La pensée de conciliation qui préside à la politique de Sa Majesté sera alors généralement connue, de même qu'elle a été appréciée unanimement aujourd'hui, par tous les membres de la Conférence. »

Il est convenu que la prochaine réunion de la Conférence aura lieu le Lundi, 6 Juin, à 1 heure.

(Signé)

Apponyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} .	Wachtmeister.

Annexe A.

Carte de la Partie Méridionale du Duché de Slesvig.

Annexe B.

Protocole de Varsovie (1851).

Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies et Sa Majesté le Roi de Danemark, prenant en considération les transactions conclues entre leurs augustes Prédécesseurs dans les années 1767 et 1773 ;

Considérant qu'autant pour établir le repos du Nord de l'Europe sur un pied durable, que pour écarter tout ce qui pouvait alors, ou dans l'avenir, donner lieu à des malentendus ou différends dans l'auguste Maison d'Oldenbourg, l'Empereur Paul de glorieuse mémoire, alors Grand-Duc de Russie, a renoncé pour lui-même ainsi que pour ses héritiers et descendants, en faveur de Sa Majesté le Roi Chrétien VII de glorieuse mémoire, ainsi que des héritiers de Sa Couronne Royale, à tous ses droits et prétentions au Duché de Slesvig en général, comme à la partie ci-devant Princièrre de ce Duché en particulier ;

Que de la même manière et par les mêmes motifs Sa Majesté l'Empereur Paul a cédé pour lui-même, ainsi que pour ses descendants, héritiers et successeur, tout ce qu'il possédait dans le Duché de Holstein, soit en commun avec Sa Majesté le Roi de Danemark, soit séparément ;

Considérant que cet acte de cession du Duché de Holstein n'a eu lieu expressément qu'en faveur de Sa Majesté le Roi Chrétien VII et de sa descendance mâle, ainsi qu'éventuellement en faveur de feu le Prince Frédéric frère du Roi, et de la descendance mâle de ce Prince ; et

Que les éventualités, qu'admettaient les termes mêmes de cet acte de cession, se sont en partie déjà réalisées par l'extinction de la descendance mâle du Roi Chrétien VII, ou

peuvent se réaliser dans un avenir plus ou moins rapproché, sans que les dites transactions y aient pourvu d'aucune manière ;

Prévoyant les dangers que ce silence des Traités existants peut avoir pour la Monarchie Danoise, si, à la suite de l'extinction de la lignée mâle actuellement sur le Trône de Danemark, la *lex regia* recevait son application pure et simple à une partie de cette Monarchie, —

Se sont reconnu l'obligation et le droit, comme successeurs des augustes Parties Contractantes aux transactions de 1767 et 1773, de s'entendre ultérieurement sur les combinaisons les plus appropriées au double but qu'elles ont eu en vue.

En conséquence les Soussignés, après un mûr examen de toutes les questions qui se rattachent à cette affaire, ont arrêté entre eux, sous la réserve expresse de la haute approbation de leurs Souverains respectifs, et ont consigné dans le présent Protocole les points qui suivent: —

1. Le but qu'on se propose dans l'intérêt de la paix du Nord autant que dans celui de la paix intérieure de l'auguste Maison d'Oldenbourg, savoir, le maintien de l'intégrité de la Monarchie Danoise, ne peut être réalisé qu'au moyen d'une combinaison qui appelle à la Succession dans la totalité des Etats actuellement réunis sous le sceptre de Sa Majesté le Roi de Danemark, la seule descendance mâle à l'exclusion de femmes.

2. La descendance mâle du Prince Chrétien de Slesvig-Holstein-Sonderbourg-Glücksbourg et de son épouse Madame la Princesse Louise de Hesse réunit en elle les droits d'hérédité qui à l'extinction de la lignée mâle actuellement régnante en Danemark, lui étoient en vertu des renonciations de Son Altesse Royale Madame la Landgrave Charlotte de Hesse, de son fils Monseigneur le Prince Frederik de Hesse, et de sa fille Madame la Princesse Marie d'Anhalt-Dessau.

3. Voulant de son côté compléter les titres résultant de ces renonciations et amener ainsi une combinaison qui serait d'un si haut intérêt pour le maintien de la Monarchie Danoise

dans son intégrité, Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies, comme Chef de la branche aînée de Holstein-Gottorp, serait prêt à renoncer aux droits éventuels qui lui appartiennent, en faveur de Monseigneur le Prince Chrétien de Glücksbourg et de sa descendance mâle.

Toutefois il est entendu :

Que les droits éventuels des deux branches cadettes de Holstein-Gottorp seraient expressément réservés ;

Que ceux dont l'auguste Chef de la branche aînée ferait l'abandon pour lui-même et pour sa descendance mâle en faveur du Prince Chrétien de Glücksbourg et de sa descendance mâle, renaîtraient dans la Maison Impériale de Russie à l'époque où, ce qu'à Dieu ne plaise, la descendance mâle de ce Prince viendrait à s'éteindre ;

Que puisque la renonciation de Sa Majesté l'Empereur aurait principalement pour but de faciliter une combinaison que réclament les premiers intérêts de la Monarchie, l'offre d'une pareille renonciation cesserait d'être obligatoire, si la combinaison elle-même venait à manquer.

4. Par suite des considérations qu'indiquent les §§ 2 et 3 ci-dessus, Monseigneur le Prince Chrétien de Glücksbourg, conjointement avec Madame la Princesse son épouse, et à leur défaut la descendance mâle de leurs Altesses, aurait plus qu'aucune autre branche des titres qui les rendent habiles à succéder, le cas échéant, dans les Etats réunis actuellement sous le sceptre de Sa Majesté Danoise.

En conséquence les deux Cours de Saint-Petersbourg et de Copenhague sont convenues :

Que Sa Majesté le Roi de Danemark désignera le Prince et la Princesse de Glücksbourg conjointement comme les héritiers présomptifs de sa Couronne pour le cas où la ligne mâle de la dynastie actuellement régnante viendrait à s'éteindre ;

Que Sa Majesté fera connaître sa haute détermination aux Puissances amies du Danemark ;

Que si, pour assurer la complète réussite de cette com-

binaison, encore d'autres renonciations étaient jugées utiles et désirables, ce serait à Sa Majesté Danoise à se charger des indemnités auxquelles il pourrait être reconnu des titres justes et équitables;

Enfin que c'est à Londres qu'auront lieu les négociations nécessaires pour donner aux arrangements en vertu desquels le Prince et la Princesse de Glücksbour seront reconnus comme successeurs présomtifs au Trône de Danemark, le caractère d'une transaction Européenne.

Les Soussignés se réservent de soumettre le présent Protocole à leurs augustes Souverains et de solliciter leur haute approbation en faveur des dispositions qu'il renferme.

Varsovie, ce $\frac{24 \text{ Mai}}{5 \text{ Juin}}$ 1851.

(Signé) NESSELRODE.
MEYENDORFF.
REEDTZ.

Pour copie conforme :

(Signé) PRINCE A. GORTCHACOW.

Protocole No. 8. — Séance du 6 Juin, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;
MM. les Plénipotentiaires du Danemark;
M. le Plénipotentiaire de France;
M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;
MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;
MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;
M. le Plénipotentiaire de Russie; et
M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte Russell, se référant aux paroles par lesquelles, d'après le Protocole No. 7, MM. les Plénipotentiaires des Puissances Allemandes avaient proposé une prolongation de la suspension d'hostilités, et à l'appui que MM. les Plénipotentiaires des Puissances neutres avaient prêté à cette proposition, prie M. le premier Plénipotentiaire du Danemark de vouloir bien faire part à la Conférence de la réponse du Gouvernement Danois à ce sujet. *)

*) Jfr. Conseilspræsident Monrads Meddelelse til Rigsraadets Folkething den 25de Juni 1864.

Situationen, saaledes som den efterhaanden havde udviklet sig, var afvigte Løverdag (den 18de Juni) følgende: De fjendtlige Magter fastholdt med Bestemthed deres Fordring om, at Holsteen og Lauenborg samt Slesvig syd for en Linie, dragen fra Aabenraa til Høier, skulde udtræde af enhver endog personal Forbindelse med Danmark, for at udgjøre en særlig Stat med egen Souverain. De danske Befuldmægtigede havde erklæret, at Hans Majestæt ikke vilde modsætte sig en territorial Afstaaelse, forsaavidt derved ikke alene Freden, men ogsaa en fuldkommen uafhængig og selvstændig Stilling kunde sikkert sikres for Resten af Staten, og derefter erklæret Eckernförde-Dannevirke-Frederiksstad som den Delingslinie, der nærmest kunde antages at ville frembyde de fornødne militaire og commercielle Holdepunkter. Disse to Forslag, paa den ene Side fra de fjendtlige Magter og paa den anden Side fra den danske Regjering, vare fremkomne, efterat Lord Russell i Overeensstemmelse med de andre neutrale Magter havde formuleret og i Conferencemødet den 28de Mai fremsat et bestemt Forslag, der indeholdt de nødvendige Garantier og Forbehold, men drog Delingslinien Syd for Slien-Dannevirke. De Befuldmægtigede fik dernæst Bemyndigelse til at antage dette af den engelske Regjering og de andre neutrale Magter stillede Forslag som den Kongelige Regjerings Ultimatum, samt til at samtykke i Vaabenhvilens Forlængelse paa 14 Dage, forsaavidt der havdes Sikkerhed for, at det engelske Cabinet ufravigelig vilde fastholde det af Lord Russell fremsatte og af de 3 andre neutrale Magter tiltraadte Forslag. Efterat de kongelige Befuldmægtigede havde meddeelt Lord Russel denne Instruction, lovede den engelske Udenrigsminister, at han hverken selv vilde fremsætte eller understøtte noget fra en anden Side fremkommende

M. de Quaade cite sa déclaration de la séance précédente, dans laquelle il a exprimé l'opinion que son Gouvernement ne consentirait pas à une prolongation de la suspension d'hostilités à moins qu'il n'y eût chance sérieuse de tomber d'accord sur un point aussi capital que celui de la frontière. Le Cabinet de Copenhague cependant, afin de donner une nouvelle preuve de son désir d'arriver au rétablissement de la paix, consentira à une prolongation de quinze jours, à condition que les clauses en soient exécutées d'une manière loyale. Pour cette condition le concours de MM. les Plénipotentiaires Allemands lui paraîtrait une garantie suffisante. Dans la pensée de son Gouvernement cette prolongation de quinze jours à partir du 12 Juin devrait suffire pour fixer les parties sur les chances d'une solution pacifique.

M. le Comte Russell demande à MM. les Plénipotentiaires

Forslag, der var ugunstigere for Danmark, end det af 28de Mai, medmindre den danske Regjering selv samtykkede. Efter denne af den engelske Udenrigsminister til de danske Befuldmægtigede afgivne Erklæring samtykkede disse [i Mødet d. 6te Juni] i en Forlængelse af Vaabenhvilen til den 25de Juni.

Saaledes var altsaa Stillingen indtil afvigte Løverdag; men i det paa denne Dag afholdte Møde fremkom Lord Russell med et ganske nyt Forslag, hvorefter kun Linien Aabenraa-Høier skulde være os sikkert, hvorimod det skulde overlades til en neutral Magts bona officia at bringe til Afgjørelse, hvor stor og hvilken Deel af det mellem ovennævnte Linie og Eckernförde liggende Territorium der skulde tilkjendes Danmark. De nærmere Omstændigheder ved denne sidste Vending af Forhandlingerne ere mig endnu ikke nøiagtigt bekjendte, ligesaa lidt som jeg seer mig istand til at oplyse, hvorvidt dette nye Forslag, hvori den kongelige Regjering visselig ikke har samtykket, lader sig forene med det af Lord Russell til de kongelige Befuldmægtigede givne Løfte. Endnu kan jeg kun sige, at de kongelige Befuldmægtigede i Mødet i Onsdags have afslaaet Forslaget, og at de fjendtlige Magter paa deres Side have omgivet deres Antagelse af det med saadanne Forbehold og Begrænsninger, at det almindelige Indtryk paa Conferencen var, at det snarere maatte ansees som en Afviisning.

Allemands s'ils sont disposés à accepter la prolongation accordée.

M. le Comte Apponyi répond que son Gouvernement a toujours désiré une prolongation, et cela pour le plus long-temps possible; mais il ne s'attendait pas à un terme aussi court que celui de quinze jours. Ce serait une espèce de pression morale qui peserait sur les délibérations de la Conférence.

M. le Comte de Bernstorff ne peut que se référer à la déclaration dont M. de Balan a donné lecture à la séance précédente, et dans laquelle il est dit que MM. les Plénipotentiaires Prussiens ont reçu l'ordre de demander une prolongation aussi étendue que possible, „et qu'à cet effet elle ne soit pas limitée par un terme fixé d'avance, mais par une dénonciation qui le précéderait de quatre semaines.”

D'après les instructions de leur Gouvernement, il est impossible à MM. les Plénipotentiaires de la Prusse d'accepter une prolongation qui ne serait limitée qu'à quinze jours.

M. le Comte Russell fait observer que parmi les points qui ont été discutés par la Conférence, celui de la frontière lui paraît le seul qui offre des difficultés sérieuses, et que même sur ce point là on pourrait bien parvenir à s'entendre en trois semaines. Il regretterait beaucoup si MM. les Plénipotentiaires Allemands ne consentaient pas à la prolongation concédée par le Danemark.

M. le Comte de Clarendon exprime l'opinion que tout le monde apprendrait avec une pénible surprise le refus de MM. les Plénipotentiaires de la Prusse d'y accéder. La question en dispute entre l'Allemagne et le Danemark s'est réduite depuis l'ouverture de la Conférence à des proportions beaucoup plus étroites, et le seul point vraiment difficile qui reste à régler est celui de la frontière. On pourrait bien tomber d'accord en principe sur ce point dans les trois semaines qui resteraient. Sans cet accord, il serait naturel que le Danemark ne consentît pas à une prolongation ultérieure. Si MM. les

Plénipotentiaires Prussiens n'acceptent pas la concession actuelle, la responsabilité de la rupture de la Conférence tombera sur eux.

M. le Comte de Bernstorff en décline la responsabilité, et dit qu'il ne comprend pas la surprise dont M. le Comte de Clarendon vient de parler. Il est toujours prêt à prolonger la suspension d'hostilités, mais pas pour un terme aussi limité que quinze jours. La question est toute militaire. Il lui paraît impossible que les Puissances alliées restent sous la menace continuelle de la reprise des hostilités.

M. le Comte de Clarendon ayant observé qu'une prolongation de l'armistice ne pourrait en rien changer la question militaire, M. de Balan fait valoir que l'administration d'une grande armée exige des mesures dont l'exécution n'est possible que si la suspension des hostilités est assurée pour plusieurs mois.

M. le Baron de Beust présume que le point de vue d'après lequel les Puissances Allemandes envisagent la question se rapporte en partie aux intérêts du commerce. Aucune espèce de mouvement commercial ne pourrait se faire à moins que le terme ne fût prolongé.

M. le Comte de Bernstorff déclare que son Gouvernement n'a accepté la suspension pour un mois que par excès de conciliation.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne reconnaît qu'au point de vue des intérêts commerciaux, auxquels M. le Baron de Beust vient de faire allusion, il eût été très désirable qu'on pût s'entendre pour prolonger la suspension des hostilités au delà du terme proposé par MM. les Plénipotentiaires Danois; mais il lui semble qu'une suspension, même de quinze jours, est encore préférable à la reprise des hostilités, et que MM. les Plénipotentiaires Prussiens, en supposant que leurs instructions ne leur permettent pas d'accepter cette proposition, ne sauraient se refuser à la prendre *ad referendum*.

M. le Baron de Brunnow s'associe aux sentiments exprimés

par M. le Prince de la Tour d'Auvergne. Considérant également la question dans l'intérêt des négociations actuellement ouvertes, il regrette qu'un espace de temps plus long n'ait pas été accordé par le Danemark, mais il invite MM. les Plénipotentiaires Allemands à ne pas refuser ce terme, quelqueinsuffisant qu'il soit.

M. de Krieger soutient que son Gouvernement fait déjà un sacrifice en accordant les quinze jours, et que Lord Clarendon a eu raison de dire que s'il y a possibilité de s'entendre sur la frontière, on devrait pouvoir le faire d'ici au 26 Juin.

Il semble aussi à M. le Comte Wachtmeister que le terme de quinze jours ou de trois semaines devrait suffire pour établir un accord sur la question de la frontière.

M. le Comte de Bernstorff dit qu'après les déclarations de MM. les Plénipotentiaires Danois, la Conférence ne lui paraît pas aussi prête à s'entendre qu'on le suppose.

M. de Biegeleben demande pourquoi un terme aussi court a été proposé. Quatre semaines ne lui paraîtraient pas trop.

M. de Quaade répond que son Gouvernement a ses raisons, ainsi que le droit d'en juger.

M. le Comte Apponyi n'a pas d'instructions sur la limitation du terme, ni pour un maximum, ni pour un minimum. Il sait seulement que son Gouvernement attache un grand prix à ce que la suspension des hostilités soit prolongée, et qu'on regrette à Vienne que la question n'ait pas été déjà réglée. Cependant les instructions de ses collègues Prussiens sont tellement précises qu'il ne peut que prendre la proposition *ad referendum*.

M. le Comte Russell fait observer que si on tombait d'accord sur le point capital, le Gouvernement de Danemark ne s'opposerait probablement pas à une prolongation ultérieure, et qu'il y aurait alors le temps de discuter les autres points qui resteraient à régler.

M. le Comte de Bernstorff soutient qu'il serait mieux d'adopter une suspension qui ne serait limitée que par une dénonciation de part ou d'autre, et qui en tout cas ne durerait pas moins de deux mois. Dans ce cas l'une des Parties pourrait la dénoncer aussitôt qu'elle aurait acquis la certitude qu'il n'y a plus de chance de tomber d'accord.

M. de Krieger répète que si, comme il l'espère il y a possibilité de s'entendre, on doit toujours pouvoir tomber d'accord dans les quinze jours.

M. de Balan parle de la position des troupes Allemandes dans le Jutland comme étant très onéreuse. Pour un espace de temps, aussi court il ne serait pas possible à son Gouvernement de faire les arrangements militaires qu'exige la situation.

M. le Comte de Clarendon ne comprend pas quelle difficulté il y aurait à laisser continuer l'état de choses actuel pour quinze jours de plus. Dans l'intérêt du commerce également, ce serait toujours un avantage.

M. le Comte de Bernstorff fait remarquer que ses instructions sont toutefois plus pacifiques que celles de MM. les Plénipotentiaires Danois.

M. le Comte de Clarendon répond que c'est chose facile pour la Puissance qui occupe une province étrangère, mais que le Danemark peut bien désirer mettre fin à cet état de choses. Il rappelle que si la prolongation n'est pas acceptée, le blocus sera probablement rétabli le 12 Juin, et que le commerce ne pourra qu'en souffrir.

M. le Comte Apponyi exprime l'opinion que si la solution de la question était simple, les quinze jours suffiraient, mais qu'il faudra entrer en beaucoup de détails, et peut-être même prendre des renseignements sur les lieux, avant de s'entendre sur une question aussi compliquée que celle de la frontière.

M. le Comte de Clarendon admet que s'il devenait né-

cessaire d'envoyer sur les lieux une Commission de délimitation, il faudrait plus de quinze jours. Mais on arriverait nécessairement à une entente préalable sur le principe avant de l'envoyer, et dans ce cas il ne resterait qu'à régler les détails.

M. le Comte de Bernstorff regrette d'être dans l'impossibilité d'accepter la proposition, mais ses instructions sont très précises sur ce point, et il n'est pas autorisé à accéder à un terme de plus courte durée que de deux mois, ou d'une durée illimitée avec un terme de dénonciation d'un mois après l'expiration du premier mois.

Après un échange d'idées entre tous les Plénipotentiaires, et après que MM. les Représentants des Puissances neutres ont exprimé leur vif désir que les Plénipotentiaires de la Prusse portent, en la recommandant, la proposition du Gouvernement Danois à la connaissance de leur Cour, M. le Comte de Bernstorff déclare que par égard pour ces Puissances, lui et son collègue ne se refuseront pas à faire connaître la proposition à leur Gouvernement, et que dès qu'ils auront reçu une réponse de Berlin, ils en avertiront M. le Principal Secrétaire d'Etat, afin que la Conférence puisse être réunie au plus tôt. Mais en se prêtant ainsi à porter la proposition Danoise à la connaissance de son Gouvernement, M. le Comte de Bernstorff croit devoir déclarer positivement qu'il ne pourra sous aucune condition être question d'une prolongation future de la suspension d'armes de quinze à quinze jours, et qu'il comprend la proposition actuelle en ce sens, que les hostilités doivent encore être suspendues pour quinze jours, afin d'avoir le temps de s'entendre sur la ligne de frontière, et que si l'on n'y réussit pas, la guerre recommencera infailliblement après l'expiration de ce terme.

M. de Quaade tient à rappeler que la prolongation de quinze jours n'a été accordée par son Gouvernement qu'à condition qu'un accord s'établisse quant à l'exécution des

termes de la suspension d'hostilités. Il compte sur le concours loyal de MM. les Plénipotentiaires Allemands dans ce but.

M. de Balan fait observer que les Plénipotentiaires de la Prusse continueront de prêter leurs bons offices pour éclaircir les faits et faire cesser les malentendus, mais qu'ils sont en même temps chargés de se plaindre dans la Conférence de la manière dont les autorités Danoises éludent les stipulations du 9 Mai, ce qui n'exclut pas qu'on puisse se communiquer de part et d'autre confidentiellement et directement les renseignements reçus sur les différents objets de plainte.

(Signé)

Apponyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} Wachtmeister.	

Protocole No. 9. — Séance du 9 Juin, 1864.

Présents:

- , MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;
- MM. les Plénipotentiaires du Danemark;
- M. le Plénipotentiaire de France;
- M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;
- MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;
- MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;
- M. le Plénipotentiaire de Russie; et
- M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Baron de Brunnow, en se référant à la dernière observation faite par M. le Comte de Bernstorff, et rapportée dans le Protocole No. 8, dit qu'il diffère de l'interprétation que M. l'Ambassadeur de Prusse donne aux termes dans les-

quels MM. les Plénipotentiaires du Danemark ont annoncé l'intention de leur Gouvernement de prolonger de quinze jours la suspension d'armes, établie jusqu'au 12 Juin.

M. le Plénipotentiaire de Russie pense qu'on ne rendrait pas justice à la sagesse des déterminations du Cabinet de Copenhague si l'on voulait lui prêter l'intention de recommencer *infailliblement* la guerre après l'expiration de ce terme.

Dans son opinion, il ne faut jamais fermer la voie à des conseils de paix. Il ne faut pas dire que la guerre soit irrévocablement résolue, aussi longtemps que les Représentants des Grandes Puissances de l'Europe se trouvent réunis en Conférence, dans le but de vouer tous leurs efforts au rétablissement de la paix.

Pour sa part, M. le Plénipotentiaire de Russie a confiance dans les sentiments de conciliation dont tous les Cabinets se montrent animés. Il espère que cette confiance sera justifiée par le résultat pacifique des travaux de la Conférence de Londres.

M. le Comte de Bernstorff répond qu'en consentant à porter à la connaissance de son Gouvernement la proposition du Gouvernement Danois, il l'a précisé dans les mêmes termes qui se trouvent insérés dans le Protocole, et que M. le premier Plénipotentiaire du Danemark a reconnu que c'était là le sens de la proposition.

M. de Quaade reconnaît qu'il retrouve dans la déclaration faite à la séance du 6 Juin par M. le premier Plénipotentiaire de la Prusse le sens général de la proposition du Gouvernement Danois, mais il ajoute qu'il ne s'est pas servi du mot „infailliblement.”

Sur l'invitation de M. le Comte Russell, M. le Comte de Bernstorff donne lecture de la déclaration suivante : —

„Nous sommes autorisés à déclarer, au nom de l'Autriche et de la Prusse, que nous acceptons la proposition Danoise d'une prolongation de la suspension d'armes pour quinze jours, à condition toutefois qu'il sera bien entendu que le renouvel-

lement des hostilités au 26 Juin ne pourra être évité que si jusque là une paix acceptable nous est assurée, ou bien si un armistice d'une durée étendue est conclu sous des modalités qui n'admettent point d'interprétation arbitraire."

M. de Quaade n'a aucune observation à faire sur la déclaration dont M. le Comte de Bernstorff vient de donner lecture. Il croit pouvoir assurer la Conférence que son Gouvernement désire aussi bien que les Cabinets Allemands le rétablissement de la paix, et que si cet objet paraissait assuré, le Cabinet de Copenhague serait prêt à consentir, soit à la prolongation de la suspension d'armes, soit à un armistice sous des conditions acceptables et précisées de manière à ne pas laisser des doutes sur l'interprétation à y donner. Les clauses de la suspension d'hostilités actuelle lui paraissent laisser beaucoup à désirer sur ce dernier point.

M. le Baron de Brunnow exprime la satisfaction qu'il éprouve en apprenant que la suspension d'armes est maintenant prolongée jusqu'au 26 Juin. Il faut espérer que dans cet intervalle de temps la Conférence parviendra à tomber d'accord sur une solution pacifique.

M. de Balan, en se référant à l'observation de M. de Quaade que l'interprétation des stipulations du 9 Mai a donné lieu à des doutes, ainsi qu'à sa propre observation faite à la fin de la dernière séance, que les Plénipotentiaires de la Prusse sont chargés de porter plainte à ce sujet dans la Conférence, donne, conformément, aux ordres de son Gouvernement, lecture de la déclaration suivante: —

„En se prononçant pour une prolongation de la suspension des hostilités, le Gouvernement de Prusse a voulu donner une preuve de ses intentions conciliantes et de son amour de la paix. L'intérêt du commerce aurait exigé que cette prolongation fût aussi étendue que possible, et durât au moins deux mois.

„En consentant néanmoins, conformément au pressant désir exprimé par tous les Plénipotentiaires des Puissances

neutres, à la prolongation de quinze jours seulement, proposée par MM. les Plénipotentiaires Danois, le Gouvernement de Prusse ne se cache pas les nombreux inconvénients que l'état actuel des choses, basé sur les termes de l'arrangement du 9 Mai, amène pour les armées alliées qui occupent le Jutland, inconvénients qui deviennent encore plus onéreux s'il s'agit d'une prolongation aussi limitée. Il ne croit toutefois pas devoir insister sur un changement des stipulations en question; mais plus il a, de son côté, scrupuleusement rempli ces stipulations dans toute l'étendue compatible avec une occupation militaire, plus il doit exiger que les difficultés inhérentes à la situation, et diminuées de son côté autant que possible par des procédés auxquels un jugement impartial finira par rendre justice, ne soient point augmentées de la part des autorités Danoises par des mesures et des interprétations contraires aux principes généralement reconnus pour l'état de guerre, momentanément interrompu par une suspension des hostilités et aux stipulations spéciales du 9 Mai.

„Ni le commerce, ni les communications, ni la marche régulière de l'administration ne sont entravés dans le Jutland, et bien que le terme du 9 Mai admettent l'interprétation que ce n'est que la liberté des communications intérieures qui y a été assurée, cette liberté s'étend de fait à la communication entre le Jutland et les autres parties du Danemark, ainsi que le Schleswig, tandis que le Gouvernement Danois défend toute communication avec les Iles d'Alsen et d'Arroe, et les Iles Frisonnes.

„Aucune contribution n'a été levée depuis le 12 Mai, et si immédiatement après ce terme, et lorsque les stipulations du 9 Mai n'étaient point et ne pouvaient point être connues à tous les commandants des troupes, dans un pays où l'ennemi en se retirant avait détruit les télégraphes, des ordres contraires avaient été donnés, ils ont été immédiatement révoqués.

„Les saisies ont de même cessé, à dater du 12 Mai, et

on s'est scrupuleusement abstenu de vendre quoi que ce soit des dépôts séquestrés.

„Un Commissaire civil Danois, nommé pour régler les détails du nouveau *modus vivendi* à établir, a été annoncé par le Commandant-en-chef des troupes Danoises au quartier-général des troupes alliées, alors établi à Horsens. Peu de jours après il y est arrivé dans la personne de M. Dahlstrøm, qui n'a pas tardé à entrer en relations personnelles, d'abord avec le Lieutenant-Général Baron de Moltke, Chef de l'Etat-Major-Général, plus tard avec le Colonel de Podbielski. Il est incompréhensible comment on a pu dire que le Commissaire Danois n'ait pu trouver avec qui négocier. Lorsque plus tard, par suite du changement dans la personne du Général-en chef des armées alliées, le quartier-général a été transféré de Horsens à Louisenlund dans le Schleswig, on a proposé à M. Dahlstrøm de l'y suivre; sur son refus de s'y rendre, et comme il a également décliné d'entrer en rapports directs avec le Général commandant les troupes qui occupent le Jutland, les communications entre le quartier-général et M. Dahlstrøm se font, conformément au désir de ce dernier, journellement par écrit. On n'a pas tardé à s'entendre sur plusieurs points essentiels. On est convenu particulièrement que tout ce qui serait directement fourni, soit en chevaux et voitures, soit pour les hôpitaux et magasins, d'après des taxes qui excluent l'arbitraire, serait payé par des quittances réalisées chaque semaine en argent comptant par des bureaux de comptabilité établis *ad hoc* à Horsens. M. Dahlstrøm n'a pas tardé à publier cet arrangement en langue Danoise. Quant à la nourriture, les troupes la reçoivent en général par l'administration militaire, qui y pourvoit par l'intermédiaire de fournisseurs. Les localités nécessitées par ce mode sont louées et payées, quoiqu'on soit en droit de les demander gratis, comme le logement des troupes et les foyers nécessaires pour faire la cuisine. A ce sujet il n'y a pas le moindre doute, et toute autre interprétation serait entièrement incompatible avec les

exigences d'une occupation militaire. Ce n'est que dans quelques endroits fort éloignés que la nourriture des troupes est directement fournie par les habitants. Mais ils en reçoivent des prix plus élevés que les taxes légales d'après lesquelles les troupes, Fédérales Allemandes sont nourries sur le territoire de la Confédération.

„Une ligne de démarcation a été arrêtée de concert avec le Commandant-en-chef des troupes Danoises. La mer et le Lymfjord servent en général à former cette ligne. Mais quelques exceptions demandées par le Général Danois ont été volontairement accordées par les Commissaires des armées alliées, sans qu'ils aient cru devoir vérifier le prétendu *statu quo* du 12 sur lequel elles se fondent.

„Si de cette manière les autorités militaires Allemandes ont fait tout ce qui était en leur pouvoir pour remplir les stipulations du 9 Mai, elles ont dû catégoriquement défendre et réprimer toute infraction à ces mêmes stipulations de la part des autorités Danoises. Elles n'ont pu souffrir, et elles ne souffriront pas qu'une presse provoquante recommence ses agitations dirigées contres les Gouvernements Allemands. Elles n'ont pu admettre, et elles n'admettront jamais que des vivres destinés pour les armées alliées soient soumis à des impôts au profit du fisc Danois. Elles n'ont pu accorder au public et aux autorités Danoises l'usage du télégraphe que l'ennemi, avant de se retirer, avait détruit, et qu'elles avaient dû rétablir à leurs frais et avec de nouveaux fils. Elles ont toutefois, pour faire preuve de bon vouloir, permis que les autorités Danoises établissent pour leur usage de nouveaux fils aux télégraphes communs. Elles ne peuvent pas tolérer, et elles ne toléreront certainement pas que des recrues soient levées sous leurs yeux et acheminées hors du pays. Un pareil état de choses serait au plus haut degré contraire à la dignité d'une armée d'occupation et aux garanties qu'elle réclame. Toute tentative d'y porter atteinte a donc dû et devra être réprimée; et il est dans la nature de l'état de guerre

que les mesures prises à cet effet ne puissent pas, afin d'être promptement efficaces, se borner aux procédures de la législation civile.

„Mais ce n'est pas seulement en voulant lever des recrues dans le Jutland que le Gouvernement Danois a agi contre l'esprit de la stipulation d'après laquelle les Puissances belligérantes s'interdisent de renforcer leurs positions militaires. Tandis que ni à Duppel ni à Friedéricia l'état des fortifications, tel qu'il était le 12 Mai, n'a été altéré depuis, sur l'Ile Alsen et en Fionie les positions militaires ont été renforcées par de nouvelles fortifications et par l'agrandissement de celles qui y existaient déjà. Cette infraction aux stipulations du 9 Mai a pu être observée des positions des troupes alliées par des télescopes, bien qu'on ait défendu, pour les cacher, toute communication avec les Iles susmentionnées.

„Un bateau à vapeur Anglais a chargé à Nantes une forte cargaison de canons, de boulets, et d'autres projectiles, soi-disant en destination pour la Suède, mais débarquée à Copenhague pour le compte du Gouvernement Danois, qui a profité de l'inaction imposée à l'escadre Austro-Prussienne par la suspension des hostilités pour augmenter ses forces militaires.

„Mais de son côté le Gouvernement Danois semble ne pas avoir prescrit à ses bâtiments de s'abstenir de tout procédé contraire aux stipulations du 9 Mai. Car un croiseur douanier Danois a arrêté le 20 Mai un bateau Schleswickois, chargé de houilles et venant de Newcastle, en destination pour Husum, à peu de distance de cette ville qui, lorsque les hostilités furent suspendues, était incontestablement en possession des armées alliées. Il a mis les scellés sur le bateau et sur sa cargaison, mais les autorités douanières de Husum ont naturellement refusé de les respecter.

„Les exemples précités suffisent pour démontrer que le Gouvernement de Prusse est en droit de se plaindre de la violation des stipulations du 9 Mai par les autorités Danoises. En consentant à ce que la suspension des hostilités soit pro-

longée, il entend donc que ces stipulations soient mises à exécution de la part des autorités et des sujets Danois, en conformité avec les points de vue indiqués par la présente déclaration".

M. de Quaade, en se réservant de répondre à la déclaration faite par M. le second Plénipotentiaire de la Prusse, soutient que les clauses de la suspension d'armes ne lui semblent pas avoir été exécutées par les Puissances alliées dans le Jutland en des points essentiels. Il se réfère aux dispositions stipulant que ces Puissances n'entraveraient ni le commerce, ni les communications, ni la marche régulière de l'administration, et cite quelques exemples pour prouver qu'il n'a pas été donné suite à ces dispositions. En faisant observer qu'il a été défendu aux navires Danois d'entrer dans les ports de Slesvig sous pavillon Danois, il relève plus spécialement que des sujets Danois ont été arrêtés pour crime de lèse-majesté contre Sa Majesté le Roi de Prusse, et traduits devant les Conseils de Guerre Allemands, au lieu d'être amenés devant le tribunaux du pays.

M. le Comte de Bernstorff fait observer qu'il serait impossible pour une armée d'occupation de ne pas prendre connaissance des crimes qui se rapportent à leur position militaire.

Pour ce qui regarde le télégraphe, M. de Quaade soutient que le fil a été coupé tant avant qu'après la suspension des hostilités, par les troupes Allemandes, lesquelles, si on peut ajouter foi à une information qui du reste ne repose pas sur des données authentiques, auraient même fait des fascines avec les fils télégraphiques. Il exprime son vif regret qu'il y ait tant de malentendus de part et d'autre sur la manière d'interpréter les clauses dont il s'agit, et rappelant que son Gouvernement n'a consenti à la prolongation de quinze jours qu'à condition qu'un accord s'établît sur ce point, il craint qu'il ne se trouve dans l'obligation de n'y plus consentir.

M. le Comte de Bernstorff dit que la déclaration que son collègue vient de lire a été provoquée par les accusations

tout-à-fait sans fondement que le Gouvernement Danois a lancées contre les armées alliées; que cependant, s'il s'agit de malentendus, les Plénipotentiaires Prussiens seront toujours prêts à les éclaircir et à s'entendre à ce sujet avec MM. les Plénipotentiaires Danois.

M. de Krieger ne saurait admettre comme fondés les principes établis dans la déclaration de M. de Balan, et d'après lesquels, par exemple, les autorités alliées dans le Jutland se croient en droit d'exercer une censure de la Presse, de ne pas respecter l'administration de la justice, et de se dispenser de payer les impôts sur les importations. Mais même abstraction faite des principes, il y a toujours la question des procédés. Quant à ce dernier point, un employé de la douane, dont le premier devoir était de veiller à l'exécution des lois, a pour cela même été emprisonné, et mis au pain et à l'eau. D'autres fonctionnaires ont été également emprisonnés. M. de Krieger regarde ces faits comme étant de la plus haute gravité.

M. le Baron de Brunnow invite MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes à ne pas soulever des récriminations de part et d'autre, mais à faire au contraire leur possible pour les applanir. Il regarde la prolongation de la suspension d'armes comme un fait acquis sur lequel on ne saurait plus revenir.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne est d'avis que ni la déclaration de M. de Balan ni les observations de MM. les Plénipotentiaires du Danemark ne sont de nature à exclure une entente sur l'exécution de la suspension d'hostilités, et que ces Plénipotentiaires devraient en régler les détails entr'eux.

M. le Comte de Clarendon trouve cet avis parfaitement juste. Des difficultés du même genre existent toujours pendant l'occupation d'un pays étranger.

M. le Comte Wachtmeister croit que s'il faut discuter la question de juridiction, il serait mieux de tracer une ligne de

séparation entre la justice militaire et l'administration de la justice ordinaire dans le pays.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne constate qu'en général tout ce qui touche à l'honneur et à la sûreté d'une armée d'occupation est considéré comme étant de la compétence des tribunaux militaires. Sans cela, la position d'une armée occupant un pays étranger ne serait pas tolérable.

M. de Quaade soutient qu'un habitant du Jutland ne devrait pas être traduit devant les tribunaux de guerre pour des crimes dont les lois Danoises pourraient prendre connaissance.

M. le Comte de Bernstorff répond que l'armée alliée ne pourrait jamais confier sa sûreté à l'administration du pays qu'elle occupe.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne rappelle que quelque soit l'esprit de conciliation que l'on apporte dans le règlement de questions aussi complexes et aussi délicates, il est impossible de se mettre d'accord sur tous les points, et qu'il faut s'attendre à ce que dans la pratique il y ait souvent des conflits de juridiction. Cela tient à la nature même des choses et des situations.

M. le Baron de Beust fait observer que la déclaration de M. de Balan a eu pour objet de répondre à des accusations formulées antérieurement par MM. les Plénipotentiaires Danois, et qu'elle ne change rien à la possibilité de vider la question entre les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes.

M. le Comte de Clarendon s'associe à l'avis émis par M. le Baron de Beust. Il est convaincu que MM. les Plénipotentiaires Danois ne désirent pas recommencer la guerre le 12 Juin, à cause des détails qui pourraient être mieux réglés entre eux MM. les Plénipotentiaires Prussiens. Il propose qu'une Sous-Commission de la Conférence soit nommée pour s'entendre à ce sujet. Il serait difficile pour la Conférence de s'en occuper.

M. de Balan répète que les Plénipotentiaires de la Prusse continueront à prêter leurs bons offices pour l'aplanissement des difficultés de détail, mais que les vues sur les exigences

et les conséquences de toute occupation militaire semblent être trop divergentes pour faire espérer une entente directe. Le concours d'un de MM. les Plénipotentiaires des Puissances neutres lui paraît désirable.

M. l'Ambassadeur de France s'étant déclaré prêt, sur l'invitation de la Conférence, à prêter le sien, il est convenu que M. le Prince de la Tour d'Auvergne, M. de Quaade, et M. de Balan tâcheront de régler, autant que possible hors de la Conférence, les difficultés de détail sur l'exécution de la suspension d'armes.

Sur la question de préciser la date à laquelle la reprise des hostilités aura lieu, à moins d'une prolongation ultérieure de leur suspension, il est entendu que la suspension expire le 26 Juin au matin.

MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes se déclarent dans l'intention de se servir du télégraphe pour annoncer la prolongation, dont la Conférence vient de convenir, aux Commandants-en-chef respectifs des armées de terre et de mer.

Passant à la discussion générale, M. le Comte Russell cite les paroles prononcées par M. le Baron de Brunnow dans la séance du 12 Mai, et rapportées dans le Protocole Nr. 4, où il est dit: „qu'avant d'abandonner un Traité qui a été ratifié par les Puissances signataires dans l'intérêt général de l'Europe, il faudrait donner des raisons jugées satisfaisantes d'un commun accord. Ces raisons devraient être bien graves. Le Traité de 1852 a eu pour objet de consolider la paix du Nord et de sauvegarder l'équilibre Européen. Il a été conclu non-seulement entre les Puissances actuellement en guerre, mais entre toutes les Puissances qui y ont participé. Leurs Représentants réunis aujourd'hui en Conférence sont libres assurément d'échanger leurs idées sur de nouvelles combinaisons à adopter, pourvu qu'elles soient de nature à offrir à la paix de l'Europe des garanties équivalentes à celles sur lesquelles repose aujourd'hui le système de l'équilibre général.”

M. le Principal Secrétaire d'Etat trouve que dans les séances précédentes des renseignements suffisants sur les combinaisons proposées n'ont pas été fournis à la Conférence, et qu'il faudrait des raisons plus solides que celles qu'ont fait valoir MM. les Plénipotentiaires Allemands pour s'écarter du Traité de Londres. Il s'agit de savoir comment le Danemark existerait comme Puissance indépendante dans les conditions proposées.

M. le Comte de Bernstorff fait observer qu'il faudrait recommencer une discussion qu'il a cru terminée, et il rappelle que dans une séance précédente M. le Comte Russell a parlé de la frontière comme étant la seule question importante à régler, et non pas du maintien du Traité de Londres.

M. le Comte de Clarendon explique que M. le Comte Russell a voulu dire que pour abandonner ce Traité, il faut des raisons claires et suffisantes, et qu'il faut aussi pourvoir aux moyens de le remplacer efficacement. Le premier but des délibérations de la Conférence est l'indépendance du Danemark, et c'était seulement dans le cas de l'abandon du Traité de Londres que Lord Russell a dit que la question capitale devenait celle de la frontière. En cédant une partie du Slesvig et le Lauenbourg, le Danemark devrait avoir au moins l'avantage d'une frontière qui tienne compte de ses intérêts militaires et commerciaux.

Il semble à M. le Comte de Clarendon qu'il serait important de savoir comment la ligne proposée par MM. les Plénipotentiaires Allemands réunirait les garanties suffisantes, et d'après quelle base elle a été proposée.

M. le Comte Apponyi déclare que les Gouvernements de l'Autriche et de la Prusse sont parfaitement d'accord sur la ligne de frontière à proposer; et M. le Comte de Bernstorff ajoute que MM. les Plénipotentiaires Allemands ont consenti à restituer une partie du Schleswig comme compensation contre la cession du Lauenbourg par le Danemark. Quant à la ligne plus méridionale que celle d'Apenrade à Tondern, M. le Comte

de Bernstorff rappelle que ce n'est pas celle de son Gouvernement, mais qu'il s'était seulement engagé à la recommander à Berlin.

M. le Comte Apponyi fait observer que les deux principes mis en avant par le Danemark et les Puissances neutres ont été l'indépendance, et la frontière militaire et commerciale du Danemark. Mais il y a un principe qui a une importance tout aussi grande aux yeux de l'Allemagne, c'est celui de l'indépendance politique et administrative des Duchés. C'est là le motif pour lequel les Puissances Allemandes ont fait la guerre, et ce n'est que lorsque la combinaison proposée dans ce but par les Puissances alliées a été déclarée inadmissible par le Danemark qu'elles ont demandé la séparation des Duchés.

M. le Comte de Clarendon soutient que la guerre n'a pas eu, au commencement, pour objet la séparation des Duchés de la Monarchie Danoise.

M. le Comte Apponyi admet qu'en effet ce ne fut pas la séparation, mais l'indépendance des Duchés que les Puissances Allemandes ont eu pour but, et que leur intention première était de sauvegarder des droits qu'elles croyaient lésés, et de maintenir des engagements qui n'avaient pas été observés.

M. le Comte de Clarendon dit que ce fut donc pour émanciper une nationalité opprimée que la guerre a été faite par les deux Puissances Allemandes.

M. le Baron de Brunnow fait observer que si l'on remonte à l'origine de la guerre, il ne peut s'empêcher de rappeler que lorsque les armées alliées allaient entrer dans le Slesvig, les Puissances neutres ont été informées que l'intention des deux Puissances Allemandes n'était pas de détacher le Slesvig du Danemark, mais de posséder un gage matériel afin de contraindre le Gouvernement Danois à remplir les engagements qu'il avait contractés en 1851 et 1852, et qui n'avaient pas été mis à exécution. L'objet de la guerre n'a donc été ni d'enlever le Slesvig au Danemark, ni de séparer ce Duché

en deux. Maintenant il s'agit de détacher les deux Duchés de la Monarchie Danoise. Il voudrait savoir pourquoi.

M. de Biegeleben répond que si les Puissances Allemandes demandent aujourd'hui que les deux Duchés soient détachés du Danemark, c'est parceque les seules conditions sous lesquelles elles auraient pu consentir au maintien du lien dynastique ont été trouvées inadmissibles. Ce qui aurait pu faire éviter la guerre ne suffit pas pour y mettre fin. Mais l'Autriche et la Prusse, après avoir eu recours au programme d'une séparation complète, ont prouvé de nouveau leur amour pour la paix, en proposant d'échanger une partie du Schleswig septentrional contre le Duché de Lauenbourg.

M. le Baron de Brunnow dit que pour sa part; loin de repousser la proposition de l'union personnelle, il aurait été prêt à l'appuyer. Les instructions de sa Cour l'y autorisaient. Mais cette union n'a pas été proposée d'une manière positive. Elle a été subordonnée au jugement que la Diète de Francfort porterait sur les titres que le Roi Chrétien IX aurait à faire valoir comme Duc de Holstein. Ce n'était pas là une combinaison certaine, mais purement conditionnelle. Elle dépendait de la décision future que rendrait la Diète. C'est là sans nul doute le motif qui n'a point permis aux Plénipotentiaires du Danemark d'accepter cette proposition. Le Baron de Brunnow termine par constater qu'elle n'a pas été repoussée par la Conférence.

M. le Comte de Clarendon soutient également que l'idée de l'union personnelle n'a pas été proposée directement à la Conférence, mais qu'elle se trouvait simplement impliquée dans le projet des deux grandes Puissances Allemandes. Il est vrai que Danemark l'a trouvée inadmissible pour de bonnes et valides raisons, et il demande si MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse peuvent consciencieusement déclarer que l'union personnelle aurait établi un état de choses solide et durable. Il prend la liberté aussi de leur demander si, dans le cas où l'union personnelle eût été acceptée par le

Danemark, ils n'avaient pas l'intention de proposer une marine, une armée, et un système de finances séparés pour les Duchés, ainsi qu'une indemnité pour les frais de la guerre; et il est convaincu que MM. les Plénipotentiaires Allemands seront les premiers à reconnaître que l'autorité du Roi de Danemark ne serait alors qu'un simulacre dans les Duchés, et que l'état des choses auquel on veut porter remède ne serait que prolongé et empiré.

M. de Biegeleben répond que la proposition d'une union personnelle a été faite avec une parfaite bonne foi, qu'il ne s'agit plus maintenant de la motiver, mais que par aucun moyen on ne pouvait espérer de mettre fin aux discordes dans la Monarchie Danoise d'un jour à l'autre, et qu'en inspirant de la confiance dans la droiture de ses intentions, le Gouvernement Danois aurait pu s'assurer un avenir convenable. Quant à la réserve d'une décision future sur la Succession, elle était une conséquence inévitable du principe que les droits acquis doivent être respectés.

M. le Comte de Bernstorff croyait cette discussion épuisée. Il craint que si elle doit être prolongée, il ne devienne impossible de s'entendre dans les quinze jours qui restent à la Conférence.

M. le Comte de Clarendon répète qu'avant d'abandonner le Traité de Londres, il faut trouver par quoi le remplacer.

M. de Krieger dit que même si une union personnelle et purement dynastique entre le Danemark, proprement dit, d'un côté, et les Duchés réunis de Slesvig et de Holstéin de l'autre, avait été proposée, ce qui n'est pas le cas, les Plénipotentiaires Danois auraient dû la repousser comme pernicieuse et comme ne laissant au Danemark qu'une fausse apparence de l'intégrité voulue par le Traité de Londres. Mais il doit faire observer expressément, qu'il ne s'est agi que d'une union personnelle éventuelle entre le Royaume de Danemark proprement dit, et les deux Duchés de Slesvig et de Holstein. S'il avait été question de l'union personnelle combinée avec le partage du

Slesvig dans les limites du Traité de Londres, la question se serait présentée d'une autre manière.

M. de Biegeleben fait observer que cette déclaration confirme ce qu'il a dit sur la nécessité pour les Puissances Allemandes de demander la séparation.

M. le Baron de Brunnow répète que l'intention de son Gouvernement avait été d'appuyer la proposition d'une union personnelle d'après laquelle le Roi Chrétien IX aurait été maintenu dynastiquement dans les Duchés, avec le Slesvig attaché au Danemark, et le Holstein soumis à la Confédération Germanique et aux lois Fédérales. Le Traité aurait été ainsi maintenu, puisque les droits de la Confédération y sont expressément réservés. Ses instructions toutefois faisaient dépendre son appui du consentement préalable de Sa Majesté le Roi de Danemark.

M. le Baron de Beust ne comptait pas rentrer dans une discussion qu'il avait cru terminée; mais il lui paraît impossible de garder le silence, surtout après la question posée par M. le Comte de Clarendon quant à la base de la frontière proposée. Il s'exprime alors dans les termes suivants: —

„Je me suis abstenu d'intervenir dans la discussion qui avait lieu dans l'avant-dernière séance sur la question des frontières, ne me trouvant pas autorisé à me prononcer pour telle ou telle ligne. Les instructions que j'ai reçues depuis de la Diète, après lui avoir rendu compte de la séance du 28 Mai, approuvent les déclarations faites alors par moi de concert avec MM. les Plénipotentiaires d'Autriche et de Prusse, et conséquemment c'est sur elles que j'ai à me régler. Ces déclarations se trouvent consignées dans le Protocole. M. le Comte de Bernstorff, parlant au nom des Plénipotentiaires Allemands, a fait entrevoir qu'on serait disposé à céder une partie du territoire septentrional du Slesvig et de considérer l'abandon du Duché de Lauenbourg comme un équivalent, il a dit en même temps que la ligne de démarcation proposée par le Gouvernement de Sa Majesté Britannique ne saurait remplir

le but d'une paix solide et durable, puisque le principal sujet de plainte et d'agitation pour la plus grande partie des populations du Slesvig continuerait non seulement de subsister, mais serait même infiniment aggravé par leur séparation d'avec le reste des Duchés et leur incorporation dans le Royaume de Danemark.

„Dans ma pensée les termes de cette manifestation indiquent clairement qu'on n'entend pas consentir à l'abandon de telle partie du territoire Slesvicois dont la population dans sa majorité se refuserait à l'accepter.

„Je suis heureux de constater que la Confédération, en se plaçant à ce point de vue, est dans le cas de se prévaloir de la manière dont il a plu aux Puissances neutres d'envisager la question. MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne entendent que la destinée future du Duché de Holstein, du Duché de Lauenbourg, et de la partie méridionale du Slesvig, ne serait pas réglée sans leur consentement. M. le Plénipotentiaire de France a déclaré maintenir le point de vue de son Gouvernement, d'après lequel aucun état de choses nouveau ne saurait être établi dans les territoires détachés de la Monarchie Danoise sans le concours et le consentement des populations loyalement consultées. M. le Plénipotentiaire de Suède enfin a déclaré que son Gouvernement entend que le sort futur des provinces que seraient cédées par le Roi de Danemark ne soit point réglé sans leur consentement.

„Il me paraît impossible d'admettre que les Puissances neutres entendent établir un principe avec l'intention d'en exclure une application logique et impartiale. Il m'est impossible de leur supposer la pensée qu'il faut consulter des populations qui doivent appartenir à l'Allemagne pour savoir si cet avenir leur convient, mais que cette précaution est inutile avec celles qui doivent y rester étrangères. Il m'est impossible enfin de ne pas rappeler que je considère le Slesvig comme ayant cessé de faire partie de la Monarchie Danoise, et que dans cet ordre d'idées ce n'est pas d'elle mais à son profit qu'il s'agit de

détacher une partie du Slesvig, du consentement de son Souverain, qui ne se refusera pas à tenir compte du vœu des populations."

M. le Baron de Brunnow tient à établir que quoique M. le Baron de Beust considère le Slesvig comme ayant cessé de faire partie de la Monarchie Danoise, les Puissances neutres regardent la question d'un point de vue diamétralement opposé. Quant à la proposition de MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne énoncée dans la séance du 28 Mai, ils voulaient parler seulement de la partie méridionale du Slesvig, et non du Duché en entier.

M. le Baron de Beust réclame le droit d'émettre ses opinions, sans avoir la prétention de les imposer aux autres Plénipotentiaires. De son côté il n'a pas pu partager l'opinion de M. le Plénipotentiaire de Russie, qui regarde le Slesvig comme partie intégrante de la Monarchie Danoise. Quant au deuxième point, il veut seulement remarquer qu'il lui est impossible d'admettre une application inégale du principe établi; et que si les populations dans la partie méridionale du Slesvig doivent être consultées au sujet de leur destinée future, il devrait en être de même avec les populations dans la partie septentrionale de ce Duché.

M. le Baron de Brunnow soutient qu'à aucune époque la Confédération Germanique n'a étendu son pouvoir au delà de ses frontières. Le Holstein seul, et non pas le Slesvig, est représenté dans la Diète. A l'appui de cette vérité il cite l'Acte Constitutif de la Confédération Germanique conclu à Vienne en 1815, et il rappelle que cet Acte a été signé pour le Roi de Danemark par deux Comtes de Bernstorff. Cet acte établit clairement que le Danemark est représenté à la Diète uniquement pour le Holstein et nullement pour le Slesvig.

M. le Comte de Bernstorff répond que jamais personne n'a prétendu que le Danemark fût représenté à la Diète pour le Schleswig.

M. le Comte de Clarendon demande à M. le Baron de Beust depuis quelle époque le Slesvig a cessé, selon lui, de faire partie de la Monarchie Danoise. Est-ce par suite de la mort du feu Roi, ou par le droit de conquête?

M. le Baron de Beust ayant répondu que c'est par suite de la mort du feu Roi, M. le Comte de Clarendon fait observer que dans ce cas M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique se trouve en contradiction avec les Puissances alliées, puisque celles ci ont envahi le Slesvig et l'ont occupé comme une garantie provisoire.

M. le Baron de Beust admet que l'observation de M. le Baron de Brunnow est exacte pour ce qui concerne l'Acte Fédéral, mais il soutient que le Schleswig intéresse également la Confédération. Quant au Traité de Londres il n'existe pas pour la Confédération, qui ne l'a jamais reconnu. La question de la Succession en Danemark se présente sous une autre face que celle dans les Duchés, c'est-à-dire, que l'ordre de Succession est agnatique dans ces derniers et cognatique dans le Royaume. La question pour la Confédération était d'abord de savoir quel est le Souverain légitime du Holstein; mais le Duc de Holstein se trouvant appelé à succéder également dans le Schleswig par suite du même ordre agnatique, il est du devoir du Plénipotentiaire de la Confédération de veiller à la manière dont on disposera du Schleswig, et de faire connaître les opinions qui prévalent dans la Diète. Les deux grandes Puissances Allemandes peuvent avoir adopté une marche différente, mais on s'est de plus en plus rapproché, et aujourd'hui l'accord entre la Confédération et les Puissances Allemandes est des plus solides.

M. le Baron de Brunnow se référant à une observation faite par M. le Baron de Beust, demande comment la mort de feu le Roi de Danemark, Frédéric VII, a pu donner à l'Allemagne des droits qu'elle n'avait pas avant son décès? La mort de ce Souverain ne pouvait devenir pour l'Allemagne ni un motif de conquête ni un droit de Succession.

M. le Baron de Beust explique que l'Allemagne ne veut pas étendre arbitrairement ses limites, mais seulement protéger les droits d'un Membre de la Confédération sur un autre pays. Il s'est agi de protéger les droits du Duc de Holstein.

M. le Baron de Brunnnow s'oppose à cette théorie. La question des frontières de la Confédération est réglée par les Actes du Congrès de Vienne. Cette question n'appartient pas à l'Allemagne seule, elle appartient à l'Europe. La Confédération ne peut pas étendre son territoire sans l'adhésion des autres Puissances.

M. de Balan relève que cette question s'écarte de celle de la Succession, et rappelle que M. le Baron de Beust a dit que la question de l'entrée du Schleswig dans la Confédération était réservée.

M. le Comte de Clarendou rappelle que quoique M. le Baron de Beust ne reconnaisse pas l'existence du Traité de Londres, ce Traité a reçu l'adhésion des principaux Membres de la Confédération.

M. le Baron de Beust répète que pour la Confédération, il lui est impossible d'admettre aucune obligation résultant du Traité. Il croit devoir rappeler qu'il a été invité à la Conférence pour en suivre les délibérations, et parceque, d'après ce qu'il suppose, l'on désire le concours de la Confédération, qui n'est pas une Puissance belligérante, et dont il ne dépend pas par conséquent de poser les conditions de la paix, mais dont le consentement n'en sera pas moins indispensable.

M. le Comte Russell croit devoir faire observer de nouveau que jusqu'au 31 Janvier dernier l'Autriche et la Prusse ont reconnu le principe de l'intégrité du Danemark.

M. le Comte de Bernstorff fait itérativement observer que c'est rentrer dans une discussion qui a été vidée dans les séances précédentes, et que, si cette discussion doit recommencer, il n'y a pas d'espoir d'arriver à une entente pendant les quinze jours qui restent.

M. de Biegeleben croit ne pas devoir s'expliquer sur les questions soulevées par les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne et de la Russie. Il le juge d'autant moins nécessaire que le Plénipotentiaire de la Confédération, dans la déclaration qu'il vient de lire, ne s'est énoncé qu'en son nom personnel. Il ne peut se dispenser de faire cette dernière observation aussi par rapport au mode de constater le consentement des Duchés aux conditions de la paix. Jusqu'à présent la Diète Germanique n'a pris aucune résolution ni émis aucun avis à ce sujet.

M. le Comte Wachtmeister dit que si, ainsi qu'il l'a compris, M. le Baron de Beust considère la mort du feu Roi comme donnant au Duc de Holstein les mêmes droits de Succession agnatique dans le Slesvig que dans le Holstein, il doit constater que selon son point de vue, le Slesvig doit au contraire suivre le même ordre de Succession que le Danemark proprement dit, auquel le Duché de Slesvig a été incorporé, pour tout ce qui concerne le droit de Succession, par les Actes de 1720.

M. de Krieger croit pouvoir s'abstenir d'une discussion sur la position politique du Duché de Slesvig, cette position étant décidée par le droit public Européen. Il tient toutefois à relever par rapport à une expression dont M. le Baron de Beust s'est servi à plusieurs reprises, „que le Slesvig intéressait l'Allemagne", qu'il faut nécessairement distinguer entre intérêt et droit. En ce qui concerne l'observation faite par M. le Baron de Beust, que le Traité de Londres n'existe pas pour la Confédération Germanique, il rappelle que cette Confédération est composée de Souverains indépendants. Ces Souverains devraient être liés à Francfort par ce qu'ils ont résolu ailleurs.

M. le Baron de Beust répond que l'intérêt que l'Allemagne porte au Slesvig est inspiré par un sentiment de droit très légitime. Quant à la question de la Succession, sur le point auquel M. le Comte Wachtmeister a fait allusion, il est

prêt à la discuter, mais il craint d'occuper trop longtemps la Conférence.

M. de Quaade tient encore à faire une observation sur un point relatif au consentement des populations. En se référant à sa déclaration du 2 Juin, il rappelle que le Roi Chrétien IX n'a consenti à une cession territoriale éventuelle qu'à la condition expresse de rester Souverain indépendant des territoires qui ne seront pas cédés.

M. le Baron de Beust maintient son point de vue.

Revenant sur la question de la frontière, et se référant aux différentes lignes qui avaient été proposées, M. le Comte Russell dit qu'il doit y avoir possibilité de faire un arrangement, en sauvegardant les intérêts de l'Europe et l'indépendance politique du Danemark.

M. de Balan demande pourquoi la ligne d'Apenrade ne serait pas reconnue suffisante pour ce but.

M. le Comte de Clarendon tient à savoir quelles peuvent être les raisons qui ont décidé à mettre en avant cette ligne. La ligne proposée par MM. les Plénipotentiaires Anglais a été choisie comme une bonne ligne commerciale et militaire. Il tient aussi à constater que cette ligne n'a été proposée que de concours avec MM. les Plénipotentiaires des Puissances neutres, qui l'ont appuyée dans la Conférence.

M. le Comte de Bernstorff ne voit pas que la ligne Anglaise réunisse ces avantages. Cette ligne n'a, selon lui, aucune base, car elle n'est ni une bonne ligne militaire, puisque les événements de la guerre ont suffisamment prouvé qu'elle ne peut être maintenue contre une grande armée, ni une ligne nationale puisqu'elle ne sépare nullement les nationalités et laisserait même la plus grande partie des districts purement Allemands sous la domination Danoise.

Répondant à la question de M. le Comte de Clarendon, M. le Comte de Bernstorff dit que le premier objet de la ligne proposée par les Puissances Allemandes avait été d'é-

changer le Duché de Lauenbourg contre une portion du Schleswig Septentrional; que plus tard lorsque de la part des Puissances neutres on avait fait valoir qu'il fallait une bonne ligne militaire au Danemark, et que celle d'Apenrade ne satisfaisait pas à ce besoin, les Plénipotentiaires Prussiens s'étaient déclarés prêts à recommander à leur Gouvernement une ligne plus méridionale, à savoir, celle qui laisserait au Danemark la position d'Alsen et de Düppel, et lui donnerait ainsi avec l'autre position de Fionie et de Friddéricia, une ligne de défense beaucoup plus forte, comme la dernière guerre l'avait prouvé, que celle de la Sleï et du Dannewirke; qu'en outre cette ligne réunissait le grand avantage de partager les deux nationalités mieux que toute autre ligne, puisque c'était celle qui avait séparé depuis la réformation, et jusqu'en 1848 l'usage des langues Allemande et Danoise dans l'église et l'école. M. le Comte de Bernstorff croit que ces raisons pour suggérer la ligne en question sont de fort bonnes raisons. Il fait cependant itérativement remarquer qu'il n'a pu que promettre de la recommander à son Gouvernement, et qu'il n'est point encore autorisé à la proposer, puisque de l'autre côté on n'a rien fait jusqu'ici pour venir à la rencontre des propositions Allemandes.

M. le Comte Russell fait observer que cette ligne n'a pas été acceptée par l'Autriche.

M. le Comte Apponyi répond que d'après ses instructions il est autorisé à l'accepter.

Dans l'avis de M. de Biegeleben la ligne de Flensbourg à Tondern est aussi une bonne ligne commerciale.

MM. les Plénipotentiaires du Danemark maintiennent que la nationalité de la partie mixte du Slesvig est essentiellement Danoise.

M. le Comte de Bernstorff insiste sur la nécessité de consulter les populations mêmes pour prouver le véritable état des choses.

Par suite d'une demande faite par M. le Comte Russell, M. de Quaade rappelle que son Gouvernement s'est déclaré prêt à faire de grands sacrifices pour arriver au rétablissement de la paix, mais qu'il y a des limites qu'il ne saurait dépasser. Afin d'aller aussi loin que possible dans la voie des concessions, le Gouvernement Danois pourrait adopter la proposition Anglaise du 28 Mai dans sa totalité; il pourrait donc plus spécialement adopter la frontière proposée par M. le Comte Russell, c'est-à-dire, une ligne de démarcation partant de l'embouchure de la Sleï et allant le long du Dannewirke jusqu'à la ville de Friedrichstadt.

M. de Krieger présente des observations contre la ligne indiquée par MM. les Ambassadeurs de l'Autriche et de la Prusse, laquelle ligne ne laisserait au Danemark que la partie la plus septentrionale du Slesvig. Il relève que Sa Majesté le Roi de Danemark ne consentira pas à ce que le Lauenbourg soit regardé comme compensation de la partie purement Danoise du Slesvig.

M. le Comte de Bernstorff dit qu'il avait bien raison de dire dans la dernière séance qu'on était plus loin de s'entendre qu'on ne le supposait.

M. le Baron de Brunnow engage de nouveau MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes à tâcher de se rapprocher du but qu'ils ont à cœur d'atteindre et non pas de s'en éloigner.

M. le Comte Russell ayant déclaré que la ligne tracée de l'embouchure de la Sleï, et suivant la ligne du Dannewirke jusqu'à Friedrichstadt, lui paraît remplir les conditions que la Conférence a en vue, M. le Comte de Bernstorff soutient que la ligne de Flensbourg à Tondern les remplit encore davantage.

La discussion est renvoyée au Samedi, 18 Juin, à 1 heure afin qu'en attendant MM. les Plénipotentiaires des Puissances

neutres puissent employer leurs efforts à amener un rapprochement entre les parties belligérantes.

(Signé)

Apponyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} .	Wachtmeister.

Protocole No. 10. — Séance du 18 Juin, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;

MM. les Plénipotentiaires du Danemark;

M. le Plénipotentiaire de France;

M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique,

MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;

MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;

M. le Plénipotentiaire de Russie; et

M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte de Bernstorff prend la parole et dit: —

„J'ai à faire la déclaration suivante en nom des Plénipotentiaires Prussiens:

„„Nous avons déjà itérativement fait remarquer que la Conférence, pour avoir les informations dont elle a besoin, devait être éclairée sur les vœux des populations du pays dont l'avenir fait l'objet de ses délibérations. Guidés par cette conviction, et d'ordre de notre Gouvernement, nous demandons que les habitants du Schleswig soient consultés au sujet des dispositions à adopter à leur égard, et qu'il ne soit pas décidé du sort d'une partie ou de la totalité de ces populations, sans que préalablement leurs vœux aient été loyalement

constatés. Nous sommes autorisés à discuter le mode de l'exécution et l'étendue de l'application à donner au principe dont nous proposons l'adoption." "

Sur la demande de M. le Comte Russell si les Plénipotentiaires de l'Autriche adhèrent à cette déclaration, M. le Comte Apponyi s'est exprimé en ces termes: —

„Les Plénipotentiaires Autrichiens se joignent à la déclaration qui vient d'être lue par MM. les Plénipotentiaires Prussiens, en tant que selon l'opinion du Gouvernement Impérial le but de l'œuvre de la paix ne pourra être complètement atteint que moyennant le consentement des Duchés, exprimé par l'organe de leur Souverain et de leurs Représentants légalement constitués.

„Ils doivent cependant faire observer qu'à leur avis la question de la cession d'une partie du Schleswig intéresse presque autant le Holstein que le Schleswig, et qu'elle n'est pas de nature à être décidée par le vœu des populations consultées par districts ou par paroisses. Sous ce rapport ils ne peuvent que se référer aux réserves qu'ils ont faites précédemment à ce sujet."

M. de Quaade se réfère à la déclaration qu'il a faite dans la séance du 2 Juin au nom du Gouvernement Danois. Il rappelle que le Roi de Danemark n'a consenti à une cession territoriale éventuelle qu'à condition d'obtenir par là une existence indépendante et parfaitement autonome pour ce qui lui resterait de ses Etats, et qu'il n'a été nullement question de consulter les populations des territoires qui doivent rester attachés au Danemark. Ce n'est que dans la partie qui serait cédée que l'on devrait tenir compte des vœux des populations.

M. de Krieger trouve également cette proposition inacceptable. Il comprend que dans des circonstances tout à fait extraordinaires on ait recours aux procédés exceptionnels de la consultation d'une nation; mais ces circonstances extraordinaires ne se présentent pas, et il n'existe pas proprement une natio-

nalité Slesvicoise. Une proposition comme celle qui vient d'être faite, renferme une *petitio principii*; il faudrait d'abord qu'il eût été prouvé qu'une partie des populations soumises au Roi de Danemark devait être détachée des autres populations. Pourquoi ne consulter que les sujets Slesvicois du Roi de Danemark? Pourquoi ne pas aussi consulter tous les autres sujets de Sa Majesté? Cette proposition ne pose donc pas le principe des nationalités, mais plutôt le principe d'une autonomie provinciale toute extraordinaire: elle applique singulièrement aux exigences qu'on veut fonder sur une guerre un procédé auquel en général on n'a recours que dans les révolutions.

M. le Comte de Bernstorff dit que le but de la Conférence doit être de tomber d'accord sur une ligne de frontière, et que pour cela il serait nécessaire de connaître les vœux des populations intéressées dans la question.

M. le Baron de Brunnow s'exprime ainsi: —

„Je regrette de me trouver dans l'obligation de déclarer que je diffère entièrement de l'opinion énoncée par MM. les Plénipotentiaires de la Prusse. Le sentiment de regret que j'éprouve est d'autant plus vif qu'il m'est pénible d'être en désaccord avec les Représentants d'une Puissance unie à la Russie par les liens d'une amitié intime. Mais si je dois de justes égards aux propositions d'une Puissance amie, j'ai des devoirs à remplir envers la Cour que j'ai l'honneur de représenter. Je dois, avant tout, maintenir les principes qui servent de règle à la politique de l'Empereur. Je m'éloignerais de ces principes si j'admettais l'appel que MM. les Plénipotentiaires de la Prusse proposent de faire aux populations du Slesvig. Dans quel but veut-on les consulter? Il s'agit de les interroger pour savoir s'ils veulent rester fidèles à leur Souverain? Et sous quelles circonstances cette consultation aura-t-elle lieu? Elle se fera tandis que le pays est placé sous le régime d'une occupation militaire?”

M. le Plénipotentiaire de Russie a rappelé ici les événements qui ont amené cette occupation. Les Cours d'Autriche

et de Prusse ont déclaré qu'en prenant possession du Duché de Slesvig, elles considéraient ce pays comme un gage matériel, entre leurs mains, afin d'obliger le Danemark à remplir ses engagements envers l'Allemagne. Aujourd'hui, après avoir militairement occupé ce Duché, la Prusse, loin de restituer ce gage à son Souverain, propose d'en appeler aux habitants afin qu'ils décident à qui ils veulent appartenir. C'est aux paysans de Slesvig qu'on s'adresse pour qu'ils tracent la frontière d'une contrée qui forme en ce moment l'objet des délibérations de la Conférence de Londres? Est-ce là le but dans lequel les Représentants des grandes Puissances ont été appelés à se réunir à Londres? Le Plénipotentiaire de Russie est loin de l'admettre. Dans son opinion, les Puissances alliées ont reconnu la nécessité de se concerter avec les autres Puissances signataires du Traité de 1852 sur les arrangements qu'il conviendrait de substituer à cette transaction, après une entente établie d'un commun accord. Aujourd'hui, au lieu d'arriver à cette entente par les conseils réunis des Représentants des Grandes Puissances de l'Europe, voudrait-on consulter les populations du Slesvig, pour subordonner à leur avis les actes de la Conférence! Le Plénipotentiaire de Russie, pour sa part, ne saurait donner son assentiment à cette proposition.

M. le Comte de Bernstorff ne voit pas pourquoi M. le Baron de Brunnow a parlé exclusivement des paysans; il y a d'autres habitants dans le Duché de Schleswig: et il n'est pas même dit que les habitants doivent décider, mais que la Conférence devrait être éclairée sur les vœux des populations du pays dont l'avenir fait l'objet de ses délibérations. Quant à la question de l'occupation militaire pendant la consultation, elle n'a pas encore été discutée.

M. le Baron de Brunnow dit que la proposition de consulter les sujets du Roi de Danemark en vue de le dépouiller serait une combinaison nouvelle de fait et un principe inad-

missible en droit. Il regrette de l'entendre émettre par M. le Plénipotentiaire de Sa Majesté le Roi de Prusse.

M. le Comte de Bernstorff répond qu'il n'est pas question dans la proposition de déposséder le Roi de Danemark, mais seulement d'éclairer la Conférence sur la meilleure ligne de démarcation à tracer.

M. de Quaade rappelle de nouveau qu'une cession territoriale n'a été admise que conditionnellement par son Gouvernement, qui s'est réservé le droit de revenir au Traité de Londres.

Sur cette observation, M. le Comte de Bernstorff donne lecture de la déclaration qui suit:

„Comme dans la dernière séance de la Conférence, la question de la position des deux Puissances Allemandes à l'égard du Traité de Londres de 1852, que nous avons cru vidée par les longues discussions réitérées qui ont rempli les premières séances, nommément celle du 12 Mai, a de nouveau été discutée, nous nous voyons obligés, pour dissiper tous les doutes qui semblent encore subsister à cet égard, de faire la déclaration suivante, qui est exactement conforme aux instructions précises que nous avons reçues de la part de notre Gouvernement à ce sujet.

„Jusqu'à la mort du Roi Frédéric VII les Puissances Allemandes pouvaient espérer que la Couronne de Danemark remplirait les obligations contractées envers elles, et que par là, et par la présentation, omise jusque-là, d'un projet de loi sur la Succession au Trône aux Etats des Duchés, l'ordre de Succession prévu par le Traité de Londres acquerrait complètement force de loi, avant que le cas prévu de la vacance du Trône arrivât.

„La mort du Roi non-seulement fit évanouir ces espérances, mais son successeur au Trône Danois manifesta immédiatement, par l'Acte du 18 Novembre, son intention de ne pas remplir ces obligations.

„Immédiatement après, le Gouvernement Prussien a in-

sisté sur la connexité de ces obligations avec l'ordre de Succession projeté, entre autres dans sa dépêche à l'Ambassadeur du Roi à Londres en date du 23 Novembre, et a déclaré à plusieurs reprises que, d'après cela, il devait se croire en droit de ne plus considérer le Traité de 1852 comme obligatoire.

„Il ajoutait que s'il ne proclamait pas immédiatement sa renonciation au Traité, il ne le faisait que par égard pour les autres Puissances, et dans l'espoir que le Danemark, en revenant sur la rupture ouverte de ses obligations, pourrait rétablir les conditions préliminaires de cet arrangement, et offrir la possibilité du maintien de la paix.

„Même lorsque cet espoir fut déçu, lorsqu'au 1er Janvier la Constitution contraire aux stipulations internationales non seulement n'eut pas été retirée pour le Schleswig, mais eut été mise en vigueur, les deux Puissances Allemandes n'ont pas encore voulu faire un usage immédiat de leur droit. Au moment encore où le Danemark les avait obligées à prendre des mesures guerrières, elles ont déclaré, par la dépêche du 31 Janvier, qu'elles n'avaient pas l'intention de mettre en question le principe de l'intégrité de la Monarchie Danoise. Mais en même temps elles ont déclaré expressément qu'une persistance ultérieure du Danemark dans la voie où il était entré, les obligerait à faire des sacrifices qui pourraient leur imposer le devoir de renoncer aux combinaisons de 1852 et de chercher à s'entendre avec les Puissances signataires du Traité de Londres sur un ordre de choses différent. Le cas est complètement arrivé.

„Le Gouvernement Danois a poussé jusqu'à la dernière extrémité la persistance dans son refus, et a continué la résistance armée jusqu'au dernier moment.

„Après tous ces événements, le Gouvernement du Roi ne peut plus d'aucune façon se croire lié par les obligations qu'il avait contractées le 8 Mai 1852, sous d'autres présuppositions. Le Traité a été conclu par lui avec le Danemark

et non avec d'autres Puissances, et ce n'est qu'entre Copenhague et Berlin que les ratifications ont été échangées, et non entre Berlin et Londres ou St. Pétersbourg, &c. Si même, ce que notre Gouvernement n'accorde pas, le Traité de Londres eût été destiné à créer des obligations entre la Prusse et les Puissances neutres, ces obligations seraient caduques avec le Traité même, du moment que celui-ci le deviendrait par le non-accomplissement de ses conditions préliminaires.

„En conséquence, et conformément à sa déclaration du 31 Janvier, le Gouvernement du Roi se considère comme entièrement libre de toutes obligations qui pourraient être déduites du Traité de Londres de 1852, et en droit de discuter toute autre combinaison d'une façon complètement indépendante de ce Traité.

„Il est dans la nature des rapports politiques que le Gouvernement du Roi essaie de trouver, en commun avec les autres Grandes Puissances, la solution d'une question dont il n'a jamais méconnu la portée Européenne, et il n'a fait que reconnaître ces rapports naturels par le dernier passage de la déclaration du 31 Janvier. En acceptant l'invitation du Gouvernement Anglais à la Conférence, il a en outre prouvé par le fait qu'il est prêt à rechercher et à discuter en commun les moyens d'y parvenir.”

M. le Comte de Clarendon fait observer que le Gouvernement Prussien cherche à introduire dans le droit des gens des changements très importants et très graves, en voulant établir comme principe que parceque les ratifications d'un Traité n'ont été échangées qu'avec une seule Puissance par chacune des autres Puissances signataires, celles-ci seraient déliées à leur gré de leurs obligations réciproques. Ce serait une doctrine également nouvelle et dangereuse, contre laquelle il est de son devoir de protester.

Il rappelle le Traité réglant la fermeture du Bosphore aux bâtiments de guerre étrangers, dont les ratifications n'ont été

échangées qu'avec la Porte, mais qui a toujours été regardé comme obligatoire sur toutes les Puissances co-signataires. „Admettez une fois,” dit-il, „qu'il est de la compétence de chaque Puissance, sous un prétexte quelconque et à sa convenance, de rompre les engagements solennels d'un Traité, le droit international de l'Europe serait bouleversé: il n'aurait ni force ni autorité.” Il s'associe aux observations de M. le Baron de Brunnow en ce qui concerne la première déclaration de M. le Comte de Bernstorff, dont le but est de faire détrôner le Roi de Danemark. C'est là le véritable résultat qu'on veut obtenir en demandant aux sujets du Roi s'ils veulent rester, ou non, sous son autorité. C'est encore là un principe nouveau et dangereux, qu'il a entendu avec une pénible surprise.

M. le Comte de Bernstorff dit qu'il n'a parlé spécialement ni de bourgeois ni de paysans. Il désire surtout que ce soient les Etats du pays qui aient à se prononcer, et il ne comprend pas la surprise de Lord Clarendon. Il cite la cession des Iles Ioniennes, et la consultation des vœux de leurs habitants à cet égard, comme l'exemple le plus récent, donné par l'Angleterre elle-même, de l'application de ce principe, qui n'est nullement aussi dangereux que le principe proclamé dans des pièces officielles émanées du Cabinet Britannique, d'après lequel chaque peuple qui ne serait pas content de son Gouvernement aurait le droit de le renvoyer et de s'en donner un autre. Le principe qu'il propose n'est pas non plus nouveau, puisqu'il a été appliqué dans les derniers temps presque à tous les pays qui ont changé de Maître. Il cite entre autres Naples, la Toscane, la Savoie et Nice.

M. le Comte de Clarendon répond que l'Angleterre n'était pas Souveraine des Iles Ioniennes, mais qu'elle en avait accepté le Protectorat dans un intérêt Européen. Elle s'était déclarée prête à abandonner ce Protectorat avec l'assentiment des autres Puissances, si c'était le vœu général des populations.

M. le Comte de Bernstorff répond à une observation

de M. le Comte de Clarendon, que le Traité de Londres n'est point un Traité garantissant la Monarchie Danoise, qu'au contraire il a été expressément constaté lors de sa conclusion qu'il ne donnait aucune garantie, ce qui est admis par Lord Clarendon.

M. le Baron de Brunnow rappelle que les Iles Ioniennes formaient un Etat indépendant, et qu'il ne s'agissait nullement de les détacher de leur Souverain. La question qu'il fallait résoudre se réduisait à savoir si le Gouvernement des Iles Ioniennes désirait rester sous le Protectorat Anglois en conservant son indépendance, ou bien s'il préférerait y renoncer pour se réunir au Royaume Hellénique. C'est dans ce but que le Gouvernement de Sa Majesté Britannique a consulté les vœux du Parlement Ionien. Cette détermination a été prise de concert avec les Représentants réunis en Conférence à Londres. M. l'Ambassadeur de Prusse ne saurait l'avoir oublié, parcequ'il a pris part lui-même aux délibérations de cette Conférence. Il devrait se persuader ainsi que l'exemple des Iles Ioniennes, auquel il se réfère, ne s'applique en rien à sa proposition actuelle de consulter les habitants du Slesvig, qu'ils soient paysans ou bourgeois.

Quant au Traité de Londres, M. le Baron de Brunnow s'associe en entier aux observations faites par M. le Comte de Clarendon.

M. le Comte de Bernstorff demande à citer un autre exemple que M. l'Ambassadeur de Russie admettra peut-être, puisque le Gouvernement de Russie y a lui-même concouru, c'est celui de la Grèce, où une révolution a eu lieu, et où un nouveau Souverain a été établi en vertu d'un plébiscite. Il ne comprend pas l'application d'un principe dans un cas, et sa répudiation dans l'autre.

M. le Baron de Brunnow répond que la Grèce n'a pas été occupée par la Russie comme le Slesvig est occupé par les troupes Prussiennes; que la Grèce n'a pas été considérée non plus comme un gage matériel; enfin que le Gouvernement

Impérial a concouru à reconnaître un Souverain élevé au Trône par l'Assemblée Nationale de la Grèce, mais qu'il n'a pas consulté les habitants de la Grèce pour le déposséder.

M. le Comte de Bernstorff répète qu'il n'est pas question de déposséder un Souverain, mais d'éclairer la Conférence sur des faits. Il est aussi prématuré de parler de la consultation des habitants du Schleswig pendant qu'il est occupé par les troupes Prussiennes, puisque les modalités de la proposition n'ont pas encore été discutées.

M. le Comte Russell tient à rappeler qu'il s'agissait en Grèce d'une révolution populaire, et que les Grècs avaient déjà constitué eux-mêmes un Gouvernement Provisoire. Revenant à la question du Danemark, M. le Comte Russell ajoute que le Traité de 1852 a eu pour objet de reconnaître le Roi comme Duc dans les Duchés. Quand Sa Majesté le Roi actuel a succédé après la mort du feu Roi, il a été reconnu dans tous ses Etats, et sans l'intervention de l'Allemagne il n'y aurait eu nulle part une succession plus paisible, ni plus régulière. C'est la Proclamation du Duc d'Augustenbourg dans le Holstein et l'invasion du Slesvig qui ont provoqué le mouvement insurrectionnel. La Révolution n'a pas été faite par les habitants, mais par les armées alliées.

MM. les Plénipotentiaires Prussiens doivent protester contre cette manière de représenter les faits, et M. le Comte de Bernstorff soutient que ce sont au contraire les armées alliées qui ont empêché la révolution qui aurait éclaté tôt ou tard.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne*) fait observer qu'une

*) Jfr. Depecher fra Mr. Drouyn de Lhuys til Fyrst Latour d'Auvergne af 10de Juni 1864.

Prince, j'ai eu, il y a quelques jours, avec lord Cowley un entretien dans lequel il m'a parlé d'établir un accord entre la France et l'Angleterre sur le tracé d'une frontière qu'elles soutiendraient comme un *ultimatum*. Pour apprécier cette idée,

analogie complète ne paraît pas exister entre les situations auxquelles il a été fait allusion. Dans tous les cas, le prin-

nous n'avons qu'à nous reporter au langage, que nous avons tenu dès le commencement de la guerre. D'un côté, nous nous trouvions en présence d'un mouvement national très-prononcé et de réclamations jusqu'à un certain point légitimes; de l'autre, le Danemark avait pour lui les stipulations d'un traité que nous avons signé. Placés entre les droits d'un pays auquel nous attachent d'anciennes sympathies et les aspirations des populations allemandes, dont nous avons à tenir compte également, nous devions agir avec une circonspection qui n'était pas commandée à l'Angleterre au même degré. Cette puissance, liée au Danemark par la parenté des deux dynasties et des relations fréquentes, avait un intérêt que nous ne méconnaissions pas à lui accorder son assistance, et la position des Iles Britanniques les mettant à l'abri de toutes représailles de la part de l'Allemagne, le danger d'une pareille lutte était, pour ainsi dire, nul pour l'Angleterre. Nous n'avons, au contraire, à embrasser la cause du Danemark, les armes à la main, aucun intérêt proportionné aux sacrifices considérables qu'une guerre contre l'Allemagne nous eût imposés. Nous avons donc pensé que nous devions prêter aux efforts du Cabinet anglais un concours purement diplomatique, et dès le principe nous lui avons fait connaître nos intentions. Le Gouvernement de Sa Majesté est, d'ailleurs, demeuré fidèle à sa parole. Dans toutes les occasions, il a usé de ses moyens d'influence pour disposer les Puissances allemandes à la modération. Du moment où les négociations sont devenues possibles, il a secondé l'idée d'une conférence. Nous eussions désiré le maintien du Traité de 1852, et nous l'avons défendu dans les délibérations préférablement à toute autre combinaison. Lorsque l'Angleterre a proposé d'y substituer un autre arrangement, nous l'avons appuyé par une déclaration insérée aux protocoles. Nous avons adopté pour programme la réunion des Danois du Slesvig au Danemark, celle des Allemands au Holstein, sous la seule réserve que le sort de ce duché, dans ses nouvelles frontières, serait décidé conformément au vœu national. La situation est-elle changée aujourd'hui? Devons-nous modifier notre attitude et prendre les armes pour conserver à la couronne de Danemark 25 ou 30,000 âmes de plus dans le Slesvig? S'il fallait en venir à une pareille extrémité, mieux eût valu assurément ne pas attendre que la question fût circonscrite à ce point,

cipe du partage du Slesvig ayant été admis de part et d'autre, il ne s'agit plus que de trouver le tracé de la nouvelle fron-

et faire immédiatement la guerre pour le traité qui consacrait l'intégrité de la Monarchie danoise. Je dis la guerre. En effet, une démonstration maritime qui nous amènerait à tirer le canon entraînerait pour nous la guerre sur terre comme sur mer. Nous ne serions pas libres, ainsi que l'Angleterre, de limiter nos opérations selon notre seule volonté. Malgré nos efforts pour localiser les hostilités, nous réussirions difficilement à les empêcher d'éclater sur nos frontières. Il ne serait pas impossible, dans l'état des esprits en Slesvig, que la ligne de démarcation pour laquelle nous nous serions armés ne fût repoussée par le pays, et nous serions en conflit avec les populations du Duché en même temps que nous aurions à combattre les Puissances allemandes. Une pareille entreprise exigerait de nous le déploiement de toutes nos ressources et nous imposerait des efforts immenses. Devant une éventualité de cette nature, l'Angleterre serait-elle disposée à nous prêter un appui illimité? Le Gouvernement de Sa Majesté, en demandant aux grands corps de l'État leur concours, aurait à leur expliquer pour quels avantages le sang de la France va couler. Le Cabinet anglais nous mettrait-il à même à répondre à cette question, la première, assurément, qui nous serait faite? Pour nous, Prince, notre pensée ne s'est jamais arrêtée sur ce point. Si nous étions guidés par des vues ambitieuses, nous eussions peut-être cherché à mettre à profit l'occasion présente, en nous traçant un plan de conduite propre à les satisfaire. Mais nous sommes demeurés étrangers à cet ordre de considérations. Lord Russell semble penser qu'une démonstration maritime pourrait avoir lieu sans faire naître un conflit, et qu'il suffirait de menacer pour avoir raison des prétentions de l'Allemagne. Mais, dans une question où l'amour-propre national est engagé à un tel degré, ce calcul ne peut-il pas être déçu? N'est-il pas à présumer que le sentiment des populations se prononcerait avec vivacité contre nous? En admettant même que l'on ne dût pas s'attendre à une agression armée, il se produirait inévitablement des manifestations que leur caractère violent ne nous permettrait peut-être pas de tolérer. Nous nous verrions, en ce cas, dans l'alternative ou d'y répondre ou d'accepter un échec moral. Avant le résultat regrettable qu'ont eu nos démarches communes dans l'affaire de Pologne, l'autorité des deux Puissances n'avait subi aucune atteinte; elles pouvaient l'exposer

tière. Il y a là un but déterminé. La consultation pourrait s'appliquer aux districts mixtes, sans s'appliquer à tout le Duché de Slesvig. *)

sans hésitation. Mais aujourd'hui des paroles non suivies d'effet et des manifestations vaines seraient fatales à leur dignité. J'ai présenté ces considérations à M. l'ambassadeur d'Angleterre, et je vous prie de vouloir bien en faire part, de votre côté, au Principal Secrétaire d'État de S. M. Britannique. Agréez, etc.

*) Depeche fra Mr. Drouyn de Lhuys til Fyrst Latour d'Auvergne af 11te Juni 1864.

Prince, les dissentiments, qui se sont élevés dans les dernières délibérations de la Conférence et les dispositions de plus en plus marquées des parties belligérantes à ne faire aucune concession nouvelle nous obligent à prévoir le cas où l'entente deviendrait impossible entre elles sur le tracé de la frontière. Nous n'avons rien négligé jusqu'ici pour favoriser un rapprochement, et notre ferme intention est de persévérer dans nos efforts. Pour les raisons que je vous ai exposées dans ma correspondance, et sur lesquelles je ne crois pas nécessaire de revenir ici, nous désirons avant tout l'adoption du projet présenté par lord Russell. Vous continuerez donc à prêter votre concours à cette proposition, sauf à vous rallier à telle combinaison qui aurait l'assentiment du Cabinet de Copenhague. Si toutefois je me place devant l'hypothèse d'un refus des parties de transiger sur la ligne de démarcation, je ne pense pas que nous puissions laisser les plénipotentiaires se séparer sans faire nous-mêmes, en vue de la paix, une dernière suggestion. Du moment où il serait démontré qu'aucun compromis n'a de chances d'être accepté, il n'y aurait, ce semble, qu'une voie à suivre: il conviendrait de recourir au principe qui a prévalu jusqu'ici pour le règlement des autres points. C'est en vertu de leur nationalité que les districts septentrionaux du Slesvig sont attribués au Danemark et ceux du sud à l'Allemagne. On a jugé inutile de faire un appel direct au vœu des populations là où il était manifeste; mais on pourrait le consulter là où il est douteux, lorsqu'aucun autre moyen n'existerait plus pour établir un accord. Nous serions donc d'avis de demander à un vote des communes les éléments d'appréciation auxquels on conviendrait de s'en rapporter. Ce vote par commune permettrait, dans le

M. le Comte de Bernstorff rappelle qu'il a fini sa déclaration en disant que le mode de l'exécution, ainsi que l'étendue de l'exécution à y donner, étaient à discuter.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne avait cru comprendre qu'il s'agissait, dans la proposition émise par M. le Comte de Bernstorff, d'une consultation générale du Slesvig, et non pas d'une consultation limitée aux populations qui en seraient détachées et aux districts mixtes.

M. le Comte Wachtmeister a cru jusqu'ici que les seules populations à consulter étaient celles habitant dans les districts qui seraient volontairement cédés par le Danemark. Il considère comme impraticable de fixer le tracé d'une frontière d'après le vote des populations.

M. le Comte de Bernstorff ne trouve pas que les différents points de vue soient complètement divergents. La question est ouverte, selon lui, pour la discussion relativement à l'étendue de la consultation, pour décider si elle doit être appliquée à une partie ou à la totalité du Duché.

M. de Krieger, se référant à la déclaration de M. le

tracé définitif de la frontière, de tenir le compte le plus exact possible de chaque nationalité. Pour qu'il présentât, d'ailleurs, les garanties désirables, la Conférence devrait établir que toute force militaire serait préalablement éloignée et que les suffrages seraient exprimés en dehors de toute pression. Les Puissances appelées à participer aux délibérations de Londres pourraient envoyer des délégués sur les lieux, afin de constater la parfaite sincérité du scrutin. Telles sont les vues que je croirais convenable de suggérer, si, comme il y a lieu de le craindre, le Danemark ne parvenait pas à se mettre d'accord avec les Puissances allemandes sur le tracé de la ligne de démarcation. Aussi longtemps que vous conserverez l'espoir de concilier les prétentions respectives sur ce point, vous devrez, je le répète, y consacrer tous vos efforts. Mais, lorsque vous en aurez reconnu l'inutilité, vous voudrez bien vous expliquer au sein de la Conférence dans le sens que je viens de vous indiquer et faire insérer au protocole l'expression de la manière de voir du Gouvernement de Sa Majesté. Agréez, etc.

Comte de Bernstorff sur la consultation des Slesvicois, ainsi qu'à l'assertion que les populations se seraient soulevées, si l'armée alliée n'était pas entrée dans le pays, déclare devoir formellement protester contre cette assertion. On ne saurait parler maintenant comme si une révolution dans le pays avait été prochaine. Il y a eu guerre, mais non pas une révolution. Il tient à constater que les Slesvicois étaient sujets fidèles du Roi, et qu'ils n'auraient pas eux-mêmes pris les armes. Le Danemark n'a pas accepté d'une manière générale le principe du partage, mais il a adhéré à une certaine ligne de démarcation, en exigeant en retour certaines garanties politiques, commerciales, et stratégiques. La question du Slesvig ne peut pas être réduite à une question de nationalité.

M. le Baron de Beust fait observer que les Slesvicois étant Danois selon M. de Krieger, il serait facile de le prouver par une consultation dont le résultat devrait être satisfaisant pour le Danemark. En le proposant on repousse le reproche si souvent entendu d'avoir envahi le Schleswig par esprit de conquête. Il serait juste d'accepter cet ordre de procéder. M. le Comte de Bernstorff a dit que le but de la proposition est d'aplanir les difficultés qui s'opposent au règlement de la question. Des points de vue très opposés se trouvent en présence. MM. les Plénipotentiaires du Danemark et des Puissances neutres ont dit que le Schleswig fait toujours partie de la Monarchie Danoise, et qu'il ne s'agit que d'en détacher une partie. De son côté, il a soutenu à différentes reprises, que le Schleswig a cessé de faire partie de la Monarchie Danoise. Si, dans cette circonstance, il a pris sur lui d'exprimer une opinion qui n'avait pas encore été émise par la Diète, il peut dire maintenant que cette opinion a été confirmée et approuvée depuis par la Diète, qui ne saurait adopter la manière de voir de ces Plénipotentiaires au sujet de la disposition à faire de la partie septentrionale du Slesvig. La proposition de M. le Comte de Bernstorff n'aurait pas pour résultat inévitable que le Roi de Danemark fût

dépossédé: elle est faite dans un esprit de paix et de conciliation, et nullement pour faire voter contre le Danemark. Libre aux populations de se prononcer, ce moyen d'arriver à une solution n'est pas aussi impraticable qu'on semble le croire. Une fois qu'on adopte le principe que c'est la population qui doit décider elle-même de son sort, les Puissances se trouveraient sur un terrain neutre. M. le Plénipotentiaire de France a rappelé que les Plénipotentiaires Allemands ont accepté le partage du Schleswig en principe. Mais pourquoi? Ils l'ont accepté, sachant qu'au Nord du Schleswig il existe une population qu'on prétend être Danoise et vouloir être Danoise. Eh bien, qu'on le constate. MM. les Plénipotentiaires Danois ont soutenu que les Slesvicois sont très Danois dans leurs sentiments. Il est cependant notoire qu'il y a eu beaucoup de manifestations dans ce Duché en faveur de l'Allemagne, et il serait impossible pour la Confédération d'abandonner des populations placées aujourd'hui sous la protection des armes Allemandes. Il s'agit plutôt de trouver une issue pratique que d'introduire un nouveau principe, et il faut employer des moyens qui donneraient à chaque Partie la possibilité de se prononcer. Il ne peut pas nier que la nationalité ne soit en cause. La ligne de démarcation devrait se régler principalement d'après les éléments qui se trouvent de l'un ou de l'autre côté. On a parlé de regrets. Il y a plus d'une Cour Allemande qui a regretté de voir reconnu par des Gouvernements professant des principes conservateurs un état de choses détrônant des Princes légitimes au moyen d'une invasion et du suffrage universel. Ici il ne s'agit pas même de rien d'analogue.

M. le Baron de Brunnow a résumé la discussion en ces termes: „Dans cette réunion, nous choisissons des voies quelquefois divergentes pour arriver à un but qui nous est commun: je veux dire, le rétablissement de la paix. La proposition que MM. les Plénipotentiaires de la Prusse viennent d'émettre dans ce but n'a pas rencontré, au sein de la Conférence, un assen-

timent unanime." MM. les Plénipotentiaires de la Cour d'Autriche ont constaté en combien leurs vues diffèrent de celle de la Prusse. MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne ont prononcé leur dissentiment d'une manière encore plus formelle. J'ai été dans l'obligation de m'exprimer dans le même esprit. M. l'Ambassadeur de France a restreint la question aux districts mixtes, sans l'étendre au delà. M. le Ministre de Suède et Norvège n'a point voulu préjuger à cet égard les intentions des Plénipotentiaires du Danemark. Leur réponse est décisive. Elle décline la proposition Prussienne appuyée par M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique seul. Le résultat de cette délibération atteste que le mode de la solution indiquée par la Cour de Prusse n'a pas réuni les suffrages de la Conférence."

Après avoir constaté ce résultat, M. l'Ambassadeur de Russie a cru devoir inviter M. le Président à vouloir bien pendre en considération la nécessité d'aviser à une autre combinaison de nature à faciliter une transaction désirable.

M. le Comte de Bernstorff demande à répondre d'abord à une observation de Lord Clarendon sur le principe qui avait été posé dans la déclaration Prussienne ayant rapport au Traité de Londres, et fait remarquer qu'il n'y a, autant qu'il sait, que deux Traités dont les ratifications n'ont été échangées qu'avec une seule Puissance par les Puissances co-signataires, c'est-à-dire, le Traité de Londres de 1852, et celui avec la Porte sur le Détroit des Dardanelles, et que l'on ne peut rien en déduire pour les autres Traités, puisque ces deux Traités ont spécialement été conclus en faveur des deux Puissances avec lesquelles les ratifications ont été exclusivement échangées par les autres Puissances co-signataires.

M. le Baron de Brunnow soutient que c'est plutôt une question à décider entre Cabinets qu'à examiner en Conférence. Il s'associe d'ailleurs à l'avis de M. de Comte de Clarendon à ce sujet. Il a lui-même signé le Traité relatif à la Grèce, dont les ratifications n'ont été échangées qu'avec

la Cour d'Athènes. Si l'une des Puissances co-signataires venait à manquer à ses engagements, elle donnerait par là lieu de plainte aux deux autres.

M. le Comte de Bernstorff rappelle que le Traité avec la Grèce est un Traité qui contient la garantie de ce Royaume par les trois Puissances.

M. le Comte de Clarendon ne peut pas admettre que des obligations réciproques n'ont pas été contractées par le Traité de Londres.

M. le Comte Russell répondant alors à l'invitation de M. le Plénipotentiaire de Russie, donne lecture d'une proposition ainsi conçue : —

„Plusieurs semaines se sont passées depuis que nous nous sommes réunis en Conférence. La dernière suspension d'armes n'a été conclue que pour l'espace de quinze jours, et elle doit expirer le 26 de ce mois.

„Mais tout imminent que paraisse le renouvellement de la guerre, on ne saurait dire que nous n'avons fait aucun progrès vers le rétablissement de la paix. Les propositions que j'ai faites dans la séance du 28 Mai, et qui avaient obtenu l'assentiment préalable des Puissances neutres, ont été acceptées par le Danemark dans des termes presque identiques avec ceux dont je me suis servi en les proposant à la Conférence, ainsi que dans leur principe par les Puissances Allemandes belligérantes. MM. les Plénipotentiaires Danois, en donnant leur consentement à la cession des Duchés de Holstein et de Lauenbourg et au partage de Slesvig, ont demandé que la ligne de démarcation soit tracée au sud d'Eckernförde, et au sud de la ville de Slesvig, suivant la ligne du Dannewirke jusqu'à Friederichstadt. MM. les Plénipotentiaires Allemands belligérants ont proposé l'adoption d'une ligne de démarcation qui partirait d'Apenrade et finirait à Tondern et Hoyer. Le point principal du désaccord se trouve donc réduit à des limites qui n'excluent pas l'espoir d'un rapprochement.

„Aussi longtemps que de graves intérêts, ainsi que l'hon-

neur de l'Allemagne et du Danemark, paraissaient dépendre de la lutte, la proposition qui a été faite par Lord Clarendon au Congrès de Paris en 1856, qui y a obtenu l'adhésion de l'Autriche, de la France, de la Prusse, de la Russie, et de la Turquie, et qui plus tard a été adoptée par toutes les Puissances principales du monde, exprimant le vœu que les Etats entre lesquels s'élèverait un dissentiment sérieux eussent recours aux bons offices d'une Puissance amie avant d'en appeler aux armes, eût été inapplicable.

„Mais maintenant que la principale question en dispute s'est réduite à celle de tracer une frontière à quelques lieues plus ou moins au nord, quand les deux parties belligérantes ont soutenu avec éclat l'honneur de leurs armes, et quand la reprise des hostilités produirait une phase nouvelle de calamités douloureuses pour l'humanité et peu dignes de la civilisation de notre siècle, les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne croient remplir un devoir sacré en proposant aux Puissances belligérantes, c'est-à-dire, à l'Autriche, à la Prusse, et au Danemark, de faire appel à une Puissance amie, afin qu'une ligne de frontière soit tracée, qui ne passerait ni au sud de ligne indiquée par le Danemark, ni au nord de celle désignée par MM. les Plénipotentiaires Allemands.”

M. le Baron de Brunnow ayant eu l'honneur de représenter Sa Majesté l'Empereur de Russie au Congrès de Paris en qualité de second Plénipotentiaire, constate l'assentiment que Sa Majesté Impériale a accordé à la déclaration proposée alors par Lord Clarendon. Il croit par conséquent se conformer aux intentions de Sa Majesté en s'associant entièrement à la proposition émise dans la même pensée par M. le Comte Russell. Il se fera un devoir de solliciter à cet effet l'approbation de sa Cour.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne dit qu'il se trouve, comme M. l'Ambassadeur de Russie, sans instructions spéciales par rapport à la proposition qui est soumise à la Conférence; mais cette proposition s'accorde entièrement avec un principe

d'humanité proclamé dans le Congrès de Paris, et admis depuis par la plupart des Puissances de l'Europe; elle est d'ailleurs tellement conforme à l'esprit de conciliation et de paix qui a dicté toutes les démarches de son Gouvernement qu'il n'hésite pas à y donner une entière adhésion.

M. le Comte Wachtmeister dit qu'il se trouve aussi sans instructions sur ce point, mais qu'il pense que son Gouvernement subordonnera son adhésion à l'acceptation de la proposition par le Gouvernement Danois.

M. le Comte Apponyi dit que les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes ont encore plus besoin d'instructions à ce sujet que les Plénipotentiaires des Puissances neutres. Il espère qu'il recevra ces instructions avant la séance prochaine. Jusqu'ici les Cabinets de Vienne et de Berlin n'ont pas eu le temps de s'entendre sur cette nouvelle proposition.

M. le Comte de Bernstorff demande à savoir quelles sont les instructions de MM. les Plénipotentiaires Danois à cet égard, puisqu'il croit avoir compris qu'ils ont connu la proposition Anglaise plusieurs jours avant lui, et en ont référé à Copenhague.

M. de Quaade se dit également sans instructions spéciales, mais il ne manquera pas de porter la proposition à la connaissance de son Gouvernement.

M. le Comte de Bernstorff prend la proposition *ad referendum*. Il demande par qui la Puissance médiatrice serait désignée.

M. le Comte Russell répond que si le principe est admis, il y aurait lieu de proposer un Souverain qui réunirait l'assentiment des parties belligérantes.

M. le Comte Apponyi voudrait savoir si dans la pensée de MM. les Plénipotentiaires Anglais le champ est libre pour le choix de ce Souverain. Il fait observer que parmi les Puissances neutres représentées à la Conférence, il n'y en a pas une seule qui ne se soit déjà prononcée en faveur d'un certain tracé de la frontière.

M. le Comte de Clarendon répond que la proposition est d'en appeler à une Puissance amie avant de recommencer les hostilités; et malgré les idées que tels ou tels Plénipotentiaires ont pu émettre dans la Conférence, on devrait toujours compter sur l'impartialité du Souverain qui accepterait le rôle de juge.

La discussion s'étant engagée sur le sens exact à donner à la Déclaration de Paris, M. le Comte de Clarendon cite le texte même du Protocole de Paris, où il est dit: —

„M. le Comte de Clarendon, ayant demandé la permission de présenter au Congrès une proposition qui lui semble devoir être favorablement accueillie, dit que les calamités de la guerre sont encore trop présentes à tous les esprits pour qu'il n'y ait pas lieu de rechercher tous les moyens qui seraient de nature à en prévenir le retour; qu'il a été inséré à l'Article VII du Traité de Paix une stipulation qui recommande de recourir à l'action médiatrice d'un Etat ami avant d'en appeler à la force, en cas de dissentiment entre la Porte et l'une ou plusieurs des autres Puissances signataires.

„M. le premier Plénipotentiaire de la Grande Bretagne pense que cette heureuse innovation pourrait recevoir une application plus générale et devenir ainsi une barrière opposée à des conflits qui, souvent, n'éclatent que parcequ'il n'est pas toujours possible de s'expliquer et de s'entendre.

„Il propose donc de se concerter sur une résolution propre à assurer, dans l'avenir, au maintien de la paix cette chance de durée, sans, toutefois, porter atteinte à l'indépendance des Gouvernements.

„M. le Comte Walewski se déclare autorisé à appuyer l'idée émise par M. le premier Plénipotentiaire de la Grande Bretagne; il assure que les Plénipotentiaires de la France sont tout disposés à s'associer à l'insertion au Protocole d'un vœu qui, en répondant pleinement aux tendances de notre époque, n'entraverait, d'aucune façon, la liberté d'action des Gouvernements.

„M. le Comte de Buol n'hésiterait pas à se joindre à l'avis des Plénipotentiaires de la Grande Bretagne et de la France, si la résolution du Congrès doit avoir la forme indiquée par M. le Comte Walewski; mais il ne saurait prendre, au nom de sa Cour, un engagement absolu et de nature à limiter l'indépendance du Cabinet Autrichien.

„M. le Comte de Clarendon répond que chaque Puissance est et sera seule juge des exigences de son honneur et de ses intérêts; qu'il n'entend nullement circonscrire l'autorité des Gouvernements, mais seulement leur fournir l'occasion de ne pas recourir aux armes, toutes les fois que les dissentiments pourront être aplanis par d'autres voies.

„M. le Baron de Manteuffel assure que le Roi, son auguste Maître, partage complètement les idées exposées par M. le Comte de Clarendon; qu'il se croit donc autorisé à y adhérer et à leur donner tout le développement qu'elles comportent.

„M. le Comte Orloff, tout en reconnaissant la sagesse de la proposition faite au Congrès, croit devoir en référer à sa Cour avant d'exprimer l'opinion des Plénipotentiaires de la Russie.”

M. le Comte de Clarendon trouve que la cessation des hostilités a établi un état de choses analogue à celui que le Congrès de Paris avait en vue, et que par conséquent les circonstances actuelles sont favorables à l'application du principe alors établi.

M. le Comte de Bernstorff exprime l'opinion que l'analogie n'est pas complète. Il s'agit dans la Déclaration d'une nouvelle guerre et non pas de la continuation d'une guerre suspendue.

M. le Comte Russell explique que la seule tâche que la Puissance médiatrice devrait s'imposer serait celle de tracer la ligne de frontière, et que la décision de cette Puissance à cet égard devrait être acceptée par les Puissances belligérantes comme finale.

M. le Comte de Clarendon ajoute que les Puissances devraient s'en remettre entièrement sur ce point au Souverain auquel elles accorderaient leur confiance.

M. le Comte de Bernstorff dit que ce serait un arbitrage, et non pas la médiation qu'on a eue en vue dans la Déclaration de Paris, et il exprime l'avis qu'un arbitre aurait encore plus besoin que la Conférence d'être éclairé sur les vœux des populations et sur les autres détails se rattachant à la question.

M. le Baron de Beust, se bornant à émettre son opinion personnelle, exprime son regret de ce que la proposition de M. le Comte de Bernstorff n'a pas été mieux accueillie par la Conférence. Son acceptation eût facilité l'adoption de la proposition de Lord Russell. Il croit devoir prévenir la Conférence que si l'on propose de confier la décision à un jugement arbitral, il y aura opposition de la part de la Confédération. Il maintient ce qu'il a dit dans la séance précédente au sujet du consentement de la Confédération à un arrangement définitif, et particulièrement par rapport au vœu des populations.

M. de Krieger fait observer que son Gouvernement a déjà au mois de Janvier dernier réclamé l'application du principe de la Déclaration de Paris, à un moment où l'analogie des circonstances était complète. La question de frontière n'étant pas le seul point important qui reste à régler, il serait difficile de la détacher des autres questions. Il ne suffirait pas de traiter un seul point en laissant les autres de côté.

M. le Baron de Brunnow fait observer que l'intention du Congrès de Paris a été de mettre un intervalle entre la guerre et la paix. Il ne reste que huit jours d'ici à la reprise des hostilités. Ce temps suffit à peine pour en référer aux Gouvernements.

En réponse à une observation de M. de Krieger, M. le Prince de la Tour d'Auvergne rappelle que le Danemark a

fait dépendre son consentement à une suspension d'armes plus prolongée du règlement de la question de la frontière.

M. le Comte Apponyi fait observer que la conséquence de l'acceptation de la proposition de Lord Russell serait la possibilité de faire un long armistice.

M. le Comte de Clarendon rappelle de son côté que MM. les Plénipotentiaires Danois ont fait dépendre la reprise des hostilités uniquement du règlement de la ligne de frontière.

M. de Krieger conteste que les Plénipotentiaires Danois aient jamais admis que la frontière fût le seul point important. Aussitôt qu'on serait entré en discussion, il y aurait eu plusieurs autres questions à traiter.

M. de Biegeleben exprime l'avis que l'acceptation de la proposition de MM. les Plénipotentiaires Anglais impliquerait la prolongation de l'armistice.

M. de Krieger fait observer que dans ce cas son Gouvernement aurait des conditions à faire, notamment par rapport à l'occupation militaire.

M. de Balan donne lecture alors de la déclaration suivante: —

„Les Plénipotentiaires de Prusse ont déjà relevé dans une déclaration antérieure que leur Gouvernement, en consentant à une prolongation de la suspension d'armes pour une quinzaine de jours seulement, s'est imposé, dans son désir de se montrer conciliant jusqu'à la dernière limite, des sacrifices difficilement compatibles avec ses intérêts militaires et commerciaux. Ils ont en conséquence déclaré que le renouvellement des hostilités au 26 Juin ne pourra être évité que si jusque-là une paix acceptable est assurée, ou bien si un armistice d'une durée étendue est conclu sous des modalités qui n'admettent point d'interprétation arbitraire. Ils avaient espéré que l'espace de quinze jours qu'il n'ont cessé de qualifier de trop court dans la discussion de la séance du 6 Juin, serait du moins employé d'emblée à un échange d'idées plus suivi dans la Conférence, pour rapprocher autant que possible les vues

divergentes et éclaircir en tout cas la situation. A leur regret, après un intervalle de dix jours, la moitié du terme assigné à la durée ultérieure de la suspension d'armes est passée, sans que les délibérations de la Conférence aient été reprises. L'éventualité d'une paix acceptable ne paraît, malgré les nouvelles propositions Anglaises que nous venons d'entendre, pas beaucoup moins éloignée qu'il y a quinze jours. Dans cette situation nous avons reçu l'ordre exprès de préciser dès aujourd'hui les modalités sous lesquelles notre Gouvernement consentira à un armistice. Il demande que cet armistice dure six mois, avec un terme de dénonciation d'un mois. Il est encore prêt à l'admettre sur la base proposée par MM. les Plénipotentiaires Anglais dans la séance du 4 Mai, appuyée alors par tous les Plénipotentiaires des Puissances neutres, acceptée plus tard par les Plénipotentiaires de Prusse et d'Autriche, mais rejetée par ceux du Danemark, qui sont revenus sur une simple suspension d'armes qu'ils avaient rejetée dans la séance précédente, et que les Gouvernements Allemands ont, malgré cela, admise par un excès de conciliation. Il va sans dire que les Parties belligérantes s'engageraient à ne point augmenter pendant la durée de l'armistice leurs forces, et à ne point renforcer leurs positions militaires dans les pays qu'elles occupent.

M. de Krieger croit pouvoir se borner à faire observer qu'il ne faut pas oublier la différence entre les conditions d'une suspension d'armes et celles d'un armistice.

M. le Comte de Bernstorff dit que les conditions en question sont uniquement formulées en vue d'un armistice, que MM. les Plénipotentiaires de la Prusse sont prêts à accepter comme auparavant.

M. de Biegeleben répète que si les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes prennent la proposition *ad referendum*, la prolongation de la suspension d'armes, ou un armistice, pour la durée d'au moins deux mois, ou avec dénonciation préalable de quatre semaines, devrait s'en suivre.

M. de Krieger exprime l'opinion personnelle que s'il y a moyen de tomber d'accord sur les autres conditions, la durée de l'armistice devrait au moins être de neuf mois.

MM. les Plénipotentiaires de la Prusse se disent prêts, dans le cas où ce terme serait proposé, à prendre la proposition *ad referendum*.

Il est entendu que MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes demanderont des instructions à leurs Cours respectives par le moyen du télégraphe sur la proposition de MM. les Plénipotentiaires Anglais, et que la séance prochaine de la Conférence aura lieu le Mercredi 22 Juin, à 3 heures.

M. de Quaade demande à donner lecture de la déclaration qui suit: —

„Bien que le Gouvernement Danois ait eu de nombreux motifs pour se plaindre de l'état de choses existant dans le Jutland depuis la suspension d'armes, les Plénipotentiaires Danois se sont pourtant abstenus, autant que possible, de porter les différents objets de plainte devant la Conférence. Ils se sont bornés à faire observer en général que les troupes alliées ne donnaient pas suite aux dispositions convenues d'une manière conforme à l'esprit qui devait le plus naturellement être prêté à la teneur de ces dispositions, teneur proposée par MM. les Plénipotentiaires Autrichiens et Prussiens mêmes. Un seul point a dû être relevé plus spécialement, celui du paiement en argent comptant, MM. les Plénipotentiaires Prussiens ayant assuré que tout avait été payé en argent tous les Samedis depuis le commencement, tandis que les renseignements parvenus aux Plénipotentiaires Danois portent que pendant toute la durée du mois de Mai il ne s'est pas fait un seul paiement en argent comptant pour les réquisitions faites en Jutland à la suite de la suspension d'armes.

„Le Mémoire présenté par M. le second Plénipotentiaire de Prusse à la séance précédente oblige les Plénipotentiaires Danois à se prononcer d'une manière plus explicite, pour autant qu'ils n'ont pas déjà dit ce qui était nécessaire, et pour

autant que les données qui sont à leur disposition le leur permettent. A cet effet, qu'il leur soit permis de poser comme point de départ le principe général d'après lequel les questions spéciales doivent nécessairement être jugées.

„La teneur expresse des dispositions de la suspension d'armes du 9 Mai dernier n'admet pas, au point de vue de droit, que l'état de choses dans les parties occupées du Jutland soit envisagé comme s'il n'était qu'une simple interruption momentanée de l'état de guerre. Il a été stipulé d'une manière formelle et en des termes choisis par MM. les Plénipotentiaires des Puissances Allemandes eux-mêmes, que, comme équivalent de la levée simultanée du blocus devant les ports Prussiens, on n'entraverait dans le Jutland ni le commerce, ni les communications, ni la marche régulière de l'administration; or cette disposition exclut de la manière la plus positive l'état exceptionnel d'une subordination au pouvoir militaire des autorités régulières du pays, et des raisons militaires seules ne suffisent donc pas pour justifier des exigences non conformes au principe général établi par la suspension d'armes. La Conférence voudra bien se rappeler que ce principe a eu une certaine influence sur la décision du Gouvernement Danois de lever le blocus.

„En présence de ce même principe les Plénipotentiaires Danois ont de la difficulté à comprendre que ce ne soit que la communication intérieure dans les districts occupés qui ne devra pas être entravée, et ils n'ont pas moins de peine à comprendre comment on voudra justifier les obstacles mis à la libre navigation des ports Jutlandais, la défense de quitter ces ports pendant la nuit, l'ordre donné aux navires de s'arrêter pour être visités par des militaires *ad hoc*, &c.

„Les Plénipotentiaires Danois doivent considérer comme une infraction manifeste à l'engagement de ne pas entraver la marche régulière de l'administration, que, contrairement aux lois du pays, une censure des journaux publics a été introduite, et qu'on soumet arbitrairement les habitants et les em-

ployés publics du pays aux lois et à la justice militaires. Il n'est, à leur avis, non moins incompatible avec les principes de l'arrangement convenu qu'on défende aux conscrits Jutlandais de se rendre sous les drapeaux. Pour empêcher un de ces conscrits de quitter le pays volontairement et comme simple voyageur, on a menacé son père d'emprisonnement; on a fait des recherches domiciliaires chez un employé public afin de s'assurer par ses papiers si par hasard quelqu'un voudrait s'éloigner dans le même but.

„Pour éviter autant que possible des conflits, le Gouvernement Danois s'est abstenu de faire des levées dans le Jutland; mais malgré cela quiconque veut volontairement quitter le pays, a le droit de le faire, quel que soit du reste le but de son voyage.

„Les Plénipotentiaires Danois doivent également considérer comme contraire à l'engagement pris, que les autorités Prussiennes défendent l'usage du Danebrog et même font baisser de force le pavillon d'un édifice public où il sert de pavillon de douane pour indiquer, conformément aux règles administratives du pays, s'il y a des empêchements à la navigation.

„Il était, sans doute, très-difficile d'éviter que l'état créé par la suspension d'armes ne donnât lieu à des collisions. De la part du Gouvernement Danois rien n'a été négligé pour écarter ces collisions doublement pénibles pour lui; mais la ligne de conduite observée par les troupes alliées en des cas de divergence de vue, ne lui semble point conforme aux procédés auxquels il croyait à juste titre pouvoir s'attendre de la part du plus fort. Selon lui la voie naturelle à suivre par les autorités militaires quand elles croyaient avoir lieu de se plaindre des sujets du Roi, eût été de s'adresser aux autorités supérieures du pays, et notamment au Commissaire Royal, qui était prêt à mettre immédiatement ordre à de véritables contraventions, et, dans les cas douteux, à amener un arrangement à l'amiable. Au lieu de prendre cette voie on s'est fait justice à soi-même de la manière la plus arbitraire. Un

employé public après l'autre a été emprisonné sous les prétextes les plus futiles, et des menaces de tout genre sont proferées. Ainsi on menace de poursuivre devant la justice militaire les employés dans les districts où les fils télégraphiques auraient été endommagés, que ces employés aient pu ou non empêcher ce désordre, et malgré que le fil télégraphique ait tout aussi bien pu être coupé par des soldats appartenant à l'armée d'occupation.

„On ne saurait dire que ceci se réduise à une simple menace. Personne n'est sûr de ce qui peut arriver quand un employé de douane, âgé de près de soixante-dix ans, a pu être mis au pain et à l'eau pour n'avoir pas voulu rendre une garantie, déposée en sûreté de droits dont les lois du pays lui imposaient le devoir de surveiller la perception régulière.”

M. de Balan dit qu'il portera naturellement la déclaration, dont M. de Quaade vient de donner lecture, à la connaissance de son Gouvernement. Mais il ajoute que, quand même on réussira à éclaircir quelques assertions contradictoires et à écarter quelques malentendus, l'expérience a pourtant démontré que la co-ordination des autorités militaires Allemandes et des autorités civiles Danoises dans les pays qui restent militairement occupés, ne peut se prolonger, et que, par conséquent, son Gouvernement n'y consentira pas.

M. le Comte de Bernstorff s'étonne que MM. les Plénipotentiaires Danois n'aient pas reçu d'autres renseignements constatant que des paiements ont été faits en argent, puisqu'il sait positivement que les paiements ont eu lieu. Les réquisitions dont parle la déclaration Danoise ne peuvent, du reste, se rapporter qu'à des voitures, puisque tous les approvisionnements des troupes sont fournis par l'Intendance Militaire, qui les reçoit de Hambourg.

M. le Comte de Clarendon, se référant à la proposition de M. le Comte Russell, croit qu'il devient utile, puisqu'elle a été prise *ad referendum*, d'en préciser le sens afin d'empêcher tout malentendu ultérieur. Il n'admet pas l'interprétation de

M. de Krieger que l'on ne saurait pas appliquer la Déclaration du Congrès de Paris, sans faire également appel à la Puissance Médiatrice pour toutes les questions en litige. Il s'agit uniquement du territoire en dispute et de la frontière. L'intention des Plénipotentiaires Anglais est de proposer que cette question du territoire entre les deux lignes indiquées soit soumise à l'arbitrage d'une Puissance amie, les Puissances belligérantes s'engageant à accepter sa décision comme finale. C'est là la proposition, et les moments sont devenus précieux en vue de la reprise prochaine des hostilités, dans le cas où elle ne serait pas acceptée.

M. de Balan donne lecture de la déclaration suivante: —

„D'après des nouvelles authentiques, le capitaine de navire Danois Hammer s'est emparé de la personne de sept notables de l'île de Sylt, et les a conduits à Copenhague. Le bourg de Keitum, sur l'île de Sylt, est déclaré en état de siège.

„Les Plénipotentiaires de Prusse sont chargés de porter cet acte de violence à la connaissance de la Conférence, et de déclarer que, tandis que d'un côté il prouve à quelles mesures le Danemark doit recourir pour maintenir sa domination sur les îles Frisonnes, de l'autre il doit inévitablement provoquer des représailles.”

M. de Quaade se borne à faire observer que Sa Majesté le Roi de Danemark a les mêmes droits dans les îles Frisonnes que par exemple dans l'île de Sélande; et M. de Krieger ajoute que d'ailleurs les faits dont il s'agit ne sont pas encore connus.

M. le Comte de Bernstorff fait alors une représentation à la Conférence, sur les blocus établis ou à établir par le Danemark, dans les termes suivants: —

„Conformément aux communications que le Gouvernement Prussien a adressées à différentes reprises aux Cabinets des Puissances neutres sur l'illégalité des blocus Danois, nous sommes chargés de faire observer que si le Gouvernement

Danois, en renouvelant le blocus des ports de la Poméranie, n'observe pas strictement la disposition de la Déclaration de Paris du 16 Avril, 1856, concernant l'efficacité des blocus, et qu'ainsi une des dispositions de ce grand Acte international soit de nouveau méconnue impunément, ou même avec l'assentiment tacite des autres Puissances signataires, par une Puissance belligérante, les autres Articles de la dite Déclaration perdent, comme de raison, également leur valeur, et le Gouvernement de Sa Majesté le Roi de Prusse ne saurait se regarder encore comme tenu de les respecter à l'égard de Danemark."

M. de Bille ne saurait admettre qu'il y ait eu violation par le Danemark des dispositions de la Déclaration du Congrès de Paris sur le droit maritime.

M. le Baron de Brunnow regarde la déclaration de M. le Comte de Bernstorff comme de nature à mériter une considération très sérieuse. Ce serait une chose grave s'il entraînait vraiment dans les intentions de la Prusse de rétablir la course. La sécurité de la navigation dans le Nord en serait troublée. Les autres Puissances se verraient dès lors dans l'obligation d'aviser à la protection de leur commerce.

M. le Comte de Bernstorff fait observer que dans sa déclaration la course n'est pas nommée, et qu'en général il y est seulement dit que, si le Danemark n'observait pas l'un des Articles d'un Acte international à l'égard de la Prusse, celle-ci ne se regarderait pas non plus comme liée par les autres Articles du même Acte vis-à-vis du Danemark. Il demande du reste si les blocus ne dérangent pas la navigation.

M. le Baron de Beust tient à placer un mot. Les stipulations du Congrès de Paris ont eu pour objet d'amoindrir les rigueurs et les calamités résultant d'une guerre maritime pour le commerce et la navigation. C'est pour cela qu'on a stipulé que les blocus pour être obligatoires doivent être effectifs. Si un blocus s'établit en dehors de cette condition, le

Gouvernement Prussien serait dans son droit en ayant recours aux représailles.

M. le Baron de Brunnow demande si la Prusse peut se constituer juge et partie dans sa propre cause?

M. le Prince de la Tour d'Auvergne dit qu'il est extrêmement difficile de constater la non-efficacité d'un blocus. La Prusse est fondée à fournir à cet égard des preuves, mais c'est là une question qui ne semble pas du ressort de la Conférence, et au sujet de laquelle le Gouvernement Prussien a sans doute déjà fait parvenir des communications aux Puissances représentées dans la Conférence.

M. le Comte de Bernstorff répond qu'effectivement des communications ont été adressées sur ce sujet aux Cours d'Angleterre, de France, et de Russie, mais qu'autant qu'il sait, la Russie seule y a répondu jusqu'ici.

M. le Comte Wachtmeister reconnaît la difficulté de vérifier si un blocus est effectif. Le meilleur moyen, selon lui, serait d'envoyer des bâtiments de guerre sur les lieux et de se fier aux rapports des commandants.

M. le Comte de Clarendon fait observer qu'il n'appartient pas au pays bloqué de décider sur l'efficacité du blocus. C'est là une question pour les autres pays. Et même en supposant que cette stipulation n'ait pas été exécutée, est-ce que les autres stipulations sur la loi maritime adoptées par le Congrès de Paris peuvent être regardées par ce fait comme annulées?

M. le Comte de Bernstorff soutient que le Danemark a déclaré un blocus illégal, et que ce fait a été prouvé.

M. de Krieger affirme qu'au contraire le blocus a été effectif et qu'en tout cas ce n'est pas dans la Conférence que la discussion doit s'engager sur ce point.

M. le Comte de Clarendon croit que les contributions levées dans le Jutland prouvent que le blocus n'a pas été inefficace. Il regarde la déclaration de M. le Comte de Bernstorff comme montrant une indifférence complète au droit inter-

national. Un pays ne peut guères se plaindre qu'il n'est pas assez bloqué, et avoir pour cela recours aux représailles.

M. le Comte de Bernstorff trouve au contraire dans la déclaration de son Gouvernement une preuve qu'il veut que le droit international soit respecté par tout le monde.

M. le Baron de Brunnow, après avoir donné lecture du Protocole de Paris du 16 Avril, 1856, signale à la Conférence les termes positifs dans lesquels les Cabinets ont statué — 1. Que „la course est et demeure abolie.” Il soutient, de concert avec M. le Comte de Clarendon, que la course ne saurait être rétablie sans le consentement des autres Puissances. Une seule d'entre elles ne peut pas se croire déliée de ses engagements par le fait qu'elle ne trouve pas effectif un blocus établi à son préjudice. Ces questions maritimes sont basées sur certains principes qu'il serait très grave de remettre en doute.

M. de Balan soutient que si les réclamations adressées aux autres Puissances sur l'inefficacité du blocus restent sans réponse, la Prusse a le droit de se croire déliée des autres stipulations de la Déclaration de Paris, vis-a-vis du Danemark.

M. le Baron de Brunnow annonce qu'il se trouvera dans l'obligation d'appeler sur cet incident l'attention sérieuse de son Gouvernement. A son avis chaque lettre de marque multiplierait les risques auxquels la navigation marchande pourrait se trouver exposée dans la Baltique, et les Puissances riveraines seraient appelées à aviser dans l'intérêt de leur commerce.

M. le Comte Wachtmeister parle dans le même sens, et ajoute que dans son opinion les Puissances neutres sont les meilleurs juges et de l'efficacité d'un blocus et des mesures qu'il leur conviendra de prendre en conséquence.

M. le Comte de Clarendon regarde également la déclaration comme très sérieuse. Il ne comprend pas qu'une Puissance, sans autre autorité que sa propre volonté, puisse dire, „Le blocus n'est pas effectif, je donne des lettres de marque.”

M. de Balan fait observer que cela n'est pas contenu dans la déclaration de son Gouvernement.

(Signé)

Apponyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} . Wachtmeister.	

Protocole Nr. 11. — Séance du 22 Juin, 1864.

Présents:

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;
 MM. les Plénipotentiaires du Danemark;
 M. le Plénipotentiaire de France;
 M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;
 MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;
 MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;
 M. le Plénipotentiaire de Russie; et
 M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte de Clarendon, se référant à une observation par laquelle M. le Comte de Bernstorff avait dit dans la dernière séance qu'il ne connaissait que deux Traités dont les ratifications n'ont été échangées qu'avec une seule Puissance par les Puissances co-signataires, présente à la Conférence une liste de vingt-et-un Traités qui ont été tous conclus par la Grande Bretagne depuis 1837, et dont les ratifications n'ont été échangées par elle qu'avec une seule des autres Parties Contractantes. Sur sa demande, cette liste se trouve annexée au présent Protocole.

M. le Comte de Bernstorff rappelle qu'il s'était borné à dire, dans l'observation dont il est question, qu'il n'y avait que deux Traités analogues, „autant qu'il le savait,” et qu'il n'a eu nullement l'intention d'affirmer qu'il n'existait pas d'autres.

M. le Comte Russell ayant demandé à M. le Comte Apponyi s'il avait reçu la réponse qu'il attendait de son Gouvernement au sujet de la proposition faite aux Puissances belligérantes de s'en référer à une Puissance amie pour le tracé d'une ligne de frontière, M. le premier Plénipotentiaire de l'Autriche cède la parole à M. le Comte de Bernstorff, qui après avoir exprimé le désir qu'avant d'entamer la discussion, sa réponse fût suivie par celle de MM. les Plénipotentiaires du Danemark, fait la déclaration suivante au nom des deux Cours alliées: —

„Les Plénipotentiaires des deux Puissances Allemandes ont rendu compte à leurs Gouvernements de la proposition que MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne ont faite dans la dernière séance aux Puissances belligérantes, à savoir, de faire, conformément au vœu exprimé par les Puissances représentées au Congrès de Paris, dans la séance du 14 Avril, 1856, appel à une Puissance amie, afin qu'une ligne de frontière soit tracée qui ne passerait ni au sud de la ligne indiquée par le Danemark, ni au nord de celle désignée par les Plénipotentiaires Allemands.

„Nous sommes maintenant autorisés à déclarer, au nom de l'Autriche et de la Prusse, qu'elles sont prêtes à accepter la médiation d'une Puissance neutre, qui n'est pas représentée dans la Conférence, et ne s'est, en conséquence, pas encore prononcée dans la question, à la condition toutefois que leurs propositions pour l'armistice seront acceptées. Elles ne pourront cependant s'engager d'avance à se regarder comme définitivement liées par l'opinion à émettre par la Puissance Médiatrice, puisque les circonstances ne leur permettent pas d'accepter une décision arbitrale. Un arbitrage ne serait, du reste, ni conforme à la Déclaration de Paris, qui n'a en vue qu'un recours aux bons offices d'une Puissance amie, ni ne répondrait aux termes mêmes de la proposition Anglaise.”

M. de Quaade donne lecture alors de la déclaration suivante: —

„A la séance du 18 Juin, M. le Comte Russell, en se référant plus spécialement au Protocole signé le 14 Avril, 1856, au Congrès de Paris, a proposé aux Puissances belligérantes représentées ici de faire appel à une Puissance amie, afin qu'une ligne de frontière soit tracée dans le Duché de Slesvig, laquelle ligne ne passerait pas au sud de celle placée par le Danemark au sud des villes d'Eckernforde et de Slesvig, et suivant la ligne du Danevirke jusqu'à Friederichstadt, ni au nord de celle placée par MM. les Plénipotentiaires Autrichiens et Prussiens au sud de la ville d'Apenrade et finissant à Tonder et Hoyer.

„Cette proposition est basée sur la pensée que le Danemark aurait consenti au principe général d'un partage du Slesvig, de manière qu'il ne s'agirait que de la ligne de démarcation à tracer, auquel cas il importerait peu que cette ligne fût placée quelques lieues plus au nord ou plus au midi.

„Le Gouvernement Danois regrette sincèrement que, bien contre son attente, le Gouvernement de Sa Majesté Britannique ait voulu à ce point abandonner sa propre proposition du 28 Mai dernier, qui demandait déjà de si grands sacrifices au Danemark, et dont nous avons lieu de croire*) que le Gouvernement Anglais ne s'écarterait pas pour nous proposer des sacrifices encore plus considérables.

„Le Gouvernement Danois comprend la proposition du 28 Mai comme consistant dans une série de dispositions intimement liées les unes aux autres et chacune d'une importance essentielle; et c'est précisément en considération de la connexité entre ces dispositions que le Danemark a pu adhérer à la proposition même.

„Le Gouvernement Danois ne saurait donc admettre que la question de la frontière se prête particulièrement à être traitée d'une autre manière que les autres points indispensables pour une solution définitive; et il lui est également

*) Jfr. ovenfor S. 722-723, Anm.

impossible de reconnaître qu'il n'y ait pas une différence réelle et principielle, mais seulement la différence d'un peu plus ou d'un peu moins de territoire entre la ligne voulue par la proposition du 28 Mai, et celle qui résulterait éventuellement de la proposition faite le 18 Juin. Il y a évidemment une différence de principe très essentielle entre les deux propositions.

„La première, tout en abandonnant l'ancienne frontière entre le Danemark et l'Allemagne, tient pourtant compte des considérations stratégiques et commerciales qui ne semblent pas devoir être perdues de vue lorsqu'il s'agit de fixer la frontière d'un Etat: elle fait droit notamment aux conditions morales essentiellement nécessaires pour l'administration des territoires dont la cession n'est pas demandée au Roi de Danemark.

„Mais quant à la proposition du 18 Juin, le Gouvernement Danois y a en vain cherché un véritable principe. La partie la plus méridionale et la partie la plus septentrionale du Duché de Slesvig sont d'abord détachées de ce pays par deux lignes de démarcation, et ces lignes, où sont-elles placées?

„Le fait que les Plénipotentiaires Danois ont adhéré à la proposition du 28 Mai en des termes presque identiques avec ceux de cette proposition, tandis que MM. les Plénipotentiaires Allemands ont proposé une ligne de démarcation qui s'écarte autant que possible de la ligne Anglaise, ce fait est maintenant tourné contre le Danemark. La proposition du 18 Juin prend les deux lignes Danoise et Austro-Prussienne, en laissant à un arbitrage de disposer de tout le territoire situé entre les deux lignes choisies, c'est-à-dire, de la partie la plus considérable du Duché de Slesvig, cette dépendance séculaire de la Couronne Danoise, sans qu'aucun principe n'ait été indiqué par lequel l'arbitre se laisserait guider.

„A une époque où l'objet en litige était encore intact, lorsque les Puissances Allemandes soutenaient que le Roi de Danemark avait lésé des engagements pris: à cette époque

le Gouvernement Danois, convaincu de n'avoir jamais voulu que ce qui était juste, et se rappelant son adhésion au principe établi par la Déclaration de Paris de l'année 1856, exprima le désir d'un examen et d'une solution de la question en litige d'une manière conforme à l'esprit de ce principe; mais d'après tout ce qui s'est passé dans la suite, il ne voit pas que le principe du Protocole de Paris puisse être allégué en faveur de la proposition faite en dernier lieu par le Gouvernement Anglais; et dans ces circonstances il se trouve à son vif regret dans l'impossibilité de donner son assentiment à cette proposition."

M. le Comte Russell exprime le vif regret qu'il éprouve en entendant les réponses de MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes.

M. le Comte de Bernstorff n'admet pas que les Puissances Allemandes aient rejeté la proposition Anglaise, mais tient à constater qu'elles l'ont acceptée dans le sens de la Déclaration de Paris.

M. le Comte de Clarendon, comme auteur de la Déclaration du Congrès de Paris dont il a été question, tient à établir que l'expression „bons offices" qu'il a employée est une expression générale qui n'exclut ni la médiation ni l'arbitrage, et que par conséquent la proposition de M. le Comte Russell ne pose aucun principe contraire à cette Déclaration.

M. de Balan ne regarde pas la Déclaration de Paris comme ayant une portée aussi étendue. Ayant eu l'honneur de prendre les ordres de Sa Majesté le Roi de Prusse à ce sujet dans le temps, il croit se rappeler que l'on s'est servi des expressions „vœu" et „bons offices", parcequ'il n'y avait pas moyen de convenir de termes plus précis.

M. le Comte de Clarendon soutient que le terme „bons offices" a été employé dans le but de comprendre toute espèce de médiation, et de n'en exclure aucune.

M. le Baron de Beust s'exprime ainsi qu'il suit: —

„Les restrictions que MM. les Plénipotentiaires de l'Au-

triche et de la Prusse ont apportées dans leur acceptation de la proposition Anglaise tiennent essentiellement à la nature de la question qui est discutée. Elles me dispensent de faire la réserve qu'autrement j'aurais été obligé de faire. Mais je crois de mon devoir de dire quelques mots pour justifier ces mêmes restrictions.

„Pour ma part, je regrette sincèrement de ne pas me trouver à même d'appuyer sans réserve une proposition que je reconnais parfaitement avoir le but salulaire de faire aboutir les travaux de la Conférence et d'empêcher la reprise des hostilités. La Confédération en réclamant le Slesvig pour le Duc de Holstein n'obéit point, comme on semblerait le croire, à un sentiment de convoitise. Les Gouvernements Allemands réunis à la Diète se mettraient en opposition avec leurs principes et leurs antécédents, s'ils avaient la conscience de dépouiller un Souverain étranger d'un territoire qui lui appartient. Telle n'est pas leur pensée, et tel n'est pas le véritable état de la question. Il s'agit d'une question de droit; il s'agit de faire valoir des titres que la Confédération est appelée à protéger. J'ai pu m'abstenir de chercher, dès le début de la Conférence, à lui imposer ce point de vue, pensant que ce ne serait pas le moyen de faciliter une entente avec des Puissances qui se trouvent placées dans des conditions différentes; mais je crois n'avoir jamais laissé subsister à ce sujet le moindre doute. La seule transaction qui me semble possible, je l'ai indiquée. Si elle était franchement acceptée, l'intervention appelée de commun accord d'une Puissance amie pourrait certainement contribuer à en faciliter l'exécution et à en consolider le résultat. C'est aussi dans ces limites qu'une application du Traité de Paris serait mieux indiquée qu'elle ne saurait l'être à titre de jugement arbitral sans appel. Mais que dans une question de droit nullement douteuse pour elle, la Confédération puisse se soumettre à la décision d'un tiers dont l'impartialité la plus parfaite ne saurait constituer un titre suffisant pour la résoudre, que l'Allemagne consente à

faire dépendre de cette même décision le sort des populations placées aujourd'hui sous la protection de ses armes, c'est ce qu'on ne se refusera pas à reconnaître impossible."

M. le Comte de Bernstorff soutient que l'Autriche et la Prusse ont accepté la proposition Anglaise dans les termes mêmes dans lesquels elle a été faite.

MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne contestent cette assertion, et citent leurs paroles rapportées dans le Protocole précédent pour prouver qu'afin d'éviter tout malentendu ils ont bien expliqué qu'il s'agissait d'un arbitrage qui devait être final sur la question de la frontière.

MM. les Plénipotentiaires de la Prusse disent qu'ils n'ont parlé que de la proposition même, et non pas des explications dont elle a été accompagnée. Ils maintiennent que MM. les Plénipotentiaires du Danemark ont rejeté positivement la proposition, tandis que l'Autriche et la Prusse l'ont acceptée dans le sens d'une médiation.

M. de Krieger ne saurait reconnaître l'acceptation, ainsi modifiée, comme répondant à la proposition Anglaise. Il fait observer que la médiation existe déjà dans la Conférence.

M. le Comte Russell constate, et il le fait avec regret, que sa proposition a été rejetée par le Danemark, et qu'elle n'a pas été acceptée par les Puissances alliées. Quant à la réponse des Puissances Allemandes belligérantes, il lui paraît évident qu'après deux ou trois mois de travaux inutiles, la décision du Souverain Médiateur serait mise de côté dans le cas où une proportion tant soit petite des habitants d'un district en fût mécontente.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne annonce que toutes les combinaisons qui ont été mises en avant pour arriver à un accord sur le tracé de la frontière ayant été malheureusement écartées, il croit devoir soumettre à la Conférence une nouvelle suggestion. Il s'exprime ainsi: —

„Lorsque le Gouvernement de l'Empereur a donné son adhésion au projet de transaction mis en avant par le Princi-

pal Secrétaire d'Etat de Sa Majesté Britannique, dans la séance du 28 Mai, il espérait que les efforts réunis des Plénipotentiaires des Puissances neutres, secondés par les dispositions conciliantes des Plénipotentiaires des Puissances belligérantes, parviendraient à amener, entre les parties intéressées, une entente sur le tracé de la ligne de frontière.

„Ces espérances ne se sont malheureusement pas réalisées. Toutes les combinaisons proposées ont été repoussées, et aucun compromis ne semble jusqu'ici avoir chance d'être accepté. Dans cette situation, le Gouvernement de l'Empereur considère comme de son devoir de faire, dans l'intérêt de la paix, une dernière suggestion. C'est en vertu de leur nationalité que les districts septentrionaux du Slesvig doivent être attribués au Danemark et ceux du sud à l'Allemagne. On n'a pas jugé utile de faire un appel au vœu des populations là où ce vœu semblait manifeste; mais on pourrait le consulter là où il est douteux et où aucun autre moyen n'existerait plus pour établir un accord. Tout en admettant l'impossibilité de prendre la nationalité pour règle absolue, dans le partage des districts mixtes du Slesvig, le Gouvernement de l'Empereur est d'avis, cependant, que l'on devrait demander à un vote des communes les éléments d'appréciation auxquels on conviendrait de s'en rapporter. Ce vote par communes permettrait de tenir, dans le tracé définitif de la frontière, le compte le plus exact possible de chaque nationalité.

„Pour qu'il présentât d'ailleurs les garanties désirables, il serait utile d'établir que toute force militaire serait préalablement éloignée, et que les suffrages seraient exprimés en dehors de toute pression. Chaque Puissance pourrait, en outre, envoyer des délégués sur les lieux afin de constater la parfaite sincérité du scrutin.”

M. le Comte de Bernstorff dit qu'il ne voit pas d'objection à prendre *ad referendum* la proposition que M. le Prince de la Tour d'Auvergne vient de soumettre à la Conférence, puisqu'elle part à-peu-près du même point de vue que la der-

nière proposition de son Gouvernement. Il rappelle cependant qu'il y aurait toujours la question de l'armistice à régler.

En réponse à une observation de M. le Comte de Bernstorff, M. le Prince de la Tour d'Auvergne dit que les districts à consulter devraient être, suivant lui, ceux qui se trouvent situés entre la ligne de frontière proposée au nord par MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse, et la ligne indiquée au sud par MM. les Plénipotentiaires Danois.

M. le Comte Apponyi, en se référant aux réserves qu'il a faites dans les séances précédentes, dit que d'après ses instructions il ne se croit pas autorisé à adhérer à la proposition qui vient d'être faite.

M. le Baron de Beust serait prêt à reconnaître dans la proposition de M. le Prince de la Tour d'Auvergne un moyen de rapprochement. Il croit que l'occupation militaire n'y serait pas un obstacle, et qu'il serait facile de donner aux populations toute liberté de se prononcer, sans aucune contrainte. Répondant à M. le Plénipotentiaire de France, qui lui demande s'il entend par là la retraite des troupes Allemandes pendant la consultation, il dit que dans sa pensée personnelle il la juge possible, aussi bien que des mesures qui, sans entraver la marche de l'administration, garantiraient l'exercice parfaitement indépendant du vote.

M. le Comte Russell, en demandant l'opinion de MM. les Plénipotentiaires Danois sur la proposition, dit que quant aux Plénipotentiaires Anglais, ils seraient tout disposés à s'y rallier, si le Gouvernement Danois croyait pouvoir y donner son adhésion.

M. de Quaade répond qu'il se trouve naturellement sans instructions spéciales à ce sujet, et qu'il ne saurait consentir à la prendre même *ad referendum*. Il rappelle sa déclaration du 2 Juin, dans laquelle il a dit que son Gouvernement ferait de grands sacrifices pour arriver au rétablissement de la paix, mais qu'il y avait des limites qu'il ne pouvait dépasser; et les instructions dont il est muni lui défendent de consentir à

aucune autre ligne qu'à celle proposée par MM. les Plénipotentiaires Anglais dans la séance du 28 Mai, et acceptée par le Danemark.

M. de Krieger, tout en s'associant à la réponse de M. de Quaade, se réfère à la discussion qui a eu lieu à la dernière séance au sujet de la proposition de M. le Comte de Bernstorff de consulter les populations du Slesvig, et surtout à ce qui a été dit à cet égard par M. le Baron de Brunnow.

M. le Comte de Clarendon croit qu'il sera utile de résumer ce qui s'est passé au sujet de la ligne de frontière dite Anglaise, puisque M. de Quaade a parlé des grands sacrifices que faisait le Danemark en l'adoptant, et a même reproché au Gouvernement Anglais de s'en être maintenant écarté. Il devient donc nécessaire de constater formellement comment et pourquoi cette ligne a été proposée. Lors de la réunion de la Conférence, il paraissait être dans l'intérêt général de s'en tenir au Traité de Londres qui avait été signé par les Grandes Puissances ayant chacune des Représentants dans la Conférence, et dont la rupture pouvait amener des conséquences très sérieuses. Quand on a trouvé plus tard qu'il n'y avait pas moyen de s'entendre sur le Traité, on est convenu sur la nécessité de ne pas l'abandonner sans avoir préalablement trouvé les moyens de le remplacer par les bases d'une paix solide et durable, et conforme aux sentiments des populations intéressées. C'est alors que M. le Comte Russell a dû se concerter avec MM. les Plénipotentiaires des autres Puissances neutres sur la question de tracer une ligne de frontière. Ces Plénipotentiaires sont tous tombés d'accord sur une ligne qui leur a semblé réunir mieux que toute autre les avantages désirés pour le Danemark. Elle a été proposée par Lord Russell en sa qualité de Président de la Conférence, comme le résultat de l'entente préalable qui s'était établie entre les Représentants des Puissances neutres. Ce n'est donc pas une proposition exclusivement Anglaise, mais celle que MM. les

Plénipotentiaires des Puissances neutres ont choisie comme leur paraissant la plus apte à remplacer le Traité. Ce serait inutile, continue Lord Clarendon, de récapituler tous les obstacles que la proposition a rencontrés de la part des Puissances belligérantes. Il suffit de dire que dans l'intérêt de paix aussi bien que dans celui du Danemark, il a fallu chercher un autre moyen de concilier les intérêts, en ne perdant pas de vue le principe de nationalité. La ligne dont il est question avait été proposée dans un but commun, dans un intérêt Européen, et non pas dans l'intention de poser un principe dont on ne pourrait se départir. Il s'étonne donc du reproche qui vient d'être adressé au Gouvernement Anglais par MM. les Plénipotentiaires Danois, de ne pas s'être tenu à cette ligne.

C'est dans l'intérêt de toutes les Puissances neutres représentées dans la Conférence que Lord Clarendon tient à constater comment les faits se sont passés.

M. le Baron de Brunnow s'est exprimé alors en ces termes: —

„Dans la séance précédente, MM. les Plénipotentiaires de la Prusse ont proposé de consulter les vœux des habitants du Slesvig sur les dispositions à adopter à leur égard.

„Conformément aux instructions de ma Cour, j'ai eu l'honneur d'exposer à la Conférence les raisons qui ne me permettaient point de m'associer à ce plan.

„Les mêmes considérations s'appliquent aussi au règlement du sort des districts mixtes. A mon avis, la possession de ces districts doit demeurer acquise à Sa Majesté le Roi de Danemark, comme un équivalent de l'abandon que ce Souverain serait prêt à faire du Lauenbourg.

„A l'appui de cette vérité, je me permettrai de rappeler à la Conférence les paroles que M. le Plénipotentiaire de France a prononcées dans la séance du 28 Mai.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne a dit: — „Quant aux districts mixtes du centre, de quelque manière que l'on

décide de leur sort, il y aura toujours là des Danois soumis à un pays Allemand, ou des Allemands soumis au Danemark. Devant l'impossibilité absolue de prendre, sur ce point, la nationalité pour règle, nous pensons qu'il serait juste de trancher le différend en faveur de la plus faible des Parties, surtout quand elle subit déjà les sacrifices que cette règle lui impose sur tous les points où elle est manifestement contre elle. Mon Gouvernement considère également comme essentiel que la frontière soit tracée conformément aux nécessités de la défense du Danemark, car ces nécessités doivent être prises en considération par la Conférence, dont la mission est, en donnant satisfaction aux légitimes réclamations de l'Allemagne, de veiller à ce que les arrangements nouveaux garantissent suffisamment l'indépendance du Danemark et les intérêts de l'équilibre Européen dans le Nord."

Après avoir donné lecture de ce passage du Protocole No. 6 du 28 Mai, M. le Plénipotentiaire de Russie a repris: —

„Je me suis fait un devoir de rappeler ces paroles à la Conférence, parcequ'elles servent à préciser avec une parfaite vérité le caractère de la mission de haute équité, de conciliation et de paix, que nous avons été appelés à remplir.

„Il me reste une dernière observation à faire. Elle se rapporte à une déclaration que MM. les Plénipotentiaires du Danemark ont été chargés d'émettre dans la séance du 2 Juin. Ils ont annoncé alors que le Gouvernement de Sa Majesté le Roi entend que le sort futur des provinces qui seraient éventuellement cédées, ne soit pas réglé sans leur consentement.

„Je dois indiquer le point de vue sous lequel cette éventualité se présente à mes yeux, conformément aux instructions dont je suis muni.

„Dans l'opinion du Cabinet Impérial, comme je l'ai dit, il appartient à Sa Majesté le Roi Chrétien IX de se prononcer le premier, sur ce qui convient aux intérêts de son pays. Si le Roi de Danemark, en vue d'assurer l'indépen-

dance et le repos de ses peuples, se décide à faire une cession de territoires, il en est incontestablement le maître, en vertu de ses droits de souveraineté. Il est également libre d'attacher une condition aux sacrifices qu'il a résolu de faire.

„D'après cela, si cet auguste Souverain veut que la destinée des territoires cédés ne soit pas réglée sans leur consentement, il est dans son droit.

„Tout en respectant à cet égard la plénitude de la prérogative Royale de Sa Majesté Danoise, je dois rappeler que le plan de la transaction proposée le 28 Mai par MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne a expressément établi que la question du consentement des Duchés ne ferait pas l'objet du Traité de Paix.

„Ce plan a obtenu l'adhésion du Cabinet Impérial. En conséquence, je dois me maintenir strictement sur la ligne que les ordres de ma Cour me prescrivent quant à l'exécution de ce plan.”

M. le Plénipotentiaire de Russie a terminé cet exposé en demandant à faire insérer au Protocole la réserve qu'il vient d'établir au nom de sa Cour.

Se référant ensuite aux observations de M. le Comte de Clarendon, M. le Baron de Brunnow déclare qu'il s'y associe entièrement. La Cour de Russie, en accordant son assentiment cordial au plan proposé par M. le Comte Russell le 28 Mai, a sincèrement apprécié les motifs qui ont déterminé le Gouvernement de Sa Majesté Britannique à indiquer une ligne de délimitation destinée à concilier les divers intérêts qu'il importait de ménager, en vue du rétablissement de la paix. Cette intention a été reconnue et unanimement approuvée par tous les Plénipotentiaires des Puissances neutres.

En conclusion, M. le Baron de Brunnow constate que Lord Russell n'a jamais eu la pensée de proposer cette ligne comme un ultimatum, ni de l'imposer comme tel aux Puissances belligérantes.

M. le Comte de Bernstorff déclare que les Plénipotent-

aires des Puissances Allemandes ont toujours compris la proposition de MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne dans le sens des explications qu'ils viennent d'entendre, et non pas dans celui d'un ultimatum.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne rappelle qu'il s'était associé également à la proposition de MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne, parcequ'elle avait été jugée par son Gouvernement comme parfaitement équitable; mais qu'en donnant son adhésion à cette proposition, il n'a pas entendu aliéner le moins du monde le droit des Puissances neutres de mettre en avant toute autre combinaison, si celle-ci se trouvait écartée, dans le but d'arriver à une transaction.

M. le Comte Wachtmeister dit qu'il croit pouvoir se référer aux déclarations qu'il a faites dans la séance du 28 Mai, et dans plusieurs séances suivantes, sur l'adhésion donnée par son Gouvernement à la proposition faite par M. le Comte Russell. „Nous avons toujours cru”, dit-il, „que la ligne de la Sleï était la dernière limite au nord, à laquelle Sa Majesté le Roi de Danemark pourrait consentir, et que la partie du district mixte et Allemand qui se trouve au nord de cette limite serait acquise au Danemark, en échange du Duché de Lauenbourg auquel Sa Majesté le Roi de Danemark serait disposé à renoncer.”

M. de Biegeleben en se référant à une observation de M. de Krieger, qui avait dit que la médiation existe déjà dans la Conférence, fait ressortir la différence qui existe entre une pareille médiation et celle exercée par l'initiative d'un Souverain neutre qui n'est pas représenté dans la Conférence, et demande si MM. les Plénipotentiaires Danois, quoiqu'ils aient décliné la proposition d'arbitrage, ne pourraient pas en référer à leur Gouvernement sur la question de la médiation telle qu'elle a été acceptée par les deux Puissances Allemandes.

M. de Quaade répond que puisque la ligne de frontière pourrait être tracée plus au nord que celle que son Gouvernement a acceptée comme la dernière limite, il croit inutile

d'en référer à Copenhague. Il faudrait d'ailleurs dans ce cas prolonger la suspension d'armes, ce qui dans les circonstances actuelles ne saurait probablement avoir lieu qu'à des conditions auxquelles son Gouvernement ne consentirait pas.

M. le Comte Russell ayant quitté la salle de la Conférence pendant la séance précédente, et avant que M. le Comte de Bernstorff n'eut fait sa déclaration sur l'inefficacité des blocus précédemment établis par le Danemark, tient à informer ce Plénipotentiaire que la dite déclaration a été soumise à l'Avocat de la Reine, qui a donné l'avis que l'efficacité d'un blocus regarde plus spécialement les Puissances neutres, et qu'une Cour des Prises est le tribunal qui doit en décider.

M. le Comte de Bernstorff donne lecture alors de la pièce suivante: —

„Le blocus des ports de Cammin, Swinemünde, Wolgast, Greifswalde, Stralsund, et Barth, décrété par le Gouvernement Danois au mois de Février dernier, et annoncé comme devant entrer en vigueur à partir du 15 Mars, n'a point été mis à exécution jusqu'au 11 Avril, des navires sous pavillon neutre ou Prussien n'ayant pas cessé d'entrer dans ces ports ou d'en sortir. Plus tard cet état de choses n'a guère changé, car de la plupart des dits ports aucun bâtiment ennemi ne pouvait être vu. Il est vrai qu'à Swinemünde on en a aperçu quelques uns à la fin du mois de Mars et dans les premiers jours d'Avril; mais là aussi depuis le 15 Avril jusqu'au 9 Mai aucun vaisseau ennemi ne s'est montré à l'horizon. Les vaisseaux Danois se sont bornés à stationner au nord et à l'est de l'île de Rügen, ordinairement à la hauteur du promontoire d'Arcona, et à donner la chasse aux navires de commerce qui, venant de l'ouest, se dirigeaient vers la côte de la Poméranie. Tant à Swinemünde qu'à Stralsund, les bâtiments de la marine royale de Prusse n'ont pas cessé de croiser devant les ports de manière à permettre aux navires de commerce d'y entrer sans danger, et il est authentiquement avéré

que pendant l'espace de temps entre le 18 Mars et le 2 Avril quatorze vaisseaux, Prussiens et neutres, sont entrés dans le seul port de Swinemünde, sans avoir été arrêtés par des vaisseaux Danois."

M. le Comte de Clarendon appelle l'attention de la Conférence sur l'importance qu'il y a à savoir, en vue de la reprise prochaine des hostilités, si la Prusse va donner suite aux doctrines énoncées par ses Plénipotentiaires dans la séance précédente, réclamant le droit de rétablir la course, dans le cas où les blocus Danois ne seraient pas effectifs.

M. le Comte de Bernstorff répond que les termes de la déclaration qu'il a faite dans la dernière séance n'expriment que le principe que, si le Danemark n'observe pas strictement les dispositions d'un Article de la Déclaration de Paris, la Prusse ne se regardera pas non plus comme liée par les autres Articles de cet Acte International à l'égard du *Danemark*. Il rappelle qu'il a déjà fait observer dans la dernière séance que dans sa déclaration la course n'était pas nommée, et il ajoute que cette déclaration est destinée à réserver des droits éventuels, mais non pas à annoncer des intentions. Il n'est certainement pas dans les intentions du Gouvernement Prussien de ne pas remplir les obligations qu'il a contractées envers les *autres* Puissances signataires de la Déclaration de Paris, et c'est précisément pour provoquer un échange d'idées à ce sujet que la déclaration a été faite dans la Conférence, parce que quelques uns des Cabinets, auxquels le Gouvernement Prussien s'était adressé depuis longtemps à ce sujet, ne se sont encore prononcés d'aucune manière sur la question.

Sur la demande de M. le Comte Russell, M. de Quaade déclare que le Gouvernement de Danemark reconnaît les stipulations contenues dans la Déclaration du Congrès de Paris sur la loi maritime comme étant obligatoires.

M. de Krieger fait observer que M. le Comte de Bernstorff ayant de nouveau soutenu que le blocus n'avait pas

été effectif, il doit répéter que le blocus a été parfaitement effectif, mais il exprime d'ailleurs la conviction que la Conférence ne désire pas discuter des questions de fait de cette nature.

MM. les Plénipotentiaires des Puissances neutres insistent sur la nécessité de maintenir les stipulations du Congrès de Paris.

M. le Baron de Brunnow, en s'associant à cette opinion, ajoute qu'il croit connaître trop bien la pensée de Sa Majesté le Roi de Prusse pour supposer au Cabinet de Berlin l'intention de vouloir rétablir la course, contrairement aux engagements réciproques qui résultent de la Déclaration de Paris.

M. de Balan s'exprime en ces termes: —

„Par rapport à l'observation faite par M. le premier Plénipotentiaire du Danemark dans la dernière séance, que Sa Majesté le Roi de Danemark a le même droit dans les Iles Frisonnes que par exemple dans l'Ile de Seeland, j'ai à rappeler que l'Ile de Sylt n'était pas occupée le 12 Mai par les Danois, mais se trouvait au contraire dans le rayon de la juridiction des armées alliées. Il est évident qu'en infestant le 14 du mois l'Ile de Sylt par des soldats de la Marine Danoise, et en y déclarant un bourg en état de siège, le Gouvernement Danois a agi contre les stipulations du 9 Mai, qui portent que: —

“Les parties belligérantes conviennent qu'elles conserveront leurs positions militaires respectives sur terre et par mer, et s'interdisent de les renforcer pendant la durée de la suspension des hostilités.”

M. de Quaade demande s'il a bien compris que l'Ile de Sylt avait été occupée par les armées alliées, et sur la réponse qu'elle n'était pas occupée non plus par l'armée Danoise, il fait observer que ce n'est pas une position stratégique, et que Sa Majesté le Roi peut y envoyer des troupes comme dans toute autre partie de la Monarchie Danoise.

M. de Krieger ajoute qu'il ne comprend pas comment on puisse considérer l'île de Sylt, à la côte occidentale du Slesvig, comme se trouvant dans le rayon de la juridiction militaire des armées alliées. Le fait contraire doit être connu de tout le monde.

M. de Balan tient à constater de nouveau que son Gouvernement consentirait à une prolongation de la suspension d'armes ou à un armistice. Il rappelle que sans cela les hostilités seront reprises le 26 Juin.

M. de Quaade répond que le Gouvernement Danois serait très disposé à consentir à une prolongation de la suspension d'armes, mais que les circonstances s'y opposent et que dans tous les cas il y aurait des conditions à demander qui ne seraient pas acceptées par les Puissances alliées.

M. le Comte Apponyi dit que les conditions d'armistice des Puissances Allemandes seraient les mêmes que celles proposées dans le temps par M. le Comte Russell; mais M. de Quaade explique que ces conditions ont été trouvées inacceptables.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne demande si MM. les Plénipotentiaires Allemands n'auraient pas de nouvelles conditions à proposer.

M. de Balan donne à entendre que la durée de l'armistice pourrait faire l'objet d'une discussion ultérieure.

M. le Comte de Clarendon adresse la même question à MM. les Plénipotentiaires Danois, en rappelant combien serait sérieux le renouvellement de la guerre, et que l'on ne doit pas encore abandonner tout espoir de paix, malgré les difficultés que rencontre la Conférence.

M. de Quaade répond qu'il le regrette vivement, mais qu'il n'a aucunes conditions à proposer que MM. les Plénipotentiaires Allemands soient disposés à accepter. Le Gouvernement Danois a déjà déclaré qu'il ne consentirait ni à un armistice ni même à la prolongation de la suspension d'armes à moins qu'il n'y eût chance sérieuse d'une solution pacifique.

Il n'a pas reçu d'autres instructions depuis là-dessus, et aujourd'hui son Gouvernement ne se prononcerait pas autrement.

MM. les Plénipotentiaires conviennent de se réunir le Samedi, 25 Juin, à 1 heure.

(Signé)

· Apponyi. Biegeleben. G. Quaade. Bille. Krieger.
 La Tour d'Auvergne. Beust. Russell. Clarendon.
 Bernstorff. Balan. Brunnow. Le Cte. Wachtmeister.

Annexe

List of Treaties between Great Britain and more than one other Power, and of which Ratifications were exchanged, not between all the Parties, but only with the Power named in the Column.

Between		Date.	Subject.
Great Britain } France	Hans Towns .	June 9, 1837	Slave Trade.
Great Britain } France	Tuscany . . .	Nov. 24, 1837	Ditto.
Great Britain } France	Two Silicies .	Feb. 14, 1838	Ditto.
Great Britain } Austria France Prussia Russia	Netherlands .	Apr. 19, 1839	Separation of Holland and Belgium.
Great Britain } Austria France Prussia Russia	Belgium . . .	Apr. 19, 1839	Ditto.

Between	Date.	Subject.
Great Britain Austria Belgium France Netherlands . Prussia Russia	GermanicCon- federation . Apr. 19, 1839	Grand Duchy of Luxem- bourg.
Great Britain Austria Prussia Russia	Turkey July 15, 1840	Pacification of the Levant.
Great Britain Austria France Prussia Russia	Turkey July 13, 1841	Dardanelles and Bosphorus.
Great Britain Austria Prussia Russia	Belgium . . . Feb. 24, 1848	Slave Trade.
Great Britain Austria France Prussia Russia Sweden	Denmark . . . May 8, 1852	Succession to Crown of Denmark.
Great Britain France Russia	Bavaria . . . Greece . . . } Nov. 20, 1852	Succession to Throne of Greece.
Great Britain France	Sardinia . . . Jan. 26, 1855	{ Accession of Sardinia to Treaty of Apr. 10, 1854, respecting Turkey.
Great Britain France	Sardinia . . . Turkey . . . } Nov. 15, 1855	{ Accession to Convention between Great Britain and France, respecting Joint Captures.

Between	Date.	Subject.
Great Britain Austria France Prussia Russia Sardinia	Turkey Mar. 30, 1856	Dardanelles and Bosphorus.
Great Britain France	Russia Mar. 30, 1856	Aland Islands.
Great Britain France Sardinia	Turkey May 13, 1856	Extending time for the Evacuation of the Ottoman Empire.
Great Britain Austria Belgium France Hanover Mecklenburg-Schwerin Oldenburg Netherlands Prussia Russia Sweden Hans Towns	Denmark . . . Mar. 14, 1857	Redemption of Sound Dues.
Great Britain Austria Belgium Brazil Denmark Spain France Mecklenburg-Schwerin Netherlands Portugal Prussia Russia Sweden Hans Towns	Hanover . . . June 22, 1861	Redemption of Stade Toll.

Between	Date.	Subject.
Great Britain France Russia	Denmark . .	July 13, 1863 Crown of Greece.
Great Britain Austria Brazil Chile Denmark . . . Spain France Hanover . . . Italy Oldenburg . Peru Portugal . . . Prussia Russia Sweden Turkey Hans Towns .	Belgium . . .	July 16, 1863 Redemption of Scheldt Toll.
Great Britain France Russia	Greece	Mar. 29, 1864 Union of Ionian Islands to Greece.

*Protocole No. 12. — Séance du 25 Juin, 1864.***Présents:**

MM. les Plénipotentiaires de l'Autriche;
MM. les Plénipotentiaires du Danemark;
M. le Plénipotentiaire de France;
M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique;
MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne;
MM. les Plénipotentiaires de la Prusse;
M. le Plénipotentiaire de Russie; et
M. le Plénipotentiaire de Suède et Norvège.

Le Protocole de la séance précédente est lu et approuvé.

M. le Comte Russell lit la déclaration suivante: —

„Les Puissances belligérantes sont à la veille de reprendre les armes. Cette détermination met fin aux délibérations qui avaient pour objet le rétablissement de la paix.

„Bien que ce but n'ait pas été atteint, il est de mon devoir de rendre justice aux efforts que les Plénipotentiaires réunis en Conférence ont employés à arriver à une conclusion pacifique, et de signaler en même temps les circonstances qui ont mis obstacles à l'accomplissement de cette œuvre de conciliation.

„Dans cette vue, les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne déposent aujourd'hui aux actes de la Conférence un résumé des travaux qui ont commencé le 25 Avril, et qui se terminent le 25 Juin.

„Cette relation constate l'importance que les Représentants des Puissances neutres ont attachée, dès l'ouverture de la Conférence, à maintenir les engagements réciproques résultant du Traité de Londres du 8 Mai 1852. Elle manifeste aussi leur résolution unanime de ne point se départir de ces engagements avant d'avoir avisé, d'un commun accord, à de nouvelles combinaisons destinées à offrir à la paix générale des garanties équivalentes à celles qui résultaient de l'Acte Européen conclu en 1852.

„Dans cette intention les Plénipotentiaires de France, de la Grande Bretagne, de Russie, et de Suède et Norvège, ont voué leurs soins à amener une transaction équitable, destinée à sauvegarder désormais l'indépendance de la Monarchie Danoise, après qu'une lutte inégale eût porté à l'intégrité de cet Etat une atteinte inévitable.

„Les bases de cette transaction ayant été acceptées en principe par les Puissances belligérantes, il restait à convenir du règlement des questions de détail qu'embrassait ce plan cordialement appuyé par les Puissances neutres.

„Le différend, réduit ainsi à des proportions étroites, aurait admis une solution heureuse, si les décisions d'une Puissance

impartiale, à laquelle le Gouvernement de Sa Majesté Britannique recommandait de faire appel, avaient été acceptées avec une mutuelle confiance.

„Cet espoir ne se réalisera point. La relation que je vais déposer aux actes de la Conférence indiquera les circonstances qui n'ont point permis d'accomplir un plan de conciliation appuyé par les Puissances neutres et inspiré au Gouvernement de Sa Majesté Britannique par un désir sincère de prévenir le retour des calamités de la guerre.

„L'opinion publique verra avec regret que les espérances de la paix se sont évanouies parceque les parties directement engagées dans ce litige ne sont pas parvenues à s'entendre sur le tracé d'une frontière, laissant une différence de quelques milles carrés de terrain, de plus ou de moins, soit au sud, soit au nord. L'opinion publique reconnaîtra aussi que peu de jours de plus donnés à la réflexion, au lieu de recourir aux armes, auraient pu contribuer à calmer les ressentiments, à éclairer les belligérants sur leurs vrais intérêts, et à ramener les Cabinets à des résolutions pacifiques.

„Demain les hostilités vont recommencer, sans que les conseils des Puissances amies de la paix aient réussi à prévenir le renouvellement d'une lutte si profondément regrettable.

„Quelle qu'en soit l'issue, les Cours de France, de la Grande Bretagne, de Russie et de Suède, n'en restent pas moins animées du sincère désir de voir la Monarchie Danoise maintenue dans son indépendance, la conservation de cet Etat constituant un élément de l'équilibre dans le Nord.

„Leur vœu en se séparant est que ce principe demeure la base des négociations futures.”

Lecture est alors donnée du résumé des travaux de la Conférence dont M. le Comte Russell vient de parler, et cette pièce est sur sa demande annexée au présent Protocole.

M. le Comte de Bernstorff tient à dire quelques mots en réponse à la déclaration de M. le Comte Russell. Il s'exprime ainsi: —

„Nous ne pouvons, comme de raison, pas être autorisés à faire une réponse officielle à la déclaration que M. le Président de la Conférence vient de lire, et dont nous n'avons pas connu d'avance le contenu; mais je crois pouvoir, sans lier d'aucune manière les mains à mon Gouvernement par rapport à des événements qui appartiennent à l'avenir et à des éventualités qui ne sauraient être calculées d'avance, rappeler ici qu'il n'a jamais été dans les intentions de mon Gouvernement de menacer l'indépendance politique du Royaume de Danemark, mais qu'il s'est toujours uniquement agi des Duchés.”

M. le Baron de Beust demande quel est le but du résumé dont lecture a été donnée.

M. le Comte de Clarendon répond que c'est un compte-rendu des séances de la Conférence, qui a été rédigé d'un commun accord par MM. les Plénipotentiaires des Puissances neutres, et qui n'engage nullement la responsabilité de MM. les Plénipotentiaires des autres Puissances représentées dans la Conférence.

MM. les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes, ainsi que M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique, se réservent expressément le droit et la faculté d'y répondre.

M. le Comte Apponyi dit qu'il a de son côté une déclaration à faire, dont la lecture lui paraît devenir surtout nécessaire après le résumé qui vient d'être communiqué à la Conférence. Sa déclaration a pour but de sauvegarder les droits et la responsabilité des Gouvernements de l'Autriche et de la Prusse. Il constate en outre que l'absence d'objections de la part des Plénipotentiaires des Puissances Allemandes à l'acceptation de ce résumé comme annexe au Protocole ne saurait impliquer leur adhésion au contenu de ce document.

Des réserves analogues sont faites par MM. les Plénipotentiaires du Danemark; et M. de Krieger réclame pour la

réponse éventuelle de son Gouvernement la même publicité que celle qui sera accordée à l'Annexe précitée.

M. le Comte Apponyi donne alors lecture de la déclaration suivante, au nom de MM. les Plénipotentiaires des Cours alliées: —.

„Pendant toute la durée des délibérations de la Conférence dont le résultat n'a malheureusement pas répondu au but de pacification qu'elle avait en vue, les Puissances Allemandes n'ont pas cessé d'être animées de cet esprit de paix et de conciliation qui les avait engagées à accepter l'invitation du Gouvernement de Sa Majesté Britannique de se réunir en Conférence à Londres pour aviser aux moyens de rétablir la paix.

„L'insurmontable opiniâtreté avec laquelle le Gouvernement Danois s'est soustrait aux engagements contractés et s'est refusé à rendre justice aux sujets Allemands du Roi-Duc, blessa gravement l'honneur national de l'Allemagne. Après que tous les moyens de conciliation tentés avec une persévérante patience furent épuisés, l'Exécution Fédérale dans le Holstein, l'occupation du Schleswig, et finalement la guerre de l'Autriche et de la Prusse contre le Danemark, devinrent inévitables.

„A la suite de combats meurtriers le continent Danois était tombé au pouvoir des Puissances alliées, et la voix publique de l'Allemagne demandait hautement la rupture complète du lien qui unissait le Schleswig et le Holstein au Danemark, et la formation des deux Duchés en un Etat Allemand indépendant, sous sa propre dynastie.

„Malgré cela, l'Autriche et la Prusse n'hésitèrent pas à entrer dans la Conférence avec des déclarations qui n'étaient pas dirigées en principe contre l'intégrité de la Monarchie Danoise, mais demandaient seulement que le point de droit dans la question de Succession ne fût point préjugé, et que l'indépendance politique et administrative des Duchés fût assurée.

„C'est le Danemark qui rejeta péremptoirement comme

inadmissible l'idée d'une union personnelle. Persistant dans sa fatale tendance à incorporer le Schleswig, la Cour de Copenhague repoussa les seules conditions auxquelles les Puissances alliées auraient pu consentir avec honneur à la continuation de l'union des Duchés avec le Danemark.

„Dès ce moment le principe de la séparation des Duchés d'avec la Couronne Danoise devint nécessairement pour les Puissances Allemandes la condition principale de la paix.

„Même dans cette nouvelle phase des négociations, leurs dispositions conciliantes ne se démentirent point. On connaît la haute importance que les habitants du Schleswig et du Holstein attachent à l'intégrité des deux Duchés, et à leur réunion en un Etat indivisible. Ces sentiments méritent d'être respectés, et c'est donc un sacrifice considérable que l'Autriche, la Prusse et la Confédération Germanique auraient porté à leur désir du rétablissement de la paix, en consentant à céder une partie du territoire septentrional du Schleswig à la Couronne de Danemark comme compensation de la renonciation de Sa Majesté Danoise au Duché de Lauenbourg.

„Les dispositions conciliantes des Puissances Allemandes ne se sont pas arrêtées là. La paix qui paraissait maintenant dépendre d'une entente au sujet du tracé de la frontière aurait pu être conclue, si le Danemark n'avait pas élevé des prétentions qui devaient lui restituer le chef-lieu même du pays que les armes Allemandes avaient soustrait à sa domination, et dont l'Allemagne avait le droit de réclamer la réunion intégrale avec le Holstein.

„Ce furent encore l'Autriche et la Prusse qui pendant tout le cours des négociations, et à chaque occasion, appuyèrent sur la nécessité d'une prolongation de la suspension d'armes ou de la conclusion d'un armistice formel, afin que l'œuvre de la pacification ne fût pas incessamment compromise par le danger toujours imminent du renouvellement des hostilités. A ce sujet aussi, la conduite de nos adversaires a été toute différente. Le Danemark a refusé la proposition des

Puissances neutres tendant à la conclusion d'un armistice qui, en échange de l'évacuation complète du Schleswig, lui aurait rendu le Jutland. Il n'a consenti à une suspension des hostilités que pour un mois, et s'est refusé à prolonger ce terme, déjà si court, au delà de quinze jours.

„Un dernier fait signale encore la modération dont les Puissances Allemandes ont fait preuve jusqu'à la fin. Après que les Plénipotentiaires réunis en Conférence eurent échoué dans leurs efforts de s'entendre sur une ligne de frontière à tirer dans le Schleswig, l'Autriche et la Prusse, se pénétrant du texte et de l'esprit du Protocole de Paris de 1856, se déclarèrent prêtes à continuer ces négociations sous la forme d'une médiation confiée à un Souverain neutre, non représenté dans la Conférence. Ce dernier moyen d'arriver à une entente, et dont l'acceptation aurait eu pour conséquence naturelle la continuation de la suspension des hostilités, offerte de nouveau par les Puissances Allemandes, fut également rejeté par le Danemark.

„En conséquence il ne reste aux Plénipotentiaires Allemands qu'un devoir à remplir, c'est celui de déclarer solennellement qu'ils déclinent au nom de leurs Gouvernements la responsabilité du sang qui sera versé et des malheurs qui résulteront du renouvellement de la guerre. Cette responsabilité ne saurait retomber sur les Puissances qu'ils ont eu l'honneur de représenter à cette Conférence.”

M. le Comte de Bernstorff fait suivre cette déclaration commune par une déclaration additionnelle de MM. les Plénipotentiaires Prussiens conçue en ces termes —

„Il ne nous reste qu'à ajouter à ce que M. le Comte Apponyi vient de dire au nom des Plénipotentiaires des deux Puissances Allemandes, que nous avons encore fait, au nom de la Prusse, dans l'avant-dernière séance de la Conférence, une proposition qui était essentiellement calculée à donner une solution pacifique à la question qui nous a occupés, et qu'en outre nous nous sommes déclarés prêts, dans la dernière sé-

ance, à prendre la proposition de M. l'Ambassadeur de France *ad referendum*, mais que les deux propositions en question ont été absolument rejetées par MM. les Plénipotentiaires Danois."

M. de Quaade doit, en son nom, et en celui de ses collègues, décliner, pour son Gouvernement, toute responsabilité de la non-réussite de la négociation et du sang qui sera versé. Il constate que „le Danemark ne s'est arrêté devant aucun sacrifice compatible avec son existence pour contribuer à l'œuvre de pacification; et que le Gouvernement Danois est par conséquent convaincu de n'avoir aucun reproche à s'adresser si l'on n'est pas parvenu à s'entendre. La situation faite au Gouvernement Danois par les événements est bien différente de celle des Puissances Allemandes, et pour peu qu'on veuille tenir compte de cette différence, on portera sur la conduite du Gouvernement Danois un tout autre jugement que celui formé par les Puissances Allemandes."

M. le premier Plénipotentiaire du Danemark donne alors lecture de la déclaration suivante: —

„Lorsque le Gouvernement Danois reçut l'invitation du Gouvernement de Sa Majesté Britannique à une Conférence dont le but était le rétablissement de la paix, il se tenait pour convaincu que le Traité conclu il y a peu d'années, et destiné à donner à l'intégrité de la Monarchie Danoise, comme condition essentielle de l'équilibre politique en Europe, un gage ultérieur de stabilité, serait maintenu par le concours de tous ceux qui avaient participé à sa conclusion.

Le Traité de Londres du 8 Mai, 1852, n'était pas conditionnel ni hypothétique; il ne dépendait pas de l'adhésion d'un tiers.

„Ce Traité n'altérerait rien dans les rapports entre le Slesvig et la Couronne Danoise, dans laquelle ce pays est incorporé depuis plus d'un siècle; il n'altérerait rien non plus dans les rapports entre les Duchés de Lauenbourg et de Holstein et la Confédération Germanique, dont le Roi de Danemark fait partie pour le Holstein et le Lauenbourg, et il ne

donnait à la Confédération Germanique aucune espèce de compétence autre que celle qui lui revenait en vertu de l'Acte Fédéral et des résolutions subséquentes prises légalement par suite de cet Acte. Pour ce qui regarde particulièrement le Slesvig, la Diète Germanique a reconnu déjà en 1828 que ce Duché se trouve parfaitement en dehors de toute influence de la part de la Confédération Germanique.

„Non seulement tous les Souverains non-Allemands, mais aussi (à une exception près) tous les Etats plus considérables et plusieurs des Etats moins considérables de l'Allemagne, participèrent à la conclusion du Traité de Londres, ou adhérèrent dans la suite à ce Traité. Aucun Arrêté Fédéral ne peut affranchir les Etats Allemands des obligations qu'ainsi ils ont prises; la Confédération Germanique ne peut délier aucun des Souverains représentés à l'Assemblée Fédérale des obligations contractées par eux de la manière la plus solennelle. Une pratique contraire bouleverserait entièrement le principe de droit Européen, sur lequel l'existence de la Confédération est basée.

„L'autorité de la Confédération Germanique est limitée par des Traités, par l'Acte Fédéral, et par des résolutions subséquentes prises légalement par suite de cet Acte. Ses membres ne sont pas légalement soumis à un vote de majorité quelconque. Le Gouvernement Danois n'a point reconnu la légalité des raisons sur lesquelles la Confédération a basé la résolution d'exécution qui fut effectuée dans le Duché de Holstein au courant de l'hiver dernier; mais il n'a pas cru dans le temps devoir s'y opposer de force, de même qu'il s'est soumis à la suspension tout-à fait illégale de l'autorité du Roi dans le Lauenbourg.

„La Prusse et l'Autriche ont pénétré à main armée dans les pays non-Allemands du Roi de Danemark. Ces Puissances ont commencé cette guerre, en alléguant comme raison que le Roi de Danemark se serait soustrait arbitrairement au rem-

plissement de certaines obligations contractées avec la Prusse et l'Autriche.

„Le Danemark, prêt à rendre compte de ses actions, réclama lui-même une médiation en conformité de la Déclaration de Paris. Il accepta plus tard l'invitation à une Conférence, supposant que les transactions, dont la prétendue violation avait offert le prétexte à l'invasion, offrirait aussi la base des négociations. Le Gouvernement Danois est persuadé que si une discussion avait eu lieu sur cette base, il aurait été prouvé que ce n'est pas le Danemark qui s'est soustrait arbitrairement au remplissement de ses obligations; il croit plutôt qu'il aurait été démontré que c'est l'Allemagne qui a rendu impossible au Roi d'exécuter les intentions, auxquelles les Puissances Allemandes s'étaient engagées à ne pas mettre obstacle. Cette discussion a été repoussée par la Prusse et l'Autriche, et au lieu de profiter de l'occasion qui s'offrait encore d'arriver à un arrangement à l'amiable, on a voulu se soustraire aux obligations Européennes créées par le Traité de Londres.

„Les Plénipotentiaires Danois n'ont pas besoin de parler ici de l'état de choses qui a été la conséquence de l'attitude prise ainsi par les Puissances Allemandes. Le Gouvernement Danois s'était livré à l'espoir que les sacrifices auxquels il s'était déclaré prêt en acceptant la proposition du 28 Mai dernier, suffiraient pour le rétablissement de la paix; mais cet espoir n'ayant pas été réalisé il ne reste aux Plénipotentiaires Danois qu'à rappeler la réserve consignée à la fin de leur déclaration du 2 Juin; et ils sont chargés de déclarer expressément qu'en vertu de cette réserve le Gouvernement Danois reprend dès-à-présent, sur le terrain du Traité de Londres du 8 Mai 1852, la position qu'il n'avait quittée que provisoirement par amour pour la paix et à la condition que la paix à conclure fût propre à remplacer les dispositions du dit Traité.”

M. le Baron de Beust s'est exprimé en ces termes: —

„La tâche qui m'était imposée en entrant dans la Conférence consistait principalement à maintenir intacte une question de droit. La Conférence a apprécié, je l'espère, combien son accomplissement devait limiter mes tendances personnelles à me montrer conciliant et à entrer dans des voies de transaction. Mais je me flatte de n'avoir jamais oublié les ménagements qui me semblaient nécessaires pour ne pas blesser des susceptibilités. Je n'en regrette que davantage qu'à la fin de nos délibérations seulement M. le premier Plénipotentiaire du Danemark ait soulevé des questions que je n'ai pas voulu aborder, et que j'aurais voulu au moins discuter plus tôt. Cependant, puisqu'on veut revenir sur le Traité de 1852, je me permettrai également quelques mots à ce sujet. Il ne m'appartient pas de décider la question de savoir si après tout ce qui s'est passé à la Conférence, le Traité de Londres peut être regardé comme intact, bien qu'il me semble qu'un Traité est ou valide ou ne l'est pas, et que du moment qu'on a proposé et fait accepter le contraire, on ne peut plus prétendre qu'il le soit. Il suffit, à mon point de vue, que la Confédération n'y a jamais adhéré. Aujourd'hui, on me cite les adhésions des Gouvernements Allemands. Il y en a eu en effet: il y a eu aussi des réserves, par exemple, celle de la Saxe, relativement à la compétence de la Diète. Mais qu'il me soit permis d'aller plus loin. Je n'ai jamais nié que dans le principe le Traité de Londres n'ait eu un but salutaire; quelques Gouvernements Allemands l'ont même reconnu: seulement il fallait faire ce qui était nécessaire pour le rendre exécutoire. Si le Gouvernement Danois avait profité des premières années après la conclusion du Traité pour faire jouir les Duchés des bienfaits d'un Gouvernement paternel, s'il avait respecté leur Constitution, respecté surtout le libre usage de la langue Allemande; nul doute qu'il n'eût réussi à obtenir le consentement des agnats, des États, et de la Confédération; et alors il n'est guère probable qu'il y aurait eu des convulsions à la mort de Sa Majesté le Roi Frédéric VII. Mais les

choses s'étant passées différemment, la Diète a eu à se prononcer dans des circonstances qui rendaient toute adhésion impossible.

„Les Gouvernements Allemands ont dû se rappeler de leurs devoirs Fédéraux, et je conteste que la politique de la Confédération doive se régler d'après les actes des divers Gouvernements. Quant à l'exposé dont M. le Comte Apponyi a donné lecture, je le juge conforme à la vérité. S'il fallait une preuve de plus pour constater que les deux Puissances Allemandes se sont montrées conciliantes, on la trouverait dans un rapprochement entre les déclarations de leurs Plénipotentiaires et les miennes.

„Pour ce qui est enfin du résumé dont il a été donné lecture, ne pouvant ni le trouver complet, ni en partager les appréciations, je prie de ne pas prendre mon silence pour une adhésion. Chaque Plénipotentiaire sera libre à son tour de soumettre à qui de droit un résumé de la marche de la Conférence.”

M. le Comte Apponyi propose à la Conférence d'adresser, avant de se séparer, des remerciements à M. le Comte Russell. Il s'est exprimé ainsi; —

„Messieurs! Au moment de clôre nos délibérations, je crois être l'interprète des sentiments de tous les Plénipotentiaires, en offrant en leur nom à M. le Comte Russell tous les remerciements de la Conférence pour l'esprit de conciliation et la courtoisie avec laquelle il en a dirigé les travaux.

„Quel que soit le résultat de nos réunions, nous n'en emporterons pas moins tous un souvenir précieux de la bienveillance personnelle de notre Président.”

Cette proposition ayant été adoptée à l'unanimité, M. le Comte Russell en remercie la Conférence dans les termes suivants: —

„Je remercie MM. les Plénipotentiaires de l'honneur qu'ils m'ont fait.

„C'est grâce à l'aide et à l'appui qu'ils ont bien voulu

m'accorder, que nos discussions ont été conduites dans l'esprit de modération et de courtoisie qu'exigeait la liberté complète avec laquelle nos opinions ont été émises.

„Je remplis un devoir bien agréable en exprimant à mes collègues de la Conférence ma vive reconnaissance pour le concours qu'ils m'ont prêté.”

Sur la proposition de M. de Balan, la Conférence adresse ses remerciements à M. Stuart pour les soins qu'il a apportés à la rédaction des Protocoles.

Le présent Protocole est lu et approuvé.

(Signé)

Apponyi.	Biegeleben.	G. Quaade.	Bille.	Krieger.
La Tour d'Auvergne.	Beust.	Russell.	Clarendon.	
Bernstorff.	Balan.	Brunnow.	Le C ^{te} .	Wachtmeister.

Annexe.

Résumé des Délibérations de la Conférence de Londres du 25 Avril jusqu'au 22 Juin, 1864.

A l'invitation du Gouvernement de Sa Majesté Britannique, les Plénipotentiaires des Cours d'Autriche, de Danemark, et de France, de la Confédération Germanique, des Cours de Prusse, de Russie, et de Suède et Norvège, se sont réunis en Conférence, à Londres, dans le but de s'entendre sur les arrangements à prendre d'un commun accord, afin de rétablir la paix entre le Danemark et l'Allemagne,

La première réunion a eu lieu le 25 Avril.

Pour nous rendre un compte exact de la situation relative des belligérants à cette époque, il suffit de jeter un regard sur la carte et de rappeler en peu de mots les événements qui ont précédé l'ouverture de la Conférence.

Le Duché de Holstein avait été militairement occupé par les troupes Fédérales, en vertu d'une mesure décrétée par la Diète de Francfort. Cette occupation, il faut le con-

stater, s'était effectuée sans coup férir, le Roi Chrétien IX ayant résolu de ne point s'opposer par la force des armes à une mesure prise par la Confédération Germanique, dont il devait reconnaître l'autorité en qualité de Duc de Holstein.

Au mois de Février, une armée Austro-Prussienne franchit l'Eider pour prendre possession du Duché de Slesvig, comme un gage matériel de l'exécution des engagements contractés par le Gouvernement Danois en 1851 et 1852.

Après une lutte courageuse mais inégale, les troupes Danoises s'étaient repliées jusqu'au nord du Jutland.

Un combat longtemps indécis se livrait encore devant la position fortifiée de Düppel. Elle venait d'être emportée par les troupes Prussiennes, la veille du jour fixé pour l'ouverture des Conférences.

Au même moment, la garnison Danoise, abandonnant librement la forteresse de Frédéricia, avait livré aux alliés la clé de la position du Jutland.

A l'exception de l'extrémité septentrionale de cette province, au nord du Lime Fiord, — toute la partie continentale de la Monarchie Danoise se trouvait ainsi au pouvoir des alliés, à l'époque où les Plénipotentiaires allaient entrer en délibération afin d'arriver au rétablissement de la paix.

Vaincu sur terre ferme, le Danemark maintenait sa supériorité en mer. Sa marine bloquait les ports et capturait les navires marchands des Puissances Allemandes.

En représaille des pertes essuyées par leur commerce, les alliés faisaient retomber sur les habitants du Jutland une contribution de guerre évaluée à 650,000 écus, ou 20,000 livres sterling.

Tel était l'état des choses au 25 Avril.

Le premier soin des Plénipotentiaires de la Grande Bretagne a eu pour objet d'inviter les belligérants à consentir à une suspension des hostilités; mesure préalable également réclamée dans l'intérêt de l'humanité et dans celui des négociations confiées aux soins de la Conférence.

Cette proposition, faite par le Comte Russell dans la séance du 25 Avril, a été appuyée unanimement par les Plénipotentiaires de France, de Russie, et de Suède.

Une discussion prolongée s'est engagée sur la suspension simultanée des hostilités par terre et sur mer. Le Gouvernement Danois a insisté d'abord sur le maintien du blocus, qu'il considérait comme l'équivalent de l'occupation des Duchés par les troupes alliées.

L'insuffisance des pouvoirs dont les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes se sont trouvés munis, s'est fait sentir une première fois durant ce débat. La nécessité de recourir à de nouvelles instructions de Copenhague, de Berlin, et de Vienne, a occasionné des délais qui ont interrompu les travaux de la Conférence de la manière la plus regrettable pour le succès de ses délibérations.

La rapidité même des communications télégraphiques s'est trouvée insuffisante pour vaincre cette difficulté. On s'en persuadera lorsqu'on saura que les voies de correspondance directe étant interdites aux Plénipotentiaires du Danemark, par l'état de guerre, ils ont été obligés de correspondre avec leur Gouvernement par la route de St. Pétersbourg, de la Laponie et de Stockholm.

Ces circonstances expliquent comment il se fait que la question de la suspension des hostilités, abordée le 25 Avril, n'a été résolue que dans la troisième séance, le 9 Mai, après une perte de temps de deux semaines.

Nous abrégons le récit de ce long débat. Dans l'opinion des Représentants des Puissances neutres il eût été préférable de conclure un armistice régulier, d'une certaine durée, afin de laisser aux négociations toute la latitude nécessaire. Les Cours de Prusse et d'Autriche se sont montrées prêtes à consentir à cette proposition. Le Cabinet Danois n'a point voulu y adhérer, car les mesures de représailles par mer étant les seules qui fussent au pouvoir du Danemark, il est facile à comprendre que les Plénipotentiaires Danois n'aient pas voulu

priver leur Gouvernement de cette arme, pendant un espace de temps trop prolongé, surtout dans la Baltique, où la navigation est de courte durée.

Nous indiquons cette considération dans un esprit de stricte équité, quelque nuisible que fut pour la négociation elle-même la restriction apportée par le Danemark à la suspension des hostilités.

Le Gouvernement Danois l'a limitée à quatre semaines, savoir, du 12 Mai, au 12 Juin.

Le Protocole No. 3 détermine les conditions de cette trêve. Elles peuvent se résumer en ces termes: —

„Il y aura suspension d'hostilités sur mer et par terre, à dater du 12 Mai, pour l'espace d'un mois;

„Le même jour le Danemark lèvera les blocus;

„La Prusse et l'Autriche s'obligent, pendant la suspension des hostilités, à ne pas entraver, dans les parties du Jutland occupées par leurs armées le commerce, ni les communications, ni la marche régulière de l'administration; à ne point lever de contributions de guerre, mais à payer au contraire tout ce qui serait fourni aux troupes Allemandes, qui continueront seulement à occuper leurs positions stratégiques actuelles;

„Les parties belligérantes conviennent qu'elles conserveront leurs positions militaires respectives sur terre et par mer; et s'interdisent de les renforcer pendant la suspension des hostilités;

„Notification officielle en sera faite aux Commandants des forces belligérantes de terre et de mer par leurs Gouvernements respectifs."

Cette notification n'est pas arrivée à temps pour empêcher le combat naval qui a eu lieu à peu de distance de l'île d'Heligoland. Mais les coups de canon échangés entre les forces respectives ont été les derniers depuis cette époque jusqu'à ce jour.

La Conférence n'a pas à regretter d'avoir offert aux bel-

ligérants, et procuré au commerce, cet intervalle de sécurité et de repos.

Après avoir obtenu ce premier résultat, les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne ont proposé de procéder, dans la prochaine séance, à la discussion des préliminaires de paix.

Dans ce but, le 12 Mai Lord Russell, après avoir rappelé l'adhésion donnée par les Cours de Vienne et de Berlin à la proposition de se réunir en Conférence à Londres pour aviser aux moyens de rétablir la paix, a reconnu qu'il appartenait à MM. les Plénipotentiaires d'Autriche et de Prusse d'exposer les motifs qui ont engagé leurs Gouvernements à occuper une grande partie du territoire Danois, et de faire connaître les intentions de leurs Cours en vue du rétablissement d'une paix solide.

En réponse à cet appel, M. le premier Plénipotentiaire de Prusse a cru devoir déclarer que les Puissances Allemandes, avant d'entrer en discussion sur les conditions du rétablissement de la paix avec le Danemark, doivent faire observer qu'elles regardent „le terrain de la discussion comme entièrement libre de toute restriction résultant d'engagements qui peuvent avoir existé avant la guerre entre leurs Gouvernements et le Danemark.” „En revendiquant ainsi pour elles-mêmes une entière liberté de discussion et la faculté de faire telles propositions qu'elles jugeront de nature à assurer une pacification solide et durable, les Puissances Allemandes n'entendent exclure aucune combinaison qui pourra servir à faire atteindre ce but, sans porter préjudice à des droits acquis.”

Les développements dans lesquels MM. les Plénipotentiaires des Cours Allemandes sont entrés à ce sujet durant les séances du 12 et du 17 Mai ont mis au grand jour une divergence complète d'opinion entre tous les Membres de la Conférence quant à la validité des engagements résultant du Traité de Londres de 1852.

MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne ont

maintenu le respect dû aux obligations réciproques contractées par toutes les Puissances signataires de ce Traité. Ils ont fait observer que quoique la guerre puisse, à la rigueur, dissoudre un Traité entre deux Puissances devenues belligérantes, elle ne saurait dégager ces Puissances de leurs obligations envers les autres Puissances co-signataires du même Traité. Ils ont démontré qu'avant de déchirer cet acte il faudrait justifier cette décision par des raisons satisfaisantes. Enfin avant de se départir d'une transaction il faudrait dire par quoi on prétend la remplacer.

Le Plénipotentiaire de Russie s'est énoncé entièrement dans le même esprit. „Il a maintenu qu'avant d'abandonner un Traité qui a été ratifié par les Puissances signataires, dans l'intérêt général de l'Europe, il faudrait donner des raisons jugées satisfaisantes d'un commun accord. Ces raisons devraient être bien graves. Le Traité de 1852 a eu pour objet de consolider la paix du Nord et de sauvegarder l'équilibre Européen. Il a été conclu non seulement entre les Puissances actuellement en guerre, mais entre toutes les Puissances qui y ont participé. Leurs Représentants, réunis aujourd'hui en Conférence, sont libres assurément d'échanger leurs idées sur de nouvelles combinaisons à adopter, pourvu qu'elles soient de nature à offrir à la paix de l'Europe des garanties équivalentes à celles sur lesquelles repose aujourd'hui le système de l'équilibre général.”

M. le Ministre de Suède, en adhérant au point de vue développé par le Plénipotentiaire de Russie, a fait observer que comme Plénipotentiaire d'une des Puissances signataires du Traité de 1852, il doit maintenir cette base de négociation jusqu'à ce qu'il soit prouvé qu'elle est insuffisante pour atteindre le but de la Conférence actuelle; qu'avant de l'abandonner il faut tout au moins connaître la nature exacte des arrangements que l'on propose d'y substituer.

M. l'Ambassadeur de France, animé des mêmes dispositions conciliantes, a demandé aux Plénipotentiaires Allemands

si, dans le cas où les arrangements de 1851 et de 1852 ne seraient pas susceptibles d'être maintenus, ils ne croiraient pas possible d'y substituer de nouvelles combinaisons, sans s'écarter du cercle tracé par les stipulations du Traité.

M. de Quade a soutenu que son Gouvernement regarde le Traité de 1852 comme étant toujours en vigueur. M. le Baron de Beust a constaté que sa validité n'a jamais été reconnue par la Confédération.

En présence de doctrines aussi divergentes, on ne pouvait guère s'attendre à parvenir à un résultat conforme à la pensée de conciliation et de paix dans laquelle le Gouvernement de Sa Majesté Britannique avait invité les Cabinets à se faire représenter en Conférence à Londres.

Cependant, quelque incertain que parût, dès l'origine, l'espoir d'arriver à une conclusion satisfaisante, les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne, dans un complet accord avec les Plénipotentiaires des Puissances neutres, n'en persistèrent pas moins dans leurs efforts afin d'amener un rapprochement entre les deux parties belligérantes.

Animé par ce désir, le Comité Russell a ouvert la séance du 17 Mai par rappeler l'engagement pris par M. le Comte de Bernstorff d'annoncer les bases de pacification que les Cours d'Autriche et de Prusse se proposaient de soumettre à la Conférence.

Le Protocole No. 5 expose les moyens que les Plénipotentiaires Allemands ont considérés comme les plus propres à amener une pacification solide et durable. Selon l'expression de M. le Comte de Bernstorff, „c'est une pacification qui assure aux Duchés des garanties absolues contre le retour de toute oppression étrangère, et qui en excluant ainsi pour l'avenir tout sujet de querelle, de révolation, et de guerre, garantisse à l'Allemagne la sécurité dans le Nord, dont elle a besoin pour ne pas retomber périodiquement dans l'état de choses qui a amené la guerre actuelle. Ces garanties ne sauraient être trouvées que dans l'indépendance politique

complète des Duchés étroitement unis par des institutions communes."

Les Plénipotentiaires des Puissances neutres n'ont pas considéré ce programme comme positif, clair et satisfaisant. Ils ont jugé nécessaire d'inviter MM. les Plénipotentiaires Allemands à présenter leur plan sous une forme plus précise.

M. le Comte Apponyi a répondu „que la proposition comprend l'autonomie complète des Duchés, avec des institutions communes et une entière indépendance sous le rapport politique et administratif, afin d'éviter les complications qui ont eu lieu jusqu'à présent. Quant à la question de la Succession, elle est restée ouverte, la Diète n'ayant fait qu'en suspendre la solution, sans se prononcer sur les droits du Roi de Danemark."

M. le Comte de Clarendon n'a pas pu s'empêcher de dire que la proposition des Plénipotentiaires Allemands est tellement vague qu'aucun membre de la Conférence ne peut en saisir la portée.

Le langage de M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique a été plus explicite: —

„Il a cru devoir rappeler qu'il ne s'est pas associé à la proposition faite par les Plénipotentiaires de l'Autriche et de la Prusse; et que, sans en être chargé par ses instructions, il ne peut s'empêcher d'affirmer officiellement que la majorité de la Diète ne consentira point à un arrangement qui, même sous une forme éventuelle ou conditionnelle, rétablirait une union entre les Duchés et le Danemark."

Que fallait-il conclure de l'ensemble de ces explications? Il en résultait que dans la pensée des Cours de Vienne et de Berlin il s'agissait de rendre les Duchés complètement indépendants sous le rapport politique et administratif, de laisser subsister un lien dynastique entre les Duchés et la Monarchie Danoise; mais de subordonner ce lien dynastique à la décision que la Diète de Francfort porterait sur la va-

l'idité des titres du Roi Chrétien IX en sa qualité de Duc de Holstein.

Pour achever de caractériser le mérite de ce programme, mis en avant au nom de l'Autriche et de la Prusse, il importe de constater que le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique a cru devoir ne point s'y associer. Finalement, ce Ministre a affirmé que la majorité de la Diète refuserait son adhésion à un arrangement qui, même sous une forme conditionnelle, rétablirait une union entre les Duchés et le Danemark!

Ces explications n'ont point permis aux Plénipotentiaires Danois de donner leur assentiment à un semblable programme. Aussi n'ont-ils pas hésité à le déclarer entièrement inadmissible.

Ce refus a mis fin à la première combinaison, proposée par MM. les Plénipotentiaires Allemands en vue de rétablir une paix solide et durable.

La séance du 28 Mai a été ouverte par une seconde proposition présentée par MM. les Plénipotentiaires d'Autriche et de Prusse. Ce plan, encore plus inattendu que le premier, a eu pour objet de demander la séparation complète des Duchés de Slesvig et Holstein du Royaume de Danemark, et leur réunion dans un seul Etat sous la souveraineté du Prince Héréditaire de Slesvig-Holstein-Sonderbourg-Augustenburg.

Le Protocole No. 6 expose les raisons qui ont déterminé l'Ambassadeur de Russie à manifester son dissentiment à l'égard de la proposition de MM. les Plénipotentiaires des Cours d'Allemagne de détacher de la Monarchie Danoise le Holstein et le Slesvig en entier, et de placer cet Etat sous une dynastie nouvelle.

D'abord, selon lui, de quel droit disposerait-on de ces contrées? Elles sont occupées de fait par les alliés. De droit, elles ne leur appartiennent point.

Quant à la combinaison dynastique dont la proposition

des Cours d'Allemagne fait mention, l'Ambassadeur de Russie a fait observer qu'elle préjugerait une question qui ne saurait être résolue isolément. Elle n'est pas encore ouverte pour celles des Puissances qui tiennent le Traité de Londres pour obligatoire. De plus, à son avis, Monseigneur le Prince d'Augustenbourg n'est pas le seul qui ait des prétentions à élever. Lorsque la question de Succession dans le Holstein viendrait à s'ouvrir, d'autres droits réclameraient un examen sérieux. Notamment, Monseigneur le Grand Duc d'Oldenbourg aurait à faire valoir de justes titres. Le Plénipotentiaire de Russie s'est fait un devoir de les réserver.

Le refus que MM. les Plénipotentiaires du Danemark ont opposé au plan proposé par MM. les Plénipotentiaires Allemands est conçu en ces termes : —

„Si le Gouvernement Danois a trouvé que la proposition de la séance précédente était inadmissible, à plus forte raison lui est-il impossible de discuter celle-ci.”

Deux combinaisons, mises en avant le 17 et le 28 Mai venaient d'être écartées ainsi l'une après l'autre sans que la négociation eût fait un seul pas en avant, tandis que la suspension des hostilités s'avance vers son terme. Dans cet état des choses les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne ont pensé que le moment était arrivé où il fallait ne plus tarder à ouvrir aux belligérants la voie qui pouvait les conduire à une transaction honorable. Ils ont reconnu qu'à moins de poser les bases d'une paix solide et durable, il n'appartenait point aux Puissances neutres de renoncer au Traité de Londres. Elles ne pouvaient pas non plus concourir à un nouvel arrangement, insuffisant pour l'Allemagne, ou humiliant pour le Danemark. Enfin, les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne se sont montrés profondément pénétrés de la conviction qu'il fallait d'une part porter respect au sentiment national avec lequel les Danois savent maintenir l'indépendance et l'honneur de leur ancienne Monarchie, de l'autre donner, dans la mesure du possible, une juste satisfaction aux sympathies

qui unissent de tout temps les populations d'origine Allemande, qui habitent les deux rives de l'Eider.

C'est dans ces éléments de conciliation et de concorde que Lord Russell a recherché les moyens d'effectuer entre les belligérants un rapprochement désirable. Dans ce but il a donné lecture de la déclaration suivante: —

„Les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne ont vu avec un vif regret que la dernière séance de la Conférence n'a pas eu pour résultat d'établir les bases d'un accord entre l'Allemagne et le Danemark.

„Selon nous on ne saurait pas trouver les éléments d'une paix solide et durable, ni dans les engagements de 1851, lesquels pendant douze ans n'ont porté d'autre fruit que dissensions et troubles, ni dans l'analyse d'un droit obscur et compliqué.

„Mais à moins de pouvoir poser les bases d'une paix solide et durable, il n'est pas de la compétence des Puissances neutres de renoncer au Traité solennel par lequel elles ont reconnu l'intégrité de la Monarchie Danoise, et elles ne pourraient non plus concourir à un nouvel arrangement qui serait insuffisant pour l'Allemagne, ou humiliant pour le Danemark.

„Il faut donc chercher ailleurs les éléments d'une paix solide et durable.

„Depuis de longues années une vive sympathie envers leurs frères sujets du Roi de Danemark anime les Allemands de la Confédération Germanique. Les Danois, de leur côté, sont inspirés par l'amour de l'indépendance et le désir de maintenir leur ancienne Monarchie. Ces sentiments, de part et d'autre, méritent le respect de l'Europe.

„Pour prévenir une lutte future, et pour satisfaire à l'Allemagne, il faudrait, selon nous, séparer entièrement de la Monarchie Danoise, le Holstein, le Lauenbourg, et la partie méridionale du Slesvig.

„Pour justifier un sacrifice aussi vaste de la part du Danemark, et pour maintenir l'indépendance de la Monarchie

Danoise, il est à désirer, selon nous, que la ligne de la frontière ne soit pas tracée plus au nord que l'embouchure de la Slei et la ligne du Dannewirke.

„Il faut aussi pour la sécurité du Danemark que la Confédération Germanique n'érige et ne maintienne pas des forteresses, ni n'établisse pas des ports fortifiés, dans le territoire cédé par le Danemark.

„Un arrangement équitable de la dette publique, et la renonciation par l'Autriche, la Prusse, et la Confédération Germanique, à tout droit d'ingérence dans les affaires intérieures du Danemark, serviraient à compléter les relations amicales entre l'Allemagne et le Danemark.

„Il reste une question qui ne serait pas l'objet du Traité de Paix, mais qui intéresse l'Allemagne et ne peut pas être passée sous silence. Dans l'opinion des Plénipotentiaires de la Grande Bretagne, il doit être entendu que la destinée future du Duché de Holstein, du Duché de Lauenbourg, et de la partie méridionale du Duché de Slesvig qui sera annexée au Duché de Holstein, ne sera pas réglée sans leur consentement.

„Si le Roi de Danemark consent aux sacrifices de territoire qu'au nom de la paix on lui demande, il sera juste que l'indépendance de son Royaume soit garantie par les Grandes Puissances Européennes.”

Ce plan, préalablement communiqué aux Représentants des Puissances neutres, a obtenu depuis leur plus cordial appui dans la Conférence.

L'adhésion de M. le Plénipotentiaire de France a été exprimée en ces termes: —

„Les idées que M. le Principal Secrétaire d'Etat vient d'exposer, relativement aux principes d'après lesquels devrait être réglée l'affaire Dano-Allemande, s'accordent pleinement avec les vues que j'étais chargé moi-même de soutenir dans la Conférence. Après avoir étudié les causes du conflit actuel, mon Gouvernement est demeuré convaincu qu'elles résidaient dans

la mauvaise distribution des différents groupes de population dont la Monarchie Danoise est composée, ainsi que dans leurs rivalités incessantes, et qu'il était, dès lors, nécessaire de rechercher les bases d'une entente dans des dispositions nouvelles plus en harmonie avec le sentiment national des deux peuples. L'arrangement dont M. le Principal Secrétaire d'Etat nous indique les bases, consistant à départager, autant que possible, les deux nationalités dans le Slesvig, en incorporant les Danois au Danemark, et en reliant plus étroitement les Allemands au Holstein et au Lauenbourg, ne pouvait donc manquer de rencontrer l'adhésion du Gouvernement de l'Empereur. L'application de ce principe ne semble pas, au surplus, devoir donner lieu à aucune difficulté pour les deux parties extrêmes du Slesvig, où la nationalité se trouve nettement déterminée. Quant aux districts mixtes du centre, de quelque manière que l'on décide de leur sort, il y aura toujours là des Danois soumis à un pays Allemand ou des Allemands soumis au Danemark. Devant l'impossibilité absolue de prendre, sur ce point, la nationalité pour règle, nous pensons qu'il serait juste de trancher le différend en faveur de la plus faible des parties, surtout quand elle subit déjà les sacrifices que cette règle lui impose sur tous les points où elle est manifestement contre elle. Mon Gouvernement considère également comme essentiel que la frontière soit tracée conformément aux nécessités de la défense du Danemark, car ces nécessités doivent être prises en considération par la Conférence, dont la mission est, en donnant satisfaction aux légitimes réclamations de l'Allemagne, de veiller à ce que les arrangements nouveaux garantissent suffisamment l'indépendance du Danemark, et les intérêts de l'équilibre Européen dans le Nord."

L'assentiment du Plénipotentiaire de Russie a été exprimé de la manière ci-après: —

„Dans l'opinion du Cabinet de Russie, il appartient à Sa Majesté le Roi Chrétien IX de se prononcer le premier sur ce qui convient aux intérêts de son pays. Si cet auguste Sou-

véraln approuvait les bases de la pacification à conclure, le Cabinet Impérial ne refuserait point son assentiment à une transaction que la Cour de Copenhague aurait librement acceptée.

„Mais, aussi longtemps que les stipulations du Traité de Londres conservent pour le Danemark, comme pour les Puissances neutres, leur force obligatoire, le Plénipotentiaire de Russie doit décliner une délibération, selon lui, prématurée, sur le sort futur de territoires dont Sa Majesté le Roi de Danemark n'a pas fait abandon.

„Si, par la suite, Sa Majesté le Roi Chrétien IX renonçait au Duché de Holstein, la question de la Succession serait ouverte. A l'avis du Plénipotentiaire de Russie, elle ne pourrait recevoir une solution légale qu'en portant respect à la justice de la cause des parties intéressées, qui auraient à faire valoir leur titres, conformément aux principes du droit public.”

L'assentiment de M. le Plénipotentiaire de Suède est contenu dans la déclaration suivante :

„M. le Comte Wachtmeister a déclaré que son Gouvernement reconnaît, comme la Grande-Bretagne, que si les Traités de 1852 doivent être abandonnés, on ne saurait trouver une solution en dehors du principe de la séparation des deux nationalités Danoise et Allemande. Partant de ce point de vue, son Gouvernement aurait trouvé plus naturel que la frontière nouvelle du Danemark fût établie sur l'Eider, parceque ce fleuve a de tout temps séparé le Danemark et l'Allemagne.

„Il est toutefois autorisé à adhérer à la proposition émise par M. le Comte Russell, à condition que la frontière du Danemark ne soit pas placée plus au nord que la Slei et le Dannewirke, que la partie du Slesvig située au nord de cette ligne soit complètement incorporée au Danemark, que l'Allemagne n'ait à l'avenir aucun droit d'immixtion dans les affaires intérieures de cette Monarchie, et que la nouvelle frontière à établir soit placée sous une garantie Européenne.

„Quant aux provinces qui dans l'éventualité susdite se-

raient cédées par le Roi de Danemark, son Gouvernement entend que leur sort futur ne soit point réglé sans leur consentement, et que la liberté du choix des populations soit entourée de garanties suffisantes."

MM. les Plénipotentiaires Allemands ont accepté le principe du plan de Lord Russell, en réservant à leurs Cours le droit de faire des contrepropositions sur les différentes questions de détail dont se compose l'arrangement projeté.

MM. les Plénipotentiaires du Danemark se sont chargés de porter ce projet à la connaissance de leur Cour, ne doutant point de l'attention sérieuse avec laquelle il serait accueilli.

Cette attente a été justifiée.

Le Protocole du 2 Juin, No. 7, contient la déclaration faite par M. de Quaade d'ordre de sa Cour. Cette pièce manifeste une intention si noble et si élevée que nous croyons devoir en conserver le texte en entier dans le présent compte-rendu des délibérations de la Conférence de Londres: —

„Lorsque, à l'époque de la conclusion du Traité de Londres, le Roi actuel de Danemark accepta le choix qu'on avait fait de sa personne pour succéder éventuellement au Roi regnant alors, la résolution de Sa Majesté avait pour motif principal et décisif le ferme espoir que l'Europe saurait maintenir ce qu'elle avait reconnu et arrêté par ce Traité solennel. Sa Majesté ne voulut point par son refus mettre obstacle à ce que l'intégrité de la Monarchie Danoise reçut un gage ultérieur de stabilité, et elle savait, grâce aux renonciations et aux sacrifices faits par les ayant-droit, qu'elle ne lésait les droits de personne, en acceptant l'offre qu'on lui avait faite.

„Depuis lors les choses ont changé, et Sa Majesté a dû subir un désappointement des plus cruels; malgré ses propres efforts et ceux de son peuple dévoué, son seul soutien pour faire aboutir une œuvre à laquelle presque toute l'Europe avait concouru, Sa Majesté a dû prendre en considération la possibilité que ces espérances ne seront pas réalisées.

„S'il en devait être ainsi, si réellement les Puissances de l'Europe veulent abandonner le Traité de Londres, Sa Majesté pour éviter la reprise des hostilités, ne s'opposera pas à une cession territoriale, pourvu toutefois qu'elle obtienne par là non seulement la paix, mais aussi une existence indépendante et parfaitement autonome pour ce qui lui restera de ses Etats, et à la condition que la destinée future des territoires cédés ne soit pas réglée sans leur consentement.

„Le Gouvernement Danois accepte donc en principe la proposition faite à la dernière séance par M. le Comte Russell pour le rétablissement de la paix entre le Danemark et les deux grandes Puissances Allemandes.

„Mais pour que la paix que nous appelons de tous nos vœux apporte une véritable pacification, il faut qu'elle soit sous tous les rapports propre à assurer au Danemark l'indépendance qui lui revient de droit, l'indépendance politique que le Traité de Londres devait lui garantir, et pour la conservation de laquelle le peuple Danois n'a pas hésité à s'engager seul dans un lutte sanglante avec des forces bien supérieures aux siennes.

„Les Plénipotentiaires Danois doivent donc faire observer dès-à-présent qu'il y a dans les sacrifices que l'on veut imposer au Danemark des limites que le Gouvernement Danois ne saurait dépasser.

„Ainsi la nouvelle frontière du Danemark est une question capitale pour ce pays. Il lui faut une frontière qui tienne compte et de ses intérêts militaires et de ses intérêts commerciaux, et cette frontière doit être entourée de garanties suffisantes.

„Il est un autre point sur lequel le Gouvernement Danois se réserve toute sa liberté.

„Ce n'est qu'à des conditions toutes spéciales que Sa Majesté le Roi de Danemark consentira à la cession du Duché de Lauenbourg. Ce pays fut acquis en son temps par le Roi de Danemark, en échange d'une partie de la Poméranie,

pour servir d'équivalent du Royaume de Norvège sacrifié pour le rétablissement de la paix de l'Europe, et il est essentiellement étranger au différend qui a causé la guerre actuelle.

„Finalement, les Plénipotentiaires Danois doivent revendiquer pour leur Gouvernement la pleine liberté de reprendre la position qu'il a invariablement maintenue jusqu'à présent sur le terrain du Traité de Londres, aussitôt qu'il verra que l'abandon provisoire et conditionnel de cette position ne conduira pas à un arrangement juste et équitable, propre à remplacer les dispositions de ce Traité.”

L'Ambassadeur de Russie, au nom des autres Plénipotentiaires des Puissances neutres, s'est empressé de rendre en cette occasion un juste hommage aux intentions de Sa Majesté le Roi de Danemark. Pour replacer les faits dans leur exacte vérité, le Baron de Brunnow a rappelé que les plaintes formées de la part du Holstein et du Lauenbourg, &c., ne datent pas du règne actuel, mais d'une époque antérieure. A peine le Roi Chrétien est-il monté sur le Trône qu'il s'est vu environné de difficultés, devenues plus graves de jour en jour. On ne lui a pas laissé le temps de réparer les fautes du passé ni de calmer les ressentiments qui datent de fort loin. Il serait donc injuste de faire retomber sur son règne la responsabilité de griefs qui ne sont nullement son ouvrage.

Le Protocole de 2 Juin renferme aussi la déclaration par laquelle l'Ambassadeur de Russie a annoncé à la Conférence que l'Empereur, désirant faciliter autant qu'il dépend de lui les arrangements à conclure entre le Danemark et l'Allemagne en vue du rétablissement de la paix, a cédé à Monseigneur le Grand Duc d'Oldenbourg les droits éventuels que le § 3 du Protocole de Varsovie du $\frac{24 \text{ Mai}}{5 \text{ Juin}}$, 1851, a réservés à Sa Majesté comme chef de la branche aînée de Holstein Gottorp.

Le dit Protocole a été déposé aux actes de la Conférence.

Tous les Plénipotentiaires réunis en Conférence se sont

empressés de rendre hommage à l'esprit de conciliation qui a dicté la déclaration de la Cour de Russie.

M. le Baron de Benet, en s'associant à l'expression de ces sentiments, a cru devoir faire au nom de la Confédération les réserves que la Diète jugera nécessaires relativement à l'effet du Protocole de Varsovie, et aux prétentions qui pourraient être fondées sur ce document.

M. le Prince de la Tour d'Auvergne, en rendant une entière justice aux intentions qui ont dicté la déclaration de la Cour de Russie, a saisi cette occasion pour maintenir formellement le point de vue de son Gouvernement, d'après lequel aucun état de choses nouveau ne saurait être établi dans un territoire détaché de la Monarchie Danoise, sans le concours et le consentement des populations, loyalement consultées.

M. de Quaade a fait observer que son Gouvernement regardant le Traité de Londres comme étant toujours en vigueur, la combinaison arrêtée par ce Traité n'est pas encore venue à manquer.

L'Ambassadeur de Russie a résumé les considérations sous l'influence desquelles l'Empereur de Russie a résolu de transférer les droits éventuels de la branche aînée de Holstein-Gottorp, dont il est le Chef, à la branche cadette, représentée par Monseigneur le Grand Duc d'Oldenbourg. Sa Majesté a réservé à ce Souverain de faire valoir ces titres réunis, lorsqu'il jugerait que le moment en serait venu. Membre de la Confédération Germanique, ce Prince serait appelé à élever ses réclamations lui-même dans les voies légales, devant l'autorité Fédérale, dont il relève. L'Empereur de Russie restera étranger à ce litige. Il demeure dégagé désormais de toute intervention directe dans une question de Succession contestée dans le Holstein — question qu'il tient à ne point compliquer. Loin de vouloir aggraver des difficultés qui peuvent retarder le rétablissement de la paix, Sa Majesté cherche à les aplanir.

M. le Plénipotentiaire de Russie, après avoir exposé ces vues, d'ordre de l'Empereur, a ajouté: —

„Je me félicite d'avoir été appelé à exprimer, comme je viens de le faire, les sentiments de Sa Majesté, en déposant aux Actes de la Conférence le Protocole de Varsovie, de l'année 1851. Ce document a donné lieu, plus d'une fois, à de fausses interprétations. Elles seront démenties par la publicité que ne tardera pas à acquérir la déclaration que je viens d'émettre, au nom de l'Empereur. La pensée de conciliation qui préside à la politique de Sa Majesté sera alors généralement connue, de même qu'elle a été appréciée unanimement aujourd'hui, par tous les membres de la Conférence.”

Déjà, la tâche confiée à ses soins courait le risque d'être brusquement interrompue par la reprise soudaine des hostilités. Nous étions arrivés au 6 Juin. Il ne restait plus que six jours jusqu'au terme fixé pour la durée de la trêve. C'est avec hésitation que le Gouvernement Danois s'est décidé à la prolonger. A la demande réitérée des Plénipotentiaires des Puissances neutres, il a fini par y consentir. Mais il a limité cette prolongation à quinze jours.

L'Autriche et la Prusse, de leur côté, ont éprouvé une répugnance extrême à accepter une trêve de si courte durée, tandis qu'elles avaient proposé la conclusion d'un armistice de plusieurs mois.

Après des pourparlers dont nous abrégeons le récit, on est convenu de suspendre les hostilités jusqu'au 26 Juin. Evidemment ce délai était insuffisant pour laisser à la Conférence les moyens nécessaires d'accomplir sa tâche avec succès.

Les Protocoles du 6 et du 9 Juin attestent la persévérance des efforts employés pour obtenir le consentement du Gouvernement Danois à une cessation d'armes d'une plus longue durée.

Afin de motiver le refus itérativement exprimé d'ordre de sa Cour, M. de Quaade a déclaré plus d'une fois qu'elle ne consentirait pas à une prolongation de la suspension d'hosti-

lités à moins qu'il n'y eût chance sérieuse de tomber d'accord sur un point aussi capital que celui de la frontière.

Cette question spéciale a formé dès lors l'objet principal de la discussion. Elle a été traitée non seulement en Conférence, mais dans des réunions confidentielles qui ont eu lieu entre les Plénipotentiaires des Puissances neutres tantôt avec les Représentants du Danemark, tantôt avec ceux des Puissances Allemandes.

Ces délibérations fréquentes, prolongées et dirigées dans un esprit de sincère bienveillance, ont eu pour objet d'opérer entre les deux parties un rapprochement désirable.

Nous allons indiquer sommairement les résultats de cet essai de conciliation.

La première ligne de démarcation adoptée par le Gouvernement Danois avait été tracée d'Eckernförde à Friederichstadt, un peu au sud de celle proposée le 28 Mai par les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne. Ce n'est que plus tard que les Représentants du Danemark ont été autorisés à adhérer à la ligne de la Slei et Dannewirke. Ils se sont arrêtés là, leurs instructions ne leur permettant pas de se prêter à un autre arrangement quelconque.

La première ligne mise en avant par les Plénipotentiaires de Prusse et d'Autriche a été tracée d'Apenrade à Tonder. Toutefois, M. le Comte de Bernstorff, voulant donner une preuve de ses dispositions conciliantes, s'est montré prêt à recommander à son Gouvernement une seconde ligne qui, en partant d'un point au nord de Flensbourg, aurait abouti au nord de Tonder à Hoyer. Cette seconde ligne aurait eu l'avantage de laisser le Gouvernement Danois en possession de l'Île d'Alsén.

M. le Comte Apponyi ne s'est pas cru autorisé d'abord à adopter cette seconde ligne. Pourtant, il en a obtenu plus tard la permission. Le Protocole 9 constate toutefois que cette seconde ligne, que le Comte de Bernstorff avait recom-

mandée à son Gouvernement, n'a pas été définitivement adoptée, „puisque de l'autre côté on n'a rien fait jusqu'ici pour venir à la rencontre des propositions Allemandes.”

Cette considération a décidé MM. les Plénipotentiaires d'Autriche et de Prusse à revenir finalement à leur première ligne tracée d'Apenrade à Tonder. Cette proposition forme l'extrême limite à laquelle ils ont fini par s'arrêter.

Dans cet état des choses, il restait entre les deux lignes, l'une Danoise, l'autre Allemande, un territoire intermédiaire en litige; sans qu'il fut au pouvoir des Plénipotentiaires des Puissances neutres de déterminer l'une ou l'autre des deux parties à faire un seul pas en avant pour arriver à une transaction équitable.

Telle était la situation le 18 Juin. Le délai accordé par le Gouvernement Danois pour la suspension d'armes était écoulé à moitié. Il ne restait plus qu'un espace de huit jours pour accomplir l'œuvre de paix confiée aux soins de la Conférence. Voulant persévérer dans cette tâche sans se laisser décourager par les obstacles qu'il rencontrait à chaque instant sur son chemin, le Gouvernement de Sa Majesté Britannique a résolu de faire un dernier essai de conciliation.

Lord Russell, en suggérant cette combinaison, s'est conformé à un vœu hautement exprimé au Congrès de Paris dans l'intérêt du maintien de la paix générale. Ce vœu, manifesté le 14 Avril, 1856, a eu pour objet de recommander aux Cabinets, dans le cas d'un dissentiment grave, de recourir aux bons offices d'un Etat ami, avant d'en appeler à la force.

En se rendant l'organe de cette proposition, Lord Russell s'est énoncé dans les termes que nous allons citer textuellement: —

„Maintenant que la principale question en dispute s'est réduite à celle de tracer une frontière à quelques lieues plus ou moins au nord, quand les deux parties belligérantes ont soutenu avec éclat l'honneur de leurs armes, et quand la re-

prise des hostilités produirait une phase nouvelle de calamités douloureuses pour l'humanité et peu dignes de la civilisation de notre siècle, les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne croient remplir un devoir sacré en proposant aux Puissances belligérantes, c'est-à-dire, à l'Autriche, à la Prusse, et au Danemark, de faire appel à une Puissance amie, afin qu'une ligne de frontière soit tracée, qui ne passerait ni au sud de la ligne indiquée par le Danemark, ni au nord de celle désignée par MM. les Plénipotentiaires Allemands."

Les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes, se trouvant sans instructions spéciales, ont pris cette proposition *ad referendum*.

M. le Comte de Clarendon a cru devoir en préciser le sens afin d'empêcher tout malentendu. Dans ce but il a dit, „qu'il n'admet pas l'interprétation de M. de Krieger que l'on ne saurait pas appliquer la Déclaration du Congrès de Paris, sans faire également appel à la Puissance Médiatrice pour toutes les questions en litige. Il s'agit uniquement du territoire en dispute et de la frontière. L'intention des Plénipotentiaires Anglais est de proposer que cette question du territoire entre les deux lignes indiquées soit soumise à l'arbitrage d'une Puissance amie, les Puissances belligérantes s'engageant à accepter sa décision comme finale."

Dans la même séance MM. les Plénipotentiaires Prussiens ont demandé que les habitants du Schleswig soient consultés au sujet des dispositions à adopter à leur égard, et qu'il ne soit pas décidé du sort d'une partie ou de la totalité de ces populations, sans que préalablement leurs vœux aient été loyalement constatés.

Ce projet a provoqué une discussion que le Plénipotentiaire de Russie a résumé en ces termes:

„Dans cette réunion, nous choisissons des voies quelquefois divergentes pour arriver à un but qui nous est commun: je veux dire, le rétablissement de la paix. La proposition que

MM. les Plénipotentiaires de la Prusse viennent d'émettre dans ce but n'a pas rencontré, au sein de la Conférence, un assentiment unanime. MM. les Plénipotentiaires de la Cour d'Autriche ont constaté en combien leurs vues diffèrent de celles de la Prusse. MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne ont prononcé leur dissentiment d'une manière encore plus formelle. J'ai été dans l'obligation de m'exprimer dans le même esprit. M. l'Ambassadeur de France a restreint la question aux districts mixtes, sans l'étendre au delà. M. le Ministre de Suède et Norvège n'a point voulu préjuger à cet égard les intentions des Plénipotentiaires du Danemark. Leur réponse est décisive. Elle décline la proposition Prussienne appuyée par M. le Plénipotentiaire de la Confédération Germanique seul. Le résultat de cette délibération atteste que le mode de la solution indiquée par la Cour de Prusse n'a pas réuni les suffrages de la Conférence."

La Conférence s'est réunie le 22 Juin pour entendre les décisions que les Puissances belligérantes auraient prises à la suite de la proposition faite par le Gouvernement de Sa Majesté Britannique en vue d'en appeler à une Puissance amie pour régler la question de la délimitation, formant actuellement la difficulté principale qui retardait une solution pacifique du litige.

La réponse des Puissances belligérantes n'a pas répondu aux vœux du Gouvernement de Sa Majesté Britannique. L'Autriche et la Prusse, „tout en se montrant disposées à accepter la médiation d'une Puissance neutre qui n'est pas représentée dans la Conférence, n'ont pas voulu s'engager d'avance à se regarder comme définitivement liées par l'opinion à émettre par la Puissance médiatrice, puisque les circonstances ne leur permettent pas d'accepter une décision arbitrale."

Le Gouvernement Danois a articulé un refus encore plus prononcé. Il a déclaré qu'à son vif regret il se trouve dans l'impossibilité de donner son assentiment à la proposition du

Cabinet Anglais. Le Plénipotentiaire du Danemark a motivé ce refus par la nécessité dans laquelle il se trouvait de regarder la délimitation proposée le 28 Mai comme définitive, de manière à ne pas lui permettre d'adhérer à une solution arbitrale qui pouvait modifier cette ligne.

Cette opinion a été combattue par Lord Clarendon. En rétablissant les faits dans leur exacte vérité, il a démontré que la ligne indiquée le 28 Mai a été proposée dans l'intérêt du Danemark et de la paix, et non pas dans l'intention de poser un principe dont on ne pouvait pas se départir.

Le Plénipotentiaire de Russie s'est associé à l'opinion de Lord Clarendon. Il a constaté que Lord Russell n'a jamais eu la pensée de proposer cette ligne comme un ultimatum, ni de l'imposer comme tel aux Puissances belligérantes.

M. l'Ambassadeur de France et M. le Ministre de Suède se sont exprimés dans le même esprit.

Toutes les combinaisons mises en avant pour arriver à un accord sur le tracé de la frontière ayant été malheureusement écartées, le Prince de la Tour d'Auvergne a cru devoir soumettre à la Conférence une nouvelle suggestion. Il s'est exprimé ainsi: —

„Lorsque le Gouvernement de l'Empereur a donné son adhésion au projet de transaction mis en avant par le Principal Secrétaire d'Etat de Sa Majesté Britannique, dans la séance du 28 Mai, il espérait que les efforts réunis des Plénipotentiaires des Puissances neutres, secondés par les dispositions conciliantes des Plénipotentiaires des Puissances belligérantes, parviendraient à amener, entre les parties intéressées, une entente sur le tracé de la ligne de frontière.

„Ces espérances ne se sont malheureusement pas réalisées. Toutes les combinaisons proposées ont été repoussées, et aucun compromis ne semble jusqu'ici avoir chance d'être accepté. Dans cette situation, le Gouvernement de l'Empereur considère comme de son devoir de faire, dans l'intérêt de la

paix, une dernière suggestion. C'est en vertu de leur nationalité que les districts septentrionaux du Slesvig doivent être attribués au Danemark et ceux du sud à l'Allemagne. On n'a pas jugé utile de faire un appel au vœu des populations là où ce vœu semblait manifeste; mais on pourrait le consulter là où il est douteux et où aucun autre moyen n'existerait plus pour établir un accord. Tout en admettant l'impossibilité de prendre la nationalité pour règle absolue, dans le partage des districts mixtes du Slesvig, le Gouvernement de l'Empereur est d'avis, cependant, que l'on devrait demander à un vote des communes les éléments d'appréciation auxquels on conviendrait de s'en rapporter. Ce vote par communes permettrait de tenir, dans le tracé définitif de la frontière, le compte le plus exact possible de chaque nationalité.

„Pour qu'il présentât d'ailleurs les garanties désirables, il serait utile d'établir que toute force militaire serait préalablement éloignée, et que les suffrages seraient exprimés en dehors de toute pression. Chaque Puissance pourrait, en outre, envoyer des délégués sur les lieux afin de constater la parfaite sincérité du scrutin.”

Lord Russell, en demandant l'opinion de MM. les Plénipotentiaires Danois sur cette proposition, a dit que quant aux Plénipotentiaires Anglais, ils seraient tout disposés à s'y rallier, si le Gouvernement Danois croyait pouvoir y donner son adhésion.

M. de Quaade a répondu qu'il se trouvait naturellement sans instructions à ce sujet, et qu'il ne saurait consentir à la prendre même *ad referendum*. Il a rappelé sa déclaration du 2 Juin, dans laquelle il a dit que son Gouvernement ferait de grands sacrifices pour arriver au rétablissement de la paix, mais qu'il y avait des limites qu'il ne pouvait dépasser; et les instructions dont il est muni lui défendent de consentir à aucune autre ligne qu'à celle proposée par MM. les Plénipoten-

tiaires Anglais dans la séance du 28 Mai, et acceptée par le Danemark.

Cette déclaration a terminé le débat. Elle a indiqué en même temps l'obstacle que les efforts les plus persévérants des Puissances neutres n'ont pas été à même de surmonter.

C'est devant cette difficulté invincible que les travaux de la Conférence de Londres viennent de s'arrêter.

Tillæg.

Notes adressées à M. le Comte Russell par les Plénipotentiaires Prussiens et Allemands concernant le Résumé des Délibérations de la Conférence de Londres, annexé au Protocole No. 12.

No. 1.

Londres, le 30 Juin 1864.

Les Soussignés, Plénipotentiaires de Prusse à la Conférence qui vient d'être close, n'ont pu examiner qu'après la dernière séance le „Résumé des délibérations” qui a été déposé aux actes de la Conférence par MM. les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne et qui forme une Annexe du dernier Protocole.

Les Soussignés ont trouvé dans ce document plusieurs lacunes et quelques inexactitudes par rapport à leurs propres déductions et déclarations, qu'il leur importe de constater dans l'intérêt d'une appréciation juste et impartiale de la marche des négociations pendant la durée de la Conférence.

Ils ont rédigé à ce sujet le Mémoire ci-joint, auquel ils prient Son Excellence M. le Comte Russell de vouloir bien donner, ainsi qu'à la présente note, la même publicité qu'aux Protocoles de la Conférence et à leurs annexes.

Les Soussignés, &c. (Signé)

Bernstorff. Balan.

Mémoire.

A la page 2 du „Résumé”, l’insuffisance des pouvoirs dont les Plénipotentiaires des Puissances belligérantes se trouvaient munis au commencement de la Conférence, est mentionnée dans un ton de reproche. On n’en saurait reconnaître la justesse. La Conférence ayant été ouverte expressément sans base et sans suspension d’armes, les conditions de cette dernière ne pouvaient être réglées dans la première séance. Ce n’est pas la faute des Plénipotentiaires Allemands si elles ne l’ont pas été dans la seconde. Ils y ont explicitement formulé les conditions, sous lesquelles leurs Cours consentiraient, soit à une simple suspension d’armes, soit à un armistice. Le Danemark a rejeté l’une et l’autre. Lord Russell a alors proposé, de son côté, des conditions d’armistice. Les Puissances Allemandes les ont encore acceptées. Le Danemark les a rejetées et est revenu sur la suspension d’armes aux conditions qu’il avait rejetées dans la séance précédente. Par un excès de condescendance les Puissances Allemandes y ont encore adhéré malgré le terme si court d’un mois sur lequel le Danemark a insisté.

Ces faits, constatant les dispositions conciliantes des Puissances Allemandes, sont d’une grande portée. Ils sont cependant effacés par la manière dont le Résumé, à la page 3, les représente.

Le mérite assigné, page 4 du Résumé, à la Conférence d’avoir offert aux belligérants et „procuré au commerce un intervalle de sécurité et de repos”, est plus que contestable au point de vue de la Prusse. Son armée et son commerce ont trouvé une si courte suspension d’armes plutôt onéreuse qu’avantageuse.

Passant ensuite à la discussion sur la validité du Traité de Londres du 8 Mai 1852, le Résumé signale bien ce qui a été dit à ce sujet par les Plénipotentiaires des Puissances neutres et du Danemark, mais quant à ceux des Cours Alle-

mandes, il dit seulement que leurs développements ont mis au grand jour une divergence complète d'opinions entre les membres de la Conférence.

L'équité aurait exigé que le Résumé eût rendu au moins ce que le premier Plénipotentiaire de Prusse a dit dans la séance du 12 Mai, et dont le Protocole de cette séance fait mention en ces termes: —

„M. le Comte de Bernstorff répond que le Traité de Londres n'a pas été conclu, à proprement parler, entre toutes les Puissances qui l'ont signé, mais entre le Danemark et chacune des autres Puissances qui, par cette raison, n'ont échangé de ratifications qu'avec le Danemark. Il demande quel est donc l'engagement que les Puissances ont pris envers le Danemark? C'est de reconnaître à l'avenir un nouvel ordre de Succession que Sa Majesté le Roi de Danemark avait l'intention d'introduire. Mais cet ordre de Succession n'a point été introduit d'une manière légale pour les Duchés, puisque ni les Etats des Duchés, ni les Agnats, ni la Confédération Germanique n'y ont consenti. L'objet de l'engagement n'existe donc point en réalité, puisqu'on ne peut supposer que les Puissances se soient engagées à reconnaître à l'avenir quelque chose d'illégal.”

En relevant cette omission, il est utile de rappeler ici que les Plénipotentiaires de Prusse, entendant toujours citer de nouveau la dépêche du 31 Janvier comme preuve que leur Gouvernement aurait reconnu à cette époque la validité du Traité de Londres, se sont vus obligés de faire une déclaration explicite à ce sujet qui se trouve consignée dans le Protocole de la dixième séance du 18 Juin (page 4 *et seq.* du Protocole).

A la page 7, le Résumé qualifie la proposition des Plénipotentiaires Allemands, c'est à-dire, „l'indépendance politique complète des Duchés étroitement unis par des institutions communes“, de „tellement vague qu'aucun membre de la Conférence ne peut en saisir la portée“. Ce reproche a été

catégoriquement décliné dans la Conférence par les Plénipotentiaires des Puissances Allemandes, et le Résumé lui-même prouve que la manière dont ils ont formulé leur proposition n'a pas été aussi inintelligible qu'on paraît vouloir le faire croire. Car il rend exactement la pensée des Cours de Vienne et de Berlin, en disant qu'il s'agissait de rendre les Duchés „complètement indépendants sous le rapport politique et administratif; de laisser subsister un lien dynastique entre les Duchés et la Monarchie Danoise; mais de subordonner ce lien dynastique à la décision que la Diète de Francfort porterait sur la validité des titres du Roi Chrétien IX en sa qualité de Duc de Holstein.“

Mais il ne serait pas juste de dire que cette dernière réserve soit la cause pour laquelle les Plénipotentiaires Danois auraient déclaré le programme Allemand entièrement inadmissible. Au contraire, M. de Quaade et M. de Krieger ont expressément déclaré à différentes reprises, et notamment dans la séance du 17 Mai (v. Protocole No. 5), que, quand même la question dynastique serait décidée en faveur du Roi Chrétien, l'indépendance des Duchés étroitement unis, telle que les Puissances Allemandes la demandaient, n'en serait pas moins entièrement inadmissible.

Si les Plénipotentiaires Allemands ont hésité à spécifier les différentes garanties qui auraient dû assurer l'indépendance politique des Duchés, et si cette réserve ne leur a valu de la part des Plénipotentiaires des Puissances neutres que le reproche, articulé dans le Résumé, d'avoir été trop vagues, ils ont lieu d'espérer que même les Plénipotentiaires Danois ont mieux apprécié cette réserve, en l'attribuant à de justes motifs de délicatesse.

A la page 12, le Résumé a omis le dernier alinéa de la déclaration de M. l'Ambassadeur de France, faite dans la séance du 28 Mai, et citée jusque là mot pour mot. Cet alinéa est ainsi conçu: —

„Quant à la désignation du Souverain sous l'autorité du-

quel le nouvel Etat devrait être placé, le Gouvernement de l'Empereur n'a aucun parti pris. Il donnerait volontiers son appui à toute combinaison qui serait conforme au vœu des populations loyalement consultées."

Il importe, au point de vue Prussien, de constater que le principe de ne décider de la destinée des Duchés qu'en conformité du vœu des populations — principe que les Plénipotentiaires de Prusse ont été dans le cas de faire valoir plusieurs fois, et en dernier lieu par leur déclaration du 18 Juin (page 19 du Résumé en bas) — a été énoncé déjà de la manière précitée dans la séance du 28 Mai par M. le Plénipotentiaire de France.

A la page 13 le Résumé, après avoir cité *in extenso* les déclarations par lesquelles les Plénipotentiaires des Puissances neutres ont exprimé leur assentiment à la proposition Anglaise de séparer du Royaume de Danemark le Holstein et la partie méridionale du Schleswig jusqu'à la Schlei, se borne à dire: —

„MM. les Plénipotentiaires Allemands ont accepté le principe du plan de Lord Russell, en réservant à leurs Cours le droit de faire des contre-propositions sur les différentes questions de détail dont se compose l'arrangement proposé.

„MM. les Plénipotentiaires du Danemark se sont chargés de porter ce projet à la connaissance de leur Cour, ne doutant point de l'attention sérieuse avec laquelle il serait accueilli.

„Cette attente a été justifiée."

Ici le Résumé est de nouveau fort incomplet. C'est par oubli sans doute qu'il s'abstient de mentionner plus en détail la seconde déclaration que les Plénipotentiaires Allemands ont faite dans la séance du 28 Mai. Pour réparer cet oubli, il suffit de citer le Protocole. „M. le Comte de Bernstorff," y est-il dit, „prenant alors la parole, déclare que les Plénipotentiaires Allemands n'ont comme de raison pas d'instructions pour se prononcer d'une manière définitive sur les détails de la proposition qu'ils viennent d'entendre de la part de MM.

les Plénipotentiaires de Sa Majesté Britannique. Mais connaissant l'esprit de conciliation qui anime leurs Gouvernements respectifs, et qui répond à celui qui a guidé le Gouvernement Anglais dans son désir de trouver une base qui puisse servir de compromis entre les points de vue opposés des Puissances belligérantes, ils croient pouvoir déclarer dès-à-présent que ni l'Autriche et la Prusse, ni la Confédération Germanique, ne se refuseront à prendre en sérieuse considération un projet de transaction qui puisse servir à faire atteindre le but que leurs Plénipotentiaires ont désigné dès le commencement comme celui qu'ils ont en vue, c'est-à-dire, d'assurer une pacification solide et durable. Sous ce rapport la ligne de démarcation proposée ne saurait cependant remplir le but, puisque le principal sujet de plainte et d'agitation pour la plus grande partie des populations de Schleswig continuerait non-seulement de subsister, mais serait même infiniment aggravé par leur séparation d'avec le reste des Duchés, et leur incorporation dans le Royaume de Danemark.

„Les Plénipotentiaires Allemands doivent donc réserver à leurs Gouvernements de faire des contre-propositions à cet égard.

„Pour ce qui concerne le Duché de Lauenbourg, ils se permettront de faire observer que la question de la Succession y est également regardée comme douteuse. Mais comme, en effet, les droits que la Couronne de Danemark peut y faire valoir sont moins contestés que dans les deux autres Duchés, les Puissances Allemandes seraient probablement disposées à le considérer comme un objet de compensation pour une partie du territoire septentrional du Duché de Schleswig.”

Cette déclaration n'est pas seulement une preuve de l'esprit de conciliation, dont les Plénipotentiaires Allemands se sont montrés animés, mais il est nécessaire de la connaître pour comprendre la Déclaration Danoise de la séance prochaine, à laquelle le Résumé rend un si éclatant hommage.

A la page 15 une omission non moins caractéristique mérite

d'être relevée. De toute la discussion qui a rempli la séance du 2 Juin, le Résumé ne mentionne que les observations par lesquelles M. l'Ambassadeur de Russie a pris à tâche de mettre hors de cause le Roi Chrétien IX et son Gouvernement, en soutenant qu'il serait injuste de faire retomber sur son règne la responsabilité de griefs qui ne sont nullement son ouvrage.

Par un nouvel oubli, incompatible avec les règles de l'équité, le passage suivant n'a pas trouvé de place dans le Résumé: —

„M. le Comte Apponyi fait observer qu'il ne s'agit nullement de la personne du Roi, mais seulement du système poursuivi par le Gouvernement Danois dans les Duchés, et M. le Comte de Bernstorff ajoute que l'incorporation du Schleswig a été sanctionnée sous le règne actuel.”

C'est en effet par la sanction de la malencontreuse Constitution du 18 Novembre 1868, que Sa Majesté Danoise a inauguré son règne. Les conseils de suivre une autre voie ne lui avaient pas manqué.

A la page 18 le Résumé, en mentionnant la ligne d'un point au nord de Flensbourg à Hoyer, „que les Plénipotentiaires de Prusse, dans un but de conciliation, se sont montrés prêts à recommander à leur Gouvernement,” omet de nouveau une partie essentielle du texte du Protocole qui, en indiquant cette ligne, ajoute (page 10 du Protocole 7), „et qui comprendrait les Iles Frisonnes dans la partie du Duché à réunir à l'Allemagne.”

A la page 20 du Résumé, la réponse des Puissances Allemandes à la dernière proposition Anglaise qui se rattache à la déclaration du Congrès de Paris relative à une médiation est très incomplètement rendue. Voici la fin de cette réponse, que le Résumé supprime: —

„Un arbitrage ne serait, du reste, ni conforme à la Déclaration de Paris, qui n'a en vue qu'un recours aux bons

offices d'une Puissance amie, ni ne répondrait aux termes mêmes de la proposition Anglaise."

Une dernière lacune reste à signaler. Le Résumé, en citant aux pages 21 et 22, la „suggestion" Française, de faire voter les districts mixtes par communes, pour fixer la frontière, a oublié de mentionner que les Plénipotentiaires de Prusse se sont déclarés prêts à prendre cette dernière proposition pacifique *ad referendum*, tandis que les Plénipotentiaires Danois, en s'y refusant, ont, ainsi que le Résumé le dit, „indiqué l'obstacle que les efforts les plus persévérants des Puissances neutres n'ont pas été à même de surmonter."

No. 2.

M. le Comte,

Londres, le 29 Juin 1864.

La clôture de la Conférence a mis fin aux rapports officiels que j'ai été heureux d'entretenir avec Votre Excellence. Quelque vifs que soient mes regrets de les voir terminés par un résultat de nos délibérations si peu conforme au but que l'on s'était proposé, je pense cependant qu'en déblayant le terrain la Conférence n'a pas été entièrement stérile. Veuillez me permettre de réclamer une dernière fois votre attention pour une communication que je suis dans le cas de vous adresser avant de quitter Londres.

Aux termes du Protocole de la séance de clôture les Plénipotentiaires Allemands se sont réservé le droit et la faculté de répondre au Résumé dont lecture fut faite et qui se trouve annexé au Protocole.

Je demande donc à profiter de cette faculté, désirant surtout prouver à Votre Excellence que je ne me suis pas trop avancé en disant, au sujet de ce travail, que je ne pouvais ni le trouver complet ni en partager les appréciations. Profondément convaincu que Votre Excellence, en le soumettant à la Conférence d'abord et ensuite au Parlement Anglais,

n'a eu en vue que d'appeler sur nos discussions un jugement impartial et éclairé, je ne doute pas qu'elle ne m'approuve de vouloir contribuer à mieux atteindre ce but.

Qu'il me soit donc permis de suivre les développements du Résumé, les Protocoles à la main.

Passant en revue les événements qui ont précédé la réunion de la Conférence le Résumé rappelle que l'occupation militaire du Holstein s'est accomplie sans coup férir; le Roi de Danemark, dit-on, devait reconnaître l'autorité de la Confédération Germanique „en qualité de Duc de Holstein.“ Mais plus loin le Résumé arrivant au récit de la guerre qui s'était engagée par terre et par mer entre les deux Puissances Allemandes et le Danemark, fait mention de la capture „des navires marchands des Puissances Allemandes.“

Il sera juste de rappeler le fait que le Danemark n'a pas seulement capturé les navires marchands des deux Puissances belligérantes, mais encore ceux des autres Etats Allemands, ce qui ferait penser que dans cette circonstance Sa Majesté Danoise ne s'est pas considérée comme Duc de Holstein; c'eût été au moins ne pas faire preuve d'un sentiment de fédéralisme bien prononcé que de s'emparer du bien de Confédérés avec lesquels on se trouve en état de paix. Au reste la question de savoir si ces actes, contraires au droit des gens, ne constituent pas un cas de guerre pour la Confédération, pour avoir été ajournée en vue de la Conférence, n'en sera pas moins remise à l'ordre du jour par le fait même de la reprise des hostilités.

Je n'ai que peu de mots à ajouter au récit qui concerne les négociations sur la suspension des hostilités pendant les premières séances. Il s'agit seulement de compléter l'appréciation de la conduite des deux parties. Puisque le Résumé juge conforme „à un esprit de stricte équité“ de relever les considérations qui ont déterminé le Danemark à refuser un armistice et à ne consentir qu'à une suspension des hostilités pour la durée d'un mois, — restriction que le Résumé déclare

offices d'une Puissance amie, ni même de la proposition Anglaise."

Une dernière lacune restait citant aux pages 21 et 22, faire voter les districts militaires de la frontière, a oublié de mentionner que la Prusse se sont déclarées pour la position pacifique adoptée par les Danois, en s'y référant à l'obstacle des Puissances neutres.

Ille-même, à la mode? N'avaient-ils pas préféré la position armistice émanée d'elles se sont nipotentiaires Danois par eux-mêmes.

La question principale, et en ce qui est passé dans la séance du 12 Mai, j'ai constaté que la validité du Traité de 1852 a été reconnue par la Confédération. Qu'il me permette de rappeler que je ne me suis pas borné à citer que le Résumé qualifie de „doctrine“; mais que j'ai mentionné de plus qu'il fallait vider la question de la validité du Traité avant de discuter de nouvelles combinaisons.

Il me semble que la Conférence en adoptant cette „doctrine“ se serait trouvée sur un terrain moins hérissé de difficultés que n'était celui où elle a continué à marcher.

Car à quoi, je vous le demande en conscience, M. le Comte, à quoi pouvait servir la réserve de revenir sur un Traité répudié par la Confédération, déchiré pour l'Autriche et la Prusse par la guerre, déclaré „impuissant“ par une des Puissances neutres, „invalidé“ par une autre, reconnu enfin par le Gouvernement Britannique insuffisant à satisfaire aux exigences de la situation? N'était-ce pas arrêter et neutraliser cet élan vers une solution pacifique qui pendant plusieurs semaines a paru dominer la Conférence et faisait espérer qu'elle aboutirait? Et cette réserve a-t-elle empêché le Traité de 1852 de mourir? Car c'est là le résultat positif de la Conférence, et je suis heureux de le constater, n'en déplaise à la main paternelle qui a rédigé le Résumé.

Arrivé à la séance du 17 Mai le Résumé cite le texte d'une déclaration que j'ai faite pour prévenir la Conférence

que la majorité de la Diète de Francfort ne consentirait point à un arrangement quelconque rétablissant l'union entre le Danemark et les Duchés. Cette déclaration est même reproduite deux fois, et je n'ai qu'à me féliciter de l'importance que l'on semble y attacher.

Pourquoi faut-il que l'auteur du Résumé, si attentif à quelques unes de mes paroles, en ait passé d'autres sous silence qui dans ma pensée étaient tout aussi importantes et que je vais rappeler tout à l'heure?

Nous voilà arrivés à la séance du 28 Mai. Après avoir cité le texte de la proposition faite par tous les Plénipotentiaires Allemands demandant la réunion des Duchés sous le sceptre du Prince héréditaire d'Augustenbourg, et après avoir énuméré les objections de M. le Plénipotentiaire de Russie et constaté le refus des Plénipotentiaires Danois de la discuter, le Résumé nous apprend que la proposition Allemande s'étant trouvée ainsi écartée, le Gouvernement Britannique a jugé à-propos de faire la proposition du partage du Slesvig. Les choses ne se sont nullement passées ainsi, et je regrette d'avoir à faire observer qu'ici le Résumé est non seulement incomplet mais positivement inexact.

Il résulte du Protocole que M. le Comte Apponyi ayant donné lecture de la déclaration collective des Plénipotentiaires Allemands, Votre Excellence a immédiatement après donné lecture de la proposition Anglaise et qu'alors la discussion s'est ouverte à la fois sur toutes les deux. Le Résumé substitue donc les séduisantes couleurs d'une imagination féconde à la simple vérité en prétendant que deux combinaisons mises en avant le 17 et le 18 Mai venant d'être écartées l'une après l'autre, les Plénipotentiaires de la Grande Bretagne ont pensé que le moment était arrivé où il fallait ne plus tarder à ouvrir aux belligérants une voie de transaction. Il est très-essentiel de rétablir ici les faits dans toute leur exactitude.

Les Plénipotentiaires Allemands après avoir fait connaître

à la Conférence, en forme courtoise de proposition, l'accord qui s'était établi entre les deux Grandes Puissances et la Confédération sur la question dynastique et territoriale, n'ont ni retiré ni abandonné cette base, mais ils se sont prêtés à la concilier autant que possible avec la proposition Anglaise, qu'ils devaient accueillir comme un premier pas vers une entente et non comme un ultimatum. Cette appréciation s'est trouvée depuis entièrement justifiée par les explications que MM. les Plénipotentiaires Anglais ont données à ce sujet aux Plénipotentiaires Danois dans l'avant dernière séance sur la nature de cette proposition. C'est la question des frontières qu'on a dès lors discutée dans l'espoir de se rapprocher, mais sans que le programme que renferme la déclaration Allemande du 28 Mai n'ait jamais été abandonné.

Ce n'est qu'en passant que je ferai remarquer le soin que l'auteur du Résumé a mis à relever les objections de M. le Plénipotentiaire de Russie contre la proposition Allemande et à supprimer les répliques que ces objections ont provoquées.

La séance du 2 Juin, à en juger par le Résumé, n'aurait été remplie que par une déclaration lue par MM. les Plénipotentiaires Danois, une déclaration dont M. le Plénipotentiaire de Russie a donné lecture, et d'un discours de ce Membre de la Conférence. Cependant le Protocole de la même séance rend compte d'une discussion qui n'était pas sans intérêt. Les données fournies par M. le premier Plénipotentiaire de Prusse sur la question de la Succession dans le Lauenbourg étaient faites pour mériter un peu plus d'attention, car elles rehaussent l'esprit de conciliation dont les Plénipotentiaires Allemands se sont montrés animés en acceptant le Lauenbourg comme un équivalent pouvant être offert par le Danemark. On y trouve encore les détails d'une discussion sur la question de frontière qui démontrent combien il était difficile de s'entendre en prenant comme point de départ des convenances politiques, militaires, et commerciales,

au lieu d'un principe, celui de la nationalité, effleuré déjà alors et positivement formulé par moi dans la séance suivante. Il y avait dans tout cela en effet un peu moins de sentiment, mais un peu plus d'intérêt pratique.

Les séances des 6, 9, et 18 Juin, dont le Résumé ne se rappelle que pour citer quelques traits de la discussion sur les frontières, avaient fourni matière à des explications assez importantes. Le Plénipotentiaire de la Confédération, mettant dans les termes les plus précis à toute cession de territoire Slesvicois au profit du Danemark, la condition absolue du consentement des populations, fut amené dans le courant de la discussion à expliquer les raisons pour lesquelles le Duché de Slesvig, se trouvant au pouvoir des Puissances alliées, appartenait de droit non au Roi de Danemark mais au Duc de Holstein. Il me semble que le refus des Puissances neutres d'adopter cette manière de voir, fondée en droit et soutenue par l'opinion publique de toute l'Allemagne, n'était pas une raison de passer tout ce débat sous silence.

Un juge impartial ne pourra s'empêcher d'y puiser au moins la conviction que l'Allemagne en refusant de rendre le Slesvig au Danemark n'est pas poussée par un esprit de convoitise ni de conquête, et que l'offre de faire dépendre le sort futur des populations de leur propre choix était une preuve de son désintéressement, en même temps qu'il constituait un véritable sacrifice. Ce ne sera certes pas l'Allemagne qui aura à regretter l'insuccès des efforts faits dans la séance suivante par M. le premier Plénipotentiaire de Prusse et par moi pour faire adopter cette base de transaction.

Nous arrivons au dernier épisode de la Conférence, la proposition de l'arbitrage.

Vous voudrez bien vous souvenir, M. le Comte, de la raison qui m'a obligé de refuser un arbitrage sans appel, c'était — je l'avais déjà constaté préalablement — que pour l'Allemagne il s'agit d'une question de droit et nullement d'un

objet de convoitise ou d'une conquête. Le Résumé n'en dit rien et je tiens à le constater.

Après avoir mis votre patience à l'épreuve, M. le Comte, par des réclamations, il m'est bien agréable de pouvoir terminer par une adhésion. Les derniers mots du Résumé, en citant une déclaration du premier Plénipotentiaire du Danemark, signalent „la difficulté invincible devant laquelle se sont arrêtés les travaux de la Conférence”, ils indiquent d'où venait „l'obstacle”. J'ai appris à le connaître et je suis heureux de voir — c'est le Résumé qui nous le dit — que les Puissances neutres ont fait des efforts persévérants pour le surmonter. J'ai, &c.

(Signé)

Beust.

Efterskrift til Side 108.

Da jeg udarbejdede den i dette Bind Side 1—108 meddelte Levnetsbeskrivelse af Niels Stensen, — Nicolaus Steno — savnedes endnu Beviset for Autenticiteten af det Portrait, der er vedføiet samme. Dette er nu fundet og indeholdes i Professor Fr. Chr. Winsløvs Testamente, dat. 21de Dec. 1810, hvoraf bekræftet Afskrift bevares i Københavns Magistrat. Heri forekommer nemlig følgende Passus: „Til det kongelige chirurgiske Academi gives — — Nicolai Stenonis Portrait, copieret af Lorentzen efter en Original, som findes i Paris hos sal. J. B. Winsløvs Familie.”

Forøvrigt bestyrkes herved Formodningen om et Slægtskabsforhold mellem Stensen og Familien Winsløv, som saaledes nærmere burde efterspores.

Wichfeld

Ifølge den i 3die Bind S. 793 fig. meddelte Fortegnelse talte Foreningen i Marts 1865 614 Medlemmer. Siden den Tid ere

indtraadte

36

udtraadte

85, og i April 1866

har saaledes Foreningen 615 Medlemmer, som efterstaaende Liste udviser.*)

Aagaard, H., Assessor, Ejer af Iselingen.

Aars, J. Stud. phil., Christiania.

Aarup, V.

Agerbech, H., Sognepræst til Øster-Hæsinge, Fyen.

Aggerup, Etatsraad.

Alberg, C. M., Justitsraad, Assessor i Landsoverretten.

Allen, C. F., Professor.

Ankjær, E., Adjunkt.

Arlaud, Oscar, Stud. jur.

Arlaud, A., Fuldmægtig.

Baagøe, Cand. theol.

Bache, Candidat, Fuldmægtig.

Bagge, Præst. Horsens.

Bagger, F. V., Sognepræst til Vissenbjerg i Fyen.

Bagger, Cand. juris.

Bang, F. S., Justitsraad, Kasserer i Privatbanken.

Bang, O. L., Conferentsraad, Prof. og Dr. med.

Bang, J. H., Overlærer.

Barfod, F. Amanuensis ved kgl. Bibl.

Bay, N. R., prakt. Læge, Brørup, Kolding.

Bechmann, Præst til Fuglse (Maribo).

Bech, O. Malling, Skibscapitain.

Beck, H., Præst.

Becker, P. W., Provst, Sognepræst til Soderup.

Becker, Th. A., Professor.

Begtrup, I. H., Cand. chirurg., Bibliotheksassistent.

Bendtzt, H. C. B., Etatsraad, Professor, Dr. med.

Bendtzt, C. F. W., Præst til Lysabild. Sønderborg.

Bentzen, L., Stud. jur.

Berling, E., Mag. og Bibliotheksamanuensis. Lund.

Bertelsen, Cand. theol.

Bertouch-Lehn, Baron til Sønderkarle. Lolland.

Bille-Brahe, C., Baron, Kammerherre, Amtmand, Skanderborg.

Birch, V., Gouvernør i Vestindien.

*) Forkortelser: — III betaler tredobbelt Bidrag; — C. B. afgjør Bidraget ved Besørgelse af Foreningens Commissioner; — U. C. er ogsaa udenlandsk corresponsderende Medlem.

- Birch-Reichenwald, Statsraad. Christiania.
Birkeland, Rigsarchivar. Christiania.
Bischof, Lærer, Randers.
Blache, H. H., Professor.
Blechingberg, O. G., Højesterets-Assessor.
Blechingberg, E. C. P., Justitsraad og Contoirchef.
Bloch, H. C., Sognepræst til Hasle, Aarhus Stift.
Bloch, V., Lic. theol., Sognepræst til Kjerteminde.
Blom, C. H. G., Justitsraad, Overtoldinspectør. Randers.
Bohr, I. L. S., Provst, Præst til Ballum. Ribe.
Bojesen, S., Cancelliraad, Overinspectør ved Fattigvæsenet.
Bondesen, I., Cand. theol., Skolebestyrer.
Bondesen, I. M. G., Provst til Sorterup, Slagelse.
Borch, Capitain.
Borgen, V., Professor.
Bornemann, J. A., Prof. theol.
Boye, P. H., Cancelliraad, Contoirchef.
Boye, W., Stud. archæol.
Brandt, C. I., Præst t. Rønnebæk.
Brandt, Cand. juris. Christiania.
Brasch, Præst i Vemmetofte.
Brasch, Collaborator.
Brask, Cand. jur. Holstebro.
Bregendahl, I. N., Etatsraad, Landsoverretsassessor, Viborg.
Bregendahl, Kammerassessor, Fuldmægtig i det statist. Bureau.
Bretton, F. E., Kammerherre, Baron, Højesteretsassessor.
Bretton, L. P., Kammerherre, Baron, i Viborg.
Bricka, C. F. Student.
Briem, Præst, Gundsløv. Falster.
Brix, C., Skoleinspectør.
Brock, G., Højesteretsadvocat.
Brunius, C. G., Professor, m. m. Lund. (U. C.).
Bruun, C., Justitsraad, Bibliothekar, kgl. Bibl.
Bruun, C., Legationssecretær.
Bruun, E., Oberst.
Bruun, M. P., Fabrik-Ejer, til Jægergaarden, Aarhus.
Bræstrup, C. I. E., Geheimeconferentsraad.
Bugge, Præst, Omø.
Buck, I. A., Stud. juris.
Bülow, Kammerjunker.
Bülow, Over-Auditeur, By- og Herredsfoged. Skanderborg.
Bülow, J., Kammerjunker, Herredsfoged. Nakskov.
Børre, Chr. Th., Adjunkt ved Frederiksborg lærde Skole.

- Carlsen, I. F. S.**, Sognepræst til Dalby-Neder, Randers Amt.
Carlsen, Frøken.
Casse, A. L., Etatsraad.
Cederfeldt, Stud. jur.
Christensen. Kammerraad. Hørsholm.
Christensen, R., Stud. philol.
Christensen, Skræddermester.
Christensen-Schmidt, C. P., Collaborator.
Christie, Toldkasserer i Bergen.
Clausen, H. N., Professor og Dr. theol.
Cold, Dr. med., Distriktslæge.
Collin, E., Etatsraad.
Crone, A., Sognepræst til Herrested i Fyen.
Crone, Exam. jur., Nyborg.
Cronholm, A., Professor. Malmø.
Dahl, F. P. J., Cand. theol.
Dahl, T. C., til Moesgaard, Kammerherre, Stiftamtmand. Aarhus.
Dahlenborg, K., Cand. phil., Adjunkt. Aalborg.
Dahlerup, C. E., Herredsfoged, Odense.
Dahlerup, C. G., Sognepræst til Øster-Ulslev, Lolland.
Dahlerup, H. L., Justitsraad, Contoirchef.
Dahlerup, M. H. L., Stiftsprovst og Sognepræst i Ballerup.
Dahlerup, H. V., Præst t. Vaalse. Falster.
Daniels, A. V. Student.
Danneskjold-Samsø, S., Greve af, General-Postdirecteur.
Deichmann, Frøken.
Delbanco, S. W., Landsoverretsprokurator.
Djørup, F., Distriktslæge.
Dorph, P. Sognepræst i Øster-Egesborg. Foren. Correspondent.
Dreyer, W., Oberst. Aalborg.
Drøhse, F., Boghandler. Tønder.
Ebbesen, Cand. theol.
Eberlin, A. E., Herredsfoged, Samsø.
Egholm, H. A. jun. Isenkræmmer.
Ehlers, Etatsraad, Borgemester.
Ehlers, Adjunkt.
Elberling, C. W., Professor.
Elberling, Cand. phil.
Elmqvist, Discipel. Randers.
Engberg, Fuldmægtig. Skjelskør.
Engelbreth, H. P., Sognepræst t. Ørbek. Fyen.
Engelstoft, C. T., Dr. theol., Biskop i Fyens Stift.
Euch, van, Pastor.

Esmann, Cand. theol.

Estrup, C., Conferentsraad, Borgemester i Odense.

Estrup, I., Godsejer, Indenrigsminister.

Everløf, F. A., Kgl. Svensk og Norsk General-Consul.

Exner, Cand. theol. Vaisenhuset.

Fabricsius, F., Justitsraad.

Fabricsius, A., Sognepræst. Drejø.

Fabricsius, I. O., Sognepræst til Lundum i Aarhus Stift.

Falck, H. P., Præst t. Vindinge, Nyborg.

Falckmann, L. B., General-Directør for Landmaaling i Sverrig, m. m.

Falkenberg, Chr., Boghandler.

Fangel, Distriktslæge. Løgstør.

Feilberg, H. F., Præst.

Feveile, Lieutn.

Fibiger, Oberstlieutenant.

Fischer, C., Etatsraad, Borgemester. Randers.

Foersom, H. F., Apotheker i Slagelse.

Fog, Capitain.

Forchhammer, J., Dr. phil., Overlærer. Aalborg.

Fredstrup, A., Regisseur.

Freund, Student.

Friborg, Godsejer til Skovsgaard i Fyen.

Friedenreich, I., Handelsbogholder.

Friederichsen, P., Proprietær, Kjærstrup. Lolland.

Friis, Steen, Stiftsskriver, Roskilde.

Friis, Sognepræst t. Horne og Asdal. Hjørring.

Friis, Lærer. Aarhus.

Fritz, Kammerraad, Raadmand i Roskilde.

Frijs, E., Greve til Grevskabet Frijsenborg, Conseilpræsident.

Gad, G. E. C., Boghandler.

Garde, H. G., Commandeur.

Gamél, A. C., Major.

Gislason, K., Professor ved Universitetet.

Gjede, Cand. philol.

Gjødwad, J. F., Redacteur.

Gleerup, M., prakt. Læge i Holstebro.

Gleerup, Boghandler i Lund. (C. B.).

Gløerfeldt, B. V. W., Kammerraad, Havneskriver i Kjøbenhavn.

Goos, C., Professor juris.

Gorm, Cand. pharmaciæ. Aarhus.

Gotschalk, Lieutenant.

Gram, F. T., Professor juris.

- Grove, C. H., Sognepræst til Leirskov ved Kolding.
Grundtvig, N. F. S., Biskop, Præst ved Vartou Hospital.
Grundtvig, Joh., Capitain, Fuldmægtig.
Grundtvig, Sv., Docent ved Universitetet.
Guldbrandsen, H., Cand. phil., Sproglærer.
Gundorph, H., Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
- Haagen, C. W., Conferentsraad, Nationalbankdirektør.
Hage, H., By- og Herredsfoged, Stege.
Hage, Johannes, Cand. phil.
Hagerup, H., Boghandler.
Hagerup, Frue, Store Solt. Flensborg.
Hald, J. C., Assessor, Secretair i Landhusholdningsselskabet.
Hald, E., Sognepræst t. Snodstrup.
Haldkjær C. B.
Hall, Lieutenant, Udgiver af Folkets Avis.
Hallager, L. N., Catechet i Nakskov.
Hallager, Professor. Christiania.
Hambro, C. I., Baron. London.
Hamilton, Esq. London.
Hammerich, Fr., Prof. theol.
Hammerich, M., Professor.
Hammershaimb, V. U., Præst. Færøerne.
Handest, Lærer, Aarhus.
Hannover, Underbibliothekar ved Universitetsbibliotheket.
Hansen, A. N., Etatsraad.
Hansen, C. C. L., Sognepræst til Skamby, Fyen.
Hansen, C. P. M., Dr. med., Etatsraad.
Hansen, I., Procurator og Skolekasserer i Odense.
Hansen, J. F., Professor i Forstvidenskaben.
Hansen, L. C., Præst. Bornholm.
Hansen, N., Præst t. Snedsted. Thisted.
Hansen, P. B., Cand. phil. Christiania.
Harhoff, C. I. Chr., Conferentsr. Ringsted. Foren. Correspondent.
Hartnack, Lieutenant.
Hauch, Adam, Cand. philol.
Haugsted, S. T., Sognepræst t. Tønning. Horsens.
Hassager, Cand. theol.
Haxthausen, G. M., Baron, Fuldmægtig i Krigsministeriet.
Hegel, F. V., Cancelliraad, Universitets-Boghandler. (Foren. Kasserer.)
Heiberg, C. A., Provst, Sognepræst i Helsingør.
Heiberg, G., Cand. theol., Adjunkt. Sorø.
Heise, Adjunkt. Herlufsholm.
Heise, V., Adjunkt. Sorø.

- Hellemann, C. N., Sognepræst til Rye i Sjælland.
Helweg, L., Dr. phil., Præst i Odense.
Henrichsen, R. J. F., Professor, Rector i Odense.
Henrichsen, Adjunkt, Bergen.
Herbst, C. F., Kammerraad.
Hermansen, C., Professor.
Hersleb, C. F., Krigsassessor.
Hertel, Adjunkt. Frederiksborg.
Hertz, H. P. B., Consistorialraad. Roskilde.
Hertz, H., Professor.
Hindenburg, Th., Cand. juris.
Hjort, P., Professor.
Hjort, J. L. M., Provst. Møen.
Hjort, Lieutenant.
Hoff, Cand. philol.
Holbek, Capitain i Artilleriet.
Holck, Captain. Aalborg.
Holm, C. F., Conferentsraad.
Holm, E., Dr. phil. Docent.
Holm, Fr. Oberstlieutenant.
Holm, Dr. Fredrikssund.
Holmsted, Frøken.
Holmsted, S., Overlærer i Frederiksborg.
Holstein, E. F., Kammerherre, General-Postdirecteur i Lübeck.
Holstein, L. H. C. H., Kammerherre, Lehns greve t. Holsteinborg (III).
Holsten, A., Kammerherre, Lehnsbaron.
Holten, H., Provst, Sognepræst i Skuddelev.
Hornbeck, H. B., Dr. med.
Hoskiær, D., Præst til Kallundborg.
Hundrup, F. A., Overlærer ved Roskilde Skole.
Hvidt, E., Assurance-Mægler.
Hvidtfeldt, Stud. jur. Christiania.
Høedt, Fr., Professor.
Høegh, H. J. C., Cancelliraad.
Høst, A. F., Cancelliraad, Universitets-Boghandler.
Høst, Major.
Høyen, N. L., Professor, Inspector ved den kgl. Malerisamling.
Ibsen, Th., Fuldmægtig i Gen. Postdirectionen.
Ingerslev, Inspector.
Irminger, C. L. C., Kammerherre og General-Adjutant.
Iversen, Klokker i Middelfart.
Jacobsen, Godsforvalter ved Stamhuset Tiele i Jylland.
Jacobsen, P. C., Sognepræst. Rødby. Lolland.

- Jacobsen, Boghandler i Randers.
Jacobsen, N., Cand. theol.
Jacobsen, Student.
Jacobsen, I. S., Stud. theol. Aalborg.
Jensen, J. Ch., Sognepræst til Ousted, Allisløv og Ledreborg.
Jensen, P. A. F., Krigsraad, Overrevisor i Krigsministeriet.
Jermin, H., til Ausumgaard, Capitain.
Jespersen, E., Boghandler.
Jespersen, H. A., Sognepræst til Utterslev, Lolland.
Jessen, Præst t. Taagerup. Maribo.
Jetsmark, J., Etatsraad.
Johnsen, V. F., Conferentsraad, Directeur i Finantsministeriet.
Jonquières, H. A. de, Oberst i Artilleriet.
Jonquières, J. A. F. de, Justitsraad og Contoir-Chef.
Jonquières, G. C., Justitsraad.
Juel-Rysensteen, Kammerherre, Lehnsbaron.
Junge, Chr., Bogbinder.
Jørgensen, Prokurator, Holkenhavn i Fyen.
Jørgensen, Redaktør.
Jørgensen, B., Professor.
- Kahl, Provst og Sognepræst i Lund.
Kall, M., Postmester.
Kampmann, H., Justitsraad, Herredsfoged i Randers.
Kielsen, O. H., Kammerassessor.
Kierulff, A., Secretær.
Kinch, Overlærer. Ribe.
Kjellerup, Godseier, Vesborggaard. Aalborg.
Kjær, L. Ove, Cand. philol.
Klagenberg, A. C., Translateur.
Klemming, Bibliothekar ved Bibl. i Stokholm.
Klingenberg, K., Assistent.
Knudsen, L. A. C., Sognepræst til Eltang og Vilstrup. Kolding.
Koch, C. F., Cand. theol.
Kock, Etatsraad.
Koch, Adjunkt. Randers.
Koch, T. F., Cand. jur.
Koefoed, H. J., Geh.-Conferentsraad.
Koefod, Capitain.
Kopp, C. M., Cand. theol., Adjunkt. Frederiksborg.
Krag, W., Kammerherre.
Krag, Toldkontrollør. Aalborg.
Kragh, G. A., Kammerjunker, Amtsforvalter i Aalborg.
Krarup, J. Fr., Student.

- Krebs, J. H. K., Krigsraad, Distriktslæge i Ringsted.
Krieger, A. F., Etatsraad, Højesteretsassessor.
Krieger, W., Heinstrupgaard.
Krog, Præst i Dragstrup. Mors.
Kruse, Cand. jur.
Krøyer, H., Professor, Inspector.
Kuntzen, C. F., Conferentsraad.
Købke, J. K., Ingenieurkapitain.
Königsfeldt, J. P. F., Overlærer. Frederiksborg
Køster, I. E., Cand. juris.

Lampe, Handelsfuldmægtig. Bergen.
Langball, A., kgl. Fuldmægtig.
Langballe, I. E., Cand. juris. Viborg.
Lange, C. V., Cand. juris.
Langhoff, I. H., Boghandler.
Lappenberg, Dr. jur., Archivarius. Hamborg. (U. C.)
Larsen, A.
Larsen, E. T.
Larsen, Borgemester.
Lassen, Provst, Tølløse, Holbek.
Lauritsen, I. F., Boghandlerfuldmægtig.
Leemejer, J.
Lehmann, O., fhv. Minister.
Leuning, Justitsminister.
Levin, I., Cand. phil.
Levin, Dr. Distriktslæge, Lerchenfeldt (Hobro).
Levinson, N., Højesteretsadvokat.
Levy, Bankdirekteur.
Lichtenberg, F., Hof-Jægermester, til Løstrup.
Lichtenberg, H. H., Hof-Jægermester, til Stamhuset Bistrup.
Liebe, G. L., Justitsraad, Hospitalsforstander i Roskilde.
Liebe, J., Etatsraad, Stats-Secretair.
Liebenberg, Literatus.
Lind, H., Adjunkt. Randers.
Lind, Th., Boghandler.
Lindberg, Overauditeur. Assens.
Linderup, Fuldmægtig. Nykjøbing, Sjælland.
Linstow, Oberst, Kammerherre.
Ljunggren, G., Professor. Lund.
Lohse, O. C., Cand. philol., Adjunkt.
Lorck, L., Sognepræst til Hvedstrup og Flyng.
Lund, J. C., Conferentsraad og Højesterets-Assessor.
Lund, Dr. phil., Rector. Aalborg.
Lüttichau, H. H., Kammerherre.

Lunding, V., Stud. jur.

Lyng, Boghandler.

Løser, E. C., Bogtrykker, Capitain.

Løvenskiold, Baron til Løvenborg, Holbek.

Madvig, J. N. A., Cand. juris.

Magnussen, C. W., Boghandlercommis.

Magnussen, B., Provst og Sognepræst til Føllesløv, Holbek.

Manicus, E., Dr. Professor.

Mansa, F. W., Etatsraad.

Mansa, Landinspecteur, Nykjøbing paa Mors.

Mansa, J. H., Oberst.

Mantzius, Cand. phil. Birkerød.

Marstrand, W., Professor.

Martensen, Dr. theol., Biskop.

Mathiesen, Capitain.

Mazar de la Garde, Justitsraad og Postmester i Helsingør.

Mazar de la Garde, G., Stud. jur.

Meding, Skolelærer, Stubbekjøbing.

Meyer, Fr., Etatsraad.

Melby, J. C. F. V., Sognepræst til Kundby. Sjælland.

Melchior, H. E., Institutbestyrer.

Milo, F. A., Cand. theol.

Molbech, K., Professor.

Moltke, C., Greve, Geh. Conf., Kammerherre.

Moltke, Fr., Lehns greve. Bregentved.

Moltke-Hvidtfeldt, Geheimeconferentsraad, Glorup.

Moltke, Secretær.

Morville, G., Overretsprokurator i Viborg.

Mossin, Præst t. Aaker, Bornholm.

Moth, Adjunkt. Sorø.

Mourier, C. F. L., Conferentsraad, Højesterets-Assessor.

Muhle, F. S., Bogtrykker.

Munck, Catechet.

Müller, J. C., Dr. med., Etatsraad.

Müller, C. P., Paludan-, Dr., Prof., Rector. Nykjøbing.

Müller, C. L., Dr. phil., Professor.

Münter, B., Dr. theol., Provst, kgl. Confessionarius.

Møller, Carl. Aarhus.

Møller, A., Landsoverretsprocurator. Viborg.

Møller, L. B., Bogholder.

Møller, J. O., Regimentschirurg.

Mørch, B. H., Overlærer ved den lærde Skole i Randers.

Mørch, F. A., Kammerassessor.

Nathanson, M. L., Etatsraad.
Nebelong, Architekt, Bygningsinspecteur.
Nellemann, Sophus, Cand. jur.
Nellemann, Professor.
Neergaard, J. F., Provst og Sognepræst i Faxø.
Newe; Cand. theol., Skolebestyrer.
Nicolaysen, P. Odense.
Nielsen, Forligelsescommisair og Skolelærer i Aarre ved Varde.
Nielsen, Olaf, Cand. mag.
Nielsen, Cand. philol.
Nielsen, C., Provst og Sognepræst til Kallehauge.
Nielsen, G., Redacteur.
Nielsen, H., Cand. theol. Aarhus.
Nielsen, N. P., Fuldmægtig.
Nielsen, P., Cand. med.
Nissen Proprietair.
Nutzhorn, H., Cand. theol.
Nyegaard, C. S., Sognepræst i Blistrup. Sjælland.
Nygaard, Justitsraad.

Ølesen, Præst i Tosbjerg. Aarhus Stift.
Oldenburg, Auditeur. Helsingør.
Olrik, H. H., Conferentsraad.
Olrik, J. B., Etatsraad og Borgemester i Helsingør.
Olsen, C., Cancelliraad, Prokurator i Randers.
Olsen, Posthud.
Olsen, F. C., Prof., Rector i Viborg. Foren. Correspondent (C. B.)
Olufsen, H. F. F. M., Major og Kammerjunker.
Ostwald, E. F. A., Dr. jur., Justitsraad.
Otto, Th., Cand. polit.
Oxholm, Student.

Paludan, H., Sognepræst t. Beder og Malling; Aarhus Stift.
Paulsen, Stiftsphysicus. Aalborg.
Petersdorff, Lehnsgreve til Einsiedelsborg i Fyen.
Petersen, A. F., Cancelliraad. ●
Petersen, H. G., Postinspecteur.
Petersen, H., Cand. theol.
Petersen, Helm, Cancellir., Ejer af den Hempelske Bogh. i Odense.
Petersen, L. V., Prof.
Petersen, Overauditeur.
Petersen, C., Wolfgang, Stud. juris.
Petersen, N. R., Justitsraad, m. m.

Petersen, Sigv., Cand. phil. Christiania.
 Petersen, C. P. N., Lic jur., Justitsraad.
 Piper, Bagermester.
 Ploug, C. Redacteur.
 Prehn, G., Cand. juris.
 Prior, D. C., Capellan, Holmens Kirke.
 Prytz, F. Kjøbmand.

Quade, G. I., Kammerherre, Minister.

Raben, Chr., Dr. phil, Kammerherre, Lehnsgreve til Christiansholm.
 Raben, Josias, til Lækkendegaard, Kammerherre.
 Raffenberg, M. K., Etatsraad.
 Ramsgaard, Adjunkt. Viborg.
 Rasch, Cand. theol.
 Rask, Præst t. Viskende. Kallundborg.
 Rasmussen, Grove, Kapellan, Gram. Slesvig.
 Rasmussen, L., Justistraad, Bogholder og Secr.
 Rasmussen, R. C., Musikus.
 Rasmussen, Provst og Præst t. Steenstrup. Odense.
 Rasmussen, Kammerraad, Godsforvalter. Gisselfeld.
 Regenbug, Etatsraad.
 Reiersen, C. F. K., Sognepræst t. Fjællerup. Grenaa.
 Reimann, C. F., Cand. pharm.
 Reitzel, Th., Boghandler.
 Reitzel, C., Boghandler.
 Reumert, L. I. A., Dr. med. og Distriktslæge. Odense.
 Reuterdaahl, H., Dr. theol., Erkebiskop. Upsala.
 Reventlow, Chr. C. Greve. Stud. jur.
 Ricard, Cancelliraad, Contoirchef.
 Rieffesthal, Cand. pharm., Odense.
 Riise, J. C., Justistraad.
 Rist, Overkrigskommissær.
 Rode, Wilh., Cand. juris.
 Rosendal, Lærer. Veile.
 Rosendahl, E. P., Professor.
 Rosenkrantz, G. E., Baron, Amtmand over Thisted Amt.
 Rosenstand, Frantz, Stud.
 Rosenørn, C. P. T., Kammerjunker. Ribe.
 Rosenørn-Lehn, O., Baron til Guldborgland.
 Rosenørn-Teilmann til Nørholm, Kultusminister.
 Rothe, L. A., Professor. Sorø.
 Rothe, Cand. jur.
 Rung, G., Justitsraad og Inspector ved Vaisenhuset.

- Rübner, M. T., Krigssecretair.
Rynning, Provst i Flaksted. Bergen.
Ræder, G., Stud. juris.
Ræder, Proprietær, Dyrhangegaard. Kolding.
Røgind, Lieutenant.
Rørdam, H., Præst.
Rørdam, H. C., Dr. theol., Sognepræst til Hammer ved Præstø.

Sager, H. C., Cancelliraad, Byfoged i Rudkjøbing
Sandberg, I. B., Vinhandler.
Scavenius, P. B., til Gjorslev og Klintholm, Kammerherre.
Schade, J., Sognepræst til Nebbelunde og Sæddinge. Lolland.
Schade, J. S., Sognepræst til Grimstrup og Aarre, Ribe Stift.
Schade, A. H., Kjøbmand. Nykjøbing paa Mors.
Schaffalitzsky, Baron og Lieutenant.
Scharling, C. E., Dr. og Prof. theol.
Scheel, A. W., Dr. jur., Kammerherre, Generalauditeur.
Scheel, Siegfr., Greve.
Schiern, F. E., Professor ved Universitetet.
Schjødte, J. C., Prof., Inspecteur ved det kgl. naturhist. Museum.
Schjødte, Præst. Aarhus.
Schlegel, Geheime-Etatsraad.
Schleppegrell, F., Lieutenant. Odense.
Schmidt, Kammerraad. Voldbygaard, Grenaa.
Schmidt, L. H., Præst ved Frederiks Hospital.
Schmidt, V., Cand. theol.
Schmidt, W. G., Mægler.
Schmidt, J. L., Overretsassessor. Viborg.
Schmidt, T. J., Boghandler.
Schmidt, W. G. Mægler.
Schleisner, Dr. med., Justitsraad.
Schrøder, L., Cand. theol.
Schurmann, Professor, Seminarieforstander i Skaarup.
Schwartzbrem, Præst. Vaare ved Skive.
Schøler, C., til Margaard i Fyen, Kammerherre, Oberstlieutenant.
Schønberg, K.
Sehested-Gyldenstjerne, Kammerherre.
Selmer, H. P., Justitsraad.
Sigurdson, J., Archivar v. d. Kgl. Nord-Oldskr. Selsk.
Simonsen, A. E. A., Capt., Regnskabsfører.
Simony, C. F., Stiftamtmand, Kammerherre.
Skibsted, Cancellist.
Skrike, Geheimelegationsraad, Colonialdirecteur.
Smidt, Præst t. Vadgaard. Løgstør.

Smith, D., Provst, Stege.
Smith, E., Præst til Tjustrup. Sorø.
Smith, H., Etatsraad.
Sneedorff, H. G., Comm. Capt. og Toldinspecteur i Helsingør.
Sommer, Chr., Distriktslæge. Vestindien.
Sommersted, A. W., Cancellist.
Speer, F. F., Universitetspedel.
Stage, C. L., Justitsraad og Controllenur ved Finantshovedkassen.
Stein, S. A. W., Etatsraad, Dr. og Prof. med.
Steenstrup M. G. G., Dr. phil.
Stenersen, A., Justitsraad. St. Thomas.
Stephens, G., Professor ved Universitetet.
Strunk, A., Kammerraad, Inspector ved Museet for nordiske Oldsager.
Stub, C. F., Sognepræst t. Glostrup.
Svedelius, Professor, Upsala.
Säve, Profeser, Upsala.
Sølling, Cand. jur.
Sørensen, Præst paa Thurø.

Tang, Etatsraad, Godsejer til Nørre-Vosborg.
Tang, N., Etatsraad, Justitiarius i Viborg.
Tang, P., Præst.
Tauber, F. B., forhenv. Sognepræst til Eiby og Dalby.
Teisen, M. P., Sognepræst til Phaneffjord, Møen.
Thestrup, Lieutenant.
Thomsen, Collaborator.
Thomsen, V. L. P., Student.
Thorkelin, Capitain.
Thorkilsen, C., Sognepræst i Egislevmagle.
Thornam, L., Overlærer ved den lærde Skole i Horsens.
Thorsen, P., Professor og Universitetsbibliothekar.
Thorson, Underbibliothekar ved det kgl. Bibl.
Thortsen, C. A., Dr. phil., Prof.
Thrige, S., Professor.
Thygesen, J., Stud. juris.
Timm, H. A., Sognepræst til Magleby paa Amager.
Torm, E., Bankassistent. Flensborg.
Trap, Geheime-Etatsraad.
Treschow, F. W., Geheime-Conferentsraad.
Trier, Ernst., Cand. theol.
Trier, Cand.
Trojel, O. S., Adjunkt. Nykjøbing.
Trolle Bonde, Greve, Kammerherre. Skaane.

Tscherning, F. E., Oberstlieutenant.
Tüchsen, E., Toldcontrollør. Randers.
Tüchsen, C. M., Kammerraad og Toldinspecteur.
Tønnesen, Kasserer. Sorø.
Tøppfer, Adjunkt, Viborg.
Tørsleff, H., Boghandler. Slagelse.

Uldall, C. P. L., By- og Herredsfoged. Svanike.
Ulrich, Dr. Physikus.
Unsgaard, I., Kammerh., Stiftamtmand, Geh.-Conferentsr. Odense.
Ussing, T., Algren-, Conferentsraad og Generalprocureur.
Ussing, L., Professor ved Universitetet.

Vaage, O., Cand. theol.
Wahl, Underbibliothekar.
Waitz, G., Professor. Göttingen.
Vaupell, O., Capitain. Fredericia.
Vaupell, Præst i Harbøre. Lemvig.
Vedel, P. A., Geheime-Legationsraad.
Weeke, C., Stud. jur.
Wegener, Præst t. Halsted. Nakskov.
Wegener, C. F., Conferentsraad og Geh. Archivar.
Weis, E. M., Etatsraad, Overrets-Assessor.
Weis, A., Cand. polyt., Møller. Aarhus.
Weilbach, Cand. phil.
Wengel, H. J., Apotheker i Ringsted.
Werlauff, E. C., Conferentsraad og Professor.
Wessel, C. G., Etatsraad. Helsingør.
Westergaard, C. P., Fuldmægtig i Krigsministeriet.
Westergaard, N. L., Professor ved Universitetet.
Wichfeld, til Engestofte, Kammerherre.
Willer, M., Varemægler.
Wiese, Stud. jur.
Vilster, Generalmajor.
Wind, C. A., til Sanderumgaard og Bækkeskov, Kammerherre.
Winstrup, L. A., Bygningsinspecteur.
Winther, Chr., Professor.
Winther, C. M., Landsoverretsprocurator.
Wissing, Boghandler i Aarhus.
Wissing, Bogtrykker i Viborg.
Worm, R. T., Sognepræst i Rold, Hobro.
Worsaae, J. J. A., Etatsraad.
Voss, Sognepræst til Spind, Bergen.

Wroblewsky, Boghandler.
van Wylich, P. W., Sognepræst i Greve.

Zahle, N., Institutbestyrerinde.
Zahle, J. C. J., Provst og Sognepræst i Stillinge.
Zahle, P. G., Cand. theol.
Zahrtmann, P. T., Geheimelegationsraad.
Zinck, L., Cand. theol.
Zinck, kgl. Skuespiller.

Øckenholdt, Kammerraad.
Øllgaard, F., Cand. juris.
Ørum, J. M. H., Klokker ved Vor Frue Kirke.

Athenæum i Kjøbenhavn.
Athenæum i Drammen.
Drammens lærde og Realskole.
Garnisonsbibliotheket i Fredericia.
Gøteborgske Nat. Bibliothek i Lund.
Herlufsholms Skolebibliothek.
Hofbibliotheket i Wien.
Kongens Haandbibliothek.
Lunds Universitetsbibliothek.
Det militaire Bibliothek i Odense.
Sorø Academis Bibliothek.
Studenterforeningen i Kjøbenhavn.
11te Bataillons Officeerscorps Bibliothek i Aalborg.
Kjøbenhavns Garnisons Bibliothek.
Rigsdagens Bibliothek.
Det kongelige norske Rigsarchiv i Christiania.
